

SUSRETI/CYCPETИ

Časopis za pozorište, književnost i kulturu/Časopis za kazalište, književ-
nost i kulturu/Часопис за позориште, књижевност и културу
Број 1-2, година VI, 2023 / Број 1-2, година VI, 2023
ISSN 2566-3801

Izdavač/Nakladnik/Издавач

Vlada Brčko Distrikta BiH/Влада Брчко Дистрикта БиХ

Glavni i odgovorni urednik/Главни и одговорни уредник

Jakov Amidžić

Redakcija/Uredništvo/Редакција

Hristo Bojčev (Bugarska), dr. sc. Mimo Drašković (Crna Gora),
Miro Gavran (Hrvatska), dr. sc. Slavčo Koviloski (Makedonija), mr. sc.
Žarko Milenić (BiH - Rusija) – urednik, Predrag Nešović (Srbija), Matko
Raguž (Hrvatska), dr. sc. Nebojša Romčević (Srbija), Nikola Šimić Tonin
(Hrvatska), dr. sc. Srdjan Vukadinović (BiH), dr. sc. Hasan Zahirović
(Češka) i Matjaž Zupančič (Slovenija)

Fotografije grada Paga /Фотографије града Пага

Izabela Čapo Milenić

Grafička priprema/Графичка припрема

Igor Jeremić

Štampa/Tisak/Штампа

GAMA d.o.o Brčko

Tel. + 387 49 220 289

Izlazi četiri puta godišnje / Излази четири пута годишње

Časopis je dostupan u bazi / Часопис је доступан у бази
Central and Eastern European Online Library, Berlin

www.ceeol.com

Sadržaj / Садржај

ДРАМА / DRAMA

Александар СУХОВО-КОБИЛИН: ВЕНЧАЊЕ КРЕЧИНСКОГ 9

Žarko MILENIĆ: NIKAD NISI ZNALA DA LAŽEŠ 71

Sabahudin HADŽIALIĆ: POBJEĆI NEGDIJE 89

Иван ЦВЕТАНОВИЋ: МОЈ УЈАК ПРЕСКАЧЕ ЖУТЕ КОЦКИЦЕ 105

ТЕАТАР / ТЕАТАР

Denis KRĐALIĆ – Jakov AMIDŽIĆ – Srdjan VUKADINOVIĆ – Zoran PAVLIJAŠEVIĆ:
PRODUKCIJSKI MODEL EVROPSKE NOĆI TEATRA 113

Srdjan VUKADINOVIĆ – Denis KRĐALIĆ – Jakov AMIDŽIĆ: UMREŽAVANJE
PRODUKCIJSKIH STRUKTURA POZORIŠNOG ČINA 125

Srdjan VUKADINOVIĆ: KAZALIŠTE U BORBI PROTIV RĐAVOG SVIJETA 135

Sava ANDJELKOVIĆ: O PREDSTAVI HASANAGINICA ALIJE ISAKOVIĆA U PA-
RIZU 1999. 153

Предраг НЕШОВИЋ: ФЕСТИВАЛ ИНОВАТИВНЕ КОНЦЕПЦИЈЕ И
ОТВАРАЊА КА БУДУЋНОСТИ 159

Mirsada SULJIĆ: SCENSKI GOVOR U PREDSTAVI UGURSUZ U KAMERNOM
TEATRU 55 165

Mirsada SULJIĆ: REKONSTRUKCIJA PREDSTAVE KARABEG U NARODNOM
POZORIŠTU TUZLA 177

Mirsada SULJIĆ: ZABRANJENA INSCENACIJA KARABEGA U NARODNOM
POZORIŠTU MOSTAR 191

OLAF STAPLEDON

Olaf STAPLEDON: PREDGOVOR ROMANU „ZVJEZDOTVORAC“ 205

Olaf STAPLEDON: ZVJEZDOTVORAC (odlomak) 207

Darko SUVIN: SF KAO ISPITIVANJE MOGUĆIH SUTRAŠNJICA 211

Žarko MILENIĆ: REMEK DJELO ENGLESKOG KLASIKA 223

Milan M. ĆIRKOVIĆ: OLAF STEJPLDON 227

STJEPAN VERKOVIĆ

Ljubiša DOKLESTIĆ: ŽIVOTNI PUT STJEPANA VERKOVIĆA (1821–1894) 233

Julijan JELENIĆ: STJEPAN I. VERKOVIĆ 237

Marko MATOLIĆ: PREDGOVOR „IZABRANIM PISMIMA I DOPISIMA“ 241

Stjepan VERKOVIĆ: PIESMA O ORFEJU 245

ORFENOVA ŽENIDBA KĆERKOM KRALJA ARAPSKOGA 247

КАФАНОЛОГИЈА / КАФАНОЛОГИЈА

Мухарем ПЕРВИЋ: ДВА ЕСЕЈА О КАФАНИ 251

Момо КАПОР: РАЗМИШЉАЊА ДОКОНОГ ШЕТАЧА 255

Зија ДИЗДАРЕВИЋ: У БОСАНСКОЈ КАФАНИ 263

Миодраг РАИЧЕВИЋ: КАРИРАНИ СТОЉЊАК 265

Зоран ЋИРИЋ: КРЧМА НА ПУТУ ЗА ТЕНЕСИ 267

Жарко МИЛЕНИЋ: КАД ДОЂЕ ПРЕДСЈЕДНИК 269

Dragoljub B. ĐORĐEVIĆ: ISKRIČAVA SOCIOLOŠKA KAFANOLOGIJA 273

PROZA / ПРОЗА

- Bohumil HRABAL:** STROGO PRAĆENI VLAKOVI 291
Вилијам ГОЈЕН: КУЋА ДАХА 295
Jurij KAZAKOV: KALEVALA 307
Stjepan TOMAŠ: RATNI IZVJESTITELJ 317
Ivo Mijo ANDRIĆ: PRIJATELJ ILIJA 321
Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ: ГОЛУБИЈА ВРЕМЕНА 329
Božidar STANIŠIĆ: OMAŠKA 333
Sabahudin HADŽIALIĆ: CRTICE 337
Александра ГРУБОР: МОЈ ЈЕ ДЕДА ЧЕКАО КРАЉА 341
Milan Georges BUROVAC: SIMFONOZIJUM 359
Alojz PAVLOVIĆ: ELZA 365
Богдан МАКСИМОВИЋ: ДОКТОРЕ, УБИЈ МЕ! 369
Nikola ŠIMIĆ TONIN: DIDA NIKINA BORBA S VUKOVIMA 373
Џвијетин РИСТАНОВИЋ: НЕИСКОРИШЋЕНА ШАНСА 375
Leontin ČAPO MILENIĆ: POZDRAV IZBAVITELJU! 381
Slađana JOVIČIĆ: NOĆI U KOJIMA SE RAĐAO NOVI ŽIVOT 385
Tamara ČAPELJ: JARAC PREDVODNIK I PRVA KOZA U STADU 391
Amira NIMER: MINKA-UŠI I LISICA 395
Borivoje SIMIĆ: TAJNA PANTALONA SA ŠIROKIM NOGAVICAMA 399
Мирослава МИЉКОВИЋ: М И Љ А Н А 403
Kenan AVDIĆ: PREVARANT 415

ESEJI / ESEJI

- Елена МАЛИШЕВА:** ГЕОПОЛИТИЧКЕ И ЕТНО-ЦИВИЛИЗАЦИЈСКЕ ОСНОВЕ РУСКО-СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА, ДУНАВСКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ЗА МЕЂУНАРОДНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ 421
Предраг НЕШОВИЋ: СЛИКЕ ПРОШЛОСТИ И СЕЋАЊЕ НА БУДУЋНОСТ 439
Бошко ЛОМОВИЋ: СТЕПАН МИТРОВ – ЊЕГОШ У ПРОЗИ 445
Ljiljana BULAJIĆ: ПЈЕТЊА ЛЕКТИРА ЗА GODINU GOSPODNJU 2023. 449

ПОЕЗИЈА / POEZIJA

- Ерих КЕСТНЕР:** М Е С Е Ц И 455
Per-Olof JOHANSSON: IMPROVIZACIJA 459
Julie STEN-KNUDSEN: PJESME 463
Klavs BONDEBJERG: HOROSKOP ZA NAREDNU SEKUNDU 469
Helge KRARUP: DESET HAIKU 471
Renza AGNELLI: CAPRI LEONE 473
Tomislav DRETAR: HRVATSKI RAP 485
Mehmed ĐEDOVIĆ: SRETNIJA VREMENA 487
Sead HUSIĆ: PROMENADA 493
Danica VLAŠIĆ: IZAZOV 497

PUTOPIS

- Milo JUKIĆ:** BRČKO – GRAD NA GRANICI 503

AFORIZMI / АФОРИЗМИ

Boris NAZANSKY: HOMO POLITICUS 511

Јово НИКОЛИЋ: ПУЦЊИ БЕЗ ОПОМЕНЕ 2 515

Ismet SALIHBEGOVIĆ: ZBRDA-ZDOLA 517

SUSRET

Niels HAV: TINTIN NA GROBLJU 521

UPUSTVA SARADNICIMA 523

DRAME
ДРАМЕ

АЛЕКСАНДАР СУХОВО-КОБИЛИН

ВЕНЧАЊЕ КРЕЧИНСКОГ

Комедија у три чина

ЛИКОВИ

Петар Константинович МУРОМСКИ – просперитетан јарославски властелин, сеоски житељ, око шездесет година.

ЛИДОЧКА – његова ћерка.

Ана Антоновна АТУЈЕВА – њена тетка, жена у годинама.

Владимир Дмитрич НЕЉКИН – властелин, сусед Муромских, младић, служио војни рок. Носи бркове.

Михаил Васиљич КРЕЧИНСКИ – особена личност, правилне и изузетне физиономије, дебелих зализака; без бркова; око четрдесет година.

Иван Антониц РАСПЉУЈЕВ – мали али дебељушкасти човек; око педесет година.

Никанор Савич БЕК – зеленаш.

ШЧЕБЊЕВ – трговац.

ФЈОДОР – собар Кречинског.

ТИШКА – вратар у кући Муромских.

Полицијски чиновник.

Слуге. (Лакеји. Послуга.)

Догађа се у Москви.

ПРВИ ЧИН

Јутро. Гостинска соба у кући Муромских. У средини, наспрам гледалишта, налазе се велика врата која воде на главно степениште; десно – врата која воде у одаје Муромског, лево – у собе Атујева и Лидочке. На столу, покрај софе сервиран је чај.

Сцена 1

Атујева, Тишка затим Слуге.

АТУЈЕВА (улази на лева врата, прегледава просторију и отвара врата главног степеништа). Тишка! Хеј, Тишка!

ТИШКА (иза кулиса). Одмах, госпођо. Долазим. (Улази у ливреји, са широким жутиим опшивом, неочешљан и малко пијан.¹)

---

1 Аутор сматра неизбежним да примети, да Тишкино припито стање није за прекор, у сваком случају то није нимало груби пијани поглед, који се, нажалост, често види на позорници. Он се само налази у извесном пријатном расположењу које се огледа у томе, да се труди да ревносно изврши своју

АТУЈЕВА (*дуго га проматра*). Каква њушка!...

Тишина.

Зашто се ниси почешљао?

ТИШКА. Не, не, покорно молим, Ана Антоновна, почешљао сам се.

АТУЈЕВА. Ни умιο се ниси?...

ТИШКА. Како нисам, умιο сам се; кажем вам да сам се умιο. Откад сте наредили да се умивам, увек се умивам.

АТУЈЕВА. Да ли је Немац донео звоно?²

ТИШКА. Донео је, милостива госпођо; донео га је сâм.

АТУЈЕВА. Донеси га овамо и мердевине донеси.

Тишка доноси звоно и мердевине.

А, сад слушај. Али ти си глуп: ништа нећеш разумети.

ТИШКА. Имајте милости, госпођо, како не би разумео? Кад ваша милост говори разумем све.

АТУЈЕВА. Ако дође каква дама, позвонићеш два пута.

ТИШКА. Разумем.

АТУЈЕВА. Ако је неки господин, удари само једном.

ТИШКА. Разумем.

АТУЈЕВА. Ако је нека обична жена – немој уопште да звониш.

ТИШКА. Може и тако.

АТУЈЕВА. Ако је какав накупац или трговац, не треба да звониш.

ТИШКА. Може и тако, Ана Антоновна.

АТУЈЕВА. Јеси ли примио к знању?

ТИШКА. Разумео сам, милостива госпођо, добро сам разумео... А нисте наредили треба ли да најавим посетиоце?

АТУЈЕВА. А зашто да их не најавиш? Разуме се да ћеш да их обавезно најавиш.

ТИШКА. Дакле, наређујете да најпре позвоним, а онда најавим?

АТУЈЕВА. Глупак! Која будала! Па како можеш, стоко једна, да прво позвониш, а онда најавиш!

ТИШКА. Разумем, госпођо.

АТУЈЕВА. Хајде, пењи се и причврсти га.

Тишка се са чекићем и звоном пење уз мердевине.

Чекај... тако!

ТИШКА (*намешта ексер и звонце*). Овако, госпођо?

АТУЈЕВА. Малко више.

ТИШКА (*успиње се мирно*). Овако, молим покорно госпођо?

АТУЈЕВА. Више, кажем ти.

ТИШКА (*подиже руку сасвим високо*). Овако, госпођо, молим

дужност. Но све то некако делује наопако чији су плодови, међутим, горчина, стално заплитање у говору, приметна непрестана потрага за равнотежом тела. Он, што је најважније, својим непомућено смиреним духом, представља супротност раздражљивој и нервозној нарави Ане Антоновне.

2 Педесетих година 20. века звона су била „још увек реткост“ у Москви (Л. Н. Толстој, Младост // Сабрана дела, М.; Л., 1935, том 2, стр. 127). А у Санкт–Петербургу звона су звонили десет година раније. (Види: Опис живота Н. И. Цилова // Зборник чланака Шчукинског. М., 1907. Изд. 6. П. 146.).

покорно?

АТУЈЕВА (*жустро*). Стани, стани... куда ћеш?... ниже!

ТИШКА (*сасвим спушта руку*). Дакле, госпођо, молим покорно?

АТУЈЕВА (*почиње да се љути*). Сада више! Ниже!!! Више!!! Ниже!!!
О ти, мој боже! Будало, како не разумеш кад ти говорим руским језиком?...

ТИШКА. Смилујте се, како не разумем!... Разумем ја, госпођо, заиста разумем, разумем.

АТУЈЕВА (*нестрпљиво*). Шта мрмљаш?...

ТИШКА (*скида звоно са места и okreће се Атујевој*). Ја, госпођо, говорим о томе како сте ви изволели рећи да ја не разумем, а ја, госпођо, веома, веома добро разумем.

АТУЈЕВА. Дакле, хоћеш ли то већ једном да прикачиш или не?

ТИШКА. Како ви, мајчице, изволите заповедати.

АТУЈЕВА (*зуби стрпљење*). Ааааах ти, боже мој!... Ту више не помаже никакво стрпљење! Ти си пијан!!!

ТИШКА. Милостива, нисам. Ја само говорим, госпођо, о томе како сте ви изволели рећи да ја не разумем, али заиста, госпођо, ја врло добро разумем вашу милост.

АТУЈЕВА (*прекрсти руке*). Ах! Ти, разбојниче, тераш шалу са мном, је ли? Ти као да си дошао овамо да водиш разговоре? Закуцај!...

ТИШКА. А где, ваша милости?...

АТУЈЕВА (*ван себе је и лупа ногом*). Закуцај га, разбојниче, куд хоћеш да закуцаш... Но, чекај, чекај, пијана чутуро, добићеш ти своје: нећеш ми ти за све ово само тек тако да прођеш.

ТИШКА (*полагано ставља ексер на прво место које наиђе, и лупи по њему из све снаге*). Разумем ја... стварно... мајчице... милостива госпођо... уу, уу, уу... ууух !!! (*Скотрља се са мердевине; оне га поклопе.*)

Бука. Утрчавају слуге.

АТУЈЕВА (*виче*). Боже мој!... Пријатељи!... Тишка је поломио врат.

ТИШКА (*устао је на ноге, смешећи се*). Нисам, милостива госпођо.
Слуге постављају мердевине и прикуцавају звоно.

Сцена 2

Пређашњи затим Муромски.

МУРОМСКИ (*у кућном огртачу, са лулом, појављује се на вратима десно*). Шта је ово? Шта то радите?

АТУЈЕВА. Не радимо ништа. Тишка је опет пијан.

МУРОМСКИ. Пијан?

АТУЈЕВА. Да! Што се чудите, Петре Константиновичу: знате и сами да се је сасвим пропио до смрти.

ТИШКА. Помилујте, оче Петре Константиновичу! Изволели су да кажу да сам пијан. Како бих ја био пијан? Да сам пијан, зар бих могао да паднем и да се дочекам на ноге?... Почео сам, господару, да закуцавам ексер, изгубио сан равнотежу и тако сам, ето, треснуо.

МУРОМСКИ (*гледа га одмахујући главом*). Треснуо си, треснуо

кажеш? Одлази, одлази. Иди, будало, на своје место.
Тишка крајње опрезно излази; слуге износе мердевине.

Сцена 3

Муромски и Атујева.

МУРОМСКИ (*гледа Тишку који одлази*). Наравно, опет је пијан... А каква је то гужва око вас?

АТУЈЕВА. Постављали смо звоно.

МУРОМСКИ (*са забринутости*). Још и звоно? Где? Чему?... (*Видевши окачено звоно*.) Па шта је ово? Овде? У гостинској соби!...

АТУЈЕВА. Да.

МУРОМСКИ. А зашто, да нећемо овде да звонимо на узбуну?...

АТУЈЕВА. Данас је код свих тако.

МУРОМСКИ. Да, опростићете, али то је глупост! Уосталом, ђаво би га знао шта је то!... Ах, шта још рећи!... (*Ходе около*.) Нема ту људског разума... Уосталом видећете, сваки пут кад зазвони ви ћете се угристи за језик!...

АТУЈЕВА. Немојте, молим вас, да измишљате ситнице! Какво угризање, какав језик?... Чему угризање за језик? Само то ви, молим вас, препустите мени: ја знам боље од вас како треба уредити кућу. Тишина. Муромски хода по соби. Атујева пије чај.

Петре Константиновичу! Мораћемо да приредимо вечерњу седељку.

МУРОМСКИ (*заустављајући се пред Атујевом*). Седељку? Какву седељку? О каквој седељки ви то говорите?

АТУЈЕВА. О обичној. Као да не знате! Мали бал, тако нешто... како је било неки дан.

МУРОМСКИ. Па, говорили сте ми да је тада било последњи пут, и да тога више неће бити.

АТУЈЕВА. Ни говора, Петре Константиновичу, апсолутно немогуће: такав је ред, то захтевају пристојност и друштво.

МУРОМСКИ. Прекрасно је то ваше слатко друштво – захтева!... Нека иде до ђавола то ваше друштво: захтева!... од кога? Тражи ли оно то од мене?... Нешто сте се, госпођо, сувише узврпољили! Као да сте полудели за тим?

АТУЈЕВА. Јесам ли полудела?...

МУРОМСКИ. Да! Довукли сте ме у Москву, и почели сте да се забављате, бал за балом, трошкови на све стране, познанства... гужва, бука!... Кућу сте ми поставили наопачке; мог Петрушку³ – био је добар дечак – обукли сте га као свраку. А онај будаласта Тишка,

---

3 Петрушка – Дечак-слуга који је носио казакин (Руски горњи одевни предмет XIX и почетка XX века; врста скраћеног кафтана са затварањем на куку и ситним наборима на леђима струка и кратком, стајаћом крагном. У појединим областима Русије и Украјине казакин је био сличан козачкој ношњи и у својим варијантама био додатак и мушкој и женској народној ношњи. Казакин се обично правио од сукна, а крагна и рукави су понекад опшивени гајтаном или гајтаном извезеним златом, сребром или шареним шљокицама.

обућар, навукли сте на њега некакву епанчу⁴ и унапређен је одједном у вратара; ево (*показује на звоно*) и звоно сте окачили, (*ловуче звоно*) оваква звоњава одзвања по целој кући!...

АТУЈЕВА. Наравно, да одзвања – кад звоните. Кажем вам, драги мој: тако је код свих других...

МУРОМСКИ. Мајнице! Уосталом, код људи има много будала – нећете ли их ваљда све преузети!... Па шта сте то опет овде поставили! (*Показује на вазу са визиткартама.*) каква је ово посуда? Какво благо сакупљате?

АТУЈЕВА. Ово?... Визиткарте.

МУРОМСКИ (*климајући главом*). Општа листа лајаваца, брбљиваца...

АТУЈЕВА. Визиткарте?

МУРОМСКИ. Дангуба, пробисвета, људи који, као бухаранци⁵, сваки дан скитају од куће до куће и носе сваковрсно смеће, али не на чизмама, већ на језику.

АТУЈЕВА. Да ли то мислите на мондене људе?

МУРОМСКИ. Да!

АТУЈЕВА. Ха, ха, ха! Не знам да ли да се смејем или да плачем!...

МУРОМСКИ. Плачите.

АТУЈЕВА. Та, шта ви то, Петре Константиновичу, судите и булазните: као да не знате свет?

МУРОМСКИ. И не желим да га знам!

АТУЈЕВА. На крају крајева, читав свој век чамите у вашем Стрешњеву.

МУРОМСКИ. И јесам провео цео свој век у селу, мадам, па шта онда. Ви не можете ни на шта да се пожалите; на рачун тог мог „чамљења”, како сте изволели рећи, ви сада приређујете балове.

АТУЈЕВА. То је, господине, ваша дужност.

МУРОМСКИ. Да приређујем балове?

АТУЈЕВА. То је ваша обавеза према друштву...

МУРОМСКИ. Да приређујем балове?!

АТУЈЕВА. Имате ћерку за удају!

МУРОМСКИ. Да окупљам то ваше друштво. (*Размахује рукама.*) Овде! Ево!... А они, милостива госпођо, добротвори, наједу се, преждеру, налочу се, и онда ће нас још да оговарају!...

АТУЈЕВА. Дакле, боље је натезати се са сељацима?

МУРОМСКИ. Боље. Кад разговарам са сељаком, или је добро за мене, или за њега, а понекад и за обојицу. А ко ће да има користи од тог вашег звона?

АТУЈЕВА. Па не може да се у свему тражи само корист.

МУРОМСКИ. Зашто се не би могло?... Мора се!

АТУЈЕВА. Ми нисмо просјаци.

---

4 Епанча – традиционални руски сукнени, широки и дуги огртач без рукава за мушкарце, са капуљачом, украшен кованом златном чипком или гајтаном. Епанчу се носили за време кише.

5 Бухаранци – уобичајени назив за лутајуће трговце који продају оријенталну робу. Назив су добили по граду Бухари.

МУРОМСКИ. Овако ћемо да постанемо просјаци... (*Одмахне руком*) Али што ја са вама уопште разговарам!

АТУЈЕВА. А вама само да је да се сакријете у каквој селендри где је и ђаво рекао лаку ноћ и тамо да трунете у мочвари са којекаквим чудацима!

МУРОМСКИ. Да, госпођо! Чудаци као што смо и ми.

АТУЈЕВА. Као да не знам какви су. Колико сам се само намучила са њима на нашем протеклом балу! Она ваша Степанида Петровна, такву је само капетину навукла на главу... Онако дебела, села је на кревет, насадила се на саму средину да је што боље виде. Кад год је погледам, срце ме заболи!...

МУРОМСКИ. Зашто? Била је сасвим пристојно обучена; то је лепа жена.

АТУЈЕВА. Па шта онда, господине мој, ако је лепа? Ко за то пита... Пристојно!... А сви само о њој запиткују: ко вам је то, кажу, која је она? А ја само у земљу што не пропаднем.

МУРОМСКИ. Па шта је лоше у томе што се за њу распитују? Ја ту не видим ништа лоше у томе. Али ево шта је лоше: чему се учи млада девојка? шта она чује? Излази из спаваће собе у једанаест – прегледава визиткарте... И то ми је неки посао! Затим јури по граду: сад у позориште, сад на бал. Какав је то живот? За шта је припремате? Чему је учите? Ха? Да буде нико и ништа? Шућ-мућ, коман ву poste ву⁶?

АТУЈЕВА. Па како, по вашем мишљењу, да је васпитамо? Чему би требало да је учимо?

МУРОМСКИ. Послу, госпођо, да ради и да се држи реда.

АТУЈЕВА. Онда узмите Немицу.

МУРОМСКИ. Да се брине о кућним пословима...

АТУЈЕВА. Онда какву Финкињу!

МУРОМСКИ. О домаћинству...

АТУЈЕВА. О домаћинству!... Узмите судоперу!!!

МУРОМСКИ (*ширећи руке*). Смилујте се, госпођо!...

АТУЈЕВА. Аха? Истина вам боде очи?... Да, да. А ви ми реците већ једном отворено да ли хоћете да приредите седељку или нећете?

МУРОМСКИ. Нећу!

АТУЈЕВА. Па онда ћу је приредити ја, својим новцем. И ја сам у стању!

МУРОМСКИ. Само изволите! Ја вам нисам газда!

АТУЈЕВА. Због ваших хирова, девојка неће да седи у запећку, без кавалера. Вама је само да не буде трошкова. Без трошкова, господине мој, не можете да удате ћерку.

МУРОМСКИ. Ето ти га на! Мадам, кад сазнају да је девојка скромна, да је из добре куће, па има мираз, онда ће је честит човек и такву узети, а са вашим расипањем и вашим глупостима, истина удаће се али ћемо се после и наплакати.

АТУЈЕВА. Дакле, по вашем мишљењу би требало да јој, дакле,

---

6 Муромски лоше изговара на француском: comment vous portez-vous? – Како си?

обесити о врат какво сеоско страшило?

МУРОМСКИ. Не страшило, госпођо, већ угледног човека...

АТУЈЕВА (*прекидајући га*). Да, да би јој тај ваш угледан човек убије на селу сваку вољу за животом? Удајте је силом, вежите јој руке и ноге...

МУРОМСКИ. Удахните, madame, дубоко удахните!...

АТУЈЕВА. Шта, молим?...

МУРОМСКИ. Узмите ваздуха, ваздуха узмите...

АТУЈЕВА. Шта вам је, господине...

Сцена 4

Пређашњи, Лидочка улази, веома накићена, прилази оцу.

ЛИДОЧКА. Здраво, татице!

МУРОМСКИ (*веселију*). Па, ево је. Ти си моја принцеза! (*Ухвати је за главу и пољуби у чело.*) Мазо моја!

ЛИДОЧКА (*прилази тетки*). Здраво, тетице!

МУРОМСКИ. Па шта си ми радила, с ким си јуче плесала?

ЛИДОЧКА. Ах, татице, са многима!...

АТУЈЕВА. Мазурку са Михаилом Васиљевичем!

МУРОМСКИ. Са Кречинским?

ЛИДОЧКА. Да, тата.

МУРОМСКИ. Оппростите, мајчице! Њему би било време да је се окане.

АТУЈЕВА. Зашто?

МУРОМСКИ. Па он је, већ човек у годинама: биће му, сигурно, око четрдесет година.

АТУЈЕВА. Зашто тако кажеш? Има највише тридесет година.

ЛИДОЧКА. Ах, како дивно плеше!... Право је чудо!... Посебно валцер.

АТУЈЕВА. Баш је сјајан!

МУРОМСКИ. Не знам шта сте само нашле на том Кречинском. Наравно, истакнут човек – па, угодна особа; али, кажу да је прави мајстор – на картама!

АТУЈЕВА. А он свакога слуша. Све то ваш Нељкин лупета. А у каквом се он друштву креће? А ко се данас не карта? Данас се сви картају.

МУРОМСКИ. Картање је игра свађе. Али Нељкина нећете никада видети са картама у рукама.

АТУЈЕВА. Али ви само о Нељкину па Нељкину! А када би га мало боље погледали мислим да би другачије говорили. То је просто срамота! Јуче сам му набавила позивницу од кнегиње – одвела га на бал. Стигао је. И шта мислите? Завукао се је у ћошак, скупио се тамо, и вирио оданде као нека звијер, не познаје никога, не креће се у друштву. Ето, шта значи бити на селу!

МУРОМСКИ. Ништа за то! Стиди се, не познаје свет. То није порок.

АТУЈЕВА. Био порок или не, њему нема места у високом друштву. И онда се још усудио да позове Лидочку да са њим плеше валцер! А плеше тако лоше, само чекаш када ће заједно са њом да се опружи колико је дуг и широк! Да се осрамоти!

МУРОМСКИ (*планувши*). Ехеј, ви... одлетесте предалеко... Не би

требало да се избрбљате...

АТУЈЕВА. Не бојте се, нећу да се избрбљам.

МУРОМСКИ (*одлазећи*). Да не бисте усред високог друштва седели у локви од блата.

АТУЈЕВА. Не, у блато нећу да седнем!

МУРОМСКИ (*одлазећи*). Да, да, немојте да седнете.

АТУЈЕВА. Нећу да седнем... Нећу.

Сцена 5

Пређашњи без Муромског.

ЛИДОЧКА. Заиста, тетице, ви увек расрдите татицу!

АТУЈЕВА. Не могу, заиста, не могу. Запео сад за тог Нељкина! Нељкин па Нељкин!

Тишина.

Лидочка! о чему си разговарала са Кречинском за време мазурке? Некако сте много разговарали?

ЛИДОЧКА (*неодлучно*). Свашта, тетице, свашта.

АТУЈЕВА. На француском?

ЛИДОЧКА. На француском.

АТУЈЕВА. Ах, тако волим кад могу да разговарам на француском. Знаш, ја сама нисам много вешта у француском, али га страшно волим. А ти, сад већ пристојно говориш, зар не?

ЛИДОЧКА. Да, пристојно, тетице!

АТУЈЕВА. И какав добар акценат он има?

ЛИДОЧКА. Као прави Француз.

АТУЈЕВА. Њему то некако иде као из рукава, и тако говори много, много, само сипа! А како то он дивно каже: *parbleu*⁷, прекрасно! Зашто ти, Лидочка, никад не кажеш – *parbleu*?

ЛИДОЧКА. Не, тетице, и ја то понекад кажем.

АТУЈЕВА. То је дивно! А што си ми тако нерасположена?

ЛИДОЧКА. Тетице, не знам, заправо, како да вам кажем...

АТУЈЕВА. Шта, мила моја, шта?

ЛИДОЧКА. Тетице, удварао ми се јуче!

АТУЈЕВА. Ко? Кречински? Стварно? Шта ти је рекао?

ЛИДОЧКА. Заиста, тетице, некако ме је срамота... само ми је говорио како ме силно воли!... (*Застане.*)

АТУЈЕВА. А шта си ти њему рекла?

ЛИДОЧКА. Ах, тетице, нисам могла ни речи да проговорим... Само сам га питала: да ли ме стварно воли?

АТУЈЕВА. И шта још?

ЛИДОЧКА. Више ништа нисам могла да кажем.

АТУЈЕВА. Видела сам ја како непрестано вртиш некакву траку. Да? Зар му ниси ништа више рекла? Уосталом, већ сам ти рекла шта треба да кажеш.

ЛИДОЧКА. Да, тетице, ја сам му само рекла: *parlez a ma tante et a*

---

7 Parbleu? (фр.) – Забога.

рара.⁸

АТУЈЕВА. Тако треба. Добро си урадила, Лидочка.

Пауза.

ЛИДОЧКА. Ах, тетице, најрадије бих заплакала.

АТУЈЕВА. Да заплачеш? Због чега? Зар ти се он не свиђа?

ЛИДОЧКА. Не, тетице, врло ми се свиђа. (*Баца јој се око врата и плаче.*) Тетице, мила тетице, ја га волим!...

АТУЈЕВА. Доста, голубице, пусти то! (*Брише јој очи марамицом.*) Шта онда? Он је диван човек... јако је познат... Кога он све не познаје, зар не?

ЛИДОЧКА. Сваког познаје, тетице, сваког; са свима се познаје, он на балу сваког познаје... Бојим се само тате: он га не воли. Стално ми говори да се удам за Нељкина.

АТУЈЕВА. Све су то глупости. Отац толико наваљује за Нељкина из разлога што су суседи, живи на селу, имања су им једно до другог, што се каже, бразда до бразде, ето зашто он хоће Нељкина.

ЛИДОЧКА. Татица каже да је он веома добар.

АТУЈЕВА. Да, наравно! А, мило моје, у животу ти је увек тако: ко је глуп, тај је и добар; ко нема зубе, маше репом... А ако се удаш за Кречинског видећеш како ће он да уреди кућу, да окупи друштво!... Уосталом, он има чудесан укус...

ЛИДОЧКА. Да, тетице, невероватан!...

АТУЈЕВА. Како је уредио очеву solitaire⁹ – то је дивота! Ево ствар је лежала у кутији мог оца; а сад ко год види, сви су задивљени... Разговараћу ја са оцем.

ЛИДОЧКА. Кречински ми је рекао, тетице, да мора да оде из Москве.

АТУЈЕВА. Ускоро?

ЛИДОЧКА. За неки дан.

АТУЈЕВА. На дуже време?

ЛИДОЧКА. Не знам, тетице.

АТУЈЕВА. Дакле, треба му свакако одговорити?

ЛИДОЧКА (*са уздахом*). Да, треба свакако.

АТУЈЕВА. Ја ћу разговарати са оцем.

ЛИДОЧКА. Тетице, није ли боље да Кречински сам разговара? Знате како је спретан, паметан, мио ... (*Размишља.*)

АТУЈЕВА (*увређено*). Па, ради како хоћеш. На крају крајева, ја ти нисам мајка.

ЛИДОЧКА. Ох, тетице, немојте тако? Не остављајте ме. Ви сте моја мајка, ви сте моја сестра, ви сте ми све. Ви знате да га волим... (*Љуби је.*) Колико га само волим... (*Заустави се.*) Ох, тетице, како је дивна реч – волим!

АТУЈЕВА (*смешећи се*). Па, добро, добро.

ЛИДОЧКА. Заправо и не знам шта се са мном дешава. Срце почне да тако куца, куца и одједном као да замре. Не знам шта је то.

АТУЈЕВА. Није то ништа, мило моје, проћи ће то... Сад долази отац.

⁸ Parlez a ma tante et a rара. (фр.) – Разговарајте са мојом тетком и оцем.

⁹ Солитер (фр. solitaire) – крупан дијамант.

Сада на посао.

Сцена 6

Пређашњи и Муромски.

МУРОМСКИ. Шта кажете на то? Ево позива ме тај ваш Михаил Васиљич на коњске трке. Шта ја да радим тамо? На тркама које ме уопште не занимају? Нисам љубитељ расних касача.

АТУЈЕВА. Тако значи? Ви ћете бар посматрати људе.

МУРОМСКИ. Какве људе? Идемо да гледамо коње, а не људе.

АТУЈЕВА. Шта је ово, Петре Константиновичу, ви ништа не знате! Сада је тамо сав бомонд¹⁰.

МУРОМСКИ. До ђавола и тај ваш бом... (*Звоно снажно зазвони.*) Ау!... Проклетство! Каква напаст. Поломићу све руке оном Тишки: не могу то више да подносим. Слушајте ме, госпођо, вама кажем, мајчице, (*Показујући на звоно.*), макните ту звоњаву.

АТУЈЕВА. Немогуће је, Петре Константиновичу, радите шта хоћете, али је немогуће: тако је у свим кућама.

МУРОМСКИ (*виче*). Ма шта ви ту: у свим кућама? Нећу то, и готово!

АТУЈЕВА. Ох, драги, зашто вичете? Господе! (*Показује на врата, тихо.*) Како вас није стид пред страним људима.

Муромски гледа околу.

Сцена 7

Пређашњи, затим улази Нељкин¹¹, клања се и рукује са Муромским.

МУРОМСКИ. Где сте нестали, Владимире Дмитричу, што вас нема? Било ми је већ досадно без вас.

НЕЉКИН. Ето, Петре Константиновичу (*одмахне руком.*), дао сам се у потпуни провод: с бала на бал... (*Гледајући на врата.*) Е, Ана Антоновна, како сте громко звоно окачили... Ух!...

МУРОМСКИ. Видите, не кажем то само ја.

НЕЉКИН. Па ето, Петре Константиновичу, рећи ћу вам: јуче на балу,

¹⁰ Бомонд – (*од фр. beau monde*) – Одабрано друштво, елита.

¹¹ *Нељкин* – Порекло и значење овог презимена различито су тумачили они истраживачи који су свакако желели да у њему виде особину саме личности. Постоји мишљење да већ у начину на који се тако она зове, постоји делимично ироничан став према њој: „...у овом презимену постоји нечега од надимка пса” (*Клеинер И., Драматургија Сукхово-Кобилина. М., 1961. П. 78*). Друга претпоставка повезује презиме са речју „безличан”, која, према „Руском речнику” Владимира Даља значи, „оно што је просто, неугледно, ружно, што се не може показати лицем”. Реч „безличан”, како примећује Даљ, има још једно значење – „непристрасан, искрен, правдољубив”. „Овакво тумачење речи сасвим је идентична карактеру Нељкина – отвореног и поштеног човека, који без икаквог оклевања, говори истину у очи” (*Фрадкин Л. З., Ликови Сухово-Кобилина, стр. 18.*)

код кнегиње, исто овако... (*Показује главом на звоно.*) само што сам почео да се пењем уз степенице... а све осветљено, знате, као дан; не познајем кућу; на све стране слуге – и сви са златним гајтанима... Пењем се ја тако, знате, уз степенице, и гледам куда ћу? Кад ми наједном звекну над самим ухом да су ми се ноге одсекле! Не сећам се како су ме ноге уопште донеле до гостинске.

АТУЈЕВА. Зато вас је добро погурало...

МУРОМСКИ (*прекине је*). А ја вам кажем, госпођо, кажем вам да ћете да ме овим звонима истерате из куће.

НЕЉКИН. Када ћете у Стрешњево, Петре Константиновичу?

АТУЈЕВА. Није нам ни на крај памети, драги мој! Можда, тамо после Поклада, не пре – шта бисмо сад радили на селу?

МУРОМСКИ. Видите! Шта ћемо на селу? Па се са њима објашњавај!... Треба да се направи ред, госпођо, мора да се припреми све до лета: да се изнесе ђубре на њиве; нема бала без ђубрета.

АТУЈЕВА. Па чему вам служи управитељ Иван Сидорович? Зар не може ни ђубре да стави на кола?

МУРОМСКИ. Не може.

АТУЈЕВА. Не знам – ово је право чудо, заиста... Зар сам властелин мора да утоварује ђубре?

МУРОМСКИ. Морао би.

АТУЈЕВА. Пријатна дужност!

МУРОМСКИ. Они који су размишљали као ви зато су сви пропали.

АТУЈЕВА. Због ђубрета.

МУРОМСКИ. Да, због ђубрета.

АТУЈЕВА. Ха, ха, ха! Драги Петре Константиновичу, ово немојте да говорите другима: смејаће ће вам се.

МУРОМСКИ. Ја, мајчице, не марим за...

Опет удар звона. Сви се тргну. Муромски се окреће и виче јаче него прије.

Ај!... Ај, цару небески! Сав сам се стресао. Ја овако не могу више да живим... (*Прилази Атујевеј.*) Чүјете ли ви мене, мадам, ја овако више не могу да живим! Па, ви хоћете да ме отерате у гроб?...

Сцена 8

Пређашњи, Кречински¹² улази жустро, елегантно одевен, са штапом, у

---

12 Кречински – У презимену главног јунака комедије уочава се звучна и семантичка веза са речју „соко – girfalcon”, што означава врсту птице грабљивице из породице сокола, која је приказана је на грбу Киргистана (Види: *Фрадкин Л. З.: Суховско-Кобилинови ликови // Руски говор, 1967, № 4, стр. 18*). Савременици Сухово-Кобилина, а и каснији истраживачи су именовали различите прототипове Кречинског. Други мемоаристи су веровали: „Кречински је живи портрет Крупенског, познатог варалице у картању и билијарским играма. Крупенски је живео распусно, галамио је на сајмовима коња у Курску, Харкову, Кременчугу и где год су се окупљали мајстори, кибицери коњичких трка” (*К. Мелочи (Из прошлости) // Син отаџбине.*

жутим рукавицама и лакованим ципелама; затим Тишка.

КРЕЧИНСКИ. Петре Константиновичу, добро јутро! (*Окреће се дамама и клања се.*) Mesdames!¹³ (*Прилази им и галантно им љуби руке.*)

НЕЉКИН (*стоји по страни, говори за себе*). Ау! Ни светла није, ни зора није још, а већ је овде...

Кречински прича нешто, гестикулира покретима и лупка ногама.

Комедијант, прави комедијант. И шта да се ради? Забавља, допада се...

Даме се смеју.

Ууу!... О, жене! Шта је вама женама потребно? Потребне су жуте рукавице, лаковане чизме, лепа залисци да стоје ко филц и више блебетања!

Кречински одлази у угао, одлаже шешир и штап, скида рукавице и без речи се клања Нељкину.

Ах, Лидија, Лидија! (*Уздише.*)

КРЕЧИНСКИ (*показује на звоно*). Ана Антоновна! Какво сте то звоно за позивање на веће окачили?

АТУЈЕВА (*стидљиво*). Веће? Како то мислите за позивање на веће?

КРЕЧИНСКИ. Некако је превише гласно.

МУРОМСКИ (*прилази Кречинском и стишће му руку*). Драги Михаиле Васиљичу! Рођени мој! Хвала ти, од срца ти хвала! (*Атуевој.*) Шта сада кажете, Ана Антоновна, а? Ја и сам осећам да је то превршило сваку меру.

КРЕЧИНСКИ. Шта то?

МУРОМСКИ. Како, момом вас, шта? Па овај паклени изум! Да полудите. Баш за позивање на веће. Као да се овде неко веће сазива.

КРЕЧИНСКИ (*прилази звону, сви иду за њим и гледају*). Да, велико је, огромно... Ах! И још к томе са опругом, а à marteau...¹⁴ знам, знам!...

НЕЉКИН (*за себе*). Како ти не би познавао звона: то ти је струка.

АТУЈЕВА (*тврдећи*). Ово ми је Немац израдио.

КРЕЧИНСКИ. Да, да, оно је лепо звоно; само што би морало да стоји доле на степеништу... Мора бити ниже.

МУРОМСКИ. Па то је то! Хвала богу... Као да ми је камен пао са срца... (*Отвара врата на степениште и дозива.*) Хеј ти, Тишка! Епанчо! Црквењаче празног звона! Дођи овамо!...

Појављује се Тишка.

1900. 17. маја, № 134). Каснија претпоставка истраживача о директној вези између лика Кречинског и личности Н. П. Голохвастова (*Рудници К. Л.: А. В. Сухово-Кобилин: Оглед о животу и раду. М., 1957. стр. 43–45*) једва да је утемељена. Прича из часописа „Прошлост и мисао“ о хипотеци дијаманата Голохвастова (види: *А. И. Херцен. Сабрана дела: В 30 т. М., 1956, том 9, стр. 190*) била је својевремено дефинитивно оспорена (*Голохвастов Д. Д., Wahrheit und Dichtung // Руски архив 1874. Књига 1. стр. 1093–1094*).

13 Mesdames! (*фр.*) – Даме!

14 à marteau (*фр.*) – Са чекићем.

Дођи овамо! Скидај ово, разбојниче!

Тишка скида звоно и односи га.

КРЕЧИНСКИ (*веома фамилијарно*). Лидија Петровна! Јесте ли се одморили од јучерашњег бала?

ЛИДОЧКА. Како ме боли глава.

КРЕЧИНСКИ. А било је необично весело!

ЛИДОЧКА. Да, необично весело!

КРЕЧИНСКИ (*ватрено*). Петре Константиновичу, како је Лидија Петровна била дивна, и како је била расположена, и како љупка... једноставно човек је морао у њу да се заљуби!

ЛИДОЧКА (*нешто постиђена*). Михаиле Васиљичу! Ви себе мало похвалите.

МУРОМСКИ. Како себе?

ЛИДОЧКА. Баш тако, татице! Михаил Васиљич је измислио сву моју тоалету. Уосталом, тетица и ја питале смо га за савет.

МУРОМСКИ. Шта кажеш? Стварно? Реците, драги мој, како вам то успева? И знате сваки посао, и сваку ситницу знате!

КРЕЧИНСКИ. Шта да се ради, Петре Константиновичу! Такав ми је таленат. А сада да ли бисте желели да изађемо у двориште и оцените мој таленат у другој струци. (*Узима Муромског под руку.*)

МУРОМСКИ. Шта је, о чему се ради? Зашто да идемо у двориште?

КРЕЧИНСКИ (*љубазно*). Зар сте заборавили?

МУРОМСКИ. Стварно не могу да се сетим.

КРЕЧИНСКИ. Али ја, ето, дајем савете за тоалете, али се ипак сећам. А бик?

МУРОМСКИ. О, да, да, да! Добро? Јесу ли вам га довели са села?

КРЕЧИНСКИ. Да, он је већ овде. Већ пола сата прави неред у вашем дворишту.

МУРОМСКИ (*узима шешир*). Радознао сам, баш сам радознао да га видим.

КРЕЧИНСКИ. Mesdames, ево нас одмах. (*Узима разметљиво Муромског под руку и одводи га.*)

Сцена 9

Атујева, Лидочка и Нељкин.

АТУЈЕВА (*показује на Кречинског који одлази*). Ето шта ти је Владимир Дмитрич, светски човек!... Charmant, charmant.¹⁵

НЕЉКИН. Да, он је човек, такав... вешт, весео... Али, некако се мало доброг чује о њему.

АТУЈЕВА. Где се, драги мој, чује? Шта се опет чује?

НЕЉКИН. Кажу да је страشان карташ.

АТУЈЕВА (*са досадом*). Ви сте ми, драги мој, са тим причама већ досадили... опростите. Ви не знате ни о чему другом него о градским оговарањима. На крају крајева, не познајете ви Москву, драги мој, и шта год вам каже први пролазник, ви то одмах преносите даље

¹⁵ Charmant (*фр.*) – Шармантно.

као готов чин. Дакле, драги мој, тако не може у граду да се живи. Ви сте млад човек, требало би да опрезније говорите и да будете дискретнији у склапању познанстава. Па с ким сте оно пре неки дан седели у позоришту? Ко је то?

НЕЉКИН. То је, Ана Антоновна, неки овдашњи трговац.

АТУЈЕВА. Трговац?! Извините, значи ви с трговцима склапате познанства!

НЕЉКИН. Молим вас, Ана Антоновна, он је врло богат трговац... какву само прекрасну кућу има!...

АТУЈЕВА. Шта онда ако има кућу? И грађани имају куће. Зар је трговац ваше друштво? И то јавно! Е, сад ако вас је неко из високог друштва видео, тај вас више неће прихватити.

НЕЉКИН. Ана Антоновна, мени до тога није ни стало.

ЛИДОЧКА (*плане*). А зашто ви то говорите? Ко ме је до тога стало?

НЕЉКИН (*изненада*). Лидија Петровна, молим вас, ја сам само то тако рекао. Уверавам вас нисам хтео нешто нарочито да кажем...

АТУЈЕВА. Па добро, добро! Бог с вама, добри мој! И боље престаните већ једном да причате ружно о људима. Такав вам је свет, драги мој; ако сте добри, рећи ће да сте преглупи; ако сте богати рећи ће да сте наказа; ако сте паметни – разласиће да сте хуља или тако нешто. Такав вам је свет. Бог с њима! Какав је човек, такав је.

Сцена 10

Пређашњи и одмах улазе Кречински и Муромски.

МУРОМСКИ. Мили мој Михаило Васиљичу! (*Стисне му руку.*) Хвала, хвала! Да, то... напосто ми је неугодно.

КРЕЧИНСКИ. Престаните, молим вас!

МУРОМСКИ. Заиста, неугодно ми је... Како то? Лида, Лидочка!...

ЛИДОЧКА. Молим, татице?

МУРОМСКИ. Види само, мени је Михаил Васиљич дао бика...

ЛИДОЧКА (*грли оца*). Дивно, татице? Је ли леп?

МУРОМСКИ (*задовољно жмирка очима*). Пре-кра-сан!... Замисли: глава, очи, њушка, рогови!... (*Опет затвори очи.*) Невероватан... Значи, он је са вашег имања у Симбирску?

КРЕЧИНСКИ (*самозадовољно*). Да, са мог имања у Симбирску.

МУРОМСКИ. Дакле, ви имате имање у Симбирску!

КРЕЧИНСКИ. Да, имање.

МУРОМСКИ. И добро сточарство?

КРЕЧИНСКИ. Наравно. Одлично.

МУРОМСКИ. И волите стоку?

КРЕЧИНСКИ. Волим.

МУРОМСКИ. О, боже! И пољопривреду исто тако...

КРЕЧИНСКИ (*смешећи се*). Исто тако.

МУРОМСКИ. Али мени се чинило да баш нисте за село...

КРЕЧИНСКИ (*ватрено*). Ко вам је то рекао? Ја обожавам село... Село

је лети – рај.¹⁶ Ваздух, тишина, мир!... Изађеш у воћњак, у њиву, у шуму – свуда си господар, све је моје. И модра даљина што се плави, и она је моја! На крају крајева, дивота.

МУРОМСКИ. Тако се и сам осећам.

КРЕЧИНСКИ. Устанем рано, па у њиву. Њива топла, мирисна... Ту, у коњушници, у пластенику, у башти...

МУРОМСКИ. А на гумну?

КРЕЧИНСКИ. И на гумну... Свуда живот, свуда рад, тих, миран рад.

МУРОМСКИ (*са уздахом*). Управо тако, тих, миран рад... Ево, Ана Антоновна, како паметни људи говоре!

КРЕЧИНСКИ. Позабавим се, прошетам по имању, добијем апетит, огладним – па кући!... Ето шта треба, Петре Константиновичу? Реците ми шта треба?

МУРОМСКИ (*весело*). Чај, свакако чај.

КРЕЧИНСКИ. Не, не чај, потребније од чаја, више од чаја?

МУРОМСКИ (*не може да се сети*). Више од чаја заиста... Не знам.

КРЕЧИНСКИ. Ех, Петре Константиновичу, ви да не знате?

МУРОМСКИ (*размишља*). Стварно не знам.

КРЕЧИНСКИ. Потребна је жена!...

МУРОМСКИ (*усхићено*). Тачно, савршено тачно! Више од чаја...

КРЕЧИНСКИ (*наставља*). А каква жена? (*Посматра Лидочку*.) Витка, плавокоса, смирена, тихаа домаћица. Дођем, ухватим је за главу, пољубим је у оба образа... „Здраво, кажем, женице! Хајде, женице, да пијемо чај!...”

АТУЈЕВА. Ах, драги мој! Зар су то манири? Жене неће успети ни да почешљају косу.

КРЕЧИНСКИ. Сасвим тако, Ана Антоновна! Жене се не љуте када им мужеви мрсе косу; када им не мрсе – онда је то увреда.

Муромски се смеје.

А самовар већ кључа. Гледаш, ево и стари отац улази у собу; сед као ован, подупире се штапом, благосиља жену; овде око њега лебде разиграни унци – боје се мајке, прилепљени уз деду. То је оно што ја зовем животом! То је живот на селу... (*Окреће се Лидију*.) А ви, Лидија Петровна, волите ли ви село?

ЛИДОЧКА. Много волим.

АТУЈЕВА. Ма када си ти волела село?

ЛИДОЧКА. Не, тетице, ја га заиста волим. Ја, Михаило Васиљичу, много волим голубове. Сама их храним.

КРЕЧИНСКИ. Да ли волите цвеће?

ЛИДОЧКА. Да, и цвеће волим.

АТУЈЕВА. Ах, мој господе створитељу! Сада она воли све.

КРЕЧИНСКИ. Међутим, ми смо се забрљали. (*Гледа на сат*.) Време је, Петре Константиновичу! Време нам је: закаснићемо. Уредите се, нестаће сељака.

МУРОМСКИ (*расположено*). А зашто?... По свој прилици и ми ћемо у

---

¹⁶ *Село је лети – рај*. – У драми „Невоље због памети“ А. С. Грибоједова, исту реплику Чацки упућује Наталији Дмитријевној Горич (чин III, приказ 6).

сељаке... Како да не прихватим позив тако љубазног човека.

ЛИДОЧКА (*притрчава оцу*). Да, обуците се, татице, стварно се дотерајте, уредите се. Зашто сте се згрбили као какав старац!... Ви сте мој анђео, татице (*љуби га*)... идемо... мили мој... (*Поново га љуби.*).

КРЕЧИНСКИ (*готово истовремено*). Браво, Лидија Петровна, браво!... само тако, па... лепо... Зашто не би и он, стварно...

МУРОМСКИ (*смеје се и милује ћерку*). Ја се погрбио... ха?... Који мангуп?...

Лидочка га одводи. Нељкин одлази за њима у просторије Муромског.

Сцена 11

Атујева и Кречински.

КРЕЧИНСКИ (*гледајући окол*). Како вам се, Ана Антоновна, свиђа мој опис сеоског живота?

АТУЈЕВА. Да ли стварно волите село?

КРЕЧИНСКИ. Ко? Ја сам то тек онако! Намерно.

АТУЈЕВА. Како намерно?

КРЕЧИНСКИ. Зашто не бих старца развеселио?

АТУЈЕВА. За њега нема већег задовољства, него када му хвале село.

КРЕЧИНСКИ. Ето видите! И желим, Ана Антоновна, да ви дознате праву сврху мојих речи.

АТУЈЕВА. Шта је сврха?

КРЕЧИНСКИ. Ана Антоновна! Ко вас да не поштује, ко не цени васпитање које сте дали Лидији Петровној?

АТУЈЕВА. Сада видите, Михаиле Васиљичу, а замислите, Петар Константинович ме још грди због Лидочкиног васпитања.

КРЕЧИНСКИ. Ко? стари? Па, Ана Антоновна, то му морамо опростити: он је ипак газда, а сви газде виде само стаје и ђубриво.

АТУЈЕВА. Али стварно, баш ми је јутрос говорио да су сви пропали јер се нису мучили око ђубрета.

КРЕЧИНСКИ. Па, јесте! Видите које је то схватање! Сада је ваш дом прелеп дом. Има све; једно није присутно – мушка глава. Када би сада у њему био мушкарац, знате, онако паметан, спретан, савршен, светски, *comme il faut*¹⁷, ваша кућа би била прва у граду.

АТУЈЕВА. Тако и ја мислим.

КРЕЧИНСКИ. Дуго сам живео по свету и упознао живот. Истинска срећа је пронаћи лепо васпитану девојку и са њом поделити све. Ана Антоновна! Молим вас... прибавите ми ту срећу... Моја судбина је у вашим рукама...

АТУЈЕВА (*усиљено*). Шта је сад ово? Ја вас не разумем.

КРЕЧИНСКИ. Ја просим руку ваше нећакиње Лидије Петровне.

АТУЈЕВА. Лидочкина срећа ми је вреднија од свега. Сигурна сам да ће са вама бити срећна.

КРЕЧИНСКИ (*љуби јој руку*). Ана Антоновна! како да вам захвалим!

¹⁷ *Comme il faut* (*фр.*) – Савршен. Човек доброг укуса, тачно у складу са друштвеним правилима.

АТУЈЕВА. Јесте ли већ разговарали са Петром Константиновичем?

КРЕЧИНСКИ. Још нисам.

АТУЈЕВА. Потребан је његов пристанак.

КРЕЧИНСКИ. Знам, знам. (*За себе.*) Запело ми је у грлу као да сам прогутао колац.

АТУЈЕВА. Шта ви говорите?

КРЕЧИНСКИ. Ја говорим... родитељски благослов је... како да вам кажем?... то је камен темељац на коме се све гради.

АТУЈЕВА. Да, то је истина.

КРЕЧИНСКИ. Како можемо то с њим?

АТУЈЕВА. Не знам ни сама.

КРЕЧИНСКИ. А ево шта: сад је, чини ми се, згодан тренутак; ја сад идем на трке: тамо ме сада чека читаво друштво; имам велику опкладу са кнезом Владимиром Бељским. А ви старог задржите овде, и уведите га у разговор. Реци му да сам журио, да сам се плашио да закасим, да су ме сви тамо чекали. И искористите згодан моменат и објасните моју просидбу. (*Узима шешир.*)

АТУЈЕВА. Добро, све сам разумела.

КРЕЧИНСКИ (*стегне јој руку*). Збогом! Предајем своју судбину у ваше руке.

АТУЈЕВА. Будите сигурни; учинићу све. Збогом! (*Одлази.*)

Сцена 12

Кречински сам, затим Нељкин.

КРЕЧИНСКИ (*размишљајући*). Ех! Каква шала! На крају крајева, ово је као да ми читав милион клизи у руке. Милион! Каква моћ! Форсирати или не форсирати – то је питање!¹⁸ (*Све више размишља и шири руке.*) Пучина је то, неистражена пучина. Банка! Теорија вероватноће – то је све. Па, какве су овде вероватноће? Против мене: татица – један; иако је тупав, чврсто стоји на ногама. Нељкин – два. Па овај, како кажу, није ни кројач, ни жетелац, нити фрулу свира. Сада су за мене: оно звоно које позива веће – један; Лидочка – два и ... дакако! мој бик – три. Ох, бик је важна ствар: одиграо је данас велику моралну улогу. Нељкин улази кроз бочна врата и зауставља се. Кречински ставља шешир на главу.

Дакле, два према три. Хм! То значи да ћу се ожени... (*утврди*) Женим се! (*Одлази.*)

НЕЉКИН (*у чуду*). Женим се?! Боже! Да ја то не сањам? Киме се жени? Лидијом Петровном... Ма није могуће. То је сувише добра воћка да би је ти убрао... Мало пре је почео и да гуче... „Жена, каже, потребна је жена“, и ђаво зна шта све није изговорио. Препредењак један! Дрзник проклети!... Али старог ипак нећеш насамарити: он ти, братац мој, седи на три своје, на четвртој се опире, ево и ја ћу

18 Форсирати или не форсирати – то је питање. – Парафразиран је почетак чувеног Хамлетовог монолога: „Бити или не бити – то је питање...“ То је учинио први тумач улоге Кречинског глумац С. В. Шумски.

му помоћи; не можеш га оборити. Што ти нама показујеш касаче са парадне трибине, погледаћемо ми њих изблиза да видимо да ли има неко кљусе међу њима. Градска птица – извана гладац, изнутра јадац. Чекај само, чекај, најурићу ја тебе одавде! Имаш ти грехова; већ су ми рекли у клубу да их имаш...

МУРОМСКИ (*иза кулиса*). Напиши, одмах напиши!

НЕЉКИН (*одлазећи*). Односно, открићемо све твоје тајне, па онда право староме: шта ви, господине гледате? Чувајте се.

МУРОМСКИ (*појави се на вратима*). Владимире Дмитричу! Хоћеш ли да ручаш са нама?

НЕЉКИН (*са врата*). Са вама, Петре Константиновичу, са вама. (*Одлази.*)

Сцена 13

Муромски у фраку, са шеширом у руци, улази брзо, врло је забринут; одмах за њим улази Атујева.

МУРОМСКИ. Знам ја њих: само им мало попусти – неће да ти плате ни копејке. (*Оде до врата и виче.*) Кондратиј! Да ли чујеш? Напиши овако: сви ће да раде на имању! Михаиле Васиљичу! Где је опет он? Знао сам ја то. (*Поново иде ка вратима.*) И Акиму напиши. И њега ћу ставити на имање. Шта он мисли? Стомак му само расте! Стомак добија, приход се одбија – ред је познат... Михаило Васиљичу! Атујева улази.

Ето вам, госпођо, вашег московског живота!

АТУЈЕВА. Шта?

МУРОМСКИ. А ево шта: на Головкову има седам хиљада губитака!

АТУЈЕВА. У сребру?

МУРОМСКИ. У сребру! У сребру! (*Виче.*) Шта је, ви као да не схватате! Већ су потпуно полудели!

АТУЈЕВА. А шта ради тај ваш Иван Сидоров?

МУРОМСКИ. Пођите до њега, и питајте (*пискутавим гласом*) шта ти, Иване Сидоров, радиш?... Ех, ви!! (*Окрене се.*) Михаило Васиљичу! Где је он?

АТУЈЕВА. Отишао, тако је пожурио; каже: закасниће.

МУРОМСКИ. Сигурно је отишао на трке?

АТУЈЕВА. Да, на трке. Тамо га већ сви чекају: коњи, друштво. Тамо се клади...

МУРОМСКИ. Ништа, наћи ћу га тамо.

АТУЈЕВА. Морам неколико речи са вама: молим вас, сачекајте.

МУРОМСКИ. Ето ти сад: сачекајте. Шта сам вам ја: шаховски пион: те иди те онда не иди.

АТУЈЕВА. Имам нешто важно са вама.

МУРОМСКИ. Важно? Како важно? Опет неке глупости.

АТУЈЕВА. Видећете. Одложите шешир. Управо сам имала дуг разговор са Михаилом Васиљичем Кречинским.

МУРОМСКИ. Да, са њим сваки дан водите дуге разговоре – немојте све да ми препривавате.

АТУЈЕВА. Веома се варате. Чуди ме да ништа не схватате.

МУРОМСКИ. Никојег ђавола не схватам.

АТУЈЕВА. Па, ето, човек долази сваки дан... диван мушкарац, светски човек, има велико познанство...

МУРОМСКИ. Па он са њим и љуби.

АТУЈЕВА. Ви господине, имате ћерку.

МУРОМСКИ (*гледа у плафон*). Већ двадесет година знам да имам ћерку; знам боље него ви.

АТУЈЕВА. И ништа не схватате?

МУРОМСКИ. И ништа не схватам.

АТУЈЕВА. О, боже!

МУРОМСКИ (*присетивши се*). Шта је то? Каква је то просидба?

АТУЈЕВА. Зар Лида не би могла да му буде невеста?

МУРОМСКИ. Он је већ човек у годинама.

АТУЈЕВА. Па сигурно. Није неки жутокљунац.

МУРОМСКИ. Лидочка неће да пође за њега.

АТУЈЕВА. Ако неће, одуस्ताћемо од тога, ако пристане – шта ви кажете?

МУРОМСКИ. Ко? Ја?

АТУЈЕВА. Да. Ви.

МУРОМСКИ. Па, кажем... (*Погледа је, брзо.*) Таранта!

АТУЈЕВА. Шта је то таранта?

МУРОМСКИ. Бесмисленост, глупост, госпођо!

АТУЈЕВА. Није глупост, господине, ја вас то најозбиљније питам.

МУРОМСКИ. Ако озбиљно питате, тако треба и размислити.

АТУЈЕВА. О чему треба размишљати? Нећете размишљањем своју кћер удати.

МУРОМСКИ. А шта да радим? Да је без размишљања обесим о врат првом кога сретнем? Треба знати ко је он, каквог је имовног стања...

АТУЈЕВА. Да затражимо од њега и личне исправе?

МУРОМСКИ. Не баш исправе, али морамо да знамо...

АТУЈЕВА. А ви не знате? Долази вам човек у кућу целе зиме, а ви не знате ко је. Очигледно, господин од посла: свуда прихваћен... у друштву познат... кнезови и грофови су његови пријатељи.

МУРОМСКИ. А каквог је имовинског стања?

АТУЈЕВА. Мало пре вам је право говорио, да има у Симбирску имање... па и бика вам је поклонито.

МУРОМСКИ. Какво имање? Разлика је од имања до имања.

АТУЈЕВА. Па, види се да је велико имање. Ето, сада га на тркама очекује цело друштво: без имања друштво никога не чека.

МУРОМСКИ. То ви кажете, ја не.

АТУЈЕВА. А шта ви кажете?

МУРОМСКИ. Какво је његово имање?

АТУЈЕВА. Што сте ви, драги мој, досадни?

МУРОМСКИ (*нестрпљиво*). И ви сте мени досадни.

АТУЈЕВА. Зашто вичете, драги мој? Нисам глува. Реците ми, Петре Константиновичу, шта хоћете?... Богатство, или шта?... Зар Лидочка нема све што је потребно? Шта је вама, татице, те сте постали тако

похлепни? Згрћете, само згрћете – и све вам је мало. Важно је да је човек добар.

МУРОМСКИ. А да ли је Кречински добар?

АТУЈЕВА. Могу вам рећи: предобра особа!

МУРОМСКИ. Предобра особа! А ја чујем да се карта, да се углавном вуче по клубовима, да је пун дугова...

АТУЈЕВА. А ко, молим вас, данас нема дугова?

МУРОМСКИ. Ко је у дуговима, тај не може да буде мој зет.

АТУЈЕВА. А тако? Онда сами тражите зета.

МУРОМСКИ. Не преостаје ми ништа друго! Потражићу га сам!

АТУЈЕВА. Само изволите.

МУРОМСКИ. Сам ћу да га потражим.

АТУЈЕВА. А ћерка ће вам дотле седети као уседелица?

МУРОМСКИ. Шта ја да радим: нека седи. Нећу је, ваљда дати за јарца.

АТУЈЕВА. Па, зар је Михаило Васиљич, јарац?

МУРОМСКИ. Мајчице, удахните дубоко!

АТУЈЕВА. Шта-а-а-ох?

МУРОМСКИ. Узмите ваздух, узмите ваздуха.

АТУЈЕВА. Шта ви то, господине! Имате ли ви неког џокера из рукава, или шта? Ако имате говорите... тако и тако.

МУРОМСКИ. Немам?... Немам шта да кажем?... Па ћу вам рећи: Кречински вам се свиђа и Лиди се свиђа, али мени се не свиђа – и нећу одустати.

АТУЈЕВА (*љутито*). Е, то сте могли одавно да ми кажете: не би било овако! Дакле, због вашег ината треба да вам ћерка буде несрећна?... Татице!... Шта сте јој ви уопште? Зликовац, или шта?

МУРОМСКИ (*пада у ватру*). Ко је зликовац? Ја, је ли?... Ја?...

АТУЈЕВА (*исто ватрено*). Да, ви, ви!...

МУРОМСКИ. Не, ви сте, ви!...

АТУЈЕВА (*упирући прстом у њега*). Али ви!...

МУРОМСКИ (*упирући прстом у њу*). Ви, Ви!...

АТУЈЕВА. Ви, ви!... Шта ви ту упирете прстом у мене?...

Сцена 14

Пређашњи затим Лидочка, утрчи.

ЛИДОЧКА. Тетице, тетице!...

АТУЈЕВА (*са истим бесом*). Не, немам стрпљења!... Ради, девојко, како год знаш.

ЛИДОЧКА. Шта је, шта се догодило, татице?

МУРОМСКИ (*смирено*). Ништа, злато моје: нешто смо тетка и ја тако разговарали...

АТУЈЕВА (*опет пада у ватру*). Шта ви ту – злато? Какво злато! Реци свом злату шта сте говорили... Зашто сте заћутали?

МУРОМСКИ. Ја, госпођо, нисам заћутао, немам разлога да заћутим.

ЛИДОЧКА. Тетице! Мила тетице! Немојте! Молим вас...

АТУЈЕВА. Зашто покушаваш да ме убедиш, мила? Уосталом, ја нисам

луда... А ви, господине, шта сте се усадили као пањ? Питајте је!... Уосталом, он чека одговор!

Лидочка их гледа и почне да плаче.

МУРОМСКИ. Па питаћу је: реци ми, Лидо, да ли би се ти удала против моје воље?

ЛИДОЧКА. Ја, татице?... Не... Не!... Никад!... (*Баца се Атујевој око врата.*) Тетице, видите? ... (*Кроз сузе.*) Ја ћу, тетице, отићи у манастир... Тамо ће ми бити боље... (*Плаче.*)

МУРОМСКИ. У манастир?... Бог с тобом!... Шта ти то говориш!... (*Тетоши је.*) Чекај, још ћемо да размислимо... (*Брише јој сузе.*) Не плачи... Размислићемо... Господе, шта је то?!...

Сцена 15

Пређашњи, затим Кречински брзо улази.

МУРОМСКИ. О мој боже! Михаило Васиљичу!

КРЕЧИНСКИ (*безобзирно*). Петре Константиновичу, пропустили смо трке...

Застане.

Муромски нешто шапуће Лидочки. Тихо, Атујевој.

Шта је?

АТУЈЕВА. Стално говори: размислићу.

КРЕЧИНСКИ. Јесте ли љути?

АТУЈЕВА (*исправља капу*). Не, нисам.

КРЕЧИНСКИ. Петре Константиновичу! Реците ми шта вам је на срцу?... Дозволите ми да говорим отворено; тако је боље. Ја сам искрен човек: ствар ће бити једноставно решена и нико од нас неће никоме да пребацује. Уосталом, ово је ваш суд, ваша воља.

МУРОМСКИ. Ми само међу собом; разговарали смо о нечем сасвим другом.

КРЕЧИНСКИ (*гледајући у све*). О нечем другом? Не мислим тако и не верујем... По мом мишљењу, околишањем нећемо ништа постићи. То није мој принцип: ја делујем директно. Јуче сам запросио руку вашој кћери, данас сам разговарао са Аном Антоновном, а сада стојим пред вама.

МУРОМСКИ. Али то је тако тешко, то је велика ствар, и ја вас молим дајте нам дате мало времена да размислимо о томе.

КРЕЧИНСКИ. А ја мислио да сте имало довољно времена за размишљање.

МУРОМСКИ. Нисам. Тек малопре ми је Ана Антоновна управо то саопштила.

КРЕЧИНСКИ. Али не мислим на то: већ неколико месеци долазим у вашу кућу, и ви сте имали времена да размислите о томе...

МУРОМСКИ. Не, нисам ништа мислио.

КРЕЧИНСКИ. Кривица није моја, него ваша. Вама је то морало да буде јасно, ви знате да угледан човек не залази у туђу кућу без посебне сврхе, и не компромитује девојку без одређене намере.

МУРОМСКИ. Да, имате право...

КРЕЧИНСКИ. Зато вас молим да не одлажете своју одлуку. Ових дана ја свакако морам неодложно да отпутујем. О томе сам већ говорио са Лидијом Петровном.

МУРОМСКИ (*не може да се одлучи*). Не знам, заиста, не знам.

КРЕЧИНСКИ. Шта вас кочи? Моје имовинско стање?

МУРОМСКИ. Па добро, и то.

КРЕЧИНСКИ. Ја мислим да се то види само по себи: ја живим међу светом, нисам у неком брлогу. А ја, видите, поступама сасвим другачије: уопште не питам за мираз ваше кћери.

МУРОМСКИ. Лако је за мираз! Имам само њу једну.

КРЕЧИНСКИ. И ја сам сâм на целом свету.

МУРОМСКИ. Све је то тако, Михаило Васиљичу, са свим тим се ја слажем; само, ви знате, у овим стварима, да тако кажем, потребно је јемство.

КРЕЧИНСКИ. Могу да вам кажем и о јемству: имам свега у изобиљу; и ваша ћерка такође. Ако се два изобиља спојите у једно, резултат на крају не може да буде неповољан.

МУРОМСКИ. Не, наравно да не може.

КРЕЧИНСКИ. Да ви не тражите богатство?

МУРОМСКИ. Не, ја богатство и не тражим.

КРЕЧИНСКИ. Па шта је онда? Можда сте негде чули да нешто није код мене у реду?

МУРОМСКИ. Признајем вам, било је о томе говора.

КРЕЧИНСКИ. Молим вас, код кога од нас који живимо у Москви све штима? Сви ми имамо проблема! Па, реците искрено јесте ли се сами обогатили откад живите овде?

МУРОМСКИ. Где, молим вас! Пропаст!

КРЕЧИНСКИ. Управо пропаст. За нас властелине, град је само зло.

МУРОМСКИ. Велику истину сте рекли: град је за нас само зло.

КРЕЧИНСКИ. Ја одлазим из Москве.

МУРОМСКИ. Нећете ваљда на село?

КРЕЧИНСКИ. Да, на село.

МУРОМСКИ. Па зар ви волите село?...

КРЕЧИНСКИ (*живо*). Ех, Петре Константиновичу! Крај вас сваки човек мора да заволи село. (*Узме Лидочку за руку.*) Волимо се, љубимо се јако, па ћемо и село заволети. Бићемо уз вас, ни корак од вас се нећемо макнути; делићемо добро и зло.

ЛИДОЧКА. Татице! Мили татице!...

КРЕЧИНСКИ. Сетите се шта сам малопре рекао: седи старац с унуком – то сте ви...

ЛИДОЧКА. Татице, татице! То сте ви...

Прилазе му.

МУРОМСКИ (*још увек неодлучан*). Не, не, допустите! Како то?... Допустите... никад ја нисам мислио...

АТУЈЕВА. Ништа ви, Петре Константиновичу, више не можете да измислите: то је, драги мој, судбина, воља Божја!...

МУРОМСКИ (*посматра их и уздише*). Можда је то заиста воља божја! Па, нека вас господ благослови! Ево, Михаило Васиљичу, ево дајем вам њену руку, али само пазите...

КРЕЧИНСКИ. Шта? Како то мислите?

МУРОМСКИ. Одржите реч коју сте дали седом старцу.

КРЕЧИНСКИ (*приводи Лидочку до њега*). Ево вам јемства! Да ли верујете?

МУРОМСКИ. Боже. дај да буде тако!

КРЕЧИНСКИ. Ана Антоновна! (*Приводи Лидочку и до ње.*) Благословите нас и ви.

АТУЈЕВА. Ево, он ме није заборавио. (*Прилази Кречинском и Лидочки.*) Децо моја, будите срећни!

ЛИДОЧКА (*љуби је*). Тетице, мила тетице! Боже мој! Како ми срце бије...

АТУЈЕВА. Ништа за то, мила моја, то је од среће!

МУРОМСКИ (*прилази Лидочки и милује је*). Ти, душице моја, више нећеш плакати? А?

ЛИДОЧКА. Ох, татице, како сам срећна!

КРЕЧИНСКИ. Па, Петре Константиновичу, какву ћемо стају да направимо у Стрешњеву. Видећете, какав сам ја мајстор.

МУРОМСКИ (*весело*). Ох, заиста?

КРЕЧИНСКИ. Да, да! Само мене слушајте (*Говори му тобоже поверљиво*): Држаћемо само чисту тиролску расу.

СЦЕНА 16

Пређашњи, Нељкин улази и застаје изненађено на вратима.

МУРОМСКИ. Па... она је тако... веома нежна...

КРЕЧИНСКИ (*љуби руку Лидочки*). Не, није нежна.

МУРОМСКИ. Прилично је нежна.

НЕЉКИН (*прилази брзо*). Шта? Шта је то? Ко је нежан?

КРЕЧИНСКИ (*окреће се Нељкину*). Стоко!

Завеса.

ДРУГИ ЧИН

Стан Кречинског.

Сцена 1

Фјодор сам.

Јутро. Кабинет, раскошан, али у великом нередy; столови, бронза. На једној страни позорнице налази се писаћи сто окренут према публици; на другој – обичан сто. Фјодор полако поспрема собу.

ФЈОДОР. Е, хе, хе, хе, хе! (*Дубоко и полако уздише.*) Ма шта се

то на нас тешко свалило... Какво је то чудо и покора – да човек не поверује. Не ложимо већ четврти дан; па су просторије хладне, али шта да радимо, не ложимо... (*После кратке паузе.*) А кад смо оно у Петербургу живели – боже мој! – пара је било ко блата! Какво је то картање било!... Уосталом, он је увек такав био: сад га има, сад га нема. И на факултету се као студент добро забављао, али када је напустио факултет, све више и све више, као бујица! Познанства, грофови, кнезови, пријатељи, пијанке, картање. А млади људи без њега једноставно не могу да дишу. А женски пол – опет исто... Колико их се код њега изредало, па то се не може ни замислити! Свиђао им се, шта ли, ни једна га не одбије. Па писма, записци, све врсте цедуљица, забелешке, а затим и лично. И иде таква је ту настајала збрка: траже нешто, и воле, и љубе, и љубоморне су, и прете скандалом. Постојала је једна таква, – таква је била: богаташица, могу рећи, лепотица! Клечала на коленима сатима пред њим, некада је, догађало се, еј, еј, руке му љубила, богата, а љубила му руке као каква робиња. Имао је моћ над њима, напосто, моћ. А срдачна! Па му нуди новаца? Да, мислим да бих своје тело заложиио за њега три пута! Па нећу ја, каже он, не требају ми женске паре; такве ми паре нису потребне, каже он. Стисне шаку – а јак човек – ја ћу, па ће њој, имаћу ја пара; ја, каже, желим да уживам, да се забављам по вољи. И он ти, о Содома и Гомора, страх да те спопадне! до последње јој копејке све спискао, све... А, она је поружнела, ослабила, еј, еј, угасила се напосто. Чујем да је касније, да је касније... у иностранству и умрла... Било је, било, драги мој, свега је било, и прошло... А сад ово, будибогснама,! Не може да се каже шта је ово сада. Било имање у степи је – фију! он нема ни имена више; касачке коње смо напустили, сребро давно нестало; па чак и одела је много мање... Као да је све некако пропало, као да је све куга збрисала. И правих је пријатеља све мање, а, ето, и сео нам је на врат тај Распљујев. Па, каква је корист од њега? што кажу, њиме ни три свиње да нахраниш...

Звоно.

И ноћу и дању храни га, срећуј му шпирове карата: „Ја, брате – каже – не смем доћи у друштво са било каквим картама“. А да ми је само да видим то његово друштво?... Јуче је отишао, зграбио и понео два шпила карата, савршено сам их средио... Па, можда ће нешто... дај боже... и да добије...

Звоно.

Ех, хе, хе, хе! Хајде, Феђа, иди отварај.

Сцена 2

Распљујев¹⁹ и Фјодор.

¹⁹ Прототип Распљујева за А (лександра) В (асиљевича) био је извесни певач јарославског епископског хора, који је био под вођством Крисинског за време његовог боравка у Јарослављу, Јевсеј Крилов, играч „билијара“ и варалица, који је веома тужно завршио свој живот у раним шездесетим у Јарослављу,

РАСПЉУЈЕВ (*улази немарно одевен, узнемирен, са згужваним шеширом на глави*). Добро? Теби као да се стварно не отвара, или шта?

ФЛОДОР. Жао ми је, Иване Антоничу, нисам чуо.

РАСПЉУЈЕВ (*долази право на просценијум и замишљен се зауставља*). И то ми је живот!

ФЛОДОР (*за себе*). Нешто је зле воље.

РАСПЉУЈЕВ. О, мој боже, о мој боже! Шта се то догодило? Тако нешто доживети! А глава, нећете ли веровати, ево, оволика? (*Показује рукама*.) Новац... карте... судбина... срећа... зло, све је то некакав страхан делиријум!... Живот... Било је и бољих дана, било је богатство: појели проклетници... све потрошили... Јадан сан и сиромашан!...

ФЛОДОР (*прилази Распљујеву*). Шта је, Иване Антоничу, била игра, или шта?

РАСПЉУЈЕВ (*дуго га гледа*). Била је игра – па, могу рећи да је била игра!... (*Седа*.) О-о-о, о, о, о! Боже мој, Боже мој!...

ФЛОДОР. Шта је с тобом? Шта се десило?

РАСПЉУЈЕВ (*гледа га у очи и пљуне у страну*). Фуј!... Ето шта се догодило!

Ђуте.

Шта бих требао да урадим! Признајем... Променио сам шпил... Варао сам на картама, ухватили су ме... А онда, мајко моја! Удри по мени!... Па удри, па удри једном, па двапут. Па, мислио сам ја, задовољиће се и престаће, и оставиће ме на миру!... А кад оно, готово до бесвести? Видим ја да се неће завршити добро! Распалила се браћа, па све јаче по мени; а ја за шешир... Знате ли Семипјадова?

ФЛОДОР. Не сећам се тог господина!

РАСПЉУЈЕВ. Најодвратнија њушка. (*Показује најодвратнију њушку*.) А није ни играо... А само се наједном дигао од стола и засукао руке: „Ајде, каже, дајте ми га. Ја ћу њега шакама! (*Показује какве ручетине има*.) Па кад ме треснуо! (*Отпљуне*.) Фуј, боже!... „Ја ћу, каже, од тебе да направим дрва за огрев и ивер. (*Рашири руке*.) И, успео је...“

ФЛОДОР (*поучно*). Иване Антоничу! картање, господине, није што и плести лаковане опанке. Добро су вас поучили!

РАСПЉУЈЕВ. И то ми је поука?... Нема пса који би издржао такве батине: ово није поука. Само једано улично разбојништво.

ФЛОДОР. Хм... разбојништво? Гурати прсте у туђи џеп, па како да вас не опауче: свако би вас опаучио...

РАСПЉУЈЕВ. И како је само јак! Аууу!... Налазио сам се ја и у горим ситуацијама – па, могу рећи да такво батинање нисам очекивао. Дешавало се да и ја ударам, и то право у губицу – јер – губица је прва

после једне преваре са глумцима локалног позоришта на билијару у хотелу „Столби“ (Годишњак царских позоришта. Сезона 1902/1903, 1903. Књига пријава 3. стр. 66). Видети и: Волф А. И.: *Хроника петербуршких позоришта од краја 1855. до почетка 1881. године*. СПб., 1884. Део 3. С. 11; На прослави Волковског // Северна територија. [Ярослављ]. 1900. 4. маја. № 117; прештампано: Ново време. 1900. 7. маја. № 8689.

при руци!... Али ово јуче. То је нешто сасвим друго... не, не то! ни налик на ово по губици.

На бочним вратима се појављује Кречински, у кућном огртачу. Распљујев га не примећује.

РАСПЉУЈЕВ. И удара увек по правилу: никада, псето једно, не замахне, него шаком право у губицу... Али нека, мислим, неће се на томе завршити: ја сам, брајко, завршио и ту школу; ја сам, брате мој, знао да седим пуних десет дана са њушком у ћошку, без посла и коре хлеба, јер нисам смео међу људе – ево оваква њушка је знала да ми буде... (*Показује рукама.*) Оваква. Знам ја те ствари...

Сцена 3

Пређашњи, затим Кречински.

КРЕЧИНСКИ (*прилазећи Распљујеву, строго га посматрајући*). Опет си изгубио?

РАСПЉУЈЕВ. Изгубио? Не знам зашто тако мислите?

КРЕЧИНСКИ. Не знам, тако сам чуо. Можда сам се преварио, тикване!

РАСПЉУЈЕВ. Зашто сам ја тикван? Зашто ви мене грдите сваког дана? Госпде, какав ми је ово живот?!

КРЕЧИНСКИ. Ех ти, узалуд се не смирујеш, постао си као воденични точак. Мељи, мељи: од млевења нема брашна. (*После паузе.*) Ниси користан хлеба што га једеш! Јеси ли зарадио за себе толико колико си потрошио, ха? Магарчино, зар мислиш да те ја држим из хуманости; нисам ја члан добротворних друштава. Дакле, треба да платиш што те овде држим. Новац на сунце, разумеш! Проклетство! Што си зарио нос у земљу? Одговори ми где си био јуче?

РАСПЉУЈЕВ. Да! Ја... како се оно зове... баш тамо сам био... (*Показује прстом.*) Тамо.

КРЕЧИНСКИ. Јеси ли донео новац?

РАСПЉУЈЕВ. Не, нисам донео.

КРЕЧИНСКИ. Па, врати ми онда колико сам ти дао за игру.

РАСПЉУЈЕВ (*ширећи руке*). Изгубио сам, изгубио сам начисто!

КРЕЧИНСКИ. Како изгубио!

РАСПЉУЈЕВ. Однели су, све су однели! Остао сам го као црквени миш.

КРЕЧИНСКИ (*прекине га*). Глупане!... Видим, узели су ти паре, и пребили те. (*Љутито.*) Ех! Најрадије бих те треснуо да би ти све искре пред очима фрцале. (*Почиње нервозно да шета по соби.*)

РАСПЉУЈЕВ (*жалостиво*). Не брините се, Михаило Васиљичу: што се тиче пара њих више нема – одлетеле су. А што се батина тиче! Биће их још прилично. Али да знате која је оно људскера, могу вам рећи, снаге – ауу!!! Ја ћу њега, то јест он мене, каже, шакама. Шакама. Као у боксу. Ја, каже, боксујем!... Хм! боксује!

Кречински замишљено хода по соби. Тишина.

Михаило Васиљичу! допустите да вас упитам, шта је то бокс?

КРЕЧИНСКИ. То би бар ти требало да знаш. То ти је ово (*Показује гест руком*) ...ето шта је то... Бокс је, Иване Антоничу, енглески изум.

РАСПЉУЈЕВ (*понавља гест*). Дакле, то је бокс!... Енглески изум!... О мој боже! (*Одмахује главом.*) Реци ми... а?... Енглези, културан народ, образовани људи, просвећени...

КРЕЧИНСКИ. Новац ми је потребан. Одмах, пошто-пото! Морам да узмем новаца и новаца!

РАСПЉУЈЕВ (*равнодушно*). Али не знам, Михаило Васиљичу, новаца нема, и нема где да их узмете. (*Замисли се, одједном протеже главу.*) То нисам очекивао!... (*Подигне прст.*) Британци... културан народ... образовани људи... поморци... а?

КРЕЧИНСКИ (*настављајући да хода*). Шта ти кажеш?

РАСПЉУЈЕВ. Ја кажем: образовани људи, Енглези! А?

КРЕЧИНСКИ. Ти си потпуно полудео. Говориш му о послу, а он, ђаво би га знао, глупости меље! Слушај! Довде сам заглибио, до грла: новац ми је потребан, само новац. Иди и прибави га, како год знаш, по сваку цену. Сва моја будућност, сав мој живот, све, све зависи од неких тричавих три хиљаде рубаља. Иди и донеси га. Чујеш: душу заложити... шта душу... укради, само донеси! Иди код свих зеленаша, код Бека, код Шпренгела, код Старова, код свих Јевреја: дај им камате које год хоће... обећај макар и сто хиљада, само донеси паре! Само пази, не враћај ми се празних руку. Задавићу те као кокошку... мораш да донесеш... Ево у чему је поента: женим се Лидијом Муромском... Знаш је? Богата млада девојка. Јуче је дата реч, а за десет дана ће венчање.

РАСПЉУЈЕВ (*запањен*). Мих... Мих... Михаило Васиљичу! О чему ви то говорите?

КРЕЧИНСКИ. У рукама имам хиљаду и пет стотина душа – а то је милион и по – и двеста хиљада најчистије готовине. На крају крајева, тим износом на картама се може освојити још два милиона! И добићу – добићу сигурно; стећи ћу себи огроман новац и готово је: мир, кућа, приглупа женица и мирна, честита старост. Теби ћу дати двеста хиљада ... богатство за цео век, лагодан живот, гозбе, поштовање, познанства – све.

РАСПЉУЈЕВ (*поклони се, трља руке и смеје се*). Двеста хиљада... Хе, хе, хе ... Мих...

КРЕЧИНСКИ. Само за то нам је потребан новац: треба да издржимо још тих десетак дана. Или сутра три хиљаде или сам банкрот! Шчебњев и Халт тражиће да им се плати дуг до одређеног рока, ако не платимо дебатоваше ће се у клубу, огласи на огласној табли – и све је пропало!... Схваташ ли то!... (*У заносу га зграби за врат.*) Јеси ли разумео ти до које се мере ради о глави, ето зашто ми је и колико ми је потребни тај новац? Помагај!...

РАСПЉУЈЕВ. Драги Михаило Васиљичу! Слушам вас, а све мислим на своје кости!... Идем, идем... ој... ој... ој... (*Хвата се за главу.*) Боже мој... (*Излази.*)

Сцена 4

Кречински сам.

КРЕЧИНСКИ (*хода по соби*). Па, мислим да ће он то средити: он је још увек способан у тим стварима – он ће обићи цео град, преврнуће и земљу и небо. Мене знају сви... Ако не нађе! Ха?... Боже! како је новац понекад потребан!... (*Пуцкета прстима*.) Постоје понекад тренуци у животу у којима апсолутно све разумеш до ситница... (*Размишља*.) Шта ако пара не буде? Ако Распљујев не донесе ни копејке? Ха? Ако се овај милиончић откине с удице због неке тричаве суме од три хиљадарке, а све је већ готово, испечено, испржено – само да ставиш у уста... (*Размишља*.) Не ваља што сам се у последње време повезао са таквом битангом Распљујевим, од кога човек не може ништа добро да очекује, осим гадости и невоља. Пристојни људи и та налицкана госпоштина почели су да ме избегавају: ха, очигледно нешто смрди!... Време је да се ствари уреде или да се промени сценографија... А сада ево, као наручена, се, појавила се ова благословена породица Муромских и вртњом глупавог валцера почиње право правцато удварање. Вешто сам водио ствар: јуче просидба за десет дана веридба – и ја сам ожењен човек! Правим оно што се зове сјајна партија. Имам кућу, друштвени положај, гомилу пријатеља и поклоника... чему и говорити о томе! (*Радосно*.) То је игра! И то каква игра! Са двеста хиљада могу да згрнем брдо злата!... Могу ли? Морам! До голе коже ћу да огулим сву ту добро ухрањену братију! Ипак, нећу се уселити у кућу оној старој будали. О. Не, не хвала! Мораћу малу Лидочку чврсто стегнути, провести, како кажу, добру дресуру, смотати је као лоптицу да ни не писне; ах, то женско пиштање. Но, да, чини ми се да то неће бити тако тешко: на крају крајева, та Лидочка – ђаво зна шта је! нека кисела репа, некаква испумпана лопта!... А ја ћу, братац мој, пут под ноге па у Петербург! Тамо је право картање! А не ово овде? Ситнурија, смеће...

Сцена 5

Кречински, затим Фјодор.

ФЈОДОР (*улази*). Михаило Васиљичу! Трговац Шчебњев... Да га уведем?

КРЕЧИНСКИ (*застане*). Ево је, окрутна стварност на врата? Ех, будало! Што ниси рекао да ме нема код куће.

ФЈОДОР. Не вреди, Михаило Васиљичу! Знате ли ви какви су то људи: тихо и мирно ће да седе осам сати у предсобљу и чекаће – уосталом, њима је свеједно.

КРЕЧИНСКИ. Добро, нека уђе.

Сцена 6

Кречински затим Шчебњев одевен по моди, са дебелим златним ланцем, у сомотском карираном прслуку и веома упадљивим

шареним панталонама.

КРЕЧИНСКИ (*дрско*). Здраво, Тимофеје Тихомиричу!

ШЧЕБЊЕВ. Моје поштовање, Михаило Васиљичу! Јесте ли добро?...

КРЕЧИНСКИ. Не осећам се баш најбоље.

ШЧЕБЊЕВ. Малко сте прехлађени?

КРЕЧИНСКИ. Биће да је то.

ШЧЕБЊЕВ. Имам нека потраживања од вас за јучерашње картање.

Да ли желите да ми их регулишете?

КРЕЧИНСКИ. Па, јуче сам вам рекао да ћу вам лично доставити, чим оздравим.

ШЧЕБЊЕВ. Да, баш тако, Михаило Васиљичу; само, заиста, треба нам новац. Учините ми услугу, наредите да га добијем, исплатите ме.

КРЕЧИНСКИ. Да вам право кажем, сада немам новаца. Очекујем новац сваког тренутка и одмах ћу вам га доставити, будите сигурни. (*Тишина.*) А шта се дешава у клубу?

ШЧЕБЊЕВ. Ништа, господине.

КРЕЧИНСКИ. Ко је играо јуче после мене?

ШЧЕБЊЕВ. Увек исти. А сада на ствар, Михаило Васиљичу, молим вас, вратите ми дуг.

КРЕЧИНСКИ. Ви сте, заиста, чудна особа, Тимофеје Тихомировичу! Просудите сами, да ли могу ја стварно да вам вратим новац ако га немам, а? Једноставно немам. Да ми падну с неба?

ШЧЕБЊЕВ. Дакле тако, господине... како хоћете... како хоћете... да се не увредите, Михаило Васиљичу, ако данас... то... у клубу... ја мало убацам у дужничку књигу?

КРЕЧИНСКИ (*са забринутости*). Како у књигу? У дужничку књигу намеравате да ме упишете?

ШЧЕБЊЕВ. Да, господине. То је уобичајена ствар.

КРЕЧИНСКИ. Како уобичајена ствар? То значи осрамотити човека, убити га на лицу места... Уосталом, данас ће за ово да зна цео клуб, а сутра цео град!...

ШЧЕБЊЕВ. Па, наравно, господине. То је уобичајена ствар.

КРЕЧИНСКИ (*скачући са столице*). Уобичајена ствар за вас, а за мени неуобичајена. Ја сам целог живота поштено и на време плаћао дугове, а вас сам, милостиви господине, чекао на новац три месеца. Сећате ли се?...

ШЧЕБЊЕВ. То је истина, Михаило Васиљичу, и ја сам вам вечно захвалан на томе. А сад, будите добри и платите дуг. Шта да се ради? Мора се тако.

КРЕЧИНСКИ. Али зашто се мора тако? Извините... зар не губите право да ме сутра и прекосутра упишете у књигу? Је ли да не губите?...

ШЧЕБЊЕВ. Да, управо тако, господине.

КРЕЧИНСКИ. Па зашто хоћете баш данас?

ШЧЕБЊЕВ. Тако ред захтева, господине: нема признанице, значи није плаћено – и ми у књижицу.

КРЕЧИНСКИ. Шта ви хоћете, заправо? Зар ја одбијам да платим?

Молим вас, тако вам части, сачекајте два, три дана, молим вас. На крају крајева, ја сам вас чекао за новац и по три месеца.

ШЧЕБЊЕВ. То је тачно. Истина је... чиста истина. Али сада, заиста, Михаило Васиљичу, дозволите да направиш обрачун. Еј-еј, мора се!

КРЕЧИНСКИ. Проклетство, ви као да сте од камена! Или се намерно правите будала да не могу да вам утувим у главу да сада, овог тренутка, немам новца и да не могу да их вратим!... Не постоји никаква могућност! (*Прилази Шчебњеву*) Разумете ли!...

ШЧЕБЊЕВ (*устаје*). Па, Михаило Васиљичу, хоћете ли да се убеђујете са мном? Ствар је сасвим уобичајена... Нема новаца а ми у књижицу. (*Клања се.*) Како год желите... (*После паузе, клања се и одлази према вратима.*) Моје поштовање, господине!... Вечерас ћу када кренем у клуб, успут свратити к вама; а ви већ, будите љубазни, припремите.

КРЕЧИНСКИ. Шта да припремим?

ШЧЕБЊЕВ. Зна се шта, новац. Моје поштовање, господине. (*Хоће да оде.*)

КРЕЧИНСКИ (*брзо га ухвати за руку*). Станите! Не можете то да ми урадите. Уосталом, ја сам се картао са вама као са пристојном особом. Пристојан човек, господине, не гуши без потребе другог, без крајње потребе га не удара тојагом по глави. Зашто хоћете да ме угушите? Зашто? Шта сам вам урадио? Реците ми шта сам вам урадио?

ШЧЕБЊЕВ. Како желите.

КРЕЧИНСКИ (*покорно*). Слушајте! Када бисте ви били без новаца, као ја, па, наравно, то би била друга ствар; ви сте капиталиста, имате пара у залагаоници; овај мој новац вам моментално није јако потребан; та шта сам вам учинио; и сам сам вас чекао, док сте мојим новцем убирали камату.

ШЧЕБЊЕВ. Молим вас, оставимо то! Шта ви ту мени?... Еј-еј!

КРЕЧИНСКИ. А није ствар у томе. Него зашто ви мене тако бездушно притискате! Зашто ме ударате маљем по глави... зашто?...

Тишина.

ШЧЕБЊЕВ. Моје поштовање, Михаило Васиљичу! (*Уздише, наклони се и тихо прође кроз врата.*)

Сцена 7

Кречински сам, затим Фјодор.

КРЕЧИНСКИ (*за њим*). Чифут! (*После паузе.*) Записаће! Њему је то као попиту чашу воде, записати; својим зеленашким рукописом најврљаће моје име у књигу, и као гром прошириће се вест о томе по целој Москви! А онда је све готово, готово! Од свадбе нема ништа; а од оног проклетог милиона остаје само дим, смрад, главобоља и бес... да, бес!... (*Ломи прсте.*) Па, признајем, нисам смео... (*Одмахује руком.*) Глупости и ситнице!. Не бих сада морао да бежим из града, са торбом преко рамена, пре него што дође до овог... (*Ухвати се за врат, после паузе.*) Скитница, а? Фуј!... грозно!! (*Скида кућни огртач.*) Како је загушљиво!... (*Почиње да хода узнемирено.*) Све, све

зависи од Распљујева... а?... (Седа за писаћи сто, узима лист папира и пише оловком.) Да видимо, колико је потребно?... Ономе – хиљаду и по; а овоме (показујући на врата) хиљаду и двеста. Е, ономе вуку – бар хиљаду: зачепити незајажљиву губицу, иначе ће да урла... ха-а! Које грло... Онда још за ситне трошкове – пет... шест стотина. (Рачуна.) Да, једноставно неће бити довољно новца.

ФЈОДОР (на вратима). Михаило Васиљичу, кочијаш је дошао! Он је тамо, господине, тражи некакав новац.

КРЕЧИНСКИ. За врат!... (Наставља да рачуна.) То јест, како год да рачуна: узети негде три хиљаде рубаља: као кап у мору... А шта је са свадбом, венчањем? А због чега ћу да правим венчање? На крају крајева, постоје трошкови, неизбежни трошкови!... Поклоните свакој будали некакав дар; свака стока тражи вотку. Па ти букети, слаткиши, којекакве драгулије, неке бесмислене корпе... огромне гчупости... а све то новци, новци, новци!... (размисливши) Новци.

ФЈОДОР (улази). Дошла је и праља Михаило Васиљичу: тражи новац.

КРЕЧИНСКИ (рачунајући). За врат!

ФЈОДОР. Михаило Васиљичу, ено шумар такође чека већ два сата.

КРЕЧИНСКИ (подижући главу). Јеси ли полудео или шта? Зар не знаш?... Зашто ме непрестано гњавиш тим ситницама?

ФЈОДОР. Ваша воља! Али ја више не знам шта ћу... покушавам на све могуће начине ...

КРЕЧИНСКИ (устаје са столице). Добро!

Фјодор нестаје кроз врата. Из предсобља се чују гласови, галама, а онда се све утиша. Пауза.

Сцена 8

Кречински, улази Распљујев, одлази право у угао, одлаже шешир и полако скида рукавице, затим Фјодор

КРЕЧИНСКИ (устаје, посматра га пажљиво, па се окреће, ломи прсте и зури у гледалиште). Ех?... Знао сам то! (Спушта главу.) А?! (Чупа косу.) А?! (Лагано прилази Распљујеву са стиснутим песницама; Распљујев се крије иза кулиса, Кречински га хвата за врат обема рукама.)

РАСПЉУЈЕВ (са страхом). Михаило Васиљичу, извините... траже залог... само уз залог...

Кречински почиње да га немилосрдно дрмуса напред-назад.

КРЕЧИНСКИ (испрекидано). Зашто, ја... сам ти... наредио... да ми донесеш... новац...

РАСПЉУЈЕВ. Залог... залог... (Губи дах.) Мих... Мих...

КРЕЧИНСКИ. На крају крајева, наредио сам теби, разбојнику, да крадеш... (Бесни.) Да крадеш!!! (Дави га.) Да ми донесеш паре!...

Распљујев вришти; Кречински га гура на софу и стане избезумљеног лица, у углу позорнице.

А?... кажеш: нема пара! Лажеш!... У свакој кући има пара... свакако има... само треба знати где су... где леже... (Замисли се ломећи прсте.)

Хм! Само где су... где су...

РАСПЉУЈЕВ (*полако устаје на ноге и разгледа свој капут*). Још и то!... (*Тражи дугмад на поду*.) За двадесет четири сата, двапут батине. Уосталом, не може тако да се живи (*Подигне дугме*.) Ту би сваки пас побегао из дворишта... (*Купи друго дугме*.) Рецимо – пудлица, то је баш веран пас, и он би побегао. (*Тражи и даље дугмад*.) Па, рецимо оно прво да је то био бокс – енглески... али, шта је ово? Чини ми се да је ово домаћи изум!

КРЕЧИНСКИ (*ударајући се у главу*). А!!!

РАСПЉУЈЕВ (*видевши још једно дугме*). А, а, а!!! (*Подигне га*.) О, где је чак одлетело! (*Ставља га у џеп*.) Налетео на мене као бесан пас...

КРЕЧИНСКИ. Шта да се ради?...Шта да се ради?

РАСПЉУЈЕВ. Као прво – да ме не ударате...

Кречински седа за писаћи сто. Распљујев тражи дугмад на другом крају позорнице. Тишина.

Боже мој! Рађају се људи у срећи, задовољству, са свим удобностима живота, и живе, што оно кажу, пирују. Е, роди се овакав бубањ – и ударају по њему од ране зоре до касне вечери!... Ето видите! (*Обраћа се публици*.) Па рецимо, да сам рођен јадан, слабашан, крхак, бар не бих живео... Хоћу да кажем, колико бих пута до сада умро: јучерашње батинање, вероватно, не бих преживео. (*Утврдивши*.) Ни оно пијанство пре три године, у Курску, то јест, ни, ни, ни, случајно... А гле, мени ништа – неповређен, жив и кажем вам: добро, дајте само да се наједем, да, штоно кажу, прикупим снаге и као да ништа није било... (*Стоји и гледа Кречинског који отвара фиоку писаћег стола*.)

А пара, брате, ту нема...

Кречински отвара другу фиоку.

Ни ту нема...

Трећу фиоку.

Ни ту нема... да, нема... А знаш да се удараш!... Шта си тамо нашао?

Кречински почиње да претура по трећој фиоци.

Шта он то прекопава? Шта прекопава по тим старудијама? Паре тражи... знам ја шта је тамо: тамо нема ничега, драги мој. Само старе обвезнице и неплаћени рачуни.

Кречински вади велики брош.

Пронашао је Стрезову дрангулију²⁰... Не вреди ни гроша...

КРЕЧИНСКИ (*одједном виче*). Ура! Еурека!... Нашао сам.

РАСПЉУЈЕВ. Охо! (*Стисне се уза зид*.) Полудео је... позлило му је... (*Уздише*.) Није ни чудо... Муке су то.

КРЕЧИНСКИ (*држи брош у руци*). Еурека!... Еурека!...

РАСПЉУЈЕВ. Мајчице!... Полудео је!... Еј-еј, полудео...

КРЕЧИНСКИ (*одједном се замисли и полако говори*). Еурека... то на грчком значи... нашао сам!...

РАСПЉУЈЕВ. На грчком?! Аууу... (*Клима главом*.) Завршио се

²⁰ Страз – лажни дијамант од вештачког оловног стакла који изгледа веома сличан правом дијаманту, има мању тврдоћу и већу специфичну тежину од правог. Измислио га је у XVIII в. јувелир Ж. Страз.

наш земаљски пут... Драги мој!... Свезаће тебе, пријатељу, у Преображенској и посадиће тамо тебе, раба Божјег. (*Опет клима главом.*) Завршиће се наш земаљски пут.

Кречински дубоко замишљен, миче прстима тамо-амо и изговара несувисле речи. Распљујев га посматра.

Није добро... није добро... Само, да он мене, овако безуман не звизне... какве сам ја среће. Да ја побегнем од њега, док сам још здрав и читав... и док има времена. (*Узима шешир и на прстима полази до врата.*) Боже мој и мајко Божја!... (*Одлази.*)

КРЕЧИНСКИ. Је ли тако?... Је ли то истина?... (*Брише чело.*) Да ли се варам? (*Поново размишља.*)

На вратима се појављују Распљујев и Фјодор.

РАСПЉУЈЕВ. Види, брате, какве покрете прави...

КРЕЧИНСКИ. Тако, тако и тако... (*Скаче.*) Браво!... Ура! Пронашао сам, нема никакве сумње!...

РАСПЉУЈЕВ (*пошто се сакрио иза врата*). Види га!... Како се врти!...

Шта мислиш? Шену је, кажем ти: луд, луд до темеља!...

ФЈОДОР (*прилази бојажљиво и збуњено*). Драги мој Михаиле Васиљичу! Шта вам је? Попијте чашу воде. Шта вам је, драги мој? Или мало колоњске воде, ако хоћете? Шта причате, драги мој! Догађало нам се већ и горе... извући ћемо се и овај пут... изаћи ћемо и одавде... реците само коју реч, и ја ћу учинити што заповедате...

КРЕЧИНСКИ (*слуша га, љубазно*). Шта ти је, Фјодоре, шта ти је? Мени није ништа... (*Гласно.*) Хеј, Распљујев!

Распљујев задрхти целим телом.

Отићи ћеш, знаш, ономе... Како га оно зову?... Фомину – на Петровки, и одмах наручи балски букет, најлепши, нека буде сав од белих камелија... разумеш? Иди и донеси ми овог трена.

РАСПЉУЈЕВ (*жалосно показује Фјодора Кречинском*). Шта сам ти говорио, Фјодоре? А? Нема ни копејке, а он, несрећник само овако, педесет рубаља за букет! (*Хода у недоумици напред-назад.*) Ох, ох, ох! Људи моји, људи моји. Шта да радим, Фјодорушка? Шта ми јадни да радимо?

КРЕЧИНСКИ (*пође па застане*). Добро? Да ли си још увек овде? Да ли су ти уши запушене? Хоћеш да ти их ја отпушим! Чујеш ли?... (*Иде према њему.*) Јеси ли чуо шта сам ти рекао?

РАСПЉУЈЕВ (*узмиче од њега ка зиду*). Мих... Мих... Михаило Васиљичу! Имајте милости! Одакле ми новац? Немамо ни пребијеног гроша. Имајте милости! Како то мислите? Чиме да купим букет?

ФЈОДОР. Идите, Иване Антоничу, идите! Слушајте шта вам господар наређује? Идите.

РАСПЉУЈЕВ. Да, а чиме ћу да платим? Где ми је новац? Нема ни пребијеног гроша.

КРЕЧИНСКИ (*узима са стола свој златан сат са ланцем*). Ево ти новац... За пола сата да је букет овде, на мом столу. Јеси ли чуо?... Но!...

Распљујев одлази.

Сцена 9

Пређашњи без Распљујева.

КРЕЧИНСКИ. А сада, сада, да, сада треба да напишемо писмо Лидочки да буде све припремљено. Време је драгоцено: дакле, пређимо на ствар! (*Седа за писаћи сто и почиње да пише.*)

ФЛОДОР (*за себе, гледајући искоса Кречинског*). Иван Антонич лаже: господар није луд; седи он као соко сиви, а не да је луд. (*Оде.*)

Сцена 10

Кречински сам.

КРЕЧИНСКИ (*пише писмо; застаје*). Не ваља! (*Згужва и баци папир, поново пише.*) Не, није ни то оно право. (*Опет гужва и цепа папир, опет пише.*) Ђавоља посла! Неопходно је написати такво писмо да јој срце задрхти, да је прођу жмарци од страсти... да се најежи. На крају крајева, само страст изазива страст. Ах, страст, страст! Где је она? (*Цери се.*) Моја страст, моја љубав... Тражим у угашеној пећи дрва у пепелу... хе, хе, хе! Али неопходно је, апсолутно неопходно... (*Саставља писмо, чита га, брише, опет пише.*) Мучан посао: све ме зној пробија (*Обрише лице и чита.*) Хм... м... м... м... Мој тихи анђеле... мило... моје срце премило породично огњиште... м... м... м... дражесна звездице... До ђавола како је глупо!... Пишем ти писмо да заједно нисмо... глупост и тако даље. (*Затвара писмо и пише адресу.*) Тихи анђеле мој! Пошаљи ми једно своје крилце, ваш дијамантски брош (*Пародира.*) Јер дијамант одражава сјај ваше небеске постојбине. Морамо да опремимо лађу, на којој ћемо заплвити са сва четири једра: каро, треп, пик и херц, преко узбурканог мора живота. Ја ћу стајати на кормилу, Распљујев код једра, а ви ћете бити наш баласт!... А ово, тог Распљујева још нема...

Сцена 11

Кречински и улази Распљујев.

КРЕЧИНСКИ. Ах... ево га...

РАСПЉУЈЕВ (*са букетом у руци, носи га немарно; према публици, показујући букет*). Двадесет и пет рубаља за ову метлу! Фуј!

КРЕЧИНСКИ. Хеј, дај га овамо, покажи га. (*Гледа га.*) Добро, у реду је. Колико си добио натраг?

РАСПЉУЈЕВ (*са срушеношћу*). Натраг? Педесет рубаља. (*Даје му новац.*)

КРЕЧИНСКИ. Сад слушај и добро отвори уши, ствар је јако деликатна. Видиш, ово је писмо за моју вереницу, Лидију Петровну Муромску, ту одмах на булевару... Знаш?...

РАСПЉУЈЕВ (*живље*). Знам, Михаило Васиљичу, знам. Само скренеш иза угла, велика бела зградурина са парадним улазом.

КРЕЧИНСКИ. Па да. Хоће ли ускоро један сат?

РАСПЉУЈЕВ (*вади сат*). Петнаест до један.

КРЕЧИНСКИ. Па да. Старог сада нема код куће; отприлике у ово доба он се увек возика по граду са својим сеоским коњима. Сместа оди и предај букет Лидији Лидочки Петровној, али само њој, лично. Пожели јој од мене добар дан, што боље, па се онако што достојанственије наклони неколико пута... разумеш? И уреди се што боље. Обуци мој капут... Фјодоре!

Фјодор улази.

Дај му мој капут!... А ако је стари код куће, предај букет, али писмо ни за живу главу. Јер у писму молим да ми пошаље своју онај дијамант што сад га дао да се обради за брош... сећаш се?

Фјодор доноси Распљујеву капут.

РАСПЉУЈЕВ (*облачи капут и дотерује се*). Знам, сећам се: двадесет карата – вреди тридесет хиљада.

КРЕЧИНСКИ. Написао сам јој да сам јуче имао неку препирку око њега са кнезом Бјелским и да сам се опкладио за велике новце.

РАСПЉУЈЕВ. Ц, ц, ц, ц...

КРЕЧИНСКИ. Мораш да добијеш од ње брош, донеси је по сваку цену. (*Прети му.*) О тој опклади можеш и сам да додаш још неку лаж.

РАСПЉУЈЕВ. Додаћу, Михаило Васиљичу, са најбољим задовољством ћу додати.

КРЕЧИНСКИ. Или не, немој лагати: ти, брате када почнеш да лажеш не умеш да станеш у лажима. А сада – пожури; и добивши дијамант – долети! Пази се само старог; остало ће ићи као по лоју... Разумеш?

РАСПЉУЈЕВ (*полугласно*). Разумео сам, Михаило Васиљичу (*изражајно подижући обрве и прст*), разумео сам! Летим!... (*Одлази.*)

Сцена 12

Кречински сам, затим Фјодор.

КРЕЧИНСКИ. Разумео, разумео... Ништа ти, будало, ниси разумео. Он мисли да ја хоћу да украдем, да сам лопов. Не, братац: ми још увек држимо до части; још увек има нешто у овој тикви, (*Показује на главу.*) Међутим, сада на посао! (*Виче.*) Фјодоре! Хеј, Фјодоре!

Фјодор се полако довуче до врата.

Где си нестао? Ти као да спаваш?

ФЈОДОР. Ево ја сам, господине, само мало...

КРЕЧИНСКИ. Добро?! Ако ти две ноге нису довољне, додај трећу! Ево ти новца. Прво наложи по собама. Али пази: ти ћеш од радости угрејати као у рерни: за то још има времена. Друго, вечерас је код мене вечера за шесторо особа: млада и њена породица, господина Нељкина, а можда и још неког. Пази да све буде у најбољем реду...

ФЈОДОР. Схватам, господине. Да ли желите и десерт?

КРЕЧИНСКИ. Да све буде најбољем реду. Упали светиљке, не пали канделабре; поспреми собе; накади миомирисом. Сlike нека буду свуда. Пријем је у седам сати...

ФЈОДОР. Желите ли ливреје?

КРЕЧИНСКИ. Не, ливреје нису потребне. Послуга нека буде у црним фраковима: беле кравате и прслуци; да завесе буду спуштене – спусти завесе. Вама је свеједно, брате, да ли то угледан човек приређује вечеру, или трговац удаје своју кћер.

ФЈОДОР. Разумем, господине. (*Одлази брзо.*)

Сцена 13

Кречински сам.

КРЕЧИНСКИ. А сада ми требају два таква папирића, али да буду потпуно једнака. Чекај, чекај! (*Претура по писаћем столу.*) То, то, то. Менице! То је најбоље од свега! (*Ставља један на други и реже их на пола маказама.*) Дивно! (*Певуши арију из „Чаробног стрелца”²¹.*)

Шта би без вина било?

Живот тугама испуњен

Сав чежњама покривен. (*2 пута*)

Ех, „Чаробни стрелче”, лажеш брате, не ваља то, певај овако:

Шта би без ума било?

Живот тугама испуњен

Наготом прекривен

С њим (*тј. с умом*) несрећа је само

обмана. Ако ти је данас џеп празан,

Сутра богати смо ми. (*2 пута*)

(*Завршава са невероватном колоратуром.*)

А кад се дочепаш богате, лудуј колико те је воља, говори глупости: све је добро, све је лепо... Све то може постићи само памет, свуда је памет! У светлости – памет, у љубави – памет, у игри – памет, у крађи – памет!... Да, да! тако је: ето шта је памет, овде се појавила и филозофија. А како сам лемао Распљујева, уосталом, то је било без филозофије: види се да и та, Сократова ћерка, успева само на плодном тлу... Само... да Распљујев није нешто покварио: пола сата, ако не и више. И сада, у овом тренутку, у овом сјајном тренутку, прелазимо Рубикон, искрцавамо се на другу обалу или падамо у понор!... Да, ево га! Ево га, велики тренутак, одлучујући тренутак је ту!

Чује се бука. Распљујев дотрчи у бунди: без даха. Кречински скочи и пође му у сусрет.

Сцена 14

Кречински, Распљујев улази, а за њим Фјодор, скида му бунду.

21 Карл-Марија фон Вебер, *Стрелац вилењак*, (*Der Freischütz*) романтичарска опера у три чина, ор.77 Ј. 277, произвођење у Краљевском позоришту у Берлину 18. јуна 1821.; *Либрето*: Јохан Фридрих Кинд.

КРЕЧИНСКИ. Шта је, Распљујев, викторија?

РАСПЉУЈЕВ. Викторија, Михаило Васиљичу, викторија! Ево је, загризла је! (*Држи високо брош и предаје му га.*)

КРЕЧИНСКИ (*весело*). Па, Распљујев, Рубикон је пређен!

РАСПЉУЈЕВ (*скаче*). Прешли смо!

КРЕЧИНСКИ. Рубикон!

РАСПЉУЈЕВ. Рубикон!

КРЕЧИНСКИ. Будало!

РАСПЉУЈЕВ. Будала... не, нисам ја будала, не, Михаило Васиљичу! Мајсторски сам то урадио – невероватно. Дођем... Дођем ја, господине, тако и питам: је ли, кажем, господин, код куће? Нема га, кажу, код куће; а госпођица, кажем: је ли код куће? Код куће је, кажу они. А где је, кажем ја? У својој соби, кажу они. Реците јој, кажем ја...

КРЕЧИНСКИ. Па, види се: генијално... (*Одлази до писаћег стола.*)

Распљујев прилази Фјодору и даље му говори гестовима. Кречински упоређује оба броша.

Потпуно исти. Као један! (*Замота их сваки у раније посебно припремљене комаде папира.*) Неће се сломити! Мора да упали! (*Стрпа их у новчаник, Распљујеву*) А сада, Распљујев! Сада трком!!!

РАСПЉУЈЕВ (*окрећући се ка њему, брзо*). Трком?! Добро? Ја сам спреман да трчим...

КРЕЧИНСКИ. Узимај шта можеш. Брзо, брже!... (*Фјодору.*) Хајде, дај ми одело, да се обучем!

РАСПЉУЈЕВ (*трчи по соби*). Федоре, узми, купуј, брате, шта можеш. Живље! (*Граби неке ствари, трчи, судари се са Кречинским и пада.*)

КРЕЧИНСКИ (*облачи се*). Пожурите, браћо, пожурите! Кофер донесите овамо, кофер!

Распљујев трчи у другу собу и доноси кофер.

Станите! Не треба.

Распљујев стаје као укопан.

Ако пошаљу жандаре за нама, они ће одмах да нас стигну.

РАСПЉУЈЕВ. Ко? Жандари? Они ће одмах за нама.

КРЕЧИНСКИ. Шчепаће нас, па у Владимировку.

РАСПЉУЈЕВ. Да, ако нас зграбе, одосмо у Владимировку.

КРЕЧИНСКИ. Па шта да радимо са њом? (*Показује на брош.*)

РАСПЉУЈЕВ. Да, Михаило Васиљичу, шта да радимо са њом?

КРЕЧИНСКИ. Фјодоре!

РАСПЉУЈЕВ. Фјодоре!

КРЕЧИНСКИ. Дај ми бунду!

РАСПЉУЈЕВ. Дај Михаилу Васиљичу и мени бунду!

КРЕЧИНСКИ (*брзински облачи бунду*). Не, драговићу мој, није ти потребна бунда, него, поштено говорећи, сива сибирска кабаница са робијашким знаком на леђима! (*Одлази; на вратима добацује Фјодору.*) Фјодоре, не пуштај га никуда одавде, разумеш ли?

ФЈОДОР. Разумем, господине! (*Стоји на вратима и затвара их Распљујеву пред носом.*)

Сцена 15

Пређашњи без Кречинског.

РАСПЉУЈЕВ (*стаје као укопан у месту*). Станите! Немојте, молим вас? Михаило Васиљичу!... (*На сав глас.*) Михаило Васиљичу!... Али где ће он? Чекај, пусти ме, пусти, пусти, кад ти кажем! Шта хоћеш? (*Гура Фјодора с врата.*) Шта то радиш?

ФЈОДОР (*гура га руком од себе*). Извините, господине, останите. Чули сте, шта је господар наредио.

РАСПЉУЈЕВ (*изгубљено*). Како?! Па, ово... ово је, издаја!... издаја! Ах, издаја!!! (*Опет оде до врата и гура Фјодора.*) Пусти, пусти ме, разбојниче! Пусти ме, кад ти кажем!...

Фјодор закључава врата кључем.

О, господе и сви свеци! Убијају ме, ај, убијају!... Упомоћ! Полиција... Поли... (*Нагло ућути.*) Пст... шта ја то радим? Против себе, зовем? Сад ће долетети као лешинари... (*Укочи се, смирено.*) Пусти ме, Фјодорушка! Пусти ме, рођени! Тебе није брига; па, шта имаш од тога ако упропастиш моју грешну душу? Сад ће доћи полиција, па у тамницу! Чим се старац врати, ево их одмах по нас. Ко је, питаће, долазио у кућу? Долазио је, рећи ће, Иван Антонич. Овамо тог лопова, рећи ће, овамо с њим. Господар је угледан, богат; а мене ће овако... (*Хвата се за врат.*) У ланце, па генерал-губернатору, па на суд, а онда у Сибир, Нижњи Новгород! Ооо, ооо, оох, оох, оох, оох... (*Седа на кофер и плаче.*) Фјодорушка! Каква ти то радост или корист ако мене ишутирају по незгодном месту?...

ФЈОДОР. Имајте милости, Иване Антоничу! Та ви сте племић? Где ће вас да ишутирају по незгодном месту!...

РАСПЉУЈЕВ. Какав сам ја то племић? Све су то глупости, одвратна лаж. Краљ пик ми је дао племство – ето то је све. Фјодоре, о Фјодорушка! Пусти ме, брате рођени! Тако ти Христа створитеља, пусти ме! Уосталом, ја имам своје гнездо; где ме чекају да им донесем храну.

ФЈОДОР. Шта ви то говорите? Какво гнездо?

РАСПЉУЈЕВ. Најобичније са пилићима; малом децом. Помреће од глади и хладноће; избациће их на улицу, као шугаву штенад. На крају крајева, деца су крв наша!...

ФЈОДОР. А што се, молим вас, Иване Антоничу, толико узнемиравате. Где да иде господар?

РАСПЉУЈЕВ. Како где? Куда му дуне ветар, на све четири стране.

ФЈОДОР. Зар је он таква особа коју треба да напустите. И овде ће бити здрав и жив. Отишао је да заврши неки посао, али није побегао.

РАСПЉУЈЕВ. Не, побегао је, сигурно је побегао. Брига њега за нас? Јер, она ствар, кажу, кошта четрдесет хиљада – ето каква је ситуација! Велика је то ствар? И мене је нешто, када сам сео у саонице са том проклетом ствари, и док сам удисао свеж ваздух, е, тако ме је нешто вукло да побегнем! Опирао сам се само зато што сам у себи мислио: па куда ћу, куда могу јадан ја? Куда? Та он је као орао: како се за мном шуња, ако ме шчепа, јао мени!... А како је сада њему? Сви путеви су

му проходни, свуда га чека топло. И јури у даљину...

ФЛОДОР. Али која је његова рачуница да бежи, па чак и са украденом ствари? Будала треба да бежи, а не он!

РАСПЉУЈЕВ. Дакле, по твоје мишљењу, боље је да се шета по граду са њом?

ФЛОДОР. Али ко каже да је тај брош украден?

РАСПЉУЈЕВ. Па, ми смо је на превару узели од Муромске. Шта је могао да ради са њим него да побегне!

ФЛОДОР. Па... можда је отишао да га заложити.

РАСПЉУЈЕВ. Да га заложити? Па, још вечерас мора да га врати, јер ће га, иначе, узети уз помоћ полиције, а онда се пакују у Сибир. Дакле, то њега жуља. Не, брајко мој, побегао је он, побегао! Бежимо, Фјодоре, и ми!

ФЛОДОР. Шта се то мене тиче? Ја ћу и даље да служим.

РАСПЉУЈЕВ. Да. Служићеш, ако не иструнеш у затвору.

ФЛОДОР. Ја? Зашто ја? Ја не знам ништа: чистим одела, метем собе, поправљам чизме, не знам ништа – не видим ништа – то је, мој одговор. Уосталом, ту је нешто мутно; можда се Михаил Васиљич негде склонио. Ко ће то да зна?

РАСПЉУЈЕВ. Склонио?... То је исто што и побегао?! (*Хвати се за главу и мота се по соби.*) О, о, о! (*Застане и прибира се.*) Слушај, Фјодоре, ако питају – гледај: ти брате, видео си како сам му га предао.

ФЛОДОР. Шта?...

РАСПЉУЈЕВ (*виче*). Кажем, ти си видео како сам овде, баш на овом месту, ја предао брош оном разбојнику, твојем господару.

ФЛОДОР. Па, Иване Антоничу, извините, ви мене не уплићите у ту ствар. Ја, господине, не постојим: чистим чизме, метем собе. Ја, мој господине, не знам ништа о вашим пословима.

РАСПЉУЈЕВ (*са ужасом*). Јуда!... Како не знаш? Дао сам му овог минута пред тобом.

ФЛОДОР. Имај милости! Откуд знам шта си му дао. Јеси ли ми рекао шта си му дао?

РАСПЉУЈЕВ. Ах! Лопови! (*Удара се по челу.*) Убијен сам!!! Ах! проклета банда! Гадови! Тако ви мене, тако... Па ти си мене секиром по глави!... Не, чекај! (*Нагазивши га од узбуђења.*) Пустити ме, кажем, пусти ме, разбојниче! (*Прилази му.*) Чујеш, кажем ти: пусти ме! (*Баца се на њега; рву се у тишини и дахћу.*)

Фјодор обара Распљујева под себе.

ФЛОДОР. О, брате, лажеш, Иване Антоничу! Брате, лажеш! Нико није тебе секиром! Шта си се узврпољио, види, види, окрени се... чекај... чекај... (*Гуши га.*)

РАСПЉУЈЕВ (*једва дише*). Ох ох ох! Остави ме! Убићеш ме... убити!... Остави ме... ах, Мајко моја... људи...

ФЛОДОР (*стискајући Распљујева*). Јесам ли ти говорио да будеш миран...

РАСПЉУЈЕВ (*истргне се, иде до сцене и поправља одело*). Оу, ах, ух, ух! А! (*Публици.*) Шта мислите? Он би ме, будала, радо задавио до

смрти. (*После размишљања.*) Ах, Ово су ми данас треће батине. Еј, еј, треће, богами! Овај лудак би ме заиста удавио! (*Склопи руке.*) О, судбино! (*Гласније.*) Судбино! Зашто си окрутна? Зашто ме прогониш... (*Погледа Фјодора.*) Какав дивљак! Погледајте само ту њушку! Поново је стао на врата, као некакав дирек; а нема потребе.

Фјодор га равнодушно посматра. Распљујев се осврће око себе.

Ох, ох, ох, ох, ох! А време пролази! Време пролази! А ево, можда, већ иду овамо! А ја сам заробљен! Треба да ћутим, чекам своју невољу! Тамницу!!! Казну чекам и ћутим!!! Госпде боже! Како ме срце боли!... Како цвили! Ево ту некако боли, гуши!!! Моја дечица! Гола, боса... Хоћу ли вас још икада видети?... Вања, мила моја! (*Плаче. Звон.*) Јао!... Ево их!... Ево их!... Полиција је у кући, полиција!!! (*Јури по соби. Још једно звоно. Фјодор иде да отвори.*) Долазе!!! Јао!!! Јао!!! (*Баца се на кофер у очајању.*)

Сцена 16

Пређашњи, Кречински улази журно; Фјодор га прати и нешто му шапатом говори.

КРЕЧИНСКИ (*добре воље*). Ха, ха, ха! Врло добро је урадио. (*Распљујеву.*) Шта је, брате? изгледа, ти си се са Федором добро потукао? Па ништа за то: бар вам није било досадно. Само, не ваља ти, Иване Антоничу, ово ти је лоше: сви ви, толико журите: све у своје време, братац, разумеш; то је закон природе – и полиција ће да дође, ни Владимиру нећеш мимоићи – али све ће бити урађено у своје време; немаш шта да се бринеш. Доћи ће то само – кад буде време. (*Одлази до писаћег стола и одвезује гомилу новчаница.*) Сада узми и баци се на посао сада и одмах. (*Даје му свежањ новца.*) Преброј паре и распореди их, брате. Треба да платимо све, то је наша обавеза, света дужност. А брош... (*Ставља га на сто.*) Морамо да га вечерас вратимо ономе коме припада. Тако раде поштени људи. Ех, ти!

РАСПЉУЈЕВ (*потпуно збуњен, прилази столу*). Све ми се замаглоило пред очима. Односно, једноставно не видим ништа (*Таре чело.*) Нека врста шаренила. (*Направи гест.*) Уф! Или сам ја луд или су ово стварно новчанице... Новац... Ово је новац... а ево ово је... брош... заиста брош! (*Узима новац и почиње да броји.*) Сто... две стотине... четири стотине... девет стотина... четрнаест... Уф! (*Ставља их на сто и почиње поново да броји; према публици.*) Чујте, нешто ћу да вам рећи, био је овде у Москви (*Уздише.*) професор природне магије и египатских вештина, господин Боско²², из шешира је излевао вино:

22 Ђовани Бартоломео Боско (3. јануар 1793 – 7. март 1863) је био италијански мађионичар средином 19. века. Једно кратко време студирао је медицину у Торину. Када је имао деветнаест година, позван је у Наполеонову војску па је тако први пут посетио Русију не као мађионичар, већ као војник: рањен је 1812. године током Бородинске битке од козачког копљаника и заробљен од Руса. Затим је био заточен у Сибиру и својом магијом забављао остале затворенике и стражаре. У Москви је Боско први пут изводио трикове 1842.

црвено – бело (у заносу); канаринцима је пунио пиштоље; из рукава је извлачио букете и бацао цвеће публици у сали... Е, сада тако вам моје грешне душе, коју вам залажем, овакву чаролију не би ни он могао да изведе. Ето како изгледа тај гласовити професор Боско у поређењу са Михајлом Васиљичем, као балавац или куче.

КРЕЧИНСКИ (*пише за столом*). Доста брбљања! броји! Шта ту мељеш глупости. Разнежио се човек: на крају крајева, такав клипан, па се размекшао.

РАСПЉУЈЕВ (*усхићено*). О, боже! Каква ми се милина разлива по срцу, са свих ме страна окружује некакав миомирис! Као да јасмин мирише, али знам, господине Михајло Васиљичу, ја сада шибам такве глупости због којих ћу се касније сам пред собом стидети.

КРЕЧИНСКИ. Ха, ха, ха! И ја тако мислим.

РАСПЉУЈЕВ. Смејте се, смејте се! Шта хоћете? Ви ништа друго и не радите у животу само се смејете... Баш вас брига! Ви се поигравате са целим светом, напосто владате њиме! Али када би се ставили у моју кожу, онда би то изгледало мало другачије. Да! Ево, питајте Фјодора: потпуно сам изгубљен без вас; ум ми се помрачио; седим овде... (*Показује на кофер.*) И завијам као вук.

КРЕЧИНСКИ. Само слушај, и чекам... када мислиш да престанеш?

РАСПЉУЈЕВ. Па, Михаило Васиљичу, зар не смем иа да се порадујем? (*Распоређује новац.*) Ево их, рођени моји! Голубићи, ласте моје! Ево, ово су: гомила десетица, један свежањ, други... трећи... а ево и црвендаћа: један пакет... други, тррррећи, четвррррти... ти... ха, ха, ха! хи, хи, хи! О, господе! Шта ја не бих, шта све не бих учинио за овакву срећу за овакво благостање!. (*Седа и броји.*)

Тишина.

КРЕЧИНСКИ (*обукао је бунду и узео шешир, прилази Распљујеву*). Јеси ли готов?

РАСПЕУЈЕВ (*журно*). Одмах... одмах... одмах.

КРЕЧИНСКИ (*узима један свежањ*). Овај свежањ ћу сам да однесем; а ове (*Даје му остатак новца.*) ти узми, однеси где треба, да, и откупи ми сат. Ево ти овде написано, коме и колико треба да платиш. Гледај да се све изврши у најбољем реду.

РАСПЕЈЕВ (*узима новац и пажљиво га умотава у папир*). Михаило Васиљичу... будите без бриге!... Уосталом, овај сав новац сте узели од Бека, од Никанора Савича.

КРЕЧИНСКИ. Да, од Бека.

РАСПЉУЈЕВ. И брош... Чекајте... (*Разгледава брош.*) Па, ово је мој лепотан! Па то је онај који сам добио од Лидије Петровне? А?

КРЕЧИНСКИ. И наравно; мора да га вратимо вечерас Лидији Петровној. (*Узима брош из Распљујевљеве руке и закључава га у писаћи сто.*)

године. Након тога је наставио да изводи своју магију за владара Русије, као и за шефове држава Пруске, Шведске и Француске. Освојио и друге европске земље, постао идол не само јавности, већ и својих колега илузиониста. Боско је касније основао позориште у Паризу. (Види: Вадимов А. А., Тривас М. А., Од мађионичара антике до илузиониста наших дана. М., 1966, стр. 109, итд.).

РАСПЕУЈЕВ (*узима шешир*). Како, разуме се? Нека то ђаво разуме! Како то може да буде? А? И новац и брош! (*Фјодор му облачи бунду.*)
КРЕЧИНСКИ. Ти си ловачко псето, Распљујев, али не знаш да њушиш...
О, ти!
Они одлазе.

Завеса се спушта.

ТРЕЋИ ЧИН

Стан Кречинског. Вече. Све је осветљено и уређено.

Сцена 1

Фјодор, у црном фраку, белој кравати, прслуку и рукавицама, пали лампе и отреса прашину са намештаја. Распљујев улази, дотеран, у фраку и белим рукавицама.

РАСПЉУЈЕВ. Ха, ха, ха... ха, ха, ха... ха, ха, ха... баш ми је драго... ха, ха, ха! Како га је удесио! (*Оставља шешир.*) Замишљам ону подлу њушку, како он, некрст један, седи са комадом стакленог дијаманта; и чува га; грчевито чува комад брушеног стакла иза седам брава, који не вреди ни два гроша; ехе, то ми је тако драго... ха, ха, ха!... и посматра... и све рачуна... фуј... (*Дотерује се.*) Сигурно трља руке од задовољства, дао је шест хиљада у сребру, шта је то за њега! На крају крајева, мисли: Кречински, кажу, неће моћи да врати новац – пући ће! А дијамант је мој... Шта је, Фјодоре? Михаил Васиљич мисли да је други Наполеон, зар не? Дај ми оловку.

Фјодор му даје оловку.

Чекај, да запишем! Како се оно каже, Еурека или Едрека, како је оно он говорио?

ФЈОДОР. Каже се – Еурека.

РАСПЉУЈЕВ. Па, нека буде Еурека. Првом ћу ловачком псу, кад га будем имао, дати име Еурека. Пуно име! Еј ти, Еурека! Добро. То је он викао, Фјодоре, кад се сетио броша, и заиста је било Еурека.

ФЈОДОР. Ето видите, Иване Антонићу! А ви сте хтели да га вежете и одведете у лудницу.

РАСПЉУЈЕВ. Шта да се ради, брате, нисам био у току. А знаш ли како је ту ствар обрадио?

ФЈОДОР. Откуд ја знам! Признајем, нисам будала, али ту нећу да се упуштам; мерим овако и онако, па, не: просто мој мозак то не прихвата.

РАСПЉУЈЕВ. Ево ја ћу ти то објаснити, братац мој, обја-сни-ти!... Само погледај, ово је најтајнија тајна.

ФЈОДОР. Ма, немојте!

РАСПЉУЈЕВ. Ево слушај... (*Поправља фрак и прави покрет прстима.*) Утувио он себи женидбу у главу, па де овако, де онако... али не иде. А кад год нешто не иде онда он, каже, Распљуев, помагај, спашавај. Ја

сам, кажем спреман, Михаил Васиљичу, спреман сам све да учиним. А он ће мени: заложите, каже, Распљујев, своју душу ђаволу, и прибавите од Муромских њихов дијамант, који сам знаш, јесенас, дао да га уграде у брош; сећаш ли се, каже, рађен је према моделу који се налази у мом столу у мом кабинету... Тако се замислим ја...

ФЛОДОР. Је ли – ви?

РАСПЉУЈЕВ. Да, ја. Тешка ствар, кажем ја њему, тешка. Међутим, ја сам, ипак, отишао до Муромских, и као јастреб зграбим га, и после четврт сата доносим дијамант у двориште: ево га, кажем, голубана, драги мој! Он га узима у руке, узме и модел... знаш, онај брош из свог стола, по коме су то урадили... и оба примерка хоп па у новчаник.

ФЛОДОР. У новчаник!...

РАСПЉУЈЕВ. У новчаник! Што ти је човек лукава животиња; није бацио ону безвредну играчку... Ах?... ево она му је чак и посао урадила. Однео их обе право у Кисељевску улицу, Никанору Савичу Беку на врата! Новац, каже, ајде, Јеврејчино, дај новац. Новац? Одакле мени новац? Нема новца. И без залога нема пара, је ли? А на залог. А на залог, каже Бек, има пара. А колико би ти мени, на пример, Јудо, дао пара за ову стварчицу?... А овај се забезекнуо: разјапио губицу, зацаклиле му се очи, ухватила га грозница и почео је да се тресе од узбуђења као прут на води. Тамо, амо, на лупу, на вагу, врти се, покушава, проверава, гризе... па, види, мрцина, ствар прворазредна... Четири... Четири! Како четири, пасји сине, кажем, јер то кошта бар десет... А? Шта ти, до ђавола мислиш? Да имаш посла са будалом; дај врати ми; не дам!... Пао у ватру онај, не може ни да га пусти из руке; истраго му га Михаил Васиљич, па натраг у новчаник. „Даш седам?“ (*Шкрипавим гласом, опонашајући Јевреја.*) Не, не могу, не могу: ево пет! – Хоћу седам! Ни! – Шест! – Ни! – Па, збогом, само пази да се не покајеш; Шпренгел ће сигурно да ми дâ осам... А дао би њему Михаил Васиљич и за три али види да се овај загрејао па дрхти... А хуља зеленашка дрхти; сав се тресе; завија као рањени вук: и на крају ипак некако процеди! Ух!... Ма разбојник, хуља, упропастио ме, узми, каже, ево ти шест. Хоћемо ли из руке у руку? Каже Михаил Васиљич, из руке у руку. Договорено, каже Михаил Васиљич! Ајде, каже, донеси печатни восак и кутију. Зашто кутију? Ти ћеш га, драги мој, својим рукама ставити у кутију; а ја ћу, каже, запечатити, па ће тако код тебе да остане. Не дам ја теби, вели Јудо, не дам ти само тако ово благо... Да ли разумеш? Знамо се ми добро!...

ФЛОДОР. Па тако, тако, тако! (*Потврђује главом.*)

РАСПЉУЈЕВ (*наставља*). Потрчао стари као препелица за кутијом; понеси, каже, и новац... доноси и новац. Ево, каже, гледај! Вади он из новчаника, дијамант, али не онај прави, већ, знаш, онај узорак... И све му га врти пред очима. Шта кажеш, цео рудник дијаманата... на крају крајева, ово је Бразил у целини... Голконда²³... А?...

23 Бразил је већ у XVII веку био познат широм света по својим рудницима злата и драгог камења. Голконда, феудална држава у Индији у XVI–XVII веку, била је позната по ископавању дијаманата. Крајем XVII века припојена је

ФЈОДОР. О, боже!

РАСПЉУЈЕВ (*ватрено*). А у оног очи се напуниле крвљу, биле су црвене, црвене као у бесног пса! Један два... из руке у руку па у кутију, одмах горе печат; ова кутију њему у руке... а овај њему новац, треснуо му на сто оволики свежањ! На, каже, плаћај, и памти ко је Михаил Васиљич!...

ФЕДОР (*ломи руке*). О, господе!

Обојица стоје у чуду. Тишина.

РАСПЉУЈЕВ (*у необичном расположењу*). Наполеон, кажем ти, Наполеон! Велики херој, мађионичар и чаробњак! Ето, како га је преварио; баш га је људски преварио; насамарио је човека за вечна времена... Човека? О, не; насамарио је зеленаша – и оставио му о себи славну успомену.

ФЈОДОР (*ширећи руке*). Па, дефинитивно је мајстор. Боже! Како је само то извео!

РАСПЉУЈЕВ. И те како је то извео – чудо! Новац је ту, и дијамант је ту; а вечерас га са захвалношћу... (*Са заносом.*) Под седам печата и иза седам брва лежи стакло, а преко њега навалио зеленаш своје смрдљиво тело! И нема никаквог трага! Ни најмањег трага! У Клубу ће све платити у целости; приредиће величанствено венчање; купиће милион, па да видиш како се ужива. А кад са тим милиончићем згрне на картама брдо злата и постане велики господин, велики и племенит, неће ни нас заборавити... А? Фјодоре, шта кажеш?... Је ли да нас неће заборавити?

ФЈОДОР. Па како да нас заборави.

РАСПЉУЈЕВ. Обећао ми је двеста хиљада.

ФЈОДОР. Ако је обећано, онда је ствар у реду. Једна пословица каже: кад ти господар обећа кожух, онда му је и реч топла.

РАСПЉУЈЕВ. Шта-а-а? Одакле вам та глупа пословица? Обећао је, разуме се да је обећао.

Звоно.

Ево, то су, сигурно, Михаил Васиљич изволели се удостојити да позвоне... Јесте, он је! Он је! (*Побожно подиже руке.*) Велики витез, мађионичар и чаробњак! (*Понизно му иде у сусрет.*)

Сцена 2

Пређашњи и Кречински.

КРЕЧИНСКИ (*улази и одлаже шешир*). Какав дан!... А?... Фјодоре, дај ми столицу: уморио сам се!. А?... Уморио сам се први пут у животу; очито смо остарели... Је ли овде код вас све добро? (*Седа. Распљујев и Фјодор стоје пред њим.*)

ФЈОДОР. Све је у реду, Михаило Васиљичу, по наређењу, све је добро. **КРЕЧИНСКИ** (*разгледа примаћу собу*). Видим. У реду је. Само овде још лампу. Ово је прави стан; ниједан младожења не би требало да се стиди. (*Распљујеву, строго.*) Јеси ли све извршио по наређењу?

држави Велики Могули.

РАСПЉУЈЕВ. Све, Михаило Васиљичу, све, како сте наредили, све, до последње ситнице. Да ли желите признаницу?

КРЕЧИНСКИ. Но, добро, добро; а сада брзо, брзо на посао. (*Узима од њега признаницу и чита је.*) Хм! У реду... Фјодоре! Ево, закључај ово у фиоку писаћег стола...

РАСПЉУЈЕВ. Ево, Михаило Васиљичу, ваш сат и ланчић. Све је ту. (*Пружа му их.*) Ако хоћете, погледајте, све је у реду.

КРЕЧИНСКИ (*узима сат*). Добро!... Уф, ала сам уморан!... (*Ставља себи сат.*) Имао сам одличан ручак у клубу. Дуго нисам имао такав апетит. Она будала Нељкин је био тамо. Како је само зурео у мене као сова. Гледај, кажу, брате, гледај; изгубио младу; сад нема шта да буљи у мене; код мене, пријатељу, ишло је глатко; савијам поткову...

РАСПЉУЈЕВ. И ја сам, Михаил Васиљичу, пошто сам испунио ваша наређења, свратио сам у улицу Троицку...

КРЕЧИНСКИ. Аха, ниси заборавио?

РАСПЉУЈЕВ. Како, молим вас!. Улазим, знате, седнем на сред софе, подупрем се... Хм! Кажем: ајде дај рибљу чорбу; пите, кажем, две; две порције печења, прасетине у свом интегритету! Самом себи не верујем: јесам ли то ја или не?... Донесоше ми јединствену чорбу, масну, дивота! Само што ставих прву кашику у уста, кад се сетим Бека, како излеће брбљивац... па сам добио батине! Па кад се полих, чак сам и прслук испрљао..... еј-еј! Бога ми, велика штета.

КРЕЧИНСКИ. Добро, добро, добро!... Слушај: кад стигну гости, чуваћеш старца да мање говори: чаврљај ђаво зна шта; а ја ћу остати са женама и договорити ово венчање на брзину. А ти не лажи ништа. Ти тако глупо извалиш...

РАСПЉУЈЕВ (*тужно*). Откуд да извалим? Зашто? Чини се да вам ја завршавам сваки посао, а ви никада нећете да ме похвалите.

КРЕЧИНСКИ. Ког бих те врага хвалио? Видиш ли какав си балван рођен!... (*Размишља.*) Чекај... да ли си се добро обукао, удесио?

РАСПЉУЈЕВ. Ја сам, Михаило Васиљичу, из Троицке улице, свратио код Француза, средео се... Ево, ако хоћете видите, рукавице – једну и по рубљу сам дао... беле, беле... пазите што су беле...

КРЕЧИНСКИ. Уопште није неопходно.

РАСПЉУЈЕВ. Како, молићу лепо! Како – сад! Немогуће је без белих рукавица; а сада сам се, ево, и вашим фракком утегао... молим вас, слободно погледајте.

КРЕЧИНСКИ. Ха, ха, ха! Врло добро. Види га! Постао си комплетна персона. (*Окреће га.*)

РАСПЉУЈЕВ. Па, Михаил Васиљичу, зашто баш не и „персона“? На крају крајева, то је све до новаца: кад нема новца нема ни благостања, јурим за друге. А кад има новца ја бих слао друге да за мене јуре.

КРЕЧИНСКИ. Добро, добро, добро. А сада брзо на посао! Фјодоре! Фјодор дотрчи.

Нека све буде у најбољем реду, на висини, пристojно, послужите без журбе и да не буде никаквих карамбола пред носом гостију; два послужитеља нека буду у чекаоници, овде још једна светиљка;

зелени сто²⁴ – овде. (*Погледа на сат.*) Гости само што нису стигли. Конац дело краси! Станите, станите! Хеј, Фјодоре! Тамо, у ходнику, видео сам портрет неког генерала из Катарининог времена... Некаква намрштена фаца. (*Прави гримасу.*) Брзо га обриши, донеси и окачи га изнад мог радног стола. Рећи ћемо да је то мој деда. То је због генеалогичке и историјског утиска.

Уносе светиљку, сто, портрет постављају и вешају изнад стола. Звоно. Ево их. Ја ћу их дочекати; а ти, Распљуев, седи овде на софу, тако нормално и направи озбиљну фацу; узми новине... новине узми, будало... завали се!... Ох, балвану један! (*Оде.*)

РАСПЉУЈЕВ. Ето, видите ви њега, опет ме, ево, почиње да грди; а овамо каже: добар си, добар. Ти си ми, братац, двеста хиљада, обећао. Да!

Сцена 3

Муромски, Атујева, Лидочка, Кречински и Распљуев.

Клањају се један другом и рукују се.

МУРОМСКИ (*гледајући окол*о). Какав диван стан имате!

АТУЈЕВА. Да, леп, леп стан! Какав укус има!... у свему, у сем... сем...

ЛИДОЧКА. Да врло је леп.

КРЕЧИНСКИ. За мене је, mesdames, стан постао добар тек од овог тренутка. (*Пољуби Лидију руку.*)

АТУЈЕВА. Како он увек зна да буде сладак! Каква је то стварно драга особа..... Знате шта, Михаиле Васиљевичу? Жао ми је због једне ствари.

КРЕЧИНСКИ. (*учтиво*). О чему се ради, Ана Антоновна?

АТУЈЕВА. Што нисам млађа: сигурно, бих се заљубила у вас.

КРЕЧИНСКИ. . А мени је, опет, жао... и кајем се, што нисам старији.

ЛИДОЧКА. То једноставно и није комплимент за мене.

АТУЈЕВА. Лидочка, ниси ваљда љубоморна?

КРЕЧИНСКИ. (*љуби Лидочки руку*). Пошто сте љубоморни, љубим вам руку; и није добро бити неправедан.

ЛИДОЧКА. Зашто неправедна?

КРЕЧИНСКИ. Рекао сам: требало би да ми је жао што нисам старији; а између онога што би требало да буде и онога што јесте – велика је разлика.

ЛИДОЧКА (*одлази у страну и позива Кречинског*). Михаило Васиљевичу! слушајте.

КРЕЧИНСКИ. Шта се догодило?

ЛИДОЧКА. Тајна. (*Одводи га још мало даље.*) Волите ли ме?

КРЕЧИНСКИ. Волим.

ЛИДОЧКА. Врло?

КРЕЧИНСКИ. Врло.

24 Зелени сто – карташки сто прекривен зеленим чојом, намењеном за бележење резултата кредом у игри.

ЛИДОЧКА. Слушајте, Мишел; ја бих желела да ме страшно љубите... неизмерно... лудо... без мере, без памети (у *пола гласа*), онако како ја вас љубим.

КРЕЧИНСКИ (*хвата је за обе руке*). И душом и срцем.

ЛИДОЧКА. Не, желим само срцем.

КРЕЧИНСКИ (*за себе*). Да, каква ће она бити слатка мала бебица!

АТУЈЕВА. (*пришуњаће им се*). Шта се ви дошаптавате?

ЛИДОЧКА. Да, постоји једна велика ствар.

АТУЈЕВА. Кладим се да је то хаљина.

ЛИДОЧКА. Изгубили бисте опкладу, тетице!

АТУЈЕВА. Па онда о чему се ради?

КРЕЧИНСКИ (*показује на срце*). О ономе шта је испод хаљине, Ана Антоновна!

АТУЈЕВА. Шта је испод хаљине? (*Одводи Лидочку у страну.*) Зар ти, драга моја, већ причаш са њим о доњем вешу, мајко моја?

ЛИДОЧКА. (*смех*). Не, тетка, не о доњем вешу. (*Говори јој на уво.*)

КРЕЧИНСКИ (*притрчава до Муромског*). Петре Константиновичу, зашто не седнете? Учините ми услугу! Које столице волите – са високим наслоном или са ниским? Фотеље, Иване Антоничу, фотељу! Распљуев довлачи фотељу.

МУРОМСКИ. Не, хвала, ја ћу овде сам на софи: овде је добро. (*Седа.*)

КРЕЧИНСКИ Дозволите ми да вас упознам са добрим пријатељом и мојим суседом, Иваном Антоновичем Распљујевим.

РАСПЉУЈЕВ (*устајући са софе, клања се и врло стидљиво*). Част ми је... част... имам...

МУРОМСКИ. (*устаје и стаје крај њега*). Ах, веома ми је мило да сам вас упознао.

(*Рукује се са Распљујевим и седа на софу.*)

Распљујев узима столицу и седа близу Муромског, Кречински на другој страни сцене, са дамама. Послужује се чај. Тишина.

МУРОМСКИ. (*узима шољицу*). Да ли служите у војној или цивилној служби?

РАСПЉУЈЕВ (*такође узима шољицу*). У цив... у цив... у војној... у цивилној... молим...

МУРОМСКИ (*веома љубазно*). Где извољевате живети, у Москви или на селу?

РАСПЉУЈЕВ. У Москви, господине, у Москви, то јест, понекад... а још више на селу.

МУРОМСКИ. Реци ми, у којој губернији је ваше имање?

РАСПЉУЈЕВ. У Симбирској, господине, у Симбирској.

МУРОМСКИ. Који округ?

РАСПЉУЈЕВ (*одмах*). Који округ?

МУРОМСКИ. (*потврђује климањем главом*). Да, господине.

РАСПЉУЈЕВ. Како беше (*Сагиње се и мисли.*) то... то је ох... како му је оно назив?... (*За себе.*) До ђавола, не знам баш ни један округ у тој дивљини. (*Гласније након што је пуцнуо прстом.*) Ту ми је на врх језика... Ех... Господе... Михаило Васиљевичу! Како је округу назив?

КРЕЧИНСКИ. Који округ?

РАСПЉУЈЕВ. Па, наш округ.

КРЕЧИНСКИ. А! Ардатовски.

РАСПЉУЈЕВ. (показује Муромском руком на чај). Изволите!...

МУРОМСКИ. У Ардатовском?

РАСПЉУЈЕВ. (отпије гутљај чаја и потврдно клима главом). Симбирска губернија, Ардатовски округ.

МУРОМСКИ. Да, Ардатовски округ у губернији Нижегородској.

РАСПЉУЈЕВ. (дува у шољицу). У Нижегородској? Како у Нижегородској? Ха, ха, ха, ха! Михаило Васиљевичу, како то? Они су изволели рећи да је у губернији Нижнгородској тај Ардатовски округ... еј-еј! Ха, ха, хе, хе!

КРЕЧИНСКИ. (нестрпљиво). Ма не! Има их два Ардатовска: један у Нижегородској губернији, други у Симбирској.²⁵

РАСПЉУЈЕВ. (пружи руку Муромском). Но, ево!...

МУРОМСКИ (показује гест руком). Да, тачно, тачно: један Ардатовски је у Нижегородској, а други у Симбирској.

РАСПЉУЈЕВ. (направи исти гест). Један Ардатов у Нижгородској, а други у Симбирској. (Долази напокон себи.)

МУРОМСКИ. Извините, извините, у праву сте. (Тишина.) Реците ми ко је код вас предводник племства?

РАСПЉУЈЕВ. А? (У страну.) Шта се ова будала наврзла на мене? Шта ћу сад? (Одмахује руком.) Ех, био, не био!... (Гласно.) Бревнов.

МУРОМСКИ. Како?

РАСПЉУЈЕВ. Бррревнов, господине!

МУРОМСКИ. Не знам... Нисам имао част да га упознам...

РАСПЉУЈЕВ. (у страну). Мислим да га не знате.

МУРОМСКИ. А добар човек?

РАСПЉУЈЕВ. Невероватно добар! Ни мрава не би згазио.

МУРОМСКИ. То је реткост ових дана.

РАСПЉУЈЕВ. Хм! Не, хоћу да кажем, Петре Константиновичу, рећи ћу одлучан, таквих људи нема.

МУРОМСКИ. Ипак... можда би се...

РАСПЉУЈЕВ. (ватрено). Ма какви, уверавам вас, не. Погледајте!... нађите ми једног.

МУРОМСКИ. (обазриво). Ви сте, као што се из приложеног види, у животу имали само невоље са људима.

РАСПЉУЈЕВ. Нажалост! (Поправља фрак на себи.) Могу да кажем

---

25 Ардатов Симбирски – био је најнасељенији округ у губернији, био је познат по обиљу плодних ораница (око 200 хиљада јутара). Истоимени округ из Ниженовгородске губерније је имао лошу земљу. С друге стране, био је познат по великим фабрикама гвожђа, укључујући и једну чији је директор био отац Сухово-Кобилина. Примедба Кречинског је више пута проглашавана изумом савремених критичара и каснијих истраживача (видети, на пример, Рудницки К. Л., Сухово–Кобилин: *Оглед о животу и стваралаштву*, стр. 135).

да сам доживљавао такве невоље у свом животу од којих би сваком другом, могу рећи, сви обручи попуцали – а ја, ево, неповређен, жив и здрав...

МУРОМСКИ. (*са уздахом*). Дешава се, свашта се дешава човеку у животу... А каква вам је земља коју имате?

РАСПЉУЈЕВ. А, земља! Земља је добра.

МУРОМСКИ. Ваша земља тамо мора да је црница? Уосталом: Симбирска губернија је черноземна губернија.

РАСПЉУЈЕВ. Да, да, да, како! черноземна – прекрасно черноземна, односно црна, црна²⁶... их! Ето шта је!

МУРОМСКИ. А, реците ми, приноси мора да су код вас изузетни?

РАСПЉУЈЕВ. Жетва? Да, не мислите да ја идем да убирам жито у тој дивљини (*смех*)... хеј, не могу.

МУРОМСКИ. Није ваљда?

РАСПЉУЈЕВ. Заиста, не могу. Нека га ђаво носи! Није ми ни жао... (*Грохотом се смеје.*)

МУРОМСКИ. (*такође се смеје*). А какви су степски властелини? Реците ми: колики је код вас принос?

РАСПЉУЈЕВ. (*за себе*). Ма, шта је овај навалио... (*Подиже поглед.*) Госпде, шта је сада овоме?... (*Брише зној.*) Па... О приносу вам не могу ништа рећи, јер...

КРЕЧИНСКИ. (*окрећући се*). Молим вас, Петре Константиновичу! Што ви њега питате? Уосталом, он се само са псима скита по пољима; уосталом, не гура нос у имање...

МУРОМСКИ. Реци ми, Михаило Василичу, ваше имање је у Симбирској губернији, а ваши рођаци живе у Могилевској губернији.

КРЕЧИНСКИ. Симбирско је имање моје мајке.

МУРОМСКИ. А! Разумем. А како је рођено презиме ваше мајке?

КРЕЧИНСКИ. (*отегнуто*). Ко-лхо-вска.

МУРОМСКИ. О, старо племе.

КРЕЧИНСКИ. Ево ово је портрет мог деде, односно оца моје мајке.

МУРОМСКИ. (*гледа у портрет*). А, тако!

КРЕЧИНСКИ. Ево, Иван Антонич, он га је познавао, били су суседи. (*Намигује Распљуеву и излази са дамама кроз бочна врата.*)

Сцена 4

Распљуев и Муромски.

РАСПЉУЈЕВ. Ах... да, да, наравно, још кад сам био дете... ево оволицни, као сада видим: најљубазнији старац је био, угледан, добричина, а достојанствен – и како је само, знате, био крупан, баш такав је био он.

---

26 Јунак Чеховљеве приче „Зид“, властелин Букин, искрено признаје: „...Ја сâм никад не посећујем имање, не мешам се у послове, и нећете ништа добити од мене, као од Распљујева, осим што је земља црна, шума зелена.“ (*Целокупна збирка радова и писама: У 30 томова. М., 1976. Том 4. С. 141*). А 7. марта 1893. писац је већ говорио о себи: „Ја, као и Распљуев, у пољопривреди знам само да је земља црна – и ништа више. (Исто. *Писма. М., 1977. Том 5. стр. 19*)

(Уздише.) Ах, ах, ах...

МУРОМСКИ. Је ли умро?

РАСПЉУЈЕВ. Где би умро, молим вас! он... (Показује на портрет.) Да, умро је давно.

МУРОМСКИ. (после паузе). Па не, поштовани господине, ако бисте покушали да ви господарите овде код нас, у Јарославској губернији, говорили бисте нешто друго: на првом месту потребна нам је агрономија; ништа се не може без агрономије.

РАСПЉУЈЕВ. Зар се ништа не можете без агрономије?

МУРОМСКИ. Просудите сами: ево, господине, земља је код нас бела, хладна, не даје жита без ђубрива.

РАСПЉУЈЕВ. (са задовољством). Зар заиста ништа не роди? Па каква је то земља?

МУРОМСКИ. Тако је, не роди. Дакле, ту се онда сналазиш како знаш, не би ли се некако побољшало, па чак гледаш и у часописе... Овде часописи пишу да је код Енглеза на таквој земљи урод исти као на нашој црници.

РАСПЉУЈЕВ. (узбуђено). Енглези. Хе, хе, хе! Имајте милости! Од кога сте то чули? Енглези и агрономија? Сви умиру од глади – то ти је њихова агрономија. Агрономија је код њих фуј!... фуј!... (Показује као да боксује у рингу.) Мрзим ја, господине, ту нацију...²⁷

МУРОМСКИ. Заиста?

РАСПЉУЈЕВ. Када само помисао на њих, сав се стресем! Просудите сами: код њих сваки човек учи бокс. А знате ли ви, драги господине, шта је то бокс?

МУРОМСКИ. Не, не знам.

РАСПЉУЈЕВ. А ја, видите, знам... Да! Код њих нема ни морала! ни љубав према ближњем... хм, хм, не, као што вас томе уче од детињства (Прави боксерски покрет руком), фу! фу! Још од малих ногу уче их ево овом (Показује поново покрет руком.) Овде код нас нећеш волети таквог ближњег свог. (Поправља капут.) Не, нема ту љубави. Међутим, морам да им то опростим; постали су такви јер је код њих скучено, загушљиво, немају ни аршина земље по човеку: па од невоље нехотице почели да један другом избијају зубе.

МУРОМСКИ. Знам, знам. Међутим, сви изуми; пронашли су фабрике, машине, бродове...

РАСПЉУЈЕВ. Али, молим вас! Све је то због глади, драги мој: гладан човек кадар је да свашта учини, измисли. Када бисте сваку будалу затворили у празан орман, и да га оставите да доброно изгладни – видели бисте шта све неће да измисли! Тако је то, Петре Константиновичу! Видите и сами, али непристрасно, драги мој, објективно. Оно што код нас једу наше краве, од тога они праве супу...

---

27 Енглеска – родно место европске парламентарне демократије, центар светске револуционарне емиграције – омиљена је сатирична мета писаца, публициста, карикатуриста у Николајевској Русији. Њихови напади су се десетоструко повећали након почетка Кримског рата. Много је примера из масовне књижевне продукције 1854.

еј-еј! То, то ти је глад, глад...

Сцена 5

Пређашњи, Нељкин, веома узнемирен, убрзо улази и гледа око себе.

МУРОМСКИ. Ах, Владимире Дмитричу, драги пријатељу, најзад! (*Распљујеву.*) Имам част да вам представим: Владимира Дмитрича Нељкина, наш добар сусед и пријатељ наше куће. (*Окрећући се Нељкину.*) Иван Антонич Распљујев.

Клањају се један другом.

РАСПЉУЈЕВ. Већ сам имао част...

НЕЉКИН. И ја сам имао ту част...

МУРОМСКИ. Зашто тако касните, Владимире Дмитричу?

НЕЉКИН. Неки посао ме је задржао.

МУРОМСКИ. Молим те, драги мој, какви су то послови у осам сати увече!...

НЕЉКИН. Петре Константиновичу, такав посао да напросто (*Осврћући се.*), гори, пламти – ето такав посао!

РАСПЉУЈЕВ. Да, види се, Владимире Дмитричу, да сте послован човек; а пословни људи су вам као чигра.

МУРОМСКИ. Да сте само чули, Владимире Дмитричу, како Иван Антонич коље Енглезе.

РАСПЉУЈЕВ. Дивљаци, дивља нација, никакве племенитости, никакве...

НЕЉКИН. Ви? Ви то кажете?

РАСПЉУЈЕВ. (*весело.*) Кажем, да кажем.

НЕЉКИН. Ха, ха, ха!

РАСПЉУЈЕВ. Ха, ха, ха, ха! Признајем!... ха, ха, ха!

НЕЉКИН. Како се ви оно зовете?

РАСПЉУЈЕВ. Иван Антонич.

НЕЉКИН. Како се презивате?

РАСПЉУЈЕВ. Распљујев.

НЕЉКИН. (*приђе му и ухвати га за дугме.*) Где нема зла, господине Распљујев? Где га нема?

РАСПЉУЈЕВ. О, не! Не мислим ја тако: зло мора да се искорени, неопходно је, да се искорени.

НЕЉКИН. (*не слушајући га.*) Где и какво зло, то је право питање. Овде су, на пример, подлост и превара у одрпаном оделу, у излизаном огртачу нижег чиновника, одвратни и гадни, али нису опасни. Страшно је кад је подлост у елегантном фраку... У белим рукавицама... Када се храни туђом муком... Када се возика парадним кочијама, када улази у отмено друштво, улази у поштену кућу, када удара на част... мир!... Све!... То је оно што је страшно!

РАСПЉУЈЕВ. А шта ви мислите о томе, Петре Константиновичу, да ли је збиља, како они кажу, како вас уверавају! Не, то је и некада било. Рећи ћу вам један случај: био је неки господин...

НЕЉКИН. Да, има много таквих примера! А ево шта је најстрашније!

Зар је чудно, што се испод чохе налази црна кошуља? Није! Али ако је она испод (*показујући на фрак Распљујева*) фрака... онда је то заиста прљаво... гадно...

РАСПЉУЈЕВ. (*за себе*). Што се тај ухватио за фрак? Све фрак па фрак... (*Поправља фрак, помало збуњено.*) Али, рећи ћу вам, знам ја такве уљезе који нас, праву господу, често вуку за нос. Какав год осуђеник, господине, побегне са робије: он ће право међу нас као птица селица и почеће да се шепури околу – као какав гроф! Даје тон друштвеном животу...

НЕЉКИН. (*напето га гледа*). Заиста? Баш као гроф? И баш даје тон? **РАСПЉУЈЕВ.** Него како.

НЕЉКИН. (*показује на њега*). Преварант намеће тон. Ха, ха, ха! Муромски се смеје.

РАСПЉУЈЕВ. (*покушава да се насмеје*). Да, замислите, молим вас, преварант и одједном он намеће тон, на крају крајева, заиста забавно, господине. (*У страну, стиснувши усне.*) Језик прегризао дабогда... (*Стресе се.*)

НЕЉКИН. (*говори реч по реч*). Кажете да се то дешавало и раније. Па још је страшније, Петре Константиновичу, када у нашој рођеној земљи наше ништарије, Руси, поткрадају и пљачкају као безбожници...

МУРОМСКИ. То је право питање! Такве. Ух, требало би их... зар не Иване Антоничу?!

НЕЉКИН. (*за себе*). Шта је то са њим? Он је потпуно ослепео! Шта да радим са њим? (*Муромском одлучним тоном.*) Петре Константиновичу! Морам да вам кажем пар речи.

МУРОМСКИ. (*устаје*). Шта је, драги мој, о чему се ради? (*Одлази у страну.*)

НЕЉКИН. Шта је са вама? Јесте ли ви при себи?

МУРОМСКИ. Шта-а-а? Нисам добро чуо, братац!

НЕЉКИН. Питам вас где се налазите?

МУРОМСКИ. Како где? Овде, ту сам, управо где јесам.

НЕЉКИН. Овде сте – где тачно?

МУРОМСКИ. (*љути се*). Фуј, до ђавола! Па, овде! Шта је, братац, да теби не фали која даска у глави? Зар заиста не знаш да смо сада код Кречинског, код Михаила Васиљича, у његовој кући... Но?

НЕЉКИН. У кући лопова!

МУРОМСКИ. У, у! Јеси ли ти шенуо... полудео?!...

НЕЉКИН. Ја нисам шенуо, него сте ви обневидели!... На крају крајева, вашу кћер вам краду; зар не видите?... А?...

МУРОМСКИ. (*одводи га у страну*). Чуј, Владимире Дмитричу, не можеш говорити такве речи: говориш о мом будућем зету. Уразуми се, братац!

НЕЉКИН. Уразумите се ви! Стојите на самој ивици провалије. Погледајте око себе: очигледно вас вуку у пропаст! Ђерку вам краду!... У вашу породицу, у вашу поштену породицу, увлачи се попут змије, опасан коцкар, варалица и лопов!...

РАСПЉУЈЕВ. (*прислушкује*). Варалица и лопов? Зар он говори о нама?

МУРОМСКИ. Слушајте, господине! Ко вам је дао за право?...

НЕЉКИН. Ја сам га сам себи дао... Слушајте ме...

МУРОМСКИ. Шта се десило?

НЕЉКИН. Где је ваш дијамант?

МУРОМСКИ. Какав дијамант? Мислиш, Лидочкин дијамантски брош?

НЕЉКИН. Да, баш то!

МУРОМСКИ. Код ње.

НЕЉКИН. Јесте ли сигурни?

МУРОМСКИ. Итекако сам сигуран.

НЕЉКИН. Није више код ваше ћерке.

МУРОМСКИ. Ево, опет нека лаж.

НЕЉКИН. Станите, Петре Константиновичу, станите! Кажем вам: ваш дијамант није више у вашој кући. Он се сада налази у другим рукама.

МУРОМСКИ. Па добро, где се налази?

НЕЉКИН. Код зеленаша! Заложен је!...

МУРОМСКИ. Говорите глупости... Молим вас!... Управо јуче сам га видео...

НЕЉКИН. Јуче, није данас.

МУРОМСКИ. Чуј, Владимире Дмитричу...

НЕЉКИН. *(прекида га)*. А ја вам кажем: ваш је дијамант Кречински ставио под хипотеку код зеленаша у залагаоницу!...

РАСПЉУЈЕВ *(пошто је све чуо)*. Лоше, лоше нам се пише! Морам то да му дојавим... *(Одлази.)*

МУРОМСКИ. Како је дијамант стигао до Кречинског?

НЕЉКИН. Зар ви не знате да га је јутрос узео?

МУРОМСКИ. Не разумем?... Како то узео?...

НЕЉКИН. Ево, овај *(показујући на место где је седео Распљујев.)* је дошао по њега.

МУРОМСКИ. Ко овај? Распљујев?

НЕЉКИН. Да, Распљујев.

МУРОМСКИ. Како то може да буде?

НЕЉКИН. Дођем ја јутрос код вас, а он већ седи овде са Аном Антоновном. Гледам, Лидија Петровна му доноси нешто. Тако ме је то у срце такло... Аха! Помислим ја, овде нису чиста посла, има нечега: кад он тражи такву ствар? Ја, ето, не би такву ствар ни у руке узео – а он с њом у џеп... Он са њом... ја га пратим... тамо, овамо, онамо... мотао сам се по граду, све до овог часа...

МУРОМСКИ. Добро... добро?... Па шта се десило?

НЕЉКИН. Па, кажем вам: заложио га је залагаоничару Бека.

МУРОМСКИ. Да, то не може бити: овде нешто није у реду.

НЕЉКИН. Да, и ја кажем да то није у реду: управо долазим од Бека.

МУРОМСКИ. Од зеленаша?...

НЕЉКИН. Од зеленаша. Ако хоћете, идемо заједно, он ће вам све рећи.

МУРОМСКИ. *(сав збуњен)*. Ма шта је то?... Боже!... Шта је то? Лида! Лида! Лидочка!...

ЛИДОЧКА *(утрчава из суседне собе са билијарским штапом у руци)*.

Ох, татице, зашто сте ме звали?

МУРОМСКИ. Дођи овамо! (*Тихо.*) Реци ми, Лида, је ли твој дијамантски брош на свом месту... а?...

ЛИДОЧКА. Па, наравно, да је на свом месту, татице. Ох, тата, па, је ли могуће? Зашто ме прекидаш у игри? Играм билијар са Мишелом, и он ми све пушта... Тако забавно, то је чудесно.

НЕЉКИН. Варате се, Лидија Петровна: дијамант је пропао, нема га!...

ЛИДОЧКА. Како је пропао?

НЕЉКИН. Па, ви сте га дали...

ЛИДОЧКА. Па шта? (*Гледа га изненађено.*) Јутрос, татице, послала сам га Мишелу: он се нешто кладио око њега.

МУРОМСКИ. Шта?... Шта?...

ЛИДОЧКА. Опкладио се са кнезом Бјелским, колико има карата или тако нешто.

НЕЉКИН. (*Муромском.*) То је лаж!

ЛИДОЧКА. Боже мој! Па, дијамант је код њега: управо ми је рекао да је код њега!..

МУРОМСКИ. (*узнемирено.*) Добро?

ЛИДОЧКА. Па шта, тата? Он ће да ми га врати.

НЕЉКИН. Ја не верујем да је тако...

ЛИДОЧКА. (*љутито.*) Шта ви то говорите? Како се усуђујете, господине?...

НЕЉКИН. Лидија Петровна! Забога, не љутите се на мене. Шта бих требало да урадим? Јесам ли ја крив? Спреман сам да умрем за вас... да поднесем бол... али морам, кунем се својом чашћу, морам!...

ЛИДОЧКА. (*престрашено.*) Боже мој! Шта је то? Тата, плашим се! (*Стисла се уз Муромског.*) Татице, татице!

МУРОМСКИ. Смири се, срце моје, престани! Ја и сам не знам шта је то?

Сцена 6

Пређашњи и убрзо улазе Атујева, Кречински, Распљујев. Затим Фјодор и два лакеја.

АТУЈЕВА. Шта је, мила моја? Шта је? Шта се десило? (*Нељкину.*) То сте опет ви, драги мој? Шта ви плетете овде? Шта сте опет смислили? Опет неко сплеткарење и трачарење.

Тишина. Сви су збуњени. Кречински свих пажљиво проматра.

МУРОМСКИ. (*неодлучно.*) Молим вас, Михаиле Васиљичу, ја бих хтео... штавише... желим... један минут... неколико речи са вама породично.

КРЕЧИНСКИ. Породично? Па, добро, ако хоћете: ја нисам странац вашој породици.

МУРОМСКИ. Да, наравно; само бих вас замолио.

НЕЉКИН. Па, Петре Константиновичу, шта се ту измотавате: нека се ствар изведе на чистац, милостиви господине! Ради се о дијаманту.

КРЕЧИНСКИ. О каквом дијаманту, Петре Константиновичу?

МУРОМСКИ. Па, о оном дијаманту који сте ви усадили у брош. Јесте ли га ви данас... узели од моје ћерке?

КРЕЧИНСКИ. Јесам, узео сам га. Па она вам је ваљда рекла да сам га узео.

МУРОМСКИ. А сада, да ли је сада код вас или није?

КРЕЧИНСКИ. Аха... У томе је ствар. Ево шта... (*Осврће се на све и дуго гледа у Нељкина, а затим се окреће Муромском.*) Дакле то је то! Реците ми с ким сам ја и где сам ја? Реците ми како се тај глупан?... Реците ми како се та будала, тај лажов... вуцибатина осмелио...

Нељкин хоће да јурне на Кречинског, Атујева га задржава.

Даље, кажем, откинућу вам главу!...

НЕЉКИН. (*виче*). Не, ја ћу вама откинути...

КРЕЧИНСКИ. (*брзо креће ка Нељкину и одједном се зауставља; глас му подрхтава*). Петре Константиновичу... Лидијин дијамант је код мене... да ли разумете? Кажем вам: код мене!...

МУРОМСКИ. Никад ми није то пало на памет. Па ево, дошао он, каже како ја упропашћујем своју кћер, да нас ви обмањујете, да сте узели дијамант и заложили га у залагаоницу... Схватите ме, молим вас...

КРЕЧИНСКИ. Ах... сада разумем... А, шта ако је лагао... А?... Шта ако је... извињавам се... вам је рекао најгору лаж?... Шта онда?!...

Муромски у неприлици шири руке.

Онда: ја захтевам... чујте, хоћу!... да би га као псето избацили из куће... реците ми своје мишљење о томе?... А?... Узмите га! (*Вади брош из писаћег стола.*) Узмите га! (*Предаје Лидочки брош, а другом руком упире у Муромског.*) Петре Константиновичу, сада ви имате реч!

ЛИДОЧКА. (*неће да узме брош*). Не... не мени...

Атујева узима брош. Сви јуре ка њој да га погледају. Општи метеж, бука. Сви говоре скоро у исто време.

НЕЉКИН. Шта је то, забога? То не може бити! Кажем вам! Не може бити.

АТУЈЕВА. (*показује брош Нељкину*). Па, ево га! Видите, драги мој, ево га!...

КРЕЧИНСКИ. Петре Константиновичу, вашу реч, кажем. Захтевам, хоћу!

МУРОМСКИ. (*изгубљен, шири руке*). Дајем! (*Нељкину.*) Ево, господине, видите до чега доводи лаж! (*Прегледава брош.*) Нема никакве сумње: то је он!

НЕЉКИН. (*као да долази к себи*). Боже мој! Где сам ја? Ко се то са мном поиграва? (*Прилази Лидочки и ухвати је за руку.*) Лидија Петровна! Слушајте ме!

КРЕЧИНСКИ. Одлазите! (*Као да отресе прашину са Лидочкине хаљине.*) Упрљаћеш је!...

НЕЉКИН. (*хвата се за главу*). Боже мој! Шта је ово? Боже мој!...

МУРОМСКИ. (*Нељкину*). Али ко вам је надробило такве глупости? Где сте то чули?...

КРЕЧИНСКИ. (*прекидајући га*). Пустите, пустите! Сада нема места и времена за такве глупости. Разговори су завршени. Ово су чињенице, господине, не приче... Да ли је ово ваша ствар?

МУРОМСКИ. (сломљен). Јесте. Моја је.

КРЕЧИНСКИ (показује Нељкину врата). Напоље!...

МУРОМСКИ. (Нељкину). Шта ви још тражите овде? Одлазите.

НЕЉКИН (узима шешир и прилази Кречинском). Стојим вам на располагању...

Кречински му показује врата. Нељкин му приђе ближе и виче.

„Ако желите овог трена... на живот и смрт!...”

Комешање. Муромски, Лидочка, Атујева и Распљујев окружују Кречинског, Нељкин стоји сам. Говоре скоро у исто време.

ЛИДОЧКА. Не, не, никад! Ја то не желим. (Нељкину.) Идите, идите!

АТУЈЕВА. Идите, господине, тако вам бога, идите.

МУРОМСКИ. Одлазите, господо, молим вас!

КРЕЧИНСКИ (напушта групу). Шта-а-а? (Склопи руке.) Дакле, тако!...

Сатисфакција...²⁸ Чиме? Чиме? Чиме? Ја вас питам? Имате жељу да се борите... Ха, ха, ха, ха... Да вам дам пиштољ у руке и да циљате у мене?... Зар не? Пристајем, али уз један услов, ако хоћете: да могу сваки пут када опалите да вам пљунем у лице. То су моји услови. Ако пристајете, може чак и сутра. А данас... Хеј! Овамо?

РАСПЉУЈЕВ. Хеј! Овамо? Тако је најбоље.

Улази Фјодор, а за њим два лакеја.

КРЕЧИНСКИ. Зграбите га за врат и избаците га ван.

НЕЉКИН. Боже мој! Зар ја то сањам? Јесам ли ја жив? (Опишава се, горко.) Истино, истино! Где ти је снага? (Сав изгубљен излази.)

РАСПЉУЈЕВ (затвара врата за Нељкином). Адио! Хи, хи, хи! То си и тражио! (Одлази у страну.) Молим вас, и овакви светом ходају! Тражи истину, мили, само је тражи: још си млад!

Тишина. Муромски је сав збуњен; Лидочка стоји непомично; Атујева љутито посматра Муромског.

Сцена 7

Пређашњи, без Нељкина, затим улази Фјодор а иза њега два лакеја.

КРЕЧИНСКИ. (после паузе). Па, јесте ли задовољни, Петре Константиновичу?

МУРОМСКИ. Потпуно сам задовољан, потпуно. Молим вас, на просто је полудео.

КРЕЧИНСКИ. Па и ја сам задовољан. А сада можемо да завршимо нашу ствар.

МУРОМСКИ. (неповерљиво). Како да завршимо?

КРЕЧИНСКИ. Како се већ завршава. Имамо клеветничку причу; ја сам компромитован. Мене су компромитовали пред вама. А са таким љагом како ја могу да будем муж ваше ћерке, Петре Константиновичу! Ја вас ослобађам задате речи, а вама, Лидија, враћам ваше срце. Узмите га, будите срећни и... заборавите ме.

ЛИДОЧКА. Шта ви то говорите?... Мишел, шта то говорите? Не разумем вас. Срце се не враћа; моје срце припада вама... Татице!

²⁸ Сатисфакција – Задовољења у виду двобоја на захтев оштећеног.

Зашто ћутите? Забога! Зашто ћутите? Ми смо криви. (*У очају.*) Татице, ми смо криви! . .

МУРОМСКИ. (*у журби*). Да ја... Да, опростите, Михаило Василичу, чему тако? Ја никада... Нељкин је потпуно луд. Па, нећемо ваљда да сада обраћамо пажњу на његове речи?

КРЕЧИНСКИ. Али не разумем ваш поступак? А? Ако ме је могао да увреди тај сплеткарош, да ли бисте ме и ви увредили? Да вам сутра дођу и да вам кажу да сам коцкар, да сам варалица, ви бисте опет све то слушали, проверавали!

МУРОМСКИ. Али молим вас, Михаило Васиљичу! Шта вам је?

КРЕЧИНСКИ. Познајем ја тај ограничени морал. Али ви морате да знате да мој понос то не дозвољава. Ја или верујем човеку или не верујем; ту нема средине. Не требају ми ваши дијаманти нити ваш новац. Ваше ћу новце свима да бацим у лице.

ЛИДОЧКА. (*хвата га за руку*). Мишел! Забога! Ако ме још бар само мало волите...

МУРОМСКИ. Михаило Васиљичу! Молим вас, опростите ми. Опростите ми, молим вас...

КРЕЧИНСКИ. (*размишљајући, за себе*). Сигурно је сада одјурио до Бека.

ЛИДОЧКА. Зашто сте се ућутали? Јесте ли увређени? Знам да у вашем срцу нема опроштаја ни сажаљења... Шта тражите? Спремни смо да учинимо све...

КРЕЧИНСКИ. (*узима је за руке узбуђено*). О, какво прекрасно срце имате, Лидија! Какво добро срце!... Да ли сам ја уопште њега вредан?...

ЛИДОЧКА. Мишел! Како можете то да кажете?...

КРЕЧИНСКИ. Па, Петре Константиновичу! Дајте руку.

МУРОМСКИ. Тако. (*Рукује се са њим.*) Тако.

КРЕЧИНСКИ. А сада чујте: венчање ћемо да обавимо сутра да завршимо са свим сплеткама и свим трачевима.

МУРОМСКИ. Баш сутра.

КРЕЧИНСКИ. А онда одмах у Стрешњево.

МУРОМСКИ. Тако је, у Стрешњево.

КРЕЧИНСКИ. Нељкина да ми нисте више пустили пред очи.

МУРОМСКИ. Нека иде до ђавола! Шта да радим с њим?

КРЕЧИНСКИ. Дајте ми реч, закуните се?

МУРОМСКИ. Како год хоћете, пристајем на све. Ево у мојој глави... (*Показује гестом да му се врти.*) За мене постоји само једно... Ево... (*Измењеним гласом.*) Само једно...

КРЕЧИНСКИ. (*гледа на сат*). Ооо, већ је десет сати: време је да пођете кући. (*Лидији.*) Лидочка, ви сте још увек узнемирени!

ЛИДОЧКА. Није ми ништа. (*Узима га за руку.*) Јесте ли све заборавили... А? Кажите да јесте!

КРЕЧИНСКИ. (*узима је за руку*). Да, сто пута кажем: јесам! Све сам заборавио... Памтим само једно – ви припадате мени; од сутра ћете бити само моја... само моја...

ЛИДОЧКА. Да, ваша, Мишел, само ваша! Реците ми још једном да ме волите!

КРЕЧИНСКИ. (*посматра је*). Зар ми не верујете?

ЛИДОЧКА. Није зато; желим поново да чујем ту реч: има нешто посебно у њој!... Не знам... неки страх и бол.

КРЕЧИНСКИ. (*узнемирено*). Бол?... Од чега?

ЛИДОЧКА. Не бојте се... Ту бол не би дала ни за какву радост. Па реците да ли ме волите?...

КРЕЧИНСКИ. (*шапатам*). Волим...

ЛИДОЧКА. (*узима га за руку а другом затвара очи*). Знате, Мишел, срце ми је управо потпуно стало... не куца. Реците да ли је то љубав?

КРЕЧИНСКИ. Није, анђеле мој, то је само половина.

ЛИДОЧКА. (*смеша се*). Тек половина?... Какав сте ви ласкавац..... сада сам, сада сам спремна да дам све за њу... љубав...

Кречински јој љуби руку.

Да, све, све... (*Тихо.*) Цео свет.

КРЕЧИНСКИ. (*поново љуби Лидочкину руку, Муромском*). Па, Петре Константиновичу! Време је да идете кући.

МУРОМСКИ. Добро! Одмах ћемо.

КРЕЧИНСКИ. Идите, идите, да, молим вас, и нека Лидочка одмах легне у кревет: она треба да се одмори. Лидија, сутра као млада морате да будете свежи, румени, лепи... (*Пошти је размислио.*) Или не: најбоље је да вас ја сам одведем и све средим.

Муромски, Атуева, Лидочка се спремају да оду.

РАСПЉУЈЕВ (*Кречинском*). Тако је, Михаило Василичу, боље је да ви све то средите сами.

КРЕЧИНСКИ. (*одводи Распљујева у страну*). Ти остани овде и пази. Да, ако овај Нељкин опет покуша да овде провали, ти га причекај како ваља, макар нагомилај на врата цепанице... разумеш?... И док се не вратим, не пуштај никога... Пази!...

РАСПЉУЈЕВ. Можете да будете мирни: ја ћу тог звекана по глави.

КРЕЧИНСКИ. А тамо је све у мојим рукама. Муромски га неће пустити унутра. Ја ћу то да средим: он тамо неће ући.

МУРОМСКИ. Па, Михаило Василичу, идемо; ми смо спремни.

КРЕЧИНСКИ. Идемо, идемо. (*Брзо узима шешир. Изненада јака звоњава; сви се укоче.*) А? Шта? Шта је то? А? (*Виче.*) Хеј! Људи! Ко је то? Не примам никога... Да ли ме чујете?

Бука, звоно поново бије, па још једном. Гласови.

ГЛАСОВИ. Хааа! Ево га! Ту је!

Улази Фјодор и два лакеја.

КРЕЧИНСКИ. Шта се десило? Ко је то?

ФЈОДОР. Господин Нељкин... Са њим су нека друга господа. Они вичу да се врата откључају.

ГЛАСОВИ: „Откључајте врата! Откључајте врата!...”

Још неколико удараца у звоно.

КРЕЧИНСКИ. (*нервозно*). Значи он хоће да га заиста убијем на лицу места?

Одломи ручку од столице. Муромски и Лидочка га хватају за руку.

ЛИДОЧКА. Мишел! Мишел!...

МУРОМСКИ. Михаило Васиљичу, за име бога, смирите се! Шта вам је? Окружују Кречинског.

КРЕЧИНСКИ. (*Распљувеву*). Хајде, иди и избаци га наглавачке.

РАСПЉУЈЕВ (*трчи ка вратима*). Овог трена. (*Окреће се од врата, Кречинског.*) Михаило Васиљичу! Да, он није напољу сâм! Мора да их је чак петорица!

КРЕЧИНСКИ. (*иде према њему, оштро*). Иди! Умри кад ја заповедам. РАСПЉУЈЕВ. Умри, умри! Михаило Васиљевичу! Имајте милости! Није тако лако умрети?

Бука се наставља. Чују се гласови: „Отворите врата! Ломи!...“

КРЕЧИНСКИ. (*отргне се од Муромског и Лидочке, трчи ка вратима*). Пустите ме: неће се то завршити без мене. Ако ја то не решим неће нико! (*Шкрипи зубима.*) Убићу га као псето.

ФЈОДОР. Михаило Васиљичу! Приватни извршитељ²⁹ наређује да се откључају врата.

КРЕЧИНСКИ. (*заборавља се*). Стани, не отварај!!! Ко се први макне, разнећу му главу! (*Држи у руци отргнути рукохват од столице, стоји.*) Полиција! (*Муклим гласом.*) Ах! (*Баца рукохват у ћошак.*) Пропало је све³⁰!!! (*Склања се у страну.*) Отворите...

Бука. Отварају се врата.

Сцена 8

Пређашњи затим Нељкин утрчи и полети ка Лидочки. Бек утрчи за њим у бунди, погледом тражи Кречинског, полети ка њему и стане испред њега, стиснутих руку у песнице; на вратима се појављује Полицијски чиновник.

БЕК. Ево га, разбојник! Пљачкаш! О, ти разбојниче; стакло си заложиио уместо дијаманта! Позајмио новац за стакло, разбојниче! (*Трчкара.*)

Кречински стоји мирно, скрштених руку.

Ухапсите га: то је он! Ухапсите га, ухапсите!

ЛИДОЧКА (*продорно зацвили*). Ајјјј!!!

Нељкин, Муромски и Атујева потрче ка њој. И Кречински такође хоће да јој приђе.

БЕК. Стани, стој! Куда ти, разбојниче? Ах, разбојниче!

Распљувев се сакрије иза Кречинског.

²⁹ Приватни извршитељ је службено лице које је било задужено за једну од полицијских јединица у великим градовима. „Приватни извршитељи“, каже Е. И. Козлињина, „који су били задужени за четири и пет квартала, наравно, добијали су двоструко више тромесечно и, након што би службовали 10–15 година, стицали су колосална богатства, најчешће новац, тако лако стечен, било је још лакше изгубити на картама, пошто су сви полицајци, на десетине хиљада, стално картали. (*Козлињина Е.И., За пола века. 1862–1912: Мемоари, есеји и карактеристике.* М., 1913. С. 13).

³⁰ *Пропало* !!! – Овом речју Кречински признаје пораз, речју карактеристичном за карташа. После појаве драме „Венчање Кречинског“ овај усклик је постао популаран (види: *Ашукин Н. С., Ашукина М. Г., Крилате речи.* Књижевни цитати. Фигуративни изрази. 3. изд., М., 1966. стр. 629).

ПОЛИЦАЈАЦ. Никаноре Савичу, смирите се, учините себи услугу, смирите се! (*Кречинском.*) Могу ли да знам ваше име и презиме?

КРЕЧИНСКИ. Михаил Васиљевич Кречински.

ПОЛИЦАЈАЦ. (*Распљујеву.*) А ваше име и презиме?

РАСПЉУЈЕВ. (*потпуно изгубљен.*) Ми... хаило... Ва... Ва... Ва...ич? Михаило Васиљич... а?

Кречински га оштро погледа у очи.

Ја... ја... ја... немам имена... ни... презимена... Ја тако... живим... тако... без презимена.

ПОЛИЦАЈАЦ. Питам вас какво вам је име и презиме.

РАСПЉУЈЕВ. Молим вас опростите кад немам презимена...

КРЕЧИНСКИ. (*мирно.*) Његово име је Иван Антонович Распљујев.

Полицајац одлази до друге групе и тихо разговара са Муромским готово до краја представе. Кречински чини некакве покрете.

БЕК (*виче.*) Стани, стани! Стани, држите га! Ај... ај! Држите га! (*Стане испред њега, раширених руку.*)

ПОЛИЦАЈАЦ. Никаноре Савичу! Ја вас молим, смирите се!

БЕК (*виче.*) Да, он је звер! То је звер! Побећи ће! Држите га! Шест хиљада сам му дао за стакло, за лажни брош!... Фалсификат!... У затвор, у тамницу њега!...

ЛИДОЧКА (*издваја се из групе, прелази целу сцену и прилази Беку.*)

Ваше височанство, милостиви господине! Оставите га!... Ево вам правог броша... који је требало заложити: узмите га... то је прави дијамант... Узмите га... то је била (*Бризне у плач.*) грешка! Ја сам крива!

МУРОМСКИ и АТУЈЕВА. Лидочка, шта ти је? Лидочка, шта радиш мила моја!

БЕК. А? Шта, госпођице? (*Посматра брош.*) Да, то је, он, он! А? Господе! Та девојка је небеска доброта! Благост анђеоска... Анђео. Анђео.

Лидочка покрива лице рукама и гласно рида.

КРЕЧИНСКИ. (*за себе, иде према публици.*) Али добро је! (*Прислони руку на чело.*) Опет жена!

АТУЈЕВА. Драги Петре Константиновичу! Шта ћемо ми сада да радимо?

МУРОМСКИ. Бежаћемо, мајчице, бежати! Да бежимо од стида!

Лидочка брзо излази, а за њом Нељкин, Муромски и Атуева.

Завеса се спушта.

Александар Васиљевић СУХОВО-КОБИЛИН, велики руски драмски писац, творац трилогије „**Слике прошлости**“ и човек тешке судбине – рођен је 17. септембра 1817. године у „московском дому Сухово-Кобилиних у парохији Харитонија у Огородницију“³¹

Похађа одабрана предавања на Московском универзитету.

Пријатељство са Н. П. Огарјовим, А. И. Херзеном, К. С. Аксаковим.

Примљен је као „редовни студент,“ Физичко-математичког одсека Филозофског факултета Московског универзитета.

Аристократа и драмски писац – руски племић, познати филозоф и преводилац, аутор неколико ексцентричних и актуелних драмских дела. Студирао је на Московском универзитету, где се заинтересовао за филозофију и почео много да путује по Европи, а дуго боравио у Паризу.

5. фебруара 1902. године генерална проба комада „Венчање Кречинског“ у Паризу у позоришту „Ренесанса“

25 фебруара 1902. године изабран је за почасног академика Царске академије наука у категорији лепе књижевности.

11. марта 1903. године умро је у Болијеу,³² близу Нице.

6. јуна 1903. године стиже Дозвола цензуре за објављивање драме „Весели дани Распљујева“.

Био је најистакнутији представник „златног доба руске књижевности“ драмски писац, аутор трилогије: *Вјенчање Кречинског*, *Случај* и *Тарелкинова смрт*. „Заиста, то је било златно доба руске књижевности, раздобље њене невиности и блаженства!“ ...³³

---

31 Аутобиографија (1898) – Али при упису на Универзитет Сухово-Кобилин, писао је у молби: „Долазим из Московске губерније, Подолског округа (...)“ (*Гросман, Леонид Петровић* – *Случај Злочин Сухово-Кобилина*. Л., 1928. стр. 263). Дакле, место рођења драмског писца се не може рачунати коначно установљеним.

32 Болије – (*франц. Beaulieu*) је насеље и општина у источном делу централне Француске у региону Бургоња, у департману *Златна обала* која припада префектури *Манбар*, близу Нице.

33 Максим Алексејевич Антонович је у свом чланку назвао „златно доба књижевности“ почетак XIX века – период стваралаштва А. С. Пушкина и Н. В. Гогоља. Накнадно је та дефиниција почела да озбиљно подразумева књижевност читавог XIX века – све до дела А. П. Чехова и Л. Н. Толстоја.

ŽARKO MILENIĆ

NIKAD NISI ZNALA DA LAŽEŠ

Lica:

IVANA, 50 godina

MARINA, 45 godina

Radna soba. Radni sto sa pisaćom mašinom i papirima na njemu.

Police sa knjigama. Dvosjed.

Marina sjedi za stolom zagledana u knjige.

Kucanje na vrata.

Marina ne reaguje.

Kucanje.

Marina se ne miče.

Vrata se otvaraju. Ulazi Ivana.

IVANA: Zdravo, Marina.

MARINA (*okreće se*): O, zdravo, Ivana...

IVANA: Kucala sam. Zar nisi čuo?

MARINA (*ustaje*): Kao on. Kao da sam pisao. Koliko puta me nije, zadubljen u papire, čuo dok sam kucala dok sam mu nosila kafu...

IVANA: Zašto bi kucala na vrata muževljeve sobe?

MARINA: Ali on nije pio kafu ni izdaleka kao Balzak. Kažu da je Balzak umro od prevelike količine crne kafe. Pisao je i noću i danju. Zato je malo živio. Ali mnogo je pisao... Sjedi, Ivana.

IVANA (*sjedajući na sofui*): Šta je sa tvojim pisanjem? Prestala si da objavljuješ i prije nego što ste se vjenčali. Da li si potpuno prestala da pišeš? Znam da si mi to ranije govorila, ali nikad nisam mogla da povjerujem... Pa ipak si objavila čak tri zbirke pjesama. I to zapažene... Tvoj Željko tada nije imao ni jedne knjige. Šta je bio pravi razlog za to?

MARINA: Prestala sam da pišem kada sam ostala trudna. Sa djecom, ko još može da piše... Jedno je došlo. Onda još jedno...

IVANA: Naravno da se može pisati sa djecom. To je samo tvoj izgovor. Nisi pisala jer nisi htjela. Ko hoće pisace... Davno sam čitala u jednom časopisu o braku dvoje američkih pisaca. Nastao je jedan roman i troje dece! (*smijeh*)

Marina se natjerala da se osmijehne.

IVANA: U šta si zurila? U Željkovu knjige?

MARINA (*ponovo gleda u policu*): Sve su tu. Poređane onako kako su izašle. Nejednake veličine i boje korica. Neke u tvrdom, neke u mekom povezu. Uglavnom u mekom. Oni mlađi od njega dočekali su sabrana djela. On nije ni izabrana...

IVANA: Dočekaće. Tek mu je pedeset. Za mnoge su sabrana djela objavljena tek poslije smrti...

MARINA (*okreće se*): Ako doživim njegova sabrana djela, neću biti nimalo

oduševljena!

IVANA: Takva je sudbina umjetnika.

Pauza.

IVANA: Gdje je Željko? Očekivao sam da ću te naći u dnevnoj sobi kako gledaš televiziju kao i uvijek. Kad god sam te to pitala, ti si rekla: „Radi“... Onda bi pokucala na vrata ove sobe. Željko bi se sa mnom pozdravio. Onda bismo nas dvije pričale o svemu. Željka ne bismo ni spominjale. Danas prvi put govorimo o njemu. Gdje je Željko?

MARINA (*ponovo gleda u knjige*): Otišao je...

IVANA: Ponovo u inostranstvo? Da li mu je ponovo prevedena knjiga?

MARINA: Da...

IVANA: Gdje?

MARINA: U Italiji.

IVANA: U Rimu?

MARINA: Da.

IVANA: Kako to da nisi otišla sa njim? Zajedno ste otišli u Prag.

MARINA (*umorno*): Nije mi dobro...

IVANA: Šta je? Opet te boli glava? Zašto ne odeš kod doktora?

MARINA: Imam tablete.

IVANA: Još te boli?

MARINA: Sad mi je bolje. Uzela sam tabletu.

Pauza.

MARINA: Iznenadili si me svojom posjetom. Nisam te očekivala. Živimo u istom gradu, ali se rijetko viđamo. Dugo se nismo vidjele...

Pauza.

IVANA: Bila sam na groblju.

MARINA (*trgne se*): Na groblju?... Dugo tamo nisi bila...

IVANA: I nisam. Cijelu vječnost. Ne znam šta mi se desilo. Sinoć sam ga sanjala... (*smijeh*) Žalio mi se koliko dugo nisam bila na njegovom grobu... Nema veze!

MARINA: I zato si otišla?

IVANA: Neka ga đavo nosi! Šta sam drugo mogla?... A kad sam došla imala sam šta da vidim... Mislila sam da je grob potpuno zapušten. Da je zarastao. Korov, kopriva i slični ukrasi... Znaš da mu nisam digla spomenik. Nije to ni zaslužio!

MARINA: Nosiš crninu. Vidio sam te samo u crnom na Željkovoj sahrani. I danas...

IVANA: Da li je taj glupi san mogao da utiče na mene?... Nisam sujevjerna... Jedva sam našla tu prokletu haljinu... Bila je u strašnom stanju. Ali nisam imala drugu crnu... Skuvala sam se u njoj! Danas je, kao za inat, pravi ljetnji dan. Ta izbljedjela haljina podsjetila me je da je otego papke u kasnu jesen!

MARINA: Znam da ga nisi voljela. Ali nisam znala da ga nisi toliko voljela!

IVANA(*smijeh*): O mrtvima sve najbolje. Ali tu budalu niko nije volio!

Marina je gleda u čudu.

IVANA: Znam šta bi sad htjela da me pitaš, ali ne usuđuješ se... Zašto sam živjela sa njim? Zašto sam se udala za njega? Zašto se nisam razvela?...

Odavno sam mogla da se otarasim tog idiota, umesto da strpljivo čekam da rikne! (*smijeh*) Načinila sam nekoliko promašaja u životu. Ali udaja za njega bio je promašaj nad promašajima!

MARINA: Bila si srećna kad si mi rekla da se udaješ za Željka.

IVANA: Jesam. Nekad bilo sad se pominjalo. Nažalost, nije dugo trajalo... Momak je bio dobra prilika. Mamac za naivne udvarače! (*smijeh*) I tada je bio šef. Imao je svoj vlastiti stan, auto...

MARINA: Za razliku od mog...

IVANA: Svi divni uslovi za srećan brak...

MARINA: Godinama smo bili podstanari...

IVANA: Imali smo svega i previše...

MARINA: Nas četvoro u iznajmljenom stanu...

IVANA: Da mi je rekao da je nerotkinja, nikad se ne bih udala za njega!

MARINA: Ali on to tada nije mogao znati...

IVANA: Nemoj ga braniti, molim te. On je to dobro znao. I to mu je veoma dobro došlo. Da me može prevariti na svakom koraku!

MARINA: Tek kada su njegove knjige počele da se prevode, mogli smo da kupimo ovaj stan... Jedan moj komšija je rekao da se novac može steći nasljedstvom ili krađom ili lutrijom. Ipak je on to zaradio radom!

IVANA: Mnogo je naslijedio od roditelja, a još više je uvećao lopovlukom! Oni koji to ne znaju skupo bi to platili!

MARINA: Hvalila si se Željkom...

IVANA: Bila sam budala. Slijepa kod očiju!

Pauza.

IVANA: Skrenula sam s teme. Počela sam da pričam o svojoj posjeti njegovom grobu... Kao što sam rekla, obukla sam tu jadnu crninu i krenula na groblje gdje nisam bila od sahrane. Čini mi se da je od tada prošlo sto godina!

MARINA: I meni...

IVANA: Kad tamo – imam šta da vidim! (*smijeh*) Šta misliš da sam vidjela tamo?

MARINA: Ne znam...

IVANA: Neko je popravio grob tom kojotu! (*smijeh*) Možeš li to da zamisliš? Našla se neka budala i iščupala korov koji je tako pristajao tom parazitu!... Zapravo, ja mu od sahrane grob nisam ni vidjela. Ne znam ni kako je izgledao kada je bio zapušten. Baš me zanimalo... Ponijela sam fotoaparat sa sobom. Htjela sam da uslikam korov i koprivu na njegovom grobu i svima pokažem fotografiju.. Htjela sam da razveselim prijatelje! (*smijeh*)

MARINA: Crni humor.

IVANA: Grobljanski! (*smijeh*) Razmišljala sam da im pokažem tu sliku u crnom i da se pretvaram da sam uplakana udovica. Ali znam da bih ispala samo srećna udovica! (*smijeh*)

Pauza.

IVANA: Ne pitaš ko je sredio grob?

MARINA: Ko je?

IVANA: To se i ja pitam. Još nisam uspjela da se dosjetim... Dobro znam da ga niko nije volio... Prvo sam pomislio na njegovu sestru. Bila mu je

jedina i najbliža rodbina... Zapravo, ne jedina. Imao je i brata u Nemačkoj. Nije čak ni održavao vezu sa njim... Sestru nije ni vidio dok im majka nije umrla. Vidjeli su se na sahrani... Od tada do njegove smrti povremeno su se čuli telefonom. Čestitali su jedni drugima rođendane! Moj glupan koji ništa nije pamtio, pa ni datum mog rođenja, ipak nije sekin zaboravljao!... Srećom, ta telefonska čestitanja nisu dugo trajale, jer je mamina maza živio samo pet godina duže od majke!... Koja blesava porodica!... Nazvala sam tu ženu sa govornice pored groblja. Nemam pojma kako je njen broj završio u mom notesu. Nisam je vidjela od njegove sahrane. Zaboravila sam i kako izgleda... Ne, nije to bila ona. Nije ona sredila bracin grobić. Bila je iznenađena mojim pitanjem. Sigurno joj tako nešto nije ni palo na pamet... Zašto je, do đavola, razgovarala sa njim? Valjda je očekivala da je pomene u testamentu?... Ali on testament nije ni napisao. Mislio je da će živjeti bar sto godina!... Kad je odapeo, sve je meni je ostalo! A ko bi drugi!

Pauza.

IVANA: Ne pitaš me čije je to maslo bilo?

MARINA: Ko je uredio Željkov grob?

IVANA: Razmišljala sam... Sestra, dakle, nije... Možda neka dalja rođaka?... Ne, imao ih je kao da ih nije imao... Jedna od njegovih mnogobrojnih konkubina?... Ne. Njih je interesovao samo njegov novac...

Kratka pauza.

IVANA: I onda mi je pala ideja. To nije bio logičan zaključak. Došlo mi je nekako iz podsvijesti. Intuitivno. Parapsihološki. Danas sam nekako tako raspoložena. Prvo taj morbidan san, a onda groblje! Treba mi još samo jedna spiritualistička seansa!... Ne pitaš me šta sam zaključila?

MARINA: Šta?

IVANA: Da si ti. Ti si mu sredila grob!

MARINA: Ivana, molim te...

IVANA: Nemoj da se izvlačiš, Marina. Nikad nisi znala da lažeš!

MARINA: Ali zašto bih?...

IVANA: Ne znam zašto. Pokušala sam da saznam razlog. Svašta mi je palo na pamet. Da si mu bila ljubavnica...

MARINA: Šta ti pada na pamet?!

IVANA: Ali brzo sam odbacila tu ideju kao nerealnu. Ti naprosto nisi za to. Nemaš talenat da budeš nečija ljubavnica... Jer to ti je kao i svaka druga umjetnost. Ako nemaš talenta, nije vrijedno silnog truda. Mora postojati talenat. A ti ga nemaš ni malo...

MARINA: A ti imaš?

IVANA: Neki ljudi su rođeni za to. Ne moraju da se trude oko toga... Svi smo rođeni goli. Ali se tokom života skidamo neko manje, neko više...

Kratka pauza.

IVANA: Ne, nisam mogla da vjerujem da si spavala sa njim... Znam da je on to želio. Želio je da spava sa svakom ženom koju je sreo. Mora da se i tebi udvarao...

MARINA: Nije.

IVANA: Kada je dolazio sa mnom, nisam to primjećivala. Nije ni diskretno pokušao da ti priđe... Ali dobro sam ga poznavala. I previše dobro. Budi

uvjerena da te je, dok je sa tobom razgovarao, ako ne svlačio pogledom, onda bar zamišljao голу... Ne znam samo što je mogao posebno otkriti... Oprosti, nisam te željela povrijediti ni potcijeniti. Nisam, u stvari, mislila samo na tebe već na sve žene uopšte.... Kakva je razlika između dvije gole žene?... Nikakva. Sve imaju dvije dojke, stražnjicu nalik muškoj i polni organ koji se od stidnih dlačica ni ne vidi!

Kratka pauza.

IVANA: Oprosti mi na ovom predavanju. Otišla sam predaleko, a nije mi to bila namjera. Danas sam, rekla bih, za razliku od tebe, raspoložena za brbljanje...

MARINA: U redu...

IVANA: Nisam primijetila nikakvu naklonost prema njemu sa tvoje strane. Znaš dobro da sam ga mrzila. Da sam ga pred tobom ogovarala. Bila sam sigurna da si ga i ti mrzila koliko i ja. Znam da si uvijek bila na mojoj strani... Jesi li ga mrzila?

MARINA: Ne znam. Možda jesam onda. Ako i jesam, više ga ne mrzim...

IVANA: Svakako. Sestra sam ti, naravno da si bila na mojoj strani... I on da se žalio svom bratu imao bi istu podršku... Ali ti ga nisi mrzila. Ti nikad nikoga u životu nisi mrzila!

Kratka pauza.

IVANA: Naravno da ga nisi mrzila. Bio je moj muž i ostao. Dok sam ga s vremena na vrijeme ostavljala, ti si me sažaljevala. Pravila se da ga mrziš. Ali si u sebi sigurno mislila - Znam dobro da će se i ovaj put isto ponoviti. Ti ćeš mu se vratiti sva uplakana. Naći ćeš ga pijanog. Otići ćete u krevet i sve će opet biti u redu... Zašto bih svoga svaka mrzila kad ću ga opet morati vidjeti?... Ustvari on mi i nije ništa. Nikakav rod. Ja njega poštujem samo preko moje sestre. On je za mene onakav kakvim ga ona predstavlja. Ja ga niti volim niti ne volim!

Kratka pauza.

IVANA: A da ga ne mrziš dokazala si upravo ovim činom. Zašto si, sestro, to učinila?

Kratka pauza.

MARINA: I ja sam nešto slično noćas sanjala...

IVANA: Zar si to danas uradila?

Marina klimne glavom.

IVANA: Mogle smo se danas sresti na groblju... Ne, nismo. Ti si, za razliku od mene, uvijek bila ranoranilac. I na groblje si rano otišla... Ali i ja sam rano ustala. Ranije nego inače iako je bila nedjelja. Došla bih ranije da me nije zadržala ta prokleta crnina! (*kratka pauza*) Šta bi bilo da smo se tamo srele? Da sam odmah pronašla tu svoju crnu haljinu?

MARINA: Ne znam. Bi li mi zabranila da to uradim?

IVANA: Ne znam... U stvari znam. Ne bih. Ja sam otišla na groblje sa istom namjerom. Bila sam ponijela motiku. I kantu sa vodom.... Da sam te zatekla tamo pomogla bih ti...

MARINA: U stvari ja bih pomogla tebi. To je grob tvog muža. Ti si ipak njegova udovica. To je bila tvoja dužnost...

IVANA: Nikad nisam voljela da me oslovljavaju udovicom. Pogotovo ne

njegovom udovicom. Dosta mi je bilo što sam morala nositi toliko godina njegovo smiješno prezime!

MARINA: Zar ga više ne nosiš?

IVANA: Vratila sam se na svoje čim se on preselio na vječna lovišta!

MARINA: Nisam ni znala.

IVANA: Nisam ti nikad o tome govorila. Nikoga to nije iznenadilo. Mislila sam da si i ti to očekivala. Da bi to bilo sasvim normalno...

MARINA: Žene kad se razvedu, pogotovo ako nemaju djece, uzmu nazad svoje djevojačko prezime. Ali za udovice... Ne, za to još nisam čula. Tim prije što postoji mogućnost da se ponovo udaju. Onda uzmu prezime novog muža...

IVANA: Ostavi sad prezime. Ispričaj mi svoj san.

MARINA: Rekla sam ti da je sličan tvom.

IVANA: Ipak mi ga ispričaj. Sigurno nisu sasvim isti.

MARINA: Misliš ako je isti ispričaj pa ću onda zaključiti lažeš li ili govoriš istinu!

IVANA: Nisam to pomislila. Ispričaj ga ako hoćeš. Ja ti ne naređujem. Starija sam od tebe pet godina. Dok se nisi udala to je imalo neki značaj. Od tada više ne znači ništa... Ili misliš da znači?

MARINA: Dobro. Ispričaću ti... Otišla sam na groblje. Ponijela sa sobom kanticu i motičicu...

IVANA: A vodicu?

MARINA: Ušla sam. Na groblju nije bilo nikoga. Ako ne računamo mrtve... *Ivana se smije.*

MARINA: Šta je smiješno?

IVANA (*uozbilji se*): Oprosti... Samo nastavi, molim te...

MARINA: Odjednom sam ustanovila kako ne znam gdje se nalazi Željkov grob... Ti ne znaš koliko je to groblje veliko...

IVANA: I ja sam bila zaboravila. Lutala sam bar pola sata dok ga nisam našla...

MARINA: Obišla sam cijelo groblje. Čitala natpise na krstovima i spomenicima...

IVANA: Još je velikančiću samo spomenik falio!

MARINA: Čak i neke sa natpisima na stranim jezicima. Natpise na grobovima odavno zaboravljenih pokojnika kojih se niko živi ne sjeća. Kao da nikad nisu ni živjeli. One koje niko ne posjećuje niti ih je posjećivao dok su bili živi... Sve sam obišla. Baš sve...

IVANA: Jesi li ga našla?

MARINA: Nisam.

IVANA: San se nije ostvario. Na javi si ga pronašla odmah... Za razliku od mene. Je li to zato što imaš odlično pamćenje ili ti je on ipak nešto značio? *Pauza.*

IVANA: Nikad ti nisam o tome pričala. Kad je on umro razmišljala sam o tome bi li bilo dobro da ga kremiraju. Kad već gori u Paklu neka gori i ovde! (*smijeh*)

Kratka pauza.

IVANA: Ozbiljno. Iz praktičnih razloga... Znala sam da nikad neću posjeći-

vati njegov grob. Kog đavola onda da ga i pokapaju! Zašto da mu se grob obilježava? Grobovi se zato i označavaju. To je sada njegova adresa na kojoj ga mogu naći... Urnu sa pepelom mogu baciti u neki kut gdje je više nikad neću naći!... A mogu je nekom i pokloniti. Recimo njegovoj sestri... Ma kakvi da poklonim! Pepeo će se otrešti. Naravno ne u neku svetu riječku gdje su otrešli Gandijev ili Nehruov pepeo. Bolje bi bilo na smetlišće... A urnu da prodam nekom staretinaru... Tako ne bih morala ni dati da mu se izradi spomenik...

MARINA: Ali ni ovako ga nisi podigla.

IVANA: Naravno da nisam. I zbog toga me svi oljavaju. Kao da ga je on zaslužilo!... Onako me ne bi ogovali... Doduše ima budalastih žena koje daju da se izrade grobnice u kojima ne počivaju kosti njihovih muževa već urne sa pepelom!... To je čisto razbacivanje. Van svake pameti!

MARINA: Ipak nisi dala da se Željko kremira.

IVANA: Nisam. Znaš kako ova naša zaostala sredina gleda na to. Nismo mi Amerika... Svi bi mi se rugali...

MARINA: Zar je tebi važno šta će reći svijet?

IVANA: Govorim uvijek sebi kako mi nije važno. A onda se uvijek ispostavi kako jeste. Ipak smo mi odgojene u malograđanskoj sredini, zar ne?

Pauza.

IVANA: Ja se raskokodakala o tom šugavom grobu. Zaista nisam imala namjeru o tome toliko trubiti. Ali morala sam ti reći razlog mog iznenadnog dolaska. Zbog toga sam i načela tu grobljansku temu. Zaista nisam imala namjeru da o tome toliko razglabam i da tebe gnjavim...

MARINA: Ništa, ništa...

IVANA: Sad bi mogla da pređem na nešto veselije. Koliko je Željko do sada objavio knjiga?

MARINA (*zagleda se u policu*): Pa ja... Ovaj zaista nisam sigurna je li ih bilo trinaest ili četrnaest...

IVANA: A ja imam u kući samo šest ili sedam. Kad bih dolazila vama u posjetu Željko bi mi uvijek poklanjao jedan primjerak sa posvetom. Da sam vas češće posjećivala sada bih imala sve Željkove knjige.

MARINA: Da smo znali da te knjige toliko zanimaju sačuvali bi ti od svake po jedan primjerak. Ili bi ti svaku po izlasku slali poštom. Na žalost sad mi je od svake ostala samo po jedna.

IVANA: Mogu li ih pogledati?

MARINA: Možeš.

IVANA (*ustane*): Pa ja sam sasvim zaboravila... Došla sam s groblja, a nisam oprala ruke. Ne mogu da dodirujem Željkove knjige ovakvim rukama!

MARINA: Ne smeta. Ti ionako na groblju ništa nisi radila.

IVANA: Zar ne znaš da je to stari običaj? Tim prije moram da operem ruke jer sam posjetila njegov grob... Gdje ti ono bješe kupatilo?

MARINA: U predsoblju. Prva vrata desno.

Ivana izlazi.

MARINA: Sad ću ih prebrojiti... (*Ustaje, vadi knjige iz police, stavlja ih na sto, razgleda i prebrojava u sebi.*) Ipak ih je četrnaest.

Razgleda jednu po jednu prelistavajući.

Ulazi Ivana. Prilazi stolu. Posmatra knjige.

IVANA: Mogu li?

MARINA: Naravno?

Ivana razgleda jednu po jednu knjigu.

IVANA: Pa da. Pola od ovih knjiga nisam... Kažu da pisac tokom cijelog života piše jednu knjigu. Čak i ako na prvi pogled ni ne izgledaju da su povezane... Ali Željкове knjige jesu povezane. U više romana sreću se isti likovi...

MARINA (*začuđeno pogleda Ivanu*): Nećeš valjda reći da si sve knjige koje ti je Željko dao pročitala?!

IVANA: Jesam... Znam da ti to zvuči nevjerovatno, ali zaista jesam. Sve do jedne. Da mi je poklonio i ostale i njih bih pročitala... A ti mislila da sam antičitalac? Da nikad ne čitam?... Onda me dobro nisi poznavala iako smo sestre!

MARINA: Moraš priznati da nas dvije nikad nismo ni bile posebno bliske. U pravu si kada kažeš da je razlika u godinama danas zanemarljiva....

IVANA: Pet godina nije ništa.

MARINA: Danas nije. Ali onda jeste bilo. I te kako!... Čudno je kako si ti, koja danas kažeš da to nije ništa, onda stalno tvrdila kako je ta razlika i te kako velika! Taj broj pet uvijek si izgovarala takvim glasom kao da se radi o bar dvadeset i pet!

IVANA (*smijeh*): Ne mogu se sjetiti. Zar sam zaista tako govorila?

MARINA: Jesi. I ne samo jednom. Ne samo jednom. Skoro da nije bilo dana da mi to ne spomeneš!

IVANA: Pa ti si jedno malo zlopamtilo!

Kratka pauza.

IVANA: Ostala si ista, ništa se nisi promijenila. Ni poslije pet godina. Ni poslije pedeset! (*smijeh*)

MARINA: Toliko nema ni od mog rođenja!

Posmatraju se.

IVANA (*zamišljeno*): U pravu si... Nema... Nisam željela da te povrijedim. Ti si, za razliku od mene, tako mladolika. Dvadeset godina prije bila si ista. I sa pedeset ćeš biti ista. Sad od tebe ne izgledam starija samo pet već pedeset i pet godina!

MARINA: Ne pretjeruj.

IVANA: Ozbiljno ti kažem. Nikad nisam bila ozbiljnija!

Kratka pauza.

IVANA: Ti me poznaješ kao neozbiljnu. Ali danas sam zaista ozbiljna. Bila sam na njegovom grobu. Malo je nedostajalo da ne zaplešem na njemu! (*smijeh*) Ali bila sam sama. Ples je za dvoje! (*smijeh*) I samu bi me ta posjeta morala nasmiјati... Ali nije... Lagala bih ti kad bih rekla da me rastužila. Nedaj bože, rasplakala... Samo me uozbiljila... Ko bi to rekao... Nešto me na tom grobu razljutilo i – zabrinulo... Šta?

MARINA (*okrene glavu*): Ne znam...

IVANA: Nešto sam tamo vidjela što ni u snu nisam očekivala da ću vidjeti. Pogodi šta?

MARINA: Ne znam...

IVANA: Iznenadilo bi me da sam na grobu te ništarije vidjela svijeću. Neko se mogao zabuniti. Pogriješiti grob... Ili naprosto zapaliti iz zafrkancije...

MARINA: Zašto zafrkancije?

IVANA: Misliš da bi njemu iko zapalio svijeću? Da je on to zaslužio? Da je nekome do njega bilo stalo? Živog ili mrtvog?

MARINA: Nekom valjda jeste...

IVANA: Ne vjerujem. Ali... Pa, svijeću bi možda i zapalio. Ali ono drugo sigurno ne bi učinio...

Kratka pauza.

IVANA: Ne pitaš me šta drugo?

MARINA: Šta drugo?

IVANA: Zar ne znaš što se stavlja na grob?

MARINA: Valjda cvijeće?

IVANA: Da. Cvijeće... Neko, ko je skrenuo s uma stavio je cvijeće na njegov grob!

Kratka pauza.

IVANA: Doduše nije stavio puno cvijeća. Naravno, ne radi se ni o kakvom buketu. Čak ni o buketiću sa tri komada. U pitanju je samo jedan cvijet...

MARINA: Jedan...

IVANA: Da. Samo jedan. Pogodi koji!

MARINA: Ne znam...

IVANA: Ruža!

MARINA: Ruža?

IVANA: Šta misliš koje boje?

MARINA: Valjda crne...

IVANA (*smijeh*): Crne!... Ova ti je dobra!... Misliš zbog boje? Mrtvacima crno najbolje pristaje! Crno odijelo, crni flor, pa još i crna ruža! (*smijeh*)

Kratka pauza.

IVANA (*uozbilji se*): Nije to ni tako glupo kao što zvuči... Zvuči logično. Asocijativno... Ako nije bijelo jeste crno... Uostalom postoje crne ruže. Čitala sam o tome... Ne postoje u prirodi. Iz jednostavnog razloga zato što pčele izbjegavaju crnu boju. Niti jedna ne bi sletjela na crni cvijet... Ako ne sleti pčela onda nema ni oprашivanja. Ni produžetka vrste... Jednostavno, zar ne? I logično!

Kratka pauza.

IVANA: Ali ono što nema prirodno ima umjetno. Ne, ne mislim na umjetne ruže. Bolje da sam rekla – umjetničke. Jer umjetnost ih je uzgojiti. Postoje samo crne ruže uzgojene u vrtovima. Nastale genetski... Sječaš li se onog Mendela i njegovih crvenih i bijelih cvjetova graška?... Moćna je nauka genetika. Moćno je kontrolisati gene... Da smo on i ja imali dijete i da je genetika onda bila razvijena moglo bi se urediti da naše dijete bude plavokoso, mada ni jedno od nas dvoje nismo... Da bude, za razliku od mene i njega, plavooko... A zašto ne i plavokrvo kad već mi nismo?!... Ili neka bude na mene. Ništa njegovo da nema. Jer ništa od njega dobrog ne bi ni moglo naslijediti. Ništa njegovo ne bi ni na što ličilo!

Kratka pauza.

IVANA: Ali problem je u tome što su te jalove i crne ruže strahovito skupe.

Koji bi kreten za jednog kretena dao tolike pare?! Takvog ne znam niti ga je on znao!

Kratka pauza.

IVANA: Ali da ne zaobilazimo već odmah da pređemo na stvar. Uvela ruža koja se usmrдила na njegovom grobu i nije bila crna... Nije bila ni bijela. Crno na bijelo – bila je crvene boje!

MARINA: Crvene?

IVANA: Nego šta si mislila!

MARINA: Obične, crvene ruže najlakše se mogu naći. Na svakom koraku...

IVANA: Moguće. Ja ni takve, najobičnije, godinama nisam viđala. Naravno, to mogu zahvaliti njemu. Ni takvu mi nikad nije poklonio. Ni najobičniju... On je, naprosto, bio takav. Nikad mi nije poklonio neki crveni cvijet. Crveno je izjava ljubavi. On mi nikada nije izjavio ljubav!

MARINA: A ti njemu?

IVANA: Ko bi njemu mogao izjaviti ljubav?! One sa kojima je vodio ljubav ne bi mu stavile crvenu ružu!... Koji zavodnik! Taj nije bio u stanju ni mene zavesti. Ni dan danas mi nije jasno kako sam takvom, nikakvom muškarcu mogla popustiti i što mi uopšte bi da se za njega udam! On naprosto nema petlju neku ženu zavesti. Sigurno bi ga i kurva odbila da ga vidi makar nudio i dvostruko! (*smijeh*)

Posmatraju se.

IVANA: Sestro, zašto si to učinila?

MARINA: Šta?

IVANA: Zašto si stavila ružu na grob tog nikogovića?!

Kratka pauza.

IVANA: Zar zato što ti je bio svak?

MARINA: Nisam ja...

IVANA: Već sam ti rekla. Nikad nisi znala da lažeš!

MARINA: Nisam...

IVANA: Zašto?

Marina sjedne za sto. Prekrije oči rukama i zaplače.

IVANA: Zar je taj nitkov vrijedan tvojih suza? Zar je vrijedan ičijih suza? Nikad nisam plakala za njim. Dok je bio živ plakala sam za sobom!

Kratka pauza.

IVANA: Jesi li mu bila?...

MARINA (*pogleda Ivanu*): Šta?

IVANA: Znaš na što mislim. Jeste li bili u vezi? Koliko je to trajalo? Kako da ja to nisam saznala? Kad smo vas on i ja posjećivali? Ili vas dvoje mene i njega. Ti i on skoro da niste ni razgovarali...

MARINA: Ništa između nas nije bilo.

IVANA: Ništa?

MARINA: Kad ti kažem.

IVANA: Vidim po tebi da ne lažeš... Ali čemu onda cvijet? Čemu ta bestidna ruža?

MARINA: Reći ću ti. Sve ću ti ispričati. Ali sutra. Ili neki drugi dan. Danas zaista nisam u stanju... (*plače*) Nisam...

IVANA: Šta ti je?!

MARINA (*ustane*): Oprosti... Moram... (*krene prema vratima*) moram... (*izađe*)

IVANA: Neka samo plače. (*smijeh*) Manje će da piša! (*pauza*)

Sjedne za sto. Gleda kroz prozor.

Zvoni telefon. Ivana ustane.

IVANA: Javiće se ona. Imaju telefon i u dnevnoj sobi.

Telefon.

IVANA: Zašto se ne javlja?

Telefon.

IVANA (*diže slušalicu*): Molim?... Ko je to? (*sjedne za sto*) O, bože!... Imate glas vrlo sličan mom pokojnom mužu. Ali on je...

Kratka pauza.

IVANA: Da, noćas sam ga sanjala... Kako vi to znate?... Sad znam. Ispričala vam je to moja sestra. Ona jedina zna da sam ga noćas sanjala... Ko bi to od nje očekivao? Zar je mala i na to spremna!...

Kratka pauza.

IVANA: Ne, u to nikako ne mogu povjerovati!

Pauza.

IVANA: To zaista niko ne zna. Samo nas dvoje znamo. U stvari samo nas dvoje smo znali. Sad samo ja!... (*zgranuta*) O, bože!... Ovako nešto!... (*prislanja slušalicu na uvo*) Da, Željko. Još sam tu... Vjerujem ti... (*namršti se*) Šta hoćeš od mene?... Zašto me uznemiravaš? Zašto me već jednom ne ostaviš na miru, govнару?!... Prvo me plašiš u snu. Sad me još i nazivaš tim svojim grobljanskim glasom! Ne bi me čudilo da me još lično posjeti tvoj smotani duh!... Otkaçi se od mene za sva vremena, kreaturo! Jasno?!

(*zalupi slušalicom*) Uvijek si bio budala!

IVANA (*ustaje, kreće prema vratima, doziva*): Marina!

Kratka pauza.

MARINA (*ulazi*): Molim?

IVANA: Gdje si do sada?

MARINA: Bilo mi je pozlilo...

IVANA: Šta misliš ko me je nazvao?

MARINA: Tebe?

IVANA: Da, mene.

MARINA: Ko?

IVANA: Onaj kreten od mog pokojnog muža!

MARINA: On?!

IVANA: Ne znam samo kako mu je to uspjelo. U ovozemaljskom životu bio je totalno nesnalažljiv!

Kratka pauza.

IVANA: Otkaçila sam ga. Toliko se uplašio da mu je glas stao da podrhtava! Ne ja njega već on mene! (*smijeh*) Sigurna sam da mi se neće javiti bar za sto godina!

MARINA *začuđeno posmatra Ivanu.*

Telefon.

IVANA: Opet on! Ko bi to rekao! Mislila sam da se više neće usuditi! (*podiže slušalicu*) Slušaj ti, majmune! Jesam li ti lijepo rekla da... (*iznenadeno*)

Molim? (*nasmiješi se*) A ti si?... Molim te oprost... Mislila sam da je... Kako si?... Hvala na pitanju. Dobro... Trebaš Marinu?... Samo trenutak... (*Pruža slušalicu Marini.*) Marina, javi se!

MARINA: Ko je to?

IVANA: Željko, tvoj Željko. Ko bi drugi bio!

MARINA: Ali...

IVANA: Šta „ali“? Javi se. Dokle će čekati?

MARINA: Jesi li sigurna da je on?

IVANA: Naravno da je on. Prepoznala sam mu glas!

MARINA: Glas? Njegov glas?

IVANA Molim te, ne pravi se ludom kad to nisi! Hoćeš li se javiti svom mužu ili nećeš?

MARINA: Naravno da ću se javiti. Kako se ne bih...

IVANA: Da, javićeš se ti. Kako da nećeš. Ali za to ti treba sto godina! A on zove iz inostranstva. Ako već ne košta njega košta nekog drugog tvoja sporost!

MARINA (*uzima slušalicu*): Halo?... (*zaprepašćeno*) Zdravo... Jesam. Uradila sam sve onako kako si napisao... Ali kako si me mogao?... Dobro sam... Ne, nema ništa novo... Kako je tamo?... Sve je u redu. Oprosti ti meni... O, bože! (*zaplache*)

IVANA: Šta mu se dogodilo? Zašto plačeš?

MARINA: Neću... Zbunjena sam... Nisam, se nadala...

IVANA: Kao da se niste čuli sto godina!

MARINA: Oprosti, ali.. Ne, ne mogu... (*spusti slušalicu*)

IVANA: Ti nisi normalna!

MARINA: Molim?

IVANA: Zašto si spustila slušalicu?

MARINA: Kome? Ja...

IVANA: Kako kome? Svom mužu. Željku!

MARINA: To nije bio Željko.

IVANA: Nije Željko? Ti si sasvim skrenula! Naravno da je to bio on! Zašto tako govoriš sa njim!

MARINA: Nije to bio on.

IVAN: Kako nije? To je njegov glas!

MARINA: Nije!

MARINA: Ma nemoj. A čiji je onda? Pokojnog tate?!

MARINA: Neko se našalio s nama...

IVANA: Našalio? Nećeš valjda reći da ni maloprije nije bila ona moja nesreća?

MARINA: Kako nas može nazvati neko ko je umro?

IVANA: To i nije bio moj Željko već njegov otkačeni duh! To sam ti već rekla!

MARINA: Duh? Nije moj stan zona sumraka. To se neko našalio.

IVANA: Niko ne može tako savršeno podražavati njegov glas. To je mogao da biti samo on. Isti glupan kakav je bio dok je bio živ. Nikad nije imao smisla za humor! Ko bi drugi bio?

MARINA: Ne znam ko je s tobom pričao umjesto tvog Željka. Znam samo

da sa mnom nije pričao moj Željko. To nikako nije mogao biti on.

IVANA: A zašto ne bi bio? Rekla si da je otputovao. Zar nije normalno da ti se javi. Kome će drugo ako tebi neće? Svojoj ženi... O čemu ti je pričao?

MARINA: Rekao mi je nemoguće stvari...

IVANA: Ono što je meni pričao sve je bilo logično. To je mogao samo on ispričati. Logično kao što je meni onaj moj smetenjak ispričao!

MARINA: Možda je neko snimao njegov glas...

IVANA: Čuj, mala. Ja snimak mogu slušati. Ali ne mogu sa njim razgovarati! Ja sam s njim sasvim normalno razgovarala!

MARINA: Ne mogu u to povjerovati... (*plače*)

IVANA: Zašto plačeš? Šta je s tobom danas?

MARINA: Ništa... (*plače*)

Pauza.

IVANA: Marina.

Pauza.

IVANA: Marina!

MARINA: Molim?

IVANA: Gledaj me u oči.

MARINA: Zašto?

IVANA: Gledaj me u oči kad ti kažem!

MARINA: Ne razgovaraj tako sa mnom! Nisam ja dijete!

IVANA: Nisi dijete, ali se ponašaš kao dijete!

MARINA: Govoriš kao mama.

IVANA: A ti se ponašaš kao tata. Kakvog sam imala oca takvog i muža!

MARINA: Za takvim ocem znam da si žalila. Nisi ga ti birala. Ali takvog muža jesi. Nemaš ga zašto ismijavati. Pogotovo ne sada kad je umro. Bio je onakav kakvim si ga ti istrenirala!

IVANA: Uvijek je bio takav!

MARINA: Prije nego što se oženio tobom bio je smotan ali u manjoj mjeri!

IVANA: Ti ga nisi ni poznavala. Ne pričaj o onom o čemu nemaš pojma! Pričaj o svom mužu.

MARINA: Ne želim o njemu da pričam.

IVANA: Zašto? Zar je bio loš?

MARINA: Daleko od toga da je bio loš.

IVANA: Zašto izbjegavaš da o njemu razgovaraš?

MARINA: Nisam danas raspoložena.

IVANA: Pričaj pa ćeš da se oraspoložiš.

Marina gleda kroz prozor.

IVANA: Zašto me uporno izbjegavaš da pogledaš u oči?

Kratka pauza.

IVANA: Marina...

MARINA: Znam šta si htjela da kažeš. Nikad nisam znala da lažeš... U pravu si. Nikad nisam znala niti ću znati!

Kratka pauza.

IVANA: Gdje je Željko?

MARINA: Koji Željko?

IVANA: Znaš ti dobro na kojeg mislim. Na tvog Željka. Gdje je moj i predo-

bro znam!

MARINA: Gdje je moj Željko?

IVANA: Tvoj.

MARINA: Neću da ti kažem.

IVANA: Nećeš?

MARINA: Dobro znam gdje je. Ali neću da ti kažem. Ne zato što ne želim da kažem. On mi je rekao da nikome ne kažem...

IVANA: Da ne kažeš meni?!

MARINA: Da ne kažem nikome.

IVANA: Zašto?

MARINA: Tako mi je poručio. Želim da poštujem njegovu volju.

IVANA: Uvijek si radila kako ti je on rekao.

MARINA: Samo ako sam smatrala da je ispravno.

IVANA: I sada tako smatraš?

MARINA: Smatram.

Kratka pauza.

IVANA: On je na nedopuštenom mjestu?

MARINA: Pa... Da...

IVANA: On je tamo gdje ne bi trebao biti?

MARINA: Šta želiš time da kažeš?

IVANA: Želim da kažem da nije na putu. Nije tamo gdje si rekla da je otišao?

MARINA: Nije.

IVANA: Da nije kod druge žene?

MARINA: Nije.

IVANA: Nikad te nije prevario?

MARINA: Nije.

IVANA: Misliš da nije?

MARINA: Sigurna sam.

IVANA: Kako možeš biti sigurna?

MARINA: Znam.

IVANA: Kako možeš da znaš?

MARINA: Predobro sam ga poznavala..

IVANA: Poznavala?

MARINA: Predobro ga poznajem, htjela sam da kažem...

IVANA: Ne laži. Nije više sa tobom?

MARINA: Nije.

IVANA: Ostavio te?

MARINA: Pa... Da...

IVANA: A nije sa drugom ženom?

MARINA: Nije.

IVANA: Zašto je nazvao? Predomislio se? Moli da ga primiš nazad?

MARINA: Ne moli.

IVANA: Šta je onda htio?

MARINA: Ne znam.

IVANA: Ne znaš? Zašto ga nisi saslušala do kraja? Zašto si spustila slušalicu? To ne liči ne tebe!

MARINA: Neću ti reći.

IVANA: Nećeš?... Ja sam tvoja sestra. Jedina tvoja sestra. Preda mnom nikad nisi imala tajni.

MARINA: Nisam, dok se nisam udala. Od onda nisam imala tajni pred mojim mužem.

IVANA: Bila si mu iskrena. Ipak te je ostavio.

MARINA: Tako je moralo da bude.

IVANA: Pomirila si se sa time?

MARINA: Šta drugo da radim?

IVANA: Vratio se svojima?

MARINA: Svojim?... Pa... da...

IVANA: I šta sad misliš? Hoće li da se vrati?

MARINA: Neće.

IVANA: Da li je to rekao?

MARINA: Nije.

IVANA: Hoćeš li da se ponovo udaš?

MARINA: Neću.

Kratka pauza.

IVANA: Zašto si ga poslušala? Zašto si učinila takvu glupost?

MARINA: Kakvu glupost? Nisam ja kriva što je otišao.

IVANA: Za to nisi. Ali zašto si uređivala grob tuđeg muža, a ne svog?

MARINA: Ne znam o čemu govoriš!

IVANA: Znaš ti vrlo dobro o čemu ja govorim. Ako ne želiš o tome da govoriš ne moraš. Ne želim da izigravam nikakvog detektiva... Umorna sam. Dosta mi je uzbuđenja za danas... (*krene prema vratima*) Ne brini. Neću nikome da kažem... Idem kući... Ako procuri u javnost za to ne bih htjela ja da budem kriva... Ja znam da čuvam tajne. Njegova volja neka se poštuje... Samo da znaš nije u redu što si zatajila Željkovu smrt. On nije bio makar ko.

MARINA (*zaplače*): U pravu si. Nije bio. Nije bio beznačajan pisac. Zato se nisu trebali tako ponijeti prema njemu. Nije on to zaslužio. Nisu mu objavili ni izabrana djela. Mimoišle su ga najznačajnije nagrade. Članstvo u Akademiji...

IVANA: Ni prvi ni zadnji. Ali bilo je ljudi kojima je značio. Kojima znači i kojima će značiti... Voljela bih kad bih mogla da obiđem Željkov grob...

MARINA: Bolje čitaj njegove knjige.

IVANA: Hoću. One koje nisam pročitala podići ću u biblioteci.

Pauza.

IVANA: Gdje si ga sahranila?

MARINA: Ne mogu da ti kažem. Tako je napisao. Da mu se grob ne obilježava. Da niko drugi ne zna gdje je. Da ga ni ja ne obilazim... (*plače*)

IVANA: Do viđenja.

MARINA: Do viđenja.

IVANA: Skoro da zaboravim... Primi moje iskrenu saučešće.

MARINA: Hvala.

Koraci.

Vrata.

MARINA: Čekaj. Ispratiću te...

IVANA: Nemoj. Ne treba... Odmori se... Danas si imala naporan dan... Molim te nemoj više da uređuješ grob moga Željka. Zato sam ja tu.

MARINA: Dobro.

IVANA: Pozdravi svog Željka. Ako te ponovo nazove.

MARINA: Hoću, hvala. I ti svog.

IVANA: Hvala... Mislim da je ipak zaslužio...

(kraj)

Драматуршка белешка

ПОЗОРНИЦИ УСУСРЕТ

[О драмском тексту *Никад ниси знала да лажеш* Жарка Миленића]

Реферирајући на „нову реалност“, потпуно другачије време, друштвене околности и политичке прилике, могућности интерпретације (драмског) света су неисцрпне. Суспензија основних вредности, разорна и разоритељска метафизичка природа стварности, потреба за разобручавањем личног, преливањем у опште интересе и обрнуто, асоцијативно воде драмског јунака до поништавања његове суштине. Сложена природа и механизам свођења човека на послушно биће, питање смисла уметничког стварања и појам репресије представљају битне одлике многих драмских текстова у данашњем драмском стваралаштву.

У таквом једном тренутку **Жарко Миленић** тематизује један од својих најновијих драмских текстова **Никад ниси знала да лажеш** који објављујемо у овом часопису. Изврсно и провокативно. Усудио бих се рећи, потребније данас него икад са, баш овим почетком:

„Радна соба. Радни сто са писаћом машином и папирима на њему... Врсним драматуршким умећем Жарко Миленић даје психолошки развој односа између два женска лика, две рођене сестре, Иване (50 година) и Марине (45 година). У њиховом свету, а то је свет у којем и сами живимо, без обзира колико то заиста примећујемо, све је само једна сулуда гротеска. Марина понесена свеопштом еуфоријом родно–равноправног ослобођења као „гимназијалка“ узима учешће и починиће неуспело самоубиство, убијајући жену у себи дајући простор својој утомљеној уметничкој души.

Заснована на анегдотској грађи, драма из психолошке визууре сачињена у либералном духу посебно тематизује питања слободоумног односа између живота два сродна бића као својеврсни одраз савременог лицемерја. Све је изокренуто и изобличено, сва су мерила померена на наш, заошијани, балкански начин. Нема сумње да се писац није устручавао да играјућа лица за своју драму узме из живота једне савремене породице што је сасвим легитиман посао сваког успешног драмског аутора. Много важније од извора драмске

грађе, овде је закључак да је писац Жарко Миленић успео да заокружи тему која се истовремено као вертикала и хоризонтала провлачи кроз цео текст. С тим у вези је и питање, није ли овај текст, заправо започета а незавршена прича о животу у једној таквој „ишчашеној“ породици. Прича са којом ћемо се све више и чешће сусретати у позоришном стваралаштву.

Врсним драматуршким умећем Жарко Миленић представља чистим драмским средствима однос између Марине и Иване. Темељно претресао односе у једном „можда нормалном браку“ једног брачног пара књижевних стваралаца данас „нове реалности“. Из сцене у сцену смеђује се оно што одликује овај литерарни предлогак, а пре свега је несумњиво изврстан критичарски дар и психолошки нерв, „истинитост“, „реалистичност“, „уверљивост“ и „модерност“. Упечатљива је у Миленићевој драми сцена – епизода описа посете гробу тајанственог посетиоца са једним цветом руже. Сва та сређеност и уређеност гроба писца Жељка који ни сопствена жена није посећивала, даје дозу мистерије, а можда и фантастике. Све те мини-сцене у драми написане су и описују животне ситуације сасвим истинито, рекли бисмо, баш онако како су се одиграле и како су се догодиле, овог тренутка, у овој реалности.

Овај драмски комад који је пред нама, грубом, сировом и суровом драмском вербализацијом, снагом модерног дијалога, показује судбине и уплетеност у најпрефињеније продукте духа човека (жена) на овоземаљском тлу. Отуда текст има чврсту драматуршку структуру, а основица и кичма овог драмског калеидоскопа психолошких тонова свакако чине текст постдрамским. Текст, како у позоришту ми кажемо „рођен за редитеља и глумце“ новог таласа, који пружа све могућности доношења редитељских напомена од тога која нумера ће се у ком тренутку бирати, ко треба да је изводи и због чега, па до ликовног решења сценског простора. Глумцима (тачније глумицама) пружа могућност да креирају и смишљају што оригиналније и разуђеније елементе мизансцена.

Дакле, пред собом имамо још једну ауторски вредну драму Жарка Миленића, снажно уметничког израза, драмске форме, језика и стила. Поред живота који ће имати пред читаоцима овог часописа, заслужује и сценско извођење на позорници, пред гледаоцима. Подразумева живот и „с оне стране рампе“: при редитељском и глумачком читању. Зрела, промишљена и смишљена, ова драма обасјана сценском речју препоручује се да оживи и театарском гестом. И то на велика врата позорнице. За њу граница између позоришта и стварности (читај: живота) не постоји.

Пожелимо јој срећу на том путу у сусрет тако великој театарској позорници и дуговечан живот у важном дијалогу и садејству са публиком.

С р е ћ н о !

Предраг НЕШОВИЋ

SABAHUDIN HADŽIALIĆ

POBJEĆI NEGDJE

Lica:

Hasan (i Mića)

Avdija (i Mario)

Mili (i Zlaja)

Marko (i Rusmir)

Milenko (i Dževad)

Marija (Vila Raviojla i Danica)

Merjema (Vila Ljubljena i Vildana)

Policajac Sejo

I. ČIN

Na sceni se nalaze tri stolice i radni stol sa ladicama na sredini prostora (dvije su stolice oko stola dok je jedna na drugom kraju scene). Prvi ulazi odrastao muškarac (Avdija) i sjeda na jednu od njih dok polako otvara novine koje su već bile na stolu i lista. Odmah iza njega, šepajući ulazi mladić (Hasan) koji, povlačeći nogu za sobom, polako i sa teškoćama sjeda na drugu stolicu. I konačno, i treći muškarac, čije godine su neodređene to isto čini ali veselo i razdragano ulazeći (Marko), gledajući oko sebe i kada ugleda praznu stolicu i on sjeda. Prostor u kojem se nalaze je ima, naizgled, prostor ureda, ali, čudno u svemu tome je da je pod ispunjen različitim papirima razbacanim na sve strane na koje se niko ne osvrće. (U backgroundu ide pjesma Džonija Štulića - Balkan).

Marko: Danas je zaista toplo, zar ne?

(Nitko ne odgovara na ovo njegovo pitanje.)

Marko: Danas je zaista toplo, zar ne? (jačim glasom)

(Ponovo nitko ne odgovara.)

Marko (smireno): E, da sam imao 300 maraka, mogao sam se prijaviti na onaj tender! (ispod oka gleda prema njima)

Hasan i Avdija (uglas): Tender! (okrenuvši se prema Marku iznenađeno).

Marko: Šta je, šupci, ni kolegu iz susjednog ureda više ne poznajete? Samo vam se pare uvrtile u glavu. (i polako ustade krenuvši prema Hasanu sa papirom u ruci)

Hasan: De, Marko, ne gnjavi, znaš i sam da je kod nas obojice najvažnije - u se na se i poda se - kako reče moj rahmetli dedo. Nego, daj mi taj papir da vidim o čemu se radi.

(Avdija se samo smješka i čačka nos.)

Hasan (pogledavši zabezeknuto): Kakav je to tender na kojem se licitira ljudskim životima! (baci papir dok se Marko hladno smješka)

Avdija: Ako je to u pitanju, onda...

Marko (prekida ga): Bijah onomad kod Hamdije u Vladi. To je onaj što raspisuje tendere i ponadah se da će Hasan i Avdija, a to ste Vas dvojica, zar ne? (upire prstom u njih)... pomoći prijatelju, jer obojica radite tamo.

Avdija (dok Hasan šuti i, ustavši, šetka po prostoru scene): E, i ti ga pretjera, zar i sam ne vidiš kakvo je danas vrijeme. Onaj, Visoki, kako mu ono bješe ime? No, nema veze... Kažem onaj Visoki donese odluku da se preispitaju svi dužnosnici državnih službi i ne možemo ostati od OHR- ovaca, OSCE-ovaca, EUPM-ovaca, i ostalih ovaca iz međunarodne zajednice, jer non-stop provjeravaju nas, male ribe.

Marko (ponovo ga prekinuvši): Došla maca na vratanca i kod Vas. Neka, neka i onako vas se nakotilo i previše. Po glavi stanovnika više državnih službenika nego u bilo kojoj drugoj zemlji u Evropi.

Hasan (mudro, okrenuvši se Marku): Dobro, ostavimo to sada, nego šta si htio od nas. Da tvoju ponudu namjestimo kao najpovoljniju?

Marko (jasno i glasno): Naravno, a šta drugo.

(U trenutku kada Avdija i Hasan htjedoše progovoriti ugasi se svjetlo i krenu panika)

Sva trojica u glas: Šta bi? Tko ugasi svjetlo? (U tom trenutku svjetlo se malo pojača i na sceni se nađoše- svjetlo je veoma slabo ali dovoljno vidljivo da se naziru siluete - još dvije osobe ovaj put ženskog spola obučene u bijele providne odore koje su isticale njihove obline).

Vila Ljubljena: Vilo Raviojlo, gdje se to nađosmo?

Vila Raviojla: Tamo gdje i Bog reče laku noć, draga moja Vilo Ljubljena?

Vila Ljubljena: A gdje je to (malo glupavo upita)?

Vila Raviojla: Hajde, Vilo Ljubljena, ne pravi se bedasta. Pa, naravno, u Bosni i Hercegovini.

(Njih trojica sleđeni i prestravljeni bez riječi promatraše ovu scenu da bi poslije posljednje izgovorene rečenice, Hasan rekao sljedeće)

Hasan: Oprostite, ali šta vi radite ovdje? (na to se njih dvije okrenuše i Vila Ljubljena progovori)

Vila Ljubljena: Šuti, macane (mazno), nego, znamo gdje smo ali u šta smo upali u ovom bezdanu?

(Avdija i Marko sjedoše na pod obeshrabreni dok Hasan odgovori ponovo)

Hasan: Ovo su moji prijatelji Avdija i Marko. A vi, vi se nalazite u uredu Stručnog saradnika za ekonomska pitanja, gosp. Avdije Mehića. A Marko Tankosić je iz ureda preko puta. Znaite, on je zadužen za privredne odnose, ovdje u Vladi Srednjobosanskog kantona. Moje ime je Hasan Memić.

Vila Raviojla (obraćajući se kolegici): Šta misliš? Da li da ih sada spržimo ili da ostavimo Njemu kada dođe? (pokazujući prema plafonu prstom... Na ove riječi sva trojica prestravljeno pogledaše u njih)

Vila Ljubljena (smireno): Neka, neka, ima vremena. Kad' smo već tu da čujemo šta imaju reći u svoju odbranu?

Avdija (konačno govori): Dobro, a šta vas dvije želite od nas? (ohrabren)

Vile (obje u glas): Šta želimo? (i prasnuše u smijeh)

Vila Raviojla: Kada Mili dođe saznaćete više. Mi samo pripremamo teren za njegov dolazak. Igrom slučaja, kocka je pala na vas trojicu.

(U tom trenutku zatitra svjetlo na sceni i kao furija uleti lik koji će obilježiti

ovaj dio predstave Mili oličenje moći i vlasti u istom trenutku obje Vile padoše na zemlju ničice ni ne gledavši u Milog dok ona trojica zbunjeno se pogledaše i ne pomjeriše se).

Mili (mladić u kasnim dvadesetim): Momci! Šta ima, momci? Ne dajte se zbuniti! Nastavite samo! Ja sam ovdje da vidim kako ove dvije obavljaju svoj posao. Izgleda da još nisu došle do suštine njihovog boravka ovdje, zar ne?

(Vile su šutjele dok Hasan pokuša pronaći odgovor na mnoštvo pitanja koja su mu padala na pamet).

Hasan (uz odobravanje Avdije i Marka): E, sad je dosta! Ko ste vas troje uopće? Imam osjećaj kao da sam na snimanju nekog naučno-fantastičnog filma ili unutar priče o *Wollandu* i mačku iz *Majstora i Margarite*. Dajte, ostavite nas već na miru i pustite nas da radimo naš posao.

Mili (smireno): Vaš posao!? Hajde probajte otvoriti ladice na stolu!

Avdija (šepajući): Idem ja. (pokušava i ne uspijeva otvoriti ladice). Ne može. (blijedo pogledavši Marka i Hasana).

Mili: A sad pokušajte izaći iz ovog prostora.

(Sva trojica krenuše ka vratima i ne mogaše ih otvoriti. Stajali su šutke zgleđajući se)

Mili: Dobro, da li vi uopće znate gdje se nalazite i sa kim razgovarate. Ne znate jer vi više niste na onom mjestu na kojem ste bili do prije petnaestak minuta. Prostor i vrijeme su se promijenili, dragi prijatelji. Vi uopće niste više ni na istom planetu. Vi ste... Vi ste u *ništavilu*... dragi moji... (smireno zapalivši cigaretu sjeda na prvu slobodnu stolicu).

Vile Raviojla i Ljubljena: Dobro, šefe, hajde sada da im kažemo i svoja prava imena.

Mili: Hajde, de. Ove dvije dame u mom društvu su moje saputnice na ovom putu prosvijetljena nedoraslih masa. Jednoj je ime Merjema a druga se zove Marija. Moje ime je ...Pogađate, zar, ne?... E, varate se... ja sam samo sluga pokorni jer ON nema vremena za ovakve stvari. Ima pametnija posla. Ja sam Bezimeni. A zovu me Mili. Valjda zbog toga što sam milozvučnog glasa (okreće se oko sebe) i stasa.

Marko: (još uvijek opijen ovom situacijom): Sve je to lijepo i krasno a zbog čega ste ovdje došli i baš nas odabrali?

Bezimeni: Zbog poremećaja u vasioni. Sve je i krenulo negdje osamdesetih godina po vašem kalendaru, a prošlog stoljeća. Od kada je umro lider vaš, poremetili su se tokovi ne samo kod vas već svugdje na ovom prostoru a mi odlučili da čekamo i vidimo šta će biti. I načekali se dobro. Ništa ne uradiste do samo odlučiste da vas buduće generacije upamte po zlu a ne po dobru. No, da vas ne davim sa nečim čega ste i sami bili učesnici, mi smo tu... da... (okreće se prema Mariji)... Marija, deder, objasni im, molim te.

Marija: Da, mi smo tu da vam pojasnimo neke sitnice o nečemu što vi religijom zovete, a mi (pokaza prema gore, pa dole, pa desno, pa lijevo) svakodnevnim bitisanjem na *onoj strani* to i živimo. Jer kod vas se i nije desilo ništa drugo do zloupotreba te svete riječi.

Avdija (iznenađeno): A što nas? Zar nije bilo bolje nekoga od glavešina, oni su krivi za sve?

Hasan: Šuti, još bi da te i neko čuje! (obraćajući se Avdiji)

Avdija: Ko me može čuti. Zar i ne vidiš da mi nismo mi. I da nismo tu gdje mislimo da jesmo.

Hasan (pokunjeno): U pravu si.

Mejrema: Pusti mene, Marija, da ja odgovorim. Zbog čega da biramo njih kada je bolje izabrati Vas, male ljude, i pokušati Vama objasniti nešto što bi njima bilo teško i shvatiti. I onda polako krenuti dalje. No, da li ste vas trojica religiozni?

Marko (poleti prvi da odgovori): Ja jesam. Idem u Crkvu nedjeljom i kada su sveci. A i kad se ispovijedam.

Avdija: Opa! (gledajući Hasana). Gori od komunista su samo bivši komunisti. A Titine je stope ljubio...

Hasan: Šuti, budalo. Koji Tito? Zar i ti ne ideš u džamiju petkom na džumu baš kao što on Misu sluša nedjeljom?

Avdija: Idem. Ali ja komunista nikada nisam bio. On jeste!

Hasan: Pusti sad. Možda je i bio, ali po zadatku. I ja sam bio dvadeset godina, ali po zadatku moje ćelije. I tek sada mogu reći da sam pravi vjernik. Sada, kada je sloboda pokucala na moja vrata.

Bezimeni: E, vjernici moji, hajde da malo promislimo o tim vašim riječima i da porazgovaramo kao ljudi... (zamišljeno)... ljudi... interesantno. Oni i jesu ljudi. No, djevojke, donesite nam kahvicu (pogleda na Hasana i Avdiju dok njih dvije odlaze sa scene) i kavicu (pogleda na Marka) i da prokomentarišemo malo o religiji.

Avdija (zainteresovano prilazi stolu sa ostalima i sva četvorica sjedaju ali ipak još uvijek prestrašeni od izgleda Bezimenog): Baš bih volio čuti koju pametnu.

Bezimeni: Vidite, hajde da pojednostavimo. Vi, prijatelju, imate Bibliju – Božju riječ svagdašnju (pogleda ka Marku), a vas dvojica Kuran - Svetu knjigu, zar ne? (sva trojica klimnuše glavom). A vidite, i Marija i Merjema su sa mnom. Kako to?

Avdija: Valjda što si zgodniji od nas. (ljutito). A otkud' da ja znam zbog čega su s tobom njih dvije?

Bezimeni: Zbog samo jedne jedine riječi tolerancija. Vidite, mi gore, ili dole, ili desno ili lijevo, ništa drugo ne radimo do radimo na razradi ideje tolerancije među vama, običnim smrtnicima. I Marija i Mejrema su tu da i vama pokažu kako vi i nikada ništa drugo niste bili do zračak svjetlosti na putu do Njegovog lica. Ništa drugo do nagovještaj ljepšeg buđenja novih jutara kod Njega. Ali, Lucifer odnosno Šejtan vas je ophodio i savladao i zbog toga smo mi tu da vas prosvijetlimo.

Hasan: De, glumac (osokoljen), mani se tih priča i razguli. Kome ti šupljiraš o toleranciji. Još samo da pomeneš bratstvo i jedinstvo, pa da kolo zaigramo. (na to se Avdija i Marko nasmijaše, no odjednom sa zvučnika zagrmi glas Bezimenog dok je on mirno sjedio)

Glas Bezimenog: Šupljirati! To vi samo znate! (na to se stresošše svi osim Avdije koji je gledao prema Mejremi zainteresirano ne obraćajući pažnju na to što se dešava oko njega)

Bezimeni: Ne plašite se. Ovo su riječi moga eha – alter ega, koji se svaki put

naljuti na provokacije izrečene od strane smrtnika. I mora reagirati.
Avdija (gledajući i dalje prema Mejremi): Nego, prijatelji, kako bi bilo da se mi malo zblžimo (mazno gledajući prema Mejremi) po nacionalnoj liniji. (U tom trenutku na scenu upada nepoznato lice koje se do sada nije pojavljivalo a ime mu je Milenko.)

Milenko: Pa, vi niste normalni! (obraćajući se Avdiji a zatim i ostalima). Sve lijepo krene kako smo se dogovorili i probali a zatim Mario (izrekavši njegovo pravo me) mora sa onim svojim..(krevetleži se)...*hajde da se zblžimo....* Nismo se tako

dogovorili...(u međuvremenu svi sa sebe polako skidaju odjeću koju su nosili – žene, naravno izlaze sa scene i tamo je mijenjaju ljutito se vraćajući, dok ostali to rade na sceni i presvlače se).

Milenko: (Obraćajući se publici) Oprostite, odmah ćemo nastaviti, samo da im kažem koju (okreće se prema svima povišenim glasom) četiri mjeseca života ste mi uzeli... svo ono vaše prenemaganje, kašnjenje na probe, zaboravljanje teksta... sve sam trpio... ali ovo, e, ovo, neću više da trpim... Idemo sve iz početka.

Hasan (ostali ga podržavaju klimanjem glavom): Nećemo, prvo plati pa klati.

Milenko: Šta da platim? Vaše gluposti! Već sam vam rekao da ćemo dijeliti dobit na jednake dijelove poslije premijere!

(U tom trenutku na scenu upada još jedan novi lik. Policajac s palicom koji prijetećim glasom kaže)...

Policajac Sejo (ljutito): Ne zvao se ja Sejo ako vam direktor ne odredi po trideset dana samice sa onim štakorima dole!

Marija i Mejrema: Majko moja, opet nas je uhvatio!

(U tom trenutku svi dobivaju svoja prava imena i nestaju imena sa početka predstave – Hasan je Mića, Avdija je Mario, Mili je Zlaja, Marko je Rusmir, Milenko je Dževad, Marija je Vildana, Mejrema je Danica, A POLICAJAC SEJO JE I DALJE POLICAJAC SEJO)

(Tada na sceni nastaje zamračenje tokom kojeg svi posjedaju na pod- njih sedam dok policajac ide od jednog do drugog mašući pendrekom iznad njihovih glava)

Policajac Sejo: Šta je, budalice moje? Opet vas je uhvatilo, zar ne? Pomislili moji mali poremećeni kako su opet tamo na nekim daskama, pa nešto malo glume, pa pare zarađuju. Nije vam ovo Brodvej! Ovo je ludara! Ludnica. (speluje) L U D N I C A! I ovdje sam ja i producent i režiser... (zastane malo) Dobro, diša je režiser, no kada je on odsutan i to mogu biti.

Mića: Dobro, samo smo pokušali malo igrati se odraslih likova.

Avdija: Nema ništa u loše u tome.

(Ostali klimaju glavama).

Policajac Sejo: Ima, ima. A ovako ćemo sada. Vas dvije male šmizle odmah u kuhinju da se opere ono suđe od sinoć. Ženski odjel nema pametnijih od vas dvije i nestrpljivo vas čekaju za večerom. Valja posluživati na opranom suđu!

(Na to njih dvije ustaju i pognutih glava izlaze sa scene dok se Zlaja pokušava iskrasti polako na drugu stranu. Sejo ni ne gledavši digne pendrek i

prijetećim glasom)

Policajac Sejo: Stani malo, Zlačani što Zlajom te zovu. Igraš se Boga Allaha dragog, je li! Stani dorate. Sad ćeš ti vidjeti ko je je ovdje Svevišnji. (I trčećim korakom prilazi Zlaji, hvata ga i drži za okovratnik).

Zlaja (mrmrljajući): Pusti me...

Policajac Sejo (ne odustajući): A što da te pustim? Pa da oslobodiš svijet svojom filozofijom ljubavi i tolerancije. Ovdje toga nema. To je umrlo na ovim prostorima u prošlom stoljeću. (ostali sjede kao smrznuti i gledaju na njih dvojicu). Hajde sjedi. (odguruje ga od sebe i snažnim glasom izdaje naređenje). A sad sva petorica stolice u ruke i sjedite licem prema meni (svi polako ustaju, uzimaju stolice i poredaju se kao u školi- po dvojica jedan iza drugog dok Dževad jedini sjeda ispred ostalih). Dobro, a sad da malo popričamo o onome što slijedi. Ko će prvi? (gleda njih petoricu dok svi šute)? Ko će prvi (prijetećim glasom), pitao sam?

Dževad: Evo, ja ću.

(Ostali odahnuše dok Sejo govori)

Policajac Sejo: Znao sam da će pametnica prvi. Dobro. Koja je ovo godina?

Dževad: Anno domini 2024.

Policajac Sejo: Koja je ovo država?

Dževad: Carstvo sunca.

Policajac Sejo: Ko je na vlasti?

Svi u glas: SEJO!

Policajac Sejo: Rodila majka pametnice svoje. Dobro, nećemo dalje a sada pokupite se i na spavanje. Sutra je novi dan i morate mi biti svježi za uranak. (jedva dočekavši, svako od njih pokupi svoju stolicu i istrčaše sa scene).

Policajac Sejo: (Ostavši sam na sredini scene pogleda prema gore) E, jesam ih prešao. Ni sami ne znaju šta ih čeka ujutro... Pametnice moje... (odlazeći sa scene svjetlo se gasi i dok muzika iz filma Odiseja u svemiru polako ispujava prostor... a muzika se pojačava i svjetlo titra uz zvuke grmljavine koja se smiruje dok se dvije minute kasnije na sceni zbiva sasvim novo dešavanje. Svi navedeni likovi, osim naravno, policajca Seje, kao i Dževada, igraju kolo na sceni, kolo bez muzike. Dževad ulazi i stidljivo ih upita)

Dževad: Kako možete igrati kolo bez muzike? (u tom trenutku svi zastadoše)

Mario: Gdje ti živiš! Ovdje se sve može. (i nastaviše dok u tom trenutku ulazi Sejo na scenu)

Policajac Sejo: Haj'mo curice, haj'mo dječaci. (pjevušeći dok oni opet prestadoše igrati dok se Dževad protrese i sjede na pod) Danas nam dolazi inspekcija iz Brusselesa i hoću da mi svi budete *cakum pakum* – jeste li me čuli! (svi klimaju glavama – zaboravih – svi su obučeni u jednoobrazne jarko narandžaste košulje i pantalone sa svojim imenom na leđima)

Policajac Sejo: Moramo se pripremiti. Bit će teško jer je diša u Oslu na nekom seminaru i sve je palo na moja pleća, no izdržaćemo. Idemo sada da ponovimo naše uloge.

(U tom trenutku svi polegnu na pod prema publici u jednom redu i Sejo ih broji)

Policaјac Sejo: Један, два, три - не мрдaj се Русмire - четире, пет - добра гуза - Vildana, шест, још боља - Danice и седam. Добро сви сте ту. А сада идемо, један по један.

Mića: (устaje и стоји мирно) Моје је име Мића. Овдје сам због расне и етничке мржње мoга оца. Толико ме је мрзио да сам га морао утучи малјем. Нисам то желио, али је то било јаће од мене, господине. Но, ова институција је од велике помоћи јер коначно имам своје пријатеље и мoга другог оца-господина Сеју. Ја га пуно волим. (ту га Сејо прекида).

Policaјac Sejo: Још да ти гузе дам, а филозофе! Шта ти мене има да волиш. Ја ћу рећи када ћеš волјети и кога.! Настави, али без љубави. (смиреним гласом).

Mića: Ја га не волим... (опет га прекида)

Policaјac Sejo: Како не волиш! Има да волиш! Веze ти немаш. Размисли мало... е, када би ти мoгао мислити...и хајде сад полaко... смирено... настави.

Mića: Добро, шефе... Ми смо овдје због жеље друштва да коначно постaнемо цивилизирaне особе, особе мира и толерaнције.

Policaјac Sejo: Е, видиш како знаш. Слјeдећи!

(На то устaje Русмир и поће са својом причом док Мића стоји мирно и даље.)

Rusmir: Моје име је Русмир. Ја сам као млад остao без оца и мајке који су, поред мене имали још једног сина и кћерку. Све троје смо били различитих полова. Мој једини излаз је био да нађем новог оца и мајку. Све оне који нису жељели да то постау сам једноставно... анулирао... Било их је 48... Док ме нису довели у ову предивну институцију гдје сам научио како мoгу живјети у миру и толерaнцији.

Policaјac Sejo: Е, ти си све бољи и бољи...(Замишљено)... Све троје различитих полова?... Но, добро, Хај'мо, слјeдећи!

(Mario устaje док Джевад полaко рукaма иде по леђима Vildаниним према доле, но Сејо је то видио)

Policaјac Sejo: Де, Джеваде, смiri се, има времена, доћи ћеš и ти на ред. Не треба ми пракса већ теорија. (на то Джевад повлачи руку и Mario прича)

Mario: Моје име је Mario. Имао сам брата комплексаша. Љивљавао се на мени сваки пут када би се вратио пребјен из школе. Iако је био старији од мене, једне ноћи док је спавао ставио сам му јастук на главу и... настаvio је спавати...завувјек...I онда су мене успавали специјалним инјекцијaма и електро шокoвима док нисам постао довољно свјестан да ме пошaљу у ову предивну институцију институцију љубави, мира и толерaнције.

Policaјac Sejo: Добро, а... оно љубави ти и не треба јер се то подразумијева.

Zlaja: (устaje али шути)

Sejo (журно му се приближава и носи у лице док Zlaja и даље шути): Шта је Сократе, маца ти је појела језик, а? Дeдер, гукни голубе! (Zlaja и даље шути док Сејо нервозан шeтка по сцени а остали се поћну врполјити)

Zlaja: Нећу да шутиm јер паметног слугу треба да служи господар!

Policaјac Sejo (већ лјут): Ја да тебе служим, стоко једна! Знаш ли ти гдје се налазиш уопће?

Zlaja (смирено): Жељиш ли учинити много, поћни с малим.

Policaјac Sejo (окреће се осталима): Сви доле и руке на леђа! (пoслушају га док они који су већ доле само утврђују позисију)... А ти, маeстро хала и канала, филозофијом омеђен и лударом озаћен, да ћујем како представљаш

svoj slučaj ovdje nazočnim.

Dževad (ne dočekavši da Zlaja odgovori ustaje i staje pored Zlaje): Kada budali kažeš poslovicu treba da joj i objasniš njen smisao!

Policajac Sejo (pomalo zbunjen pogleda Vildanu i Danicu koje su također ustajale i stadoše pored Zlaje): Šta je? Pobuna možda?

Danica i Vildana (skočiše na Seju baciše mu se oko vrata): Sve se stvari lome zato što su slabe, samo se čovjek lomi zato što vjeruje da je jak.

Policajac Sejo (braneći se od ovog iznenadnog napada): Straža! Straža! Upomoć!

(Istovremeno, Zlaja i Dževad pomažu Seji da se oslobodi od napada Vildane i Danice i vraćaju ih na njihovo mjesto).

Policajac Sejo: Dobit ćete vi svoje, odmah i sada. (Izvlači pendrek koji je čitavo vrijeme bio za pojasom i krene ka njima dvjema, međutim ovaj put i Zlaja i Dževad mu stanu na put). Šta je, šta je mangupi, prvo ću vas..(ali u tom trenutku Mario koji je ležao do tada ustaje i šakom udara Seju u glavu i on ničice pada, svi su zabezeknuti)

Dževad: Da li si ti normalan? Sada će svi krenuti na nas. Brzo izvadite mu ključeve da se zaključamo sa unutrašnje strane.

Mića: Ja neću.

Rusmir: Neću ni ja.

Dževad: I ne morate. Ima ko hoće, zar ne? (i okreće se ostalima koji mu pomažu da pronađe ključeve i kada to uradi zaključaju vrata)

Zlaja: Hoćeš li upoznati čovjeka, pogledaj njegova djela.

Danica: Dobro te je više. Ti i tvoje poslovice. Ostavi to za kasnije. Nego, šta sada da radimo.

(Svi sjedaju na pod kod vrata dok tišina odjekuje prostorom a samo se čuje huk vjetra i u tom trenutku se čuje bljesak svjetla koje mijenja boje u žuto, crveno, zeleno i potmula tutnjava koja odjekuje prostorom, zamračenje, Sejo i dalje leži dok su svi uskomešani.)

Nepoznati glas: Nema vas više!

(U tom trenutku svi padaju osim Vildane i Zlaje koji stoje na sceni mirno posmatrajući šta se oko njih dešava, svjetlo ponovo osvjetljava jarko bijelom svjetlošću prostor.)

Zlaja: Bilo je teško, ali smo ipak uspjeli, zar ne, ljubavi?

Vildana: U pravu si. Prvo smo se riješili onoga kretena Seje a sada i ostalih zahvaljujući onom sporo - djelujućem otrovu iz jutrošnjeg čaja. A Mario je došao k'o naručen. No, najvažnija stvar je ovaj glas. Zaista, pitam se kako si samo uspio da se u isto vrijeme čuje glas i da ovi ludaci konačno završe tamo gdje im je i mjesto... (svi su na podu dok njih dvoje hodaju između njih)

Zlaja: Male tajne velikih majstora, draga moja... (vadi daljinski iz svoga džepa i pokazuje joj)... zahvaljujući ovom malom uređaju i onom HI-FI iz dišine kancelarije. Njemu ionako ne treba... Ostat će u Bruxellesu zauvijek... Taj se ne vraća jer u torbi mu je tempirana bomba i kada je otvorio prvi put... BUUUM (pokazuje rukama)... ni njega više nema zahvaljujući mojim prijateljima iz...

Vildana: Dobro, a kako da izađemo sada napolje. Da li si mislio na to?

Zlaja (okrećući se oko sebe): Jednostavno, samo ćemo otključati vrata i u trenutku nepažnje vanjskih stražara preskočiti zid i naći ćemo se u automobilu koji nas čeka po dogovoru... (u tom trenutku se svi koji su ležali na podu iznenada ustaju uz udare bubnjeva koji pojačavaju glas uz zvuke muzike iz Beethovenove *Devete simfonije*.)

Zlaja i *Vildana*: Joj, majko moja!

Policajac Sejo (izbezumljeno i glasno): Šta je, mrcine! Mislile ste mene izraditi, je li. Mića hajde, veži ih a ti Dževade brzo otključaj i zovi stražu da završimo ovu priču kako valja. (svi uradiše kako im je rečeno)

Rusmir: Svaka čast, majstore! (Seji) da ne prolismo onaj čaj od jutros sve bi sada bilo drugačije.

Danica: Da, sve bi bilo drugačije.

Dževad (vraćajući se, pomalo izgubljen): Nikoga nema van ove prostorije. Sve je avetinjski pusto.

Policajac Sejo (ljutito se okrećući Zlaji i Vildani): Potrovali ste sve, je li? Sada ću vas... (krenu na njih svojim pendrekom i u tom trenutku se iza scene ču komešanje i sjene specijalnih policijskih jedinica (dva - tri policajca) se vide kroz prozirno platno na trenutak da bi se svjetlo ugasilo a kada se svjetlo vratilo na scenu već je sve bilo drugačije, pusto i nikoga nema na sceni dok se samo se muzika čuje *Bog vozi mercedes Zabranjenog pušenja* i polako se zavjesa spušta)

Kraj I čina

(pauza 10 minuta... u predvorju pozorišne dvorane postaviti, pored naglaska na samom plakatu, obavijest na nekoliko mjesta kako se ova predstava igra u dva čina)

II. ČIN

Danica i *Dževad* su na sceni sa metlama u rukama. Scena je dvorište zatvora i na podu se nalazi mnoštvo otpadaka, opušaka od cigareta koje oni metu i sakupljaju u jednu kanticu dok se čuje isti onaj šum vjetra kao iz I čina.

Danica: Sjećaš li se onog događaja od prije deset godina kada je Zlaja, zajedno sa onom ludačom Vildanom, pokušao izvršiti prevrat na osebujan način. Želio nas se svih riješiti... Otrovom.

Dževad: Ne znam šta ti to pada na pamet. Uostalom, ta priča je završena i nemoj mi je spominjati jer nikada neću zaboraviti one specijalce i način na koji su upali u dvorište našeg doma i u naše odaje. Mjesecima su me boljela leđa od njihovih udaraca.

Danica: Dobro, znam, ali ovaj zvuk me je jednostavno podsjetio na njih. Na kraju krajeva, dijelili smo dobro i zlo na jedan sasvim prijatan način. Sve do tog dana.

Policajac Sejo (ulazi na scenu govoreći): Dragi moji. *Alea iacta est*. Konačno ćemo moći saznati šta se zaista dešavalo onoga dana kada je direktor

krenuo put Bruxellesa.

Dževad: Šta je sa svima danas? Deset godina je prošlo i svi se dovezali priče o onome danu kada su Zlaja i Vild...(u tom trenutku Sejo pada kao pokošen od pucnja dok Danica bježi Dževadu, dok na scenu izlazi Zlaja sav umašćen smijući se.)

Zlaja: Deset godina je prošlo od kada me nema među vama. Zar ne? (prijeteci pištoljem prema ukočenom Dževadu) Sjedi dole! (zapovjednički dok Dževad poslušno sjeda na tlo dok Danica sjedi već na podu).

Dževad (sebi u bradu): Majko moja, zar ćemo opet sve iz početka?

Zlaja: Nećemo, jer je uspjeh bio pobjeći iz onog specijalnog odjeljenja okružne bolnice. Vildana nije bila te sreće. Umrta je od neuhranjenosti devetog dana sedme godine. Allahrahmetile i Bog da joj dušu prosti... Devet i pol godina sam kopao i kopao osjećajući se kao onaj Grof Monte Kristo, vjerujući da ću konačno doći ovdje i riješiti se onih koji su mi najviše muka zadali.

Dževad: Kakvih muka? Pa, ovo ti je bila druga kuća. Zbog čega si sve ono morao uraditi?

Zlaja: (sjedne pored njega ostavljajući pištolj sa strane) Hoćeš li da ti kažem? Hajde da ti ispričam i to. (istovremeno na drugom dijelu scene se svjetlo utišava i reflektor samo njih dvojicu osvjetljava dok lagana instrumentalna *Albatros* – od *Fleetwood Mac* – dominira dvoranom.) Jednom je tamo negdje, iza sedam gora i sedam mora živio jedan profesor... (Danica nastavlja čistiti naizgled nezainteresovano, ali Zlaja reagira.) Sjedi Danice, i tebe će ovo zanimati (Danica poslušno sjeda) Elem, jedan profesor koji nije imao studenata koje bi podučavao osim jednoga. I sve bi bilo u redu da mu i taj jedan student nije zadavao silne muke (reflektor osvjetljava drugi kraj scene na kojem su Mića/profesor i Rusmir/student koji počinju razgovor dok ono troje ostanu sjediti u mraku):

Rusmir: Može li se pasti niže? Bez lažnog lamentiranja nad vlastitom sudbinom – NE MOŽE!

Mića: Dobro Rusmire, dragi moj apsolvante, hajde de, metodološki odbrani sopstvenu tezu.

Rusmir: Professore, prijatelju, jednostavno je to... Valja nam samo zagrebati ispod površine i pronaći more, šta more – okean validnih primjera:

Dok zastupnici Federalnog parlamenta najavljuju štrajk zbog potrebe za većim prihodima koji nerijetko prelaze četiri prosječne mjesečne plaće, više od 80 % (osamdeset!) stanovništva preživljava sa 60 feninga dnevno... (naginjući se prema profesoru i pojačavajući glas) Dok pojedini politički moćnici otvaraju doktorske ordinacije svojim suprugama, penzionersko-mirovinska populacija kumi i moli doktore za besplatne recepte nemajući sredstava za plaćanje lijekova...

Dok političari (nije ih potrebno navoditi, prepoznaće se!) šalju sopstvenu djecu na studij u inostranstvo uz potporu stipendija kreiranih od njih samih, studenti trudbenika ovdašnjih žive na jednom obroku dnevno uz najavu nereligioznog post-a...

Dok glasno uzvikivaše. PROMJENE!, sadašnji moćnici uhljebiše, nepotizmom omedjene, daidjiće, amidžiće, stričeviće, na mjesta što bjehu i jesu ogledalo zemlje što živjeti traži- različita konzularno-diplomatska predstavništva širom svijeta. Samo su nastavili ono što njihovi prethodnici počеше - rastakanje drage nam zemlje...

Dok transparentno najavljišaše decenije zatvora za bivše vlastodršce, oni im nerijetko postadoše nevidljivo-nametnuti *spiritus movens* vlastitog poslanja. I ruku pod ruku odlaze u noć vodeći nas kao onomad Domanović *Vodjom svojim (i našim)*. (opuštajući se zavaljuje se u stolicu i završava) Mogao bih neprestano nabrajati usud ovdašnji, ali sve ovo zaključku teži. Jednom i jednostavnom. Politička neobrazovanost nepostojećeg javnog mnijenja i ne može ništa drugo očekivati do strpljivo stajati na peronu uskotračno jednosmjerne pruge što vodi ka *Hadu*. Odnosno *Džehenemu*, da ne kažem *Paklu*.

Mića: (zamišljeno odobravajuće sve gore navedeno) A kako će on izgledati, dragi moj studentu?

Rusmir (pokazujući oko sebe): Kakvo je to pitanje moj *Mića*, profesore dragi? Valjda i sami vidite!

(U tom trenutku se svjetlo pretače na trojku koja je do sada bila u mraku dok profesor i student ostaju u mraku ovaj put.)

Zlaja: Tako su se njih dvojica bavili političkim analizama aktuelne situacije prije nekih (zamišljeno) tridesetak godina vjerujući da ipak ima nade.

Dževad (ljutito): Dobro, ali čemu ta priča. Krenuo si Od Kulina bana i ko zna gdje ćeš stati. Objasni nam konačno šta se dešava.

Zlaja (smirujući ga): Neka, neka, i to će doći na red. Moram te uvesti u priču koja će nam svima pomoći da shvatimo zbog čega smo upravo sada i ovdje. (slika se ponovo pretače na profesora i studenta)

Rusmir: U zemlji sivila i beskonačno izmrcvarenih tijela osoba što sebe ljudima zovu jedna riječ muklo odzvanja damarima pustih želja! *Strategija!* Klaićev *Rječnik Stranih riječi*, izdanje od 1951.g., opisuje *Strategiju* kao *nauku, koja istražuje i razrađuje u uzajamnoj vezi političke, ekonomske i specijalno ratne elemente pripravljanja i vođenja rata!* Sedma godina *poslije*, svojom bezličnošću najavljuje nastavak sunovrata boljeg predskazanja i kao takva samo dolijeva još više ulja na vatru onima što žele se ogrijati nad pepelom *moje drage BiH*. I zbog čega, dragi moj profesore, nama treba novi rat?

Mića: Reci, samo reci, školarac moj nikada neprežaljani.

Rusmir: Zbog toga što ovdje ne postoji *Strategija* ni za jednu oblast ljudskog stvaranja i življenja a bez nje smo osudjeni na lagano odumiranje. Da, odumiranje. Ranije (ah, ta stara dobra vremena) smo čak i filmove snimali o njoj praveći čak i *Strategiju svrake*, a danas... Dopustite mi elaboraciju na slijedeću temu (profesor ustaje i šetka po sceni dok student priča): Obrazovanje ovdašnje mladosti. Ne, ne želim lamentirati nad već rečenim i napisanim o toj višeglavoj, nacionalnom mitomanijom opterećenoj aždaji (u tom trenutku dok ovo spominje, okreće se oko sebe da vidi da li ga iko

sluša i nastavlja), već želim samo metodološki naznačiti, dragi moj profesore, KAKO bi to bilo lijepo kada bi imali *Strategiju* obrazovnog procesa a da istovremeno ne probudimo to frankeštajnovsko čudovište nastalo u laboratorijama Daytona prevarivši je na jedan veoma znanstven način. Izrekoh tu riječ: KAKO! Evo ovako: Krenimo od Vijeća Ministara, tog Vladara nad Vladarima, i zatražimo da od entitetski Vlada (a oni od nižih nivoa) zatraže sljedeće:

Informaciju/Anketu nastalu kao produkt analize svih preduzeća i njihovih potreba za kadrovima u narednih pet godina. Tražim li mnogo?

Mića: Izgleda da je tako.

Rusmir: Da, sa njihove tačke gledišta. Jer tada bi na vidjelo konačno isplivala kompletna informacija o poslovanju svake firme/preduzeća i ne bi imali ovo što danas imamo - neplaćene poreze i obaveze prema državi. O drugim stvarima da i ne govorimo. Kako bi to bilo lijepo iz škole direktno na posao otići. A ne na biro rada ili u red za vizu ka nekoj zemlji što koristi pustu pamet sa ovih prostora. *Strategija* obrazovnog procesa bi činila baš to (na rukama nabraja, otvarajući prste šake): Izgradnju zemlje na zdravim korijenima usmjerenim potrebama općeg dobra, Opstanak prijeko potrebnih - obrazovanih kadrova na ovim prostorima, Pretpostavke ekonomije tržištu usmjerene, Obrazovni proces neopterećen viškom znanja a manjkom kadrova. Da, novi rat *Strategijom* uobličen. Rat za Bosnu i Hercegovinu dostojnu čovjeka. I neupitno naivan kakav već godinama jesam, dragi moj profesore, ja i dalje vjerujem da imamo snage za to.

Mića: U pravu si, Rusmire: *neupitno naivan*. Moram te riječi svakako zapisati.

(Ponovo svjetlo ide na trojku.)

Danica: Mislim da počinjem shvatati. (zamišljeno)

Zlaja: Dobro je. Idemo dalje. Vidjet ćeš kako priča dalje teče... (u tom trenutku Sejo policajac koji je ležao na zemlji se malo mrdne ali u stvari to se njegovo mrtvo tijelo samo zgrčilo no Zlaja ispucava još jedan metak u nje-ga mrmrlajući...) Vidi živine, nikako da umre. E, sad ćeš zauvijek prestati..(i reče Danici i Dževadu). Hajde, odnesite ovog blesana što dalje od mene... Ne mogu ga više gledati.

Dževad: A gdje da ga nosimo? U ambulantu, kuhinju... Gdje? (ustajući zajedno sa Danicom i krećući se prema mrtvom Seji)

Zlaja: U ambulantu, najbolje je. Dobro si se sjetio. I neka malo odspava (smijući se) dabogda se nikada ne probudio. Ionako smo nas troje sami ovdje...

(Iznose Seju sa scene i odmah se vraćaju zadihani.)

Danica (otpuhujući): Težak je ko tuč...

Zlaja: Bilo je i težih, no da mi nastavimo...

(Sve troje ponovo sjedaju za stol dok ponovo svjetlo prelazi na onu dvojicu u drugom uglu.)

Rusmir: Profesore dragi, pred nama je dugo toplo ljeto. U trenutku se prisjetih svojih mladih dana i Ben Quicka koji je našim roditeljima bio ono što je nama danas Esmeralda. Kada rekoh, dugo... pomislih na svu ovu vrućinu

što obuzima pravедnike ovdašnje svaki put kada se pomenu bilo kakve najave boljitka na ovim prostorima. Sit sam procjena, evaluacija, nadanja: Očekujemo ulazak u Evropsku uniju do 2007. dok istovremeno master Soroš britko izgovara kako to ne možemo očekivati prije 2015. dok moj stari prijatelj Ahmo reče: Dabogda kćeri, ali do 2050.;

Onaj anamo oni što ni ime mu ne želim izgovoriti će, kažu, konačno biti uhvaćen ove godine i odveden u Den Haag. Hoće, hoće, ali u... (i odmah nastavlja)

SARS će zaobići Bosnu i Hercegovinu jer je Ministarstvo vanjskih poslova izdalo naredbu ambasadama da se Kinezima ne izdaju vize u Kini. Da mi je i to vidjeti. Kao da nam SARS nešto može?

Pedi je konačno krenuo sa ultimatumima. Očekujem da mu se kao bumerang svaki od njih vrati jer ovdje i sada ni ultimatumi više ne pomažu. Duboko smo zaorali, profo moj.

Mića: Elem, što se ti napriča, mladiću dragi. Kao da ponovo pred ove ljetne sparine pokušavaš probuditi nadu kako nam se valja pripremiti za jesen sumraka sopstvenih stremljenja, jer, eto, već si i apsolvirao... Ne, stani! Zar ovo nije apsolventska godina kako smo nas dvojica sučelili naša promišljanja?

Rusmir: Jeste, i šta s tim?

Mića: Ništa, samo se divim svima onima koji nam, eto, već toliko godina dopuštaju da...

Rusmir: Profesore Mićo, ne idite od teme!

Mića: E, jesi navalio... Ne dozvoljavaš mi nimalo improvizacije. No, dobro, da se vratim na temu, kako reče. Opet nabrajaš samo dio sumornih činjenica o kojima i vrapci na grani pričaju a zaboravljaš da: Eto, i na Predsjednika Sindikata pokušaše atentat! Ostade živ!

- Onaj Bušman (zove li se tako?) izlista 150 dobitnika isključenja sa civilizacijskog stabla napretka. Kao da im je nešto naškodilo!

- Ovi na vlasti i dalje obećavaju novo zapošljavanje uz stezanje kaiša i povećanje poreza! Prisjetih se one izreke Kraljice (Katarina je bila) koja, na vijest dobivenu od dvorjana kako narod nema hljeba/kruha da jede, lakonski odgovori: Pa, neka jedu kolače! E, vala - i kolača je nestalo.

- U komšijskom entitetu prvo odbiše pa usvojiše objedinjavanje osnovnih smjernica za uspostavljanje jednog generalštaba, jednog komandanta, jedne....E, neće moći. Nisu se za to borili! Živi bili pa vidjeli!

Rusmir: Ti meni reče kako puno pričam a ti se ko *muha na lijepak* prikači čitavom kompozicijom sopstvenih snoviđenja na moje riječi. Mogu ja i dalje, *profo moj pa da vidimo tko će prvi stati.* (ustaju obojica i kreću na drugi kraj scene i prelaze stojeći iznad njih troje)

Mića: Nemoj, studente dragi, jer i ono što ti naričeš i ono što ja podvlačim i nije ništa drugo do lajanje na mjesec dvojice ostarjelih dripaca...

Rusmir (oštro reagujući): Čekaj, pa ja nisam star!

Mića: Jesi, jesi, ali to još uvijek ne znaš. Ovdje se i rađamo stari jer mladosti više nema. Otišla je. U bunilo vlastitog poslanja. A ti, Zlaja. (okreće glavu prema publici pa je podiže prema gore i na kraju gleda u Zlaju obraćajući mu se) razmisli malo jer mogli bismo mi *do sutra* ovako ali nećemo zbog

tebe jer... ni sam ne znaš koliko si sretan što ne želiš razmišljati (ali i raditi na tome) o rješenjima koja vode boljoj budućnosti za sve nas.

Rusmir: Tako je, profo moj, ali ubi te patetika jer mu i ja želim nešto reći. Slušaj ti, *Zlačani* (upirući prstom u njega dok drugo dvoje sa strahom gledaju) Kada ćeš konačno shvatiti da je svojevremeno jedan glas u Americi izabrao predsjednika?! Kada ćeš shvatiti da moraš konačno početi voljeti Bosnu (a i Hercegovinu) u sebi a ne sebe u Bosni (a i Hercegovini)?! Kada ćeš uvidjeti da ovdje na ovim prostorima i nije bitno više tko je na vlasti već zbog čega je tu?! Kada ćeš?! Uostalom, nikad nećeš jer... *Alea iacta non est...* Kockamo se već dovoljno sopstvenom budućnošću... Ni Cezar nam ne može pomoći. A i zašto bi? Suviše smo mali na ovom dunjaluku/svijetu...

Mića: Zaista, studente moj. Kome ti ovo pričaš? (dižući izgubljeno ruke u zrak i vraćajući se za svoj stol)

Rusmir (opušteno): Intelektualnoj masi zaborava - profo dragi. (pridružujući mu se)

Mića: Tako reci i hajde na spavanje jer izmorih se slušajući te.

Rusmir: I ja tebe. (ustadoše i odoše sa scene dok reflektor prelazi ponovo na Trojku u drugom kraju scene.)

Danica (Zlaji): Nije mi jasno zbog čega tebi govore sve ono?

Zlaja: U tome i jeste fazon. Čitavo vrijeme sam ja bio taj kontakt između stvarnosti i želja, nadanja i realnosti, suštine i forme. Oni su bili probni zečevi unutar mojih nakana da pokušam realizirati svoju mesijansku ulogu na ovim prostorima: Da napravim državu sreće i veselja (na ovo se zглеdaše Dževad i Danica i kao po dogovoru skočiše na njega udarajući ga metlom, kantom i ostalim stvarima koje im dođoše do ruke).

Dževad (glasno): Ti ćeš biti mesija! Ti ćeš mi mijenjati svijet! Pa ti još uvijek ne shvataš da se nalaziš u LUDNICI... Da si znao na koji način to uraditi ne bi koristio jadnike kao što su njih dvojica da kreiraju tvoje vizije sutrašnjice. Sam bi je kreirao. Unutar institucija sistema. I onda se borio! Mijenjajući sebe zajedno sa njima (Zlaja je već popustio i omlitavio onesviješten dok Danica smiruje Dževada).

Danica: Dževade, dobro je. Vidiš da je onesviješten... Treba vidjeti šta i kako dalje. Ovdje više ne možemo ostati... Opet će doći... oni... A ne vjerujem da ga itko i čeka preko ograde...

(U tom trenutku na scenu izlazi Mario polako se njišući, iza njega ide Rusmir, pa Mića, za njim Vildana. Dževad i Danica na trenutak su izgubljeni ali dolaze sebi dok Zlaja polako dolazi k svijesti... na sceni se pale sva svijetla. Mario prvi govori dok se kreće ka publici gdje staje na ivicu scene.)

Mario (obraćajući se publici): Ovo je samo naš pokušaj da ukažemo na sveopće ludilo koje nas okružuje.

(Mića dolazi i staje pored njega kao i svi ostali kako dolazi red na njih.)

Mića: Da li ste mogli uvidjeti koliko smo se trudili?

Vildana: Sve se ovo moglo desiti ali i ne mora.

Danica: No, ipak se dešava i u trenutku dok ovo govorimo.

Rusmir: Ovdje i sada.

Dževad: I zbog toga vas pozivamo... da, pozivamo vas...

Zlaja: (prekidajući ga)

Da zajedno sa nama krenete u...

(Policajac Sejo ulijeće na scenu.)

Policajac Sejo: Opet oni! Zar vam nisam rekao da je dosta bilo... Na pod brzo.(svi liježu na pod u tom trenutku)... Neću da Vas čujem! Kada ćete doći sebi. Ovo je (speluje) LUDNICA (dok speluje polako se spušta zavjesa, SVJETLO SE smanjuje).

KRAJ

ИВАН ЦВЕТАНОВИЋ

МОЈ УЈАК ПРЕСКАЧЕ ЖУТЕ КОЦКИЦЕ

(Драма која се после сваке речи распада)

Лица:

Ујак

Ујна

Ујак се непрестано враћа својој идеји, да крупним и одлучним корацима закорачи у свет оних који су измислили ту игру. То чини врло неспретно. Сагиње се, окреће, обухвата обе ноге испод колена и све време завирује у рукав кошуље, не би ли напакон пронашао поткошуљу која је запела негде код лакта...

Ујна је замишљена. Као увек...

Ујна: Претпостављам да си заузет?

Ујак: Ја?

Ујна: Да, ваше величанство.

Ујак: Само се трудим да не заборавам оно што сањам. Ја сањам као и ти - у паузи.

Ујна: Мислим да ће кров најзад почети да прокишњава. А то ће ти задати велике бриге, мој велики краљу.

Ујак: Уствари, ја непрестано размишљам о нашим кочијама које сада служе коњушару као остава за јабуке. А мој укус да одаберем величанствену црну боју и префарбам кочије без знања кочијаша... Ех, мој укус...(Уноси се ујни у лице. Приљубљује свој нос уз њен. Руке диже високо изнад главе, спаја дланове. Цери се...). Ти непрестано посматраш моје две мрље у очима. То је знак да сазреваш као жена. Твоје брзо трептање очним капцима је видљив знак твог напредовања ка љубавничкој вештини. Приљуби своје руке уз моје. Сасвим. Длан уз длан. Осећаш ли како желим да докажем да твоје грађанско порекло зависи од нежности додира. А твој додир је груб.

Почињем да сумњам у твоје порекло.

Ујна: На мом длану је све записано. Све линије доказују да је моје порекло племенито. А и моје очи то показују. А твој длан? Какве занимљивости можеш да прочиташ на њему? А ципеле? Погледај само како ти је лева аљкаво раздвојена од десне. Ти једноставно немаш културу стајања.

Ујак: (Привуче леву ногу десној. Стаде мирно. Спусти руке. Направи пируету и склупча се на под. Једним увежбаним покретом скину обе ципеле. Подбочи се рукама о бокове и диже високо ноге изнад главе). Вероватно ти се дешавало да у неко сунчано пролећно јутро пожелиш да занемиш. Потпуно. Као биљка.

Ујна: Сада је на северу земље права, велика зима. Завидим тим

људима који до миле воље могу месецима да шетају по чистом белом снегу. Ти си ме тамо само једном водио. То је тужно зар не? Хеј, чујеш ли? То је тужно. А имам дивне беле рукавице и белу шубару од поларне лисице.

Ујак: (Савија ноге у колену, а главу забацује уназад. Прави мост. У том положају остаје неко време. Као да нешто ослушкује. Затим почиње да виче из свег гласа): Како је дивно бити нем. И ћутати, ћутати, ћутати, ћутати...

Ујна: Зашто си разапео твоју смрдљиву мрежу којом таманиш сироте рибице, преко саксије са цвећем коју ми је поклонио твој отац?

Ујак: Краљице моја. Ја тиме само доказујем приврженост твом стасу. Тако укочена ти си ванземаљски цвет. А мој отац. Како, када је он давно

ишчезао из мог живота?

Ујна: Како то ишчезао?

Ујак: Нестао. Једноставно, као облак.

Ујна: Никада ми о томе ниси причао. Зашто?

Ујак: Како то једноставно изговараш - зашто?

Ујна: Он је леп човек. Без обзира на његове године, да имам више времена за себе покушала бих да се заљубим у њега, сигурна сам.

Ујак: Не занима ме нимало твоја радозналост. Ја знам само то да си ти велика спавалица. Еј, краљице, масирај ми мало леђа, молим те.

Ујна: (Леже поред њега. Окреће му леђа. Ставља своју главу на његова леђа и почиње лагано њоме да клизи горе- доле.)

Ујак: Да ли си некада размишљала о томе зашто немамо деце?

Ујна: Краљу, ти умеш јако лепо да се смејеш. Никада не могу да будем равнодушна поред тако истанченог дара за смех. Да ли и твој отац уме да се смеје тако лепо?

Ујак: Али како можеш ...

Ујна: Моја мајка је увек говорила да душа која уме тако да се смеје, већ је припремљена за рај. Да ли се сећаш моје мајке?

Ујак: Али, побогу, краљице, па ми смо муж и жена.

Ујна: Знам, али то је само претпоставка. Ми смо, уствари, Краљ и Краљица. А њихова величанства могу да буду брат и сестра.

Ујак: (Одгурну је. Устаје и шета по соби у круг).

Ујна: Замисли, прегледала сам сва писма која си у младости добијао.

Ујак: О чему ти говориш. Ја добијао писма. не, ти си помешала кутије. То су била писма која си ти добијала. Она црвена, зелена, плава, са цветићима. Каква глупост! Ја за писма нисам имао времена. Ја сам у младости радио.

Ујна: Али ја сам сигурна. Она кутија од кошуље.

Ујак: Боље ми прочитај нешто занимљиво. Ето ја сам, на пример, страшно слаб на твоје обрине из младости. Причај ми како си успела да се одбраниш од младих напасника? Знам, на плажу никада ниси ишла, јер се бојиш воде као сиромаштва. Али на улици, како је све то изгледало на улици?

Ујна: Ти заиста желиш да ти причам нешто занимљиво?

Ујак: О, да, да. Ја жудим да се потпуно примирим и да бескрајно, као дечачић, зурим у твоје беле зубе.

Ујна: И ти имаш дивне, беле зубе. Чудно је то, како ми у овим годинама имамо тако очуване зубе. Шта мислиш, да ли то има икакве везе са нашим начином живота?

Ујак: (Покушава да пронађе праве речи). Да, наша племенита жеља да не чинимо никоме зло, и наша велика отвореност и поштење, гаранција су блиставој белини наших зуба.

Ујна: Ти си јако mudar. Нисам се узалудно заносила идејом да ћеш ти једног дана постати велики, признати филозоф или писац бестселера.

Ујак: Немој да тиме потцењујеш себе. Ја сам одувек знао да си ти рођена да осећаш праве мирисе. Ето, цвеће које гајиш на тераси или оно што пуже по зиду кухиње. Њихов мирис враћа ме у најранију младост, у мирисна поља предграђа.

Ујна: Замисли, на телевизији има још занимљивих емисија. Ето, гледала сам једну емисију са скривеном камером. Све се дешавало у једној канцеларији. Тамо је било троје људи. Једна службеница, мислим, у лепој црвеној хаљини, стално је понављала „како сам уморна, о страшно сам уморна...“ Ова друга, чини ми се да је била некакав шеф, у сивом, строго сашивеном комплету, говорила је „о, да, верујем, верујем, а и ово време, да верујем.“ Овај трећи био је мушкарац. Низак са смешно увијеном косом на челу. Имао је врло озбиљан израз лица! Да, то је незгодно, разумем, то је проблематично, требало би да се нешто уради, некако... понављао је...

Ујак: Узмимо наше суседе, на пример. Они су упркос својој срећи, тако достојанствени. И захвални су за дружење. Штета што никада ниси пожелела да им одемо у посету. Купили бисмо им велику лубеницу за поклон. Кад бисмо је појели, могли би до миле воље да се гађамо семенкама. А то би било оправдање зашто нисмо свечаније обучени.

Ујна: Да ли би ме сада, овог момента пољубио?

Ујак: Али зашто? Зар се нисмо договорили да...

Ујна: Јесмо, али, помислила сам...

Ујак: Сећаш се оне девојке коју смо упознали у дворишту једног лета. Ми смо прали балкон, а она јадница је, прелазила двориштем и наравно, била је окупана до голе коже. Сећаш се, оне високе плавих очију. Имала је лепе усне.

Ујна: Али не могу да...

Ујак: И ми смо њој дуго махали док је одлазила.

Ујак: Али не могу да...

Ујна: Једног дана, било је то, сећам се добро, 1950. године, били смо толико изненађени посетом поштара, да си ти цикнула три пута од среће, а ја обукао црни сако. Био је август. Подне је било тако спарно, да си ти сваки час трчала у купатило и туширала се, а ја сам због простате могао само да повремено стављам главу у фрижидер.

Његово величанство писмо смо ставили на сребрни послужавник, онај који си од маме наследила. Отворили смо флашу шампањца, коју смо чували за изузетне прилике. Дуго смо посматрали то парче папира. Ти си га отворила. Ти си увек храбрија од мене, моја краљице. Прво си прочитала потпис. Само је писало „девојка испред балкона једног лета у вашем дворишту...“

Ујна: Да, али она...

Ујак: Али била си срећна!

Ујна: Ја? Зашто бих ?

Ујак: У писму је писала како је упознала неког фотографа који је годинама пловио као морнар. Поседовао је дивне фотографије у које се она заљубила.

Ујна: То је помало дирљиво, зар не?

Ујак: Ми смо јој значили нешто. А то је велика обавеза, знаш?

Ујна: Сећам се да сам јој исплела шал и капу и чекала, чекала, чекала, чекала...

Ујак: Ја се теби заиста дивим...

Ујна: Наша деца би била паметнија од свих људи на свету. А то не би било добро, зар не?

Ујак: Али, молим те, где је моја четкица за зубе?

Ујна: На столицу...

Ујак: Молим те иди до прозора и погледај какво је време напољу.

Ујак: (Мада четвороношке, пузи као мачак уз зид. Прескаче жуте коцкице и неспретно отвара прозор. Шапуће.) ОБИЧНО.

Иван ЦВЕТАНОВИЋ, професор, песник, есејиста, прозни писац, преводац. Дипломирао на Правном факултету у Нишу, а магистарске и докторске студије завршио на Универзитету Илинои, на Департману за балтичке и словенске језике и књижевности, у Чикагу, у Сједињеним Америчким Државама. Предавао на Универзитету Илинои у Чикагу и Харпер колеџу у Палатаину. Од 2008 године је професор на Департману за Комуникологију и новинарство Филозофског факултета у Нишу.

У младости се бавио новинарством. Био је уредник листа Правник на Правном факултету у Нишу, Водича за бруцоше, Књижевних збивања, подлистка омладинског листа Збивања, дописник Омладинских новина, Народних новина, Графита и других омладинских и књижевних часописа.

Председник Књижевне омладине Ниша, у два мандата председник Удружења писаца и књижевних преводаца Ниша.

Добитник је награде за песму „Нежне биљчице у ципелама“ коју додељује издавачка организација Science Enterprises (1994), стипендије за најбољег српског постдипломца у држави Илинои за 1995. годину коју додељује Српски академски клуб, награде за песму „Улица Агатите“ коју додељује Америчка библиотека

за поезију(1996), Велике повеље за допринос српској култури и духовности коју додељује Духовна академија из Параћина(2014), Повеље за унапређење квалитета наставе и сарадњу са студентима коју додељује Савез студената филозофског факултета у Нишу (2015), Високог интернационалног признања „Златко Красни за превођење“ Академије Иво Андрић из Београда (2015), награде за најлепшу песму посвећену граду Мелник, на седамнаестом Међународном фестивалу „Мелнишки вечери на поезијата“ у Мелнику, у Бугарској (2016).

Објављене књиге: *НОЋ КОЈА СЕ ПРИКРАДА*, Антологија прича америчких Индијанаца, НКЦ, Ниш, 2014. *IN FIERI*, Огледи о стилу, НКЦ, Ниш, 2012. *ВЕТАР ДУВА КАО ВЕТАР*, Антологија песама америчких Индијанаца, НКЦ, Ниш, 2006. *THE SEARCH FOR THE MYTHICAL STATE OF INNOCENCE*, Митопоетска димензија у роману Хазарски речник Милорада Павића, i Universe, Inc. New York Lincoln Shanghai. *БОЈА ДАЉИНЕ*, песме, Градина, Ниш, 1997. *ЦРНА КУТИЈА*, приче, Просвета, Београд, 1996. *ЖЕНСКА ЈЕ НОГА ВРАТ ЛАБУДА*, приче на румунском, Еуроинт, Букурешт,1996. *РАСПЕЋЕ КРУГА*, песме, Јединство, Приштина,1989. *ПОКРЕТНЕ СТЕПЕНИЦЕ*, песме, Пегаз, Београд, 1983.

Члан је Удружења писаца Србије, Друштва писаца и књижевних преводилаца Ниша и Удружења словенских и источноевропских студија у Америци.

**TEATAR
TEATAP**

DENIS KRDŽALIĆ
JAKOV AMIDŽIĆ
SRDJAN VUKADINOVIĆ
ZORAN PAVLJAŠEVIĆ

PRODUKCIJSKI MODEL EVROPSKE NOĆI TEATRA

Sažetak. Traganje za produkcijским modelima i njihovim specifičnim prilagodivostima je imperativ savremenog pozorišta. Produkcijски model Evropske Noći teatra, kao jedinstvene jednodnevne evropske kulturne manifestacije, je decentralizovan produkcijски model koji potiče inovacije, daje fleksibilnost u organizacijskoj strukturi i otvara potpuno novu produkcijску dimenziju.

Uz pomoć tehnologije i inovativnih narativnih tehnika, produkcijске kuće, javne ustanove i kulturni akteri traže nove načine za angažiranje publike. Sama organizacija manifestacije zahtjeva koordinaciju značajnog broja individualnih kulturnih organizacija i obuhvata sve oblike scenskih umjetnosti, a osim pozorišnih predstava također se organizuju radionice, razgovori sa umjetnicima i otvaraju se “vrata-iza-scene”.

Samim tim Noć teatra potiče publiku da iskusi pozorište na potpuno novi način, rušeći barijere između scene i gledalaca, a istovremenu pruža fleksibilnost nudeći opciju konzumiranja programskih sadržaja putem digitalnih platformi.

U srcu Evropske Noći Teatra je ideja o promociji različitih formi teatarske umjetnosti. Produkcijски model stoga mora biti interdisciplinaran, kombinirajući tradicionalne forme teatra s modernijim formama kao što su interaktivne izvedbe, multimedijalne instalacije i digitalni teatar.

Za uspješnu realizaciju ovog eventa potrebna je bliska suradnja između različitih teatarskih kuća, umjetničkih institucija, obrazovnih ustanova i lokalnih vlasti, a osnovna ideja decentralizovanog modela je da se različite pozorišne ustanove, trupe, organizacije i nezavisni umjetnici uključe u kreiranje i realizaciju programa.

Umjesto centralizovanog modela, gdje je jedna institucija ili organizacija odgovorna za kompletnu produkciju, decentralizovani model omogućava učesće mnogih različitih aktera. Takva široka mreža partnerstava omogućuje pristup resursima, lokacijama i financiranju.

Ključne riječi: Decentralizovani produkcijски model – Pozorišna produkcija - Interdiscipliniran model – Evropska noć teatra – Traganje – Tehnologija – Inovacije.

1. Uvod

Evropska noć teatra je jedinstvena jednodnevna manifestacija posvećena scenskim i izvedbenim umjetnostima i održava se svake godine u određenom broju europskih zemalja, a od 2010. godine Bosna i Hercegovina također učestvuje u projektu. Program Noći teatra primarno obuhvata pozorišne predstave, ali i ostale oblike scenskih umjetnosti (međunarodne koprodukcije i gostovanja, čitanja i adaptaciju tekstova savremenih europskih autora, višejezičnost, okrugle stolove i susrete s direktnim internetskim uključivanjem, koncerte, izložbe, igraonice i radionice za djecu, te prigodnu gastronomsku ponudu).

Bosansko narodno pozorište Zenica je glavni partner i koordinator međunarodnog pozorišnog projekta Evropska noć teatra (European Theatre Night) za Bosnu i Hercegovinu. Osnovna ideja Noći teatra je uživati u osjećaju zajedništva i okupljenosti oko jedinstvene ideje kulturnog zbližavanja, dati posjetiocima priliku upoznavanja pozorišta iz druge vizure, odlaskom iza scene, u prostorije pozorišta u koje publika inače nema pristup, upoznati ih s načinom njegovog funkcionisanja, pozvati ih na otvoreni dijalog, diskusiju, pozvati ih na nove izvedbe i okrugle stolove, te jednostavno otvoriti komunikaciju na svim nivoima.

Cilj manifestacije je, između ostalog, dobra međuteatarska saradnja i umrežavanje pozorišta na nacionalnom i internacionalnom nivou. Samim tim Noć teatra kao jedinstvena manifestacija doprinosi promociji multikulturalnosti na bosanskohercegovačkim i regionalnim prostorima. Manifestacija ovaj cilj postiže upotrebom decentralizovanog produkcijskog modela, a ono što karakteriše ovaj model je niz povezanih, ali autonomnih entiteta koji učestvuju u realizaciji manifestacije.

Bitno je istaknuti da je po prvi put u Bosni Hercegovini jedan projekat uspio okupiti i umrežiti gotovo sva nacionalna, entitetska, kantonalna, regionalna, gradska, općinska, privatna i javna pozorišta/kazališta, centre za kulturu, institute, ustanove, udruženja, muzeje, umjetničke organizacije. Samim tim Noć teatra je i **jedna od najznačajnijih kulturnih manifestacija u modernoj Bosni i Hercegovini.**

2. Specifičnosti Evropske noći teatra

Evropska noć teatra predstavlja jedinstven produkcijski pozorišni projekat koji se paralelno održava u više evropskih zemalja. Manifestacija je koncipirana kao jednodnevni event koji se organizuje na godišnjem nivou, svake treće subote u mjesecu novembru.

Prema statističkim podacima ukupno 11 država je participiralo u projektu u prethodnim godinama (Hrvatska, Slovačka, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Slovenija, Srbija, Austrija, Holandija, Češka, Bugarska i Belgija), a u 2022. je do sada potvrđeno učešće 4 države (Češka republika, Slovačka, Bugarska, Hrvatska i Bosna i Hercegovina).

Ova teatarska manifestacija, koja je međunarodnog karatera, ima za cilj da okupi sve radnike i ljubitelje teatarske umjetnosti i ujedini ih u promociji teatarske i izvedbene umjetnosti i ostavlja mogućnost publici da upozna pozorište i iz jedne potpuno druge vizure posjećujući scenske

izložbene prostore, radionice i da se upozna sa glumačkim ansamblom i uposlenicima pozorišta. **Tako je** u Bosni i Hercegovini 19. novembra 2022. godine u 12 gradova i 16 institucija realizovano 27 programskih aktivnosti. Noć teatra je obilježena u Zenici, Mostaru, Sarajevu, Kaknju, Travniku, Konjicu, Laktašima, Srebreniku, Zavidovićima, Tuzli, Maglaju i Banja Luci.

Misija noći teatra jeste da se upozna pozorište iz druge vizure, dakle da se upozna sam nastanak i proces rada na predstavi i da se otvore vrata svih kulturnih ustanova, ne samo pozorišta, iako pozorište i pozorišne predstave predstavljaju primat aktivnosti Noći teatra.

Centralni program manifestacije je 2022. godine po 13 put organizovan u Bosanskom narodnom pozorištu Zenica, gdje je izvedena predstava "Tri dana". Kao afirmacija za domaće bh. dramske autore i dramsku književnost Bosne i Hercegovine, upriličena je i objava konkursa za najbolji dramski tekst.¹

Program Noći teatra primarno obuhvata pozorišne predstave, ali i ostale oblike scenskih umjetnosti kao što su međunarodne koprodukcije i gostovanja, čitanja i uprizorenja tekstova savremenih evropskih autora, višejezičnost, okrugle stolove i susrete s izravnim internetskim uključivanjem, koncerte, izložbe, igraonice i radionice za djecu, te prigodnu gastro-nomsku ponudu.

Specifičnost Evropske Noći teatra je **decentralizovan produkcijski model** koji otvara potpuno novu produkcijsku dimenziju. Programske aktivnosti u okviru Manifestacije se mogu održavati uživo ili putem interneta, na matičnim ili gostujućim scenskim prostorima, a putem zajedničke koordinacije i fokusirane marketing kampanje na nacionalnom i međunarodnom nivou povećava se broj posjetilaca i konzumenata kulturnih proizvoda u svakom od gradova učesnika. U marketing kampanji surađuju desetine kulturnih ustanova u BiH i stotine kulturnih ustanova u Evropi. S obzirom na samu ambicioznost i međunarodni karakter projekta, Noć teatra u BiH uživa značajnu podršku strane medija.

Također, Evropska noć teatra je jedini međunarodni kulturni projekat u kojem učestvuju ustanove iz oba entiteta i Brčko Distrikta, i kao takav predstavlja jedinstven kulturni projekat koji se održava na cjelokupnoj teritoriji Bosne i Hercegovine. Samim tim ovaj međunarodni projekat dovodi do umrežavanja radnika iz cijelog kulturnog sektora, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou i kao rezultat rada na ovom projektu uspostavljaju se novi kontakti, koncipiraju se novi produkcijski projekti i temelji budućih kooprodukcijskih saradnji.

Noć teatra predstavlja „dan otvorenih vrata“, i na ovaj dan pozorišne kuće nude svoje predstave besplatno, kako bi produbili vezu koja već postoji između njih i publike. Uz ponudu repertoarnih predstava, misija Evropske noći pozorišta je i da obezbjedi međunarodna gostovanja, kao i da organizuje razmjenu predstava između domaćih i stranih učesnika. Publika ima priliku da upozna umjetnike kroz okrugle stolove i druženja koja se organizuju uživo ili putem interneta. Sve to služi stvaranju nove vrste

1 <https://ero.ba/2022/11/19/noc-teatra-bih-obiljezit-ce-17-ucesnika-s-27-programskih-sadrzaja/>

zajedništva između publike i umjetnika.

Decentralizovani modeli u organizaciji kulturnih manifestacija, kao što je Evropska noć teatra, podrazumijevaju da se ovakvi događaji ne upravljaju iz jednog centralnog mjesta ili institucije. Umjesto toga, različiti akteri - kao što su nezavisne pozorišne trupe, kulturni centri, škole, umjetničke organizacije i pojedinci - mogu učestvovati u kreiranju programa. U slučaju Evropske Noći teatra određuje se centralna institucija ili organizacija koja služi kao producent i koordinator manifestacije na teritoriji određene države. Koordinator iz različitih zemalja učesnica su u međusobnoj komunikaciji povodom zajedničke saradnje, koordiniraju PR i marketing aktivnosti, a samostalno rade na organizaciji i realizaciji svake edicije manifestacije.

Ciljevi projekta Evropska noć teatra su veoma raznoliki i mogu se klasifikovati po sljedećim naznakama:

- a) Razvoj teatarske umjetnosti u Bosni i Hercegovini;
- b) Umrežavanje pozorišnih ustanova, domova kulture, amaterskih društava, muzeja, akademija u Bosni i Hercegovini;
- c) Umrežavanje sa teatrima iz Regiona i Europe;
- d) Otvoriti mogućnost teatarskih koprodukcija na međunarodnom nivou;
- e) Povećanje broja i kvaliteta kulturnih i umjetničkih dešavanja u državi Bosni i Hercegovini;
- f) Uvećanje ponude kvalitetnih pozorišnih predstava teatarskoj publici u Bosni i Hercegovini.

Šarenolika je raznolikost mogućnosti koje manifestacija pruža i svojim posjetiocima, a i svim zainteresovanim. Pored ostalog te mogućnosti su:

- Publici se pruža mogućnost da upozna i proširi svoje razumijevanje pozorišne umjetnosti, te da se upozna sa novim formama i stilovima.
- Kroz različite vrste predstava i performansa, publika ima priliku da se opusti i uživa u visokokvalitetnoj umjetnosti.
- Manifestacija kroz interaktivne segmente kao što su Q&A sesije, radionice ili otvorene diskusije, omogućavajući publici da se aktivno uključe i izraze svoje mišljenje.
- Mogućnost izbora; Kulturno-umjetničko osvještavanje; Uvid u dramsko stvaralaštvo Bosne i Hercegovine.
- Manifestacija često posluži kao mjesto okupljanja gdje publika može komunicirati sa drugim ljubiteljima pozorišta, ali i sa umjetnicima i stručnjacima u ovom polju.
- Uvid u nove aktivnosti pozorišta iz BiH i Regiona.

3. Diverzitet sadržaja manifestacije

Decentralizovan i fleksibilan produkcijski model omogućuje širok spektar umjetničkih izraza i tema, što manifestaciju čini dinamičnom i privlačnom za različite segmente publike. Ako analiziramo programski sadržaj Evropske noći teatra BiH u periodu od 2019. – 2022. godine možemo primjetiti da osim repertoarskih izvedbi dramskih predstava od strane

profesionalnih i amaterskih pozorišta u programu manifestacije se također mogu pronaći:

- forumi dramskog pisca,
- edukativne glumačke radionice,
- muzički koncerti klasične i savremene muzike,
- promocije festivala plesa i folkloru,
- pozorišno-dokumentarne izložbe,
- javne prezentacije škola glume i govora,
- izložbe fotografija,
- radionice za učenike osnovnih i srednjih škola,
- defile članova pozorišta,
- čitanje dramskih tekstova,,
- promocije knjiga
- i likovne izložbe.

Ovaj diverzitet sadržaja donosi brojne prednosti, kako za organizatore tako i za publiku i samu umjetničku zajednicu. Različiti stilovi, žanrovi i tematski okviri potiču inovaciju i kreativnost, što je dodatno akcentirano činjenicom da se u zadnjim edicijama manifestacije određeni broj programa prezentuje kako uživo tako i online, putem digitalnih platformi.

Ovo otvara i nove mogućnosti kreativnog izražaja. Diverzitet sadržaja također omogućava širi estetski domet, nudeći različite "jezike" kroz koje se mogu ispričati različite priče ili istražiti različite emocije i ideje. Raznovrsnost programa može privući i različite segmente publike, od mlađih generacija do starijih, i od onih sa konvencionalnim ukusima do onih zainteresovanih za avangardne forme.

4. Uključivanje lokalnih zajednica

Decentralizacija omogućuje da i manje sredine i nezavisni akteri dobiju priliku da predstave svoje radove i angažuju lokalnu zajednicu. Noć teatra može pružiti obrazovne mogućnosti za lokalne stanovnike, kroz radionice, predavanja i druge oblike interakcije s umjetnicima i stručnjacima. Manifestacija također daje priliku za razmjenu ideja i iskustava između lokalnih i internacionalnih umjetnika i publike, a uključivanjem u ovakve manifestacije pomaže malim zajednicama da se pozicioniraju kao kulturni centri, što može imati dugoročne prednosti.

Ne treba zanemariti činjenicu da ove vrste manifestacija pružaju platformu za mlade i nadolazeće umjetnike da se izraze i steknu priznanje, često pred internacionalnom publikom. Samim tim integracija lokalnih zajednica u manifestacije poput Evropske noći teatra može biti korisna za sve uključene strane.

5. Fleksibilnost

Decentralizovani modeli su obično agilniji i brže se mogu prilagoditi promjenama ili nepredviđenim okolnostima. Fleksibilni produkcijski model manifestacije je posebno dolazio do izražaja u 2020. godini kada je pandemija COVID-19 dovela do otkazivanja mnogih događanja i zatvaranja kulturnih ustanova.

Uprkos preprekama, manifestacija je zahvaljujući upotrebi digitalnih platformi održana, iako su fizička okupljanja bila otkazana ili ograničena. Online format je također omogućio da ljudi iz različitih dijelova svijeta pristupe manifestaciji, čime se povećao globalni doseg i inkluzivnost. Zahvaljujući online distribuciji programskog sadržaja manifestacija se mogla održati uz minimalne zdravstvene rizike za izvođače i publiku. Upravo na ovom primjeru možemo steći uvid u prednosti fleksibilnog modela organizacije koji je omogućio brze promjene u programu, prilagođavajući se tako zadatim smjernicama i ograničenjima i pretvarajući ih u potencijalne prilike.

Tehnologija je također omogućila integraciju interaktivnih elemenata, kao što su Q&A sesije, radionice i online diskusije, koje su dale dodatnu vrijednost iskustvu publike. Online format je značajno smanjio potrebu za fizičkom infrastrukturom, putovanjima, smještajem i drugim logističkim troškovima, a povećao je i ekonomsku održivost jer je omogućio brzo prilagođavanje u slučaju neočekivanih okolnosti, kao što su zabrane izvedbi uživo ili zbog drugih ograničenja. Neosporiva je i činjenica da je digitalni format otvorio mogućnost participacije publike koje inače možda ne bi mogla prisustvovati programskim sadržajima zbog geografskih ograničenja.

6. Koordinacija i komunikacija kao izazovnost decentralizovanog modela

Više aktera znači i potrebu za efikasnom koordinacijom i komunikacijom, što može predstavljati izazov. S obzirom da u manifestaciji svake godine učestvuje preko dvadeset javnih ustanova, centara za kulturu, domova kulture, udruženja i asocijacija, logistika i koordinacija između svih partnera može biti kompleksna i zahtijeva pažljivo planiranje.

Glavni koordinator manifestacije (za Bosnu i Hercegovinu to je JU Bosphansko narodno pozorište Zenica) ima zadatak da bude spona između svih partnera i da brižljivo organizuje, iskordinira i uredi sve programske aktivnosti koje se u slučaju Evropske noći teatra simultano dešavaju u svih gradovima, na isti dan i u istim ili približnim satnicama.

Rad sa različitim lokalnim timovima koji predstavljaju individualne partnere iz sektora kulture zahtijeva jasne smjernice i stalnu koordinaciju. Pružanje tehničke podrške za različite lokacije i formate također može biti izazov, posebno ako se programi izvode putem online platformi.

Pored organizacije glavnog programa, komunikacija također podrazumijeva koordinaciju svih zajedničkih PR aktivnosti, kako na lokalnom tako i na nacionalnom nivou. Brzo i efikasno širenje informacija između centralnog koordinatora organizacije i lokalnih partnera je ključno za uspjeh manifestacije.

7. Varijabilna kvaliteta programskih sadržaja

Varijabilni kvalitet programa unutar manifestacije kao što je Evropska noć teatra može biti posebno izazovan aspekt u organizaciji. Ovaj izazov je posebno izražen u decentralizovanim manifestacijama koje uključuju različite lokacije, izvođače i kulturne zajednice.

Manje lokalne zajednice recimo nemaju pristup vrhunskoj tehničkoj

opremi, što može uticati na kvalitet izvedbe, budžetska ograničenja mogu uticati na mogućnosti produkcije, a mješavina profesionalnih i amaterskih izvođača također može dovesti do varijacija u kvalitetu.

Varijabilni kvalitet može predstavljati izazov, ali i priliku za potenciranje različitosti i inkluzivnosti. Ključno je pronaći balans između očuvanja visokog standarda i omogućavanja raznolikosti izvođača i sadržaja. Ovo često zahtijeva pažljivu koordinaciju, stručnu evaluaciju, a možda i dodatne resurse za obuku i podršku.

8. Izazov u finansiranju Evropske noći teatra

Finansiranje je jedan od ključnih izazova u organizaciji bilo koje manifestacije, a u slučaju decentralizovane manifestacije kao što je Evropska noć teatra, ovaj izazov postaje još kompleksniji.

Decentralizovani modeli često zahtijevaju složenije modele finansiranja, gdje više aktera može biti uključeno u prikupljanje sredstava. Kada je u pitanju Evropska noć teatra, glavni koordinator kao i svi partneri na projektu mogu individualno da apliciraju za sredstva podrške od strane lokalnih, kantonalnih i entitetskih/federalnih izvora finansiranja.

S obzirom na postojeću političku klimu u Bosni i Hercegovini koja podrazumijeva nestabilne modele finansiranja i podrške ustanovama kulture, ukupan budžet za organizaciju manifestacije može znatno da varira iz godine u godinu.

Nestabilnost može da izazove i ovisnost o različitim izvorima finansiranja, kao što su javne subvencije, privatni sponzori ili donacije, a koji mogu ugroziti uspješno zatvaranje finansijske konstrukcije manifestacije. S obzirom da nema jasno regulisano finansiranje, ekonomske promjene kao što su inflacija ili recesija mogu uticati na dostupnost finansijskih resursa i cijene rada i materijala. Prikupljanje finansijskih sredstva može predstavljati problem i u razvijenim zemljama, što pokazuje podatak da je centralni koordinator Manifestacije za Republiku Austriju bio prinuđen da otkáže manifestaciju u 2023. godini zbog nedostatka federalnog finansiranja.²

8. Fragmentacija brenda

Fragmentacija brenda je jedan od najvećih izazova koji se mogu pojaviti u decentralizovanom modelu produkcije manifestacije kao što je Evropska noć teatra. S obzirom na broj partnerskih organizacija i teritorijalnu distancu između njih, može biti izazovno održati koherentan brend i vizualni identitet manifestacije.

Lokalne organizacije mogu imati svoje vizije i načine interpretacije što Evropska noć teatra treba da predstavlja, što može dovesti do nekonzistentnih poruka i iskustava za publiku, a vizuelni identitet manifestacije može varirati od lokacije do lokacije, što može zbuniti publiku i umanjiti prepoznatljivost brenda.

Koherentnu promociju može otežati i korištenje različitih metoda i kanala komunikacije, s obzirom da se izbor i upotreba istih prepūšta lokalnim partnerima. Dodatni izazov za brend manifestacije je činjenica da ako

² <https://europaeische-theaternacht.at/>

jedna lokalna verzija manifestacije nije dobro organizovana ili izvedena, to može negativno utjecati na ukupni brend i reputaciju manifestacije.

Ako se prepoznatljive karakteristike manifestacije izgube kroz različite lokalne interpretacije, snaga i utjecaj brenda mogu biti značajno umanjeni, a glavni koordinatorski može imati i ograničenu mogućnost kontrole nad lokalnim događanjima, što povećava rizik od narušavanja integriteta brenda. Upravljanje ovim izazovima i opasnostima zahtijeva pažljivu koordinaciju, jaku centralnu viziju i stalnu komunikaciju između svih partnera.

Postavljanje jasnih smjernica i standarda može pomoći u očuvanju integriteta i prepoznatljivosti brenda Evropske noći teatra i upravo u ovu svrhu glavni koordinatorski kontinuirano ulaže svoje resurse kako bi očuvao centralnu viziju i prepoznatljivost brenda.

Samim tim glavni koordinatorski na državnom nivou u potpunosti priprema i producira promotivni materijal manifestacije (plakat, letke i brošure, video i audio najave, promotivne tekstove) i distribuira ih svim lokalnim partnerima na projektu, u cilju očuvanja zajedničke vizije manifestacije.

10. Finansijski konstrukt Evropske noći teatra

Decentralizovani model rada donosi posebne izazove i prilike u pogledu finansijske konstrukcije. Ono što karakteriše ovaj model je niz povezanih, ali autonomnih entiteta koji učestvuju u realizaciji manifestacije. Centralni koordinatorski manifestacije Evropska noć teatra na nivou Evropske je Narodno sveučilište Dubrava iz Republike Hrvatske. Prema riječima Sandre Banić Naumovski, ravnateljice Narodnog sveučilišta Dubrava, postoje napori da se projekat Evropske noći teatra prepozna na nivou Evropske unije kao manifestacija koja slavi scensku umjetnost Evropske kulture. Za sada međutim ne postoji centralni izvor finansiranja za ovu manifestaciju na nivou Evropske unije.

Finansijska sredstva se često obezbjeđuju putem subvencija od strane državnih i lokalnih vlasti, a svaki nacionalni koordinatorski ili lokalni partner može aplicirati za finansijska sredstva.

U Bosni i Hercegovini oblasti kulture su zastupljene institucijama kulture koje su, u najvećem broju, javne institucije, a uglavnom se finansiraju iz zajedničkih izvora sredstava, a najčešće iz budžeta državnih institucija ili projekata. Samim tim nacionalni koordinatorski, koji je u slučaju Bosne i Hercegovine javna ustanova, potražuje finansijska sredstva za organizaciju i realizaciju kompletne manifestacije, a lokalni partneri mogu tražiti sredstva za produkciju i izvedbu svojih programskih sadržaja koji su dio generalnog programa manifestacije. Iako neki događaji mogu biti besplatni, prodaja ulaznica za određene programe može generisati dodatne prihode partnerima i ovi prihodi u potpunosti ostaju kod lokalnih partnera.

Nacionalni koordinatorski preuzima na sebe administrativne troškove organizacije koji se primarno ogledaju u administrativnim troškovima i troškovima marketinga i PR kampanje. U ovu svrhu koordinatorski traži podršku od strane lokalnih, kantonalnih i federalnih izvora finansiranja, kao i moguće sponzore i donatore koji su spremni da podrže manifestaciju.

Uprkos izazovima, ovakav model rada može donijeti visok stepen flek-

sibilnosti i mogućnost za inovativne pristupe finansiranju i produkciji.

U okviru manifestacije se uglavnom izvode programi koji su u prethodnom periodu unaprijed pripremljeni i za koje su troškovi produkcije pokriveni. S druge strane trošak izvedbe programa se ne može izbjeći (osim ako se program ne distribuira online putem prethodno pripremljenog video snimka), ali lokalna i nacionalna marketing kampanja manifestacije omogućava povećan stepen svijesti kod potencijalne publike što dovodi i do većeg broja posjetilaca.

S obzirom na raznolikost i širinu programskog sadržaja manifestacije, privlačenje privatnih sponzora može biti ključni element finansiranja.

11. Budžetiranje manifestacije Evropska noć teatra

Izazov u budžetiranju projekta je u tome što nije moguće koristiti brojeve iz prošlosti. Cijene su se mijenjale i način na koji se nešto radilo se promijenilo.

Osnovni troškovi za koordinatora manifestacije su produkcija i distribucija promotivnog i teatrološkom materijala (dizajniranje a potom izrada plakata, brošura, flyera, bedževa, majica itd), pokrivanje administrativnih troškova (papiri, printeri, telefon, internet itd), vrijednost utrošenih radnih sati od strane svih radnika koji učestvuju u organizaciji manifestacije, organizovanje press konferencija u bosanskohercegovačkim gradovima i putni troškovi produkcijskog tima i održavanje web domene „Noći teatra“.

U odnosu na dobivena sredstava ambicije za predstojeću ediciju manifestacije se srazmjerno povećavaju ili smanjuju. Prednost decentralizovanog produkcijskog modela i samog koncepta Evropske noći teatra je što se manifestacija brzo i fleksibilno može prilagoditi različitim budžetima i mogućim preprekama. S obzirom da niti jedan programski sadržaj u pravilu ne mora biti unaprijed isproduciran isključivo za potrebe manifestacije, često se izvode već postojeće pozorišne predstave, muzički, likovni i drugi i drugi sadržaji.

Centralni koordinator u pravilu nema troškova produkcije programskog sadržaja, osim ako samostalno ne odluči, u skladu sa mogućnostima, da se upusti u produkciju istih.

Ako određeni lokalni partner procjeni da neće imati adekvatnu posjetu za svoje programske aktivnosti i da neće biti u mogućnosti da pokrije osnovne troškove izvedbe, taj isti program se može distribuirati u digitalnoj formi.

12. Umjesto zaključka - željeni efekti manifestacije

Produkcijski model Evropske noći teatra predstavlja jedinstven i inovativan pristup organizaciji i realizaciji kulturnih manifestacija. Njegova decentralizovana struktura omogućava visok stepen fleksibilnosti i adaptabilnosti kako u organizacijskom tako i u finansijskom modelu rada, što je posebno dolazilo do izražaja tokom pandemije COVID-19 kada je više programskih sadržaja distribuirano u digitalnom formatu.

Jedan od osnovnih ciljeva manifestacije je razvoj teatarske umjetnosti u Bosni i Hercegovini i umrežavanje pozorišnih ustanova, domova kulture,

amaterskih društava, muzeja, akademija i drugih aktera iz sektora kulture i neupitno je daovakav produkcijski model omogućava uključivanje različitih pozorišnih kuća, nezavisnih producenata i umjetnika, čime se potiče raznolikost i inkluzivnost.

Decentralizovani model također omogućava manjim pozorištima i nezavisnim umjetnicima da dobiju pažnju koju inače možda ne bi imali, a manifestacija također pruža umjetnicima i producentima iz različitih gradova i regija priliku da međusobno uče i surađuju, obogaćujući tako lokalnu pozorišnu scenu. Ovaj model rada nosi i svoje izazove: od pitanja finansiranja i koordinacije do rizika fragmentacije brenda i varijabilnog kvaliteta sadržaja. Uprkos tome, možemo zaključiti da je manifestacija Evropska noć teatra BiH dugoročno uspješan i održiv projekat, s obzirom da je u pitanju manifestacija koja se obilježava na cjelokupnoj teritoriji Bosne i Hercegovine, sa rasprostranjenom mrežom lokalnih partnera i raznovrsnim sadržajem.

Iako se scenska umjetnost primarno bavi direktnom komunikacijom između umjetnika i gledaoca, tehnologija je omogućila prevazilaženje nekih od izazova sa kojima se manifestacija tokom godina susretala, kao što su Covid-19 i nepredvidljivost u finansiranju projekta. Upotreba digitalnih platformi za streaming predstava i distribuciju digitalizovanog programa omogućila je širi doseg i pristup novim publikama, a takođe je dala uvid u dragocjene podatke o gledaocima koji mogu informisati buduće programiranje i marketing strategije.

Zahvaljujući decentralizovanom produkcijskom modelu i učešću značajnog broja gradova u Bosni i Hercegovini, „Evropska noć teatra“ ima širok medijski domet. A upravo zahvaljujući uspješnoj PR kampanji manifestacija može imati niz pozitivnih efekata na pozorište i scenske umjetnosti, kao što je razvoj nove publike.

Medijski domet pomaže i u promociji različitih stilova i formi pozorišne umjetnosti, što može mijenjati ili obogatiti javnu percepciju o pozorištu, a medijska pažnja može pomoći u osvježavanju imidža pozorišta kao kulturno relevantne i dinamične umjetničke forme.

U konačnici, produkcijski model Evropske noći teatra može poslužiti kao inspiracija za druge kulturne i umjetničke inicijative u Bosni i Hercegovini koje teže da demokratizuju pristup kulturi i umjetnosti. On nudi radni okvir koji je dinamičan, inkluzivan i prilagodljiv, ali koji također zahtijeva pažljivo planiranje, koordinaciju i evaluciju kako bi se osigurala njegova dugoročna održivost i uspjeh.

IZVORI

1. https://www.noc-kazalista.com/wp-content/uploads/2011/06/rossi_la_nuitee_note_eng.pdf
2. <https://www.noc-kazalista.com/o-projektu-before-import/>
3. <https://www.jutarnji.hr/kultura/kazaliste/udruga-branitelja-trazi-da-se-noc-kazalista-odrzava-kasno-u-listopadu-ili-pocetkom-studeno->

- ga-kao-sto-je-predlozila-idejna-zacetnica-rossi-6592788
4. <https://www.noc-kazalista.com/o-projektu-before-import/>
  5. <https://www.noc-kazalista.com/arhiva-2008/>
  6. <https://www.noc-kazalista.com/arhiva-2009/>
  7. <https://www.noc-kazalista.com/arhiva-2010/>
  8. https://www.google.com/search?q=no%C4%87+teatra+bosna+i+-hercegovina+2010+zenica&rlz=1C1KNTJ_hrBA1058BA1058&oq=no%C4%87+teatra+bosna+i+-hercegovina+2010+zenic
  9. https://www.noc-kazalista.com/wp-content/uploads/2011/06/rossi_la_nuitee_note_eng.pdf
  10. <https://nap.ba/qpost/219705/>
  11. <https://ero.ba/2022/11/19/noc-teatra-bih-obiljezit-ce-17-ucesnika-s-27-programskih-sadrzaja/ederalna.ba/noc-teatra-bih-ove-ce-godine-biti-obiljezena-u-12-gradova-i-s-ukupno-27-programa-0u97m>
  12. <https://ero.ba/2022/11/19/noc-teatra-bih-obiljezit-ce-17-ucesnika-s-27-programskih-sadrzaja/>
  13. <https://europaeische-theaternacht.at/>
  14. <https://www.bnp.ba/bnp/novosti/item/1412-poziv-na-sudjelovanje-na-medunarodnoj-teatarskoj-manifestaciji-european-theatre-night-evropska-noc-teatra-noc-teatra-bih-2021>
  15. <https://www.kultura Zagreb.hr/noc-kazalista-2022/>
  16. <http://www.seecult.org/vest/evropska-noc-pozorista>
  17. <https://www.nocdivadel.cz/en/about/>
  18. <https://www.nocdivadel.cz/en/about/>
  19. <https://www.vindobona.org/article/european-theatre-night-2022-in-austria>
  20. <https://www.nocdivadel.cz/en/media/>
  21. Izvor: <https://www.nocdivadel.cz/wp-content/uploads/2022/05/DS-CF5637-scaled.jpg>

DENIS KRZALICH
JAKOV AMIDZICH
SRDJAN VUKADINOVICH
ZORAN PAVLJASEVICH

Production Model of European Night Theater

Summary

The search for production models and their specific adaptability is an imperative of contemporary theater. The production model of the European Theater Night, as a unique one-day European cultural manifestation, is a decentralized production model that encourages innovation, gives flexibility in the organizational structure and opens up a completely new production dimension.

With the help of technology and innovative narrative techniques, production companies, public institutions and cultural actors are looking for new ways to engage the audience. The organization of the event itself requires the coordination of a significant number of individual cultural organizations and includes all forms of performing arts, and in addition to theater performances, workshops, talks with artists and the opening of "doors-behind-the-scenes" are also organized.

Thus, Theater Night encourages the audience to experience the theater in a completely new way, breaking down the barriers between the stage and the audience, and at the same time provides flexibility by offering the option of consuming program content via digital platforms.

At the heart of the European Night of Theater is the idea of promoting different forms of theater art. The production model must therefore be interdisciplinary, combining traditional forms of theater with more modern forms such as interactive performances, multimedia installations and digital theater.

Successful realization of this event requires close cooperation between different theater companies, art institutions, educational institutions and local authorities, and the basic idea of the decentralized model is to involve different theater institutions, troupes, organizations and independent artists in the creation and implementation of the program.

Instead of a centralized model, where one institution or organization is responsible for the entire production, the decentralized model allows the participation of many different actors. Such a broad network of partnerships also provides access to resources, locations and funding.

Key words: Decentralized Production Model - Theater Production - Interdisciplinary Model –

European Theater Night - Search - Technology - Innovations.

SRDJAN VUKADINOVIĆ
DENIS KRĐALIĆ
JAKOV AMIDŽIĆ

UMREŽAVANJE PRODUKCIJSKIH STRUKTURA POZORIŠNOG ČINA

Sažetak. Teatarski čin je uvijek obojen specifičnim i posebnim segmentima i strukturama koje ga konstituišu, kako onim programsko repertoarskim, tako i produkcijskim. U šarenolikom spektru kreiranja pozorišnog čina uvijek je prisutno sučeljavanje mnogih elemenata oblikovanja projekta. Tu složenu dimenziju nastanka pozorišne predstave ili projekta u širem smislu (festivala) determinišu mnogi, kako lični, tako i opšte prihvaćeni senzibilni modusi. Najbitnije je, kada je riječ o produkcijskom momentu, umrežiti sve strukturne segmente u jednu cjelinu koja ne mora biti nužno šablonizirana, ali treba biti efikasna i produktivna.

Uspješniji rezultati u pozorištu su mogući ako je umrežavanje produkcijskih struktura urađeno sa sadržajem i idejom djela, odnosno konačnog pozorišnog čina. Svaki trenutak i moment društvene stvarnosti u pozorištu nosi sa sobom mnoštvo struktura, ali je najvažnije bazirati se na onome što je menadžment u kulturi, predstava, pozorišna produkcija, manifestacije, producent i marketing u kulturi.

Tradicija umrežavanja produkcijskih struktura je duboko ukorijenjena u konačnost i (ne)impresivnost pozorišnog čina, a kompaktnost struktura čini projekat potpunijim u svakom smislu njegovog ispoljavanja.

Ključne riječi: Umrežavanje – Produkcijske strukture – Pozorišni čin – Menadžment – Marketing – Predstava – Producent.

1. U v o d

Primarni obuhvat pozorišnog čina pored predstava, čine i ostali oblici scenskih umjetnosti (festivali, međunarodne koprodukcije i gostovanja, čitanja i adaptacija tekstova kako savremenih autora, tako i klasika, zatim višejezičnost, okrugli stolovi i susreti s direktnim internetskim uključivanjem, koncerti, izložbe, igraonice, radionice za djecu, i dr.).

Osnovna ideja umrežavanja produkcijskih struktura pozorišnog čina je sadržana u namjeri da se napravi uspješna kopča između svih sastavnih dijelova jednog složenog procesa kao što je teatar. Taj važan korak je moguće napraviti ako se uskladi menadžment, i predstava, i marketing i stvaranje, i predstava, i producent, ali i repertoar i manifestacija sa cjelokupnim produkcijskim obuhvatom.

Postići taj sklad je garancija da će pozorišni čin dugo živjeti, da će se o njemu govoriti, i da može biti primjer kako uraditi projekat koji traje.

2. Umreženost menadžmenta u kulturi

Kulturni menadžment, kao dio kulturologije, ali i savremenog menadžmenta, polazi od stanovišta da je kultura sistem unutar koga se svjesnom ljudskom djelatnošću može oblikovati, obrazovati, uređivati, upravljati, usmjeravati razvoj, riječju, unutar kojeg se mogu organizovati uslovi kulturnog i, posebno, umjetničkog stvaralaštva, oblici njegovog plasmana i prijema u najširoj javnosti.

Stoga menadžment u kulturi podrazumijeva napor čovjeka da svjesnom djelatnošću uskladi, dovede u određene odnose ljudske potrebe, rad i stvaralaštvo u oblasti kulture i umjetnosti, radi što bogatijeg i dinamičnijeg kulturnog života zajednice.

Dobro osmišljena organizaciona struktura sadrži tri zasebna elementa:

1. strukturu nadležnosti,
2. strukturu ovlaštenja, moći/uticaja
3. i strukturu nagrada (Adižes, 2008:85).

Predmet kulturnog menadžmenta (ili nauke o organizaciji kulturnih djelatnosti, kako se ova primijenjena naučna disciplina ranije zvala), jeste proučavanje svih načina (oblika, modela) organizovanja koji se javljaju u različitim društvenim i različitim historijskim periodima, unutar kulturnih djelatnosti u cjelini i u pojedinim oblastima kulture (pozorišnoj djelatnosti, kinematografiji, radio difuziji itd.).

Kako je cilj menadžmenta u kulturi i umjetnosti pronalaženje odgovarajućih organizacionih rješenja (modela), koji u najvećoj mjeri doprinose razvoju, društvenoj i tržišnoj efikasnosti kulturnih djelatnosti, to ova nauka ima dvije osnovne dimenzije:

a1) Analitičko-deskriptivnu (opisivanje i istraživanje postojećih oblika i metoda organizovanja);

b1) Projektno-modelsku (razvijanje i ispitivanje novih, adekvatnijih i efikasnijih načina i modela organizovanja).

Navedene dvije dimenzije kulturnog menadžmenta prepliću se i dopunjavaju. Očigledno je da je opisivanje i analiza postojeće situacije preduslov projektovanja i razvijanja novih organizacionih modela, ali i obrnuto, opisivanje postojećeg mora se vršiti kroz modelska uopštavanja.

2.1. Ciljevi i zadaci kulturnog i umjetničkog menadžmenta su:

- Izgradnja sistema (modela) kulturnog života, koji polazi od određene kulturne politike; organizaciono oblikovanje sistema unutar jedne države i društvene zajednice;

- planiranje razvoja kulture, što podrazumijeva određivanje ciljeva, prioriteta i metoda realizovanja predložene kulturne politike, kao i istraživanje postojeće kulturne situacije kao osnove za razvoj planskih modela;

- izgradnja granskih sistema u kulturnim djelatnostima (uspostavljanje odnosa među pojedinim institucijama radi postizanja optimalnih rezultata) – npr. sistema koji će stvarati najpogodnije uslove za razvoj pozorišne umjetnosti, u kojima će se, jednostavno, pozicionirati različite ustanove: nacionalna, neprofitna, komercijalna i amaterska pozorišta, pozorišni mu-

zeji, agencije, pozorišni časopisi, itd.

- izrada modela pojedinih institucija kulture, te upravljanja i organizovanja rada u njima – menadžment ustanova (filmskih, proizvodnih kuća, pozorišta, kulturnih centara);

- organizovanje procesa proizvodnje (menadžment projekta) pojedinog umjetničkog djela, unutar institucija kulture ili nezavisno;

- organizovanje procesa distribucije (difuzije), kulture;

- menadžment proizvoda;

- na opštem planu: uspostavljanje oblika i modela međunarodne kulturne saradnje (Dragičević-Šešić, 2011: 9-10).

Sušтина bavljenja pozorišnim menadžmentom je spajanje ideje, umjetnika, mjesta i publike u jednu cjelinu, koja kulminira scenskim izvođenjem i postoji dok god je na repertoaru pozorišta, odnosno dok ima svoju publiku (Dunđerović, 1993:36).

3. Umreženost predstava

Umjetnost je jedno od najosnovnijih sredstava čovjekove socijalizacije, koje mu omogućava da se oslobodi ropstva sopstvenoj subjektivnosti i na jednom unutrašnjem, duboko intimnom planu realizuje stapanje sa društvenom cjelinom (Ranković, 1967:115).

Predstava je osnovni oblik scenskog izvođenja u kojem se ostvaruje pozorišni umjetnički čin. Predstava ima tačno određen program – redosljed scenskih dešavanja, čije je precizno utvrđivanje uslovljeno namjenom predstave- ponavljanjem. Svaka predstava realizuje se na osnovu književnog teksta, libreta, ili scenarija koji nastaje kao plod kolektivnog rada ansambla. Oblici dramskog stvaralaštva, uživljavanje raznih vrsta publike u prikazivane komade i načini njihovog predstavljanja upleteni su u potku društvenog života (Divinjo, 1978:765). Pozorišno djelo postiže intezivna dještva na svijet i kulturu publike (Muždeka-Mandžuka, 2000:104). Predstava je autohtono umjetničko djelo, iako je rezultat multidisciplinarnog kombinovanja i stvaranja. Osnovni oblici predstava su:

a) dramska,

b) muzička

c) i plesna.

a) Dramska predstava obuhvata:

sve od spektakla do kamerne i ansambl drame,

pantomime,

monodrame,

recital,

lutkarsku predstavu,

instalacija/performans (site specific).

b) Muzička predstava obuhvata:

opersku predstavu,

operetsku predstavu,

oratorijum,

mjuzikl.

- c) Plesna predstava obuhvata:
 baletsku predstavu
 koreodramu i plesni / neverbalni teatar
 folklornu predstavu.

Svaka predstava – iako se izvodi po unaprijed utvrđenom i uvježbanom programu, ima u sebi elemente novog – moguće su inovacije, ali i padovi, u glumačkim rješenjima i dometima, kvalitetu pjevanja, što karakteriše sve žive umjetnosti. I pored toga može se reći da je predstava jednom utvrđen pozorišni čin (na generalnim probama i premijeri), koji se u svakom novom kontaktu sa publikom ponovo ostvaruje. U toj interakciji može doći do novih pomaka u interpretaciji, ali ne i u samoj strukturi predstave (Šešić, 2011:159-160).

U doživljaju publike psiholozi otkrivaju procese identifikacije i rekreacije. Primalac se identifikuje sa umjetnikom i sa likovima njegova djela / Ranković, 1983: 25).

4. Pozorišna produkcija i umrežavanje

Pozorišna produkcija u svojoj sadržajnosti označava pozorišnu proizvodnju, bilo da je riječ o proizvodnji pozorišne predstave, s više predstava povezanih u pozorišnu sezonu ili proizvodnju pozorišnih festivala i slično. Pozorište je značajan segment društvenog bića i u svim svojim komponentama zavisi od funkcionisanja organizma društva. To se odnosi i na njegovu organizaciju (Vukadinović, 1995:10).

U tom smislu „pozorišna proizvodnja posebna je i različita od ostalih oblika produktivnosti, pa i od ostalih oblika umjetničke proizvodnje, a zbog sinkretičke naravi pozorišta, ona u sebi povezuje mnoge umjetničke i neumjetničke djelatnosti, te u njoj nužno sudjeluje veći broj umjetničkih i neumjetničkih saradnika.“ (Lukić, 2006:73). Specifičnost pozorišne proizvodnje ogleda se i u tome što je pozorište po svojoj naravi društveno najsloženiji umjetnički izražaj, koji ovisi o velikom broju pojedinaca i dinamici njihovih međudnosa, zatim o društvenom kontekstu, kako političkom, tako i finansijskom, o ukupnosti umjetničkih, ali i medijskih promjena u okruženju te o vlastitim fleksibilnim promjenjivim zakonitostima (Lukić, 2011:96).

Primarna funkcija tržišta je da povezuje proizvodnju i potrošnju kroz suočavanje tržišne ponude i tržišne potražnje. Ona se raščlanjuje na četiri konkretne funkcije tržišta:

- informativna,
 - lokativna,
 - elektivna
 - distributivna (Hodžić, 2005:69).

Pozorišna proizvodnja je najdinamičnija i najnepredvidljivija. Predstava se svaki put iznova stvara na licu mjesta, pred očima gledalaca pa je ona umjetnički čin i javni skup u isto vrijeme, a zbog čega je izrazito sociološki definirana u svojoj biti.

Kako je riječ o sugestivnoj umjetnosti (proizvodnji iluzije) koja je ovi-

sna o trenutnom stanju i izvođača i gledaoca, ona je istodobno i izrazito psihološki definirana pa su interakcija i multidisciplinarnost ključne riječi za razumijevanje složene naravi pozorišne proizvodnje. Osnovni faktori pozorišne proizvodnje, po kojima se ona bitno razlikuje od ostalih oblika proizvodnje, jesu:

- a. Kreiranje novog umjetničkog djela, sudjelovanje velikog broja različitih umjetnosti, umijeća i vještina;
- b. Stvaranje je nemoguće posve i do kraja isplanirati pa je riječ o radu sa visokim stepenom rizičnosti;
- c. Stvaranje se u isto vrijeme odvija kao istraživački proces i svojevrsan pokus sa živim ljudima kao radnim materijalom pa je ovisan o subjektivnom faktoru;
- d. U stvaranju sudjeluje veliki broj djelatnika različitih struka, profesija i zanimanja;
- e. Stvaranje je izrazito ovisno o društvenim, psihološkim, estetskim, osobnim i krajnje nepredvidljivim faktorima.

Svaki oblik umjetnosti ima sopstvenu strukturu troškova i ukupni troškovi su kod nekih manji nego kod drugih, ali u izvođačkim umjetnostima postoje neki jasno uočljivi opšti troškovi. Prije svega, predstava se izvodi na određenom mjestu i zahtjeva odgovarajuća tehnička postrojenja (fiksni trošak). Drugo, za predstavu se koristi radna snaga uživo i u konkretnom vremenu i njeni troškovi su isti bez obzira na brojnost publike.

Izvođačke umjetnosti (i profitne i neprofitne) imaju određene zajedničke ekonomske karakteristike. Predstava je kratkotrajnog karaktera, budući da se nudi u određenom vremenskom trenutku i da nakon njenog završetka sadržaj koji nude nestaje.

Nakon što se zavjesa digne nije više moguće prodavati ulaznice za tu predstavu i ona mora da se odvija čak iako je visok procent sjedišta ostao nepopunjen, i pored toga što su troškovi predstave isti, bez obzira na popunjenost gledališta.

Svako izvođenje je predstava za sebe i uvijek zahtjeva ponovno korištenje istih resursa bez obzira na broj gledalaca. Za svaku pozorišnu produkciju postoje fiksni (izgubljeni) troškovi – izrada scenografije i kostima, priprema i probe – i ti troškovi se mogu raspodijeliti na broj izvedenih predstava. Marginalne troškove svake predstave uglavnom određuju učesnici u njoj – izvođači i pomoćno osoblje (Tausi, 2012:229).

U svom najjednostavnijem obliku, analitički model lanca vrijednosti kulturne proizvodnje sadrži početne kreativne zamisli u vezi sa ostalim ulazima/ulaganjima da bi se proizvela kreativna dobra ili usluge, što zatim može proći kroz dalje etape novostvorene vrijednosti, sve dok ne stigne do tržišta i kanala za distribuciju i, konačno, do krajnjeg potrošača (Trozni, 2012:36).

5. Manifestacije i umrežavanje

Kako je osnovni cilj kulturno-umjetničkih manifestacija vrednovanje i

prikazivanje umjetničkih ostvarenja nastalih u određenoj sredini u određenom periodu, one imaju dvojak smisao - smisao podsticanja razvoja stvaralaštva (vrednovanjem) i njegove recepcije (popularisanjem manifestacije u najširoj javnosti).

Stoga manifestacije najčešće imaju „svečarski karakter“ i time postaju zanimljive i onoj publici koja inače ne prati posebno tu oblast kulture i umjetnosti. Pored toga, manifestacije imaju i stručni, studijski dio, u okviru kojeg se nastoji da se okupe istaknuti stručnjaci (kritičari i teoretičari) i stvaraoci iz date oblasti (Šešić. 2011:64).

Kulturno-umjetničke manifestacije mogu se klasifikovati i analizirati prema brojnim kriterijumima koji se odnose na program, ciljeve, obuhvaćena područja, vremenski period, učesnike itd.

Osnovna podjela manifestacija na različite oblike koji proističu iz njihovih ciljeva, obuhvata:

Festivale – takmičarskog karaktera,

Smotre – netakmičarskog, preglednog karaktera,

Sajmove – komercijalnog karaktera,

Proslave – jubileje, animacionog i svečarskog karaktera, na kojima se najčešće odaje priznanje, počast određenom događaju, pojavi ili osobi.

Prema geografskoj odrednici, manifestacije mogu biti:

Međunarodne (svjetske, evropske, mediteranske, skandinavske, balkanske),

Državne/nacionalne,

Regionalne,

Opštinske,

Lokalne.

Prema ritmu ponavljanja, tj. prema vremenskom periodu u kojem su nastala predstavljena umjetnička djela, manifestacije možemo podijeliti na:

Godišnje,

Bijenalne,

Trijenalne itd.(Šešić, 2011: 161).

6. Umreženost producenata

Iako su nazivi produkcija i producent, osobito kod nas, novijeg datuma, valja imati na umu da su i kazališna produkcija i onaj ko je izvršava, dakle pozorišni producent stari koliko i samo pozorište. Od predpozorišnih oblika, plemenskih obreda i rituala, starih koliko i čovjek, preko pozorišta antičke Grčke, Rima, srednjovjekovlja, sve do najsavremenijeg oblika virtualnoga pozorišta, u svim vremenima i na svim dijelovima zemlje, pozorišni čin (predstavu, kao proizvod) uvijek je morao neko proizvesti, organizirati uvjete za njezinu izvedbu, osigurati sredstva za njezinu proizvodnju, posredovati u komunikaciji predstave sa gledateljima i uopće obavljati sve one poslove koje i danas obavlja savremeni pozorišni producent (Lukić, 2006:19).

Organizacija je posebna vrsta djelatnosti. Pod organizacijom se u struč-

noj literaturi najčešće razumije smišljena djelatnost koordiniranja, sređivanja i dodjeljivanja: stvari ljudima, ili ljudi ljudima, ili stvari stvarima – već prema određenim ciljevima (Kosiol, 1972:3).

Menadžer/producent mora da bude u stanju da planira, kontroliše, organizuje i uspješno vodi jedan tim ljudi. Da bi se ostvarile sve te osobine, menadžer današnjice mora da posjeduje kako teoretsko tako i praktično obrazovanje iz menadžmenta. Idealni menadžer mora da sprovede u stvarnost ideju, da je oživi, da joj da materijalni oblik. Menadžer je aktivni stvaralac umjetničkog djela zajedno sa svojom pozorišnom ekipom.

Zbog toga se, u današnjim uslovima, pozorišni menadžer može definisati kao sistem koji spaja materijal, izvođače, prostor i publiku.

S ekonomskog stanovišta pozorišni menadžer mora da bude osoba koja je u stanju da ostvari spoj između rada i kapitala, sa ciljem da se napravi određeni umjetnički produkt.

Upravlјati bilo čime znači donositi kvalitetne odluke i sprovoditi te odluke (Adižes, 2006:129). U sociološkom smislu, menadžer posjeduje odlučujući uticaj na radno ponašanje, jer formira organizovani grupni način rada u internom i eksternom djelovanju pozorišta. To podrazumijeva širok dijapazon radnih mjesta i odgovornosti. Na osnovu ovakvih određenja menadžer mora da bude i pozorišni agent koji pronalazi izvođače koji će da izvedu predstavu (Dundjerović, 1993:35-36).

Elementi pozorišne produkcije kojima se bavi pozorišni producent u pretprodukciji, produkciji i postprodukciji mogu se načelno podijeliti u pet temeljnih produkcijskih cjelina:

- a. Planiranje
- b. Organizovanje
- c. Ustroj poslova
- d. Finansiranje
- e. Eksploataisanje proizvoda (marketing)

7. Umreženost marketinga u kulturi

Izvorno značenje engleske riječi marketing je - staviti na tržište. U savremenoj ekonomskoj teoriji i praksi ta riječ ima mnogo složenije značenje.

Marketinška orijentacija preduzeća znači da se sve poslovne odluke donose polazeći od ekonomskih zakonitosti ponude i tražnje, odnosno od ponašanja kupaca. Nekadašnju proizvodnu orijentaciju preduzeća sve više zamjenjuje tržišna, marketinška orijentacija.

Bitna je i svijest o tome da obim prodaje ne zavisi samo od obima tržišta već od stepena korištenja tog tržišta, što znači da se marketinški orijentisano preduzeće prema tržištu odnosi aktivno: prilagođava mu se, ali ga i podstiče i izaziva tražnju.

Poslovna politika usmjerena je na optimalno zadovoljavanje potreba potrošača, te marketing praktično stavlja potrošača u ulogu upravljača pojedinih preduzeća, ali i čitave (marketinške orijentisane) privrede.

Marketing nije vezan samo za prodaju gotovih proizvoda; javlja se već prilikom rađanja ideje o nastanku novog proizvoda. U svim fazama proi-

zvodnog procesa – počev od funkcionalnog i estetskog oblikovanja proizvoda do njegovog predstavljanja na tržištu, najave, reklamne kampanje koja prethodi pojavi proizvoda, reklamne prodaje, vještački izazvane nestašice u funkciji povećanja traženja vlada marketinški način mišljenja koji se može sažeti i u devizu: „**potrošač je kralj!**“

Marketing u kulturi nije primjeren samo prodaji standardizovanih proizvoda masovne zabave. I vrhunska književna djela ili koncerti ozbiljne muzike lansiraju se na podjednako promišljen način.

U suštini, **glavni zadatak menadžera** u domenu kulturnog marketinga jeste rad na prikazivanju i popularisanju kulturnih vrijednosti i umjetničkih ostvarenja, te podsticanje kontakta ljudi sa umjetnošću i umjetničkim djelima.

Menadžment u kulturi danas ima obavezu **da poznaje** metode i tehnike reklamiranja, ali treba da ima i znatno širi marketinški pristup u „**prodaji svojih programa**“.

To znači da treba da istražuje „odstojanje između proizvođača i potrošača“; a tržišni pristup kulturi nameće mu zahtjev podsticanja potrošača radi što veće ekonomske dobiti ili rentabilnosti rada preduzeća ili institucije čiji proizvod prodaje (knjigu, ploču, predstavu, tribinu...) (Šešić, 2011:197-198).

Sprovesti marketinški plan znači nametnuti se što većem broju gledalaca i dospjeti do auditorijuma srednje građanske klase plasirajući predstavu kao društvenu neophodnost i statusni simbol.

Uspješna promocija sadržana je u tri faktora:
privlačenje pažnje,
stvaranje motivacije
i pružanje satisfakcije.

Privlačenje pažnje publike je metod kojim će se odabranom reklamom skrenuti pažanja javnosti na sebe. Krajnji cilj pozorišne promocije je da se ukaže na projekat pozorišta, ali od promotivne strategije će zavisi privlačenje pažnje mogućih korisnika (Dunđerović, 1993:134-141).

Usmjerenost marketing koncepcije prema javnom mnjenju i pozorišnoj publici, predstavlja neophodnost koja je izražena u obostranoj povezanosti pozorišta i sredine u kojoj ono djeluje. Ova dvosmjerna komunikacija teži da putem prikupljanja i odašiljanja signala i kodova, obezbjedi slanje informacija i poruka ka javnosti, odnosno publici, te njihov povratni uticaj na pozorište.

Dalja reperkusija jeste uočavanje kritičnih tačaka u plasmanu pozorišnih predstava, iznalaženje novih oblika i instrumenata reklame i propagande, kao i poboljšanja metoda za ispitivanje javnog mijenja (Muždeka-Mandžuka, 2000:108).

Kao i u svakom marketingu, pozorišni marketing čine sljedeći elementi:
proizvod (*roba ili usluga koja se prodaje*),
mjesto (*sistem distribucije koji određuje gdje i kako doći do proizvoda*),
cijena (*iznosi i način plaćanja*)
i promocija marketinških aktivnosti (*reklama, odnosi s javnošću, promoci-*

ja prodaje i sama prodaja) (Lukić, 2006:160).

8. Umjesto zaključka - Decentralizovani produkcijski model

Decentralizovan produkcijski model u pozorišnoj produkciji se odnosi na raspodjelu resursa, odlučivanje i izvođenje preko više nezavisnih ili polu-nezavisnih organizacija i lokacija. Umjesto da se sve upravlja iz jednog centralnog mjesta, svaka jedinica ili lokacija ima određenu autonomiju u realizaciji projekta.

Ovisno o specifičnim potrebama, svaka lokacija ili zajednica može imati svoj producentski tim. Mogu se formirati lokalni odbori koji će donositi odluke u vezi sa produkcijom na svojoj lokaciji. Svaka lokacija može imati svoj pristup različitim izvorima finansiranja, bilo od lokalnih vlasti, sponzora ili zajednice, a moguće je da se resursi kao što su oprema, kostimi ili scenografija dijele ili preraspodjeljuju između različitih lokacija.

Još jedna specifičnost ovoga modela je što umjesto da svi izvođači dolaze iz jednog centra, lokalni izvođači mogu biti uključeni u produkciju, čime se promoviše lokalni talenat i kultura.

Predstave se mogu izvoditi u različitim pozorištima, kulturnim centrima, pa čak i nekonvencionalnim prostorima poput otvorenih scena ili zajedničkih prostora. Svaka lokacija može imati svoj raspored izvođenja i agendu, koji se potom koordinišu sa centralnim timom i koordinatorom.

Marketinške strategije se, također, mogu prilagoditi lokalnim potrebama i interesima, uz korištenje lokalnih medijskih kanala, a iako svaka lokacija može imati svoju strategiju, postoji zajednički brend i identitet koji se promiče kroz cijelu mrežu partnera.

L i t e r a t u r a :

- Adižes, I. (2006), Menadžment za kulturu, Graph Style Novi Sad
- Divinjo, Ž. (1978), Sociologija pozorišta, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod
- Dragičević-Šešić, M. (2011), Kultura, menadžment, animacija, marketing, Beograd, CLIO
- Dunđerović, A. (1993), Menadžment u pozorištu, Beograd, Muzej pozorišne umetnosti Srbije
- Hodžić, K. (2005), Uvod u ekonomiju, Bemust Sarajevo
- Kemp, S. & Dunbar, E. (2018), Budžetiranje za menadžere, Grafotisak.
- Koriol, E. (1972), Temelji i metode istraživanja organizacije, Zagreb, Izdavačka kuća Informator.
- Lukić, D. (2006), Produkcija i marketing scenskih umjetnosti, Što je kazališna produkcija, Zagreb, Hrvatski centar ITI-UNESCO
- Lukić, D. (2011), Kazalište, kultura, tranzicija, Zagreb, Hrvatski centar ITI.
- Muždeka Mandžuka, D. (2000), Projektna organizacija u pozorištu, Beograd, Fakultet dramskih umetnosti, Institut za pozorište, film, radio i televiziju
- Ranković, M. (1967), Sociologija umjetnosti, Beograd, Umjetnička akademija u Beogradu

Ranković, M. (1983), Opšta sociologija umetnosti, Beograd, Izdavačka radna organizacija "Svetozar Markovic".

Tausi, R. (2012) Ekonomika kulture, Beograd, CLIO

Trozni, D. (2012) Ekonomika kulturne politike, CLIO

Vukadinović, S. (1995) Organizacija nacionalnog teatra, Podgorica, Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorica

SRDJAN VUKADINOVIĆ

DENIS KRZALIC

JAKOV AMIZIC

Networking of Theatrical Act Production Structures

S u m m a r y

Theatrical act is always colored by specific and special segments and structures that constitute it, both program repertoire and production. In the colorful spectrum of the creation of a theatrical act, there is always the confrontation of many elements of project design. This complex dimension of the creation of a theater performance or a project in a broader sense (festival) is determined by many, both personal and generally accepted sensitive modes. The most important thing, when it comes to the production moment, is to network all the structural segments into one unit that does not necessarily have to be templated but should be efficient and productive.

More successful results in the theater are possible if the networking of production structures is done with the content and idea of the work, that is, the final theatrical act. Every moment and moment of social reality in the theater carries with it a multitude of structures, but the most important thing is to base it on what is management in culture, performance, theater production, manifestations, producer and marketing in culture.

The tradition of networking production structures is deeply rooted in the finality and (un)impressiveness of the theatrical act, and the compactness of the structures makes the project more complete in every sense of its manifestation.

Key words: Networking – Production Structures – Theatrical Act – Management –

Marketing - Performance - Producer.

SRDJAN VUKADINOVIĆ

KAZALIŠTE U BORBI PROTIV RĐAVOG SVIJETA

Sažetak. Kroz vrijeme svoga egzistiranja kazališni festivali vremenom postaju konzervativni i neangažirani, a zlonamjerni i rđavi svijet ih pokušava upregnuti u svoje „kolo“, samo zarad nekakvih materijalnih prihodnosti. Vremenom to poprimi dimenzije nedostojne bilo kakvog odgovora, a na intenzivne reakcije vankazališnih krugova se polako i ogugla.

Sve te bolesti društva, bez obzira da li se radi o škrtosti, ili besperspektivnosti prouzrokovanoj lopovlucima, ili krizi smisla, ili mnogo čemu drugome integrisali su u svom festivalskom korpusu XXXIX Internacionalni teatarski susreti Brčko distrikta BiH.

Novi konceptualni okvir je bio najbolji odgovor za sve pokušaje destabilizovanja nečega što je poprimilo široke okvire teatarske borbe protiv svega onoga što generiše rđavi svijet. Savremene i upečatljive dramske priče koncipirane na ključnim gabaritima rđavog i zlog društva, veoma razgovornim, ponekad i teškim jezikom, uz sceničnost koja intrigira, na moderan način reinterpretiraju kanale otkrivanja ili ukazivanja na loše osobine pojedinca i društva. U toj borbi kazalište pokazuje svoj puni smisao postojanja.

Ključne riječi: Kazalište – Borba – Rđavi svijet – Internacionalni teatarski susreti –

Jezik - Sceničnost – Dramska priča – Novi konceptualni ključ.

1. U v o d

Želja za širom umjetničkom provokacijom i dijapazonom koji prevazi-
lazi granice domaćeg teksta i njegove uske, minorne i nekvalitetne pro-
dukcijske postavke, dovela je do toga da se dvadeset i druge godine trećeg
milenijuma festivalska dešavanja u Brčkom profilu kao Internacionalni
teatarski susreti Brčko distrikta BiH.

Novu festivalsku koncepcijsku postavku i susretanja u festivalskoj luci
je tvorilo osam predstava iz južnoslovenskog areala. Zagrebačko Gradsko
Satiričko kazalište „Kerempuh“ otvorilo je Internacionalne teatarske su-
srete Brčko distrikta BiH sa Molijerovim komadom „Škrtač“, u režiji Dore
Ruždjak Podolski, dok je podgoričko Crnogorsko narodno pozorište druge
festivalске večeri izvelo komad „Pokojnik“, autora Branislava Nušića, a u re-
žiji Egon Savina. Naredne dvije festivalске večeri na pozornici je izvedena
predstava „Kuća“ u produkciji zeničkog BNP-a, i komad Gorana Vojnovića
„Jugoslavija, moja otadžbina“, u režiji Marka Misirače, a urađenog u ko-
produkciji Pozorišta Prijedor i Teatra Capodistria iz Kopra. Pete i šeste festi-
valske večeri publika je mogla da vidi predstave „Neće biti smak svijeta“, u
produkciji sarajevskog SARTR-a, i „Ko je ubio Dženis Džoplin“, u produkciji

Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada. Posljednje dvije festivalske večeri na sceni su viđene predstave „Djetinjstvo u Agramu“ Miroslava Krleža, u produkciji Gradskog dramskog kazališta „Gavela“ iz Zagreba i Festivala „Miroslav Krleža“, kao i komad „Pristanak“, u režiji Nebojše Bradića, i produkciji beogradskog ATELJEA 212.

Sve viđene predstave su u svojoj inscenaciji bile direktni sudar sa životom i svim ružnim i zlim događanjima kojima regija obiluje. Destrukcija društvenih odnosa kao kakav krik uznemirenih pozorištaraca sublimirala je u sebi sve ono što je kao negativno isplivalo na površinu zbivanja.

2. Kazališni iskaz multiplikovanja ljudskih slabosti

Mnoštvo ljudskih slabosti kroz stoljeća ostaje netaknuto. Naprotiv, još više se sa protokom vremena razvijaju i multiplikuju do neslučenih razmjera. Kako se društvene datosti razvijaju i napreduju, to i slabosti čovjeka u svojim strukturnim segmentima postaju sve raznovrsnije u modalitetima ispoljavanja. Jedna od takvih slabosti je i čovjekova škrtost koja može kroz vjekove biti razumljiva, ako se radi o pojedincima ili grupama koji(e) nemaju ni elementarnih mogućnosti za preživljavanje. Moraju biti škrti i štedjeti sami od sebe. Ili bolje rečeno prikrivati i sakrivati od sebe i ono malo što imaju kako bi koliko sutra preživjeli sa tim mrvicama egzistencijalnih potrepaština.

Ali, ako se radi o pojedincima koji su imućni i pri tome su škrti i prema sebi, a pogotovo prema svojim najbližima onda je riječ o svojevrsnoj društvenoj i ličnoj patologiji koja se ne može liječiti, ali se može ismijavati. Ako je neko znao kristalno jasno na površinu izbaciti takve slabosti i farsično ih ismijati, onda je to u svakom slučaju Žan Poklen Molijer.

Dramske odnose u predstavi „Škrtač“ zagrebačkog Satiričkog kazališta Kerempuh i relacije između škrtog oca Harpagona (Hrvoje Kečkeš) i djece Cleanta (Josip Brakus) i Elise (Maja Posavec) Molijer kroz redateljsku postavku Dore Ruždjak formira do neobičnih i čudnih odnosa koji se razvijaju sve do bolesti. Ali, pomenuta bolest traje i u modernom dobu. Tako da komična farsa iz 1668. godine pokazuje koliko su slabosti društva, kao što je škrtost, ostale nepromijenjene i koliko u svojim razvojnim fazama napreduju.

Na isti onaj način kao što se škrtost oca u zagrebačkoj predstavi sebično i ostrašćeno primjenjuje na sopstvenoj djeci, taj Molijerov odnos se može prenijeti i na ljudsku slabost globalnih razmjera. Na vrhu piramide bogatih samo pet posto pojedinaca ima bogatstvo kao čitav ostali svijet. Milioni ljudi umiru od gladi, a moderni globalni škrtci ni da pomisle da manji dio svoga imetka usmjere ka onima kojima je potrebna pomoć da bi se izvukli iz sopstvene životne bijede. Radije pomoć daju za raznorazna životna i nerazumna izživljavanja i hedonističke bedastoće koji, upravo, najbolje odslikavaju njihovu gramzivost i nezainteresovanost da pomognu. Škrto svoje novce gomilaju nemajući ni ideju gdje da makar manji dio potroše, a kamoli kome ih dati.

Dramska poruka Kerempuhove predstave „Škrtač“ koja se u određenim momentima povezuje sa kič kulturom izvlači na površinu sve ono što

je i danas prisutno u jednom ne empatičnom svijetu. Ali, u tom neosjetljivom ambijentu najviše strada porodica kao osnovni životni nukleus. Sa škrtošću svoga oca svoj osobni identitet gube djeca koja ne mogu sklopiti brak i zasnovati novu osnovnu društvenu jedinku, ako se ne povinuju nenormalnim zahtjevima onoga ko ih je godinama držao u svojevrsnom zatočeništvu i njegovih, ali i njihovih slabosti. Imaju ogroman problem da na jednoj strani gube svoja osnovna identitetska svojstva samosvojnog pojedinca, a na drugoj ne mogu izgraditi nova prepoznatljiva obilježja, koja su nezavisna i imaju totalni otklon od škrteg oca.

Svako od tih članova porodice, kao i u Kerempuhovom komadu, igra predstavu vlastitih života u kojoj pokušava uspostaviti odnose koji mogu odgovoriti na pitanje odnosa oca i sina, ili oca i kćerke. Ali, te odgovore koji mogu biti primjenjivi teško je dati na isti onaj način kao što kazalište teško može dati odgovor na pitanje razrješenja mnogih društvenih problema. Na isti onaj način kao što Cleante i Elise pokušavaju samo ukazati na taj problematični fenomen u čemu se i iscrpljuju njihove mogućnosti, isto tako teatar samo može otvoriti mnoge druge društvene probleme koji decenijama tište čovjeka, ali još uvijek nema valjanog odgovora na njih

Kazalište Kerempuh je najpoznatijoj komediji velikog Molijera udahnuo nove savremene društvene momente koji je čine životnijom i aktuelnijom. Ova predstava osim što obiluje izvrsnim glumačkim kreacijama, posebnu pažnju plijeni i vizuelnim rješenjima koja još više daju ton modernosti i sveživotnosti. Takvim spojem kazališni ansambli pretvaraju klasike dramologije, kao što je Molijer, u autore koji su po duhu i dramskim karakteristikama bliski savremenosti. U zagrebačkoj predstavi se i Molijer doživljava upravo tako – kao naš savremenik. U svojoj razigranosti svi protagonisti vode svojevrsni dijalog sa ovim velikim francuskim komediografom zapitkujući ga, a istovremeno odgovarajući kroz dramsku igru na konkretna pitanja. Na kraju su kao vrhunski doživljaj autori i glumci zagrebačke predstave pozvali i dozvali samog francuskog komediografa da sa njima zaigra zajedno. Sa tim redateljskim rješenjem predstava vlastitih života svakog protagoniste i gledaoca je u potpunosti zaokružena.

3. Pozorišno porinuće u dubinu besperspektivnosti

U mnogostranim lutanjima koja imaju ne samo regionalnu, već i globalnu dimenziju, istovjetne pošasti se prenose i preslikavaju iz godine u godinu, iz decenije u deceniju, iz stoljeća u stoljeće. Uobičajena su već do nivoa bizarnosti promišljanja koja o jednom vremenu i jednom režimu govore kao o nikad gore. Ili, o onome koje ne može biti lošije i koje nikada ne može biti gore. Pri tome, dozivajući određene promjene očekujući ih kao spasonosne, zapravo, dobijaju još gora i još pogubnija rešenja.

Različiti su modaliteti ispoljavanja pogubnosti koje ljude tjeraju u očaj i potpunu nezainteresovanost za dalje tokove i promjene. Svi se u jednom trenutku i društvenom momentu žale na nepotizam ili korupciju, a u promjenama dobiju još manju mogućnost da mimo neformalnih kanala toga tipa mogu napredovati u društvenoj hijerarhiji. Žale se na kriminal i korupciju, a dobiju iste te pošasti u sprezi sa državom. Tako da shvate da žive

život bez perspektive, u kome za njih nema nikakvog rješenja. Jedino rješenje vide u odlasku u neke druge ili treće zemlje kao što tu i takvu životnu projekciju ima Pavle Marić (Bojan Dimitrijević) u Nušićevom „Pokojniku“, i koprodukcijskoj izvedbi Crnogorskog narodnog pozorišta iz Podgorice i Centra za kulturu Tivat.

U ovoj predstavi jedan veliki reditelj, kao što je Egon Savin, ponovo potvrđuje da je Branislav Nušić istovremeno i naš savremenik, i naš klasik. Ako je ono što je jedan od najvećih južnoslovenskih komediografa napisao prije stotinu godina aktuelno i danas kao što je bilo kada je nastalo, a biće i za naredno stoljeće, onda je riječ o svojevrsnom klasiku komedije i cjelokupne dramologije.

Dramski tekst „Pokojnik“ je posljednji koji je napisao Branislav Nušić u svojoj spisateljskoj karijeri. U tom tekstu sav onaj nemoral koji i danas pogađa savremeno društvo je ukazivanje velikog pisca na nemoral i život bez perspektive. U rediteljskoj Savinovo vizuri ovaj tekst je prilagođen ambijentu savremene Crne Gore u kome, upravo, poslije toliko željenih promjena režima cvjetaju u neslućenim razmjerama kriminal i korupcija, pozicionirajući ovu zemlju, koja je koliko do juče bila svijetao balkanski primjer integrisanosti, u sistem civilizacijskih (ne)vrednota na stub srama.

Sprega kriminala i države ne dozvoljava pojedincima da dokažu svoju istinu koja je toliko očigledna. Svi ti „Don kihoti“ se na kraju osjećaju ostavljenima i „iscijeđenima kao stara krpa“. Prepuštaju se na milost i nemilost jednom beskrupuloznom sistemu koji takve upravo još više „gazi“ prisiljavajući ih da napuste tu sredinu i ostave kriminalne strukture da i dalje nemilosrdno i neometano uništavaju i urušavaju društvo i državu.

Nasuprot Pavlu Mariću koji očito sa svojim usvojenim sistemom vrijednosti, koji se zasniva na profesionalnosti i moralu, nimalo ne odgovara jednom otuđenom i kriminalnom režimu su oni kao Rina (Branka Otašević) koji se potpuno uklapaju u poželjnu sliku pripadnika „nove klase“, koja je preko noći dobila sve. Njima je itekako blisko da svoga partnera vole do prve povoljnije prilike ili da krađu naučne radove ili da preotiomaju tuđe supruge proglašavajući njihove muževe pokojnicima. Da bi opravdala njihove postupke država će da bi ih zaštitila pronaći izmišljene dokaze ili ih ohrabriti preko podmićenih i potkpljenih sudija, tužilaca, advokata, policajaca i pripadnika retrogradnih službi koje nagrizaju zdravo tkivo te iste države i razujedaju ga kao kakav kancer.

Ova mračna Nušićeva komedija u izvedbi glumaca Crnogorskog narodnog pozorišta ukazuje na još zloslutnije vrijeme kada će više svaka borba za pravdu i raskrinkavanje tih bezočnih sprega i struktura postati besmislena. Jer, ljudska priroda i oholost su beskonačne i neograničene. A zlo, kako kaže Spasoje Blagojević (Marko Bačović) jedan od protagonista predstave, je u takvim uslovima poželjno i na njemu se zasniva koncept vlasti.

Mentalitetski i jezički milje za koji je prilagođena Nušićeva komedija nije samo specifičnost određenog konkretnog realiteta. Slika je to i prilika svih onih južnoslovenskih sredina koje još imaju problema sa svojom nečistom savješću i lažnim moralom. A nisu mnogo odmakli ni mnogi drugi evropski i svjetski ambijenti kojima su puna usta priče o pomenutim feno-

menima. Pri tome, u njima iako se predstavljaju kao korifeji demokratije, ljudskih prava i načela moralnih vrijednosti u mnogo većim razmjerama cvjeta i kriminal, i korupcija.

Lažni moral i beskrupuloznost predstavnika buržoaskog društva iz tridesetih godina XX vijeka, koje Nušić oslikava, a Egon Savić rediteljskim znakom smješta u vijek kasnije je potpuno identično sa onim svojstvima političkih elita posttranzicijskih turbulencija.

Glumački ansambl CNP je veoma sugestivno podcrtao tamne strane svakodnevnice u kojima se izgubilo povjerenje u institucije sistema, pa Pavle Marić odustaje od svoje borbe za pravdu jer vidi trule daske na kojima počiva čitav poredak. U osnovi toga poretka je policijsko, tužilačko i pravosudno nasilje koji kao najomraženiji i najgori segment društva upravo štiti one koje ne bi trebalo ni najmanje.

Autorski tim predstave „Pokojnik“ ne vidi razrješenje takve situacije. Ono je sumorno i bez perspektive. A ironija je jedini način da se ukaže na tako nešto i pokušaju razoružati promotori državnog nasilja. Predstava razvija ipak jednu dozu optimizma u smislu da će se vjerovatno jednog dana i takvo vrijeme završiti, kao što se spusti i pozorišna zavjesa poslije zadnje replike. Sve se u društvenoj pojavnosti završilo na ovaj, ili onaj način. Pa će i državno nasilje koje je u čvrstom zagrljaju kriminala, korupcije, mafije i državnih struktura. A do tada ko preživi!? Ili je možda bolje kao i glavni junak ove predstave pobjeći u neki treći svijet u kome se ne treba ni sjećati onoga što je negdje daleko ostavljeno iza sebe. Pa makar i sa falsifikovanim pasošom koji mu je „poklonila“ država za njegovo spasenje ili izbavljenje. Takvu situaciju je i dočarao, ali i predvidio u izvanrednoj teatarskoj imaginaciji ansambl podgoričkog Crnogorskog narodnog pozorišta, pod rediteljskom palicom Egona Savina.

4. Imaginacija teatra i besciljno lutanje

Apatičnost i atomiziranost društva je suštinsko obilježje novih vremena kojima poslije „pročišćenja“ i „prosvjetljenja“ besciljno lutaju stanovnici južnoslovenskog regiona, a ne rijetko i širih prostora. Ne spoznavši, prvo, sebe, a potom šire i društvo i okolnosti u kojima egzistiraju, apologetski su dozivali bilo kakve promjene i ne razmišljajući išli za hukom istih koje su promovisali ljudi sa margine društva. Ako se kao nosioci navodnih promjena na regionalnom i globalnom nivou javljaju neobrazovani i neuspješni pojedinci, onda je za ogromnu većinu populacije koja funkcioniše u (ne)vrijednosnim kodovima predodređeno lutanje, nesnalaženje, izgubljenost i dezorjentisanost u „novim tokovima“.

Nikako se oni ne mogu prilagoditi društvu u kome vladaju laž, obmana, manipulacija, prevara, neobrazovanost, neznanje i licemjerje. Sve pomenute vrijednosti jednog ili drugog perceptivnog promišljanja se nose i iznoše iz kuće. Ako ta arhitektura na kojoj počiva stabilna porodica ima čvrste temelje neće se obmana i snalaženje promovisati kao ključni vrijednosni kodovi. Ali, po svoj prilici da su novi društveni meštri sumnjivih kapaciteta i svjetonazora jako loši graditelji. Sve njihove kuće se ruše kao „kule od karata“. Ali, njih nije ni briga za arhitektoniku opstajanja širih društvenih popu-

lacionih struktura. Njima ionako ne treba kuća, jer sve svoje nose i prenose tamo gdje idu, u strahu da nezarađeno i sumnjivo stečeno ne budu morali vraćati. Kuća kao stabilitet, kao sigurnost, bi im bila opterećenje. Funkcionišu i opstaju jedino u trajnoj nesigurnosti, koju permanentno proizvode. Oni puno ne lutaju. Njihovi motivi egzistiranja i licemjernog zalaganja za promjene su isključivo vođeni porivom za uvećavanjem i umnožavanjem profita. Misle da je njihova sreća jurenje za profitom, bilo kojeg oblika. Jedino ne onog duhovnog na koji i ne pomišljaju, a i ne razumiju ga ni za minimum u svojoj suštini. Ali, za srećom se ne juri. Za njom se traga. Ako se ne traga za zadovoljavajućim momentima života onda nastupa kriza smisla.

Za suštinom čovjekovog smisla traga i predstava „Kuća“, nastala u produkciji Bosanskog narodnog pozorišta iz Zenice. Predstava nastala po tekstu Benjamina Hasića i režiji Alena Šimića nastoji da zalazeći u sferu potpune otuđenosti razotkrije teatarskim sredstvima greške u traženju smisla koje odvođe ljude u narkomaniju, dezorjentisanost, izgubljenost i sve one pogubnosti novog doba. Sa novim tehnološkim dobom koji u svojoj suštini ima samo profit i ništa više pojavljuju se nusprodukti toga društva na koje pojedinci nikako ne mogu odgovoriti. Zaneseni u prvi mah njihovim neograničenim i zavaravajućim mogućnostima, koje su samo prividne, ulaze u kandže mnogostrukih zavisnosti. Te zavisnosti više nisu one klasične i tradicionalne (nikotin, alkohol, opijati), već se iste ispoljavaju u tehnološkim zavistima poslije kojih glavni junaci zeničke predstave tragično lutaju bez cilja i smjera.

Egzistirajući u turbulencijama savremenih tehnoloških datosti dva brata, Vanja (Saša Handžić) i Saša (Zlatan Školjić), iz zeničke predstave nisu ni svjesni da su potpuno sami i izolovani. U njihovim životima je pustoš koju ne mogu nadomjestiti nikakvi virtuelni prijatelji. Jer, kada se nađu rastrojeni i izgubljeni u kući, ma šta god to značilo, uviđaju da su njihovi životi prazni. Na isti onaj način kao što je i kuća kao simbol zajedništva i života prazna ako u njoj nema ljudi koji tvore takve odnose. Savršeno je nebitno od kakvog je materijala sagrađena i kakve je i kolike površine.

Traganje za smislom je traganje za srećom koju čini kuća u punini svoga značenja i male stvari pune životnosti. Ako toga nema nastupa praznina koju autorski i izvođački dio predstave BNP-a pokušava da podcrtava minimalizmom scenografskih rješenja. Tako nešto u konkretnoj situaciji i može snažno, samo, vizuelno djelovati ukazujući na činjenicu da moć nije profit i materijalno bogatstvo, već da je osnovica moći u smislu i vječitom traganju za njim. Ali, osim vizuelnog efekta koji može poslužiti kao senzacija isključivo tabloidima, pozorište traži nešto više. Jer, smisao života je, upravo, izaći iz sebe. Odnosno, nadvisiti sebe u traumatičnim stanjima i strukturama.

Predstava „Kuća“ je, pored ostalog, i jedna produžena priča i o mentalnom zdravlju i pandemiji toga tipa i karaktera. Budući da je dvije godina čitava planeta bila, navodno, zabrinuta oko nekih „projektnih“ medicinskih pandemija, koje su po svoj prilici brzo i na volšeban način iščezle, ono što opstaje je mentalna pandemija društva sa kojom će se trebati boriti još dugo. Mentalno zdravlje se neće popraviti i ispraviti ako se mogu očekivati

kataklizmatični, ekonomski, i društveni događaji koji će urušiti društvene strukture. Najmanje se mentalno zdravlje jedne sredine, pa i kuće, može ispravljati i ako jedan brat za drugoga ispriča policiji ono što ista želi da čuje, kako bi ga eliminisao i odstranio iz zajednice koja nikako ne funkcionije. Mentalno zdravlje se isključivo ispravlja.

5. Identitetska traganja kroz pozorišnu iluziju

Traganje za identitetom je vječita slabost i čovjekova boljka. Koliko god se pokušalo jednostavno i bizarno govoriti o identitetskim svojstvima, ona se ne mogu relativizovati i svesti na ono što vole da čuju klero-nacionalne strukture. Neproduktivnim i neprepoznatim pojedincima u struci i profesiji izuzetno odgovara da se o identitetu govori u crno-bijeloj vizuri.

Koprodukcijaska predstava „Jugoslavija, moja otadžbina / Jugoslavija, moja dežela“ nastala na osnovu romana književnika i reditelja iz Ljubljane Gorana Vojinovića i reditelja iz Gradiške, odnosno Beograda Marka Misirača, pokazuje jednu svojevrsnost različitih isprepletanih slojeva. Kako onih društvenih i političkih, tako i teatarskih. Dva teatra iz dvije različite društvene strukture bivše Jugoslavije daju dobar primjer kako je jedna zajednica o kojoj danas svi govore sa neskrivenim emocijama i zavisti zbog boljeg i zadovoljnijeg života, mogla opstati, makar, kao kulturološki fenomen. Pozorište iz Prijedora i Gledalište iz Kopra (Teatro Copadistria) su objedinili kreativne, produkcijske i tehničke kapacitete i ispričali jednu zanimljivu i emotivnu, na prvi pogled izuzetno tešku priču, o traganju za prošlošću i za identitetom.

Gledajući ovu koprodukcijsku predstavu mnogi posjetioci će sa sjetom pomisliti na to da su se na isti način, uz razumijevanje i toleranciju, mnogi, naizgled, nepremostivi problemi i razlike mogli premostiti.

Na južnoslovenskom, da se ne kaže jugoslovenskom, prostoru nema tragičnije i provokativnije teme od ratnih zbivanja devedesetih godina XX vijeka i svih zločina i bedastoća koje su nedostojne bilo koga ko ima i minimum savjestnosti i svijesti.

U izazovnosti jedne takve teme u kojoj sin traga za ocem ratnim zločincem, koji je u bjekstvu razvila se predstava koja je puna samospoznaje, empatije i emotivnosti. U tom traganju i pisac, odnosno autori dramatisacije, i reditelj propituju mnogo toga što protagonisti događaja nisu znali ili su imali krivu predodžbu o istome. Jugoslavija je bila jedna jako složena priča u mnogo boja i slojeva, a nikako crno - . bijela. Bila je smetnja manjine unutar nje, a i većini izvan u međunarodnoj zajednici, zbog mnogih pogodnosti kvaliteta života i sigurnosti koji veliki dio svijeta nije imao. Bila je jako skupa da se razbije kao cjelina, kako i navode protagonisti predstave. Zato je selektivno razbijana u manje i mane dijelove sa kojima je bilo puno lakše manipulirati i pridobiti ih na tom fonu, nego sa jednom jako velikom cjelinom.

Bila je to jedna duboko organska tvorevina, a nikako vještačka, kako se nerijetko imputiralo izvana. Da nije bila organska, nego vještačka tvorevina ne bi se raspala u tolikom zlu i uništavanju i ljudskih, i materijalnih resursa. Tada bi i plišana ili obojena revolucija bila dovoljna da se „brak koji nije iz

ljubavi“ razvede na miran način.

Ostao je umjesto jugoslovenskog i južnoslovenski prostor kao kulturološki fenomen povezivanja urušenih prostora koji je postojao mnogo prije i 1945, a i 1918.godine.

Inscenirajući ovakve teme koje još žive u sjećanju i životima mnogih, a za koje ih nerijetko vezuju i tragične sudbine, postoji mogućnost da se veoma lako sklizne u svojevrсни pamflet. Mnogi autori radeći tzv. političko pozorište, a pri tome zadojeni ostrašćenošću i revanšizmom, zapravo, rade klasične političke pamflete.

Autorski tim predstave koja dolazi iz Prijedora i Kopra je izbjegao, jednim dijelom, takvu zamku, jer se u svojim dramskim projekcijama nije bazirao na užim pojedinačnim slučajevima zločina i nesreće, već o tom fenomenu govori kroz kulturu i duhovnost. Ostale su i zajedničke veze koje su neraskidive i od kojih su mnoge opstale zahvaljujući pritisku da se raskine i prekine sa svime što iole ima dodira sa jednom zemljom, koja je imala ugled u svijetu, a koja je imala zadovoljne stanovnike.

Reditelj, autor i glumci predstave „Jugoslavija, moja otadžbina / Jugoslavija, moja dežela“ ne žele i ne nastoje da pišu novu istoriju ili da vrše njenu reviziju, kao što je bilo slučajeva i u nekim predstavama prikazanim u nedavnoj prošlosti brčanskih kazališnih Susreta. Rediteljsko iščitavanje teksta na tanani i humorni način vodi glavnog junaka kroz različite situacije koje su obojene emocijom i kroz koje on saznaje mnogo toga, što nije znao ili je mislio da je to nebitno. Put glavnog junaka Vladana Borojevića (Blaž popovski) je vrlo stresan, neizvjestan i provokativan. Ali, on svojim propitivanjima, uz veoma homogenu igru svih ostalih protagonista predstave, gradi svoj lični univerzum koji jeste njegova porodica kao nukleus stabilnosti odnosa u užim, ali i znatno širim okvirima egzistencije. U toj kući je mnogo i prostorija i predmeta i stvari koje traže odgovore.

Poruka predstave je veoma snažna i hrabra. Prvo bi se svi oni koji su mislili drugačije o jednoj zemlji, morali upoznati sa odnosima u svojoj kućnoj zajednici, pa onda to širiti na okvire koji obuhvataju mnoštvo takvih arhitektonskih i osnovno egzistirajućih jedinki. Potrebno je da se svako bavi sobom i duboko preispita sopstvene postupke, pa da onda donosi sudove i zaključke. Reditelj ove predstave je uspio da postigne jednu punu glumačku harmoniju kroz rediteljske ideje koje su na prvi pogled nevidljive, ali odmah iza odigrane scene ili replike stvari i odnosi se ogole i postaju savršeno jasne(i).

Predstava „Jugoslavija, moja otadžbina / Jugoslavija, moja dežela“ na jedan univerzalan način postavlja i scenski razrješava pitanja koja su mnogima bila nepoznata ili su jednostrano tumačena. A u tako zategnutim odnosima kakvi su vladali pred raspad ove zemlje jednostranosti i proizvoljnosti su dominirale. Naučne spoznaje su bile smještene na „smetlišće istorije“, a mitovi i srednjovjekovne zablude su dominirali. Formirale su se stereotipije o nacijama, narodima ili strukturnim segmentima koje su za cilj imale da razviju što više mržnje i pakosti. Tu je prestajala svaka logika, a počinjalo je ono što se zove sijanje mržnje i dozivanje nesreće. Koprodukcijska predstava Pozorišta iz Prijedora i Gledališča iz Kopra na najbolji

način razbija te zablude i razotkriva suludost inžinjeringa i drugih pogubnih i dehumanizacijskih zahtjeva i namjera. Između ideologije kao iskrivljene slike stvarnosti i života zasnovanog na smislu, empatiji i emociji uvijek treba izabrati ovo drugo. I to drugo razvijati i favorizovati i isticati nenametljivo, skromno i autoritativno. A to ova predstava fokusira i uspijeva da ostvari uvjerljivom glumačkom igrom, minimalnim dekorskim rješenjima i nenametljivim rediteljskim potezima punim smisla da se ne smije ispaštati za grijehe drugih. Pa makar i onih koji su roditelji, a čiji potomci tragaju za njima.

To se ispravlja promjenom društvenih struktura u kojima će prednost dobiti smisao, a ne profit i prevara. A takve promjene moguće je ostvariti kroz različite podstrukture od kojih su umjetnost i pozorište jedna(e) od njih. Pravo promjene tih i takvih struktura je započelo i zeničko Bosansko narodno pozorište sa komadom „Kuća“ sa kojim, u nekim nejasnim naznakama, pokazuje da životne praznine ne grade stabilite, pored sve prividne i šljašteće arhitektonike. A naročito ne one virtuelne.

6. Scenske radnje porodične drame

Život je vječiti lavirint za koji niko pouzdano ne može znati gdje je i kuda se iz njega izlazi. Problematičnost društvenih zbivanja neminovno komplikuje i čovjekov opstanak. Razumljivo je tako nešto ako se ima u vidu da je skup, mali ili veliki, pojedinaca određena i konkretna društvena zajednica. Svejedno je da li je ta zajednica manja ili veća, da li je naselje ili grad, republika ili država, unija(e) ili globalno društvo. Mala iskra je dovoljna da zakomplikuje život pojedincima kojima nije ni do čega već samo do pristojnijeg egzistiranja.

Gdje god da se krenulo, u bilo koje putešestvije, službeno ili turističko, profesionalno ili lično, uvijek se sva radnja mora i vraća na porodicu kao osnovni nukleus životnog egzistiranja. Nebrojano puta je rečeno da od toga nukleusa kreće sve. I socijalizacija, i usvajanje sistema vrijednosti, i rušilački nagoni, i retrogradno ponašanje. Tako i u SARTR- ovoj predstavi „Neće biti smak svijeta“ autora Adnana Lugonića i rediteljke Nine Nikolik globalna radnja i vječita dilema kreće od jedne moderne porodice koju čine otac (Saša Handžić) i dvije kćerke (Dženana Džanić i Darja Rizova) i koja traumatično proživljava sve vlastite životne tenzije i lavirinte života. Uvijek kada se pomisli da je nađen izlaz iz jedne situacije sa puno nejasnoća, nastupaju nove traumatiziranosti svakog lika u predstavi ponaosob. U teatru je moguće te zamke zaobići, što rediteljka predstave i čini sa svojim rješenjima u ovom komadu.

Dramske radnje u porodičnoj drami su duboko životne. I prije nego što ih protagonisti predstave odigraju, može se sa sigurnošću tvrditi što hoće i što je struktura scene. Višedecenijska nagađanja o tome da li slijedi smak svijeta i kada će se on dogoditi su stvarnost života u globalnom ambijentu.

Gradjani južnoslovenskog arela su što se dileme predstave tiče već nekoliko puta preživjeli „smak svijeta“. Smak svijeta je za mnoge kada različite ekonomske igrarije i berzanska nadmudrivanja ugroze debelo život i stan-

dard pojedinca. Nebitno je da li je to neka mala zemlja ili veliki Wal Street. Smak svijeta za građane jedne velike ekonomije i zemlje kao što je SAD nastupa kada koju deceniju ranije zbog recesije i ekonomske krize ostaju bez posla, napuštaju svoje iznajmljene ili do grla prezadužene do kraja vlastitih života domove, za koje su mislili da će u njima ostati čitavu vječnost. Smak svijeta je i kada isti ti građani vraćaju bankama ključeve od kola kupljenih na lizinge i idu da stanuju kod rođaka u nekim dalekim seoskim prostorima. Za te ljude je to smak svijeta. A da se ne govori o projektovanim ratnim dešavanjima i izazivanjima požara na južnoslovenskom prostoru, a potom njihovim gašenjima benzinom. Ne treba veći smak svijeta od toga.

Svaki od navedenih destruktivnih događaja je pojedinačni smak svijeta. Bilo da je riječ o porodici u Lugonićevoj drami ili nekim širim oblicima života. Ali, je neka druga priča i to ova predstava u svojim slojevima razotkriva kako će ko doživjeti te smakove svijeta i kako će im se suprotstaviti. Tu do izražaja dolazi čovjekova upornost, izdržljivost i prilagođavanje svemu što god da dođe. Bosanskohercegovački čovjek, kao i onaj iz južnoslovenskog regiona neće, iako ostane bez ikakvih primanja ili ona iznose 2-3 konvertibilne, alijas njemačke marke, kao što je bio slučaj devedesetih godina XX vijeka, vraćati ključeve od automobila ili stana nekoj banci ili ići kod rođaka na selo da živi, ostavljajući svoju kuću modernim zelenašima kao što su banke ili razni fondovi. Uprkos tome opstao je i izdržao za razliku od čovjeka nekog drugog geografskog i društvenog ambijenta.

I upravo ta snažna individualnost svakog protagoniste u ovoj predstavi govorti o izdržljivosti i neuništivosti čovjeka južnoslovenskog prostora. Svaki od tri lika u predstavi doživio je mnogo i mnogo ličnih trauma, od kojih je svaka predstavljala za njega smak svijeta. Za njih je lični smak svijeta i bolest, i gubitak pamćenja i dugogodišnja razdvojenost od voljenih i život sa bolesnim članom porodice. Ako se sve to prevaziđe, onda je lako preživjeti i jedan u nizu globalnih propasti svijeta u liku pandemijske mimikrije, u kojoj jedna velika evropska zemlja krade maske drugoj ili respiratore. U jednoj mikrozajednici, kao što je ova u porodici, postoji visoki stepen solidarnosti i empatije. Zato njima smak svijeta ne znači ništa. Preživjeće ga i opet će nastaviti da egzistiraju.

Prkositi smaku svijeta mogu oni koji su snažni i izdržljivi, i koji ispoljavaju solidarnost na svakom koraku, ne zanemarujući pri tom nekakve osnovne lične potrebe. Sve prijetnje i najave kraja svijeta lakše se prebrode u uslovima zajednice. Sasvim je nebitno da li je to porodica ili koprodukcija predstave. Predstava „Neće biti smak svijeta“ rađena je u koprodukciji sarajevskog SARTR-a, Makedonskog narodnog teatra i Peripetije Production iz Skoplja. Dramska radnja je veoma dinamična i prepuna emocija. Izvjesna jezička barijera zbog toga što otac i jedna kćerka govore na makedonskom jeziku daje jednu toplinu i osjećaj zajedništva i obostranog, pa i svestranog razumijevanja, koje je itekako potrebno savremenom društvu. Predstava i nema namjeru da govori o globalnom smaku svijeta. I u tome je njena posebna vrednota, jer govori o smaku svijeta koji doživljava i preživljava jedan mikro kosmos, kao što je porodica. A na planeti je koja milijarda takvih slučajeva. Svi su oni već dobro preživjeli smak svijeta i iluzorno

ih je plašiti nekim novim kataklizmama koje će pogoditi svijet. Autentična životna priča iz predstave „Neće biti smak svijeta“ je dobar primjer kako se suprotstaviti svim strahovima koji se bezrazložno plasiraju, a sve u cilju da svijet postane jedna mašinerija u kojoj će se ljudi ponašati kao obični pioni. Koprodukcijaska predstava iz Sarajeva i Skoplja razbija sve te zablude i strahove.

7. Emancipacijska borba kroz muzički teatar

Procese bilo koje emancipacije mogu voditi isključivo snažne i samosvojne ličnosti. Svojim djelom, životom i radom, kao i prepoznatljivošću one su dovoljne da se krene u procese emancipacije. Emancipovati jedno društvo, a pogotovo tradicionalno kao što je južnoslovensko najmanje mogu okrugli, stolovi, radionice i tribine koje organizuju određene inostrane institucije, koje za tu funkciju unajme „manekene šuplje priče“ iliti tzv.civilni sektor. Nerijetko njihovi ciljevi su isključivo vođeni željom za sticanjem profita. Pa kada nema više novca naglo i potpuno prestaje interesovanje za emancipovanje nekoga ili nečega. Još manje do emancipacije mogu dovesti silom nametnute kvote koje ličnost pretvaraju u broj ili проценat, u objekat, a ne u subjekat.

To je naročito bitno i ispoljavajuće kada je u pitanju emancipacija žena u bilo kojem segmentu društva. Jer, to je jedna velika tajna koja se može otkriti samo ako se dobro prouče primjeri i emancipatorska izgaranja Marije Juruć Zagorke ili Isidore Sekulić, ili Milene Pavlović Barili, odnosno Milene Ajnštajn na južnoslovenskom prostoru. A kada je svjetska pozornica u pitanju nezaobilazne su Simon de Bovoar ili Marija Kiri, odnosno Dženis Džoplin ili Tina Turner. Sve su one heroine emancipacije na svoj način budući da su utrli put socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i svakoj drugoj neovisnosti žena.

Projekti i novac po potrebi samo vraćaju taj točak emancipacije unazad koliko god se o njemu govorilo. Jer, to znači da je riječ o jednom procesu i jednom vremenu, koje po svoj prilici u tradicionalnom društvu, kao što je južnoslovensko, ne ide tako brzo. Mada i širom svijeta situacija nije ništa značajno bolja. Po svoj prilici stvari postaju još komplikovanije, ako religija upetlja svoje prste u pitanje emancipacije žena. Značajno se spiritualna sfera miješa u slobode žena, koje nužno vode ka emancipaciji. Bilo koji iskorak da se napravi religijska sfera to vraća u tradicijske okvire, koji teško ili nikako ne funkcionišu sa emancipatorskim nastojanjima žena da bude potpuno lično, profesionalno, ekonomski i na sve druge načine ostvarene nezavisno od muškaraca ili partnera.

Budući da je očito da religija igra sve značajniju ulogu u ograničavanju emancipatorskih dešavanja pozicija žena za bitnije učešće i odlučivanje u društvenom životu je otežana. Umjesto da razvoj društvenih odnosa prevazilazi protivurječnosti po pitanju emancipacije žena, sa tranzicijskim zbivanjima točak dešavanja se vraća unatrag. Zbog toga je pred ženama jako težak zadatak da se suprotstave mnogim tradicijskim i stereotipnim normama, i njihovim nosiocima, u nakani da bitnije kreiraju svoju poziciju u životu i u društvu u smislu emancipatorskih promjena.

Borba za emancipaciju žena u svijetu i južnoslovenskom prostoru traži aktualizaciju sjećanja na one heroine svoga doba koje su živjele u vremenu mnogobrojnih stega po žene i kada nije bilo ni pomisli o njihovoj emancipatorskoj borbi. Svojim ponašanjem i stilom života su prkosile vremenu koje im nije bilo naklonjeno. Jedna od takvih heroina je i Dženis Džoplin, koja je šesdesetih godina XX vijeka trasirala taj put. Zbog toga su i pozorišni komadi kao što je „Ko je ubio Dženis Džoplin?“, u koprodukciji Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada i Omladinske prijestolnice Evrope OPENS iz istog grada, primjeri koji pokazuju na koji način problemski u teatarskom smislu treba prići svakoj takvoj i sličnoj priči. Autorski tim novosadske koprodukcije, spisateljica Tijana Grumić i rediteljica Sonja Petrović nisu se u predstavi bavile imitacijom, već su ključne naznake pozicionirale na jedno vrijeme i sve teškoće koje je ono prouzrokovalo samosvojnim ličnostima kao što je bila Dženis Džoplin.

U predstavi se posebno podcrtavaju norme takvog vremena po kojima su ženske osobe koje nose pantolone gledane i tretirane čudno, a da se ne govori o onima koje nemaju zvanično sklopljen brak i dobiju djecu u takvoj zajednici. A pri tome još pjevaju i muziciraju rokenrol. Takvim ponašanjem Dženis Džoplin je rušila stoljetnje tabue kojima su žene bile izložene. Sasvim je razumljivo da kada neko „kvari žene“ i ostalu populaciju je na udaru onih koji su sve rješavali „ognjem i mačem“.

Novosadska predstava „Ko je ubio Dženis Džoplin?“ razotkriva slojevitost dramske radnje svih tajni koje korifeji jednog pokreta nose u sebi. Pri tome nisu ni svjesni harizmatičnosti svoje ličnosti i pionirskih koraka koje čine. Često se sklono, kao i u slučaju Dženis Džoplin, zanemariti suština stvari i onog bitnog pitanja ko je nešto uradio ili ko je ubio ovu rok zvijezdu i heroinu i zbog čega? Nije je ubila ni njena muzika, ni alkohol, ni rastrojenost, ni opijati. Ubilo je nerazumijevanje sredine i svijeta u kome je živjela i nespremnost istoga ili istih da shvate da se mnogi tabui ruše i da konzervativna i tradicionalna shvatanja ne stanuju više u savremenom svijetu. A Dženis Džoplin je trebalo samo malo više empatije, osjećajnosti, razumijevanja i ljubavi. Jedno puritansko i strogo kontrolisano društvo, od strane religije, kakvo je američko i druga zapadna, nije joj to pružalo. Naprotiv, osuđivalo je za ponašanje koje nije „u skladu i duhu kanona“ koji se ne mijenjaju. Na tom primjeru dobro je uvidjeti razliku u slobodi(ama) koje tada ima južnoslovensko društvo u odnosu na jedno, navodno, veoma razvijeno u tom smislu, kakvo je američko. U isto vrijeme kada su djevojke koje nose pantalone, šezdesetih godina XX vijeka, u SAD-u žigosane kao čudne i nepristojne, to nije bio slučaj u južnoslovenskom društvu. Slično je bilo i sa onim djevojkama koje sviraju i muziciraju rokenrol.

Gledajući ovu predstavu i snažno je doživljavajući mnoge mlade generacije bez obzira na dobni uzrast će otkriti muziku Dženis Džoplin i shvatiti njenu borbu i nastojanje da mijenja svijet nečim što je duhovna nadogradnja čovjekovog bitisanja. Na taj način je moguće shvatiti što je potrebno uraditi i kako se ponašati, kako se poslije više od pet decenija od smrti jedne rok zvijezde, u jednoj sobi holivudskog Lendmark hotela ne bi točak započetih emancipatorskih promjena vraćao unazad. Ova scenska izvedba

kroz priču o životu Dženis Džoplin koja nije njena puka imitacija ukazuje da u donkihotovskim suprotstavljanjima okoštaloj društvenoj i prevaziđenoj tradicijskoj normi treba biti autentičan i beskompromisan. Ko tako shvati i doživi ovu predstavu neće imati problema u poimanju nekih novih emancipacija koje silovito naviru u svim društvenim realitetima.

8. Sve se pretvara u pozornicu

Prvi oblici socijalizacije koje čovjek stiže u obiteljskoj zajednici imaju dalekosežne posljedice po psihosocijalnu i društvenu strukturu pojedinca. Najveći broj slučajeva postsocijalizacijskih ispitivanja pokazuje da se kasniji modeli ponašanja preuzimaju iz obiteljske zajednice i teško ih je korigovati u ključnim gabaritnim strukturama. Nerijetko, takvi obrasci zadojeni ekstretnošću religijskih stavova, koji opstaju kao „hiljadugodišnja dogma“, ne uklapaju se u društvene mijene koje su potvrđene u naučnim, stručnim i praktičnim spoznajnim krugovima. Samo rijetki snagom svoga habitusa uspijevaju da prevaziđu prvosocijalizacijske „nauke“ i da nekim novim i drugim spoznajnim procesima otkriju nametnutu stvarnost.

Nametati bilo što, ni u kom slučaju nije preporučljivo i dobro. Može se tako nešto usvojiti u prvom koraku zbog autoriteta onoga ko tako nešto promovise. Sasvim je nebitno je li to otac, djed, crkveni autoritet ili mesija koja je sišla sa neba i iz koje „sam duh progovara“.

U jednom trenutku svoga fizičkog i umnog razvoja veliki genije kao što je Miroslav Krleža odlučio je da okrene leđa nametnutim pogledima na svijet. Da ih se potpuno oslobodi, kao po njemu netačnima i neprihvatljivima. Pošto je to u ovozemaljskom i okoštalom životu sredine Krležinog djetinjstva i mladosti vrlo teško uraditi u stvarnosti, ovaj veliki pisac gradi prostor i ambijent teatra kao pozornicu na kojoj će se osloboditi nametnutih predstavi o svijetu, društvu i čovjeku. Smatrajući ih jednostranim prostor svoga doma pretvara u pozornicu na kojoj progovaraju kazališnim duhom prizori determinisani materijom, a ne iracionalnim i spekulativnim fantazijama.

Uobličavajući scenski razdoblje i svijet u novom ključu, o kome govori Miroslav Krleža, autori predstave „Djetinjstvo u Agramu“ redateljica Senka Bulić i dramaturginja Ana Prolić su koristeći memoarsko dnevničke zapise „Fragmenti“ i „Djetinjstvo 1902-1903“ uobličili predstavu u kojoj grade kazališni prostor kao bitan za slobodu. Ne samo umjetnika i kazališnog poslanika, već i bilo kojeg pojedinca koji u teatru vidi onu drugu stranu svijetu koja mu mnogo više otkriva od onoga što se promovise kao stvarnost. Pri tome, dva Krležina teksta, a naročito prvo pomenuti, su pisani u dramskoj formi koja je omogućila autorskom timu predstave, nastaloj u koprodukciji Kazališta „Gavella“ i festivala „Miroslav Krleža“, da se stvarnost zamijeni iluzujama i da se razotkrije laž i privid određenih formi spiritualnih oblika i ličnih osjećanja, kao i emocija od onoga što je realnost u pravom licu, a ne njen dvojniki.

Ključna poruka zagrebačke predstave je da se ne smije pristati na suženje slobode koje determinišu oni društveni krugovi koji stalno prizivaju izmišljene neprijatelje. Proizvođači neprijatelje i stalnu opasnost po društvo

i zajednicu od istih nastoje se zapravo premještati ciljevi u prostor u kome nema rješenja i u kome se stalno vrti u krug. Stvaralački i intelektualni genije Miroslava Krleže je u jednom trenu razotkrio zablude svoga suženog prostora slobode i promišljanja, i još kao dječak je zamijenio „kršćanski kreacionizam Darwinovim evolucionizmom“. U tom trenu i za Krležu i svakog drugog pojedinca se ruši dotadašnja slika svijeta, osvaja se novi prostor slobode u kojemu nema nikakvih ograničenja, ni limita.

Slobodno promišljanje kroz čitav stvaralački opus Miroslava Krleže kao lajt motiv prati i inscenaciju predstave „Djetinjstvo u Agramu“. Autori scenske izvedbe u punom svijetlu i smislu pokazuju da je sva emocija u prostoru skućene slobode bez pokrića u mnogostranosti sfera egzistiranja i da zapravo samo služi kao providna dimna zavjesa onima koji će na njenim krilima graditi svoj uticaj i autoritet, ali i promidžbu na hijerarhiji društvenih vrednota.

Primjer Miroslava Krleže i njegovog otklona i svijeta stega u svijet slobode najbolje pokazuje kako pozorište sublimira sav svijet nejasnoća i otvara nove prostore kao čovjekovo ishodište iz kojega se u slučaju ovog velikog pisca razvio njegov genij. Rekonstrukcija svakog detalja iz djetinjstva, a pogotovo onih ključnih koji ponekad mogu biti i razarajući po krhku psihološku strukturu djeteta u „Gavellinoj“ predstavi se propitiju kroz niz scenskih situacija. Pri tome se poslije toga propitivanja nudi jasan odgovor na „zabludu“, odnosno daje se tačan i precizan smisao percepcije shvatanja života i društva.

Autori i protagonisti predstave „Čudo u Agramu“ propitujući i potencirajući ključne tačke socijalizacije djeteta od desetak godina ni u jednom trenutku ne ostavljaju ni malo sumnje u to da su pogrešne slike zasnovane na strahu od nekoga i nečega. Uvijek se taj strah pripisuje nekome ko je u svojoj prisutnosti imaginaran.

Veoma je zanimljivo redateljsko rješenje u kome Miroslava Krležu iz dva tekstualna predložka uvijek igra dvojica glumačkih protagonista (Andrej Đokić i Marko Petrić, odnosno Sven Medvešek i Siniša Ružić), iz različitih perioda uzrasta. Pri tome je uvijek jedan lik onaj koji je uplašen i zamoren pogrešnim percepcijama, a drugi onaj koji je doživio materijalno prosvjetljenje.

Ova predstava imponuje scenskim i autorskim obuhvatom i njegovim dimenzijama u kojima se usložnjavaju i do kraja kristališu perceptivni misaoni zahtjevi jednog dječaka iz kojega se kasnije razvila misao i opus genija.

9. Nemoć pred više istina rješava teatar

U svijetu turbulentnih i nepredviđenih dešavanja često se diskutuje o istinitosti određenog fenomena. Pogotovo je to značajno ako se radi o događajima, stanjima i procesima koji izazivaju konfliktnost u društvu, ili zabrinutost, ili prenaraženost onim što se desilo. Pravdajući sebe i svoje postupke formiraju se grupacije koje promovišu istinu koja njima odgovara kako bi se određena pojava favorizovala ili potisnula u zaborav. Zbog toga se često insistira na istini. A istina je samo ono što u određenom trenutku odgovara konkretnoj interesnoj osobi ili grupi. Ako neko drugi tvrdi da je istina dru-

gačija stvara se društveni provizorijum u kome egzistira više istina. I one proizvode zbunjenost i izgubljenost u jednom realitetu ili društvu.

Stanje po pitanju istine je još pogubnije ako se radi o djelima koja zahtijevaju tumačenje onih za koje se smatra da personifikuju državu i da moraju da govore samo istinu. Takav slučaj je i sa scenskom radnjom predstave „Pristanak“ koju je po tekstu britanske spisateljice Nine Rejn režirao Nebojša Bradić, u produkciji beogradskog ATELJEA 212.

Traumatična tema kao što je silovanje je predmet žustre rasprave dvojice advokata, koji su istovremeno i prijatelji. Zauzimaju potpuno suprotstavljene stavove po pitanju grozomorne vrste nasilja kao što je silovanje koje je pretrpjela žena koja je u dramskoj priči glavni svjedok. Slijedom, događaja u kome tumače na svoj način to nedjelo, a pri tome je jako daleko od njihovih stvarnih života, postavljaju se pred nemoćnom ženom u ulogu debatanata u nekom rialiti programu.

Ako ona(j) ko je pretrpio silovanje želi na bilo koji način da ga saslušaju neko i da mu na pravnički i poučni način objasni njegova prava i založi se da ih štiti, a pri tome se ta žena teško može snaći u potpuno disfunkcionalnim objašnjenjima koja je vode još dalje, tada od razrješenja njene traumatične situacije nema ništa.

U ovom slučaju čak izgleda da je pravda ne samo daleka, nego i nedostižna. Upravo se tako nešto dešava i u stvarnosti južnoslovenskog prostora gdje žene koje su imale traumatično iskustvo silovanja i kojima treba stvarna zaštita ne mogu tako nešto ostvariti jer u pogubnom konzumerizmu mediji preuzimaju ulogu suda, a rialiti zvijezde branilaca. Kada se pod firmom zaštite prava silovanih žena umiješaju još i projektne organizacije koje na taj način peru novac, lutanje u lavirintima izgubljenosti za stvarne žrtve silovanja postaje deprimirajuće i obeshrabrujuće. Pri tome, mediji i projektne organizacije o pravima tih žena brinu samo do posljednje jedinice neke konvertibilne valute. Kada prestanu dotoci finansiranja naglo splašnjava interesovanje za pomoć žrtvama silovanja. Ostaju prepuštene same sebi i svome bolu i traumi.

U toj situaciji kada se izgubi povjerenje u institucije koje treba da brinu o pravdi često se sve to smješta u sferu imaginacije da bi se zabašurile stvari. Pisac i reditelj predstave „Pristanak“ golgotu silovane žene koju ne mogu razriješiti ni advokati, ni sudovi, razrješavaju tako što u scenska zbivanja uključuju grčku boginju Nemezis koja simbolizuje pravdu jednog davnog vremena i jednog davno prošlog istorijskog poretka. Reditelj veoma snažno i moćno usmjerava boginju, koja dolazi iz jednog robovlasničkog društva kakvo je bilo društvo antičke Grčke, u kapitalistički sistem u kome dominiraju konzumerizam i trka za profitom. Zapravo, on u svojim rediteljskim nakanama poistovjećuje kapitalističko društvo sa robovlasničkim sistemom u kome su vladali robovlasnici na zemlji, a bogovi na nebu. Kada se to svede u savremenu društvenu sferu robovlasnici na zemlji su prividni nosioci kapitala, a na nebu neznane svjetske vlade koje negdje iz potaje vuku konce. Pa čak i u tom smislu su spremni da plasiraju više istina. Jer, novac i profit ne interesuje trauma i bol običnih ljudi, već samo pir koji će proizvesti više profita.

Tragikomedija „Pristanak“ u smjelim i hrabrim rješenjima Nebojše Brađića otvara mnoga bolna pitanja savremenog društva, zbog kojih trpe oni koji su na margini i koji svakodnevno doživljavaju traume. Nečista ljudska savjest, nestanak empatije i potpuno zaboravljeni fenomen prijateljstva tu stvarnost čine još bolnijom. A ova predstava upozorava na sve ono što je zaboravljeno u ljudskom ponašanju. Mnogi se pitaju gdje sve to nestade. Zato je pozorište tu da podsjeti na pomenute vrline koje se moraju vratiti u orbitu čovjekovog egzistiranja, kako bi svi oni koji su pretrpjeli nasilje mogli da potraže pravdu i zadovolje je na način dostojan čovjeka, a da to istovremeno bude sankcionisana opomena svima koji su skloni (ne)djelima.

10. Bit pozorišta u mnoštvu duhovnih vrednota

Često se na teatarskim festivalima u okviru završne večeri ili večeri za pobjednike organizuju različiti sadržaji. Ne mora to nužno da bude pozorišna predstava, već može neki drugi program. Ali, ako se ima pozorišna predstava koja svojom porukom može sublimirati sve bitno na festivalu ili u kazalištu ne treba puno razmišljati. To je onda pun pogodak za festivalsku publiku. Još ako se ima predstava koja svojom strukturom kao vrijednosti ističe nešto što je u biti pozorišta događaj je potpuniji. I pogođen je s pravom mjerom da isto zatvori teatarski festival.

Tako je završnu večer, u čast pobjednika, Internacionalnih teatarskih susreta u Brčko distriktu 2022, obilježila predstava „Prah“ rađena po tekstu mađarskog pisca Gyorgya Spiroa, i u režii Miralema Zupčevića. Kroz priču o bračnom paru koji iznenada stiče bogatstvo, jer je njihov loto tiket dobitna kombinacija, mnogo se više govori o tome kako u stabilnim porodičnim strukturama duhovne vrijednosti nadilaze one materijalne. Čak i onda kada se čini da je euforija nadvladala realnost. A u tome je i bit pozorišta koje nikada i nigdje nije imalo i nema mnogo materijalnoga, ali ima nemjerljivo puno onoga duhovnoga.

Vječito sastavljajući kraj sa krajem, provodeći život u nemaštini poslije iznenadnog novčanog dobitka supruga (Gordana Boban) i suprug (Mirsad Tuka), koji, inače, u predstavi nemaju imena, spoznaju što su vrijednosti života. Upućeni jedno na drugo shvataju da su oni sami najveće međusobno bogatstvo. Reagujući euforično na dobitak likovi u predstavi se suočavaju sa vlastitim izazovima kojima se nerijetko može podleći. U međudnosu likovi u predstavi uočavaju što je suština i bit njihovog međusobnog odnosa. Da to nikako ne može biti ono materijalno, već mnogo više duhovno, koje počiva na razumijevajućoj komunikaciji.

Tu vječitu dilemu pred gledaoca postavljaju protagonisti ove predstave igrajući na rizik da nesvjesno skliznu u nešto drugo od onoga što žele i kakvi oni stvarno jesu. Antropologija čovjekove psihosocijalne strukture može da bude različita i da varira od slučaja do slučaja. Ali, kada na dnevni red dođu izazovnosti kojima je teško odoljeti stvari se postavljaju između fikcije i realnosti. Ponekad se naglašava jedno, a kasnije nešto sasvim drugo, što za cilj ima da drži publiku u neizvjesnosti i trenira njen prag izdržljivosti.

U međuigri upućenoj jedno na drugo ova duodrama nameće se svojom moralnom i intelektualnom aktuelnošću, koja ih oboje do kraja pred-

stave drži potpuno razumne i smisaono odgovorne.

U ujednačenoj igri dvoje vrhunskih protagonista koji su svoje likove proželi tonovima plemenitog i svestranog humora zapaža se stalni scenski dinamizam, tokom trajanja čitave predstave. Teme i sadržaji kojima se bavi predstava „Prah“, nastala u produkciji sarajevskog Centra za kulturu, su potrebne kao brana materijalnoj nezaježljivosti i halapljivosti.

Minimalističkim sredstvima glumački par u suptilnom partnerskom odnosu donosi na pozornicu uzbudljiv međuodnos kroz koji se traži smisao i dostojanstvo suprotstavljanja porivima koji u svojoj biti imaju isključivo materijalno u prednosti nad duhovnim. Predstava donosi i priču o opstanku normalnog života, kakav poznaju generacije. A taj život znači egzistenciju koja je daleko od bilo kakvih šabloniziranih prohtjeva, po kojima lijep i bezbrižan život donosi samo materijalno i posjedovanje istoga.

11. Sa kazališnim činom u višeslojnu misiju

U savremenom društvu, urušenom po gotovo svim šavovima, nikada kraja podmetanjima, etiketiranjima i stvaranju nepodnošljivih okolnosti bivstvovanja. Takvo stanje pretvara se u dijagnozu društva koja oslikava „kolo“ bez ikakvih granica i skrupula. Boriti se protiv takvih pošasti društva u stvarnom životu se pokazuje pravom iluzijom. Ali, zato ona druga iluzija, pozorišna, otvara mogućnost višeslojnosti izazova koji imaju izgleda da se i borba protiv rđavog i zlog društva, i ljudi koji kreiraju takvu atmosferu, ako ne dobije, a ono makar uspješno reflektuje u svijesti i ljubitelja pozorišnog čina, ali i drugih.

Uspostavljajući nove konceptualne okvire u daljnjem festivalskom trajanju, Internacionalni teatarski susreti Brčko distrikta BiH prevazilaze konzervativnost i neangažiranost kako umjetnika, tako i širih društvenih struktura sa čime ostvaraju prostor za prevazilaženje traumatičnih stanja od kojih i na osnovu kojih mnogi egzistiraju, pa čak, nažalost, i oni u pozorišnom i kulturnom krugu.

Višeslojna misija Festivala sa novim strukturnim predznakom obuhvata uspostavljanje, razvoj i jačanje kreativnih i visoko vrijednosnih relacija među protagonistima, ansamblima i svim pozorišnim poslenicima, a ne prostor bizarno populističkih i tabloidno našminkanih htjenja i angažmana. Kazališni znak je najbolji način prepoznavanja vrijednosti od jeftinih razularenih poriva, koji bi da teatarsku umjetnost smjeste u brlog koji tvori rđavi svijet. Jedino vrijednosno prepoznati projekti, bazirani isključivo na promišljanjima estetsko profilisanih stavova, promovišu rješenja koja kasnije nastavljaju, poslije festivalske pozornice, da žive još dugo. Ideju da ono što se vidi na festivalskoj pozornici, a što nije pod pokroviteljstvom nekakvih bezumnih i retrogradnih projekata, koji uglavnom dolaze izvan Regiona, upravo promoviše brčanski Susreti.

SRDJAN VUKADINOVICH

Theater in the Fight Against the Rough World

Summary

Throughout their existence, theater festivals become conservative and disengaged over time, and the malicious and corrupt world tries to harness them to their “wheel”, just for the sake of some kind of material future. Over time, it took on dimensions unworthy of any response, and the intense reactions of non-theatrical circles slowly turned ugly.

All those ills of society, regardless of whether it is avarice, or lack of perspective caused by thieves, or a crisis of meaning, or many others, were integrated in their festival corpus XXXIX International Theater Meetings of the Brčko District of BiH.

The new conceptual framework was the best answer for all attempts to destabilize something that took on the broad framework of a theatrical struggle against everything that generates a corrupt world. Contemporary and striking dramatic stories conceived on the key dimensions of a rotten and evil society, in very conversational, sometimes difficult language, with intriguing scenery, reinterpret in a modern way the channels of discovering or pointing out the bad qualities of an individual and society. In that struggle, the theater shows its full meaning of existence.

Key words: Theater - Struggle - Rusty World - International Theater Meetings –

Language - Scenicness - Dramatic Story - New Conceptual Key.

SAVA ANDJELKOVIĆ

O PREDSTAVI HASANAGINICA ALIJE ISAKOVIĆA U PARIZU 1999.

Hasanagicu kao televizijsku dramu Isaković je objavio 1974. Inače, svoje dramatičarsko stvaranje je započeo na radiju *Saučesnici* (1967.), nastavlja sa pisanjem TV drama, među kojima su *To* (1969.) i *Generalijum* (1979.), koje je kasnije prilagodio izvođenju na pozorišnim scenama. Njegova orijentacija prema teatru se nastavlja dorodom televizijske *Hasanaginice* (1981.) i dramom *Kraljevski sudbeni stol* (1982.)

Lik Hasanaginice iz istoimene balade je zaintrigirao mnoge bosansko-hercegovačke, hrvatske i srpske dramske autore (Pored Isakovića to su: David Todorović 1908., Milan Ogrizović 1909., Aleksa Šantić 1910., Nikola T. Đurić 1919., Vladislav Tmuša 1920., Ljubomir Simović 1974., kao i Ante Vican glumac i reditelj koji je 1979. ponudio svoju verziju *Hasanaginice* na osnovu drama Ogrizovića i Šantića). Postavši "svojina" sva tri naroda, balada "nikad nije znala za nacionalne i dijalekatske granice" [Murko 1974:65]. Gordana Muzaferija precizira: "Posve je logično da su se ovom baladom bavili i bave oni na čijem je tlu i nastala, i to u različitim vremenima i generacijama." [Muzaferija 2004:70]. Ipak, balada je najviše bošnjačka "zato što je iznutra identifikuju elementi šerijatskog bračnog prava" [Begović 1974, Rizvić 1974].

Pohvala baladi

Dramatizovana i izvođena u pozorištu, na filmu, televiziji ili radiju "Hasanaginica" međutim nikad nije postigla onakav uspeh kakav je imala istoimena narodna balada. Svaku epsku priču moguće je, bez veće opasnosti po nju samu, prevesti u dramski medij (jer imaju slična strukturalna obeležja), ali neće imati isti efekat. Tačno je da je od sveta epske pesme moguće stvoriti novi svet dramskog dela (Stanisavljević 1977:79), što dokazuju mnogi dramski pisci koji su se upuštali u uspešnije i manje uspešne scenske verzije svojih likova iz usmene književnosti, ali su uvek ostajali u senci narodne poezije.

Razlog ovome, između ostalog, treba tražiti u razlikama vezanim za žanr: u suštini to su dva različita načina stvaranja umetničkog dela - narodna pesma anonimnog autora koji gradi svoju viziju sveta na osnovu kolektivnog viđenja, uz poštovanje tradicionalnih obrazaca, dok se pozorišni komad dramskog autora, kojeg karakteriše individualnost, zasniva na sopstvenoj viziji jedne već poznate teme. Sižejni sklop pesme i drame nisu isti, kao ni zakoni kompozicije u epici i drami. Bitnu razliku čine pravila opevanja i prikazivanja, odnosno način redukovano pripovedanja (ili pevanja) i prikazivačkog oblika, kakavo ima dramsko delo. Suočavamo se, zatim, sa

obimnošću materijala za gradnju, u čemu se bitno razlikuju ove dve vrste umetničkog stvaralaštva. Dramski pisac mora da ima "dodatni materijal" prilikom "obogaćenja" već postojećih motiva i likova. Posebno, ove dve umetničke tvorevine se razlikuju u transmisiji neeksplicitnog i skoro po pravilu nedorečenog sveta usmenog stvaralaštva, što najviše omogućava različite interpretacije i sopstveno zamišljanje likova i "slikama" sa njima. Stvar se iznova komplikuje na sceni, kada je dramska tvorevina autora re-produkovana od strane reditelja i glumaca putem slikovnog modela "iluzije stvarnosti".

O stidu Hasanaginice, kao uzroku tragičnog nesporazuma su mnogi pisali, ali najbolja objašnjenja daje Hatidža Dizdarević-Krnjević (1980), stavljajući akcenat na muslimanski identitet žene. "Ko poznaje mentalitet i običaje muslimanske sredine taj ne može biti iznenađen stidom koji postoji još i danas, jednako neodređen" [Dizdarević-Krnjević 1980:78]. Ona se "Hasanaginici" vraćala u više navrata ima i vrlo ozbiljne analize ostalih likova i njihovih postupaka.

Tvrtko Čubelić ispravno smatra da je koncepcija ove narodne balade u osnovi dramska. "Radnja se izlaže dramatskom napetošću i nepredviđenim zaokretima u osnovnom elegično-baladičnom tonu." [1975:144]. Primećuje da su likovi, koji nisu nisu svagdašnji, skloni tragičnosti, da imaju impulzivne karaktere različitog mišljenja i velikim strastima. On vidi i dramatičnost u okviru kompozicije, zbog neočekivanih obrta.

Ono što je po pravilima žanra balade izostavljeno u pesmi: motivacija i objašnjenje jesu mesta na kojima se lome koplja mnogih proučavalaca usmene književnosti, ali i mesta na kojima najviše deluju dramski autori.

Isakovićeva *Hasanaginica*

Isakovićeva *Hasanaginica* je nastala posle njegovog dugotrajnog i detaljnog bavljenja baladom, a povodom 200-godišnjice njenog objavljivanja (u *Viaggio in Dalmazia*, opata Alberta Fortisa), a za potrebe zbornika *Hasanaginica 1774-1974* (1975.), u kome su skupljeni svi značajniji radovi domaćih i stranih slavista koji se bave problematikom ove balade, kao i vredni prevodi na brojne strane jezike. Pošto je dugotrajno bio obuzet likom ove žene, jednostavno morao je da svoju opčinjenost tim čudesnim i zagonetnim likom narodne balade podeli sa publikom u vidu svoje dramske vizije *Hasanaginice*.

Pitanje koje se nameće: zašto baš Isakovićeva drama, pored tolikih *Hasanaginica*? Najpre zbog lepote jezika i njegove bogate leksike koja odgovara vremenu u koje se događanje smešta ali i novim tendencijama bosanskog jezika za koje se Isaković zalagao sve do smrti. Kako je jedan od najvažnijih ciljeva našeg studentskog *Atelje teatra* savladavanje jezika, Isaković je bio najbolji mogući izbor sa tog jezičkog područja. Mada njegovi likovi govore jezikom davnih vremena, ali u njoj se istovremeno prepoznaje današnje govorno biće čitavog bosanskog naroda.

Alija Isaković je sigurno znao Propovo mišljenje da preoblikovanje narodne pesme, u ovom slučaju balade, zahteva proučavanje njene strukture, odnosno njeno istorijsko proučavanje, koje je više nego čitljivo u dra-

mi. U poređenju sa drugim navedenim dramskim autorima on je najbliži sižejnjoj šemi balade, dok su nam se odstupanja od narodne pesme činila najmanjima od svih postojećih drama o Hasanaginici.

“Određeni historijskim okvirom kandijskih ratova iz prve polovine 17. stoljeća, Isakovićeви antipodni junaci beg Pintorović i aga Arapović penju se stepeništem vojnog uspjeha koje je po kasnim zakonima tijesno za obojicu, ali i jednako kobno za svakog ponaosob.” [Muzaferija 2004:112]. Dijalog u Isakovićevoj *Hasanaginici* je izuzetno dobro napisan. Zna se da je dijalog osnova svake dramatizacije, ali sama balada ga malo nudi. U njoj nema dijaloga među likovima koji se međusobno ne razumeju, a koji bi Isaković jednostavno mogao dodeliti svojim dramskim likovima. On ipak stvara verodostojne dijaloge ili efikasne kratke dijaloške replike u koje sa uspehom umeće Hasanaginčin stid i strah, njeno osećanje stamote, sva samo njoj upućena “Moraš!” pod imperativom, a ni za trenutak ne napušta svoj pogled kroz socijalnu prizmu begovsko-kastinskih odnosa koji naglašavaju tragičan nesporazum dva bliska bića, tako da se problem “prebacuje sa intimnog na društveni plan” [Muzaferija 1966:418]. Njegova *Hasanaginica* manje trpi moralne običaje svog vremena, mnogo više je žrtva izraženog kastinskog jaza između aga i begova. Sam Isaković je istakao: “Ja sam samo nastojao da se približim životnim realnostima, moralu i jeziku ove balade koliko sam više mogao” [Isaković 1996:361].

Isakovićeva *Hasanaginica* u Atelje teatru 1999. godine

U Atelje teatru na srpskohrvatskom (BCHS) jeziku koje je delovalo pri Univerzitetu Pariz IV-Sorbona postavili smo Isakovićevu *Hasanagicu* u 1999. god., (kada i Sterijine *Rodoljupce*). Isakovićeva drama je imala premijeru, sa prevedenim naslovom *La femme de l'aga Hasan* 14. aprila u 19h30, (sutra večer smo igrali reprizu) u velelepnoj zgradi Grand Palea, pred mnogobrojnom publikom, različitog profila i poznavanja jezika. U programu predstave koji smo delili publici, pored osnovnih podataka o Isakoviću i izvođačima, za onaj deo publike koji nije poznao jezik, a da bi bolje pratili predstavu, bio je naveden čitav Meimeov prevod “Triste ballade de noble épouse d'Asan-aga”, objavljen u knjizi *La Guzla*, 1827, jer je on najverniji izvorniku od svih francuskih prevoda “Hasanaginice”.

Prilikom pripreme nismo se zapitali da li možemo iz Isakovićevog teksta napraviti predstavu, bili smo sigurni da je moguće, ukoliko obezbedimo odgovarajuću podelu. Tek kasnije smo bili upoznati sa razmišljanjem Ljubice Ostojić: “Koliko ova drama daje materijala i mogućnosti teatarskoj inscenaciji? Mnogo, uz uvažavanje strukturalističkog karaktera teksta. Građenjem cjelovite i funkcionalne strukture u različitim njenim segmentima” [Ostojić, 2006:70-71]. Inače kod Isakovića skoro da nema redundantnog teksta, za razliku od mnogih dramskih autora koje smo za naša studentska izvođenja obilato “štrihovali”, pa čak i lišavali se pojedinih scena.

Bili smo privučeni Isakovićevim insistiranjem na običajnom pravu (i muž i brat odlučuju o njenoj sudbini, a ona nikada), što junakinju čini još većom žrtvom. Međutim, stvarnu inspiraciju za našu predstavu smo dobili razmatranjem Dizdarević-Krnjevićeve studije i u njenoj tezi: “Stid je drugo

ime ljubavi" [1997:21] koju smo pokušali da ostvarimo u našoj predstavi. Mada Isaković nije insistirao na tome, napravili smo dramu o ljubavi u kojoj je smrt njen najveći dokaz. Stid koji ona oseća nije ništa drugo do način ispoljavanja njene ljubavi, ali i osnovni uzrok tragičkog nesporazuma. Materinstvo jeste jedna od Hasanaginicinih najvažnijih komponenata, ali njen život se sasvim gasi tek kada je aga povredio njeno materinstvo, kako je primetila Krnjević. Da li smo i mi, danas, ovde i drugde, sasvim sigurni da umemo prepoznati sve načine na koje se ljubav manifestuje? To je pitanje koje nam se nametnulo.

Scenski prostor je bio podeljen vertikalom na dva jednaka dela, što omogućava simultani dijaloški tok i paralelizam događanja. Jasno odeljeni prostori, kule bega Pintorovića i kule Hasan-age Arapovića samo jednim manjim delom u horizontali je spajala kolevka sa detetom. Na proscenijumu je u mraku, za vreme muzičkog intermecca bio montiran beli Hasanagin čador, dok je "svatovski put" bio u prostoru publike kojim su se glumci i statisti kretali noseći nosiljku sa Hasanaginicom.

U predstavi je učestvovalo 20 izvođača i 8 nevidljivih učesnika. Najvažniju ulogu je ostvarila Julijana Filipović-Lecherf, uspevši da u poetičnom pristupu uloji istakne veličinu Hasanaginicine žrtve. Nikola Guljevatelj, kao Hasanaga i Eduard Tripković-Katayama, kao Beg Pintorović koji su pored slabije naglašenog sukoba skorojevića i koljenovica insistirali na ličnom ponosu i nemogućnosti odupiranja roditeljki (Guljevatelj), odnosno na zavidnosti zetovljeve ratničke slave (Tripković-Katayama). Tatjana Babić-Nikolić i Sophie Jacquier (odnosno Natalie Milošević na reprizi), ostvarile su zahvalne uloge majki ubedljivo i sa velikom sigurnošću. Ajkunu, Hasanaginu sestru sa nežnošću je predstavila Tatjana Escriva, dok su u sporednim ulogama Igor Stepanović, kao Abid i Kenan Babović, kao Hasko bili na visini postavljenih zadataka. Broj Hasanaginicine dece je iz izvođačkih razloga bio sveden na bebu u kolevci i jedno starije dete (Andrea Konjukušić). Nenad Tomić i Miloš Krivokapić su imali malo teksta u svadbenoj povorci, dok su u istoj statirali Ljubisav Bogdanović, Tod Hartman, Dalibor Budisavljević Daniel Enocq, Lionel Grancarić, Džoni Kundid i Velimir Ilić.

Trudili smo se da slikani orijentalni dekor (Marie Jelić) i vrlo raznobojni kostimi (potpisale su ga tri studentkinje) što više odgovaraju vremenu i muslimanskoj sredini, kao i izbor muzike, za koju se pobrinuo reditelj predstave, koji vas o ovoj predstavi izveštava.

Literatura:

*Begović, Mehmed, "Kako razjasniti izvesne stavove u baladi o Hasanaginici sa gledišta šerijatskog prava", *Međunarodni slavistički centar*, Beograd, 1974.

*Čubelić, Tvrтко, "Stilsko-izražajni problemi u narodnoj pesmi *Hasanaginici*" u: A. Isaković, *Hasanaginica 1774-1974*, Svjetlost, Sarajevo, 1975.

*Dizdarević-Krnjević, Hatidža, *Živi palimpsesti ili o usmenoj književnosti*, Nolit, Bograd, 1980.

*Dizdarević-Krnjević, H. *Utva zlatokrila. Delo-tvornost tradicije*, Filip Viš-

njić, Beograd, 1997.

*Isaković, Alija, u predgovoru "Hasanaginice" u: G. Muzaferija: *Antologija bošnjačke drame XX vijeka*, Alef, Sarajevo, 1996, p. 361.

*Murko, Matija, "Domovina Asanaginice", *Život XXIII* (1974), Sarajevo.

*Muzaferija, Gordana, "Zadani život Isakovićevih junaka" u: A. Isaković: *Antologija bošnjačkog eseja XX vijeka*, Alef, Sarajevo, 1996.

*Muzaferija, Gordana, "Predgovor", *Antologija bošnjačke drame XX vijeka*, Sarajevo, Alef, 1996.

*Muzaferija, Gordana, *Činiti za teatar*, Tešanj, 2004.

*Ostojčić, Ljubica, "Pour une anthologie imaginaire du théâtre contemporain en Bosnie-Herzégovine" u: S. Andjelkovic, P-L. Thomas: "Le théâtre d'aujourd'hui en Bosnie-Herzégovine, Croatie, Serbie et au Monténégro – Nationalisme et autisme", *Revue des études slaves*, tome LXXVII, fascicule 1-2, Institute d'études slaves: Paris, 2006.

*Rizvić, Muhsin, "Socijalni aspekti usmene balade o Hasanaginici" *Život*, br. 23, 1974.

Stanisavljević, Miodrag, *Epika i drama*, Univerzitet umetnosti, Beograd, 1977.

Sava ANDJELKOVIĆ je diplomirao na beogradskom Filološkom fakultetu (srpsko-hrvatski jezik i jugoslovenska književnost). Profesionalnu karijeru glumca počeo 1975. god. u Narodnom pozorištu u Užicu, a glumca-animatora 1978. godine u "Malom pozorištu Duško Radović" u Beogradu, gde je ostvario oko 70 uloga u lutkarskim i dramskim predstavama), među kojima su i uloge na scenama Jugoslovenskog dramskog pozorišta (*Životinjska farma* Suade Kapić) i Ateljea 212 (*Seljaci, radnici i poštena inteligencija* Branka Pleše), pored više ostvarenih dramskih uloga na drugim beogradskim scenama: *Nova osećajnost* (Mera B. Brehta), *Teatar poezije* (*Pisma Nori* Dž. Džojša) Studentski Kulturni Centar (*Adam i Eva* M. Krleže i *Zima jednog lava* Dž. Goldmana), kao i učešće u brojnim radio-dramskim i TV emisijama). U svom pozorištu ostvario je mnogo značajnih uloga, među kojima su *Sudbina jednog Čarlija* Aleksandra Popovića, *Bor visok do neba*, *Stevana Pešića*, *Ljuljaška* Frana Puntara, *Aska i vuk* Ive Andrića, *Cvrčak i mravi* Radoslava Pavelkića, *Svemirski zmaj* Dušana Kovačevića, *Alisa u zemlji čuda* Luisa Karola, *Pozorište Ka-ri-ko* Jovana Jovanovića-Zmaja, *Učitelj igranja* Lope de Vege, *Stradija* Radoja Domanovića, *Loptica* Skočica Jana Malika, *Bura* Viljama Šekspira, *Dobro jutro, kapetane Pipfoks* Duška Radovića, *Lepotica i zver* Leprens de Bomon i druge za koje je dobio više republičkih i nacionalnih nagrada.

Inače, predavao je na Univerzitetu Pariz-Sorbona, gde je vodio dvojezički studentski "Atelje teatar na srpskohrvatskom jeziku" u kome je do 2017. godine adaptirao i režirao 44 predstave prema tekstovima francuskih, bosanskohercegovačkih, crnogorskih, hrvatskih i srpskih autora. Autor je doktorske teze *Komedije Jovana Sterije Popovića* (objavljena kod Presses universitaires du Septentrion, 2003) i referentnih knjiga *80 Sterijinih komičkih likova* (KOV, Vršac), *Dramaturgija Sterijinih komedija* (Pozo-

rišni muzej Vojvodine, Novi Sad), Komparativno pozorište (Kulturni centar Ribnica, Kraljevo), *Didaskalije*. (Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2022) i *Geneza Sterijinih komedija* (Sterijino pozorje, 2024) kao i izdanja J. Sterije Popovića prema manuskriptima pisca kod KOV-a (*Prevare i Pomirenja*) i njegove prevode (*Ernani V. Igoa* i *Nesretne čumbušljice N. Nestroja*). U Francuskoj je izdao i dva članka (u knjizi *La Voïvodine, une région centro-européenne et ses littératures* 2022), a uskoro će biti objavljen francuski prevod *L'Avare* Sterije sa obimnim predgovorom S. Anđelkovića. Takođe je uradio veliki predgovor za Sterijine *Les patriotes* na francuskom. Pored mnogobrojnih članaka u evropskim i južnoslovenskim časopisima, on je koorganizator naučnih skupova na Sorboni o *Jovanu Steriji Popoviću* 2006, *Marinu Dršiću* 2008, *Meši Selimoviću* 2010 i *P.P. Njegošu* 2013. godine (sa izdatim zbornicima), kao i skupova *Pozorište danas u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj u Crnoj Gori i Srbiji* 2004. godine čiji su radovi objavljeni u Francuskoj (*Nationalisme et autisme*, Revue des Études slaves) i u Srbiji (Sterijino pozorje, Novi Sad). Ovaj skup teatrologa i univerzitetskih predavača je nastavio sa novim susretima u različitim državama: Crnoj Gori (*Mogućnosti dramaturških čitanja*, 2005), Hrvatskoj (*Govor drame, govor glume*, 2006) i Bosni i Hercegovini (*Drama i vreme*, 2007), takođe sa izdatim zbornicima radova u mestima održavanja skupova.

ПРЕДРАГ НЕШОВИЋ

ФЕСТИВАЛ ИНОВАТИВНЕ КОНЦЕПЦИЈЕ И ОТВАРАЊА КА БУДУЋНОСТИ

Брчко, град театар, град који живи и траје сваке године онолико колико трају *Сусрети*. Географски гледано, приближно подједнако је удаљен од две престонице, Сарајева и Бање Луке. али без обзира на географску и културолошку блискост, овај Фестивал је један од првих и највреднијих његових циљева да подржи чешћу регионалну сарадњу позоришта у циљу будуће размене и разумевања нових позоришних стварности.

Град који је покренуо *Сусрете* 1973. године, прекинуо због рата, а онда смогао снаге да их обнови и поново постави на чврсте ноге 200 . године као један од најважнијих културних догађаја ове регије, тачка сусрета и размене другости култура. Зато *Интернационални татарарски сусрети* нису само позоришни фестивал, већ заједничко постојање, мишљење и слављење уметности, дијалог о слободи, о животу. Један од најзначајнијих пројеката позоришта у Региону. Оно што краси *Сусрете* за ових готово пола века постојања јесте број представа приказаних ових свих година трајања – што је свакако импозантна цифра, не само за Фестивал него и позоришта која раде 365 дана у години.

Ваља истаћи да су град Брчко и сада дистрикт Брчко, још од покретања *Сусрета* поносни на овај позоришни догађај који привлачи велику пажњу позоришних уметника и публике. Знање и искуство стицани су годинама, тако да данас, посла пола века, може с пуним правом да се каже да су Интернационални театарски сусрети институција културе која је оправдала поверење свог оснивача – Владе дистрикта Брчко. На сцени Дома културе у брчком играли су бројни ансамбли из региона, угошћени еминентни редитељи и други позоришни радници а на тај начин су се славили и култура и гостопримство.

Града је, од саме идеје о настанку Фестивала, као и Влада дистрикта касније, давали су и дају пуну подршку *Сусретима* и препознали жељу публике да то буду место где ће се говорити само једним језиком – језиком позоришта – без граница, препрека или двоструких стандарда. Они поносно стоје уз Фестивал и улажу све напоре у организацију овог културног догађаја и богаћења културног живота овог дела Босне и Херцеговине.

Један од кључних фактора успешног позоришног искуства је позоришна представа. Позориште је непоновљиво искуство које

ће вам засигурно пружити незаборавне тренутке. Оно не може „да промени свет“ али може да вам обезбеди срећне тренутке на два сата, колико јена представа траје Свака представа је јединствена и никада се неће поновити на исти начин.

Питер Брук, британски позоришни редитељ и теоретичар је говорио да су „...позориште и живот једно те исто и нису једно те исто. Састављени су од истих састојака, па ипак позориште не би постојало као облик да се није догодило нешто друго“. Управо зато што је као живот или нимало налик њему, не може ни бити тако једноставно. Процес организовања једног квалитетног и прављења уметнички релевантног фестивала захтева пажљиво одабирање представа. Заправо у том процесу је потребна озбиљна комбинаторика и пажљива провера у такозваној координацији са свим оним што једну позоришну представу квалификује за наступ на једном фестивалу што није нимало једноставан посао. Као што није једноставно ни организовати и спровести један Фестивал какав имамо у дистрикту Брчко који се ове године отвара по четрдесети пут (у 50–ој години од оснивања).

Нулта деценија XXI века је за нама, а друга деценија и даље носи изазове увек бурних времена које су на нов начин у контексту глобалне кризе увеле кључну реч данашњице – нова стварност. Гледаћемо драме које приказују животне прилике и сукобе у различитим поднебља света – у централној и северној Европи, на Балкану, у руским и азијским пределима као и у старом Риму. Храброст у домену естетског и стваралачког, представља и храброст да се и даље боримо упркос свему. Пресудни означитељ једног оваквог Фестивала јесте његов уметнички резултат. Верујемо да можемо заједно да посведочимо да их је било довољно и да ће нове деценије пред нама изнедрити нове успешно организоване *Интернационалне театарске сусрете* који ће својом мисијом деловати са позорнице у овом граду.

Интернационални театарски сусрети су ушли у своје 40-то издање – 50 година од покретања – озбиљне године и озбиљна историја. Пета деценија ФЕСТИВЛА сведочи о значајним културним и друштвеним променама које су се дешавале. Неизоставан део тих промена била је позорница овог Фестивала. Позоришно време које је трајало и које траје подударало се са временом тражења свог места, са временом његовог стварања и његовог трајања. Шилер је, као и тврди социолог позоришта Жан Дивињо, био у праву када је рекао да је хеленска трагедија васпитала грчки народ, јер су, гледајући трагедије, стари Грци научили да подносе индивидуалну свест и да је уводе у нормални живот. Верујемо да су *Интернационални театарски сусрети* допринели индивидуалној свести и одговорности које је као друштво и као индивидуе препознали у улози позоришних гледалаца/гледаатељки и који ће и даље да буду стандард и концепт овог Фестивала. Бројне зоне тумачења и архив медија сведоче о томе, грађа за писање савремене позоришне историје је ту, а део те историје је и културна историја, тј. студије културе која ће настати као

потреба да се учврсти особеност и јединственост општеприхваћене културе у којој је савременост њен водећи означитељ.

Шта је реалност у прошлости, садашњости и шта је оно што нас очекује у будућности? Да ли ће људи умети да препознају реалност и знати и умети да живе у истој? Нејасну реалност људско бића које, поред тешког живота, има потребу да сања и замишља или, тачније речено, измишља за себе боље услове за живот, али, нажалост, изгуби се у том хтењу и потрази. Изгуби се у сновиђењу. Толика потреба да замаскира истину, прикрије страх, емоцију доводи до сукоба са самим собом и са друштвом у којем живи. Из те велике потребе да се заштити, као људско бића, како би преживело, схвата да се налаз у сну у помереној истини и све прераста у сновиђење. Представе понајбоље причају причу о линији између сновиђења и реалности. Па је сасвим природно да сваки од *Сусретања* има свој слоган који је произлазио из заједничког именитеља и није било дилеме око тога који ће мото носити.

Последњих неколико година *Интернационални театарски сусрети* су постали важан носилац форме, истраживања, позоришних повезивања и естетика у региону; позитивни ефекти који су их јасно дефинисали последњих година. Фестивал је посебно препознатљив по јединственој атмосфери и способност да се трансформише у плодносну платформу за дијалог између уметника различитих култура, и естетика публице. А град је постао отворена средина за све уметнике и љубитеље позоришта у региону. Гледали смо драме које приказују животне прилике и сукобе у различитих поднебља света – у централној и северној Европи, на Балкану, у руским и азијским пределима као и у старом Риму.

Када се формира програм идеја водиља је, као уосталом свих ових 49 година, квалитет на првом месту. Учесће представа из свих република бивше Југославије чији је језик конститутивни у Босни и Херцеговини. Морам да нагласим значај Владе дистрикта Брчко која Фестивал свесрдно и постојано подржава – руководство, када је Фестивал у питању имало је визију шта значи култура за имиџ једне дестинације, а самим тим да један део публице у будућности свој одмор планира гледајући програм *Интернационалних театарских сусрета*.

Представе које су игране на Фестивалу су врло пажљиво биране и види се да наилазе на једну позитивну критику стручне јавности. У организацији Фестивала не издваја се ни један сегмент програма – да ли је то такмичарска представа, промоција или изложба... са једнаком пажњом им се приступа. Намера је увек да се избегне свака врста комерцијализације али да се пре свега говори о квалитету програма. Сигурно се водило рачуна да се последње вечери, када се спушта завеса и додељују награде награђенима – гостује програм прворазредног квалитета и имиџа.

Увек је након анализе и провере пријављених представа следио избор а онда и утврђивање датума када ће се изводити представе

на фестивалу у корелацији са позоришном кућом или групом. Све то изискује од организатора најмање три услова – знање, стрпљење, и мудра уметничка политика у право време! Уколико желите да фестивал буде успешан такође је кључан фактор брзина и време, и да јесу одлучујући за спремност да све функционише!

Како је циљ Фестивал да има што већу посећеност, без обзира на узраст или етничку припадност, програм је свих ових година обухватао широк спектар представа у смислу њиховог формата и карактера. Од представа у више класичном извођењу намењених за затворени простор и кутија–сцену па до представа базираних на савременом домаћем тексту. Непромењени циљ да се на Фестивалу прикажу (и приказивани су) најважнија друштвена питања, у исто време да дају (и давали су) посебну пажњу духу свечарства и сусретања позоришних уметника из различитих средина. Слично томе, већина представа треба да се бави темама сећања, односно тријаде прошлости, садашњости и будућности; са само–рефлексијом на нову стварност која их плаши.

Треба нагласити да се истовремено са обрађивањем и одабиром позоришних представа, паралелно увек водило рачуна о могућностима и немогућностима извођења неких наслова на сцени Дома културе у Брчком. Зато је вредно труда организатора што улаже додатне напоре да обезбеди свим учесницима исте услови приказивања представе као на сцени у њиховим матичним кућама.

Поред главног, такмичарског програма *Сусрета*, организован је и *Пратећи програм театарских сусрета*, **off програм**, сачињен од представљања књига, часописа, антологија, монографија, па до дечјих представе које се изводе по школама. Увек на отварању *Документарно–позоришна изложба*. Као и увек до сада после сваке позоришне представе, сутрадан, омогућена је стручна дискусија и разговор између учесника и публике, уз учешће референтног модератора.

Зато *Интернационални театарски сусрети* нису само позоришни фестивал, већ заједничко постојање, мишљење и слављење уметности, дијалог о слободи, о животу. Један од најзначајнијих пројеката позоришта у Региону. У зависности од критеријума селектора, сваке године буду одабране најквалитетније уметничке представе региона, увек у потрази за новим позоришним формама. Тако сваке године нуди публици значајне пројекте и богат и разнолик репертоар: класични репертоар, али и савремен.

Интернационални театарски сусрети дистрикта Брчко су свакако један од најзначајнијих фестивала у Региону, и не само у Региону... Фестивал који траје готово пола века, богато наслеђе и искуство му је оно одакле црпи снагу, оно што му даје ветар једрима у временима која долазе. И што га на један начин обавезује. На том трагу очекује се 40-то издање фестивала са плановима за будућност и успостављању нових стандарда. *Интернационални театарски сусрети* је догађај познат по веома успешном моделу организације, са

једне стране, а опет – често су уметничка мешања заиста плодотворна.

POST SCRIPTUM или ПОСЕБНО ПОГЛАВЉЕ

У узајамности коју негују публика, с једне стране и глумци на позоришним даскама с друге, суштина је позоришне уметности која се догађала свих ових година трајања овогодишњих 39-тих *Интернационалних театарских сусретања дистрикта Брчко 2023*. Таква љубав која се и ових године догађала између њих кретала се у међупростору или између сна и јаве. Тај простор јесте нематеријалан али, као и сама љубав, јако постојан. Представе које смо имали прилику да одгледамо и осетимо су аутентично и храбро, језиком позоришта, одговарале на тему.

Театар је и свих ових године показивао своју снагу носећи храброст гласа слободе и остао на свом мисионарском путу. Путу који је свевремен и одређен језиком уметности позоришта. Позоришта отварају многа болна питања, испитују нашу реалност и дају допринос друштвеној и културној еманципацији. Тај свевремени задатак позоришне уметности није једноставан и није лако одупирати се свакодневним друштвеним изазовима, бранећи часно уметнички интегритет.

Са „дасака које живот значе“, настављамо да одашиљамо љубав емпатију и бранимо интегритет позоришне уметности. Уметности која има одговор на све, уметности као светлу на нашем путу, уметности као нашем језику и водиљи. Једно необично, заправо опчињавајући заносно путовање духа! Ако театар не може мењати свет, сасвим сигурно може га оплемењивати у шта ће гледаоци представа овог фестивала свакако имати прилику да се увере.

И ми верујемо, када све заћути, када стане или нестане, уметност, баш као љубав, никада не престаје. И зато смо уверени да ће нам руку подршке и у будуће пружити управо драга публика, јер све ово и ови *Сусрети* је само за и због њих.

На крају, служећи се речима изреченим у *Хамлету* Виљема Шекспира чије име са дигнитетом носи васцели театарски род,

Ово време је

Изашло из зглоба. О проклетство, срам,

Што сам рођен да га ја поправљан сам!

Хајд'мо, ходите вратимо се скупа.

Завршавам овај прилог, у одбрани значаја савремене театарске уметности, поштујући њену потребу и условљеност животом.

MIRSADA SULJIĆ

SCENSKI GOVOR U PREDSTAVI UGURSUZ U KAMERNOM TEATRU 55

Sažetak

U radu se s teatrološkog aspekta analitičko-kritički propituje scenski govor glavnog lika, glumca Admira Glamočaka – Muzafera, u predstavi *Ugursuz* Nedžada Ibrišimovića, izvedenoj na bosanskohercegovačkoj profesionalnoj kazališnoj sceni 1997. godine povodom obilježavanja 35-godišnjice umjetničkog rada književnika Nedžada Ibrišimovića, u režiji Gradimira Gojera. Bila je to druga inscenacija Ibrišimovićeve drame *Ugursuz*, a prva jugoslovenska pozorišna praizvedba navedene drame odigrana je na zeničkoj sceni 1970. godine u režiji Ljubiše Georgijevskog. O temi u naslovu nije pronađeno sličnih napisa, niti tekstova u kojima se scenski govor u predstavi *Ugursuz* promatra i istražuje u okviru teatrologije. Primjenom metoda estetike kazališta nastojalo se odgovoriti na postavljeno pitanje, integrišući u ovo istraživanje historijski i teatrologijski metod, bez kojih bi analiza scenskog govora u predstavi *Ugursuz* bila nepotpuna i nedorečena. U radu su korištene opće naučne metode: metoda analize i sinteze, induktivno-deduktivna metoda, metoda prikupljanja, klasificiranja i metoda intervjua. Neposredna teatrološka vrela korištena u radu su drama *Ugursuz* u rukopisu autora Nedžada Ibrišimovića, afiše i programi, dok posredna vrela čine scenske fotografije, pozorišne kritike, teorije povijesti i sociologije kazališta, kao i teorije koje posredno govore o temi u naslovu rada. Scenski govor Admira Glamočaka – Muzafera u predstavi *Ugursuz* specifičan je i osoben jer je riječ o neartikuliranom govoru na sceni. Muzafer, nijema nakaza, koji pomno prati sva scenska zbivanja u dramskim situacijama, upija sve i promišlja o svemu poput znamenitog svjetskog filozofa, progovara na samom kraju dramske radnje. Muzafer - Admir Glamočak, progovara na sceni glumačkim sredstvima: mimikom, pokretima tijela, gestama, ali i mentalno-intelektualnim sklopom, ugradivši u scenski lik svoju osobnost, prirodu te svoje glumačke vještine za koje biva, u svojoj glumačkoj karijeri (pozorišne i filmske) više puta nagrađivan.

Ključne riječi: scenski govor, predstava *Ugursuz*, drama *Ugursuz*, Nedžad Ibrišimović, Admir Glamočak, Kamerni teatar 55, 35-godišnjica Nedžada Ibrišimovića

Stage Speech in the Play *Ugursuz*

Abstract

From the theatrical aspect, the paper examines analytically and critically the stage speech of the main character, actor Admir Glamočak – Muzafer, in the play *Ugursuz* by Nedžad Ibrišimović, performed on the

Bosnian professional theater scene in 1997 on the occasion of marking the 35th anniversary of the artistic work of the writer Nedžad Ibrišimović, directed by Gradimir Gojer. It was the second staging of Ibrišimović's play Ugursuz, and the first Yugoslav theatrical premiere of the play took place on the Zenica stage in 1970, directed by Ljubiša Georgijevski. No similar articles were found on the subject in the title, nor texts in which the stage speech in the play Ugursuz is observed and investigated within the framework of teatrology. By applying the methods of theater aesthetics, we tried to answer the question, integrating into this research the historical and theatrical methods, without which the analysis of the stage speech in the play Ugursuz would be incomplete. General scientific methods were used in the work: the method of analysis and synthesis, the inductive-deductive method, the method of collection, classification and the interview method. The direct theatrical sources used in the work are the play Ugursuz in the manuscript of the author Nedžad Ibrišimović, posters and programs, while the indirect sources are scene photos, theater reviews, theories of the history and sociology of theater, as well as theories that speak indirectly about the topic in the title of the work. The stage speech of Admir Glamočak - Muzafer in the play Ugursuz is specific and special because it is an inarticulate speech on stage. Muzafer, a mute freak, who closely follows all stage events in dramatic situations, absorbs everything and thinks about everything like a famous world philosopher, speaks at the very end of the dramatic action. Muzafer - Admir Glamočak, speaks on the stage with acting means: facial expressions, body movements, gestures, but also with a mental-intellectual structure, incorporating into the stage character his personality, nature and his acting skills for which he was, in his acting career (theater and film), awarded several times.

Keywords: stage speech, play Ugursuz, drama Ugursuz, Nedžad Ibrišimović, Admir Glamočak, Chamber Theater 55, Nedžad Ibrišimović's 35th anniversary

UVOD

*Ugursuz*¹ Nedžada Ibrišimovića² napisan u formi romana pojavio se 1968. godine. Naredne godine (1969) nagrađen je Šestoaprilskom nagradom Grada Sarajeva. Pozorišna praižvedba³ drame *Ugursuz*, napisane po istoimenom romanu, dogodila se 1970. godine, na sceni Bosanskog narodnog pozorišta Zenica u režiji Ljubiše Georgijevskog (prvo premijerno izvođenje u Jugoslaviji). Iste godine (1970) *Ugursuz* je dobio „Prvu nagradu za dramski tekst na svejugoslavenskom Festivalu TV-drama na Bledu za televizijsku adaptaciju *Ugursuza*“ (Ibrišimović 2013: 422). Druga pozorišna praižvedba Ibrišimovićevog dramskog djela *Ugursuz* uslijedila je 1997. godine na sarajevskoj sceni Kamernog teatra u režiji Gradimira Gojera. Predmet rada je scenski govor u predstavi *Ugursuz*, izvedenoj na profesionalnoj bosanskohercegovačkoj pozorišnoj sceni, koju je režirao Gradimir Gojer 1997. godine. Cilj rada je s teatrološkog aspekta analizirati scenski govor, odnosno glumu glavnog lika u predstavi *Ugursuz*, glumca Admira Glamočaka - Muzafera. „Ospoljavanje glume – postupak i sredstvo pomoću kojih se gluma kao unutarne glumačko stremljenje ospoljava tj. postaje i ‘spoljna realnost’ objektivno, dakle, vidljivo i materijalno postojeće (jer se u iskazivanju služi i unutarnjom radnjom (govor) i spolnom radnjom (pokreti) a i materijalnim predmetima (tzv. rekvizitom)“ (Misailović 2000: 267). O temi u naslovu nije se pronašlo sličnih napisa, koji analitičko-kritički promatraju scenski govor u predstavi *Ugursuz* s teatrološkog aspekta. Prilikom izrade rada primjenom metoda estetike kazališta pokušat će se odgovoriti na postavljano pitanje integrišući historijski i teatrologijski metod, bez kojih bi ovo istraživanje uveliko bilo nepotpuno i nedorečeno. U radu su korištene opće naučne metode: metoda analize i sinteze, induktivno-deduktivna metoda, metoda prikupljanja, klasificiranja, metoda intervjua. Neposredna teatrologijska vrela korištena u radu su drama *Ugur-*

1 „*Ugursuz*, roman, *Svjetlost*, Sarajevo, 1968; *Zla krev*, prijevod na češki Milada Nedvedeva, *Odeon*, Praha, 1976; *Ugursuz*, *Veselin Masleša*, Sarajevo, 1982; *Ugursuz*, edicija Savremena književnost naroda i narodnosti BiH u 50 knjiga, *Svjetlost*, Sarajevo, 1985; *Ogursezi*, prijevod na albanski Musa Ramadani. *Rilindija*, Prishtine 1988; *Ugursuz*, edicija Muslimanska književnost XX vijeka u 25 knjiga, *Svjetlost*, Sarajevo, 1991; *Ugursuz*, edicija Bošnjačka književnost u 100 knjiga, *Preporod*, Sarajevo, 1996; *Ugursuz*, Biblioteka izabranih djela, *Svjetlost*, Sarajevo, 1997; *Ugursuz*, *Publishing*, Sarajevo, 1999; *Ugursuz*, Autorsko izdanje, Sarajevo, 2009; *Ugursuz*. V.B.Z., Zagreb, 2011“ (Ibrišimović 2013: 417).

2 Opširnije o Biografiji i Bibliografiji Nedžada Ibrišimovića vidjeti u knjizi *Ruhani i šejtani inspiracija* autora Nedžada Ibrišimovića na strani 415-422, Sarajevo, 2013.

3 Pozorišne praižvedbe dramskih djela Nedžada Ibrišimovića bit će navedene hronološkim slijedom: „1970. *Ugursuz*, Bosansko narodno pozorište Zenica, režija Ljubiša Georgijevski; 1983. *Karabeg*, Bosansko narodno pozorište Zenica, režija Sulejman Kupusović; 1985/86. *Boja hrđe*, Kamrni teatar 55, režija Sulejman kupusović; 1996. *Karabeg*, Bosansko narodno pozorište Zenica, režija Slobodan Stojanović; 1997. *Zmaj od Bosne*, Bosansko narodno pozorište Zenica, režija Gradimir Gojer; 1997. *Ugursuz*, Kamerni teatar 55, režija Gradimir Gojer; 2003/04. *Woland u Sarajevu*, Kamerni teatar 55, režija Gradimir Gojer; 2004. *Karabeg*, Narodno pozorište Tuzla, režija Gradimir Gojer“ (Ibrišimović 2013: 420).

suz, u rukopisu, Nedžada Ibrišimovića, afiše, programi, dok su posredna vrela bile scenske fotografije, pozorišne kritike, teorije iz oblasti, povijesti i sociologije kazališta, potom teorije koje posredno govore o temi u naslovu rada. Pozorišna umjetnost je svijet za sebe, što se može preslikati u potpunosti i na glumačku fizičko-psihičku i intelektualno-mentalnu interpretaciju na sceni, bez koje kazalište gubi svoju praiskonsku, iluzionističko-realističku datost.

SCENSKI GOVOR ADMIRA GLAMOČAKA U ULOZI UGURSUZA

Bosanskohercegovački glumac Admir Glamočak⁴ (Sarajevo 1962) u predstavi *Ugursuz* Nedžada Ibrišimovića, premijerno izvedenoj povodom 35-godišnjice umjetničkog rada Nedžada Ibrišimovića, na sarajevskoj a potom i zeničkoj profesionalnoj pozorišnoj sceni u umjetničkoj sezoni 1997/98. ostavio je upečatljiv, originalan i autentičan trag. Glumac Admir Glamočak odigrao je veliki broj uspješnih kazališnih i filmskih uloga. Pored ostalih „zapažena je njegova intrigantna uloga u dvije velike predstave koje svoje uporište nalaze u klasičnim djelima bosanske književnosti „Derviš i smrt“ i „Ugursuz“. „Admir Glamočak je za svoj rad dobio niz nagrada, a neke od njih vrijedi osobito naglasiti. (...) Za pedagoški rad je na Festivalu u Tuzli dobio nagradu „Grozdanin kikut“, zatim je dobio i „Zlatni lovorov vijenac“ na Internacionalnom teatarskom festivalu MESS-u. 2001. godine pripala mu je nagrada „Razija Lagumdžija“ koja se suradnicima i nastavnicima Akademije scenskih umjetnosti dodjeljuje za najuspješnije rezultate u nastavi umjetnosti i znanosti. Admir Glamočak je režirao predstavi „Buba u uhu“ koja je dobila nagradu publike u okviru „Mostarske liske 2016“, tradicionalnog međunarodnog festivala komedije. Tada mu je uz to pripala i specijalna nagrada od strane stručnog žirija za doprinos kazališnoj umjetnosti“ (Autor: E. P. <https://www.biografija.info> >Admir Glamočak<). Nesumnjivo mu pripada i nagrada za fascinirajuće kvalitetno odigran lik Muzafera – nijeme nakaze u predstavi *Ugursuz*, rađenoj u produkciji Kamernog teatra 55 Sarajevo.

Prije same analize scenskog govora Muzafera – Admira Glamočaka navest će se nekoliko definicija poimanja pojma GLUMAC, sukladno istraživanju teme u naslovu. Prema Hegelu „Pesnik ima pravo da zahteva od glumca da se u datu ulogu potpuno unese i uživi, ali da sa svoje strane ništa ne unosi u nju, već da je izvede onako kako ju je pesnik koncipirao i poetski uobličio“ (Citat prema Z. Lešiću, nav. Mjesto) (Batušić 1991: 69). Stav u vezi s glumom Stanislavskog je sljedeći: „Da bi se izrazila osećanja uloge, neophodno je poznati ih, a da bi se shvatila treba sam glumac da oseti istovetna preživljavanja“ (Stanislavski 1996: 36). Stoga „Osnovno polazište teorije glume kod Staniislavskoga je psihologija, odnosno njene različite discipline. Gluma je za njega proživljavanje, zapravo umjetnost proživljavanja. Da bismo do nje doprili valja pokrenuti (...), našu organsku prirodu (...)" (Batušić 1991: 69). „Nije uzalud jedna od glavnih osnova naše umetnosti proživljavanja princip: Potsvesno stvaralaštvo prirode kroz sve-

4 Opširnije o Biografiji Admira Glamočaka pogledati na stranici <https://www.biografija.info> >Admir Glamočak<

snu psihotehniku glumca. (...) Glumac stoga nužno mora svoju podsvijest izgraditi tako da uzmogne s pomoću njene potpune osviještenosti krenuti prema kreativnom činu. A stvarati se, prema Stanislavskom, mora prvenstveno svjesno te istinito“ (Batušić 1991: 70). Za Brehta „glumačka umjetnost mora biti potpuno svjesna svih obilježja vlastita oblikovanja, ali nadasve svoje povijesne zadaće u preoblikovanju svijeta“ (Batušić 1991: 71). Suprotno navedenom, engleski redatelj Edward Gordon Craig stoji na stanovištu da „Glumac je samo puki imitator koji nije u stanju saopćiti bit neke ideje publici, već djeluje isključivo kao transmisijska snaga između pisca i gledatelja“ (Batušić 1991: 72). Vrijedno pažnje za ovaj rad je i definisanje pojma glumac redatelja Branka Gavella koji „neće, kao Stanislavski, pitati kako glumac stvara, niti će poput Brehta istraživati zbog čega i s kojom namjerom stupa na pozornicu. Središnji problem postavlja pitanje čime glumac stvara. On je sam umjetnina“ (Batušić 1991: 73).

Navedeno unaprijed potvrđuje koliko je u suštini bitan dramski tekst, a koliko i sam glumac koji živi (kao lik) na sceni, bez kojega je kazališna umjetnost nezamisliva, tačnije nepostojana. Glumac sa svim svojim izražajnim sredstvima – govor, mimika, gesta, pokret, vanjskim datostima, a potom i unutarnjim, onim nevidljivim ali prisutnim – duhovnim, psihičkim, intelektualnim, mističnim zrači energiju, koja kao „suživljavanje publike s glumčevom kreativnošću postaje odlučujućim aspektom kazališnoga djelovanja“ (Batušić 1991: 73). Glumac Admir Glamočak u predstavi *Ugursuz* tumačeći ulogu Muzafera, ugursuza, nijeme nakaze išao je korak dalje u odnosu na elaborirano, nasuprot tvrdnji Branka Gavella kojega u svoj knjizi *Uvod u teatrologiju* ističe Nikola Batušić: „Za našu teatrologiju od posebne će važnosti biti analiza glumačkog stvaranja što ju je proveo Branko Gavella (1895-1962), redatelj, teoretičar glume i režije i teatrolog“ koji je „nastojao povezati dva ishodišta svoga stvaralaštva – književnost i kazalište u jedinstvenu sintagmu. (...) i književnost i glumčeva umjetnost pronaći će zajednički iskon u riječi, odnosno govoru. Glumac će, u trenutku kreacije, dodati govoru još i gestu, što će mu omogućiti da i gledalište (...) postane aktivnim sudionikom njegova stvaranja“ (Batušić 1991: 73). U nastavku slijede analitičko-kritička propitivanja primjenom metoda estetike kazališta scenskog govora glumca Admira Glamočaka koji je tumačio lik Muzafera, koji progovara na samom kraju dramske radnje.

Kao što je navedeno u Uvodu rada dramu *Ugursuz* režirao je Gradiimir Gojer. Scenografiju u ovoj predstavi potpisao je Kemal Hrustanović a kostimografiju Amela Vilić. Muziku je komponovao Sejo Bajraktarević, a scenski pokret biva povjeren Antunu Mariniću. Inspicijent predstave bio je Petar Kenjić, sufler Beba Trbonja, asistent režije, volonter Amel Tahirović, producent Nusret Ćeman. Scenski likovi u insceniranoj drami *Ugursuz* „živjeli su svoju teatarsku zbilju, ovičenu slutnjom, i iznutra i s vana, tom zlom kobi, koja je i izvor i utok svega scenski odigranog, te publici predodčenog i predstavljenog. Sluga Muzafer, ugursuz, gad, pseći čovjek, rob počinje svoju dramsku (scensku) priču i prije no što bilo šta ‘kaže’. Otkriva ugursuz, na svoj osobeni scenski način svoje ozdravljenje, kao slijed neobične, nimalo ugodne sudbine i životnoga usuda svih likova na sceni, u

insceniranoj drami *Ugursuz* Nedžada Ibrišimovića (Mirsada Suljić, *Teatarski simboli života i smrti u dramskim strukturama Nedžada Ibrišimovića*, Neobjavljena doktorska disertacija, Tuzla 2023., str 102-103). Likovi

Ihtar-beg Abazović (UROŠ KRAVLJAČA)

Džafer, sin Ihtarev (MIODRAG TRIFUNOV)

Kemal, sin Ihtarev (DRAGAN MARINKOVIĆ)

Malik, sin Ihtarev (MIRSAD TUKA)

Fatma, kći Ihtareva (JASNA BERY)

Altuna, žena Ihtareva (RAVIJOJLA JOVANČIĆ)

Nizama, žena Ihtareva (NISVETA OMERBAŠIĆ)

Safija, žena Kemalova (MERIMA OVČINA)

Begzada, žena Kemalova (AMRA KAPIDŽIĆ)

Kadira, žena Malikova (SELMA RUSTEMPAŠIĆ)

Nurka, poluciganka na Herdekovcu (SABINA BAMBUR)

Abdurahman, ajan (VLADIMIR JOKANOVIĆ)

Starješina sejmena (RADE ČOLOVIĆ)

Kadija (FEDŽA DJEDOVIĆ)

Muzafer, ugursuz, sin Ihtara i nepoznate žene (ADMIR GLAMOČAK)
Sejmeni (Dino Brutus, Senad Bešić, Mirsad Imamović, Velimir Vojinović)
scenski su djelovali stvarajući dramske situacije tokom cijele dramske radnje u kojoj su slutnja, nemiri, nepovjerenja dolazila do krajnjih granica, a u kojoj se s druge strane vodila psiho-fizička borba glavnog junaka dosegnuti svoje porijeklo, i težila saznanju (Muzaferovom) otkriti ko je među Ihtarovim ženama njegova mati. „Radnja se događa u Bosni, na Herdekovcu, u prvoj polovini XIX vijeka, u doba reformi sultana Mahmuta II“ (Nedžad Ibrišimović, drama *Ugursuz* u rukopisu).

Zašto se scenski govor glavnog lika Muzafera - ugursuza, koji je predmet ovog rada, izdvaja? Po čemu su scenski govor i gluma Admira Glamočaka u predstavi *Ugursuz* specifični i jedinstveni? Prije svega, ovdje se radi o liku koji scenski govori bez govorenja. Muzafer je nijema nakaza koja pomno prati sva zbivanja oko njega, upija sve, i promišlja o svemu poput poznatog svjetskog filozofa – o prirodi, ljudima, njihovim odnosima, iskrenosti, ljudskoj laži, licemjerstvu, nepravdi. S druge strane Muzaferovi scenski partneri ga ne doživljavaju kao ljudsko biće, ne primjećuju ga, niti pokazuju samilost za jednog živog čovjeka.

Scenske upute u drami *Ugursuz* upućene redatelju, scenografu, kostimografu, glumcima rasvjetljivačima su jasne i precizne – od deskripcije scene i scenskih elemenata do konciznih uputa za lik Muzafera. Navest ćemo nekoliko primjera iz dramskog teksta *Ugursuz* na samom početku dramskih zbivanja:

MUZAFER:

(sjedi skoro neprimjetan, sklupčan u muškom dijelu pored prolaza u žensko dvorište. Iz daljine se čuju bubnjevi. Sve izgleda onako kako se Muzaferu pričinjava (...). Kada ga obasja snop svjetlosti, on ga neprimjetno dotiče rukama i obuzima kao da je materijalan (...))“ (Nedžad Ibrišimović, drama *Ugursuz* u rukopisu). Skoro identično opisu Muzafera u didaskaliji na sceni je dočarao Muzafer - Admir Glamočak, ugradivši u scenski lik

i svoje osobenosti, prirodu i glumačke vještine. Lik je počeo živjeti svoj scenski život. Imao se utisak da je „apsolutno“ uživljen u scenske datosti i zbivanja. U potpunosti je zaokupljao pažnju pozorišnog gledatelja, koji je, poput Muzafera mogao „dotaći“ psiho-fizičku izražajnost lika na sceni. Osjetiti je svim bićem. „Izvanredna prvobitna scena teške artikulacije govora; jedna je od najuspješnijih u predstavi jer upravo u njoj glavni lik Muzafer pokušava fizičkom ekspresijom i nemuštim jezikom iznijeti svoje svjedočenje zlokobnom umirućem stanju porodice Abazović“ (Indira Kučuk-Sorguč, Intervju rađen u svrhu izrade dotorske disertacije *Teatarski simboli života i smrti u dramskim strukturama Nedžada Ibrišimovića*).

U predstavi se scenske slike poput navedene nižu jedna za drugom. Admir Glamočak u sprezi sa rediteljem, svojim partnerima na sceni i ostalim kreatorima *Ugursuza* pečatio je svoj lik shodno uputama autora drame - namjerno ili ne, svjesno ili nesvjesno - koji živi i nakon prohujalog vremena i davno spuštene kazališne zavjese, koji nije do danas (2023), nakon premijerne izvedbe u produkciji Kamernog teatra 55, 1997 godine, scenski oživljen niti na jednoj bosanskohercegovačkoj profesionalnoj pozorišnoj sceni.

Slijedi drugi primjer: u dramskoj situaciji u kojoj učestvuju Muzafer, Altuna, Ihtar, Fatma, Nizama i Nurka (nakon loših snova ukućana, zle slutnje, a potom i dozivanja sinova)

IHTAR

(snažno, budno, trijezno) Džafere...!

MUZAFER

(baci ga Ihtar ev uzvik na zemlju)“ (Nedžad Ibrišimović, Drama *Ugursuz* u rukopisu)

Muzafer – Admir Glamočak baca se na pod. Scenski je progovarao Admir Glamočak svojim jedinstvenim pokretima. Ospoljavo je glumu svim svojim bićem, osim govorom. Svaki dio tijela učestvavo je podjednako u toj scen-skoj igri – izraz očiju, lica, pokreti ruku, nogu, njegova sveukupna vanjština i unutrašnjost.

„IHTAR:

(s nekom težinom u glasu) Malik! ... Sinovi moji ...

ALTUNA:

I Malika moga poziva ... Da nije bolestan ...?! (pođe prema kući, zastane) Ružan san sam usnula ... (...)

MUZAFER:

(gleda za njom. Kada se potom okrene iznad sebe ugleda Nurku. On joj dotakne noge, gleda je odozdo, a potom sa strahom uzmakne)“ (Nedžad Ibrišimović, Drama *Ugursuz* u rukopisu), koji se mogao doslovce osjetiti i u gledalištu. Na ovom primjeru, i sličnima moguće je tražiti i proniknutu u dramaturgiju određena glumačkog izražaja. U ovom radu u kojemu je predmet scenski govor Muzafera – Admira Glamočaka nazire se uveliko vjerodostojna dramaturška datost, potvrđena priznanjima i nagradama (unaprijed navedenim) bosanskohercegovačkog glumca Admira Glamočaka.

Psihofizička izražajnost glumca na sceni, vlastita kreativnost u izgradnji

lika, posvećenost ulozi koju igra su osnove za oživljavanje lika na sceni. Redateljska vizija predstave, posvećenost svi učesnika u stvaranju novog djela – scenskog u odnosu na literarno koje mu biva predloškom su bitne kategorije u kazališnoj umjetnosti u kojoj se predstava u konačnici biva isprepletena sa stvarnim životom u kojemu se kreira konačna sociološka slika jednog društva, odnosno zajednice. Primat ima dramski tekst kojega stvara pisac i namjenjuje je scenskoj realizaciji. Didaskalije upućene tvorcima predstave su od značaja iz nekoliko razloga. Prvi i osnovni je piščeva postavka, viđenje i kreiranje dramskih likova u drami. Druga značajka je piščeva naumljena i ispisana datost – ovdje se ne misli na historijsku, sociološku i sl. U drami *Ugursuz* lik Muzafera kojega je na sceni odigrao Admir Glamočak iznjedrio je suštinski stalno prisutni segment ljudske egzistencije. Pored stalnog **traganja za porijeklom**, pripadnošću nekome ili nečemu, pojavljuje se živuća dimenzija **međuljudskih odnosa** u kojima se ogleda iluzionističko –realistička zbilja sociološke slike društvenih zajednica od postanka do danas (2023). Treća i najbitnija je ona **skrivena, neviđena značajka, koju mi kao pozorišna publika otkrivamo**, ne samo u tekstu drame i tekstu predstave, već je otkrivamo i dotičemo iznad drame i predstave - našim duhovnim, nevidljivim čulima, koja stoji skrivena i u scenskom govoru Muzafera – Admira Glamočaka. Autor drame daje decidne upute glumcu:

MUZAFER:

(gleda za njom sa zadovoljstvom na licu zbog njezinih riječi....)

(cokoće se jedva čujno na svoj način...)

(gleda ga s čudnom ozbiljnošću)

(dođe na koljenima do njih, ali ga zadržava lhtarev pogled)

(uzmiče)

(zanosno posmatra Nizamom. Uzmičući udari na Nurku. Zastane uhvativši je, ne okrećući se, na nogu)

(trgne se i pusti je)

(Muzafer ostaje na zamračenoj pozornici pokušavajući da 'osvijetli' pokretom tijela i napora svoga uma ono što se događa s Nurkom i Nizamom ...)

(Muzafer prilazi Nizami oprezno i drhteći)

(prilazi i dalje i skida sa sebe komad po komad svoje odjeće)

(odriče glavom uplašen)

(Nepomičan)

(padne na koljena)

...

(Iz Muzafera, koji je dobuljao do kadije, prvi put izbi čudan, promukao, nejasan glas) ... Hhh..

(užasnut) Ne. Nisam ti brat

Ja...! Sve znam....

Slutnja...Slutnja

Ne znam... Nisam... (ustane i odmiče se od njih)

koje je glavni glumac Admir Glamočak tumačeći lik Muzafera, ugursuza ispoštovao i primijenio. Sticao se utisak da je piščeva nit praćena do samog kraja predstave. Muzafer je nijema nakaza, koja progovara na kraju pred-

stave i ne želi ni po koju cijenu biti dio porodice Abazović, niti naslijediti njihove slutnje, zlo i sve ono što stoji nasuprot ljudskoj dobroti, životu u kojemu svako živo biće pa i čovjek ima pravo na osobnu slobodu i prava (pravičnost).

„Glumci su neumorni i strasni putnici po beskrajnim lavirintima ljudskih sudbina koje oživljavaju, i tako od zaborava spašavaju stradalnike i paćenike, heroje i prognanike. Za glumca nema granice između onoga što čovek *jeste*, i onoga što *želi da bude*, jer snaga glume preobražava sve što postoji, i ostvaruje ono što treba da postoji: takva je često i snaga sna. (...) Glumci prodiru u sve živote ne da bi ih iskusili, već da bi njihove raznovrsnosti osvetljavali, i s njima se na pozornici poigrali: za glumca nije važno samo šta on na pozornici *jeste*, već *šta sve može da bude*, i nije mu dovoljno šta je sve na pozornici *bio*, nego i *šta će biti*; i preletajući tako čitave vekove u igri, i prikazujući ljude kakvi *jesu*, a i *kakvi su mogli biti* – glumci postaju istraživači ljudskih sudbina u svim prostorima i svim vremenima“ (Misailović 2000: 152). Glumac Admir Glamočak odigrao je, kako se može primijetiti iz unaprijed navedenog, niz različitih pozorišnih i filmskih uloga. Uloga Muzafera u predstavi *Ugursuz* je autentična iz više razloga. 1 Autor je u drami Muzaferov doživljaj stvarnosti postavio iz pseće perspektive, odozdo je glavni lik posmatrao svijet i zbivanja u njemu. 2 Muzafer je nijema nakaza koja učestvuje „na svoj način“ u društvenoj zajednici stvarajući sociološku sliku jednog vremena i prostora, koje u suštini nema granica, ako se zbivanja na sceni čitaju iz različitih perspektiva i onog nečeg što lebdi iznad glumčeve scenske igre. 3 Bitan segment vezan za Muzafera je traganje za svojim porijeklom. Biva to nadljudska borba u kojoj glavni lik trpi sve nedaće kojemu je priuštila vlastita porodica, najbliži rod. Muzafera oživljava na sceni Admir Glamočak koji „istinski“ živi život ugursuza. Od prve scene kada je izašao pred publiku i pokušavao silinom cijelog bića proniknuti u tajnu svog porijekla, pa do posljednjeg kada napokon jasno (kako se to vidi u navedenom primjeru unaprijed) govori da ne pripada lozi Abazovića, da nije Abazović, Glamočak sa strašću ovjekovječuje sudbinu Muzafera, i on glumac Admir Glamočak uistinu biva Muzafer, ugursuz, nijema nakaza, koja je poput filmske vrpce izmotala i predočila pored svoje i sudbinu jedne porodice na brdu Herdekovcu. Odnos između lika i glumca, iako mukotrpan, biva otvoren. Bar se tako čini gledatelju koji ima priliku da kroz ovakvu scensku igru i scenski govor Admira Glamočaka „uhvati“ suštinu drame. Sam položaj glumčeva pogrbljena tijela, izraz njegova lica, pogledi, pokreti ruku bili su fascinirajuće jaki i moćni i kao takvi dopirali su do gledatelja. Iznad je titrala određena strepnja, iščekivanje, isprepletenost između samilosti i sažaljenja, određeni strah.

Slutnja, zla kob, traganje za porijeklom, ubistva, bile su datosti u kojima su se zrcalili odnosi među ljudima – Neiskreni, Licemjerni, Lažni – nasuprot Muzaferova odnosa, iskrenog, dobronamjernog, kojega on baštini u svojoj nutrini, ne samo u odnosu sa ljudima, već i u odnosu sa čudesnim ljepotama prirode, koji biva, zahvaljujući glumcu (Admiru Glamočaku) prisutan na pozorišnoj profesionalnoj bosanskohercegovačkoj sceni (1997). „*Neprisutno učiniti prisutnim* – najkraće je iskazan cilj i metodologija glu-

mačke umetnosti, koja se ispoljava i u glumačkom odnosu prema dramskom tekstu, jer gluma – sam ili uz redatelja – ne čita samo ono što je ‘prisutno’ ili što je napisano, nego i ono što – nalazeći se u *podtekstu*, nadtekstu ili *izvan teksta* – izgleda kao da je odsutno ili da ne postoji. Zato glumac ne oživljava scenski samo ono što je napisano, nego i ono što i on, svojom stvaralačkom maštom dograđuje ili ‘dopisuje’, ili što sam pronalazi – da svojom glumačkom igrom obogati i preobrazi“ (Misailović 2000: 153). U predstavi *Ugursuz* Muzafer – Admir Glamočak bio je prisutan, a njegova glumačka kreacija doimala se po ko zna koji put uvjerljivom i autentičnom. „Glumiti znači istinski preuzimati i prisno usvajati karakteristična svojstva i značenje neke ličnosti i njenih situacija u prostoru i vremenu, i sve te okolnosti uzajamno povezivati u sistem odgovarajućih izražajnih sredstava koja će glumčevu zamisao oživljavati, da bi se publika svojim doživljavanjem glumačkog prikazivanja – preobražavala i duhovno aktivirala“ (Misailović 2000: 154). Zahvaljujući osobenim scenskim govorom glumca Admira Glamočaka i ostalim scenskim likovima i njihovim međusobnim odnosima u predstavi *Ugursuz* Nedžada Ibrišimovića (premijerno izvedenoj 1997 godine na bosanskohercegovačkoj profesionalnoj kazališnoj sceni) „preobražavala se i duhovno aktivirala“ i pozorišna publika Bosne i Hercegovine.

„Ljudsko lice se prilagođava i gestovi se mogu proračunavati, osmisi pripremati, a i pogledi očiju mogu da zavaraju – samo glas ljudski ne vara, čak i kad izgovorene reči varaju: zato je glas drugo lice ljudske duše – istinito, iako je ćutanje – prvo lice ljudske duše – još istinitije. Ali se ne čuje“ (Misailović 2000: 158). Ljudski glas glavnog lika u predstavi *Ugursuz* se nije čuo – do samog kraja scenske igre, ali je ostavio trag, upečatljiv i „istinit“ – svojim autentičnim scenskim govorom. Admir Glamočak je vlastitom inercijom – „scenskim govorom“ i tijelom ovjekovječio Ibrišimovićevog Muzafera, nijemu nakazu kojega će kazališna publika nositi u sjećanjima, priželjkujući i iščekujući jednog novog Admira Glamočaka (glumca) u ulozi novog Muzafera. Jer svaki glumac posjeduje svoju osobnost, karakter i prirodu koju iznova i iznova ugrađuje i dodaje liku kojega tumači.

Na osnovu dostupnih teatroloških, neposrednih i posrednih vrela analiziran je scenski govor Admira Glamočaka - Muzafera u predstavi *Ugursuz* izvedenoj 1997 godine na profesionalnoj bosanskohercegovačkoj sceni. S obzirom da je Ibrišimovićev *Ugursuz* scenski realiziran samo dvaput, bilo bi korisno, i za pozorišnu publiku i društvo u cjelini (približiti Ibrišimovićeve dramske likove – *dramatis persone* ljubiteljima kazališne umjetnosti), i za teatrologiju istražiti i scenski govor Borislava Cvetkovića – Muzafera u predstavi *Ugursuz*, premijerno izvedenoj na zeničkoj sceni 1970 godine u režiji Ljubiše Georgijevskog.

ZAKLJUČAK

Primjenom metoda estetike kazališta, s teatrološkog aspekta, analitičko-kritičkim propitivanjima scenskog govora glavnog lika Muzafera – Ad-

mira Glamočaka u predstavi *Ugursuz* Nedžada Ibrišimovića, scenski izvedenoj na profesionalnoj bosanskohercegovačkoj pozorišnoj sceni 1997. godine, povodom obilježavanja 35-godišnjice umjetničkog rada književnika Nedžada Ibrišimovića, u režiji Gradimira Gojera, došlo se je do sljedećih rezultata:

1. Glumac Admir Glamočak tumačeći lik Muzafera u predstavi *Ugursuz* (1997) koju je režirao Gradimir Gojer potvrdio je osobnost i specifičnost svog scenskog izraza. Lik Muzafera je sam po sebi originalan i autentičan. Muzafer je nijema nakaza koja progovara na samom kraju dramske radnje, koja pomno prati sva zbivanja na sceni, upija sve, i promišlja o svemu poput poznata svjetskog filozofa – o prirodi, slutnji, ljudima, njihovoj čudi, međusobnim odnosima, iskrenosti, laži, licemjerstvu, nepravdi, životu i smrti. Navedeni lik Muzafera „ospoljio“ je Admir Glamočak u scenskoj igri u predstavi *Ugursuz*, realiziranoj u produkciji Kamernog teatra 55.

2. Glamočak na sceni progovara glumačkim sredstvima: mimikom, pokretima tijela, gestama, mentalno-intelektualnim promišljanjima, ugradivši u lik Muzafera svoju osobnost, prirodu, glumačke vještine (za koje u svojoj glumačkoj karijeri biva više puta nagrađivan), te u suodnosu sa *dramatis personama* na sceni, „potpomognut“ odgovarajućim kostimom, scenografijom, svjetlom i muzikom, objelodanjuje sudbinu nijeme nakaze, porodice na Herdekovcu (njihove međusobne odnose), društvene zajednice u cjelinu, koja zrcali sociološku sliku vremena i prostora, u kojoj se kriju bezvremenski i bezprostorni znakovi života i smrti.

3. Glumačka, fizičko-psihicka i intelektualno-mentalna interpretacija Admira Glamočaka – Muzafera u predstavi *Ugursuz* biva čista pozorišna umjetnost, koja je i u ovoj scenskoj realizaciji dramskog djela Nedžada Ibrišimovića (Kamerni teatar 55, 1997. godina) potvrdila svoju iluzionističko-realističku datost prohujalog scensko čina, urezanog u pamćenje kazališnog gledatelja, koji gradi svoj vlastiti odnos naspram scenske umjetnosti, predstave, dramskih likova, teksta drame i autora.

U radu su korištene opće naučne metode: metoda analize i sinteze, induktivno-deduktivna metoda, metoda prikupljanja, klasificiranja, metoda intervjua. Teatrološka vrela koja su doprinijela i pomogla u izradi rada su: drama u rukopisu Nedžada Ibrišimovića, afiše i programi – neposredna vrela, i scenske fotografije, pozorišne kritike, teorije iz povijesti i sociologije kazališta, i teorije koje posredno govore o temi u naslovu rada – posredna teatrologijska vrela.

O scenskom govoru u predstavi *Ugursuz* nije pronađeno sličnih napisa, u kojima se u okviru teatrologijske znanosti istražuje i analizira govor Muzafera – Admira Glamočaka, kao što nije pronađeno analitičko kritičkih propitivanja *dramatis persona* u insceniranim dramama Nedžada Ibrišimovića (*Ugursuz*, BNP Zenica, 1970., Ljubiša Georgijevski; *Karabeg*, BNP Zenica, 1983., režija Sulejman Kupusović; *Boja rđe*, Kamerni teatar 55, 1985/86., režija Sulejman Kupusović; *Karabeg*, BNP Zenica, 1996., režija Slobodan Stojanović; *Zmaj od Bosne*, BNP Zenica, 1996/97., režija Gradimir Gojer; *Ugursuz*, Kamerni teatar 55, 1997., režija Gradimir Gojer; *Woland u Sarajevu*, Kamerni teatar 55, 2002/2003., režija Gradimir Gojer,

Karabeg, NPTuzla, 2004, režija Gradimir Gojer) na bosanskohercegvačkim profesionalnim scenama. Navedeno istraživanje scenskog govora u predstavi *Ugursuz* Muzafera – Admira Glamočaka, s teatrološkog aspekta, značajan je doprinos u pogledu pozorišne publike, šire javnosti i teatrološke znanosti, ali je ujedno i napatuk istraživačima pozorišne umjetnosti (prvenstveno se ovo odnosi na bosanskohercegovačku glumačku praksu) da se više pažnje i obzirnosti, u naučnom smislu, posveti glumcu, odnosno glumcima, njihovoj glumi i tumačenju različitih scenskih uloga, u kojim je svaka *dramatis persona* svijet za sebe, koja na pozornici djeluje povezana s nizom aktera i aktanata, čiji je odnos prema dramskom tekstu, predlošku predstavi, odnos prema liku kojega tumači, kao i upotreba glumačkih sredstava prilikom izgradnje scenskog lika u predstavi, od izuzetnog značaja, odnosno presudan, za uspjeh jednog teksta predstave, u čijoj realizaciji učestvuje cjeloviti pozorišni ansambl.

Literatura:

Izvor:

- Ibrišimović, Nedžad, *Ugursuz*, Drama u rukopisu
 Aristotel, *O pesničkoj umetnosti*, Dereta, Beograd, 2002.
 Batušić, Nikola, *Uvod u teatrologiju*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991.
 Brook, Peter, *Prazni prostor*, Nakladni zavod Marko Marulić, Split, 1972.
 Hribar-Ožegović, Maja, *Kazališni glosarij*, Globus, Zagreb, 1984.
 Ibrišimović, Nedžad, *Ugursuz*, Svjetlost, Sarajevo, 1997.
 Ibrišimović, Nedžad, *Ruhani i šejtani inspiracija*, Legološko udruženje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013.
 Marjanović, Petar, *Pozorište ili usud prolaznosti*, Fakultet dramskih umetnosti i dr., Beograd, 2001.
 Misailović, Milenko, *Kreativna dramaturgija*, Tom II, Prometej, Novi Sad, 2000.
 Stanislavski, Konstanstin Sergejevič, *Sistem*, Akademija umetnosti, Beograd, 1996.
 Stjepanović, Boro, *Gluma I*, Fakultet dramskih umjetnosti i dr., Podgorica, 1997.
 Vukadinović, Srdjan, *Djela Nedžada Ibrišimovića na bosanskohercegovačkim profesionalnim teatarskim scenama*, Vlada Brčko distrikta BiH, Brčko, 2009.

MIRSADA SULJIĆ

REKONSTRUKCIJA PREDSTAVE KARABEG U NARODNOM POZORIŠTU TUZLA

Sažetak

U radu se s teatrološkog aspekta, analitičko-kritički propituje predstava *Karabeg* u režiji Gradimira Gojera. Predstava je izvedena na sceni Narodnog pozorišta Tuzla 2004. godine povodom dva značajna jubileja za ovu teatarsku kuću – 55 godina Narodnog pozorišta Tuzla i 35 godina umjetničkog rada glumca Muharema Osmića. Pomoću teatrološkog instrumentarija tj. neposrednih (tekst drame kao ishodište predstavi, katalog) i posrednih (scenske fotografije, pozorišne kritike, novinski članci, teorije iz teatrologije, povijesti kazališta, sociologije kazališta, književnosti koje govore o predmetu koji se istražuje i analizira) vrela, nastojalo se doći do novih saznanja o predstavi *Karabeg*, a rekonstrukcijom njenih scenskih elemenata potvrditi opravdanost inscenacije drame *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića na sceni Narodnog pozorišta Tuzla. Rekonstrukcijom predstave oživljen je prohujali scenski čin. Istraživanje teme zahtijevalo je interdisciplinarni pristup, te je u svoja analitičko-kritička propitivanja ugradila povijest kazališta, teatrografiju, sociologiju pozorišta. Svaka od navedenih disciplina svojim metodama nastojala je doći do novih saznanja u vezi s premijernom izvedbom Ibrišimovićevog *Karabega* na tuzlanskoj sceni. Predstava *Karabeg* imala je svoje mjesto u određenom trenutku, pretočena iz literarnog u scenska znakovlja. Ibrišimovićev tekst i tekst ispod teksta ne poznaje granice niti vremena niti mjesta. Iskrenost, pravičnost su univerzalne vrijednosti koje ostavljaju trag na (pojedince) pozorišnog gledaoca, na (društvo) pozorišnu publiku. Teatrološke analize potvrđuju da je pozorišna publika u Tuzli, Zenici, Brčkom, Sarajevu uspjela “dotaći” ono skriveno između redova, koje se zrcali u dramskim tekstovima Nedžada Ibrišimovića.

Ključne riječi: teatrološka rekonstrukcija, predstava *Karabeg*, drama *Karabeg*, redatelj Gradimir Gojer, Nedžad Ibrišimović, 55-godišnjica Narodnog pozorišta Tuzla, 35-godišnjica umjetničkog rada Muharema Osmića

Reconstruction of the Play *Karabeg* in National Theater Tuzla, 2004

Summary

The paper examines the play *Karabeg* directed by Gradimir Gojer analytically and critically from the theatrical aspect. The play was performed on the stage of the National Theater Tuzla in 2004 on two important jubilees for this theater - 55 years of the National Theater Tuzla and 35 years of the artistic work of the actor Muharem Osmić. By means of the-

atrical instruments, i.e. direct (the text of the play as the starting point of the performance, catalog) and indirect (stage photos, theater reviews, newspaper articles, theories from teatrology, theater history, theater sociology, literature that speaks about the subject being researched and analyzed) sources, an effort was made to find new knowledge about the play *Karabeg*, and by reconstructing its stage elements to confirm the justification of the staging of the play *Karabeg* by Nedžad Ibrišimović on the stage of the National Theater Tuzla. With the reconstruction of the play, the played stage act was revived. Researching the topic required an interdisciplinary approach, and it incorporated theater history, teatrography, and theater sociology into its analytical and critical questioning. Each of the mentioned disciplines, using its own methods, tried to gain new knowledge regarding the premiere performance of Ibrišimović's *Karabeg* on the Tuzla stage. The play *Karabeg* had its place at a certain moment, transferred from literary to stage symbols. Ibrišimović's text and the text below the text know no boundaries of time or place. Honesty and fairness are universal values that leave a mark on the (individual) theatergoer and the (society) theater audience. Theatrical analyzes confirm that the theater audience in Tuzla, Zenica, Brčko, Sarajevo managed to "reach" what is hidden between the lines that is reflected in the dramatic texts of Nedžad Ibrišimović.

Keywords: theatrical reconstruction, play *Karabeg*, drama *Karabeg*, director Gradimir Gojer, Nedžad Ibrišimović, 55th anniversary of the National Theater Tuzla, 35th anniversary of the artistic work of Muharem Osmić

UVOD

Drama *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića¹ prvi put oživjela je na sceni Bo-

1 Nedžad Ibrišimović rođen je 20. oktobra 1940. godine u Sarajevu. Osnovnu školu završio je u Žepču, a Srednju umjetničku školu, odsjek vajarstvo, u Sarajevu. U Sarajevu je 1977. diplomirao na Filozofskom fakultetu, Odsjek filozofija. Član je Društva pisaca Bosne i Hercegovine od 1964. godine, a Udruženja likovnih umjetnika Bosne i Hercegovine od 1982. godine. Bio je predsjednik Društva pisaca Bosne i Hercegovine u dva mandata, od 1993. do 2001, a od 1995. do 1998. glavni i odgovorni urednik časopisa za književnost *Život*. Pisao je i objavljivao priče, romane, drame, pjesme, publicistiku: *Kuća zatvorenih vrata*, *Ugursuz*, *Karabeg*, *Priče*, *Živo i mrtvo*, *Zmaj od Bosne*, *Bog si ove hefte*, *Šamili i Tubakovi*, *Nakaza i vila*, *Drame*, *Kuća bez vrata i druge priče*, *Braća i veziri*, *Dva dana u Al Akaru*, *Knjiga Adema Kahrimana napisana Nedžadom Ibrišimovićem Bosancem*, *Zambaci moje duše*, *Ruhani i šejtani inspiracija*, *Bio jednom jedan*, *Woland u Sarajevu*. Prevođen je na češki, albanski, španski, engleski, francuski, njemački, italijanski. Sve su mu knjige nagrađivane. Za roman *Ugursuz* dobio je 'Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva' 1969. godine, za televizijsku adaptaciju *Ugursuza* prvu nagradu za dramski tekst na svejugoslovenskom Bledskom festivalu 1970. godine, za roman *Karabeg* godišnju nagradu Izdavačkog preduzeća 'Svjetlost' 1971. godine, za roman *Braća i veziri* godišnju nagradu Izdavačkog preduzeća 'Veselin Masleša' 1989. godine, 1992. dodijeljena mu je nagrada Društva pisaca Bosne i Hercegovine za knjigu *Knjiga Adema Kahrimana napisana Nedžadom Ibrišimovićem Bosancem*, drama *Woland u Sarajevu* dobila je nagradu za najbolji dramski tekst na Festivalu drame u Zenici 2003. godine. Napisao je radio i tv drame: *Najbolji časovničar na svijetu*

sanskog narodnog pozorišta u Zenici 1983. godine (redatelj Sulejman Kupusović), te ponovo na istoj (zeničkoj pozorišnoj) sceni 1996. godine (redatelj Slobodan Stojanović). Na sceni tuzlanskog Narodnog pozorišta po treći put Ibrišimovićevom *Karabegu* udahnut je život 2004. godine, kada režiju potpisuje Gradimir Gojer. Do danas (2023.) predstava *Karabeg* nije istražena niti analizirana s teatrološkog aspekta. Navedeno ovaj rad čini značajnijim i vrijednim pažnje jer se radi o autentičnom dramskom piscu, koji u svojim dramama njedri stalnoprисutne i stalnotrajuće univerzalne datosti – pravdu, slobodu, iskrenost – te na kraju odnos između dramskih likova, koji je vrhunac Ibrišimovićeve dramske poetike, te onog nečeg skrivenog između redova, što se zrcali u dramskim tekstovima Nedžada Ibrišimovića. Životna priča *Karabega*, začeta je 1973. godine u Narodnom pozorištu Mostar, kada je rasprava o *Karabegu* trajala skoro godinu dana nakon čega je uslijedila zabrana inscenacije. Kada je riječ o historijskim tokovima u Ibrišimovićevim literarnim ostvarenjima, odnosno Ibrišimovićevoj “historiji kao storiji”, Nedžad Ibrišimović kaže “sve dotle dok je nisam u jednoj određenoj mjeri, uobražavam, potpuno savladao, potom potisnuo i napustio kao pouzdanu u svome pamćenju, dok je nad njom prednjačila melodija i zvuk rečenice i ne uvijek kontrolirana, tek naslućivana i priželjkivana magma teksta, ono neko zračenje izvan napisanog, ono nešto između redova. (...) nastojim svim silama da ne pogriješim, nastojim da mi je historijski podatak tačan, ali sav ostali prostor ostavljam sebi i imaginaciji” (Ibrišimović 2013: 9–10).

Radom “Teatrološka rekonstrukcija predstave *Karabeg* (NPT 2004)” nastojat će se oživjeti prohujali scenski čin Ibrišimovićeve drame *Karabeg*, premijerno izvedene u Narodnom pozorištu Tuzla povodom dva bitna jubileja za pozorišnu kuću duge pozorišne baštine, 55 godina Narodnog pozorišta Tuzla i 35. godišnjica umjetničkog rada prvaka drame Narodnog pozorišta Tuzla Muharema Osmića (1945–2015).

Metodologija rada zahtijevala je interdisciplinarni pristup jer istraživanje i analiza teme u naslovu obuhvata više znanstvenih disciplina. Teatrološko istraživanje predstave *Karabeg* nije moguće bez povijesti pozorišta, teatrografije, sociologije pozorišta, znanstvenih disciplina koje svojim metodama nastoje doći do novih saznanja u vezi s premijernom izvedbom Ibrišimovićeva *Karabega* u Narodnom pozorištu Tuzla (2004.).

Cilj rada je oživjeti prohujali scenski čin, rekonstruisati scenske elemen-

---

1967, *Pisac i njegova kreatura* 1968, *Zlatni most* 1968, *Glas koji je pukao o Egidiju* 1974, *Izvo*, 1977. Tv-drama *Čilim* prvi put emitovana 1970. godine u režiji Aleksandra Jevđevića. Na velikoj sceni Bosanskog narodnog pozorišta Zenica 1970. godine izvedena je praižvedba Ibrišimovićeve drame *Ugursuz* u režiji Ljubiše Georgijevskog, a 1983. godine, prvi put, *Karabeg* u redateljskoj postavci Sulejmana Kupusovića. Ova drama predstavljena je i 1996. u režiji Slobodana Stojanovića. Kamerni teatar 55 u sezoni 1985/86. izveo je praižvedbu drame *Boja hrđe* u režiji Sulejmana Kupusovića. Godine 1977. Bosansko narodno pozorište Zenica izvelo je praižvedbu *Zmaja od Bosne* u režiji Gradimira Gojera. Iste godine Kamerni teatar 55 postavio je na scenu *Ugursuza* u režiji Gradimira Gojera. U povodu 40 godina književnog i umjetničkog rada na sceni Kamernog teatra 55, u režijskoj postavci Gradimira Gojera, u sezoni 2003/2004. postavljen je *Woland u Sarajevu*.

te predstave *Karabeg* i pokušati dati odgovor da li je predstava *Karabeg* imala svoje mjesto u datom trenutku svog kazališnog života, koja je pretočena iz literarnog u scensko znakovlje, i potvrditi da li je mogla dotaknuti pozorišnu publiku koja je zajedno sa sustvaraocima predstave *Karabeg*, novog umjetničkog djela, ravnopravno učestvovala u zbivanjima na sceni. Teatrološki instrumentarij koji neposredno i posredno govori o predstavi *Karabeg* temeljna su vrela pomoću kojih se nastojalo odgovoriti na zadana pitanja u naslovu rada. Neposredna vrela su tekst drame Nedžada Ibrišimovića *Karabeg*, ishodište predstave, i pozorišni katalog, dok su neposredna vrela scenske fotografije, pozorišne kritike, teorije iz oblasti teatrologije, povijesti kazališta, književnosti, sociologije, koje posredno govore o predmetu koji se istražuje i analizira u radu. Metode korištene u radu jesu opće znanstvene metode – metoda analize i sinteze, induktivno-deduktivna metoda, komparativna metoda, metoda intervjua i metoda analize sadržaja.

Temeljna literatura na kojoj počiva istraživanje u ovome radu jesu Batušićev *Uvod u teatrologiju*, Aristotelov traktat *O pesničkoj umetnosti*, *Kazališni glosarij* Maje Hribar-Ožegović i *Pozorište Usud prolaznosti* Petra Marjanovića, koja je umnogome usmjerila naučni pristup teatrološkom istraživanju i analizi predstave *Karabeg*.

TEATROLOŠKA REKONSTRUKCIJA PREDSTAVE KARABEG

Drama *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, poput svoga historijskog predloška², od svoga nastanka prolazi nadasve burno literarno, a potom i scensko putešestvije. Kako sam autor kaže, ni sam nije znao zašto godinama nije odustajao od *Karabega*, sve do njegove teatarske izvedbe u zeničkom pozorištu 1983. godine u režiji Sulejmana Kupusovića. Lik Karabega, muftije mostarskog, usud je koji prati pravednika, iskreno biće koje u svojoj nutrini vodi borbu, u kojoj, iako na kraju biva mučki ubijen od svojih sunarodnjaka, pobjeđuje. Od vajanja Karabega u romanu *Karabeg* 1971. godine³ pa do zabranjene inscenacije dramatizacije u mostarskom pozorištu 1973. godine krije se, kao i u samoj Ibrišimovićevoj drami, slika i realnost društvonopolitičkih vodećih struktura suprotnih mišljenja i načina života naspram pojedinca koji ima svoj stav, osobnost, pravičnost, univerzalne vrijednosti ljudske opstojnosti, ma gdje oni obitavali, u kojemu vrijeme gubi svaki prolazni, materijalni smisao, koji se opet, s druge strane, duboko urezuje u ljudsku dušu, iskrenu i slobodnu. “Kada sam pisao *Karabega*, roman o muftiji mostarskom koji je doživio tragičnu smrt u Mostaru 1878. godine, koja me je strašno potresla onako kako je došla do mene, ja sam

2 Priča, roman i drama o potresnoj sudbinu mostarskoga muftije Mustafe Sidkija Karabega (1732–1878) Nedžad Ibrišimović temelji na biografskim zapisima Hifzije Hasandedića pod naslovom *Mustafa-Sidki ef. Karabeg* iz 1944. godine.

3 Nakon prvog izdanja iz 1971. godine u formi romana, *Karabeg* je objavljen 1984. godine u ediciji *Savremena književnost naroda i narodnosti BiH u 50 knjiga*, 1996. godine objavljena je priča, roman i drama *Karabeg*, te u istim formama u *Izabranim djelima* 2006. godine. Sljedeće godine priča, roman i drama *Karabeg* prevedeni su i objavljeni na turskom jeziku (Necad Ibrišimović, *Karabey*, preveo Suat Engüllü, Sakarya Valiliği, Adapazarı, 2007).

odlučio da o tome napišem knjigu. Pišući knjigu i opisujući njegovu strašnu pogibiju, ja sam imao osjećanje da, dok ja to opisujem, da ja to sada ponovo njemu činim, i to me je užasnulo. I zapamtio sam to iskustvo. Knjigu sam završio i zapamtio sam taj doživljaj” (Ibrišimović 2013: 233).

Na sceni *Karabeg* počinje igrati 1983, potom 1996. i treći put, za života pisca drame na sceni Narodnog pozorišta Tuzla⁴, u kojoj kao gledalac percipira na svoj način predstavu *Karabeg*. Obilježavanje jubileja 55 godina postojanja i rada Narodnog pozorišta Tuzla i 35 godina umjetničkog rada glumca Muharema Osmića krunisano je premijerom drame *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića. Ansambl Narodnog pozorišta Tuzla pred sobom je imao veliki i nimalo lahak zadatak.

Redateljska vizija *Karabega*

Novo umjetničko djelo scenski oblikuju i stvaraju novi “autori”: redatelj Gradimir Gojer⁵, scenograf Nesim Tahirović, kostimograf Emina Hu-

4 “...1949. godina u kojoj je Bosna i Hercegovina dobila tri novoosnovana profesionalna pozorišta (Mostar, Tuzla, Zenica). Sarajevsko narodno pozorište osnovano je znatno ranije (1920), kao i banjalučko (1930). Kamerni teatar 55 i Pozorište mladih došli su kasnije. Međutim, Tuzla se diči još jednom značajnom kulturološkom činjenicom: u ovom gradu 1898. godine osnovano je Prvo bosanskohercegovačko narodno pozorište, a čiji je osnivač i vlasnik bio ugledni tuzlanski trgovac Mihajlo Crnogorčević. (...), na današnji dan, 30. marta 1949. prvi put je podignuta zavjesa i odigrana prva premijerna predstava u novoosnovanom profesionalnom Narodnom pozorištu Tuzla (...). Narodnih pedeset godina Narodno pozorište Tuzla će uspješno živjeti i djelovati i pritom doživljavati i svoje krize i svoje zvjezdane uspone. Početkom šezdesetih (1953) Narodno pozorište Tuzla je počelo izdavati svoj mjesečnik Pozorište, koji će ubrzo postati jedan od najznačajnijih časopisa za pozorišnu umjetnost na prostoru bivše Jugoslavije, i izlaziti sve do 1991. godine. Narodno pozorište je imalo i svoj simfonijski orkestar, a pri ovoj instituciji djelovalo je i Pionirsko pozorište. Uspješno je djelovao i dramski studio, iz čijih redova su talentirani mladići i djevojke odlazili i uspješno završavali studij glume na akademijama dramskih umjetnosti. Narodno pozorište Tuzla oduvijek je imalo i danas ima svoje **kućne pisce**, i slovi kao pozorište koje temelji svoj repertoar ukazujući pažnju i povjerenje domaćem dramskom autoru. Od Nušićevog **Običnog čovjeka** do večerašnjeg Ibrišimovićevog bega **Karabega** (...), napisao je dramaturg Nijaz Alispahić u pozorišnom katalogu štampanom povodom premijere Ibrišimovićevog *Karabega* na tuzlanskoj sceni 2004. u režiji Gradimira Gojera (Katalog. Naših pedeset pet godina. Premijera *Karabega*. Narodno pozorište Tuzla. 2004.).

5 Gradimir Gojer je “rođen u Mostaru. Diplomirao studij komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu i studij kazališne režije u klasi prof. dr. Josipa Lešića. Režirao u svim profesionalnim teatrima u Bosni i Hercegovini kao i u Makedoniji (Naroden teatar Bitole), Srbiji (Beogradsko dramsko pozorište Beograd), Hrvatskoj (HNK Split i Kazalište lutaka Rijeka). Dobio je niz nagrada za redateljska ostvarenja na Pozorišnim igrama u Bosni i Hercegovini, Susretima pozorišta Bosne i Hercegovine u Brčkom, Malom pozorju u Novom Sadu, Festivalu komedije u Zenici (...) Gradimir je Gojer nositelj nagrada za režiju na oba, do sada održana festivala bosanskohercegovačke drame u Zenici. (...)” Gradimir Gojer režirao je drame Nedžada Ibrišimovića *Zmaj od Bosne* Bosansko narodno pozorište Zenica, *Ugursuz* Kamerni teatar 55 Sarajevo, *Woland u Sarajevu* Kamerni teatar 55 Sara-

sedžinović, dramaturg i lektor Nijaz Alispahić, glumački ansambl tuzlanskog pozorišta:

Muharem Osmić (Karabeg),

Nenad Tomić (Kasim),

Armin Čatić (Alijaga),

Nermin Omić (Kuduz-beg),

Jasmina Čelebić (Umihana),

Elvira Aljukić (Zejna),

Besim Tufekčić (Čupo),

Enver Hasić (Bašibozuk I),

Dragan Krstić (Asker),

Tomislav Krstić (Kazivač),

Zlatko Jugović (Komentator),

Sead Hodžić (Građanin),

Sevret Barčić (Telal),

Amar i Ardian Krilić, Haris Osmić (Mladi ratnici),

Senaid Subašić, Almir Salihović (Ratnici).

Napravi li se usporedba dramskog teksta (ishodište predstavi) na početku drame, gdje je naveden popis lica (*dramatis persona*) s popisom lica u kazališnom katalogu štampanom povodom premijerne izvedbe *Karabega* u Narodnom pozorištu Tuzla (2004), primjećuje se intervencija redatelja Gradimira Gojera koji je popisu likova dodao Kazivača, Komentatora, Građanina, Telala, Mlade ratnike, Ratnike. S obzirom na to da ne postoji sačuvana redateljska knjiga (važan neposredni teatrološki materijal), ne može se preciznije analizirati niti propitivati cjelovitiji redateljski stav u vezi sa scenskom izvedbom *Karabega* u tuzlanskom pozorištu. S druge strane, može se zahvaliti autorima Kataloga štampanog pred premijeru u kojemu stoji ispisan i redateljski zapis, koji rasvjetljava i približava gledaocu, odnosno, pozorišnoj publici, odnos i mišljenje redatelja naspram dramskog teksta *Karabega* i zašto je *Karabeg* trebao da se oživi na sceni Narodnog pozorišta Tuzla. "Nekih već davnih godišta bio sam svjedokom nastajanja dramskog teksta **Karabeg Nedžada Ibrišimovića**. Tom prigodom porođajne muke ovog dramskog djela bosanskohercegovačke literature promatrao sam u neposrednoj blizini autorovoj. Današnji **Karabeg** nije tadašnji **Karabeg**. Današnji **Karabeg** je priča o čovjeku čija dilema nadmašuje i njegovo prethodno djelo, ali i sve moguće implikacije postupka koji može proizići iz te dileme... Jednostavno kazano danas je drama **Karabeg** primjer za dramsku storiju o dilemi vladaoca i duhovnika u jednoj osobi, a u surovim nevremenima, u kojima nastaje kaos kao poredak stvari...

Režirajući predstavu prema toj drami, u stvari, pokušavam iznaći scenske tangente u odnosu na dramsko djelo, ali u isto doba u odnosu i na ono što se zove naša neposredna i nedavno proživljena prošlost... U političkom smislu gledano, naravno. U stvari ovo i jeste velika predstava o VELIKOJ DILEMI, ali ona u isto doba je i predstava o elementarnoj ljudskosti kao takvoj. Tko ima pravo uskratiti mogućnost LJUDSKOSTI? Tko ima pravo

---

jevo (Katalog. Premijera drame *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, Narodno pozorište Tuzla 2004).

ljudskost svesti na pragmu? Eto razloga da se danas (...) igra *Karabeg*“ (Katalog, premijera *Karabega*, Narodno pozorište Tuzla 2004, Redateljski zapis).

Iz navedenog da se iščitati kojim smjerom je tekla postavka predstave *Karabeg*. Redatelj Gradim Gojer imao je svoju viziju scenske realizacije drame *Karabeg*. Pri tome, poznao je dobro glumački ansambl tuzlanskog pozorišta. Redatelj Gradimir Gojer “je izbjegao naturalistički pristup koji bi se jedini s mnogo dosljednosti i preciznosti mogao slijediti na osnovu ponuđene dramske građe o Karabegu (priča, roman, drama), i usredsredio svoje redateljsko poimanje u pravcu prožimanja nadrealne poetizacije dramskog djela sa historicističkim dinamizmom. Njegova slika predstave obiluje redundantnim scenografskim sredstvima za stvaranje ‘atmosfera’ do izvanredne upečatljivosti u psihološkom i socijalnom određenju pojedinih likova” (Kučuk-Sorguč 2018: 74–79), napisala je nakon spuštene kazališne zavjese, Indira Kučuk-Sorguč, teatarski kritičar. Kučuk-Sorguč kao učesnik, pozorišni gledalac u teatarskim zbivanjima *Karabega* na tuzlanskoj sceni zapaža dramaturšku datost koju redatelj preimenuje u filozofski izričaj. Za redatelja u predstavi *Karabeg* bivstvujuće je pitanje i problem “dilema duhovnika, ili o dilemi uopće”, istovremeno izostavljajući (potisnutu) osnovnu potku teksta drame *Karabeg*. U tekstu predstave “umjesto da gledatelj pronikne u strašnu dilemu glavnog lika: Izdati fetvu, da ili ne?, on se bavi romanesknom modifikacijom njegovih pripovijedanja prezentiranih preko Kazivača” (Kučuk-Sorguč 2018: 74–79) kojega je redatelj dodao *dramatis personama* u predstavi, koji nije na popisu lica u dramskom tekstu, ishodištu predstave.

***Dramatis persone* u predstavi**

Glumački ansambl vođen redateljskim naptucima Gradima Gojera, zajedno sa scenografom, kostimografom, autorom muzike, kao i s tehničkom, organizacijskom i marketinškom pozorišnom ekipom, oblikovao je novo umjetničko djelo, predstavu *Karabeg*, koja je pozorišnoj publici, kako na premijeri u Tuzli tako i na sarajevskoj, brčanskoj, zeničkoj sceni priuštula istinski teatarski doživljaj. Predstava biva nagrađivana od strane publike i stručnih pozorišnih znalaca (nagrada za Eminu Husedžinović za najbolju kostimografiju, nagrada za najbolju mladu glumicu Jasminu Čelebić), s datošću i istinom koju kazališna umjetnost baštini od postanka do danas, u kojoj svaki pozorišni gledalac ima vlastitu percepciju, prije svega dramskog djela, potom i predstave, u zavisnosti od gledaočeva sveukupnog poimanja svijeta u materijalnom i duhovnom smislu i općeg znanja koje doprinosi posljednjem slovu pozorišne publike.

Muharem Osmić, Nenad Tomić, Armin Ćatić, Nermin Omić, Jasmina Čelebić, Elvira Aljukić, Tomislav Krstić i ostali dio glumačke ekipe, Ibrišimovićeve likove u drami *Karabeg* na sceni tuzlanskog Pozorišta obojili su i svojom osobnošću, vlastitim glumačkim sredstvima i doprinijeli da *Karabeg* živi svoj teatarski život i nakon završena scenskog čina. Zahvaljujući teatrološkoj građi, neposrednoj i posrednoj (navedeno u uvodu) moguće je bilo rekonstruisati predstavu *Karabeg*, umjetnički dar, kratkog daha ali

dugo ostajućeg u sjećanjima istinskih zaljubljenika pozorišne umjetnosti. Arhiva Narodnog pozorišta Tuzla, biblioteke, privatne arhivske zbirke koje čuvaju građu u vezi s ovom temom, doprinijele su da se teatrološki istraži i rekonstruiše predstava *Karabeg* premijerno izvedena u Narodnom pozorištu Tuzla. "Rekonstrukcija minulog kazališnog čina jedna je od temeljnih zadaća teatrologije, (...). Niti teatrografija, niti analize odnosa kazališta i publike, niti sve razgranatija sociologija kazališta – s uvidom u kazališno zakonodavstvo i cenzuru, niti povijest scenografije i kostima, niti jedan od ovih teatroloških krugova interesa neće dovoljno duboko upoznati predmet svoga istraživanja, ukoliko mu povijest kazališta, jedna od osnovnih teatroloških disciplina, ne bude pružila uvid u što temeljitije rekonstruirani kazališnoscenski čin minulih vremena" (Batušić 1991: 86). Rekonstruisati i dozvati ponovno u sadašnji trenutak aktere predstave *Karabeg* bilo je moguće zahvaljujući neposrednom vrelu, cjelovitom pozorišnom Katalogu, kao i posrednim vrelima kao što su pozorišne kritike, ističući Indiru Kučuk-Sorguč, koja je pratila književni i teatarski rad Nedžada Ibrišimovića, te Katalog III festivala bosanskohercegovačke drame Zenica 2004. *Karabeg* je izveden u pratećem programu (1. 6. 2004) na Velikoj sceni Bosanskog narodnog pozorišta Zenica, gdje je i zenička publika mogla osjetiti pozorišnu igru u predstavi *Karabeg* glumačkog ansabla Narodnog pozorišta Tuzla.

Muharem Osmić⁶ igrao je Karabega, glavnog junaka u predstavi. Pratio je readateljsku nit doživljaja Karabega. Gradimir Gojer jeste davao slobodu scenskog izričaja glumcima i ostalim suradnicima, ali režirajući *Karabega*, Gojer je prije svega pratio svoju zamisao predstave prenoseći je ansablu koji je oživio Ibrišimovićevog *Karabega* na tuzlanskoj sceni. Potvrdit će to i kostimograf Emina Husedžinović (nagrađena za kostimografiju u predstavi *Karabeg*), koja je također pratila smjernice redatelja Gradimira Gojera pri izradi kostima u predstavi *Karabeg*. "Kostimografija Emine Husdženivoć otvorila je prostor daljoj vizualizaciji i obojila likove koloritom koji pruža njihova psihologizacija" (Kučuk-Sorguč 2018: 74–79).

Kada je o predstavi *Karabeg* (NPT 2004.) riječ, valja naglasiti da je teatrološka građa veoma štura, ne postoji redateljska knjiga, dnevnik koji se vodio prilikom nastajanja predstave, knjige koje su vodili glumci, u pozorišnoj arhivi nisu pronađeni ni nacrti kostima i scenografije, kao bitna vrela koja govore neposredno i posredno o predstavi *Karabeg*. S druge strane, zahvaljujući dostupnim neposrednim teatrološkim vrelima – pozorišnom Katalogu i dramskom tekstu ishodištu predstavi, te posrednim vrelima

6 "Muharem Osmić, prvak drame Narodnog pozorišta Tuzla, miljenik tuzlanske publike, doajen bosanskog glumišta, već trideset pet godina radi ono što jedino zna da radi, i jest ono što jest: Glumac! Muho je opsjednut teatrom, opsjednut do bahatosti i ludila. Čim progovori, gdje god se pojavi, tu je teatar. Puna ga scena, pun teatar, pun grad. Jer od samog rođenja (Lukavac, 1945.), preko glumačkog naukovanja u Novom Sadu u klasi Dejana Mijača (...) jeste to što jeste. Glumac sa velikim G. Dobro nam došao Glumče" (Katalog. Premijera predstave *Karabeg*. Narodno pozorište Tuzla. 2004.), napisa u Katalogu pred premijeru predstave *Karabeg* na tuzlanskoj sceni dramaturg i lektor Nijaz Alispahić, ostavljajući u ovom zapis trajni trag o glumcu koji je živio teatar.

– scenskim fotografijama, pozorišnim kritikama, kritikama u novinskim člancima, teorijama različitih književnih oblika određenih znanstvenih disciplina koje govore o predmetu koji se analizira i istražuje, moguće je bilo ostvariti zadate ciljeve postavljene u radu. Stoga je, iako posredan teatrološki izvor, vrijedan pažnje i teatarski zapis pozorišne kritičarke Indire Kućuk-Sorguč u vezi s glumačkom ekipom u predstavi *Karabeg*. O Tomislavu Krstiću, Kazivaču kaže: “Kazivač ovdje dobija bezrazložno vodeću ulogu, čime nas odvodi od dramskog kolopleta i uvodi u jedan drugi, apstraktni prostor između uma i duše, što skida odgovornost s glumca koji tumači glavni lik – Karabega (Muharem Osmić) i oduzima mu onu jaku riječ koja od antijunaka (...) pravi univerzalnog junaka pred dilemom ‘potpisati fe-tvu ili ne’, ‘biti ili ne biti’. (...) Čini se da se najbolje snašao (...) Nermin Omić kao Kuduz-beg koji je svoj lik nadogrudio na Ibrišimovićevu matricu, koristeći se cinizmom, šeretskim ophođenjem i lukavom smjernošću da nadmudri sve oko sebe. Vrlo slikovito, promišljeno, ironizirajući sentiment vodi svoj lik u pravom smjeru. (...) Od ženskih likova Umihana (Jasmina Čelebić) pruža fragmente ekspresionizma (...), Elvira Aljukić u ulozi Zejne pokazala (se) dovoljno spremnom da malu ulogu napravi upečatljivom i prepoznatljivom. Kao Kazivač, Tomislav Krstić ispunio je Gojerov zadatak u najboljoj spremnosti, (...) premda je obilatost u konstruiranju poetske nosivosti predstave, neoprostivo duga. Armin Čatić u ulozi Alijage pokazao je izražajnu formu kroz srčanost i čistu artikulaciju koja mu otvara mogućnost da fundira zapaženo mjesto u ansamblu ovog pozorišta” (Kućuk-Sorguč 2018: 74–79). Navedene su lične opservacije gledatelja predstave, pozorišne kritičarke, ali sa znanom istinom da kazališnu umjetnost svaki gledalac doživljava lično, drugačije, iz vlastite perspektive i percepcije dramskog teksta, odnosno, teksta predstave.

Likovne sastavnice predstave

U predstavi *Karabeg* izvedenoj u Narodnom pozorištu Tuzla s velikom pažnjom, znanjem i iskustvom pristupilo se idejnome rješenju scenografije i kostimografije, kao i njenim izradama. U prethodnom tekstu rada naveden je podatak da je autor kostimografije Emina Husedžinović nagrađena na Festivalu bosanskohercegovačke drame u Brčkom (2004). Novinar *Dnevnog avaza* ostavlja pisani trag u vezi s nagrađenom kostimografijom i najboljom mladom glumicom u predstavi *Karabeg*. “Na posljednjem Festivalu bosanskohercegovačke drame u Brčkom *Karabeg* je dobio dvije nagrade. Najboljim mladim glumcem proglašena je Jasmina Čelebić, dok je kostimograf predstave Emina Husedžinović dobila nagradu za najuspješnije likovno ostvarenje na ovoj pozorišnoj smotri.”

Scenograf Nesim Tahirović, koji je “slikarstvo studirao kod prof. Koste Hakmana u Beogradu (...) dobitnik više nagrada za slikarstvo i scenografiju (...) slobodan umjetnik u Tuzli” (Katalog. Premijera predstave *Karabeg*. Narodno pozorište Tuzla. 2004), posvetio se na svoj način scenografiji u novoj umjetničkoj, scenskoj tvorevini *Karabega*, u dogovoru sa rediteljem Gradimirom Gojerom. Sam autor scenografije u predstavi *Karabeg* kaže: “Radeći scenografiju branio sam se od svekolikog zla koje ovo vrijeme do-

nosi. Moj rad je velika molitva za spas ljudske duše. Bdijenje nad svijetom. Putovanje u prostranstva duha. Tu negdje vidim smisao postojanja umjetnosti” (Katalog. Premijera predstave *Karabeg*. Narodno pozorište Tuzla. 2004). Unaprijed navedeno da svaki gledalac na osebni način, vizualno, čulno, umno doživljava predstavu kojoj prisustvuje i u kojoj na određen način učestvuje, potvrđuje datost i u vezi sa scenografijom u predstavi *Karabeg*, kojoj i sama svjedočim. Sva moja čula usmjerena na suštinu Ibrišimovićeva *Karabega* doživjela su i scenografiju, sve ikoničke elemente u službi glumčevih izražajnih sredstava, emitiranih gestama, scenskim govorom, uopće cjelokupnom scenskom slikom dramskih likova i njihovih međusobnih odnosa. Scenografija je bila u službi glumčeva izraza na sceni. Nasuprot navedenom mišljenju i doživljaju predstave *Karabeg*, kada je riječ o scenografiji i glumačkoj igri, mišljenje je pozorišne kritike. U predstavi je “efikasnost igre bila limitirana likovnim prostorom koji je ‘igrao svoju igru’, onako, posebno, teatralno snažno i u punini veličanstvenih likovnih rješenja Nesima Tahirovića” (Kučuk-Sorguč 2018: 74–79). Bez obzira na doživljaj scenografije “teatralno snažne” Kučuk-Sorguč, odnos među dramskim likovima stavlja ispred naznačenog scenskog elementa. “Glumci su gradili, ipak, kao dinamične veličine, jedinice umjetničkih struktura koje se razvijaju tokom predstave, tako da svaki od likova može biti protivrječan a da pri tome kao jedinica strukture može biti krajnje dosljedan, a to se postiže tako što je ipak svaki pojedini glumac bio upućen da gradi lik kroz odnos sa partnerima, koliko i ‘samostalnom igrom’” (Kučuk-Sorguč 2018: 74–79). Velika je stvar proniknuti u suštinu, prije svega pišćeva dramskog djela, a potom i u predstavi dosegnuti ono Ibrišimovićeva neizrecivo, “magmu teksta, ono neko zračenje izvan napisanog, ono nešto između redova”.

Muzika u predstavi *Karabeg* izvedenoj na sceni Narodnog pozorišta Tuzla (2004.) povjerena je Asimu Horoziću, “stvaraocu mnogobrojnih kamernih i simfonijskih djela, kao i kompozitorskih ostvarenja za pozorišne predstave i film. Asim Horozić je autor prve bošnjačke opere *Hasanaginica*, prema libretu Nijaza Alispahića i prve opere za mlade *Aska i vuk* prema libretu Nijaza Alispahića. Bogato kompozitorsko djelo Asima Horozića izvođeno je na koncertnim podijima i dvoranama u Češkoj, Njemačkoj, Francuskoj i Italiji” (Katalog. Predstava *Karabeg*. Narodno pozorište Tuzla. 2004). Songove u predstavi je izvodio sazlija Sulejman Šarić, dok je kompletna muzička produkcija bila povjerena Draganu Divjaku.

Redatelj predstave *Karabeg* Gradimir Gojer sa sustvaraocima novog scenskog umjetničkog djela pozorišnoj publici u Tuzli, Brčkom, Zenici, Sarajevu priuštio je jedinstven teatarski doživljaj, u kojoj je svaki gledalac predstavu doživio na osoben način. Sedmog dana Pozorišnih susreta u Brčkom na brčanskoj sceni izveden je Ibrišimovićev *Karabeg*. “Na smotri pozorišnih kuća iz Bosne i Hercegovine u Brčkom prikazana je i sedma predstava u zvaničnoj konkurenciji *Karabeg*, koji je na tekst Nedžada Ibrišimovića režirao Gradimir Gojer, a koju su izveli glumci Narodnog pozorišta Tuzla. Gojer je predstavu uradio iz razloga što drama Ibrišimovića ima tragičnu sudbinu, a tekst je naručilo Mostarsko narodno pozorište.

- Ibrišimović je pisao tekst dva mjeseca i predao ga upravi Pozorišta u Mostaru. Tada su u toj verziji mnogi muhanati Mostarci prepoznali sebe ili svoje pretke, te je odlukom općinskog komiteta zabranjena izvedba. Tekst je nakon toga odstranjen iz bosanskohercegovačke dramske literature na nekoliko godina – kaže Gojer. Predstava je, prema reakcijama Brčaka, dobro prihvaćena jer su akteri Muharem Osmić, Nenad Tomić, Nermin Omić i ostali četiri puta vraćeni na bis. Glumci iz *Karabega* oduševili su publiku” (E. R., *Dnevni avaz*. 12. i 13. novembar/studen 2004).

Autentičan glumac, a za vrijeme nastanka i premijerne izvedbe *Karabega* u Narodnom pozorištu Tuzla i v. d. direktora, Milenko Iliktarević uveliko je doprinio svojim iskustvom, znanjem, slobodnom mišlju, prije svega kao glumac, a potom i menadžer tuzlanskog pozorišta, da se *Karabeg* na elaboriran način predstavi pozorišnoj publici. Inspecijent, sufler, majstori svjetla, tona, izvođači krojačkih, bravarskih, stolarskih, šminkersko-vlasuljarskih radova, rekviziteri, garderoberi, majstor scene, dekorateri, zajedno sa naprijed navedenim autorima predstave *Karabeg*, organizacijskim i marketinškim timom tuzlanskog Pozorišta doprinijeli su da se Ibrišimovićev *Karabeg* druži i komunicira s pozorišnom publikom, koji je ostavio teatarskog traga u široj društvenoj zajednici i u svijetu kazališne umjetnosti. Ovaj rad, nadati se, doprinijet će nauci o pozorištu, s obzirom na to da općenito nedostaje teatroloških propitivanja i istraživanja Ibrišimovićevih dramskih djela posmatranih kao scenski čin, ali i insceniranih Ibrišimovićevih dramskih djela na profesionalnim bosanskohercegovačkim scenama. Teatrološka rekonstrukcija predstave *Karabeg* u Narodnom pozorištu Tuzla će širu javnost upoznati sa autorima novog scenskog djela, nove umjetničke tvorevine kojoj je ishodište bila drama *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića. Ovo je ujedno i naputak za teatrologe istraživače koji mogu posegnuti za dubljim analizama *Karabega*, ugradivši u svoja istraživanja i propitivanja dramaturgiju, semiotičke analize, estetiku kazališta, naročito kada se analiziraju dramski tekst (ishodište predstavi) posmatran kao scenski čin, glumačkoizražajna sredstva i redateljska vizija drame, odnosno predstave, koja je jedino moguća nakon spuštene pozorišne zavjese, odnosno završena scenskog čina, te nakon propitivanja i analize svih razina predstave (tekst drame kao predložak, odnosno ishodište predstavi, elementi glume, likovne sastavnice, redateljska vizija predstave).

U radu “Teatrološka rekonstrukcija predstave *Karabeg*” u Narodnom pozorištu Tuzla 2004. godine korištena su saznanja povijesti kazališta, kojoj se duguje zahvalnost za svaki sačuvani trag (materijalni) ma u kakvom to obliku bilo. Neposredna i posredna vrela, iako štura, doprinijela su novim saznanjima o predstavi *Karabeg*, koja je puna scenskih znakovlja i koja je uspjela, kako su to istraživanja pokazala, doprijeti do pozorišnog gledaoca, koji ima pravo “čitati” predstavu shodno svome sveukupnom znanju i poznavanju pozorišne scene, i u zavisnosti šta ko i koliko očekuje od predstave koja odašilja svoja scenska znakovlja koja do publike dopiru zahvaljujući djelanjem dramskih likova, likovnim sastavnicama, redateljskim doživljajem i viđenjem predstave. “Kazališna će se povijest prigodom rekonstrukcije minulih scenskih zbivanja – a to joj je, kako znamo, jedna

od bitnih zadataka, s punim pravom pitati kakve je znakove emitirala određena predstava, kako su i na koji način dopirali do publike i s kojih ih je ona mogućih razina nastojala tumačiti. Bez pokušaja takva uvida u problem recepcije teksta predstave nećemo doprinijeti niti do valorizacije njegova mjesta u kazališnom životu određene sredine" (Batušić 1991: 208). Rekonstrukcija predstave *Karabeg* potvrdila je da je predstava *Karabeg* izvedena na tuzlanskoj sceni u datom trenutku imala svoje mjesto, propitujući na sceni redateljevu potku predstave koja jeste "dilema duhovnika ili o dilemi uopće". *Karabeg* u svojoj suštini njedri univerzalne vrijednosti (iskrenost, pravičnost), prije svega, pojedinca, a potom, kroz međusobni ljudski odnos i društvene zajednice u kojemu i vrijeme i mjesto iščezavaju. Listićima o *Karabegu* Nijaza Alispahića, ispisanim u Katalogu (Premijera. Narodno pozorište Tuzla. 2004.) zaokružiti će se teatrološka rekonstrukcija predstave:

Karabeg danas.

Karabeg juče.

Karabeg sutra.

Nedžadov. Gojerov. Nesimov. Muhin ...

Naš *Karabeg*

ZAKLJUČAK

Teatrološkom rekonstrukcijom predstave *Karabeg*, kojoj je ishodište bila drama *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, premijerno izvedena u Narodnom pozorištu Tuzla 2004. godine povodom dva značajna jubileja za ovu pozorišnu kuću, 55 godina postojanja i rada tuzlanskog Pozorišta i obilježavanje 35 godina umjetničkog rada glumca Muharema Osmića, doajena bosanskohercegovačke kazališne scene, oživljen je (prije 19 godina) prohujali scenski čin.

Rekonstrukcija scenskih elemenata, redateljske vizije predstave *Karabeg*, scenski izričaj glumačkog ansambla tuzlanskog Pozorišta, scenografije, kostimografije, muzike, uz djelovanje i rad organizacijske, tehničke i marketinške službe Narodnog pozorišta Tuzla doprinijela je da se ponovo oživi ovaj teatarski čin, novo umjetničko djelo kojega potpisuje više autora, u odnosu na autora drame *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, koja je bila ishodište predstavi izvedenoj na tuzlanskoj sceni 2004 godine.

Istraživanje i analitičko-kritička propitivanja teme u naslovu rada potvrdili su da je drama *Karabeg* istinski živjela svoj pozorišni život, imala svoje mjesto u datom trenutku te je potvrđeno da je predstava *Karabeg*, igrana na profesionalnim bosanskohercegovačkim scenama, dotakla pozorišnu publiku, osvojivši nagrade za najbolju kostimografiju i ostvarenu najbolju ulogu kada je riječ o mladim glumcima.

Teatrološka građa, tj. neposredna (tekst drame, pozorišni katalog) i posredna (scenske fotografije, pozorišne kritike, novinski članci, teorije iz oblasti teatrologije, povijesti kazališta, teatrografije, književnosti koji posredno govore o drami *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, odnosno, o predstavi *Karabeg*) vrela, sredstva su s pomoću kojih se, nakon detaljno provedene teatrološke rekonstrukcije predstave *Karabeg*, izvedene na sceni

Narodnog pozorišta Tuzla (2004), doprinijela da se potvrdi opravdanost scenske postavke *Karabega*. *Karabeg* baštini u svojoj nutrini univerzalne vrijednosti, odnosno, predstava *Karabeg* u sebi njedri sveuniverzalne poruke koje su bezvremenske i bezprostorne. Slojevitost *Karabega* pruža mogućnosti slojevitog čitanja teksta drame i teksta predstave, bojeći ih višeznačnošću te pružajući slobodu osobnog čitanja ovog autentičnog literarnog, potom i scenskog znakovlja.

Naučnim metodama korištenim u radu došlo se do relevantnih odgovora (rezultata) koja doprinose nauci u pozorištu, kao napatuk teatrolozima, povjesničarima kazališta, sociolozima kazališta za daljnja teatrološka propitivanja i analize teksta predstave *Karabeg* i uopće dramskog stvaralaštva Nedžada Ibrišimovića namijenjenog scenskoj izvedbi, koje u sebi krije opće ljudske vrijednosti – istinu, iskrenost, odnos među likovima (međuljudske odnose) – temeljne vrijednosti ljudske egzistencije.

Literatura

Izvor

Ibrišimović, Nedžad. *Drame*. Veselin Masleša. Sarajevo. 1988.

Literatura

Aristotel. *O pesničkoj umetnosti*. Dereta. Beograd. 2002.

Batušić, Nikola. *Uvod u teatrologiju*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb. 1991.

Hribar-Ožegović, Maja. *Kazališni glosarij*. Globus. Zagreb. 1984.

Ibrišimović, Nedžad. *Karabeg*. El-Kalem. Sarajevo. 1996.

Ibrišimović, Nedžad. *Ruhani i šejtani inspiracija*. Legološko udruženje u BiH. Sarajevo. 2013.

Izbor iz kritika, biografija, bibliografija / Nedžad Ibrišimović. Svetlost. Sarajevo. 2005.

Lešić, Josip. Nedžad Ibrišimović u : *Dramska književnost II*. Institut za književnost. Svetlost. Sarajevo. 1991. 207-215.

Marjanović, Petar. *Pozorište ili usud prolaznosti*. Fakultet dramskih umetnosti. Institut za pozorište, film, radio i televiziju. Muzej pozorišne umetnosti Srbije. Beograd. 2001.

Milić, Vojin. *Sociološki metod*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd. 1996.

Miočinović, Mirjana. *Eseji o drami*. Vuk Karadžić. Beograd. 1975.

Muzaferija, Gordana. *Antologija bošnjačke drame XX vijeka*. Alef. Sarajevo. 1996.

Muzaferija, Gordana. *Činiti za teatar*. Centar za kulturu i obrazovanje. Tešanj. 2004.

Ranković, Milan. *Opšta sociologija umetnosti*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd. 1996.

Solar, Milivoj. *Teorija književnosti*. Školska knjiga. Zagreb. 2001.

Vukadinović, Srdjan. *Djela Nedžada Ibrišimovića na bosanskohercegovačkim profesionalnim teatarskim scenama*. Vlada Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Brčko. 2009.

MIRSADA SULJIĆ

ZABRANJENA INSCENACIJA KARABEGA U NARODNOM POZORIŠTU MOSTAR

Sažetak

U povijesti kazališta fenomen zabrane literarnih ostvarenja namijenjenih scenskoj izvedbi nije nepoznanica. Predmet ovoga rada jeste inscenirana dramatisacija *Karabega* Nedžada Ibrišimovića, čija je scenska realizacija, odlukom vodećih političkih struktura u tom periodu (1973. – 1974.), zabranjena u Narodnom pozorištu Mostar. Javna rasprava o zabranjenoj inscenaciji dramskog teksta *Karabeg* trajala je gotovo godinu dana. Cilj rada jeste ukazati na vrijeme u kojemu su političke vlasti krojile sudbinu čovjeka i određivale mu smjernice u datostima religijsko-filozofske, umjetničke i sociološke provenijencije, te sa znanstveno-istraživačkog aspekta obznaniti sudbinu inscenacije dramatisacije romana *Karabeg* pisca Nedžada Ibrišimovića, te na ovaj način potaknuti teatrologe, sociologe i povjesničare kazališta na daljnja istraživanja dramatičara Nedžada Ibrišimovića i njegovog dramskog ostvarenja. Akcenat je stavljen na ulogu društvene zajednice u sferi pozorišne umjetnosti i njihove međusobne isprepletenosti. Tema u naslovu zahtijevala je interdisciplinarni pristup, te primjenu više različitih metoda. Prilikom izrade rada korištene su opće naučne metode: analiza i sinteza, induktivno-deduktivna metoda, metoda prikupljanja, klasificiranja, deskripcije, komparacije, i tehnika intervjua. Primijenjen je teatrologijski, historijski i sociološki metod. Teatrološka analiza dramatisacije *Karabega* na mostarskoj sceni donijet će nova saznanja o dramatičaru Nedžadu Ibrišimoviću, zabranjenoj inscenaciji *Karabega*, kazališnoj umjetnosti i sociološkoj slici u određenom vremenu i prostoru. Istraživanje zabranjene inscenacije *Karabega* s teatrološkog aspekta doprinos je teatrologiji, sociologiji i povijesti kazališta.

Ključne riječi: inscenacija *Karabega*, dramatisacija romana *Karabeg*, Nedžad Ibrišimović, Narodno pozorište Mostar, zabrana inscenacije *Karabega*.

Forbidden of stage performance of the *Karabeg* in Mostar National Theater

Abstract

In the history of theater, the phenomenon of banning literary works intended for stage performance is not unknown. The subject of this work is dramatization of the novel *Karabeg* by Nedžad Ibrišimović, whose stage performance, by the decision of the leading political structures in that period (1973-1974), was prohibited in the Mostar National Theatre. The public discussion about the banned performance of the dramatization of the *Karabeg* lasted almost a year. The aim of the work is to point out

the time when the political authorities shaped the destiny of man and determined his guidelines in terms of religious-philosophical, artistic and sociological provenance, and from a scientific-research aspect to make known the fate of the dramatization of the novel *Karabeg* by the writer Nedžad Ibrišimović, and in this way to encourage theater scholars, sociologists and theater historians for further research on playwright Nedžad Ibrišimović and his dramatic achievements. Emphasis is placed on the role of the social community in the sphere of theater art and their mutual intertwining. The topic in the title required an interdisciplinary approach, and the application of several different methods. General scientific methods were used during the preparation of the paper: analysis and synthesis, inductive-deductive method, method of collection, classification, description, comparison, and interview technique. Theatrical, historical and sociological methods were applied. Theatrical analysis of the unstaged dramatization of the novel *Karabeg* on the Mostar stage will bring new knowledge about the playwright Nedžad Ibrišimović, the forbidden stage performance of the dramatization *Karabeg*, theater art and sociological image in a certain time and space. Researching the forbidden stage performance of *Karabeg* from the theatrical aspect is a contribution to teatrology, sociology and theater history.

Keywords: unstaged *Karabeg*, dramatization of the novel *Karabeg*, Nedžad Ibrišimović, National Theater Mostar, forbidden performance of the *Karabeg*.

UVOD

„Moj *Karabeg*

Drama *Karabeg* se začela 1968.

Prvi put sam je napisao 1969. i ponudio je M pozorištu u Sarajevu.

1970. napisao sam roman *Karabeg*.

1974. napisao sam dramaturgiju romana *Karabeg* i ponudio je mostarskom Narodnom pozorištu.

1980. ponovo sam napisao dramu *Karabeg* i ponudio je Narodnom pozorištu u Sarajevu.

Napokon, 1983. na poticaj zeničkog Narodnog pozorišta napisao sam o v o g *Karabega*.

Ne znam zašto sedamnaest godina nisam htio da odustanem“. (Nedžad Ibrišimović)

Književnik, Nedžad Ibrišimović¹ je svojim umjetničkim radom – pričama, romanima, pripovijestima, autobiografskom prozom, dramama, obilježio vrijeme (jugoslavensku, potom bosanskohercegovačku društvenu scenu u političkom i umjetničkom smislu) od 1964. (*Kuća zatvorenih vrata*, priče) pa sve do 2011. (*El-Hidrova knjiga*, roman), u kojemu su svoje mjesto našle i autentične drame, namijenjene scenskoj izvedbi, što potvrđuju,

1 Više o Biografiji i Bibliografiji književnika Nedžada Ibrišimovića pročitati u knjizi: *Ruhani i šejtani inspiracija*, Nedžad Ibrišimović, Legološko udruženje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013. na strani 415.

na početku Uvoda i piščeve riječi. Autentičnost i originalnost literarnih djela Nedžada Ibrišimovića su bezvremenske i bezprostorne. „Dramatičar Nedžad Ibrišimović je još uvijek nedočitan, njegove sjenovite figure i odrazi neodgonetnuti, a dramski uradci i teatarske inscenacije skrajnute“. (Mirsada Suljić, *Teatarski simboli života i smrti u dramskim strukturama Nedžada Ibrišimovića*, Tuzla, 2023., str. 34, Neobjavljena doktorska disertacija). Stoga, predmet ovog rada je zabranjena inscenacija dramatizacije romana *Karabeg* u Narodnom pozorištu Mostar, koja, i pored toga što je mnogi teoretičari (Gordana Muzaferija, Strajo Krsmanović, Amra Memić), književni i dramski, uokviruju u historijsku, drama(tizacija) *Karabeg* prelazi tu granicu, i biva u suštinskom smislu višeznačna, a gledano s teatrološkog aspekta, i strukturalno višeslojna.

Cilj rada je ukazati, prije svega, na „jedno“ vrijeme u kojemu su političke strukture krojile sudbinu čovjeka i određivale mu smjernice u datostima filozofske, umjetničke i sociološke provenijencije, dok s znanstveno-istraživačkog aspekta, ovaj rad ima za cilj obznaniti sudbinu dramatizacije romana *Karabeg* autora Nedžada Ibrišimovića koji je osobenošću i raznovrсношću umjetničkog dara plijenio pažnju suvremenika, priskrbivši kritička sagledavanja spisateljskog, likovnog i dramskog stvaralaštva, te potaknuti teatrologe i povjesničare kazališta na daljnja istraživanja, kada su u pitanju dramska ostvarenja bosanskohercegovačkog dramatičara Nedžada Ibrišimovića, i drugih značajnih bosanskohercegovačkih dramskih pisaca. Poseban akcenat stavlja se na teatrološko istraživanje uloge društvene zajednice u sferi pozorišne umjetnosti i njihove međusobne isprepletenosti, što se naročito odnosi na povjesničare i sociologe kazališta.

O dramskom stvaralaštvu Nedžada Ibrišimovića do sada su pisali mnogi književni i dramski kritičari, počevši od Riste Trifkovića (1969.), koji piše o Ibrišimovićevim radiodramama, u kontekstu bosanskohercegovačkog radiodramskog stvaralaštva, izdvajajući Nedžada Ibrišimovića kao jednog od najuspješnijih koji su pisali drame za radio. O dramatizaciji romana *Karabeg* koja je inscenirana u Narodnom pozorištu Mostar i zabranjena do danas (2023) s teatrološkog aspekta nije pronađeno znanstvenih radova. O stvaralaštvu Nedžada Ibrišimovića, kada je riječ o drami, pisali su Josip Lešić (1998.), Gordana Muzaferija (1998.), Nihad Agić (2003.), Strajo Krsmanović (2003.), Muhidin Džanko (2003.), Amra Memić (2016.) u okviru književno – historijskog aspekta. S teatrološkog aspekta ističe se rad teatrologa Srdjana Vukadinovića (2009.) u kojemu su navedene i inscenacije drame *Karabeg* na profesionalnoj bosanskohercegovačkoj kazališnoj sceni. Neobičan i eruptivan Ibrišimovićev izraz plijenio je pažnju i naučnih elaboracija².

Tema u naslovu rada zahtijevala je, kada je riječ o metodologiji rada, interdisciplinarni pristup, te korištenje više različitih metoda. U radu su korištena neposredna i posredna teatrološka vrela. Neposredno vrelo je izvorni, originalni dramski tekst, afiše, pozorišni katalozi, a posredna vrela

2 Opširnije u fusnoti 1 u neobjavljenoj doktorskoj disertaciji: Mirsada Suljić, *Teatarski simboli života i smrti u dramskim strukturama Nedžada Ibrišimovića*, Tuzla, 2023., str. 17.

korištena prilikom izrade rada su novinski članci, pozorišne kritike, teorije različitih znanstvenih disciplina koje o predmetu u naslovu rada govore posredno, kao i privatna arhiva dramatičara Nedžada Ibrišimovića. U radu su korištene opšte naučne metode: analize i sinteze, induktivno-deduktivna metoda, metoda prikupljanja, klasificiranja, deskripcije, komparacije. Korištena je i metodološka tehnika intervjua. Prilikom istraživanja teme u naslovu primijenjen je teatrologijski, historijski i sociološki metod.

S obzirom da je riječ o zaokruženom dramskom opusu Nedžada Ibrišimovića, smatra se korisnim za savremenu bosanskohercegovačku teatarsku scenu, primjenom naučnih metodoloških postupaka, istražiti i prezentirati određene datosti u vezi s naručenim ali do danas (2023.) zabranjenim *Karabegom* u Narodnom pozorištu Mostar. Teatrološkim istraživačkim radom i analizama o zabranjenoj inscenaciji dramatizacije romana *Karabeg* autora Nedžada Ibrišimovića na mostarskoj sceni donijet će se nova i originalna analiza zabrane inscenacije domaćeg autora, koji je ostavio nemjerljiv trag u literarnoj i kazališnoj umjetnosti na bosanskohercegovačkom prostoru, ali i mnogo šire. Smatra se da je veoma korisno izvršiti ovo naučno istraživanje, koje je nov i originalan pristup analiziranju bosanskohercegovačke pozorišne i društvene scene, doprinos razvoju naučnih istraživanja dramskog opusa (namijenjenog scenskoj realizaciji) Nedžada Ibrišimovića s teatrološkog aspekta, i doprinos nauci o pozorištu.

ZABRANJENI KARABEG U NARODNOM POZORIŠTU MOSTAR

Dramski tekst *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, kao što je naznačeno na početku Uvoda, imao je svoj razvojni put, od samog literarnog oblika, pa sve do konačnog prelaska u kazališna, tj. scenska znakovlja. Dramski tekst čine dramska lica naznačena na početku dramske radnje, didaskalije i dijalog. Struktura unutarne kompozicije satkana je od pažljivo biranih dramskih situacija, u kojima dolazi do sukoba među dramskim likovima, zbog suprotstavljenih mišljenja u vezi s presudnom odlukom – biti pokoren ili oduprijeti se novim vlasnicima Grada. Radnja se događa početkom avgusta 1878. godine u Mostaru. Poetički elementi teksta i scenskih prizora mekšaju surovost *Karabegove* sudbine, kao i samu tragediju Muftije *Karabega*.

Prije no što se prezentira istraženi dio o zabranjenom *Karabegu* u Narodnom pozorištu Mostar, navest će se hronološkim slijedom kazališne izvedbe. U septembru 1983. godine na Velikoj sceni Bosanskog narodnog pozorišta Zenica bilo je prvo izvođenje *Karabega* Nedžada Ibrišimovića u Jugoslaviji. Režiju potpisuje Sulejman Kupusović. Diplomom i novčanu nagradu za najbolju scenografiju u predstavi *Karabeg* dobio je scenograf Radovan Marušić na X Susretima pozorišta Bosne i Hercegovine s domaćim dramskim stvaralaštvom u Brčkom, koja je odigrana u Zvaničnom programu u prvoj polovni novembra 1983. godine.

Novo scensko ruho *Karabeg* je dobio je 1996., kada ponovo biva oživljen na Velikoj sceni zeničkog Pozorišta u režiji Slobodana Stojanovića. „Rukovodstvo Bosanskog narodnog pozorišta pokreće originalan teatarski projekat – inscenaciju svojevrsnog scenskog triptiha: u jednu predsta-

vu objedinjuju se tri neovisna scenska uprizorenja, a da u svakom od njih jedan glumac (Iso Porović) igra glavnu ulogu. Triptih je sadržavao adekvatno adaptirane i smisleno uvezani *Kreontova Antigona* Mire Gavrana i *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, te dramaturgiju prozних fragmenata iz djela Derviša Sušića, pod naslovom *Pobune*“ (Džafić, 2002: 64). Predstava *Karabeg* igrala je i na Međunarodnom Festivalu „Sarajevska zima“ u sezoni 1995/96. godine „kada su sarajevskoj publici prikazane predstave (...) *Kreontova Antigona*, *Karabeg* i *Pobune* (...)“, kao nesvakidašnji teatarski spektakl“ (Džafić, 2002: 66).

Karabeg Nedžada Ibrišimovića koji u sebi zrcali stalne potrebe i žudnje čovjeka za moći, vlašću, s druge strane razboritost, stabilnost, neokupiranost ovosvjetskim materijalnim dobrima inscenira je, treći put, u Narodnom pozorištu Tuzla 2004. godine u režiji Gradimira Gojera. *Karabeg* je u produkciji tuzlanskog Pozorišta na Festivalu bosanskohercegovačke drame u Brčkom nagrađen s dvije nagrade. Glumica Jasmina Čelebić dobila je nagradu za najboljeg mladog glumca, a Emina Husedžinović, kostimograf, nagrađena je za najuspješnije likovno ostvarenje.

ZABRANA DRAMATIZACIJE KARABEGA U NARODNOM POZORIŠTU MOSTAR

Priča o *Karabegu* Nedžada Ibrišimovića začeta je mnogo ranije (1968.) no što su se dogodile njegove inscenacije na bosanskohercegovačkim profesionalnim scenama. Prvi put kada je naručena njena inscenacija, 1973. godine, od strane mostarskog Pozorišta, pa sve do njene scenske realizacije u Bosanskom narodnom pozorištu Zenica prohujalo je desetljeće sa svim svojim teatarskim i društveno političkim datostima i previranjima, međusobno isprepletenim, u kojima se ogleda jedna društvena zajednica, njena zbilja, kazalište, njegov „usud prolaznosti“, kako prof. dr. Petar Marjanović naslovi jednu svoju knjigu. Magija pozorišne umjetnosti odvija se i traje i onda kada dramsko djelo ne bude oživljeno na sceni, ali se njen početak već desio, kao što se to dogodilo s Ibrišimovićevim *Karabegom*. Teatrografija je „specijalizirani ogranak povijesti kazališta; proučava prvenstveno sve aspekte repertoara (izvedena ili neprikazivana djela, analiza pojedinih repertoarnih segmenata, sudionici kazališnog čina); bavi se skupljanjem te obradom kazališnih cedulja, fotografija kao i audio i video zapisa predstave“ (Batušić 1991: 344), koja pomaže teatrolozima istraživačima, historičarima i sociolozima kazališta da rasvijetle, ponovno u život dozovu prohujali scenski čin, ili pronađu bilo kakav trag započete scenske realizacije određenog dramskog djela, uvrštenog u repertoar pozorišta. U vezi sa zabranjenim *Karabegom* u mostarskom Pozorištu *ne ostavi se niti jedan konkretan pisani trag*. Svako pitanje postavljeno uposlenima u mostarskom Pozorištu ostalo je bez odgovora u vezi sa zabranjenom dramaturgijom Nedžada Ibrišimovića. Pozorišne kritike i novinski zapisi (posredna teatrološka vrela) su autentični pisani tragovi u vezi s teatarskom umjetnošću u Mostaru, u određenom vremenskom periodu, njenim repertoarom, početkom nastanka scenske realizacije dramaturgije romana *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, ali i dostupnost ogoljenosti

jedne društvene scene, njenih vlastodržaca, koji sebi uzimaju za pravo, bez mnogo nauke i znanja kada se radi o pozorišnoj umjetnosti, scenskom činu, zarezanom u sjećanje svojih gledalaca, svoje pozorišne publike, da donose sud o istoj.

„U mostarskom Pozorištu rasprava o repertoaru
Mostar, 23. januara.

U mostarskom Narodnom pozorištu je za 29. januara zakazana rasprava o repertoaru pozorišta za 1974. godinu, kada će se pored ostalog dati i ocjena o dramatizaciji Nedžada Ibrišimovića 'Karabeg'.

Mostarsko Pozorište odlučilo je da u javnoj raspravi ocjeni podobnost ovoga djela nakon što je na njegov račun izrečena kritika na nedavno održanoj sjednici Opštinske konferencije Saveza komunista u Mostaru.

Jedan od učesnika u raspravi na toj sjednici je, govoreći o tome kako repertoar svih kulturnih institucija, pa samim tim i Pozorišta, moraju biti angažovani, rekao da djelo 'Karabeg' i još neka djela koja se nalaze na repertoaru mostarskog teatra ne bi mogla dobiti takvu ocjenu. Po njegovom mišljenju drama 'Karabeg' nije do kraja postavljena na istorijskim činjenicama (...)“ (M. Anđelić, Oslobođenje, 24. Januar 1974, godina).

Ako se analizira vokabular učesnika u raspravi, primijetiti će se da su dominantne i zvučne riječi MORAJU, ANGAŽOVANI, ISTORIJSKE ČINJENICE. Sve kulturne institucije podliježu društveno-političkom, jednoobraznom stavu, „zahvaljujući“ kojemu je ocijenjen i Ibrišimovićev *Karabeg*.

Međutim, nasuprot vladajućim političkim strukturama stoji „gledalište“, odnosno, kazališna publika. „U temeljima teatrologije stoji da je publika konstitutivni dio svakog kazališnog događaja. Bez nazočnosti gledatelja nema predstave“ (Batušić 1991: 293). U ovom slučaju publika progovara i raspravlja o u. *Karabegu*. „Kad gledalište progovori o repertoaru, to nikako ne znači da su 'mali duhovi' digli ruku na kulturu. Naprotiv! Bilo ih je koji su očekivali, a možda i priželjkivali, da se nedavna otvorena diskusija o repertoaru Narodnog pozorišta u Mostaru, održana u 'Studiju 64' transformiše u jednu vrstu političkog procesa dramskom tekstu Nedžada Ibrišimovića 'Karabeg', kojeg je ovaj sarajevski pisac napravio u uskoj saradnji s mostarskim umjetnicima i istoričarima. Teza je bila ovakva: uvijek se u 'provinciji' nađe 'malih duhova' kojima smeta stvaralaštvo velikih“. Učesnici u diskusiji o repertoaru Narodnog pozorišta, u 'Studiju 64' nisu dozvolili da se skup pretvori u suđenje drami 'Karabeg'. Rečeno je da ukazivanje na eventualne idejne i dramske nedostatke jednog teksta, pogotovo ako je on vezan uz Mostar, uz dato vrijeme i ličnosti koje su postojale, kao što je slučaj s djelom Nedžada Ibrišimovića, može biti samo od koristi i za autora i za pozorište, i gledaoce. S tog aspekta čula su se mišljenja zaljubljenika teatra o 'Karabegu', koji je, upravo zbog vezanosti za Mostar, u ovoj sredini morao izazvati interes, pa i dileme. Jer, da nije bilo tako – nesreća po djelo i pozorište“ (Mugdim Karabeg, Oslobođenje, Mostarska kulturna scena, Neteatralni dijalozi o teatru, Gledalac i djelo, Mostar, 4. 2. 1974).

Ako se uradi retrospektive kazališne publike u povijesti kazališta, kako

to navodi Nikola Batušić u knjizi *Uvod u teatrologiju*, nije teško doći do zaključka da je Nedžad Ibrišimović imao svoju, u ovom slučaju, mostarsku publiku, odnosno, Ibrišimovićeva dramska djela iznutra su vezala gledaoca za sebe suštinskim životnim datostima, koje traju, kao što su međusobni odnosi, iskrenost, pravda, živuće, mrtvo. Kazališnoj umjetnosti davali su pečat njeni gledaoci, shodno određenim društvenim konvencijama i filozofsko-religijskim strujanjima, još „od egipatskih obreda do dionizijskih svečanosti u antičkoj Grčkoj, od Inka i Azteka do afričkih i polinezijskih rituala, od dalekoistočnih religijskih naznaka do kršćanskih liturgijskih drama“ (Batušić 1991: 293). „Publika u kazališnom zrcalu“ pečatila je scenu baroka, renesanse, francuskog klasicizma, romantizma, moderne. Sociološka slika mostarske scene u vrijeme zabrane scenske izvedbe *Karabega* dostatna je u pogledu političkih struktura, pozorišne publike, kao i kulturno-umjetničke „podobnosti“. Vlast, ma koliko imala znanja u vezi s određenom scenskom ili nekom drugom kulturnom događajnošću imala je odlučujuću ishodnost. S obzirom da u ovome radu pozorišna publika nije osnovni predmet analiza, neće joj se poklanjati dužna pažnja, ali je svakako napatuk za teatrološke analize jednog određenog povijesnog toka, u kojemu su sociološki podaci od izuzetne važnosti, bez obzira što se radi o kazališnoj publici jednoga grada, Mostara. „Jer kao što su gledatelji izravni kreatori kazališnog događaja zajedno s glumcima i redateljem, oni su, istodobno, bez obzira na međusobno često i najoprečnije stajališta, najpouzdaniji generator suda i ocjene pojedine predstave, bitno sudjelujući u njenoj daljnjoj kazališnopraktičnoj sudbini“ (Batušić 1991: 295), koja se u ovom slučaju nije scenski ni dogodila, ali se o *Karabegu* rasprava vodila godinu dana.

„Javnost je već obaviještena da je prije godinu dana Narodno pozorište u Mostaru stupilo u kontakt sa književnikom Nedžadom Ibrišimovićem, kojem je predloženo da napravi scensku adaptaciju svog romana *Karabeg*. Pisac je to učinio i Umjetnički savjet Pozorišta kao i drugi organi uvrstili su ovo djelo u okvirni repertoar teatra. Naknadno su stavljene primjedbe na moguće negativne političke posljedice scenskog prikazivanja *Karabega*...

Zbog toga su organi Narodnog pozorišta u Mostaru organizovali javne diskusije o djelu na kojim je prije dva mjeseca predloženo da pisac dramaturški doradi i nadopuni *Karabega* ukoliko to želi da učini.

Preksinoć je ponovo u Studiju 64 održana proširena sjednica Savjeta Pozorišta prije koje su glumci pod rukovodstvom reditelja Ahmeta Obradovića izveli govornu probu teksta ove drame. Nakon probe i dvočasovne diskusije članovi Savjeta su većinom glasova donijeli odluku da se obustavi rad na daljnjoj scenskoj realizaciji Ibrišimovićevog djela s obzirom na mnoge dileme koje nisu otklonjene. Iako se ranije stekao utisak da je upitnik nad dramom imao prevashodno politički akcent, nakon preksinoćnjeg razgovora u Studiju 64 posmatrač je mogao doći i do drugih saznanja. Reditelj Obradović je istakao da je njemu kao umjetniku teško nastaviti rad kod saznanja da jedan broj glumaca preko volje, ili sa pola snage radi na svojim ulogama. Pojedini glumci su istakli da je i za njih veoma problema-

tična idejna poruka *Karabega*, koji bez obzira na piščeve želje može izazvati sasvim određene nesporazume (...). Uzimajući sve to u obzir SAVJET se opredijelio za OBUSTAVLJANJE daljnjih priprema (...)" (Mugdim Karabeg, Oslobođenje, Obustavljene pripreme Karabega, Mostar, 23. april, 1974. godina).

Ako se uporedi činjenica navedena u prethodnom dijelu rada, da su Pisac, Umjetnički savjet Pozorišta i drugi organi, uvrstili na repertoar mostarskog Pozorišta Ibrišimovićevo dramsko djelo *Karabeg*, i napis u „Oslobođenju“ Mugdima Karabega u kojemu se govori o Obustavljanju scenske realizacije Karabega na mostarskoj sceni, „zahvaljujući“ ovaj put određenom dijelu glumačkog ansambla Narodnog pozorišta Mostar, stiče se istina, da se podjednako isto čita i dramsko djelo *Karabeg* i scenska realnost grada Mostara. U izjavi za „Dnevni avaz“, reditelj predstave *Karabeg* premijerno izvedene u Narodnom pozorištu Tuzla krajem marta 2004. godine, koja je sedmog dana Pozorišnih susreta u Brčkom (novembar 2004.) u zvaničnoj konkurenciji bila prikazana i na brčanskoj sceni, Gradimir Gojer, o predstavi *Karabeg*, između ostaloga, izjavio je: „Ibrišimović je pisao tekst dva mjeseca i predao ga Upravi Pozorišta u Mostaru. Tada su u toj verziji mnogi mahnuti Mostarci prepoznali sebe ili svoje pretke, te je Odlukom Općinskog komiteta zabranjena izvedba. Tekst je nakon toga odstranjen iz bosanskohercegovačke dramske literature na nekoliko godina“ (Gradimir Gojer, 2004).

U Intervjuu koji je rađen u svrhu izrade doktorske disertacije „Teatarski simboli života i smrti u dramskim strukturama Nedžada Ibrišimovića“ na upit ima li informacije u vezi sa zabranjenom Ibrišimovićevom dramatisacijom *Karabega* u Narodnom pozorištu Mostar, pozorišna kritičarka, Indira Kučuk-Sorguč, odgovorila je: „Nažalost, nemam. O tome sam čula preko medija, a onda su i mediji utihnuli. Ne znam šta se dogodilo, ali tema o mostarskom muftiji Karabegu kojeg su mučki ubili njegovi sugrađani jer je prije 140 godina odbio izdati fetvu da se muslimani odupru okupaciji Austro-Ugarske, a što je Ibrišimović i u priči, romanu i drami ispisao tako rezonantno kao da i danas odjekuju ovim podijeljenim Mostarom, ima dodirnih tačaka sa sadašnjicom. S druge strane, mostarsko pozorište ni u ovom poslijeratnom vremenu nema snažno rukovodstvo koje će se profesionalno i znalački 'uhvatiti u koštac' sa suvremenom dramom (...). Mislim da je, ako se neko usprotivi, najlakše dići ruke od Ibrišimovića a ne od svoje nesposobnosti i diletantizma“.

O inscenacijama dramskih djela raspravljalo se oduvijek, bez obzira na činjenicu ko progovara u toj raspravi, poznavaoi teatra ili pojedinci političkih struktura u određenom vremenu i prostoru, koji kreiraju kompletnu društvenu zbilju, pa tako i pozorišnu scenu. O Ibrišimovićevom zabranjenom *Karabegu* na mostarskoj sceni raspravljalo se javno, ali u takvim situacijama *odluke vlasti za dobrobit čovjeka i zajednice* imaju primat. *Karabeg* je „ovaj put, zaokupirao pažnju političara u Mostaru više, jer su osjećali eho Karabega, bojeći se za vlastite političko-prolazne pozicije, u kojima su kultura i umjetnost osiromašene za autentični, scensko-karabegovski doživljaj u teatarskom izričaju Nedžada Ibrišimovića“ (Mirsada

Suljić, „Teatarski simboli života i smrti u dramskim strukturama Nedžada Ibrišimovića, Neobjavljena doktorska disertacija, Tuzla, 2023, str. 96). Sam autor, Nedžad Ibrišimović od *Karabega* nije odustao. Prvi put, na sceni zeničkog pozorišta imao je datost gledati oživljene likove *Karabega*. Posljednji put Ibrišimović je svog *Karabega* gledao u Narodnom pozorištu Tuzla (2004). Ostavio ga je u amanet zaljubljenicima teatra, kazališnoj publici, teatrolozima, povjesničarima kazališta, kao što ostavi i sva svoja dramska djela namijenjena, u krajnjem ishodištu, scenskoj realizaciji. Jer samo oživljeni likovi dobijaju punoću i svrsishodnost gradeći odnose u nižućim scenskim situacijama i dramskoj radnji. Vjerujem da je ovo početak teatroloških istraživanja i analiza dramatičara Nedžada Ibrišimovića, ali i drugih dramskih pisaca koji zavređuju pažnju svojim literarnim stvaralaštvom, namijenjenim scenskoj izvedbi.

Teatrološka građa korištena prilikom izrade rada o zabranjenom *Karabegu* Nedžada Ibrišimovića u Narodnom pozorištu Mostar bio je štur, ali dovoljan da se rasvijetle određene nedoumice i neizrečenosti u vezi sa ovom događajnošću na mostarskoj sceni u kojoj su političke strukture vlasti imale „nadmoć“ u odnosu na javnu scenu i javnost u širem smislu. Pozorišna publika dala je svoj sud, odnosno, doprinos u korist *Karabega*, kao što se može primijetiti na osnovu prethodno navedenog.

Reditelj Ahmet Obradović³ (Mostar, 1946. – Zagreb, 1993.) smjelo se u tom vaktu prihvatio režirati *Karabega*. Sa glumcima je započeo probe, nakon čega je uslijedila zabrana, koja prećutno traje i danas. Kazališnim umjetnicima mostarske scene ostaje u amanet *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića, koji ima svoju dramsku i teatarsku dramaturgiju, što nije predmet ovoga rada, ali je naputak teatrolozima i povjesničarima kazališta da se s teatrološkog aspekta istraži dramski pisac Nedžad Ibrišimović, kao i njegovo literarno stvaralaštvo, namijenjeno scenskoj realizaciji.

„Dramaturgija se oduvek služi osobeno svojim, specifičnim jezikom: verbalnim jezikom ili ‘jezikom reči’, a i ‘jezikom dramskog komponovanja, - to je dramski jezik bez reči. On se na pozornici ispoljava kao vizuelni scenski jezik. I zato dramaturška analiza nekog teksta obuhvata najpre ono što se govori, i to su: *tekst, podtekst, nadtekst i kontekst*. Zatim analizi podleže i ono o čemu se u tekstu ne govori, jer se to (kao kretanje ili neka vizuelna radnja) *vidi*. Ali najvažniji izražajni sloj dramskog teksta sadrži i iskazuje izvesne prividnosti koje analiza treba da otkrije tragajući i za *odnosima između prividnosti*, kako bi se što potpunije otkrila i suština drame koja se upravo tekstem kao ‘jezikom reči’ i prikriva, i otkriva. Prema tome, drama tekstem samu sebe iskazuje i ostvaruje, jer tekstem svoju suštinu skriva i otkriva“ (Misailović, 2000: 159). *Karabeg* Nedžada Ibrišimovića ostao je neotkriven i skrajnut na mostarskoj teatarskoj sceni, zahvaljujući stalnoprisutnom fenomenu političkih struktura i njihovom poimanju svojih (kratkotrajnih, prolaznih) ovosvjetskih uloga, kao i društvenoj zajednici u cjelini, što u krajnjoj instanci ispisuje sociološku sliku jednog grada i vremena, koje se pretaka i preslikava, zrcaleći stvarnu sliku ljudske postojanja-

3 Vidjeti o Ahmetu Obradoviću na stranici: https://bs.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Obradović

nosti i opstojnosti.

„(...) ovde se treba setiti Molijerevog slavnog *Predgovora Tartifu* (1669) kao ‚komedije oko koje je bilo mnogo buke, koju su dugo progonili’. Zato je taj *Predgovor* ‚velika odbrana slobode dramskog pisanja’ (Jovan Hristić). Zna se da politika raznih vremena ponire do manjih ili većih dubina ljudske i društvene egzistencije, zbog čega su stremljenja pozorišne umetnosti bivala različita (zabavljanje publike i uživanje, vaspitavanje i poučavanje, osveščivanje, samopoznavanje i saznavanje uopšte), ali pozorište je uvek s više ili manje uspeha obuhvatalo i izražavalo složenu *protivvrečnu ljudsku prirodu*: i često zbog isključivosti politike (i vlasti) na jednoj strani, i svestranog stvaralačkog stremljenja pozorišne umetnosti, na drugoj – u istoriji tog uzajamnog odnosa izbijale su posebne drame i komedije, tragedije i farse, a i tragikomedije“ (Misailović, 2000: 159.160).

I neovisno o kojemu se dramskom žanru radilo, u koje doba i u kojem vremenu, vlast ostaje vlast. Dok s druge strane pozorišna umjetnost nadilazi sociopolitičke prepreke, stoga i *Karabeg* pronalazi svoj kazališni put, i kao što je navedeno na početku rada, oživljava na drugim bosanskohercegovačkim pozorišnim scenama.

„Dramaturške sile – kao što su ljubav, ambicija, borba, nada, strah, ljubomora, mržnja, osveta, smrt, patnja i dr. – vezuju i sukobljavaju ljude, sjedinjuju ih i razjedinjuju, upravo zato što su dramatični procesi – napetosti i pražnjenja između dramaturških sila ili između ljudi, jer čovek čoveku je oličenje i vidljivih ili otkrivenih, i nevidljivih ili skrivenih dramaturških akcija i reakcija“ (Misailović, 2000: 295), istovjetnih i *istozačnih* sa ulogama u životu. U Ibrišimovićevom *Karabegu* dostatne su sile ljubavi, nade, patnje, tuge i smrti kao krajnje datosti koje se preoblikuju u život koji traje. Zabranjeni Ibrišimovićev *Karabeg* ostavlja kazališni trag u neomeđenom vremenu i prostoru. „Smrt kao teatarski simbol katarzične odgovornosti u pozorišnoj predstavi *Karabeg* je višeslojan. Ne radi se samo o odgovornosti moralne i karakterne prirode. U pitanju su, naizgled jednostavne uobičajene stvari, svojstvene situaciji koja jeste. Pobuna. Rat. Pljačka. Ubijanje. U odnosu na sve ovo Alija Muftiju vidi kao nekog ko unosi ‚pometnju’, a u suštini pometnja su upravo lica koja na sceni nered čine, sam Alija, Kudz-beg, bašibozuci, neregularni vojnici. Realan je samo zanos rulje koja je željna pljačke i ubijanja. Misli Muftije Karabega, pretočene u najjače iskazani govor imao je jednu funkciju – urazumiti neuređenu gomilu u tom datom momentu“ (Mirsada Suljić, *Teatarski simboli života i smrti u dramskim strukturama Nedžada Ibrišimovića*, Str. 125-126, Neobjavljena doktorska disertacija, Tuzla, 2023).

ZAKLJUČAK

Analitičko-kritička promatranja primarne i sekundarne građe tj posrednih i neposrednih teatroloških vrela prilikom izrade rada u vezi s zabranjenom dramatisacijom *Karabeg* autora Nedžada Ibrišimovića potvrdila su da je tekst naručen od strane Umjetničkog rukovodstva mostarskog Pozorišta u kojoj su učešća imali historičari i političari tog perioda. Stavljene su na

repertoar Narodnog pozorišta Mostar. Za redatelja je imenovan Ahmet Obradović. U scenskoj realizaciji *Karabega* učestvovao je glumački ansambl mostarskog Pozorišta, koji je prvobitno prihvatio raditi na predstavi. Nakon političkih previranja u vezi s dramskim tekstom *Karabeg*, predloškom predstavi izjasnio se i određeni broj glumaca. Nakon čitaće probe rad na daljnjoj scenskoj realizaciji predstave *Karabeg* je OBUSTAVLJEN.

Zahvaljujući dostupnim teatrološkim, posrednim i neposrednim vrelima sociološke analize su potvrdile da je pozorišna publika učestvovala u javnoj raspravi, dala svoju ocjenu – pozitivnu, stala u odbranu pisca i dramskog teksta, te ogolila zbilju mostarske društvene scene, u istoj mjeri koliko je to učinila u rasvjetljavanju pozorišne umjetnosti jednog vremena, u ovom slučaju omeđenog političkim vođama koji se zrcale u svakome dobu podjednako. Političke strukture jesu krojile sudbinu čovjeku, gledaocu, glumcu, redatelju, umjetniku i inim, i bivale im smjernica u datotostima religijsko-fiozofske, umjetničke i sociološke provenijencije.

U Mostaru do danas (2023) nije scenski realiziran *Karabeg* pisca Nedžada Ibrišimovića. Prva premijera *Karabega* dogodila se 1983. godine u Bosanskom narodnom pozorištu Zenica u režiji Sulejmana Kupusovića, a potom i 1996 godine u režiji Slobodana Stojanovića. U produkciji Narodnog pozorišta Tuzla inscenirana je drama *Karabeg* 2004 u režiji Gradimira Gojera.

Teatrološka analiza zabranjene inscenacije *Karabega* u Narodnom pozorištu Mostar doprinos je nauci o pozorištu, povijesti i sociologiji kazališta. Izvedba *Karabega* je zabranjena od strane mostarskih političkih struktura, čijim su tragovima krenuli i nekolicina glumaca mostarskog Narodnog pozorišta. U vezi s prethodno navedenim puno je pitanja a odgovora malo ili ih uopšte nema. Ovaj rad je naputak za daljnja rasvjetljavanja zabranjene predstave, dramatzacije *Karabega* Nedžada Ibrišimovića, koji smjerno čekaju teatrologe, povjesničare i sociologe kazališta da im pokucaju na vrata i krenu tragom neistražene kazališne umjetnosti, međusobno isprepletene sa društvenom zbiljom i njenom ulogom u realnoj sferi ljudske postojanosti i opstojnosti.

Literatura:

Izvor

Ibrišimović, Nedžad, *Drame*, Veselin Masleša, 1988.

Literatura

Antologija bošnjačke drame XX vijeka, Alef, Sarajevo, 1996.

Aristotel, *O pesničkoj umetnosti*, Dereta, Beograd, 2002.

Batušić, Nikola, *Uvod u teatrologiju*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991.

Divinjo, Žan, *Sociologija pozorišta*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1978.

Hribar-Ožegović, Maja, *Kazališni glosarij*, Globus, Zagreb, 1984.

Ibrišimović, Nedžad, *Ruhani i šejtani inspiracija*, Legološko udruženje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013.

Milić, Vojin, *Sociološki metod*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.

Misailović, Milenko, *Kreativna dramaturgija*, Tom I, Sterijino pozorje; Prometej; Kadinjača; Novi Sad, Užice, 2000.

Misailović, Milenko, *Kreativna dramaturgija*, Tom II, Sterijino pozorje; Prometej; Kadinjača; Novi Sad, Užice, 2000.

Muzaferija, Gordana, *Antologija bošnjačke drame XX vijeka*, Alef, Sarajevo, 1996.

Ranković, Milan, *Opšta sociologija umetnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.

Sennet, Richard, *Nestanak javnog čovjeka*, Naprijed, Zagreb, 1989.

Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, XIX izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2001.

Vukadinović, Srdjan, *Djela Nedžada Ibrišimovića na bosanskohercegovačkim profesionalnim teatarskim scenama*, Vlada Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Brčko, 2009.

Star Maker

Olaf Stapledon

OLAF STAPLEDON

OLAF STAPLEDON

PREDGOVOR ROMANU “ZVJEZDOTVORAC”

U trenutku kada Europi prijeti katastrofa gora od one iz 1914. godine, ovakva knjiga može se osuditi kao odvracanje pažnje od očajnički hitne obrane civilizacije od modernog barbarstva.

Iz godine u godinu, iz mjeseca u mjesec, neugodan položaj naše nepotpune i nesigurne civilizacije postaje sve ozbiljniji. Fašizam u inozemstvu postaje sve drskiji i nemilosrdniji u svojim stranim pothvatima, sve nasilniji prema vlastitim građanima, sve barbarskiji u svom preziru prema životu uma. Čak i u našoj vlastitoj zemlji imamo razloga za strah od sklonosti prema militarizaciji i ograničavanju građanskih sloboda. Štoviše, dok desetljeća prolaze, ne poduzima se nikakav odlučan korak kako bi se ublažila nepravda našeg društvenog poretka. Naš dotrajali ekonomski sustav osuđuje milijune na frustraciju.

U ovim uvjetima piscima je teško odmah slijediti svoj poziv s hrabrošću i uravnoteženim prosuđivanjem. Neki samo sliježu ramenima i povlače se iz središnje borbe našeg doba. Oni, sa svojim umovima zatvorenim prema najvažnijim svjetskim problemima, neizbježno proizvode djela koja ne samo da nemaju dubinu značaja za svoje suvremenike nego su i suptilno neiskrena. Jer ovi se pisci moraju svjesno ili nesvjesno pokušati uvjeriti ili da kriza u ljudskim stvarima ne postoji, ili da je ona manje važna od njihova vlastitog djela, ili da to ionako nije njihova stvar. Ali kriza postoji, od najveće je važnosti i tiče se svih nas. Može li itko tko je uopće inteligentan i informiran tvrditi suprotno bez samozavaravanja?

Ipak, živo suosjećam s nekim od onih “intelektualaca” koji izjavljuju da ne čine nikakav koristan doprinos borbi, pa je stoga bolje da se u nju ne petljaju. Ja sam, zapravo, jedan od njih. U našu obranu trebao bih reći da, iako smo neaktivni ili neučinkoviti kao izravni pobornici ideala, mi ga ne zanemarujemo. Doista, on neprestano, opsesivno, drži našu pozornost. No, mi smo uvjereni dugotrajnim pokušajima i pogreškama da je najkorisnija usluga koja nam se otvara ona neizravna. Za neke pisce slučaj je drugačiji. Galantno se upuštaju u borbu, koriste svoje moći za širenje žurne propagande, ili se čak pri tome naoružavaju. Ako imaju odgovarajuće sposobnosti i ako je određena borba u kojoj služe zapravo dio velikog pothvata obrane (ili stvaranja) civilizacije, mogu, naravno, obaviti vrijedan posao. Osim toga, mogu steći veliko bogatstvo iskustva i ljudsku naklonost, čime se neizmjereno povećava njihova književna moć. Ali sama nužda njihove djelatnosti može imati sklonosti da zaslijepi važnost održavanja i proširivanja, čak i u ovo doba krize, onoga što se metaforički može nazvati “samokritična samosvijest ljudske vrste” ili pokušaj da se vidjeti čovjekov život u cjelini u odnosu na ostale stvari. To uključuje volju da se na sve ljudske stvari i ideale i teorije gleda sa što manje ljudskih predrasuda. Oni koji su u jeku borbe neminovno teže postati, iako u velikoj i pravednoj

stvari, partizanima. Oni se plemenito odriču nečega od te odvojenosti, te moći hladne procjene, koja je, uostalom, među najdragocjenijim ljudskim sposobnostima. U njihovom slučaju to je možda kako bi trebalo biti; jer očajnička borba zahtijeva manje odvojenosti nego predanosti. Ali neki kojima je ideal na srcu moraju služiti nastojeći, uz ljudsku odanost, održati i više nepristran duh. I možda pokušaj da se naš turbulentni svijet sagleda u pozadini zvijezda može, naposljetku, povećati, a ne umanjiti značaj sadašnje ljudske krize. To također može ojačati naše dobročinstvo jednih prema drugima.

U tom uvjerenju pokušao sam konstruirati maštovitu skicu strašne, ali ključne cjeline stvari. Znam dobro da je to smiješno neadekvatna i na neki način djetinjasta skica, čak i kada se promatra iz kuta suvremenog ljudskog iskustva. U mirnije i mudrije doba mogla bi se činiti sasvim ludim. Ipak, usprkos svojoj grubosti i unatoč svojoj udaljenosti, možda nije sasvim irelevantna.

Riskirajući da izazovem buru i kod ljevice i kod desnice, povremeno sam koristio određene ideje i riječi koje proizlaze iz religije, te sam ih pokušavao protumačiti u odnosu na suvremene potrebe. Dragocjene, iako znatno oštećene riječi "duhovno" i "štovati", koje su za ljevicu postale gotovo jednako vulgarne kao što su dobre stare seksualne riječi za desnicu, ovdje su namijenjene ukazati na iskustvo koje je desnica sklona izopačiti, a ljevici od njih stvoriti pogrešnu predodžbu. Ovo iskustvo, rekao bih, uključuje odvajanje od svih osobnih, svih društvenih, svih rasnih namjera; ne u smislu da to navodi čovjeka da ih odbaci, već da ga natjera da ih cijeni na nov način. Čini se da je "duhovni život" u biti pokušaj otkrivanja i usvajanja stava koji je zapravo prikladan našem iskustvu u cjelini, kao što se divljenje osjeća prikladnim prema dobro razvijenom ljudskom biću. Ovaj poduhvat može dovesti do povećane lucidnosti i finijeg temperamenta svijesti, te stoga može imati velik i blagotvoran učinak na ponašanje. Doista, ako ovo vrhunsko humanizirajuće iskustvo ne proizvede, uz neku vrstu pobožnosti prema sudbini, odlučnu volju da služi našem čovječanstvu koje se budi, ona je to samo obična prijevara i klopka.

Prije nego što zaključim ovaj predgovor, moram izraziti svoju zahvalnost profesoru L. C. Martinu, gospodinu L. H. Myersu i gospodinu E. V. Rieuu na mnogo korisnih i blagonaklonih kritika, uslijed kojih sam ponovno napisao mnoga poglavlja. Čak i sada oklijevam povezati njihova imena s tako ekstravagantnim djelom. Sudeći po romanesknim standardima ovaj je izrazito loš. Zapravo, ovo uopće nije roman. Na određene ideje o umjetnim planetima ukazala mi je fascinantna mala knjiga gospodina J. D. Bernala *Svijet, tijelo i vrag*. Nadam se da neće oštro odbaciti moj odnos prema njima. Svojoj supruzi moram zahvaliti i za rad na korekturi i zbog toga što je bila samosvojna. Na kraju knjige uključio sam bilješku o Magnitudi, što može biti korisno čitateljima koji nisu upoznati s astronomijom. Veoma nerazrađene vremenske skale mogu nekoga zabaviti.

Ožujak 1937.

Preveo s engleskog Leontin ČAPO MILENIĆ

OLAF STAPLEDON**ZVJEZDOTOVORAC**

(odlomak iz romana)

1. POLAZIŠTE

JEDNE noći kada sam okusio gorčinu, izašao sam na proplanak. Tamni vrijesak pregledao mi je stopala. Ispod su marširale prigradske svjetiljke. Prozori, sa spuštenim zavjesama, bili su zatvorenih očiju, iznutra promatrajući živote snova. Onkraj tame, na razini mora, pulsirao je svjetionik. Iznad, tama.

Razaznao sam našu kuću, naš otočić u burnim i gorkim strujama svijeta. Tamo smo, za desetljeće i pol, nas dvoje, toliko različiti, odrasli jedno uz drugo, radi međusobne podrške i prehrane, u zamršenoj simbiozi. Tamo smo svakodnevno planirali nekoliko naših poduhvata i prepričavali dnevne neobičnosti i uznemirenosti. Tamo su se gomilala pisma na koja se treba odgovoriti, čarape koje se trebaju zakrpati. Tamo su rođena djeca, ti iznenadni novi životi. Tamo, pod tim krovom, naša dva vlastita života, ponekad neposlušna jedno prema drugome, bila su sve vrijeme zahvalna, jedan veći, svjesniji život od bilo kojeg samoga.

Sve je ovo, zasigurno, bilo dobro. Ipak, bilo je tu i gorčine. I gorčina nas nije samo napala iz svijeta; izvirala je također i unutar našeg magičnog kruga. Jer užas u našoj ispraznosti, u našoj vlastitoj nestvarnosti, a ne samo delirij svijeta, istjerao me na brdo.

Uvijek smo se žurili s jednog malog hitnog zadatka na drugi, ali ishod je bio beznačajan. Jesmo li, možda, pogrešno razumjeli čitavo svoje postojanje? Jesmo li, takoreći, živjeli od lažnih pretpostavki? A posebno, ovo naše partnerstvo, ovo naizgled tako dobro utemeljeno uporište aktivnosti u svijetu, nije li ono bilo ništa drugo doli malo vrtloga samodopadne i urasle udomaćenosti, koji se neučinkovito vrtio na površini velikog toka, ne imajući u sebi ni dubinu postojanja niti ikakvog značaja? Jesmo li možda, nakon svega, sami sebe prevarili? Jesmo li, kao i mnogi drugi, iza tih uzdignutih prozora doista živjeli samo san? U bolesnom svijetu čak su i krepki bolesni. I nas dvoje, koji smo svoj mali život vrtjeli uglavnom iz puke navike, rijetko s jasnom spoznajom, rijetko s čvrstom namjerom, bili smo proizvodi bolesnog svijeta.

Ipak, taj naš život nije bio samo puka i jalova fantazija. Nije li se bio vrtio iz aktualnih vlakana stvarnosti, koje smo prikupili svim dolascima i odlascima kroz naša vrata, svim našim prometom s predgrađem i gradom te udaljenim gradovima i krajevima svijeta? I nismo li zajedno vrtjeli autentičan izraz naše vlastite prirode? Nije li naš život svakodnevno proizlazio kao više ili manje čvrste niti aktivnog življenja i upleo se u rastuću mrežu, zamršen, neprestano razmnožavajući obrazac čovječanstva?

Razmišljao sam o "nama" s tihim zanimanjem i nekakvim zabavljenim

strahopoštovanjem. Kako bih mogao opisati našu vezu čak i sebi, a da je niti omalovažim niti uvrijedim kričavim ukrasom sentimentalnosti? Za tu našu osjetljivu ravnotežu ovisnosti i neovisnosti, taj hladno kritički kontakt, koji je bio oštroomno rugajući, ali pun međusobne ljubavi, zasigurno je bio mikrokozmos prave zajednice, koji je u svom jednostavnom stilu bio stvarni i živi primjer visokog cilja kojem svijet teži.

Cijeli svijet? Cijeli svemir? Gore je tama otkrila zvijezdu. Jedna drhtava strijela svjetla, projicirana prije tko zna koliko tisuća godina, sada je bockala moje živce vizijom, a srce strahom. Jer, u svemiru kao ovome, kakav bi značaj mogao biti u našoj slučajnoj, krhkoj, kratkotrajnoj zajednici?

Ali sada sam iracionalno bio zahvaćen čudnim štovanjem, ne zasigurno zvijezde, tog pukog ložišta čija je prava udaljenost lažno posvećena, već nečega drugog, čiji je koban kontrast zvijezde i nas bio nagoviješten srcu. Ali što bi se time moglo nagovijestiti? Intelekt, zavirujući podalje od zvijezde, nije otkrio Zvezdotvorca, već samo tamu; ni Ljubav, čak ni Moć, nego samo Ništa. Pa ipak ga je srce veličalo.

Nestrpljivo sam odbacio tu budalaštinu i vratio se od nedokučivog u poznato i konkretno. Odbacivši bogoštovanje, a također i strah i gorčinu, odlučio sam hladnokrvnije ispitati ovo izuzetno "nas", taj iznenađujuće impresivan podatak, koji je nama ostao ključan za svemir, iako je u odnosu na zvijezde izgledao kao neznatna stvar.

Smatram da smo čak i bez obzira na našu omalovažavajuću kozmičku pozadinu, ipak nakon svega bili beznačajni, možda i besmisleni. Bili smo tako uobičajena pojava, tako banalni, tako ugledni. Bili smo samo bračni par koji se prebacio u zajednički život bez nepotrebnih napora. Brak je u naše vrijeme bio sumnjiv. A naš, s njegovim trivijalnim romantičnim podrijetlom, bio je dvostruko sumnjiv.

Prvi put smo se upoznali dok je ona bila dijete. Naše oči su se susrele. Pogledala me na trenutak s tihom pozornošću; čak, romantično sam zamišljao, s nejasnim, dubinskim prepoznavanjem. Ja sam, u svakom slučaju, u ovom pogledu (tako sam se u svojoj adolescentnoj groznici uvjeravao) prepoznao svoju sudbinu. Da! Kako se predodređenim činilo naše sjedinjenje! Pa ipak, gledajući unazad, kako slučajnim! Istina, naravno, da smo se kao dugovječni bračni par prilično krasno uklopili, poput dva bliska stabla čija su debla zajedno izrasla prema gore kao jedna osovina, međusobno se iskrivljujući, ali međusobno podupirući. Hladnokrvno sam je sada ocijenio samo kao korisnu, ali često i razjarenu dopunu mog osobnog života. Bili smo u cjelini razumni drug i družica. Ostavili smo jedno drugom određenu slobodu, pa smo na taj način mogli izdržati našu blizinu.

Takva je bila naša veza. Tako ustvrdivši, nije se činila jako značajnom za razumijevanjem svemira. Ipak, u srcu sam znao da je bilo tako. Čak me ni hladne zvijezde, čak ni cijeli kozmos sa svim svojim ispraznim beskrajnostima nisu mogli uvjeriti da ovaj, naš cijenjani atom zajednice, koliko god bio nesavršen, koliko god trebao biti kratkotrajan, nije bio značajan.

No, bi li ta naša neopisiva zajednica doista mogla imati uopće ikakav značaj izvan sebe same? Je li, na primjer, dokazala da je osnovna priroda svih ljudskih bića bila voljeti, a ne mrziti i bojati se? Je li ovo bio dokaz da

su svi muškarci i žene diljem svijeta, iako su ih okolnosti mogle spriječiti, u srcu bili sposobni podupirati svjetsku, ljubavljvu povezanu, zajednicu? I nadalje, je li ona, budući da je i sama proizvod kozmosa, dokazala da je ljubav na neki način temelj za sâm kozmos? I je li omogućila, kroz vlastitu osjećajnu unutrašnju izvrsnost, neko jamstvo da nas dvoje, njezini slabi pristaše, moramo u nekom smislu imati vječni život? Je li, zapravo, dokazala da je ljubav Bog i da nas Bog čeka na svom nebu?

Ne! Naša domaća, prijateljska, razdražujuća, nasmijavajuća, neukrašena, iako najcjenjenija zajednica duha, nije dokazala ništa od toga. Nije bilo sigurnog jamstva ničega osim vlastite nesavršene ispravnosti. Ovo nije bilo ništa drugo doli veoma neznatno, vrlo svijetlo utjelovljenje jednog od mnogih potencijala postojanja. Sjetio sam se gomile neviđenih zvijezda. Sjetio sam se uzburkanosti mržnje, straha i gorčine koja je čovjekov svijet. Sjetio sam se, također, našeg nerijetkog neslaganja. I podsjetio sam se da bismo vrlo brzo trebali iščeznuti poput naleta povjetarca na mirnoj vodi. Još jednom mi se javila percepcija čudnog kontrasta zvijezda i nas. Neprocjenjiva snaga kozmosa misteriozno je pojačala čvrstinu naše kratke iskre zajednice i kratkog nesigurnog pothvata čovječanstva. A oni su pak ubrzali kozmos.

Sjeo sam na vrijesak. Tama iznad mene sada se potpuno povukla. Na njenom stražnjem dijelu oslobođena populacija neba izvrala je iz skrivanja, zvijezda po zvijezda.

Sa svih strana sjenovita brda ili pretpostavljeno bezlično more, koji su se pružali izvan vidokruga. Ali sokolov let mašte pratio ih je dok su se izvijali dolje ispod horizonta. Opazio sam da se nalazim na malom okruglom zrnu od kamena i metala, prekriven vodom i zrakom, kovitlajući se na sunčevoj svjetlosti i tami. A na koži ovog malog zrna čitave gomile ljudi, generacija po generaciju, živjele su u radu i sljepoći, s povremenom radošću i isprekidanom lucidnošću duha. A sva je njihova povijest, s njezinim lutanjima naroda, njezinim carstvima, njezinim filozofijama, njezinim ponosnim znanostima, njezinim društvenim revolucijama, njezinom rastućom glađu za zajednicom, bila samo treptaj u jednom danu života zvijezda.

Kad bi se moglo znati ima li među tim svjetlucavim mnoštvom tu i tamo drugih zrna od kamena i metala nastanjenih duhom, je li čovjekova zabludna potraga za mudrošću i ljubavljvu bilo jedino i beznačajno drhtanje ili dio univerzalnog pokreta!

Preveo s engleskog Leontin ČAPO MILENIĆ

DARKO SUVIN

SF KAO ISPITIVANJE MOGUĆIH SUTRAŠNJICA

Čovjek raste kao jablan. Visoko, smjelo. Čovjek-jablan odbio se od zemlje, raste u oblake, razgovara sa gromovima. Čovjek-jablan prerast će ovo što se zove: biti dolje na zemlji. A dolje na zemlji, to je sve ovo danas: bogovi, kasarne, ratovi, ludnice.
Krleža

I was thinking this globe enough till there sprang out so noiseless around me myri ads of other globes.
Whitman

Mnogolikost savremene SF, i zbog mogućnosti oslanjanja na raznolike elemente svoje tradicije, i zbog bogate građe koju joj pruža ovo vrlo dinamično razdoblje načete sutrašnjice, preobrazila ju je od romantičkog izrađivanja nacрта do »generalštabnog oficira čovječanstva koji postavlja planove kampanja za sve moguće buduće događaje« (Schwonke). Takav je pomak od čežnje prema odabiranju alternativa naznačen već u 19. stoljeću, a u 20. se oblikovao u nizu nacionalnih struja. Matica se SF najprije premještala iz zemlje u zemlju da bi se postepeno te struje sve više stapale. U ovom su času one bliže uspostavljanju jedne međunarodne, planetarne tradicije SF no ikada ranije u povijesti čovječanstva.

U tim je globalnim razmjerima tok matice SF paralelan premještanju industrijskog i društvenog težišta od tradicionalnih zapadnoevropskih obala k mladim tokovima Amerike (SAD) i Rusije (SSSR). Po analogiji koja ukazuje na dublje zakonitosti s područja sociologije umjetnosti, definitivnost tog premještanja raste na potezu Njemačka-Francuska-Britanija. Od renesanse koja se izrodila u religioznu konstrukciju jednog Andrea, i romantike koja se ograničila na fantastično pripovijedanje Hoffmanna, njemačka se SF – uz manje povremene iznimke, kao Lasswitz – sve do današnje šund-produkcije pomiješane sa razizmom nikada nije pravo uspjela osamostaliti u vlastitu spoznajnu tradiciju. Velika je pak francuska tradicija Rabelaisa, Cyranoa, Voltairea, Vernea i sličnih uglavnom zaglibila nakon Pariške komune. Dakako, uvijek će biti senzitivnih i duhovitih nastavljača prošlosti, kao što se Franceov *Otok pingvina* nastavlja na Voltairea, kao što i kasnije pokatkad čine Maurois, Bruller-Vercors ili Boulle. Međutim, današnja francuska SF ostavlja utisak da su njene nacionalne osobenosti razmjerno beznačajne. Jedna je od njih ne baš vrlo zdravo brisanje granica između SF i fantastične, prvenstveno grozomorne priče. Druga, zanimljivija, nastavlja se na romantičke sklonosti bizarnome u erotici koje su prešle u SF s *Budućom Evom* simbolista Villiers de l'Isle Adama. U toj priči

učenjak Edison stvara za nekog bogatog lorda živu lutku–androida, kdja je divna kao bivša lordova ljubavnica, ali pred tom običnom smrtnicom ima prednost da joj je tehnički (!) dodana duša višeg ženskog bića. Tako se i taj mizoginični “*automate electro-humain*” nalazi u liniji koja od rokoka vodi do savremene SF. Maštanja su o robotima, dakako, kako je spomenuto uz Čapeka, stara kao svijet. Posebno su predodžbe o *virgo optime perfecta* s erotskim prizvucima česte već od mitologije (Galateja itd.). Tako je latinski pisac M. Terentius Varro bio napisao *Oslobođenog Prometeja*, u kome naslovni junak, poput Čapekovog Domina, otvara fabriku ljudi, te u njoj jedan bogataš, sasvim kao Villiersov lord, naručuje djevojku od mlijeka i najfinijeg voska. Ta je tradicija bizarne erotike možda ono što promatraču francuske SF najjače pada u oči. Ukoliko mu nije nešto bitno promaklo, to bi uza spiritualističke elemente ujedno bila i mjera njenog odsustva iz ključne problematike zamršenijih ljudskih odnosa današnjice – npr. iz normalne, društveno izravno uslovljene erotike.

Naprotiv, na povijesno najbogatijem i kulturnopolitički u Zapadnoj Evropi najvitalnijem tlu Britanije mogu se razabrati neke značajnije i suvislije tendencije. Prva od njih potječe upravo iz naličja duge i slavne prošlosti, razvijene senzitivnosti za tegobe savremenog življenja, i rezultira antiutopijama poput Huxleyeve i Orwellove. (Od 255 djela 1901–1951. koje je jedan istraživač svrstao pod “utopijsku fantastiku”, oko trećine može ih se smatrati antiutopijskima.) Huxleyjev je roman *Krasni novi svijet* dakako sarkastično naslovljen, jer taj novi, biotehnički i psihotehnički potpuno regulirani svijet nije nimalo krasan. Naprotiv, autor iz njega može po antiutopijskom pravilu više ili manje nostalgично pogledati unazad na svoju današnjicu, gdje se još ipak može naći Shakespeare bez Pavlova. No i njemu je jasno da je sutrašnjica već započela. Bačena u nju nakon prvoga svjetskoga klanja, a u doba zastoja revolucije, generacija poslije Morrisa i Wellsa ne nalazi u sebi aktivističke snage za drugo no da plovi sa strujom i gorko komentira o obalama. Huxley, unuk Wellsovog učitelja, svakako je među najduhovitijim komentatorima. No u poređenju s Wellsom i Zamjatinom, težište se antiutopizma kod njega povuklo s pitanja o upotrebi nauke na batlerovski stav o zlokobnim potencijalima nauke kao takve. Ta se regresija objašnjava stajalištem Huxleya – više izobraženog epigona nego inteligentnog proroka – šest godina nakon sloma generalnog štrajka u Engleskoj, u jeku velike krize. Savremena je biologija mnogo efikasnija od Wellsove: društvene se klase ustaljuju kontrolom embrionalnog razvoja u umjetnim inkubatorima i kondicioniraju uslovnim refleksima (kada i zalazi u antropologiju, Huxley to čini sa stajališta prirodnih nauka, negirajući je na njenom vlastitom terenu). Nema više nikakvih mogućnosti kolebanja kakve je proživljavao D–503, u krasnom novom svijetu samo se slučajni divljak sjeća Shakespearea, iz čije *Oluje* potječe naslov. Nakon tri vijeka krug se zatvorio pobjedom Kalibana. Strašna mogućnost *Otoka dra Moreaua* postala je globalna stvarnost; djelo ne ostavlja toliko utisak opomene koliko hladne, crne prognoze budućnosti.

Bolniji i topliji Orwell izravno je ovisan o Zamjatinu. Borac protiv imperijalizma i fašizma, ljevičar koji se u španjolskom građanskom ratu razo-

čarao u staljinizmu, satiričar temperamenta sličnog Zamjatinovom, samo mračnijeg, jednako izvrstan materijalistički esejist, on je umirući od TBC nakon dugogodišnjeg potucanja pisao roman *1984*, koji se doimlje kao grublja osuvremenjena verzija *Mi*, čija je kompoziciona kopija. Identičan u mnogim detaljima i motivima, *1984*. je strašniji, u prvom redu zato što ne posjeduje adekvatnih. Mjerila u ime kojih bi osuđivao perverzije fašističkog i staljinističkog tipa. Dajući još jedan zaokret antiutopijskom vijku, Orwell se usredotočuje na tehnike osiguravanja konformizma koje su u međuvremenu znatno "napredovale". D-503 živio je u odasvud vidljivoj staklenoj sobi, a Winstona Smitha prate svevideći televizori Policije Misli. Vlast se sastoji od četiri ministarstva: Ministine (umjetnost i odgoj, tj. propaganda), Minimira (rat), Minizobilja (ekonomika) i – najvažnije – Miniljubavi (sigurnost). U stvari samo je ono efikasno, sve je drugo sivo i polovno. Ortodoksnost se osigurava izradom Novojezika u kraticama, bez infleksija i nijansi, koji uništava mogućnost mišljenja pojmovima različitim od službenih i svijest uopće (usporedi Staljinov interes za lingvistiku). Winston radi u Ministine kao mali šarafić u gebelsovskoj mašini za prepravljavanje svih dokumenata, novina i knjiga prošlosti (još sačuvanih od spaljivanja) prema kasnijim potrebama. I njegova pobuna s Julijom završava, kao i ona D-503, s potpunim slomom ličnosti pod rafiniranim pritiskom vlasti: "Sve je bilo u redu, borba je bila završena. Ljubio je Velikog brata." Strahota *1984*. leži u tome što se osniva na iskustvima birokratizacije socijalističkog poretka, na sklonostima od kojih, kako je pisao već Engels, nisu imune ni socijalističke države, na dokazanim deformacijama u čovjeku prelaznog perioda. Njegova je proizvoljnost i slabost u slici svijeta gdje alternativa toj strahoti leži samo u idiličnom, infantilno regresivnom žaljenju za anarhijom sitnoburžoaske prošlosti, za starim sobama i ulicama kapitalističkog, dikensovskog Londona. Huxley i Orwell kritički su ranjivi zbog apsolutizacije jednog, isključivo pesimističkog vida stvari. Zatvorena, defetistička isključivost Orwellove slike potpune degeneracije Ingsoca (engleskog socijalizma) ne pokazuje dovoljno društvene ili (kako bi Arnold rekao) kulturne zrelosti. No ni ovaj njegov roman nije reneгатство, već protest i strašan dokument bezizlaznosti. On je suprotnost od uzora, kao i situacija u međunarodnom radničkom pokretu koju je odražavao.

Druga se značajna tendencija u britanskoj SF nadovezuje više na evolucionistički nego na klasno bezizlazni vid Wellsa, i obilježena je imenom Olafa Stapledona. Taj je pacifist i socijalist, univerzitetski nastavnik psihologije i filozofije, izdao u mladosti dvije sveske revolucionarnih stihova, a kasnije više filozofskih djela kojima je kritizirao kapitalizam i individualizam. Najznačajnija su mu SF djela *Prvi i Zadnji ljudi*, *Čudni John* i *Tvorac zvijezda*, romani jedinstvene skale i obuhvatnosti, napisani 1930-ih godina. Prvi od tih romana polazi sa stajališta da je osnovna ljudska priroda vrlo promjenljiva, što postaje očito čim se naša vizija nauči gledati u razmjerima procesa od više stotina tisuća ili milijuna godina. U tim je razmjerima prva vrsta ljudi, homo sapiens, samo površno humanizirana zvijer (što je i osnovna Krležina tema). Projicirajući imaginativnu povijest roda Čovjek u "milionarsku" budućnost, nije teško zamisliti njegov razvoj kroz nove

vrste određene drugačijim odnosom prema vlastitoj i planetarnoj prirodi. Takvu povijest priča u ovom romanu jedan od vrste *Zadnjih ljudi*, u retrospektivi sličnoj onoj (znatno kraćoj) utopijskog mudraca *Gvozdena pete*¹. Ona počinje s nizom svjetskih ratova ABH-oružjem, nakon koje svijetom zavlada *pax americana*. U toj eri, koja autoru uopće nije simpatična, vlada religija "božanske energije". No ona degenerira u mračno doba slično propasti Rimskog carstva, nakon kojeg sapiens još jednom proplamsa postigavši najviši vrhunac u patagonskoj kulturi. No *Prvi čovjek* propada zbog nedovoljne vlasti nad prirodnim silama, izazvavši lančanu nuklearnu reakciju (sve to pisano 1930!). U intervalima od više milijuna godina uzdižu se nove velike kulture *Drugih ljudi*, *Trećih* itd. No svaka se od njih iz drugog uzroka (invazija mikroskopskih Marsovaca, kosmičke katastrofe) pokazuje nedoraslom, te se čovjek – na Zemlji, Veneri, odnosno Neptunu – povremeno vraća u predljudske oblike. Nakon više stotina milijuna godina ovako saopćene povijesti – koja je kod Stapledona fabulatorno razvijena, i obuhvaća često ne samo naučne već i civilizaciono-kulturne, seksualne, psihološke i filozofske mijene čovječanstva – Petnaesti ljudi ponovo ovladaju evolucijom. Neptunidi stvaraju utopijsko društvo biološki poboljšanih ljudi, npr. s tvrdim (atomski guščim) kostima, izmijenjenim sistemom vida i sl. U svojoj tisućugodišnjoj mladosti svaki Neptunid prelazi nužne faze političke nezrelosti (ratove, revolucije itd.) u posebnoj zoni planeta. Tek preživjeli i zreli primaju se u normalan svijet odraslih, čija je psihosociološka jedinica grupa od 96 raznih spolova. Do kraja čovječanstva dolazi nakon 2000 milijuna godina naglim poremećajem Sunca, ali Zadnji ljudi ispaljuju brojne spore u vasionu, nadajući se da će one kad-tad oploditi planete drugih sunaca.

Očito je da je Stapledon sebi uzeo kao zadaću sistematski ispuniti praznine *Vremeplova*. No nasuprot mračnom Wellsovom horizontu, za njega je progres zbiljan, mada ne automatski već prije spiralan i proturječan. Nijedan razvojni stupanj, dakle, ne samo što (kao kod Zamjatina) nije konačan već nije (kao kod Londona) ni siguran. Svoju povijest i sebe čovjek stvara sam u stalnoj bici s prirodom, uz pomoć nauke, a u smjeru sve savršenije kolektivne etike.

Drugi važniji roman *Čudni John* nazvan je po glavnom junaku – mutantu, tj. biološkom mutacijom izmijenjenom čovjeku. Mutant je novi tip umjetnog čovjeka, koji se za razliku od robota i androida javlja u našem vijeku kad se pojavio pojam mutacije kao nagle nasljedne mijene vrste, npr. uslijed porasta radijacije. Mutanti su u SF, na žalost, obično naprosto podljudi ili nadljudi. Stapledonov mladi John pripada ovoj potonjoj alternativni, a njegovo se tretiranje odlikuje dubljim imaginativnim uvidom u zamislive stavove i etike bića čije bi sposobnosti bile iznad ljudskih otprilike koliko su ljudske iznad majmunskih. Takvo pristupanje i razlikuje Stapledona od većine eksploatora iste tematike, koju je lako koristiti u šundu ili u reakcionarne svrhe. Ipak je povjerenje napretka isključivo biološkom faktoru, koji treba da izazove društvene mijene, klizava nizbrdica. Stapledonovo shvaćanje nije bez srodnosti s prvobitnom Nietzscheovom zamisli, no

1 "Iron Heel", roman Jacka Londona – ur.

ujedno je njegov pojam natčovjeka kao bića manje zvjerskoga od sapiensa po mnogome suprotan rasističkome. Razlika postaje osobito vidljiva na koncu, kad John i grupa sumutanata radije dobrovoljno odlazi u smrt nego da uništi sapiense koji ga progone, nego da svoju etiku spusti na razinu ograničenosti i mržnje današnjeg čovjeka. Dakako da sve to ne opravdava orijentaciju koja zanemaruje izmjenu postojećega u korist priželjkivanja korjenito različite budućnosti. Pogotovo kad se tom apstraktnom utopiziranju pred kraj pridruži neka "psihofizička" atomistika koja djelo opasno gura u predjele puke fantastične priče.

No sva je povijest čovječanstva, čak i u najsavršenijoj inačici, tek epizoda u vasijskim omjerima. Stapledon iskusava već u *Prvim i Zadnjim ljudima* razne antropološke a i kosmičke mogućnosti čovjeka. To ga po širini i smjelosti interesa povezuje s gigantima renesanse, u SF razmjerima s jednim Rabelaisom ili Cyranoom. Takvi su kvaliteti njegovom djelu, bez sumnje najambicioznijoj anticipaciji evolucionističke SF, pribavile oduševljena priznanja kritike i kasnijih istraživača. Ta ambicioznost kulminira romanom *Tvorac zvijezda*, koji se može nazvati nečime poput srednjovjekovnog misterija u SF-obliku, jer pretendira na anticipiranje i tumačenje povijesti čitave vasione, sve do njene propasti. Vizionarni pregled razvoja života na planetima drugih zvijezda postepeno se širi, da obuhvati subgalaktičke civilizacije, često potpuno tuđe ljudskoj. Naposljetku, uspostavljanje obuhvatne civilizacije nebrotjenih i najraznolikijih inteligencija vasione dovodi do njihovog stalnog mentalnog komuniciranja. Krajnji je način sabračanja da se cijeli planet gostiju pokrene iz putanje ka gostoprincima uz druga sunca. Pri tom se otkriva da su i sunca na svoj način inteligentna bića, koja se napokon uspiju sporazumjeti s planetarnim životom. Na vrhu cijele te galaktičke progresije stoji pak *Tvorac zvijezda*, božansko ali samo potencijalno savršeno biće koje stvara svjetove učeći na greškama, uključujući tu i patnje stvorova...

Očito je ovdje Stapledon prešao granicu spiritualizma, u kom je poslije drugog svjetskog rata i potonuo. No prije toga je stvorio opus koji, mada nije u cijelosti prihvatljiv, predstavlja gotovo potpun tematski repertoar SF druge trećine našeg vijeka – velikim dijelom, često do detalja, izravno ili posredno otud preuzetog. Da spomenem samo neke takve teme: vlast umjetnih mozгова, smjenjivanje globalnih civilizacija i razdoblja kaosa, kulture zasnovane na simbiozi, galaktički ratovi i carstva, fabuliranje na temelju psihologije ili shvaćanja drugačijih bića na dalekim planetima umjesto na temelju ljudskih avantura u takvoj okolini, bića natplanetarnih razmjera itd. Biće pretjerano tvrditi, kao neki američki kritičar, da su Stapledonovi *"Prvi i Zadnji ljudi te Tvorac zvijezda"* Stari i Novi zavjet SF pisaca". No valja priznati da je on, nastavljajući na Wellsa, jedan od najvažnijih liferanata strukturalnih elemenata novije SF, te da je za tucete vodećih pera ovog roda postao klasik kojim se obilno koriste, od kojeg polaze dalje. Njegove su ideje doživjele tu najuspješniju sudbinu da se više ne smatraju ličnima, već nečim što leži u atmosferi čitavog roda. To ne vrijedi samo na angloamerički SF nego, u razdoblju tematski sve sličnijih preokupacija, i za priličan dio značajnije SF uopće, npr. (ma koliko tu vjerovat-

no ne bi bilo direktnog upliva) za Jefremovljevu zamisao Velikog prstena raznih planetarnih civilizacija. Stapledonova je zasluga da je današnju SF uspješno otvorio prema važnim filozofskim pitanjima doba, sve ako njegova smjesa Spinoze, Hegela, Marxa, Nietzschea i Wellsa nije najsretnija. Velegrađanin na mučno vrludavom putu prema komunizmu, on je više pionir nego ostvarivač, utopist u klasičnom Owenovom i Fourierovom smislu. Njegova uvjerljivost stoga očigledno opada kad od antropologije kreće k biologiji i pogotovo kosmologiji, te je Stapledonov eksperiment dokazao da je – bar u našoj epohi – “milionarska” SF, pa čak i takva koja želi anticipirati nekoliko desetaka tisuća godina, beskorisna. U konačnoj se liniji njegovi impresivni skokovi od reda veličine na red veličine, kroz milione vremenskih i svjetlosnih godina pokazuju kao kvantitativni bijeg iz utopistike kao programa novoga kvaliteta. Zato on ostaje kao veliki eksperimentator, više pisac za pisce nego za širu publiku. Ona će ga apsorbirati u malim dozama kroz djela drugih.

Karakteristika će britanske SF, prema tome, i nakon ovog rata ostati prisustvo nekoliko, najčešće pomiješanih osjećaja svijeta. Prvi nastavlja na Wellsovo upadanje fantastike u realistički svijet (npr. Wyndham); drugi dijeli crne horizonte metropole koja propada (npr. Orwell); treći spaja empiricizam i spiritualizam, na način kojemu se rugao već Engels (npr. u opusu Clarkea) ili rafiniranije (G. B. Shaw, C. S. Lewis); četvrti upotrebljava SF u svrhu satiričke obrane humaniteta (npr. Haldane). Ovako široki spektar – a sve to na dobrom pripovjedačkom nivou – dokazuje vitalnost tradicije koja danas zauzima treće mjesto među “velikom trojicom” nacionalnih doprinosa SF.

Kvantitativno je u ovom stoljeću zasad najbogatija američka SF. Teško da se tko drugi može usporediti sa stanjem u kojem je 1950–ih godina bilo 39 časopisa i 7 izdavačkih kuća posvećenih isključivo SF. Mentalitet koji je 1938. panično povjerovao Orsonu Wellesu da su se Marsovci spustili, a koji danas vjeruje u leteće tanjуре, koji godišnje probavlja dvije milijarde primjeraka stripova – a gotovo u svakom od njih je neka SF storija – ta eksplozivna smjesa naivnosti i tehnike predstavlja veoma pogodno tlo za dobru i lošu SF. Nigdje eskapizam nije toliko raširen kao u američkoj pismenosti “epohe u kojoj se umire od dosade kad se ne umire od straha” (Spriel). Iz cijelog toka SF proizlazi da je ona uvijek bila, i po prirodi jest, međunarodni rod. U raznim su razdobljima razne društvene grupe bile njeni nosioci; četvrt vijeka, od početka 1930–ih do sredine 1950–ih godina, to je američka inteligencija, omladinska kao i odrasla. Broj se *stalnih* »navijača« SF u SAD cijeni na pola milijuna, što dakako ni izdaleka ne iscrpljuje čitalačku publiku, već identificira jezgro koje mjesečno čita bar nekoliko SF–izdanja. U industrijski najrazvijenijoj zemlji najranije se sustavno uvidjelo da je SF potencijalno mnogo uzbudljiviji i zdraviji intelektualni poticaj (a razvoj tehnike sve više smanjuje suprotnosti manuelnog i intelektualnog rada) od opijuma znatno ograničenijeg detektivskog žanra, tipično buržoaskog proizvoda (Poe, Doyle). Promijenite društvenu sredinu, i od najboljih, kritičnih kriminalnih romana (Hammett, Chandler, Simenon) ne ostaje ništa; asovi SF upravo se i bave novim sistemima i vrijednostima,

labavljenjem klasne psihologije. Kao socijalist, ne bih želio biti ni ubojica ni ubijeni, ali bih volio letjeti u daleke galaksije, spasavati čovjeka i pronicati u tajne njegove i kosmičke prirode. Uostalom, SF već apsorbira i elemente zagonetnosti ili skrivenosti koji su dosad bili jedno od glavnih odlika detektivske priče: bilo njenim izravnim presađivanjem u svoju atmosferu, bilo u višem obliku skretanja zagonetke u biologiju i kibernetiku (određivanje životnog ciklusa ili ranjive strane nepoznate tuđe vrste).

Možda je osnovna odlika američke SF da je njen razvoj u ovom stoljeću najkontinuiraniji. Ta se kontinuiranost obično računa od 1911, kad se nakon sociološke utopije Bellamyja i Londona pojavilo djelo znatno manje vrijednosti ali za američke uslove pogodnije orijentacije. To je djelo, *Ralph 124 C 41* + Huga Gernsbacka, spojilo avanturizam i tehnologiju na način obuhvatniji od Verneovog, te je postalo putokaz cijeloj generaciji. Ono je pionirsko i po tome što je izlazilo u nastavcima u jednom smionom naučnopopularnom časopisu, gdje je urednik Gernsback već bio izmislio termin televizija. Mnoge su njegove vizije – Zemljin satelit, reguliranje klime, trodimenzionalna TV u boji, oživljavanje zamrznućem i transfuzijom, učenje pod hipnozom i u snu, nešto poput radara – upravo otuda prešle u stereotipne rekvizite SF. Naslov je ime naivno nadljudskog junaka–učenjaka iz 27. stoljeća, pri čemu je » + « znak da je on jedan od deset najznačajnijih živih smrtnika. U prilično banalnoj priči on pomoću nauke spašava ljubljenu od prirodnih, ljudskih i marsovačkih opasnosti, uključujući i jednu borbu u vasijskom brodu... Djelo ima danas samo povijesnu važnost, a Gernsback je važniji po tome što je 1926. prešao na izdavanje možda prvog isključivo naučnofantastičkog časopisa *Amazing Stories*. Dakako, za većinu sličnih časopisa, povremeno za vrhunske, karakteristično je da šund koegzistira sa zrelim ostvarenjima, i to je možda crta koja najviše odbija neupućenog i nestrpljivog čitaoca. Subliterarni se raspon kreće od tehničke popularizacije u ljubavno–avanturističkoj limunadi preko fantastičkog interplanetarnog putovanja s neizostavnim čudovištima, sve do sadističkog uzbuđivanja i reakcionarne propagande, a uspjeh mu zna biti golem (strip natčovjeka Bucka Rogersa izlazi u tri milijuna primjeraka po nastavku). Ipak su se i kroz tu subliteraturu stvarali preduslovi za kvalitetniju SF, kakva se pojavila potkraj 1930–ih godina. Tada je, nakon šoka Velike krize i New Deala (kad se i Roosevelt izjasnio za pristašu SF), ponovo oživjela tradicija sociološke anticipacije kao borbene opomene, nasuprot ustaljenim pristupima plitke katastrofičnosti ili plitkog *happ-enda*. Ona se plodno uklopila u način pripovijedanja koji je bio iznašao vrlo zanimljive načine kako da prezentira obilje građe iz pozadine i okoline glavne radnje, a bez dosadnog zaustavljanja same priče, što je vrlo teško jer se uz fabularni tok mora uspostaviti potpuno nov svijet predmeta, postupaka i odnosa. U doba naglog uključivanja SAD u tok svjetske politike i antifašističke borbe naglo je poraslo i zanimanje za SF: 1938. bilo je pet SF–časopisa, a 1941 – 22 (prema dva u Britaniji). Tada su se – nakon najstarijih imena poput Leinstera – stala javljati trajnija djela danas srednje i starije generacije autora (Asimov; Heinlein, Sturgeon, Taine), te se ratno doba može smatrati prekretnim za američku SF. Tada su postavljani i standardi

koji ostaju mjerilo zanatske solidnosti i spoznajne značajnosti. Danas je sva značajnija SF na zavidnoj razini naučne obrazloženosti i informiranosti, te bi nestručnjaku bila prilično teška da revnog čitaoca nije već i sama odgojila. Njeno je strogo pravilo da pisci moraju poznavati ono o čemu pišu, pa su gotovo svi oni sjajni poznavaoци tehnologije, genetike, kibernetike, da o fizici i kemiji ne govorimo – često i sami inženjeri, matematičari, astronomi, biolozi. Biokemičar Asimov doživio je da ga pri njegovom doktoriranju profesor upita za termodinamiku tiotimolina, izmišljenog spoja fantastičnih svojstava što ga je Asimov dugo i učeno opisivao u jednoj SF–noveli. Naličje je tog zasićenja tehnologijom romantična Bradburyjeva mržnja prema strojevima koja je toliko strasna da on odbija baratati autom i televizorom, i tek se u 50. godini (kao jedan od starijih pisaca u profesiji gdje je normalno početi sa 17 godina) pomirio s radiom i telefonom...

Do pune sinteze ranijih elemenata došlo je međutim u desetljeću hladnog rata. I taj je paradoks prividan: nužda je majka mudrosti. Depresivna se klima makartizma doduše osjetila u pogubnoj modi “parapsihologije” koju su određeni krugovi forsirali za prevođenje nauke u spiritualističke vode. No najznačajnija je upotreba spoznajnog i kritičkog vida SF za borbenu oružje protiv konformizma, opomenu protiv A–bombe i afirmiranje povjerenja u humanističke mogućnosti nauke. Glavna se struja tog razdoblja može nazvati strujom oštrog demokratskog otpora. Ona je znala, i još zna izravno protestirati protiv rasizma (npr. slavna Bradburyjeva novela o iseljenju američkih Crnaca na Mars) i fašističke desnice (tako Heinleinov ciklus o diktatoru–“proroku” Scudderu). Veliki broj najboljih pisaca predviđao je za idućih sto godina u SAD sve moguće Gvozdene pete, od tehnokracije do teokracije, te je prikazivanje revolucionarnog podzemlja protiv nje postalo samo po sebi razumljivo, čak (ili baš) u najcrnijim danima »progona vještica«. Takva SF, što je jednako važno, prikazuje nove svjetove kao temeljito drugačije, a napore prodora u vasionu kao problem društvene upotrebe nove tehnologije i društvenih posljedica života u novom mikrokosmu (klasičan Heinleinov *Universe*). Negdje oko 1957. središnje je mjesto – opet kao izraz svjetskih zbivanja – na račun tehnologije i borbenosti zauzelo pitanje sporazumijevanja među različitim inteligentnim bićima, danas popularno kako u američkoj (Sheckley, Oliver, Anderson), tako i sovjetskoj SF.

Veći se dio opsežne američke SF – godišnje izlazi više od 150 novih naslova – kao i u SSSR najprije štampa u časopisima. Dulje ili kraće priče čine oko polovine materijala, od čega oko 30 antologija. Cirkulacija najboljeg časopisa ’50-ih godina *Galaxy* iznosi, u oštroj konkurenciji, oko 125.000 mjesečno; uz to on ima šest evropskih izdanja na raznim jezicima. Jezgro stalne publike čini uplivni i kreativni društveni sloj tehničke, pa i humanističke inteligencije. Američka SF njega po pravilu i favorizira: krene li kod nje nešto na zlo, od nesporazuma s ambasadorom stranog planeta do eksplozije Sunca, biće tome krivi glupi političari a ne učenjaci. S druge se strane umjetnost poštrije, ali veoma izdaleka, uglavnom kao dokument sjajne prošlosti; ovakav se stav možda objašnjava nepriznatim položajem same SF unutar umjetnosti riječi i dramaturgije – analogno jazzu u muzici.

Ranije je bilo govora o značajnoj ruskoj tradiciji utopistike. Njeni se pučko–heretički motivi provlače od sekta do Lava Tolstoja i Dostojevskoga. U Čehova se pak – tako u slavnim razgovorima Veršinjina i Tuzenbaha iz *Tri sestre* – već sasvim otvoreno javlja anticipacijska alternativa. Nema sumnje da ta tradicija prelazi u svjetski kvalitet nakon Oktobra u djelu Zamjatina i Majakovskoga (uz spominjane drame još u pjesmama kao *O tome, Leteći proleter*, agitkama, poput *Nekad i sada* i scenariju *Zaboravi na kamin*). No u podnožju se vrhova 20–ih godina stala širiti i tehničko–avanturistička SF. Još je u gluhim dubinama carističke Rusije Ciolkovski dočekivao novi vijek s planovima interplanetarnih letova i pripovijetkama o tome. No tek je društvena revolucija na Zemlji stvorila mogućnosti da se tehnološka maštanja ovog učenjaka o bestežinskoj nebeskoj Arkadiji na asteroidima prevode u stvarnost. Oba su ova elementa zastupana i kod začetnika središnjeg toka sovjetske SF Alekseja Tolstoja, koji u *Aeliti* svojevrsno miješa interplanetarne pustolovine sa sovjetskom revolucijom na Marsu, a sve to uz velsovski bezizlazni završetak. Djela Obručova i Beljajeva koja su se pojavila uz njega danas su prilično zastarjela; najviše što se za njih može reći jest da često imaju svojstva zanimljivih pustolovnih romana, te da su, kao Beljajevljev *Gospodar svijeta*, pa i Tolstojev *Hiperboloid inž. Garina*, nastavili borbenu antiimperijalističku i antifašističku tradiciju koja je u sovjetskoj SF ostala jaka sve do danas (Dnjeprov, Savčenko). No obećanja revolucionarnih godina, u kojima je Lenjin predviđao da će »trebati preispitati sva naša filozofska, društvena i moralna shvaćanja ako uspijemo uspostaviti međuplanetarne veze«, jer su se ona dosad u ljudi zasnivala na pretpostavci da razvoj tehnike neće preći granice Zemlje (razgovor s Wellsom, cit. u *Izvestijama* 22. 12. 61) – nisu ispunjena. Po svemu sudeći, SF je našeg vijeka mogla biti obilježena prevlašću ruske škole, kao i nijemi film, antiaristotelovski teatar ili moderno slikarstvo. Uvjjerljivo je svjedočanstvo potencijalne vitalnosti ruske SF, njeno prisustva u opusu Jurija Olješe, ili npr. njeno spontano izbijanje kao jednog od slojeva vrlo zanimljivog Leonovljevog romana *Put k Oceanu* – pri čemu je ocean simbol nove besklasne zemlje. Anticipacijska skica budućnosti svjetskih ratova i interplanetarnih letova u Leonova je funkcija romaneskne cjeline, ali ujedno i na rubu osamostaljenja u zasebnu viziju koja bi se mogla mjeriti s vizijom *Gvozdene pete*. Nema sumnje da su se takva anticipacijska raspoloženja u povoljnim uslovima mogla konstituirati u odgovarajući književni rod. Iz gornjih je estetskih paralela, pa i iz slučaja *Mi*, jasno zašto se to pod staljinizmom nije desilo. Proizvodi iduće četvrti vijeka, kao Adamovljeva mješavina naučno–avanturističkog i vojno–patriotskog ponosa *Tajna dvaju oceana*, "odlaze na periferiju literature", odnosno manje–više u subliteraturu.

Sovjetska se SF tada dijelila na omladinsku, gdje se mali broj djela još bavio anticipacijom, i na djela o "neposrednoj budućnosti", koja su bila smjesa naučne popularizacije i etatiističke propagande. "Pristaše 'teorije ograničenja' (...) stali su čvrstim sponama vezivati krila mašte. Oni su govorili da književna anticipacija mora rješavati samo tehničke probleme najbliže budućnosti, da se ne smije zalijetati za njene granice i da će samo

u tom slučaju ostati na tlu socijalističkog realizma.” Utopistički su motivi zanemareni, SF prelazi u proizvodni roman. Etika je svedena na propis, »tehnika se fetišizira, nema nikakvih duhovnih traženja u takvim knjigama; probleme duhovne izgradnje, duhovnog razvoja čovjeka na putu ka komunizmu pisci čak i ne dodiruju – ako ne govorimo o poznatim istinama o zaostacima staroga u svijesti.” (gornji citati – Rjurikov.)

Ovakvo je kržljavljenje pribavilo sovjetskoj SF glas nesamostalnog križanca, ni umjetničkog ni naučnog. Ono je stoga otvorilo vrata i prodiranju detektivsko–špijunske tematike u nju, što je doduše iz početka moglo, nasuprot utilitarizmu »teorije ograničenja« i dosadnom tehnologiziranju, osvježiti rod (Njemcov, Kazancev). No takav je avanturizam plodan samo kao sredstvo prilaženja spoznavanju: obavezna uzbuna na vasijskom brodu zbog meteora postaje uskoro kliše baš kao i uzbuna zbog buržoaskog sabotera. Strano čudovište i mudri načelnik ekspedicije sami po sebi nisu manje šablonski od njihovih kriminalističkih analoga. Važno je koji se novi vidovi čovjeka i kosmosa mogu spoznati pomoću vasijskog broda i čudovišta. Avanturističko–tehnološka fantastika, s učestalim trokutom romantičnog i neopreznog početnika između karijerističkog i egoističkog negativca i mudrog rukovodioca ekspedicije, vjerovatno još prevladava u sovjetskoj SF koja je velikim dijelom još uvijek orijentirana na mlade čitaoce. Zbog toga drugi sovjetski kritičar primjećuje: “Za neke je pisce fantastike, čini se, vrijeme da izvedu svoje junake iz obamrlosti i da se okane formalnog preuzimanja situacija iz knjige u knjigu” (Češkova).

Takvo se stanje jasno izmijenilo pojavom novoga kvaliteta interesa i izvođenja u valu koji se afirmirao oko 1958. On je ponovno pristupio cijelom rasponu tematike, od sociološke u užem smislu preko antropološke do kosmološke. Do njega je došlo nakon teškog udara što ga je staljinističkom shvaćanju društva i književnosti zadao 20. kongres KP SS, a znatno su mu pridonijeli spektakularni uspjesi sovjetske nauke simbolizirani prvim sputnjikom. Nova se SF mogla obratiti masovnoj čitalačkoj publici omladine i tehničke inteligencije; o toj publici nemamo podataka, ali vjerujem da bar omladinska po broju premašuje američku. Možda to već vrijedi i za odraslu, no u svakom će slučaju današnja omladina u perspektivi kontinuiranog razvoja sovjetskoj SF dati još čvršći društveni temelj no što ga ima američka. Dakako, konačno se u literaturi neki val afirmira samo ostvarenjem nekih djela trajnijeg značaja. Sa sovjetskom SF se to desilo 1957–8, probijem zapretenih kvaliteta u Jefremovljevom romanu *Maglina Andromede*. On je smjesta i postao žarište žestoke idejne borbe u kojoj su Jefremovu konzervativniji pisci i kritičari “hladne struje” predbacivali da su mu junaci “predaleko od našeg vremena” i nerazumljivi čitaocu, osobito dječje dobi (!), ukratko da je domet njegove fantazije prevelik. “Traženje ‘Dovde pođi – dalje se ne smije’ miriše na gluhi dogmatizam”, zaključuje tim povodom sasvim tačno jedan sovjetski kritičar (Sytin). Prevladala je znatno tačnija ocjena da je ovo djelo prelomno; ono je naime fabularno zbivanje osmislilo spoznajnim pristupom međuljudskim odnosima novog tipa. Time je jednim mahom u avanturizam ponovo uvelo problemsku prozu, romantičku etidu, klasični sociološki i noviji kosmološki utopizam –

cijeli arsenal savremene SF. Zato je znak visoke razine sovjetskog čitaoca SF što je ovo postalo najpopularnije poslijeratno djelo tog roda (3. izdanje u 3 godine izašlo je u 75.000 primjeraka).

Maglina Andromede priča o nekolicini likova besklasne budućnosti, kad je čovječanstvo poslije ere Svjetskog ujedinjenja i Općeg rada stupilo u dodir sa žiteljima dalekih zvjezdanih sistema koji su jedni drugima pređavali informacije po karikama sazviježda. U 408. godini ere Velikog prstena čovjek živi oslobođen osnovnih fizičkih tegoba i primitivnih društvenih odnosa. Traženja i stradavanja postoje i dalje, ali na višoj stvaralačkoj razini naučnog i umjetničkog rada. Uprava planeta izgrađena je po analogiji s asocijativnim centrima ljudskog mozga: vrhovni su organi Savjet astronautike i Savjet ekonomike koji sve planove usklađuje s mogućnostima društva; njihovi savjetnici–naučne akademije analogne su centrima osjeta. U tom okviru Jefremova zanima u prvom redu razvoj cjelovitog čovjeka, zbiljno humaniziranih ljudskih odnosa. On odbacuje kako rješenje izvan čovjeka, u nasilju nad njime ili u robotima (koji su sovjetskoj SF često smiješni ili opasni), tako i zanošenje kosmonautikom kao glavnom svrhom budućnosti. Naprotiv, on pokazuje kako je pristup kosmosu moguć samo ljudima koji su mu fizički, etički i emocionalno dorasli, čime kosmonautiku svojata za humanističku tradiciju. Isto tako, nasuprot pogubnoj profesionalnoj idiociji, svi su ljudi budućnosti specijalisti u nekoliko sasvim različitih oblasti života. Njihovo učenje na vlastitim greškama i nesavršenostima čini junake ovog romana psihološki dalekima od desperatnih ili neuvjerljivo nadljudskih protagonista tolikih SF-romana. Još je jedna vrlo rijetka odlika *Magline Andromede* veći broj protagonista, što joj – nasuprot individualističkim umjetninama ograničenima sviješću glavnog lika – pridaje epsku obuhvatnost, višestranost i objektivnost; ona je, ukratko, bliže romanesknom tipu Lava Tolstoja nego Flauberta. Jefremovljevi junaci djeluju kao bogati likovi, ali i predstavnici kolektivnog čovječanstva čiji razvoj osvjetljaju a koje osmišljava njihove napore. U ovom se romanu može, doduše, još primijetiti da su motivacije mjestimično nedovoljno razrađene te je ekspozicija ponekad usiljena. Uz to se dobiva utisak da je pisac pokatkad težio za suviše ciljeva odjednom. Sve se to može objasniti pionirskim položajem ovog djela koje je prvo probilo dugotrajne brane, i poteklo s jedne strane preobilno a s druge još neprovjerenim koritima. Svakako se u njemu osjeća prisustvo čitaoca još nenaviknutog na brzo snalaženje u potpuno novim koordinatama, koji, kako sam pisac kaže, “još nije pojeo puda soli u saobraćaju s našim žanrom, te ga još više privlači vanjska strana, dekoracije i teatralni efekti”. To uvjetuje preduga objašnjavanja koja opterećuju djelo, usporavajući ritam zbivanja. Međutim, kvalitet Jefremovljeve vizije nesumnjiv je. Njegov je stil jasan i izražajno profinjen jer on cijeni čovjeka, od lijepog tijela do ljepote međuljudskih odnosa. Zato uspijeva i da se ozbiljno uhvati ukoštac s najtežim problemom današnjeg SF-pisca – prikazivanjem erotskih odnosa budućnosti. No možda je središnje postignuće njegovog dijalektičkog pristupa prikaz novog odnosa prema radu, koji se ne treba stidjeti pred slavnim stranama na tu temu od Gorkoga naovamo. Jefremovljeva proza pruža gotovo fizič-

ko-muskularni osjećaj zbivanja što je, u uspjelom kompozicionom kontrapunktu s psihičkim odnosima, izvor uživanja u *Maglini Andromede*.

U mladoj generaciji koja se pojavila oko nje već su se izdvojili neki zanimljivi stvaralački profili, kao oni Dnjeprova, Aljtova, braće Strugacki, Savčenka, Žuravljove itd. Sam je Jefremov dostojno nastavio s pripovijetkama, od kojih je najznačajnija *Cor Serpentis* (*Srce Zmije*, astronomska oznaka), topla priča o kosmičkom susretu s ljudima sasvim sličnima zemaljskima, samo s metabolizmom na osnovi fluora umjesto kisika. Simbolična vrijednost ovakvog susreta bića koja jedni druge žele prijateljski upotpunjavati, a atmosfera jednih je otrov za druge, u ovom je času ljudske povijesti očigledna. No ona ne umanjuje, već upravo izrasta iz samosvojnih vrijednosti pripovijetke. Konačna je pobjeda Jefremovljeve vizije to što joj se nisu odhrali ni konzervativniji pisci poput Martinova, koji je u *Kalistu* prešao na prikaz leta i prebivanje na planetu komunizma. Na drugim svjetovima sovjetske SF inače prevladuje bilo potpuni komunizam, bilo prethistorijsko stanje bez inteligentnih bića (često na Veneri), te je široki spektar antropoloških mogućnosti u njoj tek načet. Čak je i satira po pravilu vezana izravno za prilike i neprilike kapitalizma na Zemlji, mada sjajni primjer Poljaka Lema ukazuje na neiscrpne potencijale pred ovim podžanrom, za sljedbenike Swifta kao i one Morusa. Raspon se anticipacija kreće od Jefremovljevih tisućljeća do verneovski bliže budućnosti avanturističkih junaka braća Strugacki, što je – oslobođeno prisilne “teorije ograničenja” – postalo koristan dio obuhvatne naučnofantastičke vizije, iako nešto pogodniji za mladeg čitaoca. Razumljivo je da je najčešći tematski krug zadnjih godina astronautski (prodor u kosmos) mada se sovjetska SF sve više poduhvaća i kibernetškoga (odnos čovjek–stroj).

Pobjedom u suštini lenjinskih pristupa, sposobnih i voljnih da nove situacije ocjenjuju po zaslugi a s cjelovito humanističkog stajališta, specifičnost su sovjetske SF postali otvoreni horizonti u kojima se, ekvivalentno novim naučnim mogućnostima, počinju javljati novi ljudi. Zato njen glavni tok rješava aktuelan spor fizičara i liričara u korist cjelovitog čovjeka. U ovim se njenim – računamo li je od 1958 – dječjim koracima mogu, daka-ko, zamijetiti nesigurnosti rasta (navedeno usporavanje toka zbog popularizatorskog objašnjavanja, teškoće u prelazu na punovažni romaneskni oblik koji ne bi bio prosti lanac pustolovina i sl.). Gotovo sve to zamijetila je stroga domaća kritika i samokritika, čija oštrina svjedoči o serioznosti pristupa i važnosti koja se SF pridaje. Možda je najbolje ocrtao stanje sovjetske SF Jefremov ustvrdivši da je njen procvat »još u većoj mjeri određen nezasićenom čitalačkom potražnjom negoli bogatstvom tema, knjiga i misli. Ipak, uslijed našeg strogog odnosa prema kvalitetu literature mi smo izbjegli svakakvi mutljag – mistiku, demone, vampire, kosmičke gangstere i strašna ubistva.« Česte se žalbe na idejne i umjetničke slabosti, dakle, velikim dijelom mogu shvatiti kao dokument rastuće snage i značenja sovjetske SF. Dar koji joj je dobra vila socijalizma stavila u kolijevku stvara od nje, uza sve mukotrpne peripetije, nosioca nade koja izrasta iz središnjeg i funkcionalno jasnog položaja složenih ljudskih likova. To ne može a da ne pobudi svijetla iščekivanja u promatrača sovjetske SF.

ŽARKO MILENIĆ

REMEK DJELO ENGLESKOG KLASIKA PRVI PUT PRED NAMA

William Olaf Stapledon (1886. – 1950.), poznat kao Olaf Stapledon bio je engleski pisac, filozof, psiholog i sveučilišni profesor. Rođen je u Seacombeu, Wallasey, na poluotoku Wirral u Cheshireu. Prvih šest godina svog života proveo je s roditeljima u Port Saidu u Egiptu. Obrazovao se u Abbotsholme School i Balliol Collegeu u Oxfordu, gdje je 1909. godine stekao diplomu iz moderne povijesti, a 1913. je promoviran u magistra. Nakon kratkog staža kao nastavnik u gimnaziji u Manchesteru radio je u brodarskim uredima u Liverpoolu i Port Saidu od 1910. do 1912. Od 1912. do 1915. Stapledon je radio s liverpulskim ogrankom Radničke obrazovne udruge. Tijekom Prvog svjetskog rata služio je kao prigovarač savjesti. Postao je vozač u jedinici hitne pomoći prijatelja u Francuskoj i Belgiji od srpnja 1915. do siječnja 1919. Ratna iskustva su utjecala na njegova pacifistička uvjerenja. Stapledon je dobio doktorat iz filozofije na Sveučilištu u Liverpoolu 1925. i koristio je svoju doktorsku tezu kao osnovu za svoju prvu objavljenu knjigu “Modernu teoriju etike” (A Modern Theory of Ethics: A study of the Relations of Ethics and Psychology, 1929.) Međutim, ubrzo se okrenuo beletristici u nadi da će svoje ideje predstaviti široj javnosti. Relativni uspjeh romana “Posljednji i prvi ljudi” (Last and First Men, 1930.) potaknuo ga je da se više posveti pisanju. Napisao je nastavak, “Posljednji ljudi u Londonu” (Last Men in London, 1932.), te još mnogo knjiga proze, poezije i filozofije. Nakon 1945. godine Stapledon je mnogo putovao na predavanja, posjećujući Nizozemsku, Švedsku i Francusku, a 1948. govorio je na Svjetskom kongresu intelektualaca za mir u Wrocławu, Poljska. Sudjelovao je na Konferenciji za svjetski mir održanoj u New Yorku 1949. godine. Godine 1950. uključio se u pokret protiv aparthejda. Nakon tjedan dana predavanja u Parizu, otkazao je planirano putovanje u Jugoslaviju i vratio se u svoj dom u Caldjuju, gdje je iznenada preminuo od srčanog udara.

Uz predavanja filozofije na Sveučilištu u Liverpoolu, gdje se danas nalazi arhiv Olafa Stapledona, Stapledon je predavao englesku književnost, industrijsku povijest i psihologiju. Napisao je mnoge nefikcijske knjige s političkim i etičkim temama, u kojima je kritizirao kapitalizam i individualizam, zagovarao rast “duhovnih vrijednosti”, koje je definirao kao one vrijednosti koje izražavaju čežnju za većom svjesnošću sebe u širem kontekstu (“osobnost-u-zajednici”). Sam Stapledon je svoje duhovne vrijednosti nazvao inteligencijom, ljubavlju i kreativnim djelovanjem. Na njegovu filozofiju je snažno utjecao Spinoza

Kao glavno prozno Stapledonovo prozno djelo smatra se roman “Zvjezdovrac” (Star Maker, 1937.). Zanimljivo je da je Stapledon tijekom 1932. i 1933. godine pisao nedovršeni roman “Nebula Maker”, koji je se smatra

prvom verzijom "Zvezdotvorca" i koji će biti objavljen posthumno 1976. godine.

O ovom remek djelu je napisao Darko Suvin da se "može nazvati nečime poput srednjovjekovnog misterija u SF-obliku, jer pretendira na anticipiranje i tumačenje povijesti čitave vasione, sve do njene propasti Vizionarni pregled razvoja života na planetima drugih zvijezda postepeno se širi, da obuhvati subgalaktičke civilizacije, često potpuno tuđe ljudskoj. Naposljetku, uspostavljanje obuhvatne civilizacije nebrotjenih i najraznolikijih inteligencija svemira dovodi do njihovog stalnog mentalnog komuniciranja. Krajnji je način saobraćanja da se cijeli planet gostiju pokrene iz putanje ka gostoprincima uz druga sunca. Pri tom se otkriva da su i sunca na svoj način inteligentna bića, koja se napokon uspiju sporazumjeti s planetarnim životom. Na vrhu cijele te galaktičke progresije stoji pak *Tvorac zvijezda*, božansko ali samo potencijalno savršeno biće koje stvara svjetove učeći na greškama, uključujući tu i patnje stvorova..."

Može se uočiti veza između romana "Posljednji i prvi ljudi" i "Zvezdotvorca" kao njegovog svojevrsnog nastavka. Dok je u prvom romanu riječ o tzv. historiji budućnosti 18 uzastopnih vrsta čovječanstva, u "Zvezdotvorcu" se radi o svojevrsnom prikazu povijesti svemira.

Roman "Zvezdotvorac" je napisan u prvom licu. Pripovjedač stječe sposobnost kretanja misaonim naporom, napuštajući svoje tijelo (dakle riječ je o astralnom putovanju) u svemiru i u vremenu. Njegovo kretanje kroz svemir vođeno je osjećajem "duhovne privlačnosti" prema drugim živim bićima. Isprva je u stanju otkriti na taj način samo svjetove u kojima žive njemu slična stvorenja; zatim, stupajući u mentalni kontakt s nekim od tih bića (vrsta telepatske komunikacije), postupno širi svoju "osjetljivost". Ne gubeći svoju individualnost, zajedno tvore svojevrsno duhovno jedinstvo, kolektivni um, otvoren svakoj individualnoj svijesti i dovodeći je na novu razinu. Nastavljajući zajednički put iz svijeta u svijet i stječući nove i drugačije suputnike, oni postupno proširuju svoje sposobnosti, svoj duhovni raspon. Putnike vodi želja da shvate suštinu stvaralačke sile čiju prisutnost u Svemiru osjećaju i koja se naziva Zvezdotvorcem. U svom kretanju u prostoru i vremenu susreću različite oblike života, društva i svijesti; vide kozmos u različitim fazama njegove povijesti. Putnici postupno proširuju svoj duhovni horizont, sve dok konačno, spojivši se s najrazvijenijom kozmičkom inteligencijom, ne budu u stanju stati pred Zvezdotvorca.

Stapledonovo djelo se po popularnosti ne može mjeriti, primjerice, s njegovim suvremenikom i prijateljem H. G. Wellsom s kojim ga vežu neke slične teme ali se radi o piscu koji je utjecao na mnoge autore čija djela posjeduju filozofsku dimenziju i to su: Jorge Luis Borges, Bertrand Russell, Virginia Woolf (Stapledon se dopisivao s njom), Winston Churchill, Arthur C. Clarke (smatrao je "Zvezdotvorca" knjigom broj 1 u svojoj lektiri), Stanislaw Lem, Isaac Asimov, Ursula K. Le Guin, Doris Lessing, Ivan Efremov, Braća Strugacki i mnogi drugi.

Zamjetno je da se na ovom popisu nalaze prije svega imena poznatih pisaca znanstvene fantastike. Iako Stapledon nije, poput, primjerice, Aldousa Huxleyja i Kurta Vonneguta, a priori odbacio svrstavanje svojih

djela u taj književni žanr ali je bio prilično zbunjen kad su ga poklonici toga žanra prigrlili kao svoga. On nije ni bio svjestan da piše prozu koja bi se mogla svrstati u znanstvenu fantastiku. Poznato je da pravo znanstveno-fantastično djelo mora u imati znanstvenu potku. Ako je riječ o putovanju svemirom, kao što je to slučaj u "Zvezdotvorcu" ono mora biti znanstveno objašnjeno, a najčešće se to ostvaruje svemirskim brodom. U "Zvezdotvorcu" toga nema.

Stapledonova glavna djela se i danas objavljuju i prevode na mnoge jezike. Poglavitito to vrijedi za "Zvezdotvorca", "Posljednje i prve ljude" i "Sirius" (1944.) i "Čudni John" (Od John, 1935.) To govori o njihovoj vrhunskoj kvaliteti i stalnoj aktualnosti. O aktualnosti "Zvezdotvorca" se možemo uvjeriti iz Stapledonovog predgovora prvom izdanju "Zvezdotvorca" tim više što su okolnosti u svijetu bile unekoliko slične današnjim. Tim prije možemo pozdraviti prvi prijevod najvažnijeg Stapledonovog romana na hrvatski i ujedno prvi prijevod na jedan od južnoslavenskih jezika.

MILAN M. ĆIRKOVIĆ
OLAF STEJPLDON

Olaf Stejpldon je gotovo u potpunosti bio *hombre invisible*, nevidljivi čovek. I to stanje traje i danas. Tu nedavno je jedan od najistaknutijih naučnika današnjice, dobitnik Nobelove nagrade za fiziku i sjajan popularizator nauke Frenk Vilcek, u intervjuu izjavio da je na čelu liste najznačajnijih knjiga u njegovom životu Stejpldonov *The Star Maker* (ispred naslova ser Bertranda Rasela, Hermana Vejla i Ričarda Fajnmena!), što je izazvalo pravu poplavu čuđenja i preslišavanja među naučnim blogovima, gde većina prisutnih za Stejpldona nikad nije čula. Izuzetak od ovog opšteg zaborava su donekle fanovi naučnofantastične književnosti koji često čuju mantru da su pioniri ovog žanra Vels i Stejpldon (ponekad im se dodaje i Karel Čapek), ali i pored tog verbalnog odavanja pošte, činjenica je da njegovi romani nisu mnogo čitani. Drugi izuzetak jesu transhumanistički krugovi, koji u njemu vide, kao što ćemo videti sa punim pravom, jednog od najeksplicitnijih preteča ovog pokreta.

Vilijem Olaf Stejpldon se rodio 1886. godine u malenom mestu Sikombu blizu Liverpula u zapadnoj Engleskoj. Studirao je savremenu istoriju u Oksfordu, na slavnom Bejliol Koledžu, gde je diplomirao 1909. godine, a magistrirao 1913. godine. Njegovo dalje školovanje prekinuo je svetski rat, u kome je on, kao i otac Tejar, učestvovao kao bolničar na prvim linijama fronta u Francuskoj i Belgiji. Nakon demobilizacije, oženio se svojom daljom rođakom iz Australije, Agnes Miler, sa kojom je živeo u srećnom braku do svoje smrti i koja ga je nadživela za skoro 35 godina. Zatim se vratio školovanju, te je 1925. godine doktorirao filozofiju na Liverpulskom univerzitetu, nakon čega se nekoliko godina njome i istraživački bavio, objavivši nekoliko rasprava i monografiju *Savremena etička teorija* (1929). Vrlo brzo je, međutim, uvideo da njegove radikalne i dalekosežne ideje nemaju mnogo perspektive u akademskom filozofskom životu i odlučio je da ih objavi kroz književnost, kojoj se posvećuje "sa punim radnim vremenom" od 1930. godine kada mu izlazi prvi (i svakako najčuveniji, mada verovatno ne i najbolji) roman *Poslednji i prvi ljudi*, koji je doživeo priličnu popularnost i bio dobro prihvaćen čak i kod tako prefinjenim kritičara kakvi su bili Džon B. Prisli i Virdžinija Vulf (koja je docnije sa Stejpldomom razvila obimnu prepisku). Tokom naredne dve decenije živeo je povučeno u Keldiju, na severozapadu Engleske, blizu svog rodnog mesta, pišući, s tim što se nakon završetka II svetskog rata angažovao na brojnim pacifističkim skupovima i držao brojna predavanja vatreno se zalažući za globalno razoružanje, kao i za univerzalna ljudska prava i protiv aparthejda. Zanimljivo je da je poslednji Stejpldonov plan bilo putovanje u Jugoslaviju, koje se nažalost nije ostvarilo zbog njegove iznenadne smrti od infarkta 1950. godine. Njegov pepeo rasut je po peščanim dinama na ušću reke Di u Velsu, omiljenom mestu koje se pojavljuje u nekoliko njegovih romana.

Po mnogo čemu je Stejpldon bio najeksplicitniji prethodnik savremenog transhumanizma, pri čemu se dva momenta naročito izdvajaju: "dugoročna perspektiva" i prednosti i mane biološkog poboljšanja (*bioenhancement*) kod ljudi, ali i životinja. Od ključnog značaja su četiri velika Stejpldonova romana, koja transcendiraju granice žanra i predstavljaju trajni doprinos književnosti i filozofiji: *Poslednji i prvi ljudi* (1930), *Čudni Džon* (1935), *Tvorac zvezda* (1937), i *Sirijus* (1944). Prvi i treći bave se kosmološkim pitanjima na, hm, upravo kosmološkoj skali prostora i vremena! U *Poslednjim i prvim ljudima*, Stejpldon daje zadivljujući presek buduće istorije čovečanstva tokom naredne dve milijarde (!) godina, kroz naraciju jednog od Poslednjih ljudi, visokoevoluiranog potomka današnjeg čovečanstva koji živi na Neptunu. Širina vizije je gotovo i danas bez presedana u književnosti: Stejpldon opisuje uspon i pad velikih civilizacija, među kojima razlikuje čak 18 biološki različitih vrsti budućih ljudi, živopisno predočavajući ne samo njihove raznovrsne materijalne kulture, već i različite psihologije i filozofije. Pri tom on ukazuje da je faustovski nemir čovečanstva, jedinstvenog bez obzira na svoju morfologiju, vodio uvek iznova do katastrofe ili bar do ruba katastrofe, izazivajući pogubne ratove i interplanetarne migracije. Gotovo uzgred, ovaj roman sadrži i prvo literarno pojavljivanje docnije tako čestih naučnofantastičnih motiva kao što su genetski inženjering i teraformiranje (prilagođavanje fizičkih uslova na planetama potrebama naseljivosti). *Tvorac zvezda* je svojevrсни nastavak - ili uopštavanje - narativa iz *Poslednjih i prvih ljudi*, koji sad dobija još šire dimenzije pošto nas vodi u najbukvalnijem smislu s kraja na kraj vidljivog kosmosa i do samog kraja vremena. U *Tvorcu zvezda* vidljiv je uticaj gnosticizma, Darvina, Ničea i Marksa, a čitav format ovog filozofsko-ezoteričnog romana ponekad deluje kao da parodira Danteovu *Božanstvenu Komediju*. Veliki deo knjige je posvećen pregledu neobičnih vanzemaljskih civilizacija i oblika inteligentnog života, od "humanoidnih ehinoderma" do inteligentnih zvezda, ali na kraju knjige pripovedač koji je do tada postao deo "kosmičkog uma" ima viziju "Zvorca zvezda" koji očigledno ima neke (mada ne sve) božanske prerogative. Čitav niz docnijih spekulativnih ideja, od Dajsonove sfere do "hipoteze interdikta" u SETI-ju, pojavljuju se prvi put literarno prefigurisane u Stejpldonovom delu.

U drugom delu svog opusa, romanima *Čudni Džon* i *Sirijus*, Stejpldon se bavi nečim što je još više aktuelno u današnje vreme i postaje sve aktuelnije bukvalno svakog dana: bioinženjeringom i - naročito! - poboljšanjima do kojih se dolazi korišćenjem direktnih genetskih manipulacija. *Čudni Džon* je preteča cele paradigme "supermena" u pop-kulturi (jedna od poznatih docnijih obrada ove teme je najbolji roman Teodora Sterdžena *Više nego ljudski*). Narator, britanski novinar, opisuje život i karijeru Džona Vejnrajta, najpre deteta, a zatim i čoveka sa nadljudskim (danas bismo možda rekli i post-ljudskim) sposobnostima, pre svega telepatske, ali i druge paranormalne prirode. Džon neminovno - i tragično - dolazi u sukob sa društvom oko sebe, te mada uspeva da pronađe retke "sebi slične" individue (koje su sve na ovaj ili onaj način na margini društva, mahom zbog svojih posebnih potreba ili invaliditeta) i mada su njihove moći dovoljno

velike da otklone fizičku agresiju društva, pa čak i tadašnje (kulminacija radnje smeštena je u 1930-te godine) međunarodne zajednice - ipak to ne uspeva da zadovolji njihovu žudnju. Roman se tako završava voljnim samouništenjem male kolonije "superljudi". Stejpldon nikako ne insistira na etičkoj osudi ničeanske težnje za transcencijom ljudskog; umesto toga, on se zadovoljava pokazivanjem kompleksnosti problema pred koje nas takva težnja stavlja upravo onda kad počinje biti ostvariva. Ovo je još bolje prikazano u njegovom poslednjem ključnom romanu, *Sirijus*, pisanim u depresivnoj atmosferi tokom II svetskog rata. Protagonista romana koji nosi podnaslov *Fantazija o ljubavi i neslozi*, Sirijus, inteligentni je pas stvoren kao deo biotehnoškog eksperimenta britanskog naučnika Tomasa Trelona. Donekle slično kao Velsov dr Moro (mada bez moroovskog dijaboličnog mentaliteta), Trelon je genije biologije koji, međutim, živi i radi kao usamljenik na svom imanju u malom velškom selu. Sirijus ima normalnu ljudsku inteligenciju i Stejpldon u ovom romanu pokazuje vrhunac psihološkog majstorstva i empatije za svog protagonistu. Kao antiteza "čudnom" Džonu koji u svojoj superiornosti često naziva obične ljude psima, Sirijus je moralno superiorno biće koje mirno pati zbog svoje različitosti, te za koga ljudi nisu beznačajni. Umesto toga, on oseća suštinsko bratstvo sa ljudima kao inteligentnim bićima, čak i u epizodi kada je u samoodbrani prinuđen da ubije lokalnog siledžijskog farmera da bi spasao svoj život. Četvorougao između Sirijusa, Trelona, Trelonove kćeri Plaksi i Plaksinog budućeg supruga (koji je narator čitave priče), praćen žestokim nerazumevanjem zaostale sredine u selu u kome žive, predodređen je za tragični rasplet. Međutim, karakteristično je za Stejpldona da uprkos tome, sam kraj završava sa naznakama "metafizike nade" (da upotrebim Sabatov izraz o finalnom delu svog romana *O junacima i grobovima*): ljubav i poštovanje preživelih protagonista nadživljuju puko fizičko postojanje. Tako je *Sirijus* antipod *Čudnom Džonu* i po, u ukupnom skoruu, pozitivnom gledanju na potencijale bioinženjeringa - tehnologija može obogatiti naš svet ne samo novim intelektualnim razumevanjem, već i novim osećanjima i novom empatijom.

Rečima američkog izdavača i kritičara Bejzila Devenporta: "Stejpldon nije bio veliki pesnik, niti čak ni u konvencionalnim terminima veliki romanopisac; ali on je bio stvaralac mitova i kao takav bio je jedinstven. U svom odabranom polju, njegove knjige se ističu kao apsolutno vrhunske u kombinaciji intelektualne briljantnosti, opsega maštovitosti i tragičnog dostojanstva." Među brojnim misliocima koje je Stejpldon inspirisao su biolozi Džon B. S. Holdejn i Džon Majnard Smit, pisci poput Stanislava Lema, Horhea Luisa Borhesa, Artura Klarka, Brajana Oldisa i Doris Lesing, ili fizičari poput Džona Bernala, Frimena Dajsona i Martina Riza. Njegov uticaj vidljiv je i kod mislilaca potpuno drugačijeg opredeljenja - najbolji primer za ovo je C. S. Luis koji se (između ostalog u kafanskim razgovorima sa svojim stalnim prijateljem u piću, Džonom Tolkinom!) otvoreno gadio "amoralnosti" koju je video u Stejpldonovoj slici budućnosti, što je bio jedan od motiva za Luisov sopstveni izlet u naučnu fantastiku u vidu njegove "kosmičke trilogije" (Perelandra i ostalo). Izgleda da Luis nije u

potpunosti razumeo Stejpldonov agnosticizam koji, mada neprijateljski prema religioznim institucijama, nikako nije bio lišen religijskih poriva i svesti o njihovom uticaju na ljudsku istoriju; ovo se najbolje vidi iz nedavno objavljene prepiske Velsa i Stejpldona. Usudio bih se da predvidim da će i mnogi drugi intelektualci u veku koji je pred nama slediti primer Frenka Vilceka i pronaći značajnu inspiraciju u melanholičnoj, ali duboko promišljenoj Stejpldonovoj prozi.

P. S.

Najbolji Internet resurs za Stejpldona svakako je http://www.geocities.com/olafstapledon_archive/, a nije loša ni njegova arhiva na sajtu Liverpulskog univerziteta (<http://www.sfhub.ac.uk/Stapledon.htm>).

Stjepan Verković

STJEPAN VERKOVIĆ

LJUBIŠA DOKLESTIĆ

ŽIVOTNI PUT STJEPANA VERKOVIĆA (1821–1894)

Verković se u svom dugom i veoma dinamičnom životu bavio različitim poslovima. Osim tajnih političkih zadataka, koje je izvršavao od Hrvatske do Makedonije, i sudjelovanja u antipatrijaršijskom pokretu u Makedoniji, Verković se na balkanskim prostorima bavio još i numizmatičkom djelatnošću, prepisivanjem starih povijesnih spomenika (natpisâ i zapisa, pomenika i ljetopisa, vladarskih i vlastelinskih povelja, kao i žitija) i sakupljanjem rukopisnih (na pergamentu i papiru) i starih tiskanih knjiga. U Makedoniji je još sakupljao narodne umotvorine, folklorni materijal, »prehistorijske pjesme« (»Veda Slovena«) koje mu je podmetnuo Gologanov, kao i geografske, etnografske i demografske podatke. Dosadašnja istraživanja nisu uvijek mogla svim tim područjima Verkovićeve djelatnosti odrediti jasne i precizne vremenske i prostorne dimenzije, između ostalog, i stoga što su nedostajali detaljniji podaci o Verkovićevu životnom putu koji je bio obremenjen čestim putovanjima i neprestanim mijenjanjem sadržaja svog djelovanja. Štoviše, upravo zbog nepoznavanja njegova životnog puta, postavljene su i mnoge netočne tvrdnje i izvedeni pogrešni zaključci, kako o njegovu političkom radu tako i o drugim područjima njegova djelovanja.¹ Verković nije uspio napisati svoju autobiografiju, iako je još 1884. obavijestio da namjerava »obširno opisati« svoju »radnju ne samo književnu i političkog poprišta, nego i ono što sam primjetijo koje gdi [. . .]«. ² Teške životne prilike nisu mu dopustile da se prihvati tog posla. Tek u kolovozu ili rujnu 1893, kada je već bio u mirovini, Verković je počeo opisivati svoju prošlost, ali ga je smrt na početku 1894. prekinula u pisanju. U svemu je uspio napisati 14 stranica koje se odnose na njegovo djetinjstvo. Stigao je do smrti roditelja kada mu je bilo devet godina. Međutim, većina stranica tog rukopisa, napisanog olovkom, danas je nečitljiva.³ Kratke podatke o nekim razdobljima svog života Verković je dao na neko-

1 Prikaz svih pogrešnih tvrdnji i zaključaka o Verkovićevu životu i radu iziskivao bi posebnu raspravu.

Isto tako, i polemiziranje sa svim dosad netočno utvrđenim pojedinostima iz Verkovićeva života iziskivalo bi mnogo prostora. Kada bi se to provelo, znanstveni aparat u ovom radu bio bi veoma opterećen i predimenzioniran, u stvari bio bi veći nego sam tekst o Verkovićevoj biografiji.

2 V. Deželić, Verković i Hrvati banske Hrvatske, Narodna starina IV/11, Zagreb 1925, 27.

3 M. A r n a d o v, Verković i Veda Slovena, Prinos k'm istorijata na b'lgarskija folklor i na b'lgarskoto v'zraždane v Makedonija s neizvestni pisma, dokladi i drugi dokumenti ot 1855 do 1893 g. (= Verković), *Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis* LII, Sofija 1968, 61 bilj. 2; D. Veleva, Arhivnijat fond na Stefan Verković, *Izvestija na naučnija arhiv BAN* III, Sofija 1966, 89.

liko mjesta. Najpotpuniji su svakako oni koje je dao u pismima upućenim srpskom ministru prosvjete Vasiljeviću 1877. i bugarskom predsjedniku vlade Stefanu Stambolovu 1891. godine.⁴ Pojedine kraće biografske podatke Verković je unio i u druga pisma i dopise koje je slao raznim osobama.⁵

O razdoblju svog života između 1843. i 1848. Verković je, međutim, namjerno dao netočne podatke i time zaveo kasnije istraživače njegova života. Iz navoda u nekoliko njegovih pisama (Al. Vasiljeviću 1877, N. Ignatjevu 1878, St. Stambolovu 1891)⁶ proizlazi da je školovanje završio 1846. ili 1848, a ne 1843. godine. Očito ne želeći se izjašnjavati o djelovanju u tim godinama, on ih je jednostavno »preskočio«. Na taj se način Verković »pomladio« za nekoliko godina. U pismu upućenom Vladimiru Iv. Laman-skom 1878, on je čak izričito naveo da je rođen 1827.⁷ umjesto 1821. godine.

Prve osnovne biografske podatke o Verkoviću, koji su bili dostupni evropskoj javnosti, objavio je Ivan Šišmanov (Berlin, 1903).⁸ Uzeo ih je iz sprije-da spomenutih Verkovićevih autobiografskih saopćenja zajedno sa svim njihovim nedostacima. Točne godine Verkovićeva rođenja i školovanja utvrdio je tek Julijan Jelenić (Zagreb, 1925).⁹ Crpio ih je iz izvorne građe. Međutim, malo se autora kasnije koristilo rezultatima Jelenićeva istraživanja. Većina je preuzela podatke koje je donio Šišmanov.

Prve opširnije podatke o Verkovićevu životnom putu dao je Kiril Penušliski (Skopje, 1959–1961),¹⁰ i to za Verkovićevo djetinjstvo i školovanje, dok je o Verkovićevu boravku u Makedoniji dao samo nekoliko podataka.

Najnoviji pokušaj prikaza Verkovićeve biografije objavio je Mihail Arnaudov (Sofija, 1968)¹¹ s izrazito tendencioznom intonacijom kojom su prožeti i ostali dijelovi njegove knjige o Verkoviću. Verkovićev životni put od 1821. do 1855. uglavnom je ostao nepoznanica za Arnaudova, jer uopće nije uzeo u obzir rezultate istraživanja K. Penušliskog. O Verkovićevoj biografiji od 1855. do smrti 1894. dao je dosta novih podataka. Međutim, to je više kronološko i nekritičko prepričavanje opširne građe objavljene u istoj knjizi nego sistematično prikazivanje tog razdoblja Verkovićeva ži-

4 Arnaudov, Verković, 428–437, 466–469.

5 Isto, passim; kao i u drugim Verkovićevim, objavljenim i neobjavljenim, pismima koja su upotrijebljena u ovom radu.

6 Arnaudov, Verković, 452, 466, 428.

7 Isto, 62 bilj. 2.

8 Iv. Šišmanov, Glück und Ende einer berühmten literarischen Mystification: Veda Slovena, *Archiv für slawische Philologie* XXV, Berlin 1903, 581 bilj. 1.

9 J. Jelenić, Pisma Stjepana Verkovića Josipu D. Božiću (= Pisma Verkovića), Narodna starina IV/11, Zagreb 1925, 219–220. – Taj Jelenićev rad izašao je 1925. kao separat, jer je Narodna starina IV/11. u stvari »doštampana« tek 1940. godine.

10 K. Penušliski, Prilog za biografijata na Stefan I. Verković, *Trudovi na Filozofski fakultet* I/1–2, Skopje 1960, 31–35; St. Verković, Makedonski narodni pesni, Skopje 1961, str. IX–XLVI; K. Penušliski, Stefan I. Verković, život i dejnost; K. Penušliski, Početnike akcii na srpskata politička propaganda vo Makedonija, *Glasnik na Institutot za nacionalna istorija* III/1, Skopje 1959, 204–210.

11 Arnaudov, Verković, 61–75, 182–211.

votnog puta.

Osnovni razlog što dosad nije napisana cjelovita Verkovićeve biografija, unatoč interesu koji je u historiografiji postojao za Verkovićeve djelatnost, bila je razbacanost historijske građe. Ona se nalazi po raznim arhivima i bibliotekama u Zagrebu, Beogradu, Sofiji, Moskvi i Lenjingradu, a donekle i u Sarajevu, Slavanskom Brodu, Skoplju i Krakovu. Dugo je vremena većim dijelom bila nepoznata ili nepristupačna. U posljednje su vrijeme u Bugarskoj objavljene dvije veoma opsežne zbirke te građe: »Dokumenti za bolgarskoto v'zražđane ot arhiva na Stefan I. Verkovič 1860–1893«, Sofija 1969. (508 pisama upućenih Verkoviću, str. 19–622) i u navedenoj knjizi M. Arnaudova iz 1968. (u svemu nekoliko stotina pisama i izvještaja koje je Verković poslao ili primio, str. 215–510). Tek kad se uzme u obzir sva veoma obilna, objavljena i neobjavljena građa, može se pristupiti izradi cjelovite Verkovićeve biografije.¹²

Ljubiša DOKLESTIĆ, povjesničar (Skopje, 1929). Gimnaziju pohađao u Herceg-Novom i Kotoru, gdje je maturirao 1948. Studij povijesti diplomirao 1957. u Zagrebu, gdje je doktorirao 1969. tezom *Srpsko-makedonski odnosi u XIX stoljeću (do 1896/97)*. Od 1958. asistent, od 1970. docent, potom od 1980. izvanredni i od 1986. redoviti profesor pri Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Predaje kolegije iz povijesti naroda Jugoslavije od XV. st. do 1918, poglavito onih koji su bili pod turskom vlašću. Proučava političko-ekonomsku problematiku makedonske povijesti u XIX. i na poč. XX. st. (autor je prvog pregleda makedonske povijesti na hrvatskom jeziku) te oslobodilačke pokrete i tajne političke akcije protiv turske vlasti na Balkanu u XIX. st. Surađuje u brojnim časopisima Suradnik je Zavoda za hrvatsku povijest, a 1971–81. bio je u uređivačkom odboru institutskih *Radova*.

DJELA: *Kroz historiju Makedonije*. Zagreb 1964. — *Srpsko-makedonskite odnosi vo XIX vek*. Skopje 1973. — *Životni put Stjepana Verkovića (1821–1894)*. Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 1981, 14, str. 229–358. — *O pokušaju ustanka u Bosni 1840. i tajnoj politici Gajeva kruga prema Bosni 1843/44*. Historijski zbornik, 35(1982) str. 15–41. — *O društvenoj i političkoj uvjetovanosti borbe za autonomiju Makedonije do 1903. godine*. Prilozi za Ilinden, 5(1983) str. 153–168. — *Prilog istraživanju oslobodilačkih pokreta na Balkanu u 40-im godinama XIX stoljeća*. Historijski zbornik, 37(1984) str. 1–30.

12 v. Dokiestic, Dosadašnje vrednovanje Verkovićeve života i djela..., 486–487.

Stjepan Verković
**IZABRANA
PISMA I DOPISI**

čiji su i
u nehi-
nici pismo
klogjev
obćenja
razdavalica
to i ho del-
stičji usti-
ka vuskih-
nu čidoveđu
La manskog
te svi sa glauu
šili. Pod noseći
na Plokauškima
adini, želim
i potpunom
mragima još
Primi svdaci
ve.
vkočić III

JULIJAN JELENIĆ

STJEPAN I. VERKOVIĆ

Stjepan I. Verković isticao se kao "Сербо-Хорват", i kao "сербски и болгарски археологъ". I "Narodne Novine" nazvaše ga god. 1868. "čuvanim starinarom (archaeologom)"¹. No danas mu se uspomena već dobro srozala. Možda o njemu još najviše zna fra Mirko Šestić, gvardijan na Plehanu, nedaleko od Dervente u Bosni, u koga se nalaze također neka Verkovićeva pisma..

Verković je potekao od siromašne seljačke porodice. Rodio se u Ugljari, pokraj Orašja na savskoj obali u Bosni. 4. ožujka 1821.² Ugljari su u to doba potpadali pod gradačackoga kapetana Husejina Gradašćevića, koji je početkom četvrtog decenija prošloga stoljeća predvodio Bosance protiv sultana Mahmuda II. (1808.-1839.) i njegovih vojničkih reformi.³ Verković je proživio prvu katastrofu svoje mukotrpane prošlosti već kao dječak, oko god. 1830., pa je kasnije o njoj pripovjedao i dru. Velimiru Gaju, kada mu je pisao iz Sereza, 16./28. srpnja 1868., "o novootkrivenih spomenicah slavenske starine na zabalkanskom poluostrvu". Prema tome bi pripovijedanju neki "šeret", Đuka Benković, ovnom podmitio Husejinova subašu, da mu u poduljoj i očevoj i stričevoj odsutnosti preda i selište i dom, u kom se mladi Verković rodio. Nato je subaša pokušao da ponajprije s konjem pregazi Verkovićevu majku. Pa kada mu to nije pošlo za rukom, tada je s kandžijom potjerao iz kuće čitavu obitelj te kuću zaključao. Uslijed toga je ubogo dijete moralo da hladne proljetne dane i noći provada s majkom i s dvijema sestrama pod nekim drvetom, dok mu nije majka napokon oboljela, pa se s djecom preselila u "Doljance", k Mandi, sestri svoga muža. U "Doljancima" mu majka i umre, a kada je ona umrla, tada mu je Đuka zauzeo dom. Međutim mu se povrate s rada i otac i stric, te "unitis viribus" protjeraju Đuku iz svoje kuće. Ali mladi se Verković više ne povrati u očevu kuću, nego ostane i dalje kod rodbine, kao i sestre mu. Ali ga ni srodnik, kod koga je stanovao, ne zadržava zauvijek kod sebe, nego ga jednoga dana odvede k fra Iliji Starčeviću, župniku u Tolisi i preda u franjevački red.⁴ U Tolisi je Verković neko vrijeme i učio u osnovnoj školi, što ju je Starčević pomoću župljana podigao, ako ne već god. 1823., a ono svakako god. 1826. Prema Ljetopisu fra Martina Nedića, to bi bila uopće prva katolička osnovna škola u svoj Bosni i Hercegovini.⁵ Iz Tolise Verković dođe u Kr. Sutjesku i tu stupi ponajprije među "normalium et grammatices auditores"⁶, a zatim 2. lipnja 1835. u novicijat, pa se prozove fra Ilija.⁷

1 "Narodne Novine" Zagreb 1868., br. 200.

2 Statistica Bosnae Argentinae, u redodžavnom arhivu, u Sarajevu.

3 Srvani moje djelo: Kultura i bos. franjevci, 11., Sarajevo 1915., str. 133. i d.

4 "Narodne Novine" Zagreb 1868., br. 214.

5 Srvani moje djelo: Kultura i bosanski franjevci, II. str. 306.-308.

6 Status Bosnae Argentinae pro anno 1835., str. 17.

7 Statistica Bosnae Argentinae.

Verković je ovo svoje redovničko ime zadržao, uz krsno, i poslije, kada je istupio iz reda, pa se prema tome kadikada potpisivao; Stefan I. Verković. Međutim je i u novicijatu učio ponajviše humaniorne nauke. U Kr. Sutjesci bijaše također napisao (bez sumnje prema profesorovom predavanju) Retoriku. Verković je ovu Retoriku napisao samo jednim guščjim perom, pa je kasnije bio pripravan za nju dati 100 rubalja, premda se baš tada nalazio u skrajnjoj materijalnoj bijedi.⁸ Iako je Verković stupio u novicijat već 2. lipnja 1835., a novicijat ne traje više od godine dana, to je on ipak svoje redovničke zavjete položio istom 5. travnja 1837.⁹ Iste je godine redodržavništvo Bosne Srebreničke poslalo Verkovića u Zagreb, da tu nastavi svoje nauke.¹⁰ Ilirski pokret, koji se baš u to doba razvijao, pod Gajevim vodstvom, po čitavome Slavenskome jugu, a naročito u Zagrebu, moćno je uplivao i na temperamentnoga Verkovića. Ali Verković ne pođe Šunjićevim, Nedićevim, Jukićevim i Martićevim putem; on se više nikada ne povraća u Bosnu, da, prosvijećen, prosvjećuje svoj zapušteni narod, nego istupi iz franjevačkoga reda, pa se neko vrijeme potucaše "po gospoštinah hrvatskih velikašah", naročito po gospoštinaama grofa Alberta Nugenta i g. Antuna Rubide Zagorskoga.¹¹ Kasnije se oprostio s Hrvatskom i krene ponajprije u Beograd, a zatim iz Beograda u Serez u Makedoniji, prijeđe na pravoslavlje i oženi se. Tu se "za prepitanje" posveti proučavanju Makedonije, naročito sabiranju i proučavanju makedonskih starina i narodnih umotvorina, pa je prema tome tokom vremena objelodanio:

Народне песме македонски Бугара, књига прва, женске песме, Београд 1860.¹²

Древняя болгарская пѣсна объ Орфеѣ, Москва 1867.¹³

Описаніе Выта Болгарѣ населяющихъ Македонію, Москва 1868.

Веда Словена, бѣлгарски народни песни отъ предисторично и предхристіанско доба, књига I.– II., Београд 1874.¹⁴

Топографическо-етнографическій очеркъ Македоній, С. Петербург, 1889.¹⁵

Od svih tih publikacija Verković je najveću važnost polagao u svoju Vedu Slovena, kojom je mislio preokrenuti točak čitave povijesti. On je u njoj otkrio takvo čudno srodstvo s Rig-Vedom, da mu je izgledala sestrom mezimicom, štaviše, maticom RigVede. Glavne su mu crte srodstva

8 Vidi niže I. pismo, što ga je Verković pisao Božiću iz Petrograda 15/27 svibnja 1887.

9 Statistica Bosnae Argentinae.

10 Ondje.

11 "Narodne Novine" Zagreb 1868., br. 205.

12 Verković je ovu zbirku posvetio kneginji Juliji Mihajla Obrenovića, rođenoj grofinji Hunjadi.

13 Ta se ista pjesma nalazi i u Vedi Slovena, I., str. 488.-544. Prvo je izdanje providjeno ruskim komentarom.

14 Sve se pjesme u Vedi Slovena nalaze i u francuskom prijevodu. Hrvatski im je uvod napisao Verković, a francuski dr. J. Šafarik.

15 Poradi ovoga djela Bugarska je nagradila Verkovića doživotnom pensijom od 6.600 franaka na godinu. Dr. Jelenić, Kultura i bosanski franjevci, 11., str. 385. 16 Веда Словена I., стр. X.

bile: "Богъ Вишну и Огне, као и жертва црне пуйке, која се у толикимъ пѣсмама споминъ". Има додуше у санскритској Vеди још много којешта, чега у словенској нема. Али он је то образлагао тим, што се санскритска Веда и касније развијала, док је словјенска кроз вијекове остала у ономе истом облику, у коме су је Словјени са собом понијели, када су полазили из своје прадједовине.¹⁶

На темељу свега тога Verković бјаше дошао до претпоставака: да су Словјени некоћ становали тамо негдје у Истоочној Азији или можда у Индији, да су већ у то доба имали своју културу, те да су се с том културом доселили у данашње своје земље много прије повјесне сеобе народа и т. д. Иspočetка је био поради својих открића сав занаеен. Он понајприје о њима с ушитом пише, поближе их тумачи и брани против разних приговора, а затим се год. 1877. запуцује у Русију, с надом, да ће се одатле послје 6 мјесеци повратити "обасипан почетом и наградом достојном неocenjenog научног блага".¹⁶ Али се у нади превари, штавише, у Русији наиде на osporavanje аутентичности својих родопских открића.¹⁷ Услијед тога у свему запане и остане у Русији преко очекивања, те запане у скрајњу материјалну бјједу. Међутим се у њему све више развијала носталгија, па је био почео мислити, како би писао редодржавнику босанских франјевца, да га упати на коју особу, с којом би могао писмено опћити. Но у тому га претеће Јосип Доброслав Божић (*Јошава, недалеко од Одџака у Босни, 11. IX. 1860. - † Steelton Pa у Америци, 17. I. 1900.),¹⁹ друго Verkovićево издање, немيران дух, умишљена величина, мученик прилика, у којима се налазио, а понајвише своје маште. Verković је био сав блажен, када је приміо Божићево писмо и када је нашао особу, којој ће се моћи бареи изјадати. Писмима (пет потпуних, а два непотпуна), што их је Verković иза тога писао Божићу, моћи ће се с разних страна више тога и оправдано приговарати. Ја с те стране, као примјер, истичем, како Verković пише, да је Омер-паша дошао у Босну год. 1840. и како је он о својим открићима писао у "Народним Новинама" 1869., док је Омер паша дошао у Босну заправо 1850.,²⁰ а он о својим открићима писао 1868.²¹ Супрот тога сматрам их вриједним штампања, јер ће у њима културни повјесници новогa доба наћи за себе доста добра градива. Овом се пригодом такођер захваљујем оној особи која ми их је год. 1919. послала из Вараждина у Сарајево, и да ми свогa имена све до данас није открила. Гдје и када је Verković умро, још нијесам могао сазнати.²²

Јулијан JELENIĆ (Ријеџани, Модрича, 1877. – Загреб, 1931.) био је хрватски и босанскохерцеговачки повјесничар и писац. Основну школу завршио је у Модричи и Толиси, гимназију у Гуџој Гори. Након новцијата у Фojници,

16 Види I. Verkovićево писмо Божићу, Петроград 15/27. свибна 1887.

17 Мислим, да се Verkovićа не може мирне савјести назвати мистификатором родопских открића, него напротив, да је и он сам насјео мистификацији. Највећа је Verkovićева погрјешка била у томе, што није особно сабирао народне умотворине и што је био превише повјерљив својим сабирачима, који су се, када су упо знали његове тежње, ласно могли дати на мистификовање, с једне стране да му што више угоде, а с друге стране, да приме од њега што бољи honorar.

stupio je u franjevački red 1903. godine. Filozofsko-teološki studij završio je u Kraljevoj Sutjesci i Budimpešti, gdje je 1908. godine doktorirao disertacijom *De pattarenis Bosnae*. Intenzivno je proučavao prošlost Crkve, franjevačkog reda, djelovanje istaknutih pojedinaca crkvenog, kulturnog i društvenog života. Predavao je na Franjevačkoj bogosloviji u Livnu i u Sarajevu. Od 1919. profesor je na Sveučilištu u Zagrebu Bio je izvrstan poznavatelj ne samo naše već i svjetske povijesti. Pisao je studije, članke, rasprave, prikaze i ocjene knjiga. Njegov opus broji više od tri stotine bibliografskih jedinica samostalnih djela.

MARKO MATOLIĆ

PREGOVOR „IZABRANIM PISMIMA I DOPISIMA¹“

Ime i lik Stjepana Verkovića i da nisu trajno vezani uz „Vedu Slavenu“ – jednu od najpoznatijih svjetskih književnih krivotvorina – bili bi zanimljivi za istraživanje zbog svog avanturističkog životnog puta. S jedne strane „raspopica“ (kako ga naziva Jovan Hadživasiljević), „mešetar“ (Vatroslav Jagić), „odviše plitak i nesposoban“ (Franjo Rački), „pseudopatološki falsifikator“ (Ferdo Šišić), a s druge „čuveni naš starinar“, „spasitelj naših narodnih dragocjenosti“ (Narodne novine) i „siromašak pun dobre volje“ (František Zach), Verković je u određenim trenucima kotirao kao jedno, a u nekim drugim trenucima kao drugo. Sudeći po rukopisima koje je ostavio iza sebe, bio je i skriboman. Njegova pisma i dopisi nerijetko su prelazili i 50 rukom pisanih stranica i sačuvano ih je neizmjereno puno. Izbor tih pisama i dopisa što donosimo u ovoj knjizi samo je mali dio onoga što je nakon brojnih ratova i nedaća prispjelo do naših dana, a za ostatkom Verkovićeve arhive bi se tek trebalo upustiti u potragu po ustanovama u Bugarskoj, Srbiji, Makedoniji, Rusiji, Hrvatskoj te po franjevačkim samostanima Bosne i Hercegovine.

Ovaj izbor sadrži već objavljene i po periodici razbacane sitnije radove koje smo u povodu 200. godišnjice rođenja Stjepana Verkovića odlučili objediniti na jednom mjestu. S obzirom da već postoji obimna monografija o liku i djelu Stjepana Verkovića (Ljubiša Doklestić, *Stjepan Verković (1821-1894) život i djelo*, Zagreb: Slobodna Europa, 2007., 424 stranice) u ovaj izbor nisu uključeni radovi autora te monografije prof. dr. Ljubiše Doklestića. U originalnost jezika i pravopisa radova nismo zadirali želeći im tako sačuvati autentičnost i arhaičnost vremenâ u kojima su nastajali. Ispravili smo samo sitnije slovoslagačke i tiskarske pogreške i neke naslove smo prilagodili tehničkim zahtjevima knjige. Tako smo, na primjer, u prvom Verkovićevom radu „Starine Macedonske“ u nedostatku tehničkih mogućnosti za pravilnu reprodukciju epigrafskih natpisa s crkvenoslavenskog i starogrčkog pisma, dio rada koji donosi te prijepise u ovom izboru prenijeli kao presliku iz originala. Iz rada dr. Velimira Deželića starijeg, pjesmu Velimira Gaja koja se nalazi u podnožnoj napomeni mi smo prenijeli na kraj teksta iz razloga što je pravila preveliki jaz u glavnom narativu rada. Iz rada fra Gavre Gavrančića izbacili smo drugi dio teksta koji govori o odnosu fra Grge Martića i Ivana Miletića iz razloga što je predugačak a nema baš nikakve veze sa Stjepanom Verkovićem. Smatramo da ovako uređena knjiga može ne samo smanjiti heuristički posao budućim istraživačima Verkovićeva života i djelovanja već im u kronološkom nizu u kojem smo donijeli izabrane tekstove ponuditi i zaokruženu sliku o ovome značajnom Posavcu.

1 Matica hrvatska, Orašje, 2021.

Stjepan Verković rođen je u Ugljari u noći s 4. na 5. ožujka 1821. godine. Njegove prve uspomene, opisane u pismu Velimiru Gaju od 16./28. srpnja 1868. vežu se za nemio događaj kada su ga, kao dijete, skupa s majkom i sestrama, turske subaše izbacile iz doma i kako je Uskrs dočekao pod nekim drvetom. Nakon toga živio je kod rodbine u Donjoj Mahali a kad mu je majka umrla dali su ga u školu i na službu u toliški samostan. U pismu fra Grgi Martiću od 21./3. svibnja 1892. godine opisuje Verković svoje uspomene na krizmu u Tolisi, a u pismu fra Josipu Dobroslavu Božiću od 5./17. travnja 1888. opisuje svoje dane na školovanju u Sutjeskoj gdje je otišao u namjeri da postane svećenik i gdje se prvi put susreo s idejama oslobođenja Bosne od turske vlasti i ujedinjenja južnih Slavena. S ovim idejama naročito se susretao i u Zagrebu gdje je nastavio svoje školovanje od 1837. godine. U četvrtoj godini studija napustio je školovanje i franjevački red i otišao na neki tajni zadatak u europsku Tursku na koji su ga poslali Ljudevit Gaj i Albert Nugent. Na tom proputovanju nekako se uspio povezati s tadašnjim srpskim predsjednikom vlade Ilijom Garašanićem i ubrzo je, oko 1848. godine stupio u njegovu službu kao tajni agent. Krajem 1850. godine napustio je Beograd i po svoj prilici otišao na neku tajnu misiju na istočni Balkan. Nastanio se u gradu Seru u grčkoj pokrajini Makedoniji i počeo se, uz političko djelovanje, baviti i prikupljanjem starina, najviše novca i rukopisa po čemu je kasnije postao i poznat. U Seru je upoznao Jelenu, kći puškara Hadži Petra, s kojom se oženio i dobio dvoje djece: kći Martu, rođenu 1864. i sina Iliju, rođenog 1867. godine, kojima je nadio imena svojih roditelja. Verković je u međuvremenu iz nepoznatog razloga prešao na pravoslavlje, pretpostavlja se upravo radi ženidbe ali moguće je i radi dobijanja srpskog državljanstva kako bi se riješio svoga rođenjem steknutog podaništva turskoj državi i dobio kakvu-takvu političku zaštitu živeći u Makedoniji koja je tada bila dio Osmanskog carstva. Pragmatičan i snalažljiv Verković će kasnije isposlovati sebi i talijansko državljanstvo te čak postati talijanski trgovački vicekonzul u Seru. I iako se službeno bavio političkim radom, Verković je istovremeno djelovao na polju onoga što ga je u stvari najviše i zanimalo i za što je u nekoliko svojih pisama tvrdio da je bio od Boga predodređen, a to je prikupljanje starina. Prijelomni trenutak u životu desio mu se 1866. godine kada je u selu Brodi upoznao lokalnog učitelja, popa Jovana Ilijeva Ekonomova kojemu je Verković, kako bi zaštitio njegov identitet, dao ime Gologanov. Ovaj Gologanov je očito primijetio Verkovićevu zaljubljenost idejom da su Slaveni u stvari prastanovnici Europe, koji su došli tu još u vrijeme indoeuropske seobe. Koristeći podatke koje mu je Verković u povjerenju iznosio o svojim vizijama prapovijesti Gologanov je počeo krivotvoriti pjesme koje su sadržavale tobožnje informacije o prapovijesnim vremenima: o dolasku Slavena, o otkriću pisma, metala i alata, o makedonskim vladarima Filipu i Aleksandru pa čak i o mitskom pjevaču Orfeju. Čitajući Verkovićeva pisma ne može se oteti dojmu kako je Verković u stvari navodio Gologanova o čemu da piše. Verković je, naime, smatrao da ima i neke predskazateljske moći, pa je bio uvjeren kako negdje moraju postojati pjesme o, na primjer, Orfeju, iznio bi tu ideju Gologanovu i ponudio izdašnu nagradu ako mu ovaj pro-

nađe takvu pjesmu. Za par mjeseci Gologanov bi mu pjesmu i dostavio. Stručnjaci i brojni analitičari koji su kasnije izučavali ovaj slučaj zaključili su kako Verković nije sudjelovao u krivotvorenju nego je i sam bio žrtva svoje naivnosti i prepredenog učitelja. Umislivši kako je napokon pronašao dokaze za svoje tvrdnje o prapovijesti Slavena, Verković je s tim krivotvorenim pjesmama koje je nazvao „Veda Slavena“ izašao u javnost. Upravo pjesmu o Orfeju poslao je na veliku sveslavensku etnografsku izložbu u Moskvi gdje je vijest odjeknula kao epohalno otkriće i Verković je odlikovan zlatnom medaljom a ubrzo potom izabran je i za redovnog člana moskovskog Društva ljubitelja prirodnih nauka, antropologije i etnologije. O Verkoviću su pisale sve novine i on je u tom trenutku bio na vrhuncu slave. Od tada pa do smrti sav trud će ulagati u nastojanju da popularizira svoje „otkriće“ i stekne sebi slavu i bogatstvo. Međutim, ubrzo se pojavila sumnja u originalnost „Veda“ i znanstvenici su, jedan po jedan, počeli pjesme proglašavati krivotvorinom. Verković je bio osupnut. Ulazio je u polemiku sa svima redom dokazujući na sve moguće načine autentičnost pjesama, no ubrzo je izgubio podršku velike većine znanstvenika. Ali on i dalje nije odustajao. Godine 1874. u Beogradu je tiskao debelu knjigu s 15 „prapovijesnih“ pjesama u izvorniku i prijevodu na francuski jezik koji je u to vrijeme bio jezik znanosti, no tek je izlazak te knjige i uvid u pjesme koje je Verković toliko hvalio, učvrstio znanstvenu javnost u uvjerenju da je riječ o krivotvorinama. Zapadnoeuropski učenjaci pobijali su Verkovićeve stavove, južnoslavenske zemlje su se držale nezainteresiranima i Verković je još kakvu-takvu podršku imao u Rusiji, stoga se početkom 1877. godine, nakrcan brojnim rukopisima, tamo i uputio u pokušaju da nađe podršku svojim uvjerenjima. Namjera mu je, kako to govori u jednom pismu fra Dobroslavu Božiću, bila tamo ostati par mjeseci a zaglavio je u Sankt-

Peterburgu duže od desetljeća i to u krajnjoj bijedi. Njegov ugled duboko se srozao i nije bio u mogućnosti prodati ni one starine i rukopise koji su doista imali neku vrijednost. Jer, iako se zanosio svojim „epohalnim otkrićem“, Verković je ipak dao veliki doprinos južnoslavenskoj, naročito bugarskoj i makedonskoj znanosti, i to mu niti jedan povjesničar koji se bavio njegovim životom ili vremenom nije odrekao. Njegove „Narodne pjesme makedonskih Bugara“ koje je objavio 1860. godine pionirski su poduhvat te vrste u Makedoniji i Bugarskoj kao i „Topografsko-etnografski nacrt Makedonije“ objavljen u Sankt-Peterburgu 1889. godine koji ga je i uspio iščupati iz ruske bijede i donijeti mu doživotnu mirovinu koju mu je u znak zahvalnosti za to djelo dodijelila bugarska Vlada. Verković se 1891. godine iz Rusije vratio u Bugarsku ali i dalje nije mirovao. Vidjevši da nema podršku zapadne Europe, Balkana i Rusije počeo se obraćati kancelaru Njemačkog carstva Ottu von Bismarcku moleći ga da preko cara organizira naučnu ekspediciju u Rodope, planinu u kojoj je Gologanov navodno našao „prapovijesne“ pjesme. Sam Verković, koji je već prešao 70. godinu života, htio je predvoditi tu ekspediciju. Međutim, naglo se razbolio i nakon kraćeg bolovanja umro u Sofiji, 11. siječnja 1894. godine.

Iako je čitav život proveo izvan Posavine, Verković je sačuvarao dio svog posavskog identiteta. U pismima se redovito raspitivao o svojoj rodbini,

prijateljima i poznanicima u Posavini. Pismo fra Dobroslavu Božiću od 29./11. srpnja 1887. godine potpisao je kao „Stipo Verković Ugljarac“ a jednu misao je slikovito pjesnički udesio ovako: „Pomenuti odsievak dakle bijaše predteča, javljajuć, da se rješava bitka najljuća i najstrašnija, kakve nije vidio sviet od vremena, kad je prorok Mojsija na sinajskoj planini od boga dobio ploče sa deset zapoviestih božjih, koju su sa velikom pažnjom i ljubopitnošću motrile sjenke narašatajah prošlih vjekovah starih Arijanah i drugih, a dielila su ju najsilnija dva orijaša, *svjetlost i tama*. Pa gle čudna smišljaja, dragi gospodine! Tako silni orijaši za dieljenje boja nisu htjeli izabrati ravninu Dunava, Evfrata, Oksa, Nila, Žarasvati, Ganga, ili Inda, nego vrlo skučen prostor kukavne lubanje Ugljarčeve.“

U ovim kratkim faktografskim crticama iznesen Verkovićev život samo je grubi oris onoga što je bio njegov životni put. Čitatelj koji se zainteresira za njegovu neobičnu osobnost pronaći će još mnoštvo zanimljivih detalja u spomenutoj Doklešćevoj studiji, ali izravni pristup Stjepanu Verkoviću, njegovim idejama, emocijama i nadasve zanosima omogućiti će mu tek uvid u Verkovićeva rukom pisana svjedočanstva od kojih mu dio nudi i ova knjiga.

STJEPAN VERKOVIĆ**PISMA O ORFEJU****Pismo Stjepana Verkovića Velimiru Gaju o otkriću pjesme o Orfeju**

G. arkeolog Verković javi nam 8 lipnja iz Seresa u Macedoniji, da je našao pjesmu, spievanu tračkim pjesnikom Orfejom (tako je naime telegrafična žica izkrivila viest g. Verkovića, koji bieše javio, da je našao pjesmu o Orfeju), a uredništvo biogradskoga „Vidov dana“ zamolilo je na temelju toga telegrama bërzojavno g. Verkovića, da ga potanje obaviesti o srećnoj toj nalazbini. Sada piše „Vidov dan“ u posljednjem broju:

„Mislimo, da ćemo prijatnu uslugu učiniti publici, ako u listu svome saobćimo pismo, koje smo dobili od čestitoga našega gosp. Verkovića iz Seresa o onoj novosti pronadjenih pjesamah Orfejevih.“

Kao što će poštovani čitaoci vidieti, telegraf nije točno izpunio svoju dužnost, i u miesto da je kazao: „pjesmu o Orfeju“, rekao je: „pjesmu Orfejevu“. G. Verković popravlja tu pogrešku. Ali da li se je tim umalila vriednost pronalazku? Nebismo rekli. Ni jedno slavensko pleme – u koliko nam je poznato – nema pjesamah o Orfeju, a budući ih ima medju macedonskimi Slaveni, to možda će i biti, da je ovaj do sada samo mitički car pjesnikah doista bio carpiesnik porekla slavenskoga, komu se tragovi bića u tamošnjih stranah povlače u najstariju siedinu čoviečanstva. A čini nam se, da i ta okolnost, što pjesme ove nisu ograničene na jedno miesto, niti su na pergamentu sačuvane, već živu u ustih naroda, daje ovomu pronalazku još veću važnost. Narodna, u narodu sačuvana tradicija uvijek pokazuje, da nešto u stvari ima, a izmišljena ili podmetnuta nemože biti kao što biva s pisanimi spomenici, a ovako se nešto lani i dogodilo u Škotskoj. Stihovi pak, koje nam je gp. Verković imao ljubav priobćiti, za čudo su sadëržinom svojom nalik na ono, što se po mitologiji o Orfeju priča. Mi naravno neizričemo ovdie stručnoga suda, ali mislimo, da pronalazak ovih pjesamah ima neizkazanu vriednost za slavensku nauku, vieštinu, poeziju, kao i istoriju. Tko zna, kako će nam ove pjesme razsvietliti siedo doba slavenske starodavnosti? A zar može to dati povoda novomu izpitivanju? Mi se mnogo uzdamo u budućnost, koja se odtuda može razviti.

Zanimljivo pismo g. Verkovića ovo je:

U Serezu, 26. lipnja 1867.

Gospodine!

Hitim odgovoriti na vaše štovano pismo od 18. o. m.

Ovdašnja ili solunska telegrafija morala je vërlo izkriviti i osakatiti moju depešu, jerbo nisam kazao, da je rečena pjesma sastavljena od Orfeja ili – kao što u njoj izriekom stoji – Orfena, nego da je o Orfeju, slavenska narodna, koja ima osam stotinah petdeset i dva stiha, a ne osam stotinah dvadeset i dva, kao što u novinah stoji.

Sa svim tim netreba da se smutite, kad doznate, da se pomenuta pjesma nije sačuvala na pergamentu nego u ustih narodah, prelazeći od otca na sina; jerbo je sadëržaja tako čudnoga i uzvišenoga, da će morati

isti efekat i posljedice proizvesti, kao kad bi i pergamentni spomenik bila. Nadam se dakle da nećete morati uzimati natrag ono, što ste o ovoj divnoj pjesmi kazali, nego da ćete imati priliku da i više što god kažete o tom za slavenstvo velevažnom otkrivenju. – Radi vašega umirenja nužno je, da vam ovo kažem.

21. svibnja ja sam preko telegrafa javio za rečenu pjesmu u Moskvu etnografskomu komitetu, – a na dva dana zatim poslao sam mu u viernom prepisu i samo pjesmu. Nakon 15 danah dobijem telegram od komiteta, u kom mi javlja da pristaje na sve moje uslove, i vèrhu svega da mi je dekretirao zlatnu medalju, poštom nisam još nikakva obširnijeg izvještaja dobio.

Istina, ja sam poslao u Moskvu nekoliko macedonskih nošnjah, no za njih nije bilo pomena ni o kakvih uslovih, nego samo za pjesmu kazao sam, šta mislim, pod kakvim bi uslovom želio da se našampa. U ostalom nevierujem da je bila potreba slati mi telegram za nošnje. Ja dakle sudim da je telegram poslan povodom pjesme o Orfeju, a što bi bio znak da je ona veliku važnost pobudila kod naučenikah u Moskvi. Ja se za cijelo nadam da će ovih danah u ruskih novinah biti što god o pomenutoj pjesmi; pritèpite se dakle, dok nevidite, šta će o njoj učeni Rusi kazati, i poslie moći ćete opet koju prosboriti o njoj, – a nadam se, da ćete ju skorom i štampanu imati.

Jučer sam dobio pismo od jednoga prijatelja, koji mi pomaže u mome trudnom preduzeću, pa mi javlja da je doznao, da i drugih pjesamah ima o Orfeju po njegovoj planinskoj okolici. Ja sam mu smiesta odgovorio i umolio ga, da podje nezdèržno pomenute pjesme prepisati.

Od ove pjesme, koju sam poslao u Moskvu, stavljam ovdie dva tri stiha da se zadovolji vaše ljubopitstvo.

„Taja darba Orfen si ne ima, „Lju si ima sarce svirka da se sviri; „Lju de ide vo rjaki si svirka darži:

„Koga zasviri taja judinska svirka,

„Sički judi se na pole zbirat,

„Da si slušet ščo e taja svirka?

„So koja dur i planini zaigravat ta se ljulet,

„Kak se ljule malko dete vo zlatna ljulka!“

Ostajem s neograničenim poštovanjem

Vaš

St. I. Verković

(*Narodne novine*, XXXIII/155, Zagreb 9. VII. 1867., str. 3)

ORFENOVA ŽENIDBA KĆERKOM KRALJA ARAPSKOGA

(odlomak)

Oj Orfene, mladi si mi svirče!
Svim junakam nešto je na srcu,
Nekom luk, nekom sablja vita;
S lukom sitnu divljač lovit idu,
Sabljom na Judejskom polju biju,
Jedni drugim slavno ime stiču.
Nije Orfenu, junaku mladom
Na srcu ni luk ni sablja vita,
Niti lukom sitnu divljač lovit,
Staroj majci ulov da donese,
Večericu slatku da zgotovi,
Kada ona za trpezu sjedne
Da blaguje divljač ulovljenu,
I Orfena hvalom da pohvale
Da joj sin je junak nad junakam!
Nit za sablju srca ne imade
I on da se na Judejskom polju bije
Slavu svome imenu da stekne,
Sve Židove čudom da začudi.
Takvog dara Orfen ne imade.

Ima srce sviralu da svira,
Gdje god dođe u ruci mu svirala,
Kad zasniva judejsku sviralu,
Svi Židovi na Polju se skupe,
Da počuju kakva je to svirka
S kojom čak i planina igra
Te se ljulja ko djeca u ljulji!
Orfen rasto, velik ponarasto
Dođe njemu vakat da se ženi.
Svi Židovi za zeta ga žele,
Svoje kćeri i unuke nude.
Ni jedna mu na srcu ne leži!
Već on traži djevu sebi ravnu,
Na licu joj sunašce da sija,
Kosa da joj po zemlji se vuče.
Staroj majci dopuštenje traži,
Da ga pusti svijetom on da hodi,
Ljubu ravnu sebi da pronade,

Ne bil' naš'o onu koju išće.
Dopuštenje on od majke traži,
Al' mu ona dopuštenja neda:
„Miruj sinko, ne hodi po svijetu,
Jednog tebe samo ima majka!
Na toj svirci će ti zavidjeti –
Tebe će mi mlada pogubiti –
Pet dušmana imam, i sve Židi.
Tužna majka kud tad da se djene?
Kako sjedit u dvoru samotna
Sama kano ptica kukavica?“
Orfen njojzi vako odgovori:

Oj ti, majko, stara Židovkinjo!
Nemoj da te zato brige more!
Ja sviralom sve dušmane smamim
Da se sa mnom još i pobratime;
Samo ja od tebe molbu tražim,
Da ti meni dopuštenje dadeš,
Da pohodim svijetom cijelim,
Da idem u zemlju Arabiju.
U kralja arapskog deset djeva,
I od svake jarko sunce grije!

Preveli s bugarskog Marko MATOLIĆ i Žarko MILENIĆ

КАΦΑΝΟΛΟΓΙЈА
КАFANOLOGIЈА

МУХАРЕМ ПЕРВИЋ**ДВА ЕСЕЈА О КАФАНИ**

I

ОТРОВ И ПРОТИВОТРОВ

Зашто људи добар део живота проведу у кафанама, ресторанима, бифеима, бистроима? Шта их тамо чека! Коме се указују и приказују. Коме се приказују показују, коме последње кинте и то мало здравља остављају. Елиот каже за историју да је и лек и отров. То бисмо могли рећи и за кафану.

Да ли је ствар у разговору, у људској потреби да говоре, или исто тако дубокој потреби да деле са људима бригу, бол, радост, патњу, дилему? Иако туђа брига лако поред туђег срца пролази, ипак је човеку некако лакше, све му се чини да кафанска саосећања нису измишљотина, привид?

Али и привид је, можда, најсигурнија утеха! Кафана је, на свој начин, привид присуства и осећања да нас неко чека, да смо неком потребни, да нас неко очекује и помиње, свеједно што нисмо Хамлети!

Кад разговарате са човеком, ако сте вични и проицљиви разликујете човека кафане и човека породице као што се градови са позориштем разликују од градова без позоришта. Кафана је сцена, али не она на гостовању у непознатом граду! У кафани си некако код куће и изван куће истовремено. Уласком у кафану као да се растерећујеш разних кућних мука и брига. Наравно, фајронт је неизбежан а мука коју смо на тренутак потиснули, сада је још већа и болнија. Кафана је отров и противотров. И где год били, куда год да одете, чини вам се да вас се у вашој кафани сећају, да вас спомињу, и да им је без вас досадно! Људи имају куће да би уживали у задовољствима да их напусте, бар с времена на време!

У кафани вас воле и они који вас не трпе, оговарају и они који вас цене. Кафана је једина топла туђина. Немаш куда, али у кафану увек можеш! Највећа сцена, кафана обликује посебне глумце; сваки гост има неку врсту дара: један је брбљив, други уме да слуша, трећи увесељава. четврти зна на стотине вицева, пети мисли своју бригу где му је супруга, деца шта раде? Никог довољно не познајете и нико вас не зна у прсте али сви сте начули један за другог. Гурмански ум кафаном шири и расипа причу, радост, смех! Догађаји из војске, ђачки, кафански, ловачки; прилика да причаш шта ти падне на памет! Можеш бити првак у пливању, шаху; кафанска је прича моћна, лако се шири, готово је универзална.

Можете написати неколико романа, ТВ серија, па за вас опет једва да су чули! Али „чувени“ кафански приповедачи дуго остају у памћењу неуморних кафанаца. Нема места на кугли земаљској где можете

видети и срести разноликије људе и лица него у кафани. Једнима је стало до лепоте, другима до добре клопе, трећи су ту тек да се укажу, а четврти гасе жеђ и самоћу. У кафани, човек је празно буре које се постепено пуни, пивом, вином, ракијом, бризлама, свадбарским купусом, штоо укупно увећава празнину која човека у кафану гони.

Нарцизам је дубоко одличје кафанских људина. Углавном им није превише стало до жена, а и скупо је то! Ваља се изборити за сопствено место и рејтинг у кафанском друштанцу. Разлика између жена и мушкараца ретко где је тако видљива као у кафани. На први поглед мушкараци су у кафани важне персоне, али и то је привид. Лепота царује, лова буши где бургија неће.

Приметили сте: женски гласови у кафани су присутнији и наглашенији у комичним ситуацијама. Жене се за кафанским столовима најчешће смеју. „Мушки“ су „фини“ док не почну чувене расправе чији предмет може бити нешто посве безначајно. Место где се свако може правити важан, кафана је демократска институција, и мада не мора бити блатњава, грех је кафану претварати у апотеку. И луди и умни, сви су у кафани мање или више остварени, песници, архитекте, наратори, у сваком случају већи су и јачи него што иначе јесу. Шта у кафанама налазимо, не знам; шта у кафанама губимо још мање знам. Можда је најважније што су ресторан или кафана места која окупљају људе, свеједно што изненада може избити страснија или мање страсна туча, или пући нека чаша! Кафана су институције високог ранга и не треба их запостављати, на брзину мењати, а још мање затварати. Како год да окренеш, у сиромашком животу кафана је место сусрета без посебних дозвола и пропусница! Млава, Зора, Шуматовац, Орач, Каленић, Вечити младожења, кафана поред Уне, Сане или Расине, Мораве, у Митровом Пољу, у Кожетину, код Баћка, Раце, Туте, свака на свој начин и чиста и прљава, пуна мува, мириса јефтиног вина, као и оне „господске“, нуде толико различитих специјалитета, лудости, мудрости, љубавних и финансијских јада да им није лако одолети.

II

КАФАНА БР. 2

Србија има сто лица а кафана безброј. У кафани, место на коме убијамо време мислећи да га интензивно и облапорно ждеремо, у тој задимљеној чекаоници свих чекања и одлагања свега што се одложити не може, дешава се да чујете чудовишне реченице, да видите људе и лица које нигде другде видети не можете. Кафана, ресторани, бистрои, бифеи, крчме су јефтине позоришне сцене, на које узлећу људи којима друге сцене недостају, на којима се говоре језици небројиви, непрепознатљиви, или одвећ уведене, баналне неостварености и жалопојке. Али како би неоствареност, промашеност, ране људске, могли бити банални! Можда је само

моћ аке овизражавања ових људи сиромашног живота и речника немоћна да би изразила њихове јаде.

Осећате ли облаке ове плитке и отуда још болније кафанске жудње! Да пукнеш од беса и туге, да клекнеш и поклониш се обиљу људске немоћи која се као кругла пива или флаша руменог вина разлива кафанским столовима. У кафанама људи говоре наглас, али пре свега свако са собом, у себи, ловећи час када ће «развијати» свој случај! Али ваља бити стрпљив, сачекати свој ред и не злоупотребљавати одвише време Других, који такође чекају ред, вребају прилику да истрче на сцену.

И како време одмиче, осећај ошамућености расте и шири се, испуњава густи ваздух ресторана. Иако се већина ових људи сусрећу на истом месту, готово сваки дан, они говоре гласом раздвојености, умора, терета, неке непрепознате заједничке судбине, или нечег што сваки дан у дугим брбљањима деле, али никако не успевају да поделе. Нека уморна жудња, или огрезлост и опуштеност бију из ових лица, из њихових очију и дрхтавих прстију који не испуштају цигарету. Кафанска бизарност и безизлазност, говор рутине и навике, спортске и сексуалне приче и асоцијације; што брбљање дужи траје а вино обилније тече кафанци се дубље стропоштавају до огољености и обнажености говора тела и душа. Начас изгледа да је у овом ћаскању још присутна логика и здрав разум кафанских шмекера.

Човек би у дубину, увек би да у нешто утоне, и није му, бар већини, особито стало до свести и самосвести. Али није лако избећи, отарасити се себе! Кафанац може, док тоне у алкохол, још утонуту? Дакако, чини му се, или му се бар извесно време чини да није реч о нестајању, посебно да није реч у нестајању у алкохолу! Кафанац дуго има илузију да се у кафанском животу његов живот враћа или бар приближава правом животу, да ће дубински садржај и смисао, величину, који му недостају пронаћи у кафани и њеној магији нарастања. Ја себе ту видим и налазим, уверава полупијани човек запуштену средовечну плавушу која му, по ко зна који пут, држи исту придику о штетности кафане, запуштању породице, деце. Само ту могу да те нађем сваки дан, дере се рашчупана плавуша, а ти, па ти губиш време, паре па и себе, а изгубићеш и мене ако тако наставиш!

Одиста, оно што је у човеку било лажно, а тога није мало, особито је речито у кафанској кореографији и инсценацији. За разлику од кафанског човека «камен озбиљно говори о ономе што скрива» (Валери). Језик приближава, чини јаснијим мутнеж и сан у немој, безрекој души. Али не заборавите: ништа не видимо сасвим јасно; можда и видимо у различитим нијансама таме. Видимо, опажамо помало, да бисмо могли да мислимо о недостатку и празнини, несагледивости. Разум је добар доказ сопствене ограничености; и док је разум разуман, он не храни охолост и претенциозност, не подстиче нити повлашћује било које чуло, субјекат или објекат. Знање је тип претпоставки, представа које без ове замућености не

би ни биле могуће ни одрживе.

Песма није само свечаност, ни само игра. Кажемо, и када недовољно знамо шта је наш свакодневни свет; поезија је «нешто друго». А ово «нешто друго» може се коментарисати у недоглед. Венци и изгажени венци; свечаност је завршена, али у пепелу није крај приче. Сујеверно је веровати да имамо тешкоћа да говоримо о почетку; зашто би нам прича о крају била доступнија. Говорећи о ономе што као да постоји, говор се окупља и искупљује, у перспективу као у слутњу, и нуди нам тек необухватну расутоост и моћ изражавања нејасно се у различитом степену приближава овој или оној ствари привидног живота. Другачији живот не препознајемо. Дефинисати, како крупна реч; ни границе своје душе, или тела, не знамо; тек неизвесно и нејасно простирање речи...

МОМО КАПОР

РАЗМИШЉАЊА ДОКОНОГ ШЕТАЧА

I

МАГИЈА КЛУБА КЊИЖЕВНИКА

Имате ли резервацију? – упита ме једна од две плавокосе лепотице у строгим костимима хостеса у холу Клуба књижевника у Француској 7. Једна од њих држала је у рукама велику књигу резервација. Хол је био као препорођен; у лустеру су радиле све сијалице, уместо оних две ради штедње, са тепиха је била усисана прашина многих стилских сригура и метафора која су на ђоновима својих ципела остављале генерације београдских књижевника.

– Имате ли резервацију? – понови она млада лепотица. Нашао сам се у чуду. Пре ових девојчица, ту су стајале разноврзне сиве сподобе, најчувенија од њих била је баба Рада – кербер на улазу у Клуб књижевности. Због хладноће хола бивала је одевена у неколико наслага ручно плетених џемпера који су извиривали један испод другог а на ногама је због проширених вена носила пантофле. Била је најстрожа и најнемилосрднија чуварка у Клубу, а легенда каже да једанпут није пустила унутра ни Иву Андрића, који се пун обзира срамежљиво шапатам представио. „Овуда сваке вечери прође и пет Ива Андрића!” – рекла је баба Рада. – Могао си да изабереш и нешто оригиналније. На срећу, увео га је неки случајан гост који је објаснио баба Ради да се заиста ради о нобеловцу. Укратко, било је младом писцу много теже да поред Раде уђе у Клуб, него поред Михиза у књижевност.

Имам ли резервацију? Имам, још од 1956. када се ти девојчице ниси још ни родила, а нису се родили чак ни твоји родитељи. Моја резервација су сви столови са којих ме позову а им се придружим, а најчешће шанк.

Био је блузгав новембар са немилосрдном кошавом, а млади режисер Бора Драшковић и ја кретали смо се пешке према Студентском граду где сам се као илегалцац шверцовао код њега. Били смо гладни па нам се чинило да су нам стомаци слепљени уз кичму, без динара у џепу. Тада наиђе наш млади колега М. М. који је већ почињао да стиче славу и стомак, али ни он није имао кинте да нам позајми за две куване виршле у земички у киоску код „Москве”. Но, имао је већ креду у Клубу књижевника, па нас одведе тамо и наручи нам две густе телеће чор-бе са милерамом. Никада у животу нисам појео бољу телећу чорбу. И данас по свету по чувеним ресторанима тражим без успеха тај укус. У Клубу књижевника било је топло и миришљаво; ту су се мешали мириси најскупљих парфема тог времена („црна мачка” и „покошено сено”) са запршком која је куљала из отворених врата кухиње и димом који се дизао из пладњева пуних јагњећег печења.

Кроз Клуб су промицале најчувеније личности тог доба: познати глумци и глумице, моћни критичари, дугокоси песници, право чудо! Ово би много боље од мене описао мој покојни пријатељ Тирке, који је последње недеље свог живота провео за округлим столом испод шанка пијући виски, јер су лекари дигли руке од њега. Али, ево, и ја овакав какав сам, једва вас допадох!

Укратко, након шест месеци реновирања Клуба, Београд је био као оглувео. Уведени су клима уређаји, нове завесе, повраћен је сјај старом паркету, столњаци и салвете су блиставо бели, прибор за јело савршен, али као да нам недостају они местимично прогорени и искрзани столњаци, шупље салвете и Будина окраћала бела блуза јер је сада елегантно обучен у тамни ансамбл са краватом. И још нешто: недостаје и она слатка неизвесност колики ће рачун да буде кад вам Буда приђе са оловком и својим блоком и одока оцени колико треба да платите. Сада вам у једну чашу стижу прецизно одштампани електронски рачуни, тако да изненађења нема.

Некада је овде знало бити писаца, највећи број по квадратном метру у Европи. Данас случајно наиђе један или два. Клуб је испунио неки много лепши, фини млади богати свет.

У историји Клуба догодиле су се само две туче. Једанпут, негде педесетих, Зуко Џумхур седећи за столом са песником Бранком В. Радичевићем тврдио је да су они Турци, када су дошли овамо, скидали Србе са грана, на шта га је Мач истога часа нокаутирао. Када се вратио испод стола, наставили су овај занимљиви разговор као да ништа није било. Други пут су се код телефона у предсобљу потукли Данило Киш и Миодраг Булатовић. Ја сам их развађао и при том добио ударац у плексус, не знам од кога.

Нови власници су ми показали и нову кухињу која личи на научну лабораторију. Из ње је нестао легендарни зеленкасти креденац у чијој је једној од фиока чувана најдрагоценија збирка у историји српске књижевности: дебели свежањ неплаћених рачуна обавијен црвенкастом гумицом. Боже, колико великих имена у тој малој антологији великог ждраћа без покрића, колико гушчијих џигерица, телећих коленица, вина и сарми у зељљу, колико кришки мирабо и надалеко познатих кремпита... Буда је наследио ове рачуне од свог ортака, покојног Иве Кусалића, и уредно је допуњавао ту антологију. Био сам педесет година хроничар овог места, а једном сам написао: Веома је тешко говорити о три подрумске просторије у којима сваке ноћи има грађе за најмање три саге или три овећа романа. Рећи ћу само да у Београду нема места које изазива толико опречних мишљења, као што је Клуб књижевника. Од болесне привлачности, с којом један део гостију на моје сопствене очи стари и гоји се за својим сталним столовима изнад зељаница, похованог качкаваља, хладне гушчије џигерице, јагњећих пикљева и неупоредивих кремпита, ево, већ деценијама, преко оних што углавном пију и оних који нити пију нити једу, већ воде бескрајне монологе, до узвишених херметичних духова који не пропуштају прилику да у разговору нагласе како

„њихова нога још није прекорачила праг тог профанисаног места” – колико љубави, мржње, одбојности и привлачности, облапорности, уживања, навика, колико свега, осим једне ствари – равнодушности! И усред тог животног метежа, у коме се уметност, страст, амбиције, политика и лукавство преплићу са гастрономијом, свежим вестима из проверених извора, нагађања са предсказањима, сплетке са луцидним тренуцима, гастритиси са глађу за успехом, кретала се годиинама, све до смрти, легендарна фигура најславнијег југословенског угоститеља Иве Кусалића, родом из Ћилипа код Дубровника, који је са подједнаком учтивошћу и ватиканском притворношћу служио и песнике, који пију на вересију, и крунисане главе, уважене академике, нобеловце и аматере, таленте и обожаваоце, моћне и проказане, изелице и аскете – вртоглави паноптикум фигура што искрсавају из магле, играју једно време на сцени и поново се губе у ништавилу, заборау или слави.

– где су сад они људи? – пита ме Буда стојећи поред шанка у новом оделу. – Била су само три човека у читавом Београду који су могли да поједу јагњћу главу ножем и виљушком, не додирујући је прстима: Милан Бартош, Пеко Дапчевић и Милан Богдановић...

Иво је целог живота живео скромно и штедео да направи цркву у свом родном крају, Ћилипима крај Дубровника, и кућу у Цавтату, обе су срушене у последњем рату, а највећи део зарађених пара био је тако добро сакривен да га нису пронашли ни наследници. Госпар Иво, шеф послуге папског нунција у Светосавској улици за време рата, био је највећи господин кога сам икада упознао. Нас неколико писаца предлагало га је више пута да добије Октобарску награду града Београда за књижевност – учинио је за њу много више него многа пискарала. Није је добио.

За округлим столом покрај шанска редовно је вечеравао стари писац историјских романа Душан Баранин. У својим делима, Баранин се није много мучио око описа природе: пролеће је увек пролеће, а зима зима, чему измишљати? У једној свесци имао је записане описе четири годишња доба. У пролеће се увек топио лед на рекама и враћале су се птице из топлијих крајева. Зимом је све било прекривено белином и стопама у снегу; кад затреба нешто од тога, Баранин извуче свеску и то препише да се не би замајавао око тога. Вечерао је обично три листа пршута, парче сира и три маслинке.

У Клубу се још увек после поноћи, у диму и алкохолним измаглицама, препричава случај како је једанпут Баранин седећи међу писцима, где је био и Данило Киш, покушао виљушком д анабоде једну маслину која одскакута преко ивице тањира и бежећи од његове виљушке покрај чаша, сланика и карафиндла, докторља се до Данила Киша који је једним вештим покретом набоде на чачкалицу коју је држао у руци.

«Овако се то ради, мој Душане!» рече Киш.

«Лако ти је, кад сам је ја изморио...» одговара Баранин.

Једанпут смо га чекали да се први пут врати из иностранства са Запада јер је ишао у Беч да пронађе нешто у тамошњим архивама.

– Части ти, Душане – упита га Матија Бећковић – како је на Западу?
 – Како? Никако! – одговори Баранин. – То ти је једна алијенација, право отуђење; тамо, на примјер, не мореш ни лимунаду попити а да не платиш!

– Имате ли резервацију?

– Немам – рекао сам, па ме млада дама, придржавајући ме за лакат да не паднем низ степенице, одведе да ми нађе место. Мислио сам да ће ме одвести до Тиркетовог стола, али га није било.

Ни Тиркета ни стола.

II

КАФЕ «МАЖЕСТИК»

Најотменији београдски хотел, „Мажестик“, отворен је 1937, баш оне године када сам се и ја случајно родио, али у њега сам ушао први пут тек осамнаест година касније, са страхом сиромашног рођака из провинције од блиставих огледала, великог, прашњавог персијског тепиха и строгог ливрејисаног шефа сале џиновског раста, који је чувао улаз у ово светилиште отмености. Хотел који се налази на двадесетак корака од Кнез Михаилове, готово неприметан, ушущан околним зградама, пројектовао је и саградио архитекта Минић, који је за себе задржао последњи спрат-пентхауз. Лифт је био обложен најфинијом јапанском свилом, толико тесан да су се двоје, који би ушли у њега, осећали као у загрљају. Мирисао је на скупе парфеме.

Живот „Мажестика“ одвијао се слично моме (прошли смо кроз сличне ствари); до рата су у њему седела београдска господа уз капучинере, за време рата Немци, а после, у зиму четрдесет четврте, у њега се уселише западне амбасаде које још нису имале своје зграде, тако да је свака амбасада добила по собу-две. У једној од њих, британској, живео је и велики енглески писац Лоренс Дарел, аутор Александријског квартета, као шпијун – званично, скромни аташе за штампу. Одатле је писао своја саркастична писма Хенрију Милеру о Београду, који је за њега био један од најружнијих градова Европе, и о суморним Београђанима, необријаним и без свих зуба, без осмеха и радости, у свеопштем сивилу новог режима. Написао је и роман о нама: Бели орлови над Србијом.

У кафе „Мажестика“, у коме су сем дипломата, седеле прве послератне курве и удбаши који су све контролисали, улазило се са специјалним пропусницама које су поседовали само изабрани. Ту су чај у пет сати пили гојазни, бриљантни Винавер у уфлеканом оделу са великом торбом, Милан Богдановић, надреалиста Љубиша Јоцић, незаобилазни Зуко Џумхур, госпођа Јулија Најман и стари преводиоци. Београд је пун зависти гледао тај раскошни, удобни кафе кроз велика стакла излога, која су се зачудо, за разлику од осталих, прала сваког дана. Затим настадоше бурна времена, некуда нестадоше госпође курве, странци добише своје амбасаде, а у кафеу остаде само за

једним столом острвце бивших полицајаца, пензионисаних заједно са Александром Ранковићем. Били су махом Црногорци па се њихов мермерни сточић све више претварао у црвоточни дрвени астал цетињске „Локанде“, а за њим их је знало седети и по петнаестак уз кафе и лозове ракије, са свеже одштампаном „Борбом“ у џепу. После свега што су изгубили, остала им је навика да контролишу сталне госте „Мажестика“. Мажестик – трећи сто, десно, назив је већ одавно заборављене књиге коју је о њима написао шведски дописник из Југославије и објавио у Стокхолму.

Домаћин стола био је Миленко Миловић, отмен човек средњих година са однегованим риђом им брковима, скупоцеом лулом у зубима, сакоима од кашмира и блиставим „балијевим“ ципелама. Титов преводилац, знао је савршено норвешки и шведски јер је тамо био у логору, а био је и носилац њиховог највишег одликовања „Поларне звезде“. Стизао је први у „Мажестик“, наручивао кафу, а за њим су долазили и остали, које су жене вероватно истерале из куће да им не досађују: бивши министри, амбасадори, команданти Голог отока, иследници и њихове жртве, које је време измирило. Какав је био В. Д. као иследник? Питао сам некада чувеног фудбалера Шкобу Божовића, голооточанина, а он ми рече да је знао да одалами шаком, али да је после, као случајно, заборављао кутију цигара да би имали шта да пуше. Ту је седео и Лајо Лабудовић, командант Одред за ликвидацију народних издајника 1944. Веома мршав, висок човек, сломљеног носа, истакнутих јагодица и жмиркавих, опасних очију. Непрестано је дугим вретенастим прстима окретао по столу упаљач или шибицу док му је „откачена“ нога ударала стално о патос откривајући унутрашњу напетост. Легенда каже да су у његову канцеларију, док су се чули плотуни стрељачког вода из дворишта затвора, увели, у и, у то то време, најлепшу београдску глумицу. Са ногама на столу, Лујо јој пружи лист хартије и оловку: «Пиши, курво, са којим си све фашистима спавала?» „Опростите, госн комесар“ – рече она – „да ли бисте ми дали још један лист хартије?“ У том тренутку, као без душе, у канцеларију утрча Жорж Скригин, загребачки балетан, руски емигрант, који је старом „лајком“, коју је случајно понео, у партизане, направио најлепше и најчувеније Титове портрете за време рата и рече Лаји да је другарица сарађивала са партизанима и да је он овог тренутка узима за жену, наша глумица, загрљена с њим, њишући њим изазовно боковима изађе из канцеларије – предворја смрти. Лајо се до смрти кајао што је није ликвидирао на време.

Поред Жоржа Скригина, у кафеу је редовно за тим столом седео и режисер Браслав Борозан, првоборац и брат сплитског народног хероја. Имао је обичај да у кафе доведе и свог малог фокстеријера, зими одевеног у прслук од шкотског твида.

„Да сам те срео четрдесет и четврте са тим пашчетом – говорио му је Лајо Лабудовић – не би живу главу извукли ни ти ни он!“

„А и ја тебе да сам видио у том америчком џинсу послите рата – одговарао је Борозан – не би се ни ти добро провео...“

Но, душа стола (нека буде забележено и његово име), био је Дуко Ђетковић, брат народног хероја Јелене Ђетковић, отежао човек огромне трбушине, у уфлеканом сакоу и раздрљеној кошуљи, с цигаром која му је стално висила у углу усана, чији је пепео падао на ревере; фанатични обожавалац Руса, који је завршио полицијску академију у Москви. „На зиду моје учионице стајала је слика човјека челично плавијех очију – говорио нам је Дуко о портрету Ђержинског – испод које је писало СА МАРКСОМ У ЛИЈЕВОЈ А КНУТОМ У ДЕСНОЈ РУЦИ”.

Шта ово би, Дуко, питали смо Данило Киш и ја Ђетковића оног давног лета, 1968, када су Руси ушли у Чехословачку, а он нам одговори да су “мали народи чип у игри покера великијех сила!” Добро, Дуко, питали смо га, шта ћеш да нам урадиш кад Руси дођу у Београд? “Ево, овако – говорио је Дуко – пред кућу ви дође црна ‘волга (то је за ње-га био најлуксузнији аутомобил на свету), и одвезе вас на границу. Марш на Запад! Моремо ли ти писат, Дуко? Морете. Ето ти кроз годину дана писма: Моремо ли се вrnут? Морете. На границу, на оном истом мјесту чека вас она иста црна волга. Ето их иду, Данило и Моча, са онијем говнима - парфемима, калодонтима и дезодорансима.... Ђе ћемо сад, Дуко? У колхоз, па описуј!” Сироти Дука умро је мало времена пошто су га пустили из луднице јер је покушао да пошаље три телеграма упозорења Мао Цедунгу. Брежњеву и Титу да Запад радн на пропасти комунзма. Био је сјајан шахиста и знао је Горски вијенац напамет; нека му је лака земља.

Кад год бих отигао око подне за њихов сто. управо су јуришали на Немце или освајали неки град.

– Сјутрадан паде Прозор!” причао је Лајо Лабудовић.

„Па. јесте ли га однели код стаклоресца?” упитах.

Једва смирише Лају да ме не задави. Ускоро, он настави причу о томе како су заузели Кључ, на шта прсних поново у смех. „Шта се смијеш?” полуде он. „Знаш ли ти, уопште, ђе је Кључ?”

„Како да не знам” рекао сам, „кључ је под отирачем...”

Једног дана сам им рекао да се чистачице „Мажестика” жале што не могу да сакупе све чауре под столом после њихових разговора.

„Ти си наше дијете, Мочо” – говорили су ми – “но су те завели ови Западњаџи”...

Кад данас мислим о тој реченици, изгледа ми све тачнија.

Три стола даље, у дубини кафеа, у његовом самом углу, седели су пензионисани глумци: Милена Врсјакова (жена Пеке Дапчевића), Љубинка Бобић, предратни карактерни драмски љубавник Ничачевић, који је отмено пушио на дугачкој муштики, Мирко Милосављевић, који није био претерано склон женском роду, ногу пребачених једна преко друге, огрнут дугим шалом попут Тулуз-Лотрековог Аристида Бријана; зверкао је по „Мажестику”, када би угледао неке младе људе. Једанпут, док сам седео са Матијом Бећковићем, кокетно погледавши нас, Милосављевић извуче из џепа пудријеру и напудериса се.

„Какав је ово град?” – рече Матић. – „Човек не може ни да се напудерише у кафани, а да га одмах не прогласе педером...”

„Господине Капор” – говорио ми је када бих сео за његов сто – “ја вам се чудим што седите са оним убицама”.

„Што сједиш с онијем педерима?” говорили су ми сдруге стране бивши удбаша.

„Знате, 1944” – причао ми је једанпут Мирко Милосављевић – “на ходнику у Народном позоришту срете ме Љубиша Јовановић у кожном капуту и звизну ми шамарчину из чиста мира. – Зар си још жив, стоко? рече. И тако ме избаце из театра. Куда ћу, шта ћу, за мене је театар жи-вот, неко ми рече да одем у Агитпроп код Радована Зоговића, који је тамо био главни, и да га замолим да ме врате, а Агитпроп је био у Мадери (увек је то била опасна кафана), одем ја тамо и кажем Зоговићу да је театар за мене живот, а он ми вели да се жури код Старог и да му то испричам у колима, а ја, знате, не бих у кола с њим: они вас убију и избаце напоље, него би радије да дођем сутрадан. Сутрадан он чита Борбу, а на столу му, с једне стране пиштољ, а са друге лењир; никада нећу сазнати шта ће му тај лењир. У једном часу, он извуче фиоку из свог стола и баци је на мене. Кад, имам шта да видим: пуна исечака из новина и фотографја мојих представа за време рата. Баш сам почео да их разгледам. одушевљен што их видим, кад он скочи иза стола, подиже ме у ваздух и дрекну: Док смо ми гинули, ти си играо фашистима! Откуд ја знам ко је био у сали, госн Зоговићу, рекао сам, не цепам ја карте, а он врисну: Знаш ли ти уопште шта је то фашизам? Како да не знам, рекао сам, па ја сам пре рата завршио права. Шта је фашизам? – понови он. Па, то вам је кад је једна партија на власти! – рекао сам, а он ме баци кроз стаклена врата и ја падох право на Владу Дедијера, свог друга с факултета, који се спремао да уђе. Мислите да ме је придржао? Ма ни говора, само ме је гурнуо низ степенице. Од тада му се више не јављам, да знате...”

„Јеба ли ти оно мене два ест шесте, Никац?” упита карактерног глумца Никачевића Љубинка Бобић после трећег вињака.

„За име бога, Бобо, шта ти пада на памет!”, одговори овај лепа старац. У „Мажестику” је редовно одседао и Крлежа, који је у ресторану, прекривен белим убрусом, јео гуску на подварку, пио црно вино и примао пријатеље за сто.

Онда је једне године за директора хотела дошао Мија Батричевић и однекуд довукао црни концертни клавир на коме је пре подне, увертире Штрауса, Супеа и Офенбаха, прелудирала једна стара дама. Увео је и покретну витрину са колачима, на точкићима, а црногорски сто прекрио снежнобелим батистаним столњаком и на њега поставио сервисе за доручак. Остали Црногорци нису му могли ништа; био је из боље породице од њихових. Батричевић.

Нестали су без трага из „Мажестика” док им је госпођа Смрт придржавала капуте и мантиле на гардероби.

За трећим столом десно, у кафеу „Мажестик” затекао сам три девојчице како се кикоћу изнад кестен-пиреа, чији им је шлаг остајао на врховима носа, и не сањајући да седе на месту где је историја пила кафе и лозове ракије.

ЗИЈА ДИЗДАРЕВИЋ

У БОСАНСКОЈ КАФАНИ

Сједе људи.

Преко сасушених усана, из дубине сагорјелих плућа, куља и вуче се дим. Иде тромо, слаже се, колутови се гомилају на средини кафане и испуњавају је све до свода. А људи сједе, непокретни. Ноге прекрштене, мисли досадно нејасне као полубијел дим што се повлачи околу. Лица се не разазнају, чалме и фесови на час се чудно издуже, протегну, добију фантастичне изгледе у покојем новом валу дима, неко се искашље, а за »оџаком« зазвечи џезва.

- Расиме, једну и два!

До Ешрефа је Суљага. Разлише из једне џезве у два филџана па срчу. Ћуте. До њих Ахметага. Дими и ћути. Па Машо, Мушан, Мешан, Ибро. Пуше и ћути.

Клупе су поредане унаоколо. Средина кафане, сва пуна сивог, густог и тешког дима, подсјећа на бару. Понекада тек когод уздахне, вал јурне у средину, усталаса успаване наслаге дима, па се постепено све смири.

Суљага ћути. У Мешана на лијевом кољену филџан с кафом, а на десном савија цигарету »танчицу«. Ћуте људи наслоњени на зидове. Ћути и дим.

Цигаре и чибуци, луле, испружене руке што су заборављене стале у покрету, све је то забодено у мекан, болесно-прљав ваздух, и мирује. Послије отегнуте, плачне шкрипе врата, чу се Мухамедбегов селам. Бег сједе на клупу. Ваздухтопао покрену се.

- Е, мерхаба ти, беже!

- Мерхаба!

- Мерхаба!...

Лијени поздрав и отпоздрави. Један за другим, по дужности, људи довикују мерхаба, затим поново тону у дубоко, бесмислено ћутање. Мухоловка виси и клати се. Једна ухваћена муха дуго зуји.

Бескрајна досада.

- Јах! - чу се као случајно. И одмах безброј одјека:

- Јах!

-Јах! Јах!...

А онда опет умирање у ћутању.

- Беже, рекох ли ја теби мерхаба?

- Рече, јакако, бр'те Машо.

Пола сата. Сат. Два.

Затим се Ибро присјећа:

- Ама, виђе ли ти, Мушане, оног Кузбашиног?

Кажу да је избио.

- Виђох, ја. Па гологлав, ко влаше. А њакав дурбил - како ли - објешен о врату.

- А што ли ће му оно, јагаби?

И Машо, као да уопште не очекује одговор, сасвим равнодушно заћути, пошто је питање бацио негдје у дим. Нико се не труди да проговори. Зујање, дим и спорост.

Минут, два, пет.

Џемил ефендија ће:

- Ма, оно се каже дурбин, а носи се у планине. Кажу да се кроз њега види са Маторца скакавац чак на Шћиту.

Говор се ваља лијено, дуго, ријечи падају тешко као од уста откинуте, глас је усамљен, чудно усамљен, као да остаје напуштен, несхваћен, равнодушан свима.

- Па ми казива једном, баш чини ми се Едхем ефендија - јок, слагаћу, није он... ама опет... чек... јест баш он, јест!... Едхем ефендија ми је казивао како је он на један - ту Џемал ефендија потегне дубоко из чибука, уздахне и издахне, па полако настави - како је он глед'о с Маторца и видио тоћно скакавца на Шћиту.

- Ааааа! И баш видио? Па баш видио?

- Ааааа!

- Јес' баш видио. И то, каже, миче десним брком.

- Их, побогу брате, па што ли то?

Ћутање.

- Хај' ти сад знај зашто он баш десним брком мрда?

- Ииии!... Е, баш му је чудо!

Ћутање.

- Хикјмет божји, мој бр'те!

Невјероватности у диму добивају једнако досадну боју као и оно »јак«. И најзад - све је свеједно. Запаљени врхови цигарета свјетлуцају, колутови дима преплићу се и слажу, људи равнодушно чуде, па онда ћуте, понеко опет викне безразложно «јак»,|кафана се растаче у несхватљиву миру, а неегдје далеко напољу хукти фантастичан животни темпо.

Суљага и Ешреф се искашљаше. На дну филцана остао је мутљаг.

Попили су »једну у двоје«.

И опет ћутање. Опет мир. Опет дим.

Увијек тако.

Вријеме стоји...

МИОДРАГ РАИЧЕВИЋ

КАРИРАНИ СТОЛЊАК

Изгледа, кад сам се родио, да су ме повили у карирану пелену.
Зато је моја душа карирана.
Зато имам карирани поглед на свет.
Ха, још да набавим исте такве наочаре.
Зато никад не носим карирани сако – из поштовања према оном првом столњаку.
Карирани столњак вас први дочека кад уђете у кафану. Касније дође конобар и најчешће није од неке користи.
Зато, ако желите да вам се у животу дешавају сјајне ствари светло мора стално да гори, јер сунце понекад има проблема с облацима.
Зато и постоје кафане.
А кафанā без људи нема.
Песницима је остао карирани столњак – шаховска табла са флашираним фигурама.
И стара добра времена – за успомену и дуго сећање.
Пиће је, мислим да би се и Хегел с тим сложио, индивидуална ствар. То је једини случај где не важи принцип спојених судова ма колико нам чаше биле близу.
Никад нисам чуо да неко може да пије уместо тебе. Може неко уместо тебе штошта да ради – али не може да пије.
Кад је пиће у питању није могућа замена теза.
У пићу, од мушкараца једино су опасније жене.
Поготово оне које не пију. Оне су тако елоквентне! Тако се прецизно изражавају.
Они који су срећно ожењени то најбоље знају.
„Како да се свако јутро будим поред жене коју волим кад се тада враћам!“, кажем цитирајући себе.
Изгледа, кад се живи, нема се времена за остало.
Карирани столњак је застава оних који осим себе немају никог другог.
Застава оних који су загинали.
Карирани столњак може да буде знак да си промашио живот али не и врата.
Док су по кућама на столу држани карирани столњаци мање се бежало кафани у хајдуке.
Карирани столњак је чаробно ћилимче, ал` у месту!
Путујеш, али се много не удаљаваш!
Да знате и ово: карирани столњак се не пере – само се окрене.
За столом на коме царује карирани столњак могу се чути вечне истине.
Ево једне:
Живот има смисла и кад нема смисла.
Смрт нема смисла и кад има смисла.
Једино пиће има смисла и кад нема смисла... а има пића.

ЗОРАН ЂИРИЋ

КРЧМА НА ПУТУ ЗА ТЕНЕСИ

У реду, роштиљ је мој избор, мада су ме тајни пороци одавно напустили. Али, кад се сетим оних дечачких дана, уз мустурбацију роштиљ беше онај пресудни извор енергије који ме је одржао у детињству и одвео у царство блуда и уметничких баханалија. SOUL FOOD, што би рекли rhythm and blues угоститељи.

Јужњаци не мантрају много о роштиљу. Дефиниција роштиља?! Па, то је ОНО што се баца на скару, зар не? Месо печено на жару. Свињско, телеће, пилеће. Млевено, роловано, сецкано, у СКРАМИ.

Сећам се кад сам мог старог први пут озбиљно ословио: «Еј, Ђиро, шта ти је то СКРАМА?». «Плућна свињска марамича, а може и јагњећа да послужи», рекао је отац и прекинуо наш заједнички обед. Никада се више нисмо саставили и наставили. Остадосмо вечите гладнице.

Већ сама помисао на роштиљ – у човеку од укуса – буди халапљиву чежњу. Зато је неопходно разрадити стратегију конзумирања истог да не би било проблема са варењем, надимањем, дисањем или ерекцијом. Заправо, роштиљ покреће човека на константну акцију: то није само хладнокрвно сечење и жвакање на ивици контроле већ и умеће комбиновања зимских и летњих салата, дозирање белог вина између непарних залогаја или потезање пивских флаша тако да се растојање између неба и земље и ваших уста стално смањује

Правилно прождрани роштиљ на крају ритуала увек зове на ОСВАЈАЊЕ. Зачараних стомака, утрнутих удова, ситних мозгова – овисници «мешаног меса» крећу тада у лов на праве, правцијате вредности.

Наравно, уз узорни узорак роштиља иде и одговарајуће СВЕТО МЕСТО. У Нишу то светилиште се зове «Нена и Јоца». На раскршћу улица Војводе Мишића и Зеленгорске, у крају који је познат као Црвени Певац, налази се кућа-здање-кафана са фасадном циглом и проширеним тремом који је у кафанску башту претворен. Иза укусно истесаног и вишеструко лакираног шанка, у самом центру гурманског свемира, налази се СКАРА – олтар на којем се прилажу најсласније жртве за које српска непца знају. А тамо, испре олтара, једра девојка, сва зајапурена и поносна, машицама талашка ћумур од габровине што гарантовано дуготрајни жар ствара. Иако сељанчица, ова девојка зна да роштиљ потиче са Истока и да тражи тајно знање.

Питање се јеловника код «Нене и Јоце» не поставља. То није мени – то је арсенал: хајдучки ражњићи са надимљеном сланином и сувим месом; пуњени каре који не престаје да цврчи и кад вам је већ сервиран на тањиру; ролована вешалица тако софтано спремљена да вам, без обзира на вашу опрезност, капљице масти клизе низ браду

остављајући моћне флеке на кожи, кошуљи, панталонама. А шта тек рећи за гурманску пљескавицу – месна торта обмотана скрамом и филована сувим месом и качкаваљем. Ах, осећам слатко узбуђење док набрајам сву ту дивоту...

Код «Нене и Јоце» долазе да кркају, пију, стењу и подригују искључиво СТРЕЈТ људи: шпедитери, предузимачи, интелектуалци, закупци, мушки младенци. Нема ту добацивања, запевавања, нема комуницирања између столова и ћошкова. Јер, све су то полупреврели мушкарци – прави играчи роштиљијаде – који озбиљно раде свој посао. Нађе се и понеко пронициљиво, изгладнело женско које је схватило да је мљецкање шофера најпопаљивији сексуални фон. О тзв. бекграунду боље да не трошим речи јер су ми уста већ пуна.

На крају, запамтите речи Магичног Ћире: ако се икада понови тајна вечера то ће се сигурно догодити код «Нене и Јоце».

ЖАРКО МИЛЕНИЋ

КАД ДОЂЕ ПРЕДСЈЕДНИК

драмолет

Особе:

ЕМИР
АСМИРА
СТЈЕПАН
МАРТА
НЕМАЊА
ЈОВАНА
ПРЕДСЈЕДНИК
СЕКРЕТАРИЦА
НОВА
КОНОБАР

Сви имају 26 година, те 2006. године кад се догађа радња ове драме.

ПРВИ ПРИЗОР

Чланови Клуба пјесника сједе у у кафани низу за дугим столом. Предсједник је у средини, троје лијево, а троје десно, без неког реда.

ЕМИР (Предсједнику): Шта је с конобаром?

СТЈЕПАН: То се и ја питам.

НЕМАЊА: Јел жив?

ЕМИР: Раније, чим дођемо ево га!

СТЈЕПАН: А види сад!

НЕМАЊА: Ко да је умро.

ПРЕДСЈЕДНИК (окрене се према десно у правцу шанка који се не види, довикне): Конобар!

Станка.

ЕМИР: Јел глух?

СТЈЕПАН: Изгледа да данас јест.

НЕМАЊА: Ко би то реко!

ПРЕДСЈЕДНИК: Свашта! (опет се окрене удесно, довикне) Конобар!

Станка.

Долази Конобар. Мрзовољан је.

ПРЕДСЈЕДНИК: Фала богу да си дошо. Ми би нешто поручили...

КОНОБАР: Не може.

Сви гледају Конобара зачуђено.

ПРЕДСЈЕДНИК: Молим?

КОНОБАР: Не може.

ПРЕДСЈЕДНИК: Како сад не може?

КОНОБАР: Реко газда.

ПРЕДСЈЕДНИК: Који газда?

КОНОБАР (гледа га зачуђено): Мој газда. И газда ове кафане.

ПРЕДСЈЕДНИК: Откуд сад да не може?

КОНОБАР: Јер не плаћате. Нисте платили рачуне у задња два мјесеца.

ПРЕДСЈЕДНИК: А јест пицајзла! Како ћемо платити кад нам је секретарица болесна?

КОНОБАР: Зар толико дуго? Два мјесеца? Нисте нашли никог да је замијени?

ПРЕДСЈЕДНИК: Ко да је тако лако наћ секретарицу!

КОНОБАР: Па и није. Која би радила џаба! (пређе погледом чланове)

Што је нека од ваших чланица не замијени?

ПРЕДСЈЕДНИК: Нису оне то никад радиле.

АСМИРА: И зашто би?

МАРТА: Ми смо пјесникиње!

ЈОВАНА: Тако је!

КОНОБАР: То је ваш проблем.

ПРЕДСЈЕДНИК: Јел то твој газда мисли озбиљно?

КОНОБАР: Озбиљно ил неозбиљно, ја само преносим оно што је он реко.

ЕМИР: Свашта.

СТЈЕПАН: Неко други би био сретан да има овакве вечери!

НЕМАЊА: И частио би нас пићем.

АСМИРА: То је најмање што би мого учинит за нас!

МАРТА: А он тражи да му платимо ко и сви други. Како га није срамота!

ЈОВАНА: Ми му привлачимо госте!

КОНОБАР: Он каже да му растјерујете. (загледа се у гледалиште, стави руку изнад очију да боље осмотри) Вечерас видим само једног госта... Односно гошћу...

Сви се загледају у том правцу.

ПРЕДСЈЕДНИК: Охо! Није лоша!

ЕМИР: Ко је та?

СТЈЕПАН: Немам појма.

НЕМАЊА: Први пут је видим.

АСМИРА: Та није одавде.

МАРТА: И мени се чини.

ЈОВАНА: Питам се шта она ради овде.

ПРЕДСЈЕДНИК: Воли поезију.

ЕМИР: Зато је и дошла.

СТЈЕПАН: Ради нас.

НЕМАЊА: Ако воли поезију онда воли и пјеснике!

АСМИРА: Ма немој.

МАРТА: Дошла баш ради вас.

ЈОВАНА: Ма шта ми наприча!

Кратка станка.

КОНОБАР: И газда је још нешто поручио...

ПРЕДСЈЕДНИК: Шта?

КОНОБАР: Да више не долазите овамо.

ПРЕДСЈЕДНИК: Молим?!

Сви гледају зачуђено у конобара?

ПРЕДСЈЕДНИК: Шта то значи?!

КОНОБАР: Значи то што сам вам реко. Ја само преносим оно што ми газда каже.

ПРЕДСЈЕДНИК: А шта газда каже?

КОНОБАР: Газда каже да од вас нема никакве користи. Не плаћате пиће и још му растјерујете госте...

ЕМИР: Зар ми, пјесници?!

СТЈЕПАН: Неко други би био сретан да му свако тједна испуњавамо програм!

НЕМАЊА: Да и ову биртију и њега културно уздижемо!

ПРЕДСЈЕДНИК: А гдје ти је газда да га ја питам за здравље?

КОНОБАР: Није ту.

ПРЕДСЈЕДНИК: А гдје је?

КОНОБАР: Откуд ја знам? Да сам ја газда знао би гдје је мој конобар. Као конобар нисам дужан да знам гдје ми је газда. Он није дужан да ми се исповиједа ко ја њему. А да је ту не би мене слао да вам кажем ово што сам вам реко.

ЕМИР: Знао сам да је говно. Само нисам знао да је толико говно!

СТЈЕПАН: Ко би се томе надо!

НЕМАЊА: Ово нам је фала за све што смо му учинили!

КОНОБАР: Добро, пренијет ћу му све што сте рекли. А сад морам ићи. Имам посла. (одлази у правцу шанка)

АСМИРА: Ово је срамота за овај град!

МАРТА: И за његову културу.

ЈОВАНА: И за ову кафану!

ПРЕДСЈЕДНИК: Нема смисла сад да кукамо. Одрадимо оно ради чега смо дошли па да се чистимо.

АСМИРА: Искрено да кажем, мене је прошла воља за поезијом.

МАРТА: Ког врага да говорим тамо гдје ме не подносе.

ЈОВАНА: Ни ја нећу да бацам бисере пред свиње.

ЕМИР: Ако за нас не мари управа мари публика.

АСМИРА: Све трчи!

СТЈЕПАН: И за једног доброг љубитеља поезије се ваља борити.

МАРТА: Јадна је поезија која је спала на једног читаоца!

НЕМАЊА: Један али вриједан. Освојимо му... Освојимо јој срце стиховима!

Чланице смркнуто гледају чланове.

ПРЕДСЈЕДНИК: Онда да кренемо на посао.

Предсједник устане, стане на бину обраћа се публици.

ПРЕДСЈЕДНИК: Добро вече, даме и господо... пардон... Добро вече, дамо без господина. Окупили смо се овдје ми чланови Клуба пјесника да ти уљепшамо вече својим стиховима...

АСМИРА: Ово је спрдња од вечери, да не кажем књижевне!

МАРТА: Мени је свега доста!

ЈОВАНА: Будала сам била што сам и долазила!

Њих три устају и крену лијево према излазу. Осврну се очекујући да ће остали нешто рећи. Но сви они гледају према публици и не базирају се на чланице. Оне погледају према публици, начине гесту као да пљују и демонстративно излазе.

DRAGOLJUB B. ĐORĐEVIĆ
ISKRIČAVA SOCIOLOŠKA
KAFANOLOGIJA^{1*}

APSTRAKT Nameravajući da unapredi zapušteno sociološko polje istraživanja kafane kao društvene institucije, autor iskričavim stilom analizira niz pojava i odnosa koji se odvijaju u kafanskom ambijentu i okolo njega. Tako su predmet analize, među drugim, socijalna važnost kafane, kafanska tradicija i seoska kafana, kafana u narodnim pesmama i književnosti, povezanost kafane i umetnosti, kafanski nazivi i brendiranje, kafanski merak i kafanske pevaljke, tamne strane kafanskog života – od alkoholizma do ubistava.

Ključne reči: kafana, kafana kao institucija, kafanologija, sociološka kafanologija, Srbija.

Zašto o kafani?

Već sam objavio skup od tridesetak kafanoloških zapisa pod naslovom „Prilozi za sociološku kafanologiju” (2012b: 203–224). Možda je ovoga puta ispravnije nazvati ih *kafanološkom mikroprozom* ili *kafanološkim pričicama*. To bi bilo svakako pod uticajem sada popularne *sažete proze*, kako se jednom izrazio David Albahari, ili *Jednominutnih novela* lštvana Erkenjija (Örkény). Moje pisanje ipak ne spada u vrlo kratke priče, poput one Ernesta Hemingveja (Hemingway) – *Na prodaju: dečje cipelice, nisu nošene* – već jeste kritički sociološko- kafanološki komentar žurnalističkih napisa o kafani i dešavanjima oko nje. Ono se samo nadograđuju na njihove poruke i nije preterano ambiciozno. Tu i tamo nudi i perspektivu koje nema kod pisaca članaka, sve u nameri da ugradi još koji kamičak u mozaik zvani *kafanologija*.²

Od prvog januara 2012. do 31. decembra 2013. godine, zaredice, redovno sam pratio „Politiku”, sve njene dodatke: „Kultura, umetnost, nauka”, „TV revija”, „Magazin”, „Potrošač”, „Zdravlje”, „Putovanja”, „Moja kuća”... i niške „Narodne novine”, jedini dnevni list od prestonice na dole, kao i nedeljno NIN, „Pečat” i „Nedeljnik” – u međuvremenu počeo da izlazi umesto „Press-a” – arhivirao svaki tekst, koji bilo koliko spominje kafanu, i analizirao ga sa sociološkog stanovišta. Dabome da sam od tako nastalog mnoštva sociološkokafanoloških crtica morao da sačinim izbor, sve se

^{1*} Pripremljeno u okviru projekta *Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije* (179013), koji se izvodi na Univerzitetu u Nišu – Mašinski fakultet, a finansira ga Ministarstvo prosvete i nauke RS.

² Ne *kafanistika*, kako mi dobronamerno sugerše Olga Stojanović u kritičkom prikazu moje knjige *Kafanologija* „A noć je samo naša, naša...”, objavljenom u subotnjem „Politikinom” dodatku „Kultura, umetnost, nauka” (2013:10).

nadajući da sam izabrao najbolje. Čitalac će primetiti da su one poređane azbučnim redom. Bio sam naumio da sastavim nekakav kafanološki rečnik,³ čak smislio i naziv – *Cik zore – azbučnik sociološke kafanologije* – ali brzo uvideo da za takvo što treba više godina pratiti štampane medije i biti leksikografski umešniji.

Kafanologija je pokušaj scijentizacije ili, blaže, naučne „sakralizacije” drevne institucije. Ona bi kao disciplina trebalo da razbije romantičnu predstavu o kafani – kafanjerosi ne samo da bi mogli da je zadrže nego je to i poželjno. Kafanci baš nisu mnogo marili pisanu hartiju, ali će to morati s uspostavljanjem kafanologije. U njoj nema mesta za one koji predmetu proučavanja prilaze napadački, već je jedini ispravni pristup privrženost, živo suprotstavljanje i, pre svega, kafanološko znanstvo.⁴ Kafanolog bi trebalo da osmatra i razmatra, beleži i skicira – i piše o kafani iz toplog mnogougla.

Da svedem. Kao što apetit raste jedući, tako je i nakana k razvijanju i instaliranju kafanologije, zbog dobrog prijema u javnosti, dobila na zamahu. U naumu svome do danas sam objavio, voleo bih da su vododelničarska, tri projekta u prilog kafanologiji kao zasebnoj disciplini: a) temat „Kafanologija: sociologija jednog kulturnog oblika” (*Teme* 34 [3] –: 815–1022, 2010); b) monografiju *Kazuj krčmo Džerimo: periferijska kafana i okolo nje* (2011, 2012); i c) antologiju tekstova *Kafanologija* (2012a)⁵. (Do juna ove godine izaći i knjiga *Kafanološki astal* u izdanju novosadskog Prometeja – Đorđević i Bukvić, 2013) Nesporno da sam člancima, priređivanjem temata, izdavanjem knjiga i zbornika o kafani zainteresovao akademsku zajednicu za taj tematski zakutak. Odvažio sam se da stupim na staze srpske kafanologije i latio posla zbog njenog prosperiteta, pa ako sam joj iole isprtio drum, onda kako da ne budem zadovoljan.

Oposlih se kafanološkim astalom u dužnosti zasnivanja i odbrane kafanologije, ali i da demonstriram na istraživačkom materijalu da je, prema izričaju Katrin Lutar Tavar (Lutard–Tavard, 2010), kafana dijagnoza stanja u kojem se nalazi lokalno društvo. Ona je, kao gnjezdalo demokratije, mrestilište javnosti, jedinstven socijalni prostor – zajednica u malom – u kojem se kao preko tankog okna skroziraju brojni društveni odnosi. U njoj se najprijatnije živi, lako saznaju ljudi, uči život.⁶ Analizom onoga šta se događa

3 Na to me je podstakla i iskrenost Bore Draškovića (2013:1): „Oduvek sam bio fasciniran rečnicima, od prvog, rečnika stranih reči koji sam otvorio u nezaobilaznoj sarajevskoj antikvarnici, pa Vukovog Rječnika iz 1818. i Petit Larusse u kome glumariš kroz 80.000 pojmova i nekoliko hiljada ilustracija. Pa Rečnik sinonima, Rečnik simbola, Rečnik okultizma, Rečnik kiše, Rečnik tela, Rečnik ljubitelja mačaka, itd. Valjda iz sveopšte opčinjenosti proizlazi uverenje da je rečnik vinograd, umesto kišom zaliven vinom: otvorivši ga, čovek je očas u Andrićevoj slici: prekriven rečima kao pčelar pčelama.”

4 Dragan Jovanović Danilov (2012:54) je ustvrdio: „Jedini ispravni pristup poeziji jeste privrženost, živo suprotstavljanje i, pre svega, književno znanstvo” (str. 54).

5 *Kafanologija*, knjižurina od preko 650 strana, donela je preobilje tekstova, ali je veoma skupa za srpsku bedu, ne i toliko za pravcati kafanski astal – košta koliko i obed i piće za četvoricu pajtaša.

6 Pišući o Momi Kaporu, Dobrica Ćosić veli (Ćosić Vukić, 2011:325): „Tu je zasvagda

na, ispod, pored i okolo kafanskog stola – u kafani i povodom nje – šta se priča i šapuće, i čuje, i koje sve to posledice proizvodi na uže i šire, bliže i udaljenije okruženje, ustvari saznajemo ko smo i šta smo, i kakvo nam je društvo i dokle nam je stigla država. Jer, kazao bi Radomir Konstantinović, *iskustvo nam je kafansko*.

Tako sam došao na svoje i barem za sada zasvođuje se moje zalaganje za kafanologiju i rado predajem dizgine nekom drugom kafanologu, moguće mlađem i ornijem.⁷ Neka zasuče rukave i konačno je uvede u akademske vode.

Sociološke iskrice

A da mi vratimo kafanu? (26. decembar 2012.)^{8*} Suha Umar (2012:5), bivši turski ambasador u Beogradu, recenzirajući u *Džumhurijetu* knjigu Vladislava Bajca „Hamam Balkanija” i sagledavajući naprednost velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića u konzervativno otomansko vreme (16. vek) i potrebu za takvim uzoritim ličnostima u savremenoj Turskoj, ne jedino retorički, pita se na kraju prikaza: – A da mi vratimo Sokolovića? Mi, uz konkretnu priču o niškom Amerikancu ili Zlatiboru, beogradskom Grmeču ili Šumatovcu... i perspektivu drugih legendarnih kafana, možemo da se upitamo, da se ne bi posle pedeset godina ili nekoliko stoleća neki učeni Srbin, bude li još Srba uopšte, pitao: – A da mi vratimo kafanu? Bojim se da će Turci lakše izroditi novog Sokolovića ili naprosto „uvesti” iz srpskog roda kao pre koji vek,⁹ nego što bismo mi tada bili kadri da obnovimo krčmu kao društvenu instituciju. Jer, kad Srpčad nešto uruši, to ni Bog ne popravi.

Bigović. (4. jun 2012.) Imao sam retku privilegiju da budem prijatelj sa Radovanom Bigovićem, velikim srpskim intelektualcem s kraja prošlog i početka sadašnjeg veka. Taj zgodni čovek, malkice hedonista, uživao je u kvalitetnim stvarima. Pre no što je ostavio cigarete, pušio je skupi „četvrtasti” Danhil – ja Rotmans, pa smo menjali po koju. Po raznoraznim balkanskim i evropskim hotelima popili bi čašicu viskija ili burbona. Zato je vina trošeno na pretek, jer ga je Bigović obožavao. Njegov učenik svedoči: „Vino. Voleo je, poput drevnih filozofa, vino, taj sasud životne radosti pred Bogom. I to ne bilo koje, već samo ono najbolje. Ono čisto od svakog traga izveštačenosti, ono koje ne opija gorčinom, već lepotom (Milićević, 2012: 8).” Radovan, kako sam ga jednom okarakterisao – najbolji sociolog religije među srpskopравoslavnim bogoslovima i najveći teolog među domaćim sociolozima religije – bio je miljenik žena. Budimo iskreni, na tome sam mu zavideo, onako muški. Navraćao me je tu i tamo u „Klub književnika” (član je Udruženja književnika Srbije), pre što su ga pretvorili u fensi restoran, i onde sam prisustvovao malom „čudu”: za tili čas bi se za našim ovalnim

---

zavoleo kafanu, kao na mesto na kome se najprijetnije živi, lako saznaju ljudi, uči život.” – Nisu li to tri važne kafanske funkcije.

7 Divan je kafanolog taj Dimitrije Bukvić – kaporovsko-duškoradovićevski.

8* Datum pisanja crtice.

9 Skrupulozni orijentalisti i turkolozi, poput Darka Tanaskovića (2011), pišu o neomanizmu i povratku Turske na Balkan. Srbija je prijemčiva na takve rabote, pa popularnost turskih sapunica nije samo rezultat primitivnog auditorijuma.

astalom našle prelepe beogradske gospođe želeći bar malo da sednu pored takvog dase, oseće njegovu blizinu i osluhnu štogod umno, izgovoreno melodičnim i zavodljivim glasom. I postava bi se menjala u pravilnim razmacima. Tada sam shvatio koliko su srpske krčme jadne bez ženskog sastava i kako kafanolozi treba da se zalažu za *rodnu ravnopravnost*. Golema je glupost ako se misli, a množina je takvih, da je kafana „muška rabota” u kojoj nema prostora za žensku čeljad. Obrnuto, ona ne samo da oplemenjuje mehanu nego su i zalog njenog opstanka. Znam da bi se dobri moj Bigović, koji nas sada posmatra iz zasluženog raja, složio sa mnom i stao na stranu dama.

Vene. (29. januar 2013.) Miljana Gavrilović, mlada glumica, rođena Leskovčanka, stiće popularnost ulogom odrasle pevačice Zvezdane u televizijskoj seriji „Folk”. Veli da se dobro snašla, jer je sa juga Srbije, oseća dert i sevdah, trubače „energetski oseća”, voli džez, bluz i soul, ali „ima narodnih pesama bez kojih ne bi mogla da zamislim provod u kafani – za tu priliku imam spisak (Bilić, 2012: 9).” Krv nije voda, južnjački melos joj teče u vena, nikada nije bila u mehani a da nije zapevala. Samo napred zemljakinjo, pokaži Srbijici šta je meraklijstvo, nemoj da ti se desi da te samelje metropola i preobrazi u malograđanku, da te uplaše malovaroške predrasude – imaš štofa, i više od toga, da budeš, ako već nisi, sjajna kafanološkinja. *Genetika čini svoje!*

Gabo. (9. novembar 2013.) Autor „Sto godina samoće” od početka je bio novinar, i to ne rutinsko piskaralo, nego prava novinarčina. Stoga Zorana Šuvaković u napisu o njemu kao žurnalisti – „Kako izbeći brodolom novinarstva”¹⁰ – čak tvrdi i da je danas kada je „dobro novinarstvo potrebno kao lek, možda i šteta što je postao pisac”. A Gabo (2012:5), iskusan novinarski vuk, 1995. svedoči u briljantnom eseju „’Gušteri’ u redakciji”: „Pre pedeset godina kada je kolumbijska štampa prednjačila nad onom u drugim zemljama Južne Amerike nije bilo studija novinarstva. Posao se učio u redakcijama, štamparijama, *kafanama* (podvukao D. B. Đ.) na čošku na uličnom korzou. Zato su novinari uvek išli zajedno, družili se i bili toliki fanatici da ni o čemu drugom nisu pričali, do o svom poslu. Taj posao je podrazumevao grupno prijateljstvo i ostavljao je malo ili nimalo prostora za privatni život.” Treba li jača potvrda od Markesove (Márquez) za sociološku tvrdnju, mnogo puta ponovljenu, da je krčma i novinarska institucija, maltene akademija, bez koje je, najpre, teško izučiti zanat, a zatim ga valjano obavljati. Nisam siguran da sadašnji mladi novinari poštuju njegov nauk i zato često imaju idimi-dodimi odnos prema kafani! Zar ne odaju utisak neuke učenosti – fali im iskustvena potkrepa?

Dunjevača. (18. februar 2013.) Na inicijativu „Rakije bara” do sredine decembra 2012. trebalo bi da bude proglašeno najbolje likovno rešenje za etiketu flaše dunjevače, čime će ona upotpuniti prestoničku suvenirsku ponudu. Oko toga se digla velika galama, jer ima i tvrdih osporavatelja te odluke. Zoran Lj. Nikolić, autor brojnih knjiga o Beogradu, smatra da je ona ipak opravdana: „Vaskolika beogradska kultura rođena je u kafani. Da li su to bili vinski podrumi u Karađorđevoj, Skadarlija ili bezbroj predivnih

10 Politika – kultura, umetnost, nauka, LVI(35):5, 2012.

zemunskih birtija, logično je da se Beograd prepoznaje i po jednom tako delikatnom piću kao što je dunjevača... To mi samo potvrđuje saznanja da je rakija i duhovni i materijalni brend ovog grada (Bukvić, 2012: 16).” Kafanolozi, zapamtimo šta nam gospodin Nikolić, novinar i pisac, poručuje u duhu izistinskog sociološkog kafanologa: „Vaskolika beogradska kultura rođena je u kafani.” Da li samo prestonička? Ili sva srpska! A što *Tomovaču* ne uzeše za suvenir, čime bi nam spasili predsednika, džumhurbaškana, da je ne seca sobom od jedne do druge belosvetske prestonice. ‘Ajde što je proizvodi, pa je poteže i gde treba i gde ne, nego – siromašak – mora da je fraj deli.

Dole. (26. decembar 2013.) Đorđe Balašević, „panonski mornar”, u prepoznatljivom stilu peva „mi smo kanda ista banda”, misleći na muzikante. – Kafanolog na kafanare. Stalni, baš uvek, posetioci „Kazandžijskog sokačeta” – Bogdan, Dagi i Žuća – kao nekada Brka, Dobrojtro i Obradanče „Džerime”, šta su drugo do *ista krčmarska banda*. U „Kazandžijsko...” odlaze leti, zimi, u proleće i jesen, i u međuvremenu, premda nisu od one vrste kafanjerosa–potukača koju ne može čovek da istera iz birtije ni dretnovim budžama. Biologija pak čini svoje, stari se i razboljeva, nema više nakresanog života, moraju se proređivati izlasci po svekolikim niškim lokalima, smeta dakle, zamislite molim, kafanska gungula – pre je „kvaka” u praznim buđelarima – i nema zajutranja i zaplitanja nogu. „Gospoda na zalasku”, rekao bi Miroslav Krleža. Ti kafanoljupci, krčmarski starosedoci i „živi nameštaj svojih kafana” (M. Vitezović), saispijači i nazdravičari, negda mogavši da popiju zemljanu kotlajku komovice i zanoće, vade dokumenta i spremaju se u penziju. Dožive li je? Banda kao banda!

Ekmek. (16. avgust 2013.) Pod turskim jarmom bejasmo punih pet vekova i posle slavnog otpora i krvavih ratova jedva se oslobodismo. Osmanlije nam mnogo toga ostaviše, dosta primismo i od njih i ne svesni da je to ipak plod tolikog zajedničkog življenja. Jezik nam srpski vrvi od turcizama, a tek rečnici govora Južne Srbije i Ponišavlja (Zlatanović, 1998; Panajotović, 2012), tako da ne bi trebalo da se začudite, ako se sticajem okolnosti nađete u turističkoj turi za Istanbul, kako se baba iz Trgovišta ili Bele Palanke bez ikakvih ograničenja razume i razgovara s prodavcima na Kapali čaršiji. Zbog svega toga su turske telenovele, poput one o Sulejmanu Veličanstvenom, veoma popularne od Črnomelja i Zaboka, preko Prozora i Vareša, do Burgasa i Primorskog, od Galičice i Bitolja, preko Dola i Donjeg Komrena, do Kaća i Malog Iđoša. Nije nego da su gledane zbog primitivizma gledalaca, niskog kulturnog nivoa naroda toga tla, kako nesmotreno presuđuju elitistički nastrojeni kulturnjaci i televizijski kritičari! Nego da zahvalimo Turcima što nam donesoše kafu i kafanu, koje smo toliko prigrlili, da se danas svakidašnji život ne da zamisliti bez njih. Oni digli ruke od tzv. turske kafe – daleko više ispijaju čaj – mi smo na putu da pređemo na espresso i kapučino (ne kapučino – zapoveda Ivan Klajn), kod njih raste broj krčmi, kod nas opada. Mnoge naše kafane uz autoput decenijama žive od turskih gasstarbajtera, ali u poslednje vreme slabo posluju i gase se. Zato preduzimljivi turski građani otvaraju nove drumske meane na potezu od ulaska u Sićevački klisuru do Dimitrovgrada i srpsko-bugarske granice (Todorović,

2013:15). I uspešno rade, što prokomentariša jedan bloger: „Nije trebalo ni da ih teramo, izgleda? Kako to, Turcima se isplati a Srbima ne?“ *Kafanolozima ne smeta, neka se puši ekmek iz vurnji, samo da ostanu kafane*. Da ne bude po onoj narodnoj: „Putevi će poželeći kafane, al' kafana više biti neće.“

Život grčki. (4. maj 2013.) Jasmina Pavlović Stamenić (2012:3), dopisnica „Politike“ iz Atine, u dopisu „Sve manje života na visokoj nozi“, javlja da opada kafanski život Grka: „Skupi restorani, koji su poslednje decenije počeli da istiskuju tradicionalne taverne od kojih su one koje su preostale počele da bivaju neopravdano skupe, sada i sami imaju sve manje gostiju. Mnogi 'in' restorani u centru Atine su zatvoreni kao i desetine noćnih klubova koji su doskora bili centar grčkog načina života.“ Kako i ne bi, kada je otadžbina najzaduženija evropska država, da je zemlja u kolapsu i da joj „vrli prijatelji“, poput Nemačke, predlažu rasprodaju čarobnog ostrvlja kao spasonosni lek.¹¹ Ono je Grčka odavno sinonim za preteranu zaduženost, krizu i siromašluk. Urezalo mi se to što je deda Stevan Sinđa Jovanović govorio još kada sam bio osnovnoškolarac: „Delijo, vidiš ove komšije, one su 'zadužene ko' Grčka“; „Sine, vodi računa, uči školu i bićeš bogat čovek, ne 'siromašan ko' Grci.“ Kafanologa baš briga za trendi restorane – kakav nesrpski naziv? – njega zabrinjava povlačenje taverni: ustuknu li, šta preostaje od Grčke koju pamtimo, najpre, iz matorskih i apsolventskih ekskurzija sve do Krita, zatim i sa letovanja po mestašcima Halkidikija i u Aristotelovoj Stagiri i na Aristotelovom trgu u Tesalonikiju, s obavezanim hodočašćem Atosa i Hilandara. A kakav to beše *život grčki*: taverne, buzuki i tanjirolom, Mikis Teodorakis (Θεοδωράκης) i „Grk Zorba“, Nana Mouskouri (Μούσχουρη) i „Deca Pireja“, kafaničice u belo omalanim seocima, uzo, olive i Tzatziki... Danke Deutschland ili Drang nach Osten!?

„?“ (1. septembar 2013.) Ljudskoj gluposti nikad kraja. U njoj ne zaostaju nazovimodernisti kojima je, pošto su Srbiju doterali do nivoa balkanske Švajcarske, trn u oku ono malo ostalo od dedovine. Zalažu se bez pardona da se poseče hrast, zapis koji se isprečio na pogrešno trasiranom šumadijskom autoputu, kao što likuju posle uništavanja drvoreda u beogradskom Bulevaru kralja Aleksandra. Tek koliko su nemilosrdni antikafanjerosi: „Skadarlija se danas raspada. 'Odbranili' su je pametnjakovići – da se tu ne izgradi nešto novo, moderno i dobro. Da se tu sačuva – šta – starež. U centralnom delu Beograda. Kafana 'Znak pitanja' – stračara. U elitnom centru Beograda (Boričić, 2013: 23).“ Da ne misli valjda vajni vasojevićki potomak o tome kako treba Skadarliju rekonstruisati i pretvoriti je u pomodarsku ulicu Strahinjica Bana ili nišku Obrenovićevu!¹² Kakav bi to

11 Umesto da joj se još plati: „Ovde, u centru Atine, čovek dolazi do neverovatnog zaključka da život u suštini i dalje pulsira, da se iznova, u svakom trenutku, silovito rađa. Grad Epikura, Sokrata, Perikla, Platona, Euripida, Aristotela. Neko će, javlja se jedan glas, morati da zatraži milone od Evrope na ime autorskih prava. I čovek razmišlja da bi bilo logično da im se to da. Na kraju krajeva, ovde je izmišljena logika.“ – reče negde Enrike Vila Matas (Vila-Matas), španski romansijer, pripovedač i esejista.

12 Trebalo je, kad je ovako srozava, da pročita barem jednu knjigu o Skadarliji, primerice onu Koste Dimitrijevića (1997).

bio kulturno-arhitektonsko-kafanološki „masakar“! A „ubijanje“, rušenje „Znaka pitanja“ bilo bi proglašeno za „kafanološki genocid“, kafanocid. Kad bi se to zaista desilo, obećavam kafancima, osnovali bismo *Međunarodni kafanološki sud* sa sedištem u Nišu i pošteno sudili optuženima. Dotle uživajmo u „Volstrit džornalu“ (Wall Street Journal) na čijem je sajtu, u rubrici posvećenoj putovanjima, nedavno objavljen tekst pod naslovom „*Turistički vodič kroz Beograd*“ (Travel Guide to Belgrade), u kojem je četvoro renomiranih prestoničanina – Janko Tipsarević, Dragan Mićanović, Vesna Milosavljević i Vesna Vučinić – preporučivalo beogradske znamenitosti: „U nezaobilazne tačke prilikom boravka u našem glavnom gradu arhitekta Vesna Vučinić navela je Gardoš u Zemunu i mogućnost vožnje biciklom duž Keja, zatim Konak kneza Miloša u Topčideru ali i *kafanu 'Znak pitanja'* (kurziv – D. B. Đ.), otvorenu 1823. godine (A. C., 2013: 19).“ Nema mi druge, nego da Novu Boričiću postavim samo jedno golemo znak pitanja: „?“ **Ibarska.** (5. maj 2012.) „Fokusiranost na turbofolk dive i divove, razumljiva zbog njihove sveprisutnosti i opštepoznatosti, zamagljuje činjenicu da mi već dvadeset godina imamo turbofolk politiku, turbofolk privredu, turbofolk književnost, pa čak i turbofolk nauku. Kuda god da se čovek okrene, susreće se sa zloduhom Guče i Ibarske magistrale, koji je prozeo sve vidove ljudskog života (Basara, 2012: 27).“ Lako je Svetislavu Basari, tom nekadašnjem pankeru – pevaču i gitaristi lokalnih sastava „Pank Flojd“ i „Lude žene“ – u zavičaju znanom kao Lale Bas, da sada, kada ispija svoju redovnu dozu tekućine u odabranom društvu, iz dana u dan pali po Guči i Ibarskoj. Kao da su ibarske meane i gučanska krčmarija iznjedrili turbofolk i, nije valjda, dotle ga nametnuli ostatku društva, da se ono svo turbofolkiziralo! Da nije Guče i kafana na Ibarskoj magistrali, svakako ih treba izmisliti... Sociološki nauk: *u državi je, nasuprot visokim mestima, nužno potrebno imati prostore i događaje namenjene onima koji su pri dnu, u sredini ili malo gore, jer, jesu većina i ne žele da potpadnu pod ukus „onih gore“.*

Južnjačko. (4. april 2012.) Vranjanka Violeta Trajković, učena kolegistica, profesorka tamošnje gimnazije, pročitavši moju studiju *Kazuj krčmo Džerimo*, predložila mi gotovo čitav plan kafanološkog istraživanja: „Vi ste fenomen kafane sagledali ponajviše iz ugla jedne periferijske koju perfektno poznajete, što i jeste bio cilj. Bilo bi predivno ako biste čitaoce obradovali pronicljivom studijom o južnjačkim urbanim kafanama uopšte, s posebnim akcentiranjem nekih elemenata u prelomu analize nekad i sad (*ples, igra osobena je za južnjačko područje – postoji i tzv. muško kolo [„pembe“], nalik na čoček, igra punog muškog egoizma i nadmenog dostojanstva, iz koje su ekskomunicirane žene kao, uostalom, i iz većine drugih igara; one igraju zasebno, u pozadini); *dvostruki, skoro kontradiktorni odnos prema ženi-pevačici/igračici koja se u plesnoj orijentalnoj ekstazi doživljava kao boginja, pa se pada pred njom, mada se, realno, ne poštuje nimalo; *o klan-snoj podvojenosti mušterija (separei-sarai za bogate, rezervisana posluga, a mali stolovi za ostale, najčešće ispred kafane); *atemporalni relativno koherentan spoj pozitivnih i negativnih energija derta, sevdaha, karasevdaha i meraka; *jezik južnjačke urbane kafane kao element orijentalnog

kulturnog obrasca, jednog od dva dominantna u našem identitetu (fatalizam, duhovitost, cinizam, šale, vicevi, urbane legende, nadimci kao forme kataraktičke socijalne kritike); i tako redom." Odmah sam joj zahvalio na programu, koji ne bih mogao da ispunim za ovo malo godina do penzije. Doduše, kakvog me bog dao, osetivši njenu teorijsku snagu, smesta sam joj stavio u zadatak da pripomogne, iskali se i skine sa spiska barem dve-tri povezane teme. I uspeh: mlada sociologinja uradi fin *kafanološki esej* „Orientalni ples i kafana" (2012:441–448). Zamoljavam kafance da ga, kada je o tome reč, neodložno pročitaju posle ciljanog dugotrajnog kafančenja, po mogućstvu u Borinom, ne Dragana Tomića, Vranju, u južnjačkoj gradskoj kafani – više će uživati u njemu i razgraničiti jednom za svagda šta je to *sevdah* a šta *karasevdah*, po čemu se luče *merak* i *dert*, i koji je jaz između *trbušnog plesa* i *čočka*. Au, pusto južnjačko.

Kučići. (27. februar 2013.) Ne čudite se, u „Politikinoj" vesti „Akcija za ljubimce u restoranima" (2012) zaista piše: „Gradskom Odlukom o držanju ljubimaca, vlasnicima restorana ostavljeno je da odluče hoće li gostima dozvoliti da u lokale uđu u društvu svojih kućnih ljubimaca... Biće štampane i mape grada na kojima će ovakvi restorani biti posebno naznačeni." Eto, nismo dugo čekali, i Srbija će dobiti kućarske kafane. Ako, neka ih, ali se pitaju ljubitelji životinja zašto su kućići privilegovani i zbog čega se ne mogu odati krčmarskom životu, isprva, ine domaće životinje i, zatim, pripitomljeno zverinje. Kad bi mnogi Beograđanin iz „kruga dvojke", Niševljanin oko Margera i Novosađanin sa Limana IV rado zapatio koju svinju, bila i lošije sorte od pietrena! Gospodin iz prestonice ponosito bi vikendom šetao svoja prasca Tašmajdanskim parkom, zakrmili bi se u „Poslednjoj šansi", na trasi prema Kališu svratili do starog dobrog „Mornara" da prezalogaje, na časak i na po hladno „Jelenče" navrnuli u „Korzo", u Zmaj Jovinu, po ko zna koji put se podsetili školske lektire u hodu između kalemegdanskih spomenika srpskih književnika i, pošto se približi vreme obeda a oni umorni, bez žurbe i dostojanstveno nekako bi se dogegali do „Madere" – tamo ih u bašti, ispod najrazgranatije krošnje, već čeka rezervisan sto i ranije ugođen meni. Eh, kad bi smo u tim trenucima mogli da uđemo u dušu našeg junaka pa da i mi osetimo šta znači biti zadovoljan. Pošto nismo frojdovci, nego obični kafanolozi, dovoljno je samo na tren baciti pogled na to nasmejano lice koje kipti od vedrine, i razumeti „Beograđanina (‘Nišljiu', ‘Novosađanina') „: kako je uživao u nepatvorenom rustikalnom okruženju, bilo mu je lepo u zavičaju i, što je za priču bitno, bio je najsrećniji dok je kao dečkić i osnovnoškolac čuvao svinje čitave familije. Čak je sanjao, ako se istakne u toj aktivnosti, kako će ga jednog dana na zboru meštana, pod zavetnim hrastom, jednoglasno izabrati za seoskog svinjara.¹³ A svinja, pametnica među pameticama, promišlja se jedući kulinarske specijalitete (sociološki nauk): kako to da čovek, umniji od mog roda, još nije pronikao u pravilo

13 „– Crni Dragutin, pa tvoj deda po kome nosiš ime, onaj časní Solunac sa Kopanika, mora da se prevrće u grubu. Šetaš se sa psetancetom, umesto da smo već u kafani na rakiji i kafi s ratlukom – vrteo je onom glavurdom moj zemljak, zaboravljajući da mu je sin veterinar i da se bakća sa ‘tim džukelama' (Minić Karlo, 2012: 20)." O kućićima i kafani još i u: Belić, 2012: 15; Kapor, 2012b: 25; Tanjug, 2013: 10.

po kome se sve okreće i vraća na početak – karavansaraji, hanovi, meane, mehane, krčme, kafane... *nekako su i krenuli kao svratišta za ljude i stoku.* Uh, maderinim pomijama nema ravna u celoj Srbiji.

Lekari. (3. avgust 2012.) Eto, dugo se čekalo na valjanu odluku Vlade Srbije o otvaranju kafana i restorana u banjskim zdravstvenim ustanovama. Ona je usvojila „Uredbu kojom je omogućila specijalnim bolnicama u banjama da pružaju komercijalne ugostiteljske usluge na tržištu, ali samo u slučaju kada postoji višak neiskorišćenog smeštajnog prostora, podsetilo je Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja” (N. novine, 2012: 7). Bogati se ponuda: gosti neće više samo da se razgaće i banjaju već će moći da se i napoje žestinom, razgale i raspojasaju. Među njima je mnogi banjac baš zbog rehabilitacije od „opake” tekućine, ali, terapeuti kažu, nije preporučljivo odjedanput, naglo se otrezvenjačiti, postati bezalkoholik – odvikavanje je uspešnije ako se s merom i pod kontrolom smanjuje zavisnost. Zašto da se švercuju litrenjaci i ice vinjaka, kad možemo legalno otvoriti krčmu u velelpnom „Radonu”¹⁴ i pratiti ponašanje pacijenata. A i mi, doktori, džaba ćemo piti, ionako smo svikli da nam bolesnici uturuju staklenice viskija, samo nikako da shvate da naš nivo nisu „Johnny Walker” i „Ballantine’s”. „Uznapredovali smo, kad je Bogdan Tirnanić, onaj novinarčić, mogao da satire ‘Jack Daniel’s’, što da se njime ne slave i zaštitnici narodnog zdravlja.” Povikaće svetina: belomantilašima nema leka, duboko su ogrezli u primanju mita! „Prosta” gomila kao gomila – optužuje bez argumenata – znamo da je ojađena i bedna, i stoga ne iskamo „Chivas Regal”. E moji lekari, neka vam je srećna i berićetna *Hipokratova zakletva.*

jubomora. (1. septembar 2012.) Johan Hajlig, junak fine priče Zlatoja Martinova (2012:20), šezdesetogodišnji gospodin, petnaestak godina stariji od svoje žene, uplašio se svoje seksualne onemoćalosti: „Pripisivao je to umoru i velikim brigama na poslu u Magistratu. Pa ipak, hvatala ga je panika, toliko se naslušao kafanskih priča o nemoćnim muževima i njihovim raskalašnim ženama, masnih priča kojima se i sam rado smejavao.” Strah ga je nagnao da sebi pronade leka, nanovo probudi želju za ženskim stvorom, podigne seksualnu spremu i zadovolji suprugu, jer nikad se ne zna – možda i ona uđe u krčmarske tračeve! Ko bi mu, imajući u vidu da spomenuti lik živi u drugoj polovini 19. veka u austrougarskoj Vojvodini, promptno i elegantno u tome pomogao? Lepotica noći iz tada mnogih i dozvoljenih kupleraja. I beše mu što beše – stvar se, zašto ne poverovati, odmah podiže, Hajlig ponovo postade „čovjek” i opet odlučno poče špacirati promenadom svoje varoši. Kad ubrzo, kao što biva u životu a ne samo u skaski, stiže nesreća: uzoriti visokonameštenik crnožute monarhije obole, svejedno, od sifilisa ili kapavca. Sebi si nije mogao dozvoliti toliku sramotu – i izvrši samoubistvo. Eto, dokle može da dovede običan, svakodnevni *kafanski tračerač*. Zato molimo kafance da se uozbilje i upristoje, da imaju meru u pričama i „pričama”, a niševljanske krčmarske larmadžije i izmišljatore – a takvih je više no što čaršija može da podnese, da učute.

Muftija. (11. oktobar 2013.) Bio sam od početka devedesetih nebroya-

14 Poznati Institut za lečenje i rehabilitaciju u Niškoj Banji, koji već ima kafić s terasom i baštom, ali ga drži privatnik.

no puta u Novom Pazaru i posmatrao kako se taj živahan gradić polako, ali sigurno, čupao iz kandži viševekovne orijentalne kasabe i postajao urbano stanište. Nove ulice i dućani, mondiš kafane i bašte, kafici i hoteli, skupi automobili i palate, moderno „skockana” omladina i gospodski obučeni stariji, užurbani studenti i zamišljeni enveovci... Čim stigne na autobusku postaju, putnik se odmah okrepi crnogorskom lozom u staničnom bircuzu, usput prezalogaji neko ćevabče ili koju tatliju za nezaborav, nalije efesovo pive, preda se onome za šta je i prevalio toliki drum, da bi ga ljubazni domaćin, „zavezano u krpče”, priveo u proverenu krčmu i pokazao mu red-rednji: dunja-dve, može i lincura, sir, grehota ne i sjenički kajmak uz ... i, sada, efesku pivčugu, parče kobasice, dok se čeka „glavni zgoditak” – topla janjetina, koja, red je, treba malko da se prihladi, dotle istinska turska kafa iz fildžančića i prva litra ohlađenog rizlinga, još dve plus, jer, upozorava se, lagano treba uživati, jedan je život, poklonjen nam od Višnjeg, i tu mi ne možemo ama baš ništa da promenimo niti da utičemo na sudbinu, eh taj fatalizam ... zatim taksi pravac stanica, iznenađujuće prljava i zapuštena, uskakanje u poslednji rasklimatani autobus, koji će – majstor samo zna – nekako da nas pretera kopaoničkim serpentinama do kuće. Ne prođe ni decenija, dunuše neki drugi vetrovi, promeni se nešto u toj primamljujućoj varoši, zavlada *muftija sandžački*, preokrenu klimu za trista stepeni – ako, nemamo šta protiv toga, i kad bi imali, ne bi vredelo – kafanac i uživatelj nisu više dobrodošli. I zaista, šta će kafanolog u negdašnjem Rasu, kog đavola traži?

Naučnica. (24. decembar 2012.) Stanko Stojiljković, neumorni popularizator nauke, u ekskluzivnom intervju – „Rezervni delovi za čoveka” (2012) – s *Gordanom Vunjak Novaković*, „bez sumnje perjanicom srpske nauke u svetu (14.797 citata na 'Gugl akademiku') „, koja dve decenije istražuje u Sjedinjenim Državama u oblasti inženjerstva tkiva, donosi kamenčić njene privatnosti: „Porodica je moja najveća radost i ponos. Suprug Branko je arhitekta, čovek koji je apsolvirao dobre knjige, dobre filmove, dobru muziku... Imamo divnog i pametnog sina, ljubi ga majka, koji je lekar na specijalizaciji u Majamiju, pa tamo idemo kad god možemo. Zajedno gledamo Novaka Đokovića, koji je nešto najbolje što Srbija danas ima i čovek koji je najviše učinio za sve nas ovih deset godina. Nemamo mnogo vremena za dokolicu, pošto živimo u Njujorku (koji je za nas veliki Beograd, po otvorenosti i užurbanosti), gde je veština od tolike ponude izabrati delić koji će nam podmiriti duševne potrebe. Redovno idemo u Metropolitan operu, manje na rok koncerte, izložbe, pozorišne i mjuzikl predstave na Brodveju i van njega. Imamo maltene klub, '*Kafanu*' (*ćirilicom*) (podvukao – D. B. Đ.) u Istočnom Vildžu gde stalno idemo na druženje, večeru, muziku i uživanje u beogradskoj atmosferi.” Dičim se kao branitelj kafane, jer vidimo iz izvoda koliko ona, bez obzira na okolnosti, može da *znači* čovečici koja je zavredela dubok trag u svetskoj nauci samim izborom u inženjersko odeljenje Američke akademije nauka (naravno, prva Srpkinja). Koliko je tek mila nama – običnim smrtnicima. Još kako je važno što sam na vreme njujoršku mehanu metnuo na spisak „Kafana: 582 veličanstvena naziva”.¹⁵

15 I komentarisao: „Dvostruki izuzetak: kao naziv za kafanu, jer se može razumeti

Njihova. (9. avgust 2013.) Na jubilarnim Kraljevskim konjskim trkama u Askotu, u Ujedinjenom Kraljevstvu, 2011. godine – od prve je tada prošlo tačno 300 g. – došlo je do skandala: „Nedaleko od kraljičine lože, za vreme trke, izbila je tuča za kakvu se kaže 'balkanska krčma'. Džentlmeni su koristili sve što im je palo pod ruku: flašu šampanjca (izveštači su uočili da je puna koštala oko 200 dolara), nogare od stolica...” (Cvitković, 2011: 32) O Bože, sačuvaj kraljicu¹⁶ – kakve li sramote za užtogljene i bezbojne gorde Albione,¹⁷ koji do čistunstva drže tradiciju. *Njihova je bruka a ne naša.* Stoga, pošto je moj izbor da se suprotstavim takvim tručanjima o kafani, ič ne marim za njihovu floskulu o „balkanskoj krčmi” i stereotipiju o nama kao „drumskim razbojnicima”.¹⁸ Koga to ovih leta zbog šljokanja do upišavanja proteruju sa grčkih ostrva? Zbog kojih se navijača, inače na Ostrvu mirnih kao bubice, na Kontinentu policija podiže skoro na ratnu gotovost? Zašto njihovi mladi nisu najpoželjniji na savskim splavovima – zato, jer su bahati i nekulturni, pivo im začas osvoji zglobove i vijuge...? Ko je onda za pokudu a ko za pohvalu iz kafanološke vizure? Balkanci, među njima i Srbi, ili Ostrvljani!?

Ognjenovica. (30. januar 2013.) Za mladu gospođu Dimitrovski Amidžić, za koju tvrde da je jedna od najlepših Srkinja, ne bi bilo mesta u tekstu – iako je: u engleskom izdanju Vikipedije, planetarni top-model, Armanijeva muza, zaštitno lice „Viktorijas sikreta” (Victoria's Secret) i, kakve li čarolije, žena Ognjena Amidžića, kakvog-takvog pinkovizijskog voditelja – da nije izjavila, stepenujemo manje važnim, kako je zbog srpskih pevaljki prestala da nosi brendiranu garderobu, gradiramo za stepenicu iznad, kako je moguće da jednoga dana uđe u Narodnu skupštinu¹⁹ i, vrhunac po značaju, kako bi pravila lom u meraklijskom raspoloženju. Na pitanje anonimnog intervjuera: „Uz koju bi muziku razbila čašu u kafani?” – dama spremno odgovara: „Uf, uz mnogo pesama, ali recimo uz neku od klasika Tome Zdravkovića.” Pa kako onda, moji sociološki ispisnici, da Danijelu smesta i bez prijemnog ne primimo u našu kafanološku „sektu”. Voli srču, obožava Tomu, šta ćeš joj! – Još ima da nas izvika po belom svetu i preko

---

i kao pleonazam (kafana 'Kafana'), i kao jedino imenovanje poreklom van Srbije, s obzirom da ga nosi objekat s Menhetna, u Njujorku. – Kafanu 'Kafana' proslavili su naši teniseri – Novak Đoković, Viktor Troicki, Janko Tipsarević i Dušan Vemić – pred otvaranje 'Ju es opena' 2011. Kum je ipak nameravao da istakne činjenicu koja govori o tome da takvo ime nose samo ugostiteljski objekti s Balkana, najčešće u Srbiji (Đorđević, 2012: 312).”

16 „God save the Queen” (*Bože, čuvaj Kraljicu*), evergrin Seks Pistolsa (Sex Pistols).
 17 Gordi ili Perfidni Albion, pogrđni naziv za Englesku (ili Veliku Britaniju) i Engleze (ili Britance). Borislav Pekić (2010) tačno je formulisao njegovu pozadinu: „Ta univerzalna osobina – je tzv. engleska hipokrizija, njihovo navodno licemerstvo.”

18 Gojko Božović primećuje: „O Balkanu i o pojedinim njegovim delovima kruže mnogi neprijatni i neslavni glasovi, ispunjeni predrasudama i nerazumevanjem, možda jednim delom i zato što nisu pažljivo oslušnuti neki od najboljih glasova koji dolaze sa Balkana.”

19 Neka, što da ne, šta je od nje bolja bivša članica grupe „Models” Nevena Adžemović, devojačko Stamenković, koja je narodni poslanik stranke Nova Srbija Velimira Velje Ilića.

„Plejboja”, jer za goleme novce pristaje i na duplericu („lako reklamiram donji veš, nisam taj tip. Morali bi mnogo da mi plate, a pritom da se ništa ne vidi. Više sam za dobru umetničku fotografiju [Anonim, 2013a: 60].“). Rasna „stolovača” = *Srpkinja na kafanskom astalu*.

Popovi. (16. avgust 2012.) Srpska pravoslavna crkva svakim danom je ekonomski bogatija, polagano joj se vraća nepravedno oduzeta imovina, dobija zamašnu pomoć od države, a, paradoksalno, njeni sveštenici – nika-ko vladike²⁰ – prikazuju sebe kao siromaške, kao da jedva sastavljaju kraj s krajem. I tako, sumnjivo se pravdajući, pravoslavni popovi razrezuju osirotelim parohijanima *visoke* namete za obavljene obrede. Narod trpi, žali se patrijarhu i episkopima – koji, istine radi, kore svoje službenike što ne primenjuju odgovarajući cenovnik – pa kada uvidi da i od toga nema vajde i još sretnu pokojeg popa nalik novokomponovanom biznismenu („bessna” kola, ogromna kuća-kičERICA, privatna rabota, zlato na rukama i oko vrata...) digne se, protestuje i odbija plaćanje usluga. Ima li to još negde? Popovi kao popovi, ne svi, žele još i da učare svagda i svugde. Evo kako su se proveli u stvarnoj anegdoti, koju je zabeležio Čačanin Gvozden Otašević (2012: 8): „Društvo čačanskih sveštenika svratilo je na predah u restoran ‘Mladost’ u Nemanjinoj ulici, i sve je teklo lepo dok nije došlo do plaćanja. Konobar Božidar Milosavljević (27) ispostavio im je račun od 1.375 dinara ali su gosti počeli da prebiraju po džepovima, nećkaju se i pravdaju da su sakupili samo 500 dinara. Na kraju su upitali mladića koliko novca treba da ostave, a Milosavljević je, setivši se svešteničkog tarifnika, smesta odgovorio: – Dajte koliko možete. Obično daju dve hiljade, a niko manje od hiljadu i po.” E, pa, neka im je, zaslužili su „osvetu” malog čoveka, gde nađoše kafanu, nije ona njihova *nadležnost* makar se zvala „Parastos”,²¹ eno im ga nadnaravno, neka tamo regulišu situaciju. Mogu biti dragi gosti u kafani, ne i kafanci i kafanolozi, jer, Srbi ne vole, taman posla, opijanjene sveštenike, uz to još gramzive.²²

Rekonstrukcija. (25. jul 2013.) Aleksandar Vučić, „gospodar” Srbije, rekonstruiše domovinu, državu i Vladu RS, a bogami, pošto mu apetiti rastu, ako ovako nastavi, preobraziće prema svom naumu i svakog „zabludelog” Srbina. Mesec i po, ne li i poviše, ugnjavi puk kojekakvim kombinacijama, umesto da problem resko razreši za nedelju–dve. Na pragu dugoočekivane odluke, taj suptilni sakupljač prvoklasnih vina, potkači sve linije vlasti – kost u grlu mu je vojvođanska i singidunumska – i spočita im, upisa u greh, kafanstvo: „Hoćemo da postignemo još bolji rezultat. Voleo bih da i na drugim nivoima vlasti (u pokrajini i na gradskom nivou) toliko rade, a ne da im se posao svede na sat i po i odlazak u kafanu...” (Beta, 2013: 6) Pa šta!? Neka političari i činovnici zagreju stolicu i obave poslove, onda juriš na novosadske i prestoničke bircuze. Pre toga, kad je onomad on mogao onako dug da prilegne u skućenom briselskom ofisu, imaju pravo i oni kratko da predahnu ležeći na podu kancelarija nađu li parče slobodnog

20 Izuzimajući umirovljenog episkopa Vasilija (Kačavendu).

21 Takve ima pored glavnog niškog groblja.

22 Za nas su oni sitni lopovi ti političari naši krasni a imitiraju ih popovi honorari im bogami masni. (Ristić, 2012: 82)

prostora između prenatrpanih astala i stolica, kojima su zakrčene službene odaje zbog prekomernog zapošljavanja partijskih satrapa.²³ Neka bude zapisano da se jedino oko toga slažem s prvim potpredsednikom Vlade, vojnim ministrom, predsednikom Srpske napredne stranke... jer, dojavljuju iz njegove svite, *vođa nije mrzitelj kafana*. Mada, kafanološki dilberi, nikad se ne zna. Možda mu dođe u glavu da rekonstruiše i našu, tek stasalu, kafanologiju. Da bih sprečio tako nešto, pošto bi nam s olakšanjem uvalio u redove rekonstruisane praktične kafanjerose – Mrku + Bekutu, Velju i maestralnog pevcu Ivicu zajedno s Cecom Žitoradžankom – spreman sam da se žrtvujem: ručao bih s „Aleksom” u niškom „Zvrku” uz tiho Čokalijino pojanje. Neizostavna je i buteljka toskanskog belog, ako je Vučić spreman da okrnji svoj kontingent, i ne zaboravi da je ponese iz Beograda.

Severnjaci. (3. decembar 2012.) U Srbiji se uvrežila izreka „Što južnije, to tužnije”, skovana da bi izrazila činjenicu koja govori o tome kako je siromašnije stanovništvo jugoistočne Srbije, spram njenog ostatka, znatnije bilo vezano za Slobodana Miloševića i SPS i to potvrđivalo na izborima. Južnjaci su se brzo otrgli te zavisnosti i, setimo se, 1996. na čelu s Niševljanima bili pioniri demokratskog bunta i promena. Kako da ne, još ima raznih južnijih i tužnijih krajeva u zemlji, na Balkanu i u Evropi. Začudo, pitam se pitam, što se južnjaci ne osmele i bez zazora uzvrate severnjacima (onima od Beograda, Save i Dunava sve tamo do Budima i Pešte, Beča i Berlina; od Sarajeva i Miljacke do gore Londona, Štokholma i Osla...): „Ej, pa vi ste se zaneli, sem vašeg bogatstva i standarda, koji su, vidimo, na klimavim nogama i prolazni, ne znate za ništa drugo, a kamoli da uživate u životu; stanite, opustite se malo i dođite do nas da vam pokažemo! Ne plašite se, jes’ da će vas koštati, ali ne onoliko koliko bi mi platili kod vas, jer južnjaci su hedonisti i gostoprимljivi, meraklije i uživaoci.” (Jug Srbije je ponajmanje Divlji zapad. Tako ga označavajući u romanu *Surfing Serbia* [2012], da malo ne preteruje u „umetničkoj slobodi” mlada pisica Ana Vučković. I u životu i u knjigama stane svašta.) I eto sociološkog nauka, ujedno južnjačke izreke – „Što severnije, to jadnije i tužnije.” I negostoljubivije i sterilnije. I tačka.

Tenk. (13. jul 2012.) *Ruski*, posleratni belopalanački bekrija, odavajući nekada uspešnog vojnog starešinu i sličeci na Gregori Peka, završio je, kako mu je izgleda bilo suđeno, kao zadnja belosvetska protuva za „neslane” šale golobradih mladića, koji su tek vadili bilet za ulazak u starije bircuzsko bratstvo. A kada im neko iz te družine, za kojom su čeznuli, grubo skrene pažnju na njegovu herojsku sudbu – zbog zavisnosti od ljute kapljice za nekoliko činova je degradiran u armiji, jer je tenkom ušao u trošnu provincijsku kafanu, i zato što je nacvrčan za kariranim čaršavom nešto lanuo protiv onoga što mu nadimak počinje sa „T” i odležao godinice na Golom otoku – pokazivali su dostojno poštovanje prema tom romanesknom čoveku. Sociološki nauk: *svakom liku, koji sedi osamljen za krčmarskim astalom i poduže mu ne prilazi kelner, uvek poručiti čašicu mučenice*. Možda nije tenkom, ili drugim vatrenim oruđem, napao meanu, ali, garantujem, jaka-ko jeste junak vrlo neobične kafanološke pripovetke.

23 Stranke kontrolišu oko 25 hiljada radnih mesta u državnoj upravi i lokalnoj samoupravi.

Čef. (24. aprila 2013.) Da vidimo kako izuzetnik Petar-Emil Mitev, emeritus teorijske i praktične kafanologije, na moju molbu, određuje srž kafane. Zbog muzikalnosti bugarskog jezika, određenje dajemo i u originalu.

„Između ostalog, ovo razmimoilaženje je osnovno za kafanologiju. Sociologija kafane u određenom smislu je raskršće sociologije vremena.

Postoji ogromna razlika između zapadnjačkih pabova i balkanskih kafana, mehana i krčmi. I u jednim i u drugima, ljudi su izvan vremena, ali na Zapadu ostaju stešnjeni od njega. Samo kafana predstavlja pravi trijumf principa zadovoljstva nad principom stvarnosti. Ako govorimo jezikom psihoanalize jedino kafana predstavlja potpunu radost života.

Kafana je deo društva u kojem se časka, vodi 'laf-moabet' a ne 'razgovor' (kod 'moabeta' se izlazi van vremena), oseća se 'ček' a ne 'zadovoljstvo' ('ček' je vanvremensko zadovoljstvo), ljudi imaju više 'sreće' nego 'šansi' ('šansa' za razliku od 'sreće' je samo deo protoka vremena)...

U kafani bežiš od svakodnevice, ali uranjaš u unutrašnje vreme sociuma, dok u pabu ti možeš samo privremeno da se apstrahuješ od njega. Zato heroji kafane su prirodni i mogu da budu stvarno srećni – za razliku od zapadnih 'kloparala'..."²⁴

„Между другото, това разминаване е базово за кафанологията. Социологията на кафаната в известен смисъл е разклонение на социологията на времето.

Има огромна разлика между западните 'пабове' и балканските кафани, механи и кръчми. И в едните, и в другите хората излизат извън времето, но на Запад остават притиснати от него. Само кафаната е истинският триумф на принципа на удоволствието над принципа на реалността, ако използваме езика на психоанализата. Само тук е пълна радостта от живота.

Кафаната е част от общества, в които се води 'лаф-моабет', а не 'conversation' (при моабета се излиза извън времето), испитва се 'кеф', а не 'pleasure' ('кеф' е удоволствие извън времето), хората имат поскоро 'късмет', отколкото 'шанс' ('шансът' за разлика от 'късмета' е само част от потока на времето)...

В кафаната излизаш от всекидневието, но потъваш във вътрешното време на социума, докато в паба ти можеш само временно да се абстрахираш от него. Затова героите на кафаната са по-естествени и могат да бъдат истински щастливи – за разлика от западните 'дрънкари'..."

Učešće i razlika. (20. maj 2012.) Miro Lompar (2012b: 62–63), odjednom ispadnuvši intelektualac plemenite pasmine, zasnivanje tzv. Srpskog stanovišta u kulturnoj politici resko iskazuje programatskom konstatacijom: „Srpska kultura – kako sam napisao – trebalo bi da bude kultura razlike u odnosu na *globalizam* kao ideologiju i kultura učešća u *globalizaciji* kao svetskoistorijskom kretanju koje je neizbežno.” Njome sažima i suštinske poruke briljantne knjige *Duh samoporicanja* (2012a), kojom je,

24 *Laf-muhabet* – bugarski izraz za lak, zabavan razgovor; ovde se daje sociološko, naučno tumačenje tog izraza. Zahvaljujem na prevodu Genču Savovu, najpoznatijem bugarskom prevodiocu sa srpskog jezika.

verujem Kostić Čavoškom (2012: 63) „steka neprolaznu slavu utemeljivača integralne srpske kulturne politike.“ Mada će me mnogi ustajali intelektualac optužiti da sknavim pojam kulture, kao samosvesni kafanolog usudujem se da tvrdim kako je kafana tradicionalna srpska društvena i kulturna institucija; i to sa tolikim kulturnim značajem, da u kulturnoj politici svakodnevija sasvim opravdano doprinosi – zloupotrebimo Lomparovu sintagmu – *kulturi razlike*. Ali, bez zanošenja, labavog je kapaciteta da bi bila činilac *kulture učešća*.

PROZA
ΠΡΟΖΑ

BOHUMIL HRABAL**STROGO PRAĆENI VLAKOVI***(odlomak iz romana)*

Te godine, četrdeset pete, Nijemci više nisu vladali područjem iznad našeg grada. A da ne govorim o drugim predjelima, ostatku zemlje. Bombarderi su toliko poremetili saobraćaj da su jutarnji vlakovi saobraćali u podne, podnevni u suton, a večernji po noći, pa se ponekad dešavalo da popodneveni vlak stigne tačno u minute po rasporedu, a ustvari bi to bio putnički vlak sa zakašnjenjem od četiri sata.

Prekjučer je saveznički pilot pucao iznad našeg grada na njemačkog lovca i otkinuo mu krilo. Trup je pak izgorio i pao negdje u polje, a krilo, što se odvojilo od trupa, iznjedrilo je šaku vijaka i matica, koje su padale na trg i žene koje su se tu zatekle udarale u glavu. I to krilo letjelo je iznad našeg grada i ko god je mogao pratio je, sve dotad dok krilo, škripeći u pokretu, nije letjelo nad samim trgom, na koji su dotrčali gosti iz oba restorana, a onda se sjenka tog krila kretala trgom da su ljudi i odmah preko njega potrčali i nazad na istu stranu gdje su maloprije stajali jer se to krilo i dalje kretalo poput ogromnog klatna koje je sugrađane odagnalo u suprotnom smjeru od mjesta mogućeg pada a uzgred je još uvijek ispuštalo gromoglasan topot i pjevljiv zvuk (tutnjeći i zviždeći sve glasnije i prodornije). I onda se brzinski okliznulo i palo u dekanski vrt. U roku od pet minuta građani su odnosili ploče i lim s tog krila, pa su već idućeg dana osvanule na krovovima zečijih kaveza i kokošinjaca, a jedan građanin je već tog popodneva od zaplijenjenog lima izrezao komade od kojih je uvečer napravio prekrasne štitnike za noge na motorima. Tako je nestalo, ne samo to krilo nego i sav lim i dijelovi njemačkog aviona koji je pao iza grada na zasniježene ravnice. Pola sata nakon pucnjave odvezao sam se biciklom da to vidim. Putem sam sretao sugrađane koji su na kolicima teglili ono što su opljačkali. Teško se moglo odgonetnuti zašto im to sve treba? Ipak sam se vozio dalje biciklom, htio sam vidjeti uništeni avion, mrzim gramzive ljude, ja to ne bih, nema para, da skupljam i trgam nekakvu gvožđariju, samo smeće! A po snijegu, utabanom stazicom koja je vodila do pocrnjelih ruševima, koraćao je moj otac, teglio je nekakav srebrni muzički instrument i smiješio se i tresao onim srebrnim crijevima, nekakvim cjevčicama. Da, bile su to cjevčice iz aviona, cijevi kroz koje je protekao benzin, a ja sam tek navečer shvatio zašto se otac svom plijenu toliko obradovao. Izrezao ih je na jednake komadiće, ispolirao, i onda je pored tih šezdeset blještećih cjevčica stavio svoju patentnu olovku na uvlačenje. Moj otac je mogao da napravi sve na svijetu jer je u penziji od svoje četrdeset osme godine. Bio je mašinovođa i na lokomotivi je bio od svoje dvadesete godine, tako da je višegodišnjim stažom svoje odslužio, ali sugrađani su bolesno zavidjeli kad god bi pomislili na to da otac može poživjeti na ovom svijetu još nekih dvadeset ili trideset. A štaviše, otac je ustajao čak i ranije od onih koji su išli na posao. Posvuda, gdje se moglo, skupljao je šarafe, potkovice,

s javnih deponija je dovlačio nepotrebne starudije i dijelove i skladištio ih kod kuće, u šupama i na tavanima, tako da je kod nas sve ličilo na neko skladište starog željeza. I kad se neko odricao starog namještaja, otac bi to sve donosio, iako nas je bilo samo troje u kući, imali smo pedeset stolica, sedam stolova, devet sofa i mnogo ormarića i umivaonika i bokala. Ocu čak ni to nije bilo dovoljno, vozio bi se biciklom po okolini i dalje, preturajući po deponijama i navečer bi se vraćao s ulovom jer se sve moglo za nešto iskoristiti, a iskoristilo se, jer kad je nekome nešto zatrebalo a više se nije izrađivalo, neki dio za auto, drobilicu ili vršilicu, i nije se moglo nabaviti, došao bi kod nas, otac bi se zamislio, išao je po sjećanju na tavan ili u šupu ili pred gomilu starudija u dvorištu, a onda se negdje zarovio i za tren bi izvukao komad nečega što bi zbilja odgovaralo. Zato je moj otac ponekad preuzimao funkciju komandanta sabirnih akcija, pa kada bi vozio sakupljenu željezariju na stanicu, uvijek bi je vozio pored naše kapije i istovario jedan dio nedjeljne zbirke. A komšije mu ipak nisu mogle oprostiti. Vjerovatno zato što je i naš pradjed Lukaš od svoje osamnaeste godine uzimao zlatnik za dnevno rentanje, poslije isto za vrijeme republike, istu sumu samo u krunama. Moj pradjed rođen je hiljadu osamsto tridesete a hiljadu osamsto četrdeset osme godine bio je vojnički bubnjar i tako se borio na Karlovom mostu, gdje su studenti na vojnike bacali kaldrmske kocke i pogodili pradjeda u koljeno, osakativši ga do kraja života. Otad je ubirao rentu, za dnevnicu jedan zlatnik za koji je svakodnevno kupovao flašu ruma i dva paklića duhana, i umjesto da serbes sjedi kod kuće, puši i pije, lunjao je ulicama i drumovima, ali najviše tamo gdje su ljudi crnčili, i tamo se rugao trudbenicima i pio taj rum i pušio je taj duhan, i tako su svake godine pradjeda Lukaša ponegdje pretukli, pa ga je djed kolicima dovezio kući. Ali pradjed bi opet oživio, i ponovo je opet ispitivao ko je u boljoj poziciji, pa bi ga ponovo na mrtvo ime isprebijali. Kad je pala Austrija, pala je i pradjedova renta, ona koju je ubirao sedamdeset godina. Penzija za vrijeme nove republike mu je razbila flašu ruma i one pakliće duhana. Ipak su pradjeda Lukaša svake godine do besvijesti prebijali jer je dalje izazivao s onih sedamdeset godina u kojima je svakodnevno kupovao rum i duhan. Tek hiljadu devetsto trideset pete pradjed se hvalisao pred kamenorescima kojima su upravo zatvorili kamenolom da su ga toliko pretukli da je umro. Doktor je govorio da je mogao lijepo poživjeti još dobrih dvadesetak godina. Zato niti jedna druga porodica nije bila na meti u cijelom gradu. Moj djed, da jabuka ne padne daleko od pradjeda Lukaša, bio je hipnotizer, nastupao je u malim cirkusima, i vascijeli grad u njegovom hipnotizerstvu nije vidio ništa drugo do nastojanje da u životu prođe što jeftinije. Ali kad su Nijemci u martu prešli naše granice kako bi okupirali čitavu zemlju i prodirali prema Pragu, na tom putu im se suprotstavio jedino djed, jedino je naš djed kao hipnotizer snagom misli krenuo na Nijemce. I tako je djed koračao cestom gledajući na prvi tenk koji je predvodio motoriziranu vojsku. Na tenku je do pasa izvirivao iz kupole njemački vojnik, na glavi je imao crnu beretku s mrtvačkom lobanjom i prekriženim kostima, a moj djed je i dalje išao direktno na taj tenk s raširenim rukama i očima šaljući Nijemcima misao da se okrenu i idu nazad... i

zaista, onaj prvi tenk se zaustavio, zaustavila se i čitava vojska, djed je pristima dotaknuo onaj tenk i stalno je slao jednu te istu misao... okrenite se i idite nazad, okrenite se se i idite nazad, okrenite se... i onda je poručnik zastavicom dao znak i tenk je krenuo a djed se ni pomakao nije i tenk ga je pregazio, otkinuo mu glavu, i vojsci velikog Rajha više ništa nije stajalo na putu. Tata je kasnije išao da traži djedovu glavu. Onaj prvi tenk je ostao stajati ispred Praga, čekajući dizalicu, djedova glava je bila zaglavljena između gusjenica i blokirala je pojaseve, da je tata uspio izmamiti dozvolu da oslobode djedovu glavu koju bi htio zajedno s tijelom sahraniti, kako i dolikuje kršćaninu. Od tada su se u našem kraju ljudi neprestano nagađali. Neki su uzvikivali da je naš djed bio čisti luđak, drugi opet, da i nije baš tako, jer da su svi s puškom u ruci stali ispred Nijemaca kao naš djed, ko zna kako bi Nijemci prošli.

Preveo sa češkog Hasan ZAHIROVIĆ

Bohumil HRABAL (Brno, 1914.) najčitaniji je češki književnik. Za vrijeme Drugog svjetog rata radio je na željenici kao telegrafist i otpremnik vlakova. Iako je diplomirao pravo, od 1963. živio je i radio kao profesionalni književnik. Prema njegovom najznačajnijem djelu, romanu "Strogo praćeni vlakovi", snimljen je veoma uspješan film Jiří Menzela za koji je je 1968. godine dobio Oscara u kategoriji najboljeg stranog filma. Ubrzo nakon toga, zabranjeno mu je objavljivanje u Češkoj zbog čega su mu kasnija djela izlazila kao samizdat ili u emigraciji. Umro je 1997. u Pragu.

ВИЛИЈАМ ГОЈЕН**КУЋА ДАХА****(А под свом том земљом лежи наслов)***Фриди и Волтеру*

I

...а онда сам ходао и ходао по киши која се напола претворила у снег и био сам прокисао и смрзнут; и наишао сам на парк који је деловао као да је права утрина у Паклу на којој парови шапућу у сенци, сви део завере: угрејати ноћас свет, и отишао сам на јавно место и видео објаве нацртане и исписане по зидовима. Изашао сам и осетио се самим, и изгубљеним у свету без дома у који бих се могао вратити, и осетио сам се опљачканим, од свега што никада нисам имао, али о чему сам сањао и што сам се надао да ћу имати, и пошто ме исмеја туђа поноћна фабрика, и мој лични вечити неуспех, обез-имени ме безимена агонија, и скиде моју историју са мене, поново ме издаше. Али на зидовима мога мозга, фреске: Анђео клечи као балетан што држи изданак винове лозе и најављује: Молитву у Гетсиманији; голи љубавници преврнути; и изнад куполе мог мозга: Стварања и Проклињања, Судови, Пакл(ови) и Рајеви (ми преносимо живот и легенде – ко зна шта је на фрескама на личним зидовима лобање које нико видео није?).

А онда сам стајао уз мокар, хладан зид те зграде у парку, и слизнуо доле низ мокар зид, са жељом да умрем, чућећи тамо у мраку. Лица су клизала и пролазила изнад мене испод уличне светиљке Месеца прошараног кишом као прамац сигурног брода који има где да оде - на неким од њих киша је била предивна – и свуд око мене они су се сусретали у парку и одлазили одатле испод дрвећа са кога је капало, људске су фигуре ходале горе-доле по расквашеном лишћу, и бацајући чини на њих, помислих, сви они пролазе мимо мене, а ја тонем, доле, много испод лица, прамца брода.

А онда поново зачух глас (Врати се кући, светло је упаљено, врати се кући Бене Берибене. Драго би ми било да ти је доста, па ћеш да се вратиш кући, тужна сам и узнемирена, једва да могу да гутам воду...) (Свимааа, Свимааа! врати се пре мрака...) (Спаси оно што нестаде!) (Бој, Бој, изађи у шупу, имам нешто да ти, тако ти Бога, покажем...) (Извуци ме, извуци ме, следићу те...) (У свом том твој сунцу, ако би се једног дана присетио било какве таме, то бих био ја који те извлачим... За тебе сам у таме оставио Реч, Реч што бејаше моје месо (Узми ту нафору); сва тама обзнањује моју Реч – послушни у таме чућеш је) и отопио сам се као човек-колачић од ђумбира што трчи и трчи, и отапа се док трчи. Почео сам опет и опет у свом сећању да именујем сваки леп и вољен лик који сам икада поседовао, да их именујем и

да их славим поново и поново, као што се окреће бројаница, перлицу по перлицу, све говорећи: Бакице Генчион, дотичем те и именујем те, Фолнере дотичем те и именујем те, Теткице, Мали, Свима, Бој, дотичем вас и именујем вас и полажем право на све вас. То је било као процесија кроз собе те куће што изговара, ово је предсобље и ту је брод у боци и љуштура шкољке, ово је отворени пролаз, тамо је бунар и овде је географска карта у кухињи, и мокро огледало у коме је, гле, моје лице, ја, моје лице... Завапио сам „О, Черити!“ тако да су они који су ме чули могли да помисле да сам просјак који запомаже, и који је желео да умре...

II

За чим то трага ветар, док брише између лишћа, тумара око и око ове куће, куца на врата и цвили кроз капке?

О, Черити! Сваког мразног јутра, на трен, у рану зиму имао си тај млад нејак зимски Месец што је висио изнад пилане као кришка сребрне диње из Роки Форда; а онда бих ја изашао до бунара у дворишту и шћапιο бих сребрно трње од леда са отвора пумпе и баталио бих ту јутарњу воду и стајао бих и гледао преко чудесних поља у тебе који тамо лежиш као град из прича – и знао сам да на свим тим малим крововима кућа постоји танани шлеп од иња на шиндри, налик на чипку. А онда би сви пилићи и све бисерке Черитија закодокали и дозивали, и сва би стока мукала, и пси из Черитија би лајали (то би звучало као када би животиње од порцелана могле да се огласе, када би могле да пузе, или зову, или мучу) и у том кристално јасном тренутку у ком те прогања Месец стајао бих заслепљен на првим сунчевим зрацима јутра и питао бих се шта ће се то икада догодити са свима нама.

И суботом бих, током пролећа, седео ту на свом месту у Тексасу „церећи се као Мачор Кезало“, како то Теткица рече, тако срећан и пун наде са свим тим људима који се враћају са поља и фарми да би тобом управљали и полагали право на тебе и да би се у теби окупљали, био је то Гли Реми и била је то Свит Климпкинс и Синг Стоуал и Ола Стоукс, професорка музике („Једнога ће дана пући тај мали мехур у твојем грлу, срце моје, и онда ћеш имати предиван глас. Само чекај на тај мехурић.“) и сви Грантови који су морали да прегазе поток Вајт Крик да дођу са своје фарме у прерији Блекленд – и породице ће све стајати заједно ту и тамо и носиће оvas и сточну храну и Питово млеко у кутијама из продавнице мешовите робе.

И у том мирном, јасном праскозорју посебно се сећам гласа који је одзвањао у теби, Черитију, одјекујући као у цистерни, дозивајући Свимааа! Свимааа! Врати се пре мрака – Теткица је звала Су Ему, моју сестру од тетке и њену ћерку (ниједан глас који дозива то име никада неће призвати назад Су Ему у ту срушену величанствену кућу, а пада мрак. Али Су Ема која у мраку игра, или се само погрбила, вртећи се

у свом сопственом блиставом пепелу могла би да чује глас који у њој дозива, али нема одговора). Читавог мог живота, од тада па наовамо, на било ком месту и без икаквог разлога, понекад у праскзорје наједном бих зачуо глас који дозива Свимааа! Свимааа! Врати се пре мрака! и пожелео да смо сви заједно поново у Черитију.

И имао си мали комад шуме иза куће којег се ја сећам. Било је ту косматог дрвећа што је крцкало и куцкало тика-така и пуцкетало и шкрипало и цијукало и на тој прастарој огради растао је лишај као нека стара стара овчија бунда и када га једном ударих руком осетих колико би стар и отупео и офуцан ти могао бити, Черити, и сви људи у теби, баш како је Теткица рекла. Али видети стари живи храстов опали лист и један једини мали листић који трепери на тлу било је знати да још увек постоји сјајна нова ствар у свету која је моја, и ја бих био испуњен неком страшћу према нечему, већем од Теткициног безнађа, већем од агоније Бакице Генчион, од целог Черитија – све док наједном не бих зачуо како јечи точак цистерне позади у кући, како ме дозива назад, и отишао бих.

Био си такво место са лишћем, Черити, и мислим да сам први пут био свестан тебе као било ког места у свету једне дубоке, тужне и тешке јесени. Тада си ми деловао као да си саграђен од лишћа и гранчица и коре дрвета, као што је птичије гнездо изаткано и као кривоњара спојено, и коришћено је и коришћено све док ти ниси окопнео: тад си био уздрман и бачен доле међу ове рушевине. Свих тих лета у свему томе што те је икада додирнуло или знало деловао си као да си опљачкан и све се претворило у ломљен камен те јесени, и наједном сам појмио себе као нешто што се креће и окреће међу тим остацима. (О, сво то лишће које сам познавао у теби Черити! – сјајно кожасто лишће рицинуса, са кокошкама које се у лето расхлађују испод њега или се скривају од кише, Ох, тај звук на лишћу рицинуса, како ме је заувек после Фолнерове сахране тај звук подсећао на сахрану). И чипка и љупкост лишћа индијског јоргована на летњем поветарцу. И лишће лозице која је имала име што га ја нисам знао, које је висило пуно пчела и храном заузетих колибрија тек што би се на њој појавило мало слатко бело цвеће дуж дугог трема куће. А онда наравно лишће зимзеленог храста што је у танушним лискама покривало дно реке Черити, и лишће тамјанике и лишће сикоморе и лишће на цвећу што се ноћу затвара. (У јесен једне године, сво лишће које је икада висило на било ком дрвету у Черитију у пролеће и лето лежало је падало по земљи а ја сам се кретао и окретао по тој олупини као откчени лист који неће лећи доле нити увенути.

У теби, Черити, тамо сада стоје, као у свету мог сећања облика земаљског шара, тамо светлуца залеђен лик свега тога, ког је сав тај људски дах одувао, обрушена величанствена кућа, смештена на уздигнутом комаду земље, из које су сви који су живели у њој били изгубљени и нестали, били лишени ње: због смрти, лутања, окретања на другу страну. И сада, кућа изгледа као да је стар стар споменик у правој агонији од сећања на нас, уништени фриз од остатака, препун

нашег говора, што држи наше ствари које говоре после нас као што су некада говориле у нама, и чекају да им неко од нас врати назад њихов језик и тако пронађе свој сопствени. (А ја размишљам како се наши светови, као што је ово домаћинство са нама у себи слично идеји коју би они могли имати или сновима које они сањају, у којима су наша лица нестварна, нејасна камена лица које неко носи као древне метеопе са ликом сродника ухваћеним у безвучним облицима метежа, боре против инвазије неке демоске расе која нам се привиђа, полу-животиње, полу-анђела. О каква је то агонија лица која немају црте као лица у магли снова туге и ужаса, што су им рупе од уста отворене, дозивају јауцима који се не могу чути, изговарају које речи која прогутана имена за дах која неко мора да чује да бисмо сазнали ко смо ми). А да бисмо открили шта смо морамо да уђемо назад у идеје и снове светова што нас гњаве и сањају о нама и да тамо пронађемо, како нас чека у нечијим истрошеним устима, говор који је наш. Јер сада у овој јесени у којој све младо без престанка шета горе-доле под дрвећем које пада, док покушава да себе учини стварним, ходао сам и ходао између лишћа што лежи као заборављене канџе гребући земљу која га храни, ткајући мотајући мене мени, качећи изгубљен лист назад за дрво. Јер све што је изгубљено тежи да буде поново нађено, поново-створено и враћено себи помоћу онога који га нађе, пронађен је говор за оно што није изговорено.

III

Да бих стигао до куће, Черити, ако бих био у граду, само бих почео да ходам ка пилани, низ главну улицу (која је заправо била само ауто-пут који се накратко тако звао и пролазио је кроз тебе и постао је делић тебе), под свим дрвећем Черитија. Прошао бих поред јединих радњи које си имао, што преко главне улице гледају једна у другу, и преда мном би се пружао ауто-пут, што је водио у слатке оближње градиће, као што су Лафкин и Лавлејди, а иза мене је кривудао до далеких места, великих и пуних гунгуле као што су Далас и Сентон. А онда бих скренуо код изувијаног кедровог дрвета, у чијим сам гранама био често колико и било која птица, имало је рачвасте гране сличне пилећем јадцу, где сам се једном оклизнуо и висио као Авесалом док госпођа Тарнер није дојурила да ме спасе, а онда би ту била пилана, у којој је мој отац радио (људи су уринирали по гомили тесане грађе) – и долазио је кући са опиљцима у џеповима и ципелама – а ту је била и дугачка, на ногаре постављена трака за пренос пиљевине што је лежала као богомољка. А онда би на ред дошло гробље, ништа осим имена и година и огромних скакаваца што су скакали изнад гробова, а онда мале колибе за црње, са црним лицима на прозорима и понеким старим добрим црњом који би седео на трему и дозивао црначку дечицу што су се играла у каљугама, и негде би закукурикао петао, после кише. И коначно

бих кренуо пешчаном стазом, стопала би ми била боса и уживала би у томе, зауставио бих се поред Методистичке цркве Милости Божије где ми се увек чинило да могу да чујем глас Брата Ремзија унутра како говори: „Благословени су они који мире, јер они су деца Господња“, а онда, ако бих нагло погледао нагоре, пре него што бих са песком поделио мисао: шта су то они који мире, угледао бих кућу, што ме гледа као лице успаване птице (а точак цистерне би био њен реп изнад тога) и дозива ме назад, у дом.

Била је то велика, пространа, жива кућа са дугачким ходником који је пролазио тачно кроз њену средину, и у њој је било много људи: Теткица, Теча Џимбоб, Теткица Мели, Теча Волтер Ворен, Кристи, Бакица Генчион, и сви рођаци, мали и велики: Свима, Фоли, Берибен, Џеси Мејди и сви - чак и госпођица Хати Клег – који су дошли да живе са нама. У пољу су увек стајала запрежна кола, недостајао им је точак и стајала су поломљена иза куће накривљена на једну страну. Породица пругастих веверица живела је и била одгајана и настављала да живи у њима, недалеко од бунара на отвореном стајала су дечија колица, отрцана и расклиматана, као одбачен свлак љуска напушеног детињства у која су се многе бебе смештале и бивале вожене окол: и касније када више није било беба у кући, беба које би у њима лежале и играле се њима, немарно, као да презире било какво детињство, поново их се докопала Теткица и ту насадила некакву квочку. Ако би била зима, стока би у пољу стајала укочено, тупо и без покрета и очерупане кокошке би се малаксало гуркале око амбара. А онда је изгледало да се лето више никад неће вратити (и Џеси је бацала коцкице у ходнику, или је певала једној од њених болесних лутака: „Мама, мама, разболех се, трчи по доктора да излечим се!“; а ја сам посматрао слику тужне девојке што седи и свира лиру негде мимо света). Али лети или зими, свеједно, окрећући се и окрећући над свим тим као благослов или клетва (а некад је и дувао као да покушава да одува кућу, сруши је) био је ту точак цистерне који се обрће.

Имао си ти и нека друга места, Черити – мали Бижу (а сви су то изговарали Бвицу), позориште, светло и пуно ларме, у ком је Џек Норби свирао дајући такт својом дрвеном ногом, клавир намењен представи – углавном један музички комад зван „Шапутање“, поново и поново. И имао си и градски хотел – али се запалио и привукао читав Черити у ноћним кошуљама и из његове рушевине изнели су старог угљенисаног трговачког путника што је изгорео у молитвеном ставу и такав је и пронађен – и никад више нисам туда ишао у град, да не бих осетио мирис кише на изгорелом дрвеном пепелу и људском месу. А онда, ту је била и пошта где су Семова и Бердијева лица и лице старог Била Грејдија, док сам пролазио, када бих одлазио на пошту, била урамљена у сваком прозору као што су изнад камина распоређене породичне фотографије. И ту је била јефтина продавница и текстилна продавница Сема Брауна која је мирисала на платно од конопље и скромну памучну тканину, и

радни комбинезони марке Јунион Џек у њој, и стара госпођа Хафман са маказама које су јој висиле на црној траци око врата, како говори: „Мож' ли ти се помоћ', Генчион момак?“

Свих тих година, Черити, док сам био у теби, кристал је светлуцао у блиставој шкољци јутара, док су те моје очи прелетале погледом, поново и поново, одражавајући све и лутајући, никада нисам ништа изговорио, само сам чекао на некакав говор који је дах куће удахњивао у мене. У сећању је слика и прилика тих дана нешто што се догодило једном у главној улици када је група дечака стајала и нешто разговарала, и наједном је један од њих, из круга, уперо прст у мене и довикнуо: „Погледајте! Стоји тамо и слуша с отвореним устима!“ и сви су они погледали и смејали се. То сам био ја, наједном свестан да гледам, на мене су показивали прстом и смејали се: и ја сам, онда, наставио даље, све мислећи: „Отићи ћу у дом, у кућу, ја имам где да одем.“ Јер се није имало шта рећи.

У кући си то крио, Черити, и у ходнику који је водио ка отвореном пролазу лежала је придржавајући лети врата, хладна на додир и потпуно неупотребљива зими у ћошку, шкољка коју је донела Свима. Кад се на брзу руку вратила кући помисливши да је на имању нађена нафта, донела ју је као поклон са Флориде својој мајци, Теткици. На њој је писало: ИГРАЛИШТЕ СВЕТА. То је било једино што је икада дала својој мајци. Лети и зими, била она подупирач за врата или морска шкољка, увек се у њој чуо шум мора. Понекад бих затекао Теткицу како седи са њом на увету, а једном сам видео Кристија како шапуће у њу, и једна од оно мало речи које ми је он икада упутио зачула се када ју је једаред испружио према мени и рекао: „Слушај!“ (Једном, кад је Свима ишла у средњу школу, видео сам Теткицу како је јури, јер је Свима у руци држала писамце и није допуштала Теткици да га види. Истрчале су из Теткицине собе, кроз ходник, и све до отвореног пролаза, а Свима је викала: „Не тиче те се шта ја имам или радим!“ Свима је отрчала до бунара и у њега бацила писамце. Онда се разбеснела и истрчала у двориште, пилићи су се уплашено разлетели на све стране, летело је перје, а Свима је деловала као једно од њих и остала је напољу читаво поподне. Дошла је касно, из града где је била, и Теткица је погледала напоље, да би је видела како долази, и рекла: „Ух, ено тамо долази Мис Прис, кунем ти се да не знам шта ћемо да радимо са њом.“ Свима је у том стармалом маниру ушла у кућу, кроз капију, са ружем на уснама ходајући као на високим потпетицама, и на трему је рекла Теткици: „Надала сам се да мислиш да сам побегла од куће, и то ћу једног дана, ђаво ми је сведок, и учинити.“

Онда је ушла и села на клупу у ходнику и посматрала себе у свом огледалу, уснама намазаним кармином правила је облике као при пољупцу и окретала је усне као када би изговарала „ооо!“ и вртела је главом као да шапуће „лудо згодна“, а то су речи које је сада увек изговарала када је у кући. Наједном се разјарила као бик и бацила је своје огледало на под и сломила га у парампарчад баш тамо где

је лежала морска шкољка, од тренутка када ју је донела, повикала је: „Што морам да имам овакав нос дугачак као боров корен и са могућом брадавицом наслеђеном од Мамице? Проклетство, како бих само желела да имам златне минђуше које је Јулејли Сандерсон данас у граду имала на себи, и сав тај новац колико оне коштају, а да се њој појави брадавица на њеном носу!“

Теткица је само умала из своје столице на веранди, и на улазним вратима добацила: „Џукелице, то је седам година несреће“ за помомљено огледало. (О, имала ју је, седам и више од тога.)

У ходнику је такође лежала, недалеко од шкољке за подупирање врата, светлозелена боца од терпентина са савршеним малим бродом у њој који је Кристи направио једне зиме (шта је био тај човек који је то направио?). А у ходнику је висила и слика следе девојке са лиром, седела је на врху плавог валовитог света, и нагнула се у неком лирском препуном туге преношењу сећања. Када сам погледао у ту слику чинило ми се да ми неки глас у мени препричава сећање света, као да сам ја увек познавао свет, у којој то мојој прошлости, ком сну? Стајао сам и гледао и чуо песму света који је говорио о својој величанствености, као да је предмет који је створило све оно што се десило у њему, и оно што је у њему учињено током свих тих година: он је певао гласом попут Џесиновг, тананим и дрхтавим, о паду анђела са црвених разјарених небеса, паду сличном паду птице или лишћа или испуштеног цвећа; о првом човеку и жени, нагим и дремљивим у врту, док разговарају помоћу пути (О каква је то блискост тела која говоре једно другом, први пут стварају језик који ће бити говор све те љубави у свим тим годинама, само једноставна реченица од додира и експлозије) језик који ће створити и којим ће свету проговорити сва страст и сав очај, самоћа, јер би недостатак тога био нека врста немости говора – и жудње као нечујног говора, екстазе која личи на мрмљање и изливање реченице - приведи телу тело и почеће непрестано мрмљање, окретање точка крви, трагање и умарање и поновно трагање, вечно уздизање и пад.

IV

КАДА САМ ПРВИ ПУТ открио твоју реку, Черити, у мени је песма света певала уз помоћ мапе и слика и, посматрајући реку, мапа и слика и река заједно су певале исту песму, о почецима, о вековима, и о кретању кроз векове према нечему, према мени. Имао си ту малу реку, Черити, твој руб је био намрешкан као свилена тканина у воланима. Она је клизила кроз твоје низине уз обалу (то се могло видети са трема куће) светлуцала је својим рибама белицама, речним мушицама и воденим бубама. Красиле су је велике дремљиве слатководне корњаче које су као фигурице седеле на камењу, било је у њој малих шарана налик драгуљима и дебелих љубичастих сомова што су у њој сијали и змија што клизе а зову их белоусте воде-

не мокасине. Гмизала је, кркетала са жабама букачицама и тик-так куцкала и у себе усисавала и крцкала и пресијавала се около кроз пропланке низине са малим палмама жумарама (на поветарцу су се увијале као пропланак пун жена-методиста на Јулском молитвеном скупу) између мушкатних лозица што су се преплетале као некакве мрежасте фонтане (и вукле се и увијале се и упредале над тлом шуњале се преко старих окамењених брвана и древног трулог дрвета златне боје шафрана са гнојним украсом од ружичастих белих и плавих цвет-гљивица и пењале се на дрвеће и намотавале се око његових грана и онда се поново обрушавале надоле у кићанкама и капљицама и повијале се изнад реке) испод љубичастих висећих лишајева и испод мостова многих градића, све док негде далеко од тебе, Черити, на месту које не познајеш али си га замишљао, не уплива у залив.

О реко, била си наше време што тече изборано и без престанка преко камења и корења наносећи блато или маховину или нагризајући их док је време прелазило преко људи и њихових кућа и ствари, додирујући их аветињском невидљивом руком и мењајући их – можеш то што она чини видети на лицу, коси телу: наносећи блато и маховину и нагризајући их.

Била си ти нека песма, „Бјула ленд“: људи су се око тебе скупљали, окупљајући се око реке као некаква створења. Знало се да си после киша варљива, и у твојим дубинама, где је било најтише, било је језивих рупа што увлаче људе које понекад обележава упозорење на вирове, али не увек. Јер су прелазећи преко газа кола пуна Чабових из Елмине потонула у једну од њих и људи су дуж реке у градовима у Оналаски у Појнт бланку и Камили проналазили тела која су пристизала, час тело бебе час оно Оре Би Чаб час два дечака што плутају, и иако су чекали и осматрали где је Селмерс Чаб, он туда није прошао па су сви претпоставили да се закачио за подводну кладу. Још су се неки у теби утопили – три девојке из Черитија замало, док су гацале и драле се иза гласа, једна од њих и јесте и то је била Оти Бел, спасла ју је Кристи Генчион, али прекасно. Пребацили су је преко брвна, али је била утопљена.

Имала си ти и жива тела купача који су у лето скакали у тебе и гацали и рибарили мрежом и веслали.

Ако би неко стајао загледан у свој лик у теби, реко, његова би глава била налик црном пламену, или црној бакљи, што се увија и одвија.

Некад си, такође, деловала зло, јер сам, на пецању са некаквим ујацима и другим људима, лежао ослушкивајући у ноћи разговор, са продорним зовом зрикаваца у позадини, о женама и извесним женама из Черитија, а онда је један човек рекао (био је то Кристи, мој ујак) док је мислио да ја спавам, да се питао да ли већ имам длацице тамо доле и опијао се ракијчином коју је сам испекао и рекао: хајде да га пробудимо па да видимо и церио се. Лежао сам дрхтурећи и чекао да дођу, знајући да ће пронаћи оно што су дошли да виде,

свега неколико и то дивне златне боје тамо доле, и оне су биле моја тајна, али нису никада дошли, само сам се ја осећао кривим јер имам тајне.

Али могла си да изазовеш и ужас, реко, јер су људи, као што би то чинили људи на било ком месту и у било ком времену, наједном постали непријатељски настројени према другим људима, дуж твојих мокрих обала приликом лова и као да нико није имао пријатеље међу ловцима – као за време лова у који сам био присиљен да идем и скоро сам био устрељен јер сам за себе тамо у шуми разбио љуштuru пекан ораха док сам стајао у лимунжутој светлости дрвећа и ловци су ми се пришуњали и уперили пушке у правцу тог крцкања које сам ја произвео, као да сам веверица коју лове, и припуцали би да се нисам појавио из шипражја, и погледао их тражећи милост и милостиво. Онда су псовали и обрушили се на мене, а онда су се обрушили једни на друге јер су били уморни и помало пијани и сунце је било врело, а ту је био дечак који није желео да лови, чак није хтео ни да гађа праћком, него само да крцка своје орахе, сам, и да приметне траг.

Имала си некакве аветињске баре које су се у миру пружале тик до тебе, пуне њихових тајних живота, као неки твој скривени други живот – у новембру окружен сивим, светлуцавим дрвећем чије су жилаве гране биле као заплетене челичне жице, и папрат слезове боје или боје ћилибара и она риђа светлукала је у мочварама околo, које су светлеле и у мраку. А на неком дрвећу седеле су као утваре птице свих боја.

У лето је обилна језерска вода била корито за презрело воће које се крчкало, а било је као глазура, златно на сунцу, садржало је као неки богати укусом сируп сам планктон и дрвље и камење шума: обиље иловаче, пребогато растиње, благородност лишћа и биљних сокова, буљон тајних шума – све недирнуто и ретко и са мирисом дивљачи. Ту су лешкариле дебеле, умртвљене рибе што су се осећале сигурно наново и наново прелазећи преко површине густог боровог сирупа и његове су капи налик на гуму кључале, као једно зрело воће у својим соковима. А онда би у лето нарасла огромна тамнозелена папрат, која је тихо из себе испуштала на тло своје споре, и много трновитог грмља са бобицама, са отекућим, пламене боје бобицама, исто на сигурном, осим ако их неко грицне или кључне, и мајске маихав бобице и мушкатна лоза и змије што леже врелих тела и вребају и дремају, њихове покретљиве очи су огледало за бобице и лишће папрати и одблеске на води, кад се не провлаче кроз девојачку косу. Било је ту и мирних жаба са полузатвореним очима и грлом које се надима, и звук топлоте у шумама што се испаравају био је нека врста звука срца или звука дисања, а било је ту и цврчање цврчака.

Али дубоко у зиму браонкаста индијанска кожица од леда лежала је преко језерцета и птице су могле да ходају по води као апостол. Мада кажу да се Ђаво шета низином уз реку.

У твојој низини уз реку, коју си увек одржавала влажном и бујном

(осим за време суше која би те потпуно исушила и срамотно на виде-ло изнела твој бели ребљи мишићав пешчани стомак и твоја зелена таласаста ребра од сјајног корења дрвећа) живела је групица црња и звали су их црнчуге из корита реке. Твоје су црнчуге из корита реке живе-ле у кућицама уског прочеља, јужњачким, са оронулим тремо-вима и прљавим иако очишћеним двориштима и са лејама цвећа тако уредним као што су то цветне настрешнице, ограђене зеленим или боје ћилибара флашама и теглама са воћем. Узгајале су нешто поврћа – могао си да видиш лимене конзерве преко садница пара-дајза у пролеће - а неки су од њих радили преко у Фулеровом ло-калном млину или су жене долазиле у куће у Черитију и прале су и пеглале одећу Черитија. Али је велики број њих само пецао на теби. Готово сваке године би ти надошла, нахрањена кишама отклизала би све до домова тих црња, поплавила би их, уништила њихово по-врће, иструлили би њихови тремови и степенице се искривиле, али би твоје црнчуге из корита реке сачекале док се не смањш и пову-чеш у свој ток, односећи са собом њихово поврће разбацујући тегле са воћем и конзерве, а онда би се они тихо вратили назад и поспре-мили тај твој речни-неред и оно што је за тобом заостало, и њихове би куће поново постале лепе.

Твоје су црнчуге из корита реке познавале твоју низину као свој џеп, знале су најбоља места за пецање и где има белог песка и која су сигурна скровишта за одбегле затворенике из Хантсвила. Знале су кад наилазе комарци судећи по ветру или његовом одсуству, и када звечарке мењају свлак, или су преко реке. Црнчуге из корита реке су у теби губиле децу, својим су удицама хватале необична чудовишта која је сам Ђаво послао, купале су се у теби и певале дуж твог тока. У твојим су се низинама сретали љубавници, коцкари који бацају коц-ке пуцкетали су прстима за срећу око потајне ватре, а убице су срља-ле ка теби и целу ноћ лежале у неком густом мочварном биљу где их Кју клукс клан можда неће пронаћи.

Па ипак изнад твојих низина, реко, као ужасан брег уздизао се Роб хил са својим куштравим биљним покривачем и са напуштеним храстом са круном од изгорелих крстова, где је Кју клукс клан срео и спалио црњу да би њих, дуж целе тебе, подсетио да су црње.

Вилијам ГОЈЕН (1915-1983), постфокнеровац кога називају „најчуднијим чедом Тексаса“, се у својој првој књизи (*Кућа даха*, 1949) поиграва чак и именом града у коме је рођен, називајући Тринити Черитијем (Милосрђе, Божија милост) и обраћајући се директно граду као саговорнику при сећању. Иако је Фокнер рођен (само) осамнаест година пре њега, од његових почетака га је критика неправично оценила као човека из велике сенке, а једино је у Европи увек наилазио на добар пријем у књижевним срединама. Француски превод романа (*La Maison d'haleine*) пада (већ!) у 1954. годину. Он је, уосталом, почео да пише релативно касно, али тек у последње

време стиче поштовање које је заслужио и у Америци. Године 2015, Кларк Дејвис објављује његову биографију под називом **Почело је незгодом** из које сазнајемо детаље о, на пример, пријатељству са Фридом Лоренс, о одласку у Таос после Другог светског рата и искрцавања са носача авиона у Калифорнији. Путујући послератном Америком Гојен се зауставио баш ту, као скромни конобар који сакупља новац за наставак путовања. Игром случаја, у тај је локал закорачила Фрида која га је „узела под своје“, он се настанио у колиби на њеном ранчу и почео да пише. И **Кућу даха** и **Песме из Таоса**. У једном теоретском тексту из 1997, потврђујући донекле идеју да су франкофони аутори боље разумели Гојена од Англосаксонаца, Патрис Реписо ће написати: „У **Кући даха** ће се Гојен обратити једном од својих ликова и рећи: 'Прави разлог мог одласка било је то што сам желео да узмогнем да се вратим.'“ И, уместо дефиниције, Реписо ће додати: „Тај Југ који је њему био дан био је препун сенки, и, у суштини, Гојен је увек само покушавао да доспе до лакоће светлости.“ На свој врло необичан начин. А остало је легенда...

Превод са енглеског и белешка: Александра ГРУБОР

JURIJ KAZAKOV**KALEVALA**

U Kemi* su mi rekli da negdje daleko na zapadu, u divljini Karelije navodno postoji rejon Kalevala* i da tamo žive runopjevači. I da navodno postoji bor na obali jezera, pod kojim se okupljaju stari ljudi – posljednji Mohikanci – pjevaju svoje rune* i, kao prije hiljadu godina, još uvijek slave velikog Vajnamejnena*.

Onda sam na neko vrijeme zaboravio na more, ribare, na sve te pušte obale s rijetkim nijansama – i pošao u Kalevalu, kao u bajku, kao po Žar-pticu. Sunce je čas izlazilo, čas se skrivalo, čak je i kiša počinjala, i svo raznovrsno kamenje i mahovina, borovi i jezera – čas su blistali, plavili se i crvenili, čas su dobijali neodređenu mračnu nijansu, od koje su udarci na užasnom putu postajali bolni i prikradala se sumorna misao:

Rijeka Kem sa svojim brzacima, sa ostrvima, sa drvetom za splavarenjem, koje ju je na mnogo kilometara zajazilo, čas se pojavljivala, čas nestajala, kao i sunce, put je išao čas uzbrdo, čas nizbrdo, čas je prolazio uzgred, narod se u autobusu smjenjivao, uokolo su već pričali finski, svi su mirisali na šumu, na godinama neskidanu okorjelu odjeću, na mokre marame i kačkete, na podu su već škripali pesteri* i korpe sa močvarnom kupinom, borovnicom...

Što se dalje odmicao od Kema, vozač je postajao ljenji i veseliji, ćaskao je sa putnicima, vozio jednom rukom, drugu je neprestano gurao u prvu korpu na koju je naišao, u pregrštima jeo barsku kupinu i borovnicu, a usne su mu već odavno poplavile. Na put su izlazile krave i konji sa zvonima, stajali su, zamišljeno gledajući u autobus, koji im se približavao. Autobus se zaustavljao, vozač je već sa obje ruke jeo močvarnu kupinu i čekao kad će moći da krene.

Bilo je tu pastira, ribara i šumara sa čvornovatim štapovima. Svi su bili u kabanicama od cerade i visokim čizmama, blinkeri su im bili veličine dlana, šljuke, prljajući kabanice sluzi, visile su im sa ramena i udarale repovima po čizmama. Međutim oblaci ispred nas počeli su da plave, a granitni oblaci sa strana – da crvene. Sinulo je sunce, već visoko, blago, i odmah je na horizontu zablistalo, zamaglilo se, nadulo ogromno prostranstvo vode. Dovezli smo se do Kujtto-jaruija*. Ležalo je mirno, biserno-blijedožuto, a ostrva na njemu i oblaci iznad njega bili su plavi.

Tužan je ipak Sjever! Prije šest godina prvi put sam se našao na Sjeveru, cijelu noć sam plovio na parobrodu iz Arhangelska, dugo nisam spavao, stajao sam na praznoj palubi, čekao ljuljanje broda. Ali nije bilo ljuljanja, sijao je nizak purpurnocrveni mjesec, pored bočne strane broda izbijale su, svjetlucale zelene iskre, a široka mjesečeva staza pružala se do horizonta i tamo se rastvarala u blistavoj sumaglici.

A kad sam se ujutro probudio – parobrod je već odavno stajao u Petrominsku*, na pristaništu je bila gužva, kotrljali su burad sa haringom, nešto su tovarili i istovarali, vikali i mahali jedni drugima. Zavijala su vitla,

okretale se tamo-amo strijele, i kakav me je, pak, miris odjednom obu-zeo – miris mora, usoljene ribe, drveta, smole, izgorjelog uglja, kako su se, pak, pored parobroda, njihali karbasi*, dorke*, motorni čamci, koliko je svuda bilo paluba, kabina, katarki i kako je prema sjeveru iza planina, iza izlaza iz Unskog zaliva* bilo duboko morsko prostranstvo! I sve se to sručilo prvi put na mene, zaprepastilo me do jeze: evo i ja sam ovdje, evo i ja vidim ono, o čemu sam nekada samo čitao.

Ali me čekalo i nešto drugo – mučan osjećaj praznine, usamljenosti... Jedva se smjestivši u stanu, jedva popivši čaj iz bučnog samovara, jedva oslušavši muziku otegnutog sjevernog govora – krenuo sam na obalu Unskog zaliva. Sve vrijeme sam išao lijevo, otišao po pijesku daleko od luke, prošao pored niza dugih utučenih sivkasto-plavih ambara i izašao na obalu. Sve što je bilo živo ostalo je iza mene, stajao sam licem okrenut vodi, pustinji. Kakve sam male iskrivljene breze i jelke vidio, kakav žalostan vjetar je nosio po obali pijesak, kotrljao i kotrljao talas! A suprotna obala zaliva bila je već potpuno divlja i pusta, i iza nje su se nalazila neka sela, veoma rijetka, mala, a između tih sela prostiralo se na desetine kilometara puste obale, po kojoj sam morao da prođem... Pa šta je ovo – kraj svijeta, kraj zemlje, zaboravljen od svih? Ali zašto mi je, pak, bilo tako lako na duši, zašto su mi kasnije bila vedra sjećanja na taj septembar na Sjeveru, na te obale i ljude, koji su ih nastanjivali?

Tako razmišljam i isto se tako radujem drugog dana po dolasku u Uhtu*, sjedeći u očekivanju kutera, koji će nas povesti na Ala-jarvi*. A vrijeme se od jutros pogoršalo, oblaci iznad ove krševite zemlje su, kao nigdje, niski i sve vrijeme pritiskuju, guše, bojažljive, nježne boje, koje su plamtjele na suncu – sada su nestale, sve je postalo plavkasto i sivo. Duva vjetar, rije na jezeru krupan haotičan talas, pored pristaništa stružu se bokovima čamci i kuteri, ni jedan ribar se ne vidi na jezeru, ni jedna tačka se ne crni.

Sa mnom sjedi Ortje Stjepanov* - ovdašnji pisac, dobrodušan, okruglog lica i veseo. On je zadovoljan, drago mu je što će ići sa mnom na Ala-jarvi, drago mu je što je nagovorio Tatjanu Perttunen da pođe s nama. I ona sjedi baš tu, lijepo ubučena – ipak ide u goste – vesela, s vremena na vrijeme razmijeni sa Ortjeom nekoliko riječi, osmjehuje se. Ne razumijem finski, ali rado slušam – tako je to divan zvučan jezik, razdvojeni samoglasnici i suglasnici...

Osamdeset godina je toj Perttunen, čak, vjerovatno, i više, ona je narodna pripovjedačica, a iako joj je lice kao kod svih starica – i bore su tu, usta upala, oči izgubile boju – ali ipak ima na tom licu još nešto: da li ponos, svijest o vlastitom dostojanstvu i važnosti svog života, ili slave, poštovanja, kojima je ovdje s pravom okružena.

Ona uopšte ne govori ruski, ne gleda me i ne obraća mi se, pa i sa Ortjeom govori malo, više razmišlja o nečemu. Živi sama – sama kosi, skuplja sijeno, lovi ribu, ide na ostrva po bobice i gljive – jednom riječju, radi sve neophodne teške seljačke poslove, bez kojih se ovdje ne može preživjeti. Ali ipak osamdeset godina?

U to vrijeme, kad se sovjetska vlast uspostavljala u Kareliji, imala je već četrdeset godina – čitav život je proživjela. I šta? Šta je ovdje bilo u

prošlom vijeku, u ovom kraju Laponaca, u kraju tihog naroda? Nejasno zamišljam bijedne kuće, bijedne ljude, mračne noći zimi, tišinu nad zemljom, koju s vremena na vrijeme narušava kliktanje Laponca, koji se vozi čamcem u goste više od sto kilometara, ili njegov, pak, pucanj u losa. Neka krda jelena prolaze nečujno ispred mene, u rječicama skaču lososi i sjomge*, žene u bijelom melju žitarice na pragovima, predu i tkaju na klupama... Da li je ovdje bilo mlinova? Vjerovatno nije bilo, ni puteva nije bilo, i kako je sve ove vjekove živjela naša zemlja, kakvi su bili ratovi, revolucije, kakvi su se Betoveni i Tolstoji rađali i umirali – ništa to ovdje nisu znali, i vrijeme za ovaj narod kao da nije ni teklo, isto kao što ne teče za ovo kamenje i jezera.

Ni sada ovdje još nije otišao takav život – radio, električno osvjetljenje, klubovi, šumska industrijska preduzeća – to je sve u Uhti. Pa, a ono tamo, iza onih niskih varaka* - šta je tamo? I ono tamo? I tamo?

Prenosim pogled po horizontu, zamišljam neka sela među varakama i jezerima na obali bučnih rijeka sa mnogo brzaka, na ružičastom granitu. Evo i Ortje je iz jednog takvog sela, i otac mu je bio narodni pripovjedač, vidio sam ga na fotografiji – stoji bos, bradat, baš kao Lav Tolstoj, samo mu je za pojasom nož u koricama. A sad smo se evo skupili, idemo u neki Ala-jarvi, u neko seoce u goste kod narodne pripovjedačice Marje Mihejeve*. Iznad ostrva, koje se crni u daljini, vuče se kiša. Ovdje se dobro vidi, na mnogo kilometara naokolo sve je otvoreno, i vidiš kako luta po jezeru, po ostrvima kiša, kako visi u tamnim čupercima čas na jednoj, čas na drugoj strani...

- Eno, vidiš li, strmu obalu? – pita Ortje. – Tamo, gdje je crveni obronak - vidiš li?

- Zar?

- A eno Doma kulture – vidiš li? Pored njega štrči goli bor.

- Vidim.

- Znači, ranije je na tom obronku stajao.

Nešto je na finskom rekao Tatjani Perttunen, zatim opet meni:

- Ispod tog bora prije sto godina pjevali su rune. A od starih ljudi sve je zapisivao finski naučnik Lenrut. Tako se i pojavila Kalevala. A eno onaj kuter – gledaj – nosi ime „Arhip Perttunen“ – je li tako? To je pradjed naše Tatjane, on je i otpjevao skoro čitavu Kalevalu. A bor su nedavno podlo-kale kiše, uginuo je, iskopali smo ga i posadili kod Doma kulture. Neka ga! - A! – kažem. Dakle, otkad su pjevali Kalevalu, gledajući u jezero, sjedeći pod borom – prošlo je sto godina!

Na putovanjima mi se baš ništa ne dešava, sve je nekako mimo mene, i put je odvratan, i ljudi na koje nailazim su nezanimljivi i osjećaš kako ti to, zbog čega si prešao hiljade kilometara – ne polazi za rukom, izmiče ti, i već ti se čini da uopšte ničega nema, da si džabe dolazio.

A onda se odjednom sve pojavljuje, sve se sređuje, da ne može biti bolje, bez ikakvih tvojih napora i baš onako, kako želiš. Tada te obuzima radost, prvo nesigurna, a zatim sve potpunija, i život je divan, i ljudi su dobri, i želiš da pišeš o njima do smrti – gle kakvi su, gle kako rade, gle kako su sve jači, veći – bolji od tebe! Gledaj ih, zavidi im i zahvali se sudbini:

vidio si ih, rijetka sreća te poslužila!

Tako i sada, pali se kuter, već frkće, mi smo na palubi, a paluba podrhtava, čak po vodi prolazi i mreškanje od bočnih strana. I vrijeme se troši, evo već su svjetlosni zraci na onoj strani kuda idemo svijetloplavi, već su se sunčeve zrake, kao lepeze, pružile iznad dalekih ostrva, duge izbijaju odjednom na nekoliko mjesta, a najvažnije – sada znam: Kalevala neće otići od mene, osjetiću je. A njene rune mi izgledaju kao zaleđeni vodopadi u planinama, kao zvuk, koji je izašao iz kamena ove zemlje.

Krećemo, i odmah, kao da su nas čekali, na Kujtto-jarviju se pojavljuje nekoliko tačaka, koje se kreću u različitim pravcima. To su ribarski čamci, a na svakom su po dva ribara: jedan je na veslima, drugi izbacuje mreže.

- Ima li ovdje mnogo ribe? – pitam Ortjea.

- Oho-ho! Ima ribice, ima ribice – kikoće se debeli Ortje. – Doći ćemo, popecaćemo, vidjećeš i sam, poješćemo riblju čorbu.

Pa zar nije čudo! Plovimo pored ostrva. Evo jedno polako prolazi, utonulo u plavetnilo, koje je, kao i šume, prevrnuo u vodi, evo drugo, evo treće... Da je čamac, da je neka piroga*, da je snažan saputnik, koji poznaje tajanstveno ćutanje šume, da je šator, so, šibice, puška, pecaljke – onda bi i plovio od jednog ostrva do drugog, spuštao bih se u mirnu vodu i izvlačio veslo ispod zavjesa bijelih noći.

Kujtto-jarvi se završava, ostrva se spajaju, drva strše iz vode, a pravo pred nosom plavi riječni rukavac u Ala-jarvi. Plovimo po nepomičnoj vodi, skrećemo desno, lijevo, lutamo usred šuma, nagnutim nad vodom iva i jela, počinje da me hvata vrtoglavica – odjednom ponovo izbijamo na slobodu. To je već Ala-jarvi.

Još desetak minuta, još pola sata, u daljini na obali ukazuje se seoce, desetak razbacanih sivih mrljica na svemu zelenom. Evo ga bliže, već se vide drveni mostići, narod na njima, kuter smanjuje brzinu, s timih žuborenjem ide neko vrijeme po inerciji, udara o mostiće, i inda ga vezuju.

Zašto je Marja Mihejeva izašla na obalu – da li nas je osjetila, da li nas je čekala – ne znam, ali je izašla, žuri nam u susret, i evo svi su tu: Ortje, Tatjana Perttunen, Marja Mihejeva, šire ruke, grle se unakrst, ali se ne ljube, samo se prislanjaju obrazima, raduju se.

Idem prema izbi Mihejeve. Ortje se smije, podvikuje, naređuje, i evo neki dječak trči dole, priprema karbas i vuče razne kotliće, čajnike...

I kod Mihejeve ne govore ruski, neugodno mi je, tako bih da popričam, da pitam nešto, ostaje mi jedno, dok se oni raduju, upadaju i riječ jedni drugima – da gledam. Izba kao izba, kao i naše u bilo kom selu. I sve izbe su iste, samo jedno nije kao kod nas, veoma su razmaknute, zauzele su čitav luk obale. Pogledaš u jednu, zatim preneseš pogled, gledaš, u daljini je druga, a tamo ih je još i još - puno je prostora za njih u ovoj pustinji.

Deset minuta kasnije svi silazimo dole prema karbasu. On tek što je premazan smolom, oštro miriše, ljepljiv je i crn. I veoma skladan, sa podignutom krmom i pramcem, dugačak, špicast, kao čunić, i okretan. Nekako se svi smještamo, guramo se, odlazimo u dubinu i veslamo. Ortje se zavalio na sredini karbasa, grije se na suncu, pjevuši nešto, ja – okrenut licem prema pramcu, veslam krlenim veslima, Mihejeva snažno i ravnomjerno

radi osnovnim. Vesla bez imalo napora, priča sa Tatjanom Perttunen, a vesla – kao da su sama za sebe, odvojena od nje.

Odjednom je nastao trenutak – kao da sam se probudio, gledam začuđeno unaokolo – šta je ovo? Neke starice sa mnom u čamcu, finski govor „akka“, „jukka“, vesla lupaju o bočne strane, škripe klinovi, desno je strma obala, po obali kroz travu, kroz mahovinu strši crveno, plavo kamenje, ispred nas je greben, borovi na grebenu... Kakvi su ovo borovi?

- Sveta šumica – kaže Ortje i glasno se smije, veseo je. – Tu su se veoma davno Karelci molili, groblje je bilo...

- A sada?

- Sada ništa. Šumica kao šumica. U njoj ćemo i posjediti. Nalovićemo ribe, vatru zapaliti.

Pojavio se vjetar, kod nas je ovdje tiho, neusiljeno, samo se iza grebena vidi uzak pojas mračne vode – tamo talasi jure pod suncem i stresaju se, prevrću, kao srebrni oblaci, ive duž obala.

Pristajemo uz obalu, pod borove, penjući se gore, na brdo, iznosimo čajnik, kotlić, sjekiru. Ortje odmah počinje da cijepa smolasti panj, da loži vatru. Starice sjedaju u čamac i otplovljavaju u zaliv da postavе mreže. Polako se kreću tamo, dugo obamiru u neradu sklopljenih ruku. Po vodi slabo dopiru njihovi glasovi. Čitav njihov život je prošao ovdje, i te kako dug život, zato i vode razgovore, a njihovi razgovori su, vjerovatno, jednostavni i neizvještačeni, kao i sva ovdašnja priroda. Njihov karbas sa podignutom krmom i pramcem, sa spuštenom sredinom, liči na vikinške lađe. I evo došao je kraj mom čekanju, nestali su svi oni grgeči i štuке, njihovo praćakanje u mrežama, evo već vrelo, veselo bukti vatra, već je puna tegla borovnica, koje su u međuvremenu nabrale starice, dok smo se Ortje i ja petljali oko vatre, već kotlić iznad vatre pušta pjenu, već se pomalja otuda čas rep grgeča, čas čeljust štuке.

U Uhti smo Ortje i ja imali jedno dogovaranje. „Šta ćemo za piće – upitao sam. – Hoćemo li ga ponijeti?“ – Ortje je dugo razmišljao i dvoumio se, naduvavao svoje okrugle obraze i prvo rekao „Ne!“ – a zatim ipak odlučio: „Ponijemo“ – i prasnuo u smijeh.

Sad smo svi nasuli sebi pomalo, sjetio sam se Gruzije i održao zdravicu, nešto onako dugo i zanršeno, a Ortje je preveo. Starice su ćutke saslušale, nasmijale se i upitale kako se zovem. Rekao sam, dugo su se prilagođavale mom patronimu „Pavlovič“, ali ništa im nije polazilo za rukom, i onda su odlučile: „Neka bude jednostavno Jurkki!“

- U zdravlje, Jurkki!

Riblja čorba je gotova. Ali jedemo nekako preko volje, mlitavo, gledamo na sve strane i odjednom shvatam da je riblja čorba – onako, nešto kao preludij onom glavnom, što tek treba da počne.

Vjetar konačno prestaje, oblaci se razilaze, ukazuje se sunce, mrlja mahovinu pod borovima i naša lica. Prema jezeru se pruža dim od vatre, koja se gasi, kao zavaren, crni se na vodi, privučen obali, naš čamac.

Starica Perttunen saginje glavu, Ortje i ja liježemo, opružamo se na mahovini, i Ortje mi namiguje: sad će početi!

Tatjana Perttunen prelazi svojim čvorastim crnim prstima po suknji,

zateže je, gleda u ugljivlje, u njegov pepeo, u njegovo treperavo trzanje plavetnilom. Marja Mihejeva se okreće, gleda u jezero, kao da se sjetila nečeg domaćeg, što treba danas tamo da uradi.

Tatjana Perttunen govori nešto poluglasno, a Ortje mi to odmah prevodi. - O tome kako je Vajnamejnen svirao na kantali* od ribljih kostiju...

I zapjevala je. Razliježu se prvi zvuci njenog bezizražajnog glasa, izgovaraju se žurno prve riječi, nepostojano se pjeva još neuhvatljiva za sluh melodija. Da! Još ne pjeva, već govori u recitativu, brzo jureći, kao potok u šumi s njegovim različitim visokim i niskim grotanjem.

Ali lice joj se preobrazilo – oči su joj svedene u jednu tačku, prsti se pomjeraju, grče se i opuštaju, glava se trza i zabacuje unazad, pogled se podiže na borove, u daljinu jezera, ali se odmah i spušta. Ponekad povisi glas, namršti obrve, vrisne strašno i diže ruku, prijeteći, ali odmah se i snuždi, počne da mrmlja, njišući se, nešto žalosno:

*Kaikippa nousi kuulomaa
Metsjasta metsjan eelavaa**

Eto šta približno čujem na svoje rusko čulo sluha. Ortje nekako uspijeva da mi šapatom prevodi odlomke runa, i osjećam kako mi studen prolazi niz leđa i disanje mi se ubrzava.

Gdje samo i kakve sve pjesme nisam slušao! I do danas sve one odzvanjaju u meni – promukle, turobne pjesme po vozovima: pijane, piskave o „izgaženoj travi“ u selima o praznicima; radosno-tužne svadbene i pohvalne, kad se i nevjesta i starice oblivaju suzama radosnicama, samo se mladoženja uzdržava; vjatske „barabuške*“ uz harmoniku, uz topot po utučenoj zemlji; šatrovačke i lopovske, histerične, sa suzom – po moskovskim dvorovima; uskršnje i panihidno* pjevanje pjesama u crkvama, i razne savremene pjesme o tome kako „rječica teče i ne miče se“, i studentske bezbrižne – slične marševskim – svuda, na pristaništima, na parobrodima, u planinama, pored vatri...

Ali ovaj napjev – teško ga je čak i odrediti, da li je radostan ili tužan. Neobuzdan je i nejasan, prvobitan i jednostavan, kao ovo kamenje i borovi, monoton je, ali je i različit – i koliko tamo u toj Kalevali defiluje dunaka, zlih i dobrih, koliko događaja, toliko je, pak, intonacija i u melodiji. Jedna te ista, zvuči čas blago, čas strašno, čas zloslutno, čas brzo, čas sporo. Čas kao da juriš čamcem između stijena preko bučnih brzaka, sa vodenim maglama i dugama, čas kao da se zaustavljaš na jezeru i zaviruješ u njegovu zeleno-žutu dubinu.

*Sitja ruotajsta romua
Kalandujsta kantelejtä...*

Proletjele su patke, pljesnula je riba, šljuka se spustila na rub obale i brzo otrčala od nas. Kako je to tamo u Kalevali? Svi su ustali da slušaju noćnu muziku – iz šume su izašli šumski žitelji – ah, skrivali su se tamo! – iz vode sa bukom i pljuskanjem izletjela je gospodarica vode, izašla je

kroz šupljinu u brezi na lišće joha. A evo i patke veslaju svojim nožicama, a ptice su sletjele sa šuštanjem, prelijeću sve bliže i bliže. Vajnomejnen svira na kanteli, na bisernoj kanteli, napravljenoj od ribljih kostiju. Za koga? Za jezero, za kamenje i nebo, prevrnutе u vodi, za svoj tihi narod u bijeloj odjeći, koji sjedi na svim kamenim izbočinama čitave kamene zemlje, kao galebovi noću?

Pjeva Perttunen! A zašto da ne pjeva, ako su nekada pjevalа djeca Laponaca, pojevši oči crvenperke i popivši vodu iz lambuške* - malog jezera.. Zašto da ne pjeva stara Perttunen, ako jede hljeb bez dodataka, žvače čist hljeb i sjedi na obali tihog Ala-jarvija, pored vatre zasićene mirisom smole.

Zatim pjeva Marja Mihejeva – donekle drugačije, malo tvrđe, visočije i u početku kao sa osmijehom, a zatim – ozbiljno, dostojanstveno, i takođe se smrknula, takođe gleda u daljinu, ali vidi samo Vajnomejnena. Pjevaju starice, njišu se, smjenjuju jedna drugu, a oči im već podozrivo blistaju, već ih brišu krajevima marama, Vjetar im je izduvao suze, šta li? Ili je dim naišao? Ali vjetra nema, a i dima gotovo da nema – samo ugljehlje, samo tišina, samo Kalevala, koja pjeva starim glasovima, žubori, podiže se i pada!

Ortje se miče, stenje od zadovoljstva. Lijepo mu je, zavidim mu – sve razumije, on kao da kuša sve te prekrasne riječi, i slatke su mu!

Vraćamo se pješke po kamenitom grebenu. I kad se uspinjemo, kad počinje da nas zapahnuje topao nježan vjetar, kada se unaokolo vidi, čini se, cijela zemlja sa modrim jezerima, sa gomilama kamenja i malim rijetkim selima – pomišljam: doći će vrijeme, i ništa od ovoga neće biti, nestaće divljaštva, pustoši, na obalama jezera pojavit će se kuće od stakla – jer ovdje posebno vole svjetlost! – i pojuriće svilenkasto-ružičasti, i žuti, i svijetloplavi putevi, i usred šuma će se crveniti šiljati krovovi farmi, hotela i gradova – tada će se mnogo šta zaboraviti, zaboravit će se siromaštvo, poniznost izbica, bespuće, samo jedno se neće zaboraviti – neće se zaboraviti Kalevala i veliki duh Vajnomejnena, koji je zasjenio ovu prekrasnu zemlju, i imena narodnih pripovjedačica, koje pronose taj duh kroz vjekove.

1962

*Kem – grad u Republici Karelji (u njenom sjevero-istočnom dijelu), na obali Bijelog mora (nešto preko 10 000 stanovnika)

*Kalevala – administrativno-teritorijalna jedinica i rejon u sastavu Republike Karelje, nalazi se na sjevero-zapadnom dijelu Karelje

*runa – karelska (finska) epska narodna pjesma

*Vajnomejnen – starac, pjevač i čudotvorac, glavni junak Kalevale - karelско-finskog epа, koji se sastoji od pedeset runa i koji je prvi put objavljen 1835 godine, kada je Elias Lenrut (1802 – 1884), liječnik po zanimanju, sabrao i sistematizovao cjelokupno finsko narodno stvaralaštvo i objavio

ga u posebnoj knjizi, koju je nazvao Kalevala

*pester – velika pletena korpa od lika

*Kjutto-jauri (Kjotojarvi) – jezero u Kalevaskom rejonu Republike Karelije, površine 1,2 km²

*Petrominsk – naselje u Primorskom rejonu Arhangelске oblasti

*karbas (karbus) – jedrenjak srednje veličine kod Pomoraca i drugih stanovnika Sjevera i Sibira, koji služi za ribolov i transport

*dorka (dora) – omanji čamac ravnog dna i široke krme

*Unski zaliv – zaliv u Bijelom moru, važna ornitološka teritorija međunarodnog značaja, kroz koji prolazi dio Bjelomorsko-Baltičkog proljećnog puta

*Uhta – gradić u Republici Kareliji, administrativni centar Kalevale – Kalevaskog reiona, od 1963 godine nosi naziv Kalevala (3.526 stanovnika)

*Ala-jarvi (Alajarvi) – selo u Kalevaskom rejonu u Republici Kareliji, na obali istoimenog jezera, rodno mjesto narodne pripovjedačice Marije Mihejeve

*Ortje Stjepanov (Artjom Mihajlovič Stjepanov) (1920 – 1998) – sovjetski karelski pisac, dobitnik Državne nagrade Karelije (1985) i narodni pisac Karelije (1990), autor romana: „Dvoboj u selu u tajgi“ (1967), „Rođaci“ (1969), „Jakko Saku – čovjek iz naroda“ (1973), „Udovice“ (1983), „Maksim, Prokkov sin“ (1986), „Na prelomu“ (1989) „Kukavica kukala pred zimu“ (1989) i dr.

* sjomga (lat. salmo salar) – vrsta lososa, dug do 1,5 m, težak do 43 kg

*Tatjana Aleksejevna Perttunen (1881 – 1963) – karelska narodna pripovjedačica i interpretatorka epskih pjesama – runa

*varaka (vara) – lokalni naziv (zapadni dio Arhangelске oblasti) za brežuljak, brdo, uzvišica, obraslu šumom

*Marja Mihejeva (Marija Ivanovna Mihejeva) (1884 – 1969) - karelska narodna pripovjedačica i interpretatorka epskih pjesama – runa

*kantala (kantale) – karelski i finski žičani instrument, neka vrsta citre, sličan ruskim gusalama

*Kaikippa nousi kuulomaa, metsjasta metsjan eelavaa – Kajkippa se digao kad je čuo šuštanje kiše

*barabuška – uralski naziv za malu djevojčicu-gospođicu, koja osvaja svojim stasom, ljepotom i veselom naravi

*panihida – opelo, parastos, pomen

*lambuška (lamba) – ruski naziv za mala slatkovodna šumska jezera na teritoriji Karelije i Finske

Jurij PAVLOVIČ KAZAKOV (1927 – 1982) – ruski je pisac, muzičar, scenarista i prevodilac, rođen u Moskvi, u radničkoj porodici. Završio je muzičku školu Gnesinih i nekoliko godina svirao, prvo violončelo, a kasnije kontrabas u Muzičkom orkestru pozorišta „Konstantin Stanislavski i Vladimir Nemirovič-Dančenko“. 1958 godine završio je Književni institut „Maksim Gorki“ u Moskvi. Objavio je sljedeće knjige priča: „Tedi“ (1957), „Arktur – lovački pas“ (1958), „Manjka“ (1958), „Na stanici“ (1959), „Na putu“ (1961), „Stazice na peći“ (1962), „Crvena ptica“ (1963), „Plavo i zeleno“ (1963), „Miris hljeba“ (1965), „Arktur – lovački pas“ (1966), „Dvoje u decembru“ (1966), „Jesen u hrastovim šumama“ (1969), „Sjeverni dnevnik“ (1973) i „U snu si gorko plakao“ (1976). Autor je samo jedne kratke povijesti o samobitnom neneckom slikaru Tiku Vilki, „Dječak iz snježne jame“, koja je objavljena nakon piščeve smrti u časopisu „Novi svijet“. 1981 godine, u režiji Arkadija Kordona, a prema scenariju Jurija Kazakova, snimljen je film o Tiku Vilki „Veliki samojed“. Napisao je i sjećanja na učitelja i prijatelja Konstantina Paustovskog, „Idemo u Lopšengu“ (1977). Sa kazaškog jezika preveo je trilogiju „Krv i znoj“ Abdižamila Nurpeisova. 1962 godine u Parizu mu je dodijeljena nagrada za najbolju knjigu godine, prevedenu na francuski jezik, a 1970-e u Italiji je nagrađen Danteovom nagradom - za izuzetan doprinos u razvoju savremene književnosti.

Prevod sa ruskog i bilješka: Milijan SIMIĆ

STJEPAN TOMAŠ

RATNI IZVJESTITELJ

(Davoru Runtiću Sivom)

1.

Želite?!

Status hrvatskog branitelja 1991.

- Činovnik u maskirnoj košulji uhvati se za glavu.

Ni manje, ni više.

Prelistavao je nestrpljivo papire iz rastvorenog fascikla ispred sebe. Odložio ga, uzimao drugi, pa treći.

- Vi ste?

Ivan Runović Sivi.

Sivi vam je ratni nadimak?!

Runović klimne potvrdno glavom, iako to nije bila istina. Sivi mu je bio nadimak od djetinjstva. Činovnik pogleda na zidni kalendar.

– Šesti je svibnja ljeta Gospodnjega 96. - Vi ste 235.223. sa zahtjevom za statusom branitelja... Pa gdje ste bili, što ste radili? Ratovali ? - nagađao je.

Prije rata bio sam profesor u osnovnoj školi, kasnije sam diplomirao... vojne oblasti... Istovremeno sam slikao: ulja na platnu, gvaševe, uglavnom slavonske pejzaže pri čemu sam imao, neka ne zvuči neskomno - reče skromno - prilično uspjeha. Izlagao sam u inozemstvu, prodavao ih...

Vaš privatni život nas ne zanima.

Kad je počela agresija na Hrvatsku, vratio sam se u domovinu i... - Sivi ne završi rečenicu.

Pa gdje ste ratovali?

Bio sam ratni izvjestitelj 109. Vinkovačke brigade i 11. Domobranske pukovnije, zadužen za informativno - politički rad. Izvještavao sam za HINU s vukovarskog i vinkovačkog ratišta, poslije iz Bosanske Posavine.

Bosanske ili hrvatske? – cjepidlačio je činovnik u maskirnoj košulji, u mirnodopskim uvjetima. - Posavinu ne spominjite – promrmlja. - Na koji ste način pridonijeli obrani suvereniteta Republike Hrvatske? Borili ste se perom?

Može se i tako reći.

Hmm, perom protiv tenkova, glasom protiv topova...U kojem razdoblju?

Od listopada 91. do kraja rata, do mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja u ustavnopravni...

Hmm! - prekine ga unositelj branitelja u Registar - Hrvatski su branitelji osobe koje su organizirano sudjelovale u obrani nezavisnosti, teritorijalne cjelovitosti, odnosno suvereniteta Republike Hrvatske - izrecitira službenik. – Znam napamet. Vi niste bili organizirani, djelovali ste više kao slobodni strijelac...Odmakne papire ispred sebe i poče kuckati po kompjuto-

ru. – Potreban mi je vaš ratni put.

Cijelo istočnooslavensko ratno bojište...Vukovar, Vinkovci, sve do Županje. To je vrlo neprecizno, neprovjerljivo... Vidim - vidio je - niste zadužili pušku.

Nisam. U oskudici oružja uzeo sam svoju, lovačku.

Pa niste išli u lov na zečeve - promrmlja sebi u bradu... Nema vas u kompjutoru - reče veselo. Kao da se radovao što na već dug popis branitelja neće dopisati još jednog.

Bio sam na terenu - odgovori Sivi. – Slao sam svoja izvješća različitim agencijama.

Više je od dvjesto trideset i pet tisuća u mom kompjutoru i svi su zadužili pušku, pero i mikrofon se ne računaju.

Ne vjeruje Ivanu Runoviću, nije mu vjerovao ni urednik HINE kada mu je 10. srpnja 91., prvi javio o do temelja spaljenom selu Čelije iz kojeg su svi preživjeli prognani. U nigdinu.

2.

Sivi se vratio kući i sjeo za pisači stroj, poslije za kompjutor, i počeo pisati. Pisao je danima i noćima, kao da mu o tome ovisi život. Ispisao je dvadeset knjiga svjedočanstava o Domovinskom ratu, vlastitih i tuđih. Podaci iz prve ruke: koristi svoja ratna izvješća - samo ih je u HINU poslao više od pet tisuća. Mjesecima je ponovno hodao po znanom mu terenu: Lovasu, Nuštru, Marincima, Đeletovcima, Markušici, Berku, Trpinji, Ceriću, Borovo Selu, Šidskim Banovcima, Iloku... i snimao svjedočanstva branitelja. Ratni izvjestitelj postao je mirnodopski publicist.

Nudio ih je izdavačima, uzalud, službena je povijest već napisana. I kako on piše? Kao da ispravlja nepravde, brani osuđene, uhićene, zlostavljane i premlaćivane, one koje je nemoguće braniti, i nehotice napada one *koji vole slavu, a strepe od istine*. Znao je da u ratu najprije pogine istina, a on ju je uporno oživljavao: mrtvacu daje umjetno disanje, ljubi mu već modre usne, trag plavog vjenčića na vratu. Ne piše o onima koji se po nekom tajanstvenom ratnom putu guraju na listu branitelja, nego o onima koji su tragično ili junački poginuli ili čudom preživjeli. Piše, kao opsjednut, o stotinama znanih i nezvanih, vraća dug onima *koji nisu mrtvi, samo su zagrlili zemlju*. Mora pisati. Zna da su ljudi skloni zaboravu - ono što nije zapisano kao da se i nije dogodilo.

Ne mogu izgovoriti ime grada, zapisao je pjesnik, a on ga je izgovorio / napisao tisuću puta. Kao što je nekoć u središtu njegova izvještavanja bio Vukovar, sada su pod povećalom njegova pisanja sva istočnooslavenska bojišta, šire se koncentrični krugovi sve do Bosanske Posavine.

Drugi pišu o 41., koja se stalno vraća, on o 91., koju mnogi žele zatajiti, što prije zaboraviti. Ako ne zaboraviti, a onda što manje govoriti i pisati o njoj. Šutjeti.

Objavljuje tvrdo ukoričene knjige. U nijednoj manje od šest stotina stranica, velikog su formata, uskih margina. Izvor neiscrpan, ruka neumorna. Objavljuje ih u vlastitoj nakladi. Zlobnici bi rekli: u vlastitoj nasladi.

Uzalud su mu prijatelji govorili da je u šutnji sigurnost. Neka govori malo i ne zapisuje ništa. Savjetuju mu dobronamjerni *da se čuva ugroženih ljudi i ljudi koji misle da su ugroženi. Oni osjećaju potrebu da se štite i brane, i zbog toga često i neočekivano i podmuklo napadaju.*

Runović svjedoči, istražuje istinu. Nije shvatio zašto su mu ispriповijedali priču o ratniku koji se nije vratio iz akcije, pa su ga proglasili mrtvim. Javili su o njegovoj smrti i roditeljima, telegramom crnim rubom uokvirenim, ono : vaš je sin poginuo junačkom smrću, tijelo mu, nažalost, nije pronađeno... Ali 'mrtav' borac ispuzao je iduće noći ispod gomile leševa, iz jame, i vratio se u svoju četu. Doveo ih je u veliku nepriliku. I što su uradili? Ubili su ga njegovi suborci.

3.

Ivan Runović Sivi počeo je sumnjati u sebe. Mora da su u pravu toliki koji ga obeshrabruju u pisanju, a ne on. Bacio je pero u trnje, latio se platna i kista. Niti govori, niti zapisuje, samo slika. Jesu li motivi iz Domo-vinskog rata? Nisu, apstraktni su. Na poleđini slike zapisuje naslove koji su također apstraktni: Prirodno stanje, Na putu prema dolje i slično. Potpisuje se samo nadimkom – Sivi. Atribucija njegovih slika je zajamčena. I položaj slike apstraktnog motiva, da je slabiji poznavatelji slikarstva ne bi izvjesili na zid naopako. Događalo se to i poznatijima od njega.

Sumnje u ono što je godinama radio potpuno ga obuzeše. Najzad povjeruje da je lakše ubiti istinu nego čovjeka: nema leša ni krvi, nema ožalošćene rodbine, kojoj se uz počasne plotune uručuje hrvatska zastava, država nema troška s mirovinom, nema naslijeđenih prava. Shvati da je godinama samo ružno sanjao. San bijaše mora iz koje se napokon probudio. Nije napisao dvadeset knjiga, nema ratnog puta, nije bio ratni izvijestitelj, nije zadužio pušku.

Nema ga ni u kompjutoru.

Stjepan TOMAŠ (1947.), suvremeni hrvatski pripovjedač, piše pripovijetke, romane i drame (dvije postavljene na scenu, Zagreb, Osijek), za djecu i odrasle. Objavio je 25 knjiga, od čega osam zbirki pripovijedaka. Nagrađivan je za svoj književni rad, spomenimo nagradu "K. Š. Đalski" za zbirku priča "Odněkud dolaze sanjari" i nagradu za dječji roman "Grigor Vitez." Tridesetak priča objavio je u "Večernjem listu", dobivši prvu i treću nagradu. Prevođen na talijanski, njemački, slovački, slovenski, mađarski, češki i makedonski jezik, te na esperanto. Zastupljen je u čitankama za osnovne škole i lektiri.

Priča "Ratni izvijestitelj" nagrađena je ove godine prvom nagradom na natječaju u povodu "7. Dana A. G. Matoša", raspisanom (Ogranak DHK Osijek, Općina Tovarnik, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata) za kratku priču inspiriranu Matoševim životom ili djelom.

IVO MIJO ANDRIĆ

PRIJATELJ ILIJA

Dok čovjeka dobro ne upoznate, nemojte stvarati predodžbu o njemu. Svaka brzina čini jednaku štetu koliko i svaka površnost.

Ni priče drugih, ma koliko vam dragi bili, nisu dovoljne za sud o nepoznatom. Mogu biti od koristi, ali nikako ne smiju biti uteg koji će prevagnuti u korist dobre ili loše ocjene drugoga čovjeka. Mjera je od Boga dana, bilo ga ili ne bilo. Ljudska je procjena okvir, a razum vaga za sve. Što vam nije na umu i duši, ne stavljajte pred druge ni onda kada vam oni vjeruju koliko vjeruju sebi. Čak i da vam vjeruju više, to više ne vrijedi kada se uzme ozbiljno i mudro.

Prijatelja Iliju Šimića upoznao sam u okolnostima koje su bile od obostranog interesa. Sredinom osamdesetih godina od trpanjske Mjesne zajednice na Pelješcu kupili smo, zajedno sa još četrdesetak Bosanaca, Hercegovaca i Srbijanaca, placeve za izgradnju kuća za odmor. Platili smo ih koliko se od nas tražilo i koliko je trebalo za obnovu i izgradnju Vatrogasnog doma i kino dvorane. Brzo će se ispostaviti kako smo, zapravo, kupili mačka u vreći. Jer, kad smo pokušali prenijeti zemlju na svoja imena, u Dubrovačkoj gruntovnici rekli su nam da ta zemlja u knjigama nije uknjižena kao društveno vlasništvo već da je, po austroугарским evidencijama, koje nisu mijenjane u zadnjih stotinu godina, u vlasništvu trpanjske zajednice. Što će reći svih živih Trpanjaca na ovome svijetu, ma gdje bili i ma kako se sada zvali.

Muke koje su nas spopale ujedine ljude u takvim neprilikama i usmjere na zajedničku akciju. U toj akciji Ilija je bio jedan od ljudi iz vrha. Na skupu kupaca održanom u Sarajevu, odakle je bilo najviše prevarenih, formirali smo delegaciju koja je trebala voditi aktivnosti oko uknjižbe prava vlasništva i pregovaranja s nadležnim državnim organima. Nekako u isto vrijeme, koje se poklopilo s uvođenjem nove višestranačke demokracije na naše prostore, iz dubrovačke inspekcije ispostavljena su nam rješenja o rušenju bespravno izgrađenih objekata. Država je revnosno radila svoj posao i tu joj se nije imalo što prigovoriti.

O Iliji sam prije tog građevinskog usuda čuo podosta od mog i njegovog znanca Junuza Torića, profesora iz Tuzle. Junuz je rodom iz Odžaku, odakle je i Ilija Šimić. Dobri moj jaran Tora nebrojeno mi je puta pričao o Iliji i njegovoj dobroti i obećavao kako će nas, čim odemo nekim poslom u Sarajevo, zvanično upoznati. No, to se nije ostvarilo, jer takvog posla na kome bi se nas dvojica našli u glavnome gradu, nije bilo. Junuzova priča, međutim, bila mi je dovoljan putokaz da o Iliji mislim sve najbolje. I da o njemu formiram dobar sud. Vjerovao sam Junuzu, pa zašto onda ne bih vjerovao i njegovom mišljenju o drugim ljudima. Posebno o ljudima druge vjere i nacije. U našem narodu i dalje je vladalo nepisano pravilo kako je prijatelj moga prijatelja i moj prijatelj. To pravilo, koliko znam, još nitko nije osporio niti doveo u pitanje. Pa zašto bih ja, koji do nepisanih narodnih

pravila držim koliko i do pisanih.

Šimića sam, dakle, već donekle znao, a put za Dubrovnik i povratak nazad pomogao mi je da sklopim sliku njegovog karaktera. Slika pojave bila je više nego li dobra. Ilija je naočita i markantna ljudska figura za kojom se žene i danas masovno okreću. Osobito kad im nazove 'dobar dan' ili izreče kakav drugi učtiv kompliment. Kasnije sam njegovu pojavu i svijetli lik zabilježio i na fotografijama koje smo snimali dok smo obilazili zagorske znamenitosti kakve su, Mihanovićev dvorac u Tuheljskim toplicama i Tito-va rodna kuća te oronula betonska politička škola SKJ u Kumrovcu u kojoj sam nekad bio mentorom.

No prvi ozbiljniji razgovor u Ilijinoj kući za odmor koju je kao i moju, uz još neke druge, mimoišlo predratno miniranje, donekle me je pokolebao u uvjerenju kako ga, na osnovu prvih dojmova, dobro poznajem. U širem društvu poznatih osoba, čovjek često govori i ono što u užem krugu prešuti. Tako smo Ilijina supruga Sabina, moja supruga Ivka i nas dvojica, uz jaku bosansku kafu (čitajte: kavu ili, ako vam više paše: kahvu) raspredali o svemu i svačemu. Ja sam, kao i obično, bio tvrd u nekim svojim stavovima. Ilija također. Što bi se narodski reklo, udarao sam u klin a on u ploču, da je zvonilo do same površine mora. Vidjelo se odmah da postoje očite razlike koje su naše supruge pokušavale pomiriti ili svesti u razumne okvire. Ivka je, ama baš u svemu, bila na Ilijinoj strani, a Sabina je, ne samo zbog ravnoteže i lijepog kućnog odgoja, držala moju stranu. Ivka je znala kakav sam ja, a Sabina je bolje od mene, poznavala Iliju.

Prva tema na kojoj smo se razišli bila je novo ustoličena politika Franje Tuđmana i njegove stranke. Pri dolasku u Trpanj, na mnogim mjestima uz cestu još su se visoko na drveću mogle vidjeti izvještene Franjine slike. Ponegdje i Račanove, ali njih je kiša već bila isprala a sunce naglo isušilo, tako da su neodoljivo podsjećale na prošlogodišnje strašilo za ptice i druge životinje koga ratari ostavljaju na poljima da im brane urod. Ja sam tvrdio kako svu tu ikonografiju treba što prije poskidati, a Ilija je kazao kako to njemu ne smeta. Isti viseći kartoni koje narod od milja zove posterima, nisu smetali ni mojoj Ivki. Sabini, iz estetskih i prirodnih razloga, dakako, jesu.

Da bi mi pojačao svoja stajališta o naprijed rečenim posterima, Ilija je s oduševljenjem počeo pričati o Tuđmanovoj knjizi „Bespuća zbiljne stvarnosti“ ili nešto tome slično. Naslove tuđih knjiga nikada nisam dobro pamtio. Svoje jesam, iz čisto praktičnih razloga, da ne ispadnem smiješan pred potencijalnim čitateljima. A nije mi ni bilo teško jer sam imao tek nekoliko objavljenih knjiga koje u naslovu nisu imale više od dvije lako pamtljive riječi. Ilija je, dakle, hvalio Tuđmanovu povijesnu dalekovidnost, a ja sam udarao kontru. Iz doslovno ideoloških razloga, a ne zato što sam nešto znao o navedenoj knjizi. Niti sam je kada čitao, niti pak držao u rukama. A o njoj sam imao jasan stav. Velike li mudrosti, rekao bi moj pokojni stric Matija iz sela Čanići kod Tuzle. U žučnoj raspravi svako je ostao kod svojih stavova, podjednako uvjeren kako bi i druga strana, da nastupa iz suprotnog smjera, mogla biti u pravu. Žene su nas opet podržale. S jednakih odstojanja, pošto su mete bile iste.

Druga tema gdje smo se, s više rezerve razišli, bilo je naprijed spome-

nuto miniranje kuća. Ja sam tvrdio kako ničije kuće nije trebalo minirati i rušiti, jer malo tko u Trpnju, a i šire uz i niz jadransku obalu, ima valjanu građevinsku dozvolu. A nama je mjesna zajednica prevarom prodala tuđu zemlju pa do te dozvole ne možemo doći na legalan način, sve i da hoćemo. Susjed Ilija je, kao u inat, opovrgavao i ove moje teze, tvrdeći kako je neke kuće trebalo srušiti da bi se bespravnim graditeljima pokazalo da ne mogu raditi što hoće i graditi kako im je volja. Država ima pravo djelovati sukladno svojim zakonima, a ljudi moraju te zakone poštivati.

Znao sam da je Ilija, u načelu bio u pravu, ali mi nije išlo u glavu relativiziranje činjenice, da na istom lokalitetu, jedna bespravno izgrađena kuća može ostati, a druga mora letjeti u zrak. Pa pri tome još iz zraka oštetiti krovove kuća starosjedilaca koje su građene prije kritične šezdesetosme godine. Pitao sam se kako će izgledati divlje naselje u kome je jedna kuća srušena, druga nije, treća jest, četvrta jest, peta nije i tako redom, sve dokle je probijen put. Na pamet mi je, u tom ključnom trenutku, pao odgovor našeg odvjetnika Faruka Kapetanovića, (vječni mu pokoj duši gosparskoj), koji mi je na isto pitanje prije par mjeseci odgovorio: „Ovako“. Pritom je zinuo i pokazao mi gornju i donju vilicu na kojima je u cik-cak rasporedu falilo nekoliko zubi. Što prednjih što kutnjačkih. I sad mi, kad god s trpanjskog mola pogledam naš odvojak u ulici koja nosi ime slavnoga pisca Marina Držića, padne na pamet Farukovo objašnjenje izgleda naselja nakon miniranja. Baš izgleda onako kako su izgledali odvjetnikovi zubi prije gotovo dvadeset godina. Istini za volju, odvjetnik Kapetanović je u međuvremenu stavio socijalne zube na mjesta gdje su ranije bile praznine, ali je kasnije iznenadno završio svoj časn i život, a s njime i plodnu odvjetničku karijeru. Legalizacija naših parcela i bespravne gradnje još je uvijek u tijeku. Sa šansa da se završi, pitaj boga kada, ako pametna država ne popusti, kako nalažu red i običaj!

Svoje kazivanje o tadašnjem susjedu i znancu, a sadašnjem susjedu i prijatelju Iliji Šimiću, nastavit ću detaljem koji nas je zbližio u mjeri da nas više nikakvi poster i, bespuća, zbiljnosti, bespravna i pravna rušenja ne mogu razdružiti. Neke detalje između, ostavit ću za prepričavanja u užem krugu naših obitelji, uvjeren da pogrešnih svrstavanja žena koje nas podržavaju ili opovrgavaju neće biti. Niti da će za to biti potrebe, kakve je ranije bilo.

Negdje početkom novog milenija, nakon parlamentarnih izbora u Bosni i Hercegovini na kojima je, po prvi put nakon devedesete poražena nacionalna politička opcija, sretnem Iliju Šimića u ulici braće Radića u Sarajevu. U žurbi, a zamišljenog kao da su ga poklopile sve brige ovoga svijeta. Upitamo se za zdravlje te promijenimo još po neku riječ, kad me Ilija iznenadi pitanjem koga nisam mogao ni u snu očekivati. A to pitanje je otprilike glasilo ovako:

– Poznaješ li kakvog dobrog pravnika Hrvata. Može biti i druge vjere, ali da je dobar. Treba mi za savjetnika. Ilija je tih dana bio izabran za dopredsjednika Doma naroda bosanskohercegovačkog Parlamenta kao vodeći čovjek HSS-a u koalicijskoj vlasti predvođenom SDP-om.

Zamisl i se ja kao mudri filozofi Sokrat ili Seneka, no nitko mi dobar ne

padne na pamet. Ali, dođe mi u pamet nešto drugo što sam, u takvim prilikama teško prelamao preko jezika. Kažem ja Iliji da ne traži dalje, već da uzme mene za svog savjetnika. Školovao sam se na dva fakulteta od kojih ni jedan nije pravni i oba na vrijeme završio, govorim pored materinjeg tečno još četiri jezika (hrvatski, bosanski, srpski i crnogorski; makedonski i slovenski donekle natucam, njemački sam učio u školi i na fakultetu, a od engleskog odlično izgovaram OK), nisam nikada kažnjavam jer je za tu rabotu bilo boljih od mene, imam iskustva za bacanje, pametan sam koliko je potrebno za savjetnika (prisjetim se kako je jednome vladaru savjetnikom bio njegov vjerni konj), etc. itd. Nisam mu sve to rekao, jer bi to bila prejaka preporuka, već sam ostao kod prvotnog prijedloga da za savjetnika uzme, a koga bi drugoga, već mene. Kako se Ilija zna često našaliti, kako na svoj tako i na tuđi račun, on mi prišapnu kako mu ipak treba pametan savjetnik, a ne onaj koji otprilike znade pravo koliko i on. I tako se razidoismo uz obećanje da ćemo ipak o svemu malo bolje i svestranije razmisliti.

Prošlo je neko vrijeme od našeg susreta i razgovora, kad sam ponovo, u blizini Sindikata, gdje sam tada radio, susreo druga Iliju. Opet smo razmijenili pozdrave i poneku objedu na račun politike, kad mi je on postavio, ovoga puta, dopunsko pitanje:

– Jesi li razmislio o onome od prošli put?

Što sam mu mogao drugo odgovoriti osim da jesam i da bolje rješenje od sebe samoga nisam pronašao. Podsjetio sam ga da sam do devedesetih godina radio poslove zamjenika republičkog društvenog pravobranioca samoupravljanja, što mu je od ranije bilo dobro poznato.

– Onda se spremaj da mi budeš savjetnik. Izaberi hoćeš li preći u Parlament, ili ćeš taj posao raditi honorarno.

I danas s najvećom ozbiljnošću i odgovornošću kažem kako u to što sam čuo iz Ilijinih usta nisam odmah mogao povjerovati. Mislio sam da se šali kao i obično, jer je ponuda bila direktna i više nego prihvatljiva. Kao boksački direkt, ali ne u bradu, već ravno u mozak. Tako mi se nešto nije desilo u zadnjih desetak godina. Skoro sam i zaboravio kako to izgleda kad ti neko, nakon jednog neobaveznog razgovora, ponudi posao iz snova.

Dobri moj Ilija stvarno se nije šalio. Mislio je ozbiljno i pozvao me u Parlament na razgovor o svim detaljima posla i moga novoga radnog mjesta. Taj dan sam, nakon dužeg vremena, Sarajevom hodao uspravno. Kao čovjek koji je nagrađen najvišim odličjem za obranu grada od agresora, koji nas je držao na nišanu toliko dugo koliko je potrebno da dijete prohoda, progovori i sazna za sebe. Od tad mi Ilija nije više bio samo susjed i drug, već i iskreni i odani prijatelj. Znam pomisliti ćete kako je naše prijateljstvo nastalo zbog ličnog interesa. No, za tu sumnju imam spreman odgovor koji glasi: iz istih ili sličnih razloga nastajala su sva prijateljstva na ovome svijetu. Kako današnja, jednako tako i ona jučerašnja i sutrašnja. Istini na volju, moram ovome pridodati i jednu malu dilemu koja me iz potaje muči. Naime, ni danas baš nisam do kraja siguran je li odluku o mom izboru za savjetnika prijatelj Ilija donio bez konsultacije s nekim tko me je bolje poznavao i u to vrijeme više cijenio od njega samoga. Ili tko je u mene više vjerovao. No to je, na kraju krajeva nevažno jer, nakon razgovora u njego-

vom kabinetu na Trgu Republike, preselio sam se u novi ured na drugom kraju zgrade i tu odsjedio duže od petsto dana. Toliko je trajao ostatak mandata, koji je u to vrijeme bio na provjeri glasača svake dvije godine. Nakon gubitka izbora, na vlast su opet zasjele nacionalne stranke koje su zajašile narod istom onom guzicom kojom su ga jašile i ranije. I neka su. Narod ne zaslužuje bolju vlast od one koju sam izabere. Osim ako mu je ne pošalje gospoda iz bajne nam i dražesne maćehe Europe.

Na tim za narod, a zašto ne reći i za gubitnike fatalnim izborima, dobri moj rotirajući predsjedavajući Doma naroda Ilija Šimić ostao je bez mandata pa je naš seljački socijaldemokratski savez otišao pod led. Pod tim ledom je i danas, a dokle će biti, ne zna se. Premda sunce jednako grije i dalje će grijati. Uglavnom, naša dvojna predsjedavajuće-savjetnička koalicija iselila se sa Trga Republike i nastavila anonimno djelovati na relaciji Sarajevo-Trpanj i obrnuto. Moram sa žaljenjem reći kako ni do dana današnjeg nisam promijenio mišljenje o lošem ukusu naših naroda i narodnosti glede izbora onih koji će ga predstavljati pred Bogom i svijetom. Ne čudi me zato što glavnu riječ u mojoj sirotaj matičnoj državi još uvijek ima međunarodna zajednica preko svoga legalno izabranog europskog šerifa. S gnušanjem odbijam svaku pomisao kako bi nam bilo mnogo bolje kada bi taj šerif, zbog vlastite nemoći da smiri bande koje čine nered, a tobože predstavljaju narod, skinuo zvijezdu sa svojih junačkih grudi i bacio je u nabujalu rijeku Miljacku. Mislim da bi tada Halid Bešlić rezignirano promijenio tekst svoje pjesme u kojoj na više mjesta spominje tu legendarnu sirotinjsku rijeku o kojoj se, s podjednakim ushitom, pjeva u dalekom Zagrebu i nešto bližim Grudama.

O finim manirama i dobrodušju vrlog čovjeka Ilije Šimića mogao bih pisati bez prestanka tri dana i tri noći, ali onda bi prijetila opasnost da ponešto ponovim ili glasnije rečem. A nemam takvu namjeru, pa ću napisanom pridodati tek još poneku stvar.

Kao prvo, to da sam predsjedavajućeg svih nas iz zemlje zajebanata Sulje i Muje savjetovao da ne govori sve ono što misli jer, to što misli preozbiljno je za vrijeme u kojem je ljudska rulja izgubila razum laćajući se puške, bombe, mitraljeza, minobacača, te volana transporter, tenka i bornih kola. A puno bi i njima i nama bilo lakše i bolje da su se držali olovke, pišaćeg stroja, mobitela ili kompjutera. Ili da su čvršće držali volane „golfa“, „audija“, „mercedesa“, ili čak onih na ženskim haljinama. Eee... da su to činili i da od jedne nisu pravili sedam banana država, danas bismo bili vodeća istočna zemlja u Europskoj uniji i nitko nam u susjedstvu ne bi bio niti do koljena. Ovako danas, baš kao dosadne prišipetlje, vučemo za rukave europske dužnosnike treće i ine kategorije moleći ih, kako to čine zadnji bijedni jadničci, da nas prime u svoje ekonomski razbucane, a politički slabašne redove. Takve redove koji nisu u stanju, bez grdne muke, izvući od Rusa ugovoreni i uredno plaćeni plin usred ljute čiža zime.

Iza toga, savjetovao sam ga kako su radnici i seljaci glavna poluga društvenoga razvitka, a ne tamo neka skupina raznorodnih, a često i napirli-tanih kvazi intelektualaca u vlasti od kojih su neki, kukala im majka, čak i doktori znanosti. A da se još ne znadu, kako to bog zapovijeda a upute

nalažu, useknuti u papirnu maramicu, već im sline ispadaju na kragnu ili čak u rukave.

I treće, što i nije najvažnije, savjetovao sam mu da se drži dobrih ljudi, a loše da šalje u onu stvar jer njima je tamo od samog začeca jedino pravo mjesto.

Sve naprijed rečene savjete dobri je moj dopredsjedavajući, a šest mjeseci i predsjedavajući Ilija primao otvorena srca i raširenih očiju i nije ni jedan odbacio kao što bi to učinili mnogi drugi da su, nekim slučajem, bili na njegovom mjestu. On ih je naprosto dobronamjerno primao, jer je od davnih socijalističkih vremena i sam tako mislio. I tada je, kao i ja uostalom, bio na važnim društvenim funkcijama i obnašao ih je kako mu poštenje nalaže i zdrav razum zapovijeda.

Takav je bio i ostao moj stari susjed iz Sarajeva i Trpnja, magistar estetike Šimić.

A takav je i ostao moj prijatelj, gospodin - drug Ilija.

Ni za dlaku se nije promijenio kad je direktorovao u firmama i Republičkoj zajednici za kulturu; kad je predsjedavao državnim parlamentom i kad je, po sili zakona, zbog nagomilanih godina starosti morao otići u, za dobar i podnošljiv život, pišljivu penziju. Pa uz nju mora i dalje obavljati društveno-korisne poslove e, da bi mogao započetu kuću za odmor, održavati do, u socijalizmu, salivene prve ploče. Ili deke kako to neki kažu. I ishoditi po pisanim pravilima o dosjelosti upis u zemljišne knjige kao prkno male parcele, na kojoj od zemlje nema ni 'z' a od kamena ima jedno veeeelikooo... 'K....'. Da bi ishodio i opravdao upis rečene parcele u zemljišne knjige morao je golim rukama, u radničkim rukavicama nanijeti zemlju, nazor otetu od vječno nadmoćnijeg kamena.

Ista je sudbina glade tih pitanja zadesila i mene, njegovog savjetnika.

Pa ti, dragi moj čitaču, reci da hrvatski iver ne pada daleko od bosanske klade.

Pada, pada, samo što se ne zna što je u ovom slučaju iver a što je, zapravo, klada!

POZDRAV PRIJATELJU

U grobnoj tišini tužnim se mislima
Opraštam od prijatelja Ilije Šimića.
Otišao je bez pozdrava iz ovog svijeta
Prolazne sreće i trajne nesreće.
Nije se javio glasom ni mahanjem
Jer su mu ruke zavezane vjetrom
I snopom zraka sa okrajka sunca
Koje su grijale trave sarajevske.
Ilija je bio moj stariji brat
Po dobru i nadi koju je širio
Da bi ublažio gorčinu života
Što su je trovali sljedbenici zla.
Opraštam se pjesmom s dragim prijateljem
Koji je rastao na zemlji Posavskoj
Gdje sokoli prate jata pod oblake
I gdje vode teku prema Crnom Moru.
Koliko jučer pričali smo vedro
O proljeću kad se družimo kraj mora
Na Pelješcu novim mostom povezanim
I o limunima koji već mirišu
Dijeleći aromu sa cvatom badema.
Surovo je vrijeme koje nas razdvaja
Skoro nevidljivim stopama sjećanja
Koji će živjeti u našim mislima
Do dana odlaska na vječni počinak.

Zagreb, 11. 2. 2023.

ЈОВАНКА СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ

ГОЛУБИЈА ВРЕМЕНА

Возим аутомобил, приближавајући се пјешачком прелазу, гледам лијево и десно. Не видим никог ко би баш у том часу могао закорачити на зебру. Настављам вожњу и након десетак метара од прелаза, крупнија, пуначка жена, са косом свезаном у реп, већ је направила два, три корака како би прешла на другу страну улице. Зауостављам аутомобил и показујем јој руком да настави, не видјевши у ретровизору ни једно возило иза себе, нити из супротног правца. Одједном, на моје велико изненађење, наспрам мог аутомобила зачу се шкрипа кочница. На сву срећу, жена је у два-три скока неповријеђена, дограбила се тротоара и наставила даље, према банци, повремено застајкујући и окрећући главу у правцу гдје је могла бити прегажена. Ја сам зачуђено посматрала из аутомобила шта се све дешвало у неколико секунди, и не слутећи да својом претјераном пажњом нанесем бол жени, нити било коме другом, присјећајући се, путовања прије неколико година са писцима на Сајам књига у Франкфурт. Хотел у којем смо били смјештени, налазио се тик уз улицу која води право до огромне сајамске зграде. Зауоставили смо се да видимо гдје се налази пјешачки прелаз, како бисмо прешли на другу страну. Истовремено, возила која су наилазила из оба правца зауостављала су се и возачи су нам давали знак да пријеђемо. Питали смо се како је то могуће, јер улица је веома оптерећена, у оба правца. Закључили смо како се људско достојанство исказује и мјери ситницама, и како заправо оне носе тренутак вијека и наше животе у њему.

Насупрот томе, овдје, у градићу Д., возач који је био у аутомобилу поред мене, псујући је истрчао према аутомобилу у којем сам сједјела за воланом, чекајући да он возилом крене, јер је заузео пола траке из супротног смјера, па да се и ја укључим у саобраћај.

- Како се то зауостављате без жмигаваца? Могао сам да ударим возилом и Вас и жену; зваћу полицију!

Спустила сам затамњено стакло на џипу. Човјек се одједном, видјевши ме, са пунџом на глави и црвеним свиленим широким шалом око врата који сам купила у Тунису љетујући прије неколико година у Сусу, сунчајући се на лијепим пјешчаним плажама, уз мале покрете таласа, који су нас плијенили својом мирноћом, на мјесту „укопао“ не проговоривши више ни ријечи.

Пружила сам руку кроз прозор, мирно и без панике, као да се баш ништа неприродно не дешава, рекавши:

- Ја сам Биљана К. из Сомбора!

- Да, препознао сам Вас! А како и не бих тако важну и значајну умјетницу, не само за Сомбор... Ја сам из Новог Сада, Миливоје Т. Одакле баш ту да се сусретнемо?

- У пролазу сам, идем до хотела „Парк“ на кафу са пријатељицом. Драго ми је да сам Вас коначно упознала – рекох.

- Па и ја ћу управо у том правцу, иако касним више од једног сата. Договорило сам службени састанак са директорицом Центра за културу. Разговарамо о представи која би била одлична за њихов Театар фест. Носим афише, плакате и друге рекламне материјале, па ћемо видјети да ли ће да прихвате наше услове - узбуђено ће господин.

- Која је представа у питању? – додадох

- „Голубија времена“, Ћопићево дјетињство и млади дани, у режији Богдана Ј.

- Па она је у Сомбору на репертоару, већ дуже вријеме. Сјајно, значи поново долазим у град Д., ако склопите Уговор о гостовању. Како је свијет мали?! - Знатижељно прокоментарисах, скривајући да му одам тајну, јер идемо код исте особе.

Иза нас је трубила колона аутомобила. Некако сам тај саобраћајни колапс сматрала нормалним оправдавајући останак у животу непознате жене, која се из ко зна којих разлога запутила да пређе улицу на недозвољеном мјесту. Притом, имала сам довољно стрпљења јер ми се посрећило да сачувам један живот, а то је управо слика мога лица, мојих мисли и душе, што и јесте суштина која би требало да све нас кроз живот спаја.

Паркирала сам уредно аутомобил, настојећи да сам скоро потпуно под крошњом вишедеценијског платана, чије су се гране подигле као кров над главом, кроз који се преламају сунчеви зраци и дјелимично својом свјетлошћу обасјавају акварелистички призор изнад платана. На тераси хотела чекала ме раширених руку, увијек љубазна пријатељица. Ђаскале смо уз кафу, причајући о новим обавезама на послу. Ја сам у међувремену именована за директорку позоришта у граду С., а моја пријатељица, која је некад била директорка Центра за културу, сада је Савјетник за културу у истом граду. Нити сам ја њој, рекла да сам промијенила радно мјесто, нити она мени, тако да смо обје биле затечене. Осјећала сам да ми се изненада испријечила ограда, која ме одвајала од моје замисли, иако ме бивша директорка, правдајући поступак надлежних, упућивала на разум садашњег директора.

Одједном, почео је да дува јак вјетар, помјерајући тамне облаке тик изнад наших глава. Конобари су склапали сунцобране, а онај изнад нас био је најстабилнији и одолијевао снази вјетра, повремено лепршајући као птица када полијеће са гране у висине. На тераси смо остале само нас двије и сунцобран за који смо вјеровале да је стабилан, упркос узбурканом времену, којем се здушно опирао, као да је познавао озбиљност ситуације у којој смо се нашле. Она, та стварна ситуација, није мени ни мало ишла на руку, а мислим ни Миливоју Т. из Новог Сада, јер сам схватила да смо обоје имали план са бившом директорком да јој помогнемо око селекције представа за Театар фест, који је већ постао препознатљив у широј регији; (бивша директорка, није жалила свој огромни рад, труд и знање које

је упијала од најбољих). Баш због тога жељели смо сви ми, који се годинама бавимо театром и позориштем да јој још припомогнемо, јер она је наклоњена позоришној култури и театру, не зато што је навикла да ради, него што је истински културни заљубљеник. Култура у њеном тијелу, живи као у свом.

Вјетар повија гране дрвета по својој жељи, док ме пријатељица прати до аутомобила.

Са друге стране угледам господина Миливоја; махнем му. Погледам и пријатељица му маше.

- Као да сам те овога тренутка измислио! – весело мојој пријатељици прозбори Миливоје – тражио сам те у Центру, општини, свугдје... А сада моје двије сараднице одједном. Управо, када одлучисмо да се вратимо поново у хотел наиђе и новопостављени директор Центра за културу М. и наравно, придружи нам се. Помало су се у нечијој души будили јунаци, али, када је у питању Театар фест, љубав оповргне све и постаје побједник, увијек у корист догађаја из културе. Поново се међу нама пробудила машта, зазујале ријечи, час охрабрења и наде, час невјерице која би повремено претезала на своју страну, па се поново враћала међу нас изједначавајући постављене тасове на обје стране.

Како је у Сомбору тек у априлу представа била на репертоару, директор Центра за културу М. предложи да он као организатор и селектор фестивала, и бивша директорка отпутују, како би видјели представу и договорили се о њеном уврштавању у Програм фестивала. И, заиста, дочекала сам их послје неколико дана у Сомбору, уз обезбијеђен ручак и заједничку шетњу градом. У међувремену сам им оставила још мало времена за шетњу по властитом одређењу, а ја сам отишла да се колико-толико одморим за представу, јер поред свог директорског посла ангажована сам као драмски умјетник још у неколико (у Сомборском позоришту) . Играли смо лудо, чини ми се као никад. Није било лако. Као да је најстрожији жири сједио у публици. По завршетку представе, требало је да се нађемо у позоришном кафеу и да наставимо разговор започет у граду Д.

Причали су ми по доласку у Сомбор, да је директор Центра за културу из града Д., све вријеме док су путовали службеним, општинским аутомобилом, кашљуцао и помјерао се на задњем сједишту час лијево, час десно, жалећи се на болове у кичми. То кашљуцање се чуло и за вријеме представе, али нисмо обраћали пажњу. На крају, били смо веома задовољни игром, журећи да што прије напустимо гардеробу, како бисмо се још мало дружили и подијелили утиске са нашим гостима.

Умјесто тога, дочекао нас је један глумац и саопштио да су наши гости из града Д. отишли, јер директор, господин М. од болова није могао да издржи више, него је уз таблету против болова наставио са колегама пут града Д.

Сутрадан нас је позвала бивша директорка из града Д. објаснивши, помало забринутим гласом, да је заиста здравствено стање господина

М. управо био разлог њиховог повратка. Упитала сам је:

- Како вам се допала представа?

- Одлично! Добра и уједначена колективна игра. Управо би тематски одговарала програму нашег Театар феста, али...

- Да ли да то сматрамо као да нисте ни долазили?

- Ни случајно! Пошаљите нам понуду па се чујемо за који дан!

Све смо по договору мејлом послали потребне материјале, наравно и понуду. Ипак, била сам у дилеми, али жеља за гостовањем је била јача, јер смо већ једном гостовали и били одушевљени, како пријемом, тако и публиком која је испунила салу од преко 600 мјеста до посљедњег. Тих дана, помјерали смо границе радног времена у позоришту, вежући за разговор једну једину тему: гостовање у граду Д. Одлучили смо да илузије чувамо само за себе и чекамо јављање. Вријеме је све више улазило у посљедњи круг. Подизали смо надања до неслућених висина, јер смо знали да је фестивал такмичарског карактера и то нам је додавало још више енергије и разлога да се најозбиљније припремамо.

Дошли смо у позориште да још једном одиграмо „Голубија времена“ без публике и да мало сами проанализирамо неке детаље из представе. На самом крају, посљедњег чина, једна глумица, изненада се затетурала и пала. Свима је било јасно да је то вањски прелом десне ноге, што је још већи „ударац“ како за глумицу, тако и за позориште, јер се радило о глумици из друге поставе, која је замјена колегиници због одласка на трудничко боловање. Сједили смо на позорници, у нијемој тишини свако за себе, чак и глумица са поломљеном ногом, осјећајући се као губитници који су пут завршили и прије путовања. Као да смо с оне друге, невидљиве стране позорнице, без покретачких ријечи у нама, у којима се видик ненадано изгубио из игре.

Свима је лакнуло када је из града Д., тачније Центра за културу, стигао допис да ће се потрудити да сљедећу годину представу Сомборског позоришта уврсте у репертоар Театар феста.

Након неколико мјесеци, јавили су ми да је директор Центра за културу М. изненада и неочекивано преминуо. Било је то осјећање које се не да описати. Колико год је било у срцу топлине више од тога је остало мјеста за бол, који је ипак промијенио суштину проналажења сарадње међу људима. Испратила ме мисао да се сваки губитак на неки начин може превазићи, осим смртног који испод срца града почива у својој непомичној сјенци, коју више нико, па ни вјетар не може помјерити нити зањихати. Мислим, да се оно што је преостало може зауставити, тек када прођу шапутави разговори преко самртникове постеље.

Глумица са сломљеном ногом је сама са собом водила дијалог схвативши да је ноћ понекад само ноћ, а понекад се држи уз свјетлост суђеног тренутка, који је увијек ношен животним вјетром, као невидљиво зрно пијеска, као шкољка на дну мора чије треперење и дрхтање нико осим ње неће ни осјетити.

BOŽIDAR STANIŠIĆ

OMAŠKA

Vino? Belo ili crno?

Nije čula pitanje koje joj je on uputio iz kuhinje. Belo, odgovorila je kad ga je ponovio. Ona prilazi vratima kuhinje, posmatra ga dok on uzima bocu bijelog iz frižidera. Pre sedam godina trbuh mu nije raskopčavao košulju, misli ona. Ah, tu si, kaže on, pipni flašu. Ladna? Sasvim ok, kaže ona. On joj upućuje pogled koji odiše zadovoljstvom. Večeraću samo kivanog povrća i malo sira, kaže ona. To si i sinoć jela. Da, kaže ona, i sinoć. Opa, devojčice! Jel' to imaš nameru da pereš nožice u flaši? Opasno je preterivati s hranom za zečice, kravice, ovčice i ostale biljožderčice. Dosad mu je odgovarala: One koje ti rado imaš u tavi ili u rerni. Kao i ove večeri, crveni se šnicla na tanjiru pored štednjaka. Crne se zrnca bibera na mesu, zelene se listići peršuna.

Ona – ćuti, sipa vino u čašu.

Pa ja sam hteo da ti naspem, buni se on. Vidim, nikakva si. Opet ludnica u autobusu? Nemoj, molim te, kaže ona kroz umoran uzdah, to je stih iz pesme jedne pesnikinje – da povraćaš dok čitaš i praviš grafičko rešenje. Kako ja mogu znati šta pišu pesnici? I pesnikinje, dodaje. To nije moja profesija. Da, kaže ona jedva prikrivajući nervozu, to ne možeš znati. Ok, kaže on pomirljivo, recimo: gužva? Da, gužva. U kralja Petra je ušlo najviše putnika? Da, tamo je, kao i uvek, autobus kao nar. Život u prestonici je moguć ako ga učiniš mogućim samom sebi, kaže on. Gle, kako mi se lepo omakne ponešto mudro! Mogla bi i meni da se omakne neka knjižica, a? Možda romančić: *Život jednog donekle mladog srpskog arhitekta*. Podnaslov: *Uz dodatne životne savete vredne para*. Nasmelj se bar malo!

Ona ćuteći izlazi iz kuhinje, sjeda u fotelju u dnevnoj sobi. Kroz otvorena vrata njegovog studija vidi se njegov radni stol sa kojeg je promaha odvala nekoliko papira na pod. Kad nije u studiju, on uvijek ostavi otvoren prozor. Prošle godine, u novembru, sišao je u kafanu u prizemlju zgrade. Dunula košava, okrenula naglavce sve crteže i kartonske makete jednog od njegovih projekata. Gle, rekao je onomad, mansarda završila na lusteru! Smijali su se, ona mu je pomogla da sve dovede u red.

Večeras?

Nema u njoj ni zrnca volje, ni da se pomakne i vrati na stol one papire. Smejali smo se jer nisam radila u izdavačkoj delatnosti? Nisam, a sanjala sam da uređujem lepe i zanimljive knjige priča pisaca iz celog sveta.

Kako ti je danas bilo na poslu?, kaže on sjedajući u drugu fotelju. Bilo je... Kao i dosad, kaže ona. Opet problemi? Da, kaže ona, tako nešto. Lansiraju novu književnu zvezdu? Da, novu. Onda bi mogli i mene! Ništa mi ne reče o mojoj želji da napišem roman. Videći da to njoj nije nimalo smiješno, on kaže: U redu, odustajem od književne karijere. Ali, barem ni reci kako se zove nova zvezda vaše Kuće? Nije važno, kaže ona. A šta je onda važno? Pa, recimo... Važno je da mi je zamenik glavnog urednika rekao da u mojoj

reklamnoj najavi o delu i piscu nedostaju: *stilska perfekcija, andrićevski stil, uzbudljiva hronika, burna vremena*. Znači, kaže on, nisu zadovoljni? Nisu, ali kao da im je to na čelu napisano. Neka im je napisano i na nosu i, ako misle da je tako u redu, i ispod nosa, kaže on ne skrivajući ton nadmoći. Ne brini, tamo nisi repa bez korena. *Repa bez korena?* Nije valjda da ne znaš šta to znači? Samo malo. Dosad sam radila tamo-amo, sada treba da se ukorenim? Hm, kaže ona, ne baš tako. To je, eto, kad nemaš znatnije poreklo. *Znatnije poreklo?* Naravno, kaže on. Mislila sam da za rad u izdavačkoj kući treba imati celu biblioteku u glavi! Možeš imati i dve, i tri biblioteke, ali... Ali to nije važno, prekine ga ona glasno, važna je repa sa korenima! Mislila sam... Sad on ne dozvoljava njoj da nastavi, uz odrećan pokret rukom: Možeš misliti koliko hoćeš i o čemu hoćeš. Ne pokreće svet naša misao već... Već šta? De, kaže on najednom mirno, dosta o tome. Bolje je da ti kažem, jednostavno: Ne brini, moj stari zna tvog generalnog, dužan je mom starom. Za šta mu je dužan? Pa, za neke stvari, dok su radili zajedno, nije važno gde.

Bože, kaže ona odlazeći u kuhinju.

Kad si već tamo, dovikuje on, kapni i meni još jednu crnog. Koji časak kasnije – ćute i piju. Da nam donesem koju maslinu, malo sirca – može onaj francuski koji malčice smrducka? Možda me zaposle, kaže ona kao nije čula niti jednu njegovu riječ maločas izgovorenu, nakon probnog rada. Zamisli, zadovoljni su mojim grafičkim obradama a to sam naučila na dvomesečnom kursu. Pa, kaže on, plata nije loša za naše prilike. Nije, kaže ona. U to ime, kaže on glasno, živeli!

Pije samo on. Ona, kao da nije čula zdravicu.

Na tvom mestu, ja bih radio kako mi kažu. Ali, kaže ona glasno preko ruba čaše, sve su to šeme. Neka su, kaže on hladno. Sve je šema. Gde je nema, a? Evo, meni naruče projekat zgrade. U tom što traže, ni lepote, čak ni komfora po ljudskoj meri, već neke kerefeke, znaš: kad dođu gosti, da ima na čemu da pare oči. Ali, naručilac traži svoje i ja mu to njegovo dam, napatim – vuk sit i koze na broju, kao i kerefeke. Naravno, i tu igra ulogu da nisi repa bez korena.

Čuje se zvuk zvonca.

Ko bi mogao biti? Ona ćutke sliježe ramenima. Ah, da. Setio sam se – večeras je sastanak kućnog saveta. Biće da je onaj Popović, ide od stana do stana. Svaki put, kao da svet nema šta drugo da radi. Simpatičan je deka, kaže ona. Kako kad, kaže on. Čuj, opet zvonu. Neka zvonu, kaže ona. On na prstima korača prema predsoblju.

Popović, kaže kad se vratio, ko bi drugi, a u okcu na vratima – kao patuljak. Mislila sam da znam barem nešto o književnosti, kaže ona ne mareći za njegovo, o Popoviću. Nisam čuo, kaže on, oprost! Ništa nisam rekla! Rekla si! U redu, rekla sam da sam mislila da znam barem nešto o književnosti. A tamo? Pročitam knjigu za izdavanje, a ono – smeće. Ništa nije smeće, kaže on, ništa – sve dok ima prođu. Jel' ima neko, draga moja, da te poduči kako se to lepo radi? Pa... Ima i nema. Kako to?, čudi se on. Fino, taj neko se zove Lepa, radimo isti posao ali biće da se boji kako bi neka od nas mogla viti višak. Ona to zna da radi? Zna, još kako! Na primjer? Da-

nas je napisala za jednu knjigu, ma da povraćaš nad tekstem, ovako: *Ova ubedljivo erotska i neobično strasna priča počinje jednim svojim delom još u drevnom Egiptu, na obalama Nila, uz opojne mirise i riku krokodila.* Pa šta tebi fali da umesto razmišljanja o povraćanju, malo rimuješ reči?, kaže on. Evo, ja na primer, za poeziju nisam nikad mario, i zadnji roman pročitao u gimnaziji. Koji li ono beše? Nije važno, ali bih znao nešto tako sročiti. Ma, i celi roman bih znao, veruj mi! Možda, kaže ona. Još kad bi mi pomogao onaj tvoj zamenik generalnog. *Pomogao?* U kom smislu? Zar mi nisi jednom prilikom ispričala kako je jednoj zlatnoj koki savetovao da roman malo dosoli nečim iz Prvog svetskog rata? *Zlatna koka?* Ah, mozak mi stao!, klikne ona. Lepo si to onomad rekla za književnice koje nose zlatna jaja izdavaču i knjižarama. I za književnike to važi!, kaže ona. Oni su zlatni pevcil!, kaže on.

Opet zvuk zvonca. Pa još dvaput.

Seo Popović na dugme, kaže on zlovoljno. Evo, recimo seo se rimuje sa *jeo*. Da sam ja na tvom mestu. Stalno bih tragao za rimama. Ne traže oni od mene rimu, kaže ona zlovoljno, već da moj tekst ubedi kupca knjige. Juče je zamenik dodao u moj tekst: *romantično, duhovito i potresno svedočenje.* A šta si ti napisala? Pa, samo *svedočenje*, mada je i to čista laž. Ama nakiti i ti, kaže on, baš te briga je li laž ili nije! Lako je to reći, kaže ona. Čitaš tekst, i mozak i srce ti govore da to delo ne vredi, ali začepiš nos i pišeš crticu koju od tebe očekuju... Očekuju, kaže on, naravno da očekuju. Nisam završila, kaže ona, onda dodaju u moj tekst da *roman cepti od žestine karakteristične za aktuelno vreme.* Neka cepti, kaže on. Ako zatraže da napišeš: *roman vulkan*, a ti napiši... Šta?, kaže ona kao da pred sobom vidi jedno neprijateljsko lice. Popokatepet!, kaže on, Vezuv, Etna. Ona se najednom smije, grohotom.

Jesam negde pogrešio? Nisi, kaže ona veselo. Ja sam pogrešila. Ponovo su morali štampati korice za knjigu poezije jedne, nije važno koje pesnikinje. Reci koje? Nije važno, molim te - još jednu belog! Doneću ti, kaže on, ali šta si napisala? Prvo - vino! Prvo mi reci!, kaže on tvrdo glavo. Napisala sam: *Kako preživeti poeziju?*

On odlazi u kuhinju ponavljajući: *Kako preživeti poeziju... Kako preživeti... Uh, bogamu, pogrešila si!*

Opet zvuk zvonca. Ona, ustajući ispija naiskap čašu, kaže: *Idem na sastanak... Kakav sad sastanak? Na sastanak kućnog. U taj pakao? Ma kakav pakao, kaže ona, idem malo u život. U život? Da, u život.*

SABAHUDIN HADŽIALIĆ

CRTICE

I

Dogovoriše se ovih dana *prijatelji i dugogodišnji saradnici* iz vladajućih stranaka kako će napraviti još jedno Ministarstvo da uhljebe još jednog neradnika (ovdje i sada nisu bitna imena i stranke, zar ne?) na području Federacije BiH. *I da prekinu blokadu rada institucija vlasti*, kako rekoše. I kao da gledam opoziciju kako se naslađuje i priprema za predstojeće izbore ne shvatajući da je infrastruktura VLADAVINE na ovim prostorima tako uobličena da će u narednih 100 (riječima: stotinu) godina na ovaj ili onaj način u vlasti sjediti baš ovi (2022. g.) vladajući patroni.

II

Danas sam umoran. Od pisanja. Odoh na pijacu. Da se svađam. Bez imalo primisli da ću uspjeti kupiti nešto jeftinije. Tamo ću vidjeti i Maru i Branku i Fatimu. Kako zajedno, jedna pored druge, prodaju mrkvu, peršun i kupus. I ne svađaju se. Samo se pokatkad pogledaju kao da vele: *Bože, da ja prodam ovo malo robe što imam danas*. A do jučer su radile u tvornici oružja uz plaću od 1000 Eura. Danas rade za plaću od deset i ne gundjaju. Zaista, čemu ovo sve vodi? Dobrome?

p. s.

Ovo bješe pitanje od milion (maraka).

III

Ponekad pomislim da je ovdje uvijek stolovao Covid-19. Samo je mirovao i čekao pravi trenutak sopstvene objave. I maligna oboljenja. I bruceloze. I...šta sve ne...No, nikada se nismo upitali da li smo mi prostorom, vremenom i htijenjem predodređeni za tako nešto. *Planina krvi!..Tamni vilajet!...* Ne, dragi moji, mi smo samo jedno područje pretvoreno u laboratoriju bjelosvjetskih hohštaplera i domaćih izdajnika. A ti, zemljo draga, ne plači! I ovo će se zvati jučer. Ono dobro...jučer.

IV

Prelistavam današnje online novine. Iste su kao jučerašnje. I sutrašnje. Ipak, varam se, jer jučer je stranica online Crne hronike imala 6 (šest) priloga, danas 8 (osam) a sutra... Pitam se da li sam u Čileu sedamdesetih, Nikaragvi osamdesetih ili u Americi (SAD, op. a.) devedesetih?! Da li je ovo ono za šta smo se borili? Da svatko može imati pištolj i/ili pušku? Da svatko može provoditi „kaubojksi“ zakon jačega? Da svatko može biti žrtva,

sudac i/ili egzekutor? Da svatko može pretpostaviti mogućnost sopstvenog nestanka sa tla drage nam zemlje? Zbog čega? Zar ne vidite dragi moji da kreatori naših ovozemaljskih života i ništa drugo ne žele do da se o sebi bavimo kako bi oni i dalje pljačkali što do sada još uvijek nisu. Dok se Vi (ali i ja) bavite nacijom kao jedinim postulatnom sopstvenog bića...DOSTA ...Recite ...DOSTA... Jer oni će sutra biti i sve drugo ako bude trebalo!... Samo zbog sebe...Najmanje zbog nas.

V

Godina je izbora iza nas. *Year of elections.* Na ovim prostorima je to *Year of erections.* **Godina je erekcija iza nas.** Kada narodi u vlastitom erekktivnom naboju svršavaju unutar bezbrižnosti vlastodržaca sa nadom da će im biti bolje. A idoli sa podsmijehom odlaze na birališta da provjere koliko su ovaj put bili "dobri". Da, "dobri" do narednih izbora. Do naredne penetracije. I opet sve iz početka. A narodi nikako da izađu iz puberteta. Masturbacijom zamjenjuju prelijepi čin interakcije – spolnog općenja. Dok uživaju, ni ne shvataju da su **dobro** razvaljeni *from behind*. Do sljedećih izbora. Pardon, erekcija.

VI

Reče mi jedan znanac kako sam pogriješio onomad kada sam odlučio da nikada i nigdje ne odem pod skute političke stranke/partije. Ne odgovorih mu ništa. Prešutio sam da sam imao ponude, ali sam tražio mnogo. Ne novca, već poziciju. Nisam više zec. I ja bih malo moći...i para. Koje dolaze sa njom. Da prosjedim koji mandat i ne progovorim ništa. Uz naknadu za rad sa komisija i dnevnicu do Sarajeva. Kao i pretpostavku penzijskog uobličenja. Zbog čega nisu prihvatili moje uslove? Odgovor je jednostavan. Skepticizam književnog lika ne može se mjeriti sa bezuslovno klimoglavim odobravanjem jaranskih nagovještaja. A kojem dijelu ja pripadam? Onom drugom, sigurno ne!

VII

Danas je *nine eleven* (na zajedničkom jeziku: bosanskom, srpskom, crnogorskom i hrvatskom- jedanaesti deveti- čudno, u ovom slučaju nema razlike u jezicima i ne treba prevoditi!...sic!). Prije tačno 21 godinu bio sam u avionu koji je letio iz Züricha (Ciriha - i ovdje ne treba prevodilac) za Sarajevo. *Nine eleven* se desio u 8:45 po vremenu u SAD-u dok je kod nas bilo 14:45. Sletjeh na sarajevski aerodrom u 14: 40. Supruga me je dočekala. Brzo smo stigli bez stajanja, ali i bez žurbe. Po ulasku u stan i pozdravivši se sa djecom, bacih oko na TV - avion je letio ka neboderu i ubrzo potom „zabio“ se u njega. Rekoh: *Film. Koji li je ovo kanal?..No, već u sljedećem trenutku vidjeh CNN u donjem desnou uglu.* Zanimemih i sjedoh. Ostalo je istorija/povijest/historija.

Da li mi se može dozvoliti da bez imalo fundamentalističko/vehabijsko/

sunitsko/šitskog backgrounda kažem slijedeće: Vladaoci Svijeta, odnosno onih 200-300 osoba iz Bildenburške grupe su ovo isplanirali i u dogovoru sa islamskim fanaticima i realizirali. Bin Laden nikada neće biti uhvaćen. Zbog čega? Odgovor je jednostavan: Potreban je svjetskim moćnicima da ovaj naš ludi Svijet drže pod šinjelom straha od terorizma, istovremeno manipulirajući burzama širom planete i puneći vlastite džepove. A ja pomislih: Mogao je i moj avion završiti u nekom neboderu. Možda bih i ja tada bio teroristom prozvan. Samo zbog toga što sam se vraćao sa jedne od književnih putešestvija. I nedužan stradao. Možda.

АЛЕКСАНДРА ГРУБОР

МОЈ ЈЕ ДЕДА ЧЕКАО КРАЉА

Краљ је у то време био жив. А ја сам била девојчица. Нисам баш разумела где је наш краљ. Са свих се страна још увелико орило: Тито, Тито, Тито! А мој ми је деда објашњавао. „Видиш овог Тита и ову Јованку, све ће они да потроше, па кад дођу мршаве године и мршаве краве, неће ни пензија бити, чујеш ли ме Мицо“, обратио би се мојој баки, „остаћеш без пензије“. Мени није било јасно зашто деда нема пензију, било је очигледно да напорно ради читавог живота, а онда би бака Мица проговорила: „Знаш дете, била је то национализација“. Каква тешка реч за једно детенце. Нисам могла ни да је изговорим. „А он је тек изашао из мађарског затвора у Новом Саду, тамо су људе сваког дана бацали под лед“. „И где баш ми да изгубимо радњу, и где баш код нас да дођу колонисти, па још у бољи део стана, са купатилом“. Много сам година касније начула од мојих тетака да све није баш тако текло са тим колонистима. Питали су они деду и баку који део стана хоће да задрже. А они рекли, заједно: „Онај са кухињом и шпајзом“. Војвођанска посла. Јер, нисам то напоменула, деда и бака су били пречани: он Бачванин, она Сремица. А трговина храном, јер су они били то: трговци храном, се и даље наставила. Бака је морала да се запосли као пословођа чувеног „Чађе“ код Палате Албанија, а деда је одбијао и да помисли на државни посао, јер је, рекох, чекао краља. А да није било те национализације, узмимо, када бих ја очекивала деду да стигне са товарима ћурки, јаја, домаћег путера, и једне мени непознате материје зване салицил? Салицил је увек био у беспрекорним белим кесицама. А ћурке жуте као дукат имале су у кљуновима цедуљице са исписаном килажом. Нисам тада знала где су се то ћурке запутиле, која је била последња адреса... Али оне су само прелазиле улицу, Војводе Миленка, и завршавале у Америчкој амбасади. На трпезама. Мој је деда, без сталног запослења, мучећи се по шинобусима, по зими, по целцу, заправо хранио Американце. Па зар су били баш толико гладни? И уопште, он је био опседнут Америком. Стално је читуцао некакав Билтен америчке амбасаде, или како се то већ звало. Ту је он долазио до информација, па је онда могао боље да разуме о чему то говоре вести у три сата на Радио Београду. Мој је деда, усудићу се то да кажем, био видовит. Поставио би ме поред радија и, после емитовања вести, проводио је још по сат времена са мном објашњавајући ми куда хрли овај свет. „Знаш ово у Кини“, говорио је он, „до тога не би дошло да није...“ Тек много касније, када сам ја постала историчар, додуше историчар уметности, схватила сам о чему је деда говорио, и чему ме је све научио. Све чекајући краља. Шурујући са шверцерима свих боја и вероисповести. Сећам се његове старе вагице за салицил, и његових тегова који су, заправо,

били уметнички предмети. Мој је деда, иако је био сиромашан, због тог чекања краља, стално изналазио коме ће све да позајмљује новац. Поред црног новчаника, имао је и црни нотес. Ту су била исписана имена, и суме, имена дужника, суме које никад неће бити враћене. Повремено би узео мастиљаву оловку и прекрижио би бар по једно име. По један безнадежан случај. „Знаш, имају децу“, рекао би ми он. Мој деда је такође имао децу, три ћерке, троје унучади, али је хранио гладне, па макар били и Американци. Тако је то мени изгледало. А онда су се ти срећни дани окончали. Моје су се тетке, иначе рођени авантуристи, поразводиле и вратиле се мами и тати, у, што би се рекло, „Заједнички стан“. Ја сам ту инвазију посматрала са растојања, у немогућности да је разумем. Па где је био краљ да нас заштити од нас самих? Када ми већ то не умемо. Није се знало. А деда и бака су решили да се врате на село, у Бачку, у стару кућу дедине мајке, коју нису продали када су је напуштали, године 1933. Сва срећа те је постојало то Деспотово, село које је стално мењало имена: те Деспот Свети Иван, те Сентиван, те Васиљево, по Русу, ослободиоцу... Ја сам, у то време, већ добро познавала то сеоце. Ту сам проводила делове летњих распуста углавном се упознавајући са природом и пољопривредом под будним оком мога деде и, наравно, баке. Врло сам рано заволела равницу, њен мирис, научила сам да возим бицикл, стари аустроугарски мушки бицикл мога деде, и то испод штангле. Он би само рекао: „Мацаро, иди по лубеницу у бостан ка Силбашу, реци да изабери једну за Лазу Апића, немој да буде грешке!!!“ Онда би лубеница завршила у бунару, одмах до пива које се ту увек хладило. Зачудо, и усред лета, вода у бунару, коју ја нисам смела да пијем због уртикатије, била је хладна и свежа. Знали су некад људи да копају бунаре. Највише сам волела да, из моје мреже за љуљање, слушам ветар у гранама багрема, који су ми се као детету чинили џиновским, а, кад сам одрасла, знала сам да то и јесу. Било је прастаро, то багрење.... Деда је, подразумева се, имао и баштицу. Ту ме је учио како се гаје биљке, пре свега поврће. И како се љушти кромпир, или јабука, танко, танко. Све се то, затим, у летњој кухињи, претварало у незамисливе оброке што су излазили испод руку моје баке. И то све на вангле: вангла похованих тиквица, вангла печеног кромпира, вангла поховане пилетине, вангла мекика... А нас би обично било само троје, при чему сам ја још увек била дете. Каква ће бити судбина те хране знала сам унапред: нахраниће пола села, односно Будима, како се звала наша улица. Замислите: у равници! Никад нећу заборавити дедину крушку, „наулицу“. Не знам која је то врста била, али јела сам те крушке још док су биле зелене, и никада нећу заборавити њихов укус. Е, кад су се једном моји деда и бака заувек преселили у Деспотово, мени је преостајало једино да их посећујем током распуста. Долазила сам са мојим оцем, дежурним возачем и разносачем пакета са свим врстама хране. Био је добар по природи, мој отац, али је мамина породица већ била навикла да им он помаже у свему. Од васпитања деце, до развожења бакица по

целој Војводини. Бакиних рођака и пријатељица. Чак су мислили да он у томе неизмерно ужива. А можда и јесте, без обзира што се мами жалио: „Твојој породици треба амалин!“ Али та реченица никада није прешла праг наше куће. С временом, мој је деда све мање помињао нашег краља. Али ми никада није рекао да је наш краљ умро у изгнанству. И даље смо, иако сам већ била средњошколац, у гонку, покривеном ходнику куће његове мајке, слушали вести. „Космаја“ више није било, сада смо имали „филипс“. Не знам шта бих ја знала о овом свету да није било тих тумачења догађаја која су мени била као хлеб насушни. Од мог другог деде, капетана унутрашње пловидбе, нисам могла много тога да научим. Пловио је, као и сви капетани. Шепурио се, како је то само он умео. Једном је успео да у Деспотову изиритира дединог петла. Овај га је гадно изуједао, па је морао да „ради“ тетанус. То је прича коју је тешко разумети. Разумели смо је само ми који смо капетана добро познавали. А уједи га нису спречили да пусти глас, онако изуједан, и пева божићне песме. Ех, какви су то били Божићи, и Ускрси, и Свети Јовани... Сви бисмо се окупили, али се ја сећам једног детаља: деда није дозвољавао да се у његовом присуству пуши. И мрзео је све игре, а карте највише. А моје тетке, моја бака, њихова деца, сви су пурњали без престанка. Али су одлазили у башту, у кукурузиште, ако је било то доба године. Само слеп човек не би видео такав дим. И цигаре које је моја бака свуда заборављала. И то упаљене. Једну на кухињском сланику, једну на „смедеревцу“... Много сам година касније прочитала стихове који су ме на то подсетили. Стихове Ђерђа Петрија, ако се не варам, у Кишовом преводу: „...четврта јој цигарета гори/морам да носим за њом пепељаре...“ То је била иста врста љубави, а љубави, као што знамо, има свих врста. Кад смо код љубави: мој је деда обожавао животиње, и научио ме да са њима разговарам. И то и данас чиним. Мачке су се увек свијале испод његове перине, за време зиме. Флаша вруће воде и мачка. У леденом, негрејаном простору. Једне је године мој отац мом деди поклонио шарпланинца. Био је педигриран, прелеп, име му је било Цезар, и пристајало му је. Деда и Цезар су били као једна душа. Али су га једног дана комшије „придкућом“ отровале, јер је одавао њихове ноћне работе. Каква је то само туга била. Деда више никада није могао ни да погледа неког пса. И ја га разумем. Мој је деда, заборавих, у башти имао малу пушницу. Као да га и сада видим, главе завучене у вратанца, премешта суво месо и кобасице. Кад би се осушиле, те би кобасице биле дебљине прста, савршеног укуса који никад више нисам осетила. И нећу. Тешко је то поверовати, али мој је деда надживео Петра II Карађорђевића. Читавих једанаест година. Кад је умро, сахрањен је у својој равници, на сеоском гробљу. Лазар Апић, тај обичан човек из народа који је само чекао краља.

Два акорда

Мој је стриц, наводно, свирао гитару. За разлику од мога оца који,

на сву срећу, није ударао по жицама. Треба одмах нагласити: мој је стриц био и остао капетан унутрашње пловидбе. Као и његов отац пре њега. Какве то везе има са гитарама? Одмах ћемо сазнати. То су све били рођени шармери. Гитара у том послу добро дође - испадне да си некакав уметник, а не обичан смртник. Да гајиш осећања која никада гајити нећеш. И, на сцену ступа наша породична гитара Fortissimo, купљена давних дана у Бечу, за мога стрица. Дошла је у моје руке доста рано, још док сам као гимназијалац покушавала да вежбам апојандо и тирандо. И на томе се и завршило: имала сам стрпљења за све и свашта, али за вежбање на инструменту никако. А онда су у нашу кућу долазили разни свирачи, на рођендане. На седељке. Сви би одмах рекли: ова гитара има посебан звук. Мој је деда, међутим, није узимао у руке. Породична прича гласи: провео је читаву ноћ свирајући баш онога дана када му је умро отац. Сутрадан, на вест о смрти, поломио је гитару и то је био крај. Што се мога стрица тиче, он је свиркао кад год је могао, пустио би и свој храпави глас... То је изузетно привлачило жене. Док мој отац, на пример, није имао нимало слуха. Обожавао је музику, клатио главом у ритму, смејао се таквим широким осмехом, да би сваки оркестар на свету, у сваком ресторану, одмах кренуо ка њему. Сад се сетих једне фотографије из пивнице у Хамбургу: мој отац, млад, са осмехом, диригује оркестром! То мора да је било чудо. Дакле, ген је прескочио. Па сам на ред дошла ја, са мојом љубављу према музици коју као да нико није разумео до краја. Осим, можда, моје мајке. И наравно, мог стрица са којим делим музички укус. И данас. Јер је мој стриц остао занесењак. Нешто сасвим супротно од мог са-обене-ноге-на-земљи оца. Стриц и ја смо угњавили мога оца Висоцким. А његов је коментар био: „Шта се тај дерња, као некакав јарац?“ Или: „Па то не личи на руске ратне песме“. Да напоменем, мој отац јесте био експерт за руске ратне песме. Студирао је у Русији. Отишао 1944, док је још трајао рат. Ратни режим, ратни распоред. И последице рата: глад у Тамбову и околини, где је провео пуне три године. Све док није отишао у Москву. И то баш 1948! Каква судбина. Наравно да мој отац никада није био „запевало“. Али сам сачувала његову руску песмарицу. Тим рукописом сличним моме, исписао је све песме које су певали при маршу. Мора да је било хладно и напорно, али је „разгиљдаяй“, како су га тамо назвали, издржао све. Нисам као дете ни слутила да друга деца од својих очева слушају неке друге приче. Очеве су приче биле наизглед обичне: „Имао сам ја у Русији коња, био је слеп и глув од топовске паљбе, али сам га назвао Весёлый...“ А ту су биле и пословице: „Трпи козаче, бићеш атаман!“ Или: „Само напред, ни корака назад, ако те и убију, падај главом напред“. Прво: нисам знала ко су козаци. Ни шта је атаман. Друго: ко би мене убио? Али сам све то памтила. Као што сам сачувала фотографије очевих другова са студија. Још су ту негде. Уз сваку је ишла причица. Али, на сву срећу, није и песма. Рекох: отац ми је био анти-слухиста. То је његов лични термин. Када би зачуо оперу, одмах би рекао:

„Тоска, Тоска, који ти је ђаво?“ Или: „Смеј се пајаци, ха, ха, ха...“ Он је, уосталом, успео да преспава концерт Ива Монтана на Коларцу! Али га ја разумем, иако знам напамет цео Монтанов репертоар. Тако је мој отац преспавао и гимназију. Али само зато што је сваке ноћи радио у фабрици шећера на Чукарици. Носио џакове! А онда дремао у клупи. Никада, међутим, није заспао на наступима Звонка Богдана, још од самих почетака његове каријере. То ми је било необично. Није био војвођанског порекла. Него босанског. Али се ипак оженио Војвођанком. То је кључ те загонетке. Мамина је породица имала салаше. Један у Лаћарку, један у Кули. А мама је имала диван глас. Понекад смо певале у два гласа. А ја певам свакодневно. И још и звиждуцкам. Сад се сетих моје стрине: „Не певај за столом дете, имаћеш лудог мужа!“ Хм... То се није обистинило! И моја сестра од стрица воли да запева. Што рече једна њена пријатељица: „Да знаш да ми се више свиђа у твом аранжману!“ Толико о томе. Ма није важно ко је музикалан, а ко није. Нећемо сада да се прозивамо. Ово је само прича о једној старој гитари. Ено, је, у футроли, одложена за боља времена, или друге генерације. Мој је стриц покушао да од мене измами гитару. Имао је идеју да на њој свируцка, баш као некад. Али сам ја била одлучна: „Не“. Таквом добром и питомом, неко би још отео породично благо, а за праћење његовог поја добре су и гитаре без порекла, и без имена. Ето: шта све стане у два акорда!

Шта то беше фотографија?

На зиду спаваће собе моје мајке виси једна стара фотографија. Из времена када је фотографисање било занат, који се мукотрпно савладавао. Ниси смео да погрешеш на тим старим фотографијама. Морао си да погодиш карактер фотографисаних, не само да сачуваш њихов бескрвни лик. И заиста, студио Урошевић из Краља Милана је погодио. Моја мама и њене две сестре, на Врбицу, дотеране, са звончићима око врата, у тебет капутима, са тебет шеширићима у узрасту од девет, десет и једанаест година. Моја мама која толико личи на оца. Моје тетке које сам неправедно назвала рођеним авантуристима. Па шта ако су побегле из лоших бракова? Па још са децом? Све је боље од трпљења. О коме ова фотографија ништа не говори, иако је настала почетком Другог светског рата. Ту је постамент прекривен сомотом. Ту је моја старија тетка која без страха гледа у камеру. Млађа тетка делује још млађе. А моја је мајка, као и увек, тајанствена. Зато што су њене мисли, чак и мени, биле тајна. Иза те фотографије стоји љута борба. Свакодневна. За будућност деце, за њихово преживљавање. Стоји проја на сто начина, да не би била монотона. Торту од проје са пекмезом. Пројара. Зависно од дана и доба године. Моја мајка ни данас не воли качамак. Неће ни да га види. Не говори ова фотографија о есесовцима испод прозора у улици Кнеза Милоша. Ни о ослобођењу, о јадним пијаним Русима који су нас спасли. Говори о томе како се треба држати у оскудици, поштовати самога себе. Да, фотографија зрачи достојанствености

оних који стоје иза ње. А то су мамини родитељи. И нико више.

Кад тамо: Студио Урошевић има посла

Пролазиле су године. А моја је мајка упознала мога оца. И ето, много година касније, настаје фотографија из моје собе: моји родитељи на дан венчања. Година је 1958. На Ђурђиц. Слика је црно-бела, али ја знам да је дивна сомотска хаљина са токицом била небеско плава. И плави капут. Сомотом пресвучена игла краси токицу. А лепота моје мајке краси слику. Тата је једноставно срећан.

Сирано

Мој је стриц стално читао „Сирана“. И данас га зна напамет. „Нема тог створења што ће мени запете да мења“. А ја читавог живота мењам некакве запете. Њему, мом оцу, пријатељима... То ми је судбина. Притом: обожавам запете, па додајем и више него што треба. Волим ту фрагментацију, сечени ритам. Али умет и да се зауставим. На сву срећу. И сад долазимо до књиге мога стрица: **Пловидба потискиваних бродских састава!** Мој је стриц, иначе, рекордер. Оно што је он, на потискивачу Куманово, па онда на Карловцу, прогурао кроз Ђердап, као састав, изазива неверицу познавалаца, када то виде на фотографији. Сликано је са брда, у тренутку када пролази хидроглицер, који, у поређењу са саставом, делује као играчка. И уопште: у односу на друге породице ми смо били породица капетана унутрашње пловидбе. И оних несуђених: мога оца, моје сестре од стрица и мене. Да, да, сви смо ми сањали да возимо „белу лађу“, али нам се чешће остваривало да се само возикамо на њој. Свеједно: не знам колико сам пута прочитала стричеву књигу, док сам је лекторисала. Било је ту корисних сазнања: како се „даје“ уже, на пример. Теоретски: била сам врло поткована. И то је било све. Кад смо код људи који запажају реке: једном смо се мој отац, мој стриц, на задњем седишту, и ја, возили по Бања Луци. Мој отац није хтео да ме слуша па смо, без икакве потребе, лутали. Утом рече мој стриц: само да вас известим да смо управо четврти пут прешли Врбас. Капетан унутрашње пловидбе! Мада је по Врбасу пловило само лишће... Али никада нећу заборавити рад на тој књизи. Мој отац у једном ћошку, испред писаће машине, мој стриц повремено клечи испред друге, укуцавајући нешто значајно. Мој брат од тетке, за цртаћом таблом мога оца, исцртава схеме понашања бродова на разним секцијама пловног пута, у кривинама... Ја која по стоти пут лекторишем, пливам у фотографијама... А наш пас лежи насред собе и, као сви овчари, контролише шта се збива. Блажен међу Груборима. Сад се сетих: стриц ми је осећајан, увек је то био, па га је мој отац одавно крстио „плачкоња“. Потпуно незаслужено. Али: „... сузе моје, крв Кристијанова“. Зар не?

Из крајишке магле

Мој је деда по оцу увек говорио истину. Можда је слагао само да

је рођен 1901. Лаж је била у функцији: тврдио је, читавог живота, да је моја бака старија од њега, да је, малтене, на силу ожењен. Вероватније је да су га његови скривали од мобилизације, када је почео Први светски рат. И спалили документа. Мимо тога, у све друго што ми је испричао, још као детету, могла сам да се закунем. Али је једну причу оставио за сам крај. А живео је деведесет три године. Била је то прича о мом прадеди и Петру Кочићу. О „кочићевцима“.

Често сам, као дете, боравила у нашој старој породичној кући у Лакташима. Често сам се, као и сва деца, пела дрвеним степеницама на таван. Нисам ни слутила да се ту скривао Петар Кочић, Нисам ни знала ко је Петар Кочић. Да је био пријатељ мога прадеде Саве Грубора, тада кмета у Лакташима. Гледала сам, често, Савину фотографију на аустроугарском пасошу. Плаве очи, бркови, шубара. Висок, изузетно леп човек. Различит од Кочића. Па ипак негде исти. Једино ја, од свих Грубора, немам те његове светле очи. Бацила сам се на породицу моје мајке. Али чувам у себи нешто изузетно бунтовно, нешто крајишко, нешто немирно, нешто кочићевско. Или ми се чини?

Мој прадеда и Кочић су били нераздвојни, Бежали су, били хватани, робијали су... Кочић није дочекао остварење свога сна о паду царевине, а мој прадеда јесте. Био је видра, отелотворена снага људи из тога краја. Као и мој деда, уосталом.

Читава је бројна породица знала да се у кући скрива Кочић, али му је мој деда, тада дете, носио храну на таван. Био је очев и Кочићев миљеник. Носио је, такође, храну Кочићевој жени у Бања Луку, када хране није било. Пешачио је у одласку и повратку. Ту је навиком задржао до краја живота. Пешачио би и причао. А приче су му биле чудесне.

Није ми, међутим, рекао како је Кочић завршио. И због чега, највероватније. Нисам знала ни да је, пред крај њеног живота, још једном посетио Кочићеву жену. Најавио јој се, није био сигуран да га је запамтила. Али је она, одмах са врата, рекла: „Уђи Стево, добро ми дошао!“ Мој је деда имао некакву своју етику које се чврсто држао. Желео је да је пита да ли треба да разоткрива детаље из Кочићевог живота које можда само он зна. Или да ћути, иако држава, наједном, позива све који нешто знају да и проговоре. Кочићева је жена рекла: Не!

Тако ова прича сада израња из крајишке магле, спушта се са Поткозарја, задржава у воћњацима, тече Савом до Београда, и стиже до мене, унуче човека који је хранио Петра Кочића. Пре него што је одрастао, постао бродски капетан, преживео Јасеновац, иако никада није проговорио о њему. Посебно не пред дететом, његовом унуком. Ћутао је о Јасеновцу, ћутао је и о Кочићу. Том невероватном човеку из Крајине, том познаваоцу душе српског језика, што је умео да збори са животињама и као животиња, а животиње су га, као светог Фрању разумеле. И птице, и „бакови“ и јазавци. .. Писао је о

људској природи, о фатуму у босанским касабама, не знајући да зла коб вреба и на њега, да он то проводи живот изазивајући судбину за љубав неких виших истина.

Ко зна о чему је размишљао на тавану куће Грубора у Лакташима? Ко зна шта је написао? Да ли су га хранили разљевушом, као мене? Сви што веле да му је опус мали, незналице су без срца. И спадају у оне који су убијали Кочића, за живота и после смрти.

Мој је деда, пак, чувао успомену на њега. Као црни бисер на длану. И ја је, ево, између ових редова, и даље чувам. Тако што је предајем другима, као цртицу са маргине неке од Кочићевих прича. Можда баш оне о Јаблану и Рудоњи. Или животу и пропасти Реље Кнежевића са Змијања. На пример.

Једна пелерина

Мој је деда по оцу врло волео да позира. А још кад неко такав код куће има униформу! На једној фотографији са мојом баком, у ходу, носи униформу са пелерином, таквог кроја да ја никада ништа слично видела нисам. Бака је у белом костиму, највероватније „кућне радиности“, она изгледа беспрекорно, а он... Позира и кад не позира, зна се. Волео је себе, мој деда. И, за дивно чудо, од целе породице волео је само мене. Иако сам већ од детињства била не може бити другачија од њега. Ја алтруиста, он себичњак. Никада ми неће бити јасно зашто је бака до последњег даха била опседнута баш њиме. Али је љубав слепа, зар не? Низак, нелеп, ћудљив, неконтролисаног понашања, и он је успео да буде предмет нечије љубави... И љубоморе која ничему служила није. Када сам по први пут прочитала стихове Пабла Неруде са почетака каријере, у преводу под називом Сутонске песме, наишла сам на стихове који су били толико хируршки прецизни да сам их заувек запамтила: „Волим љубав морнара/који љубе и одлазе/дају обећање/никад се не враћају више/у свакој луци по нека жена чека/морнари љубе и одлазе/једнога дана легну у кревет/са смрћу у гробницу мора.“ Надживео ју је више од двадесет година. Оженио се још два пута. Шта друго рећи...

Где се љубав зачне...

Мој је отац био експерт за праву примену пословица, али и стихова. „Где се љубав зачне, ту су очи плачне“, говорио би он. Много година касније схватила сам да он није сковао те стихове, него их преузео из народне песме. Као и оне македонске о обрвама: „Обрвице морске пијавице“. Као идеал лепоте. Умео је он да каже и „љубав је ливада где магарци пасу“. Е за то до дана данашњег не знам од кога је преузето. Мада није ни важно. Односило се на мене. А мами је, скиљећи заљубљено, волео да упуту реченицу: „Љубоморан сам и на ваздух који удишеш“, или: „Гледам те сањалачки“. И то је било врло веродостојно.

Јастуче за бебе

И у дивном везеном јастучету мој стриц, тек рођен. Година је била 1928. Бака га посматра са великом љубављу, као да је већ знала да ће он бити „мјезимац“. Његов поносни отац, зна се, позира. Мој отац у узрасту од три године у морнарском оделцету, зна се, храбро гледа у фотоапарат. И смеје се. Чему се само тај човек читавог живота смејао? Ратно детињство и младост, глад и физички рад, а онда, истоваривање из камиона младежи погинуле на сремском фронту. Његових другова. Војна академија у Русији, смрзавање у трајању од три године. Глад и грицкање куглице воска читавог дана да се глад заваара. Најгоре је што су људи око њега умирали а он није имао ништа од хране да са њима подели. Плус једна година у Москви, мало боља. По повратку, стално ислеђивање. Кад сам га питала како се одбранио, рекао је да је само понављао: „Ви сте ме тамо послали, и још ме слагали да идем у Александрију, у морнарицу“. Три године у Дубровнику, чишћење пловидбених путева од морских мина. Ручно. Најбоља ствар која му се икад догодила било је то што је упознао маму. И добио мене. Па то већ јесте разлог за смех.

У Савском пристаништу

На броду сам. Брод се зове Кораб. Један од морнара сликао ме је са дедом. Првим капетаном. Ја сам за такозваним телеграфом помоћу кога се управља бродом. Моје танке руке не би могле да покрену ручице телеграфа. Али на глави је капетанска капа. Ипак ја умем да водим брод!

Вођење брода

Мој стриц никада није дозвољавао да се користи термин „возити“ брод. Само „водити“, или управљати. И био је у праву. Иако се никада није сложио са својим оцем око тога. Сем тога, деда је возио тегљаче, а мој стриц гураче. Већи део своје каријере. Тих четрдесет седам година на рекама!

И ја имам сестру

И таман посла да неко крене да ситничари и бави се финим дистинкцијама, па да је назове мојом сестром од стрица. Што она у ствари у реалности и јесте, али кога је брига за реалност. Кад смо нас две заједно провеле детињство, малтене у истом кревету. И на ком бих год делу кревета ја као дете заспала, убрзо бих завршила тако што бих сестри „дувала за врат“, толико ми је било тешко да се, и у сну, одвојим од ње. А пошто сви већ знамо да су дечица спужвице, иако смо наизглед различите, имамо исте покрете, ход, на исти начин сагињемо главу, увек више трчимо него што се лагано крећемо, брзе смо и хитре... Једном речју: сестре смо! А када смо кренуле да одрастамо мени никако није било јасно зашто ја шлајфујем. Она је порасла у висину, она је почела да се облачи као девојка, а ја сам, као вечито ружно паче, носила макси сукње, јер сам уобразица да

су ми ноге претанке, и још икс. Као за инат, моја је сестра имала савршен пар ногу, за рекламу, и минићи су јој пристајали као друга кожа. И, пошто сам је опонашала, надала сам се да ћу на страницама њених дневника пронаћи одговоре на питања која су ме морила у адолесценцији. И нашла сам их. Јер је моја сестра, која никада није престала да ме муштра, имала изузетан смисао за поезију. Мене је у њеним дневницима пре свега то занимало: омиљене песме које сам научила наизуст. Уопште нисам знала ко су песници, то сам открила тек накнадно, јер песници нису били анонимуси. Далеко од тога. И, било је на тим страницама пуно тинејџерске љубави, а то је било нешто о чему ја нисам знала ама баш ништа. Ето, тако је то кад имаш сестру, па још три године старију. И са пуно стила. То су још увек била она тешка времена, у којима се штедело на свему, па и на гардероби. Али, када сада погледам наше слике из детињства, уверим се са каквом љубављу су нас наши родитељи облачили. Сваки је детаљ говорио о томе, али ја посебно волим једну фотографију из зоолошког врта, са мојим оцем. Непосредно пре тога се вратио из Америке. И ето нас, мене и ње, обучене смо у фармерке, са необичним марамима на глави. Татине савршено изгланчане „шимике“ као да су изашле из неког париског бутика. Наочаре за сунце је скинуо: па ко се још фотографише са наочарима за сунце. При погледу на једну његову слику из младости, моја сестра, о чијој ћу духовитости тек накнадно, само је изустила: па знала сам да се он родио са наочарима за сунце!

Кад тамо: неко полази у школу, а неко не

Не чуди ме да је мој стриц, који је, између осталог, био чувени фотограф, највише волео једну слику моје сестре и мене: први дан у школи. Увек је говорио: „Каква фотографија, каква деца!“ Моја сестра у школској кецељи, са беспрекорном белом крагницом, стоји у капији њихове зграде са млађом, далеко наивнијом, копијом. Ја се смејем и очи су ми, због тога, још косије. Нико не зна шта ја то носим у кесици, којом, на следећој слици, не само да машем, него је и вртим. Те две фотографије моја сестра зове, због мене, „избеглице из Индокине“. Мада је ту и наша бака. Година је 1963. Дорћол је, још увек, стари Дорћол. Чини ми се да су читав кварт испод Душанове улице срушили 1966. Када сам ја пошла у школу. Али у том тренутку ја не знам шта је школа. Место где се запућују деца старија од мене. Иако већ годину дана похађам школу страних језика – учим енглески у згради позоришта Бошко Буха. Ту је дисциплина много лабавија, него у правим клупама. Или у мојој кући, код мога оца, који је имао обичај да каже: „Дисциплинка хромает“. Он и његов руски језик. За који још увек не знам да ће постати моја велика љубав. Али дотле ће много воде протећи... У том тренутку само знам да ћу из нечега бити искључена. Зато што ми је четири године.

Плетенице

У мом је новчанику увек слика моје мајке. Она ту има петнаестак

година, диван мохер џемпер и пуштене плетенице. Мојим је теткама било строго забрањено да машу својим косама, иако су оне то прижељкивале, јер би се само зачуло: „Предени јел неш ићи“. И оне би скрушено везивале плетенице око главе. Моја је бака добро познавала праву природу моје мајке, то да она није нимало склона да парадирала околу и привлачи пажњу, па јој никад ништа није ни говорила. Био је то прећутни споразум. Мама је била миљеница, посебно очева. И у најоскуднијим временима, када су сви гладовали, у нашем су се спајзу, у ком су по зиду висиле шерпе свих намена, испод њих криле ситне ђаконијице за моју маму. Мама је, такође, имала лошу навику да изврне тањир у крило ако јој се нешто није допадало. Мрзела је, на пример, чорбицу од зеља или коприве, само би је преко стола гурнула ка мојој старијој тетци која је унапред уживала у чињеници да ће извољевач остати гладан. Ја сам врло рано научила да кувам и никада нећу заборавити баку и њене похвале моје вештине. Имала би обичај да каже: „Ово ти је божије“. Мама би, као велики мајстор кувања, обично имала неку сугестију. И увек је била у праву. То су биле такве нијансе које нико други не би приметио. Када је зашла у озбиљне године, када сам ја преузела кухињу, испуњавала сам јој све жеље, и то дуго. И сад је се сећам како ме гледа са одобравањем и захвалношћу. Онако како ме нико никад гледао није. Била је то моја мама.

Поглед једног анђела

На слици у узрасту од петнаест година, као гимназијалка, моја мајка поред беретке носи и лагано пресавијене плетенице које јој уоквирују лице. Ја знам да су њене очи зелене, боје траве, иако то од ње нисам наследила. Као ни од оца: жутило његових очију. Ја сам на мамину маму, косоока и смеђа, кестењаста заправо, са кестењастим очима. У једној давној личној карти моје маме међу особеним знацима пише да су јој очи смеђе, мада то није било тако. Мамина најмлађа тетка, само годину дана старија од маме, на питање зашто не скида брчиће одговорила је: „То су ми особени знаци“. Мамина мама јој је, као много старија од ње, стално нешто наређивала, а некад би узвикнула: „Надо, не бечи очи!“ И стварно, Нада јесте имала обичај да бечи очи и да не послуша ништа разумно. Као што рекох, као и моје тетке. Али очи моје мајке јесу биле зелене. И топле. Тога се увек сећам.

Мамина старија сестра

Јелисавета, или, како смо је сви звали, Аница, умела је да одгонета будућност. Била сам детенце у основној школи када је рекла: „Малена ће бити писац“. Између нас две је постојала посебна врста везе, од ње сам научила шта је то оријентални стил. Моја се мајка облачила беспрекорно, али елегантно, а Аница не, увек је имала на себи нешто необично, нешто што се мени изнад свега допадало. Ми смо то, породично, називали „Фистик“, по познатој серији. И данас,

када погледам око себе, видим шта је све „Фистик“, констатујем да тога у мом окружењу има много, да је то већ одавно постало део мене. Аница је имала сина, звао се Лазар и био млађи од мене годину дана. Увек сам се питала зашто се у њиховим лонцима увек кува велики петао, или гуска, када их је само двоје. Али то су били гени – исхрана за чету. Моја је прабака, Савета, већ рекох, имала и салаш и чарду у Свилошу. По њој је моја мама добила име, а Аница навике везане за исхрану. Гени су, једном речју, нешто задивљујуће. И Аницини и мамини.

Али ту је и Јелена

Млађа сестра која ме је увек звала Дади. Када бих остајала у посети код ње она би ми кувала камилицу пред спавање, и онда би ме запитала: „јел мица била добра?“, а ја бих одговарала. „добра, али вруца“. Јер је, наравно, камилица моје мајке била најбоља на свету. Толико сам волела маму.

На столици

Моје је отац рођен плавокос. И ето га, у узрасту од годину дана, стоји на столици и држи се моје баке Зорке. Сликано на Чукарици, године 1926. Наденули су му име Василије да би га штитио Василије Велики. Претходно су страдале девојчице које су се родиле пре њега. Било их је шест. И стварно, не само да је преживео, него је три године касније добио и брата, оног из везеног јастука, мог вољеног стрица.

Љубав је слепа

Јер се Зорка, та у свему умерена поповска ћерка из Ријечана повише Лакташа, заљубила у мога деду Стевана, и, као што рекох, ту је наступила необјашњива љубомора, непримерена женама речних капетана које су углавном разумевале да никада нису једине. Не, Зорка је лудовала за њим све до своје смрти, што је мени у најмању руку чудно, али ваљда је он био фасцинантан на неки свој начин, и бар је волео мене, више од свих других у породици. А било нас је.

Пролазиле су године

А мој отац и стриц су расли, често су фотографисани у морнарским оделцима, јер су, бар, на то имали право. Мој је стриц увек знао да ће бити капетан. Мој је отац знао да ће бити отац породице кад то већ није био увек одсутни Стеван. Василије је рано одрастао, рано почео да ради, штитио је мајку и стрица, и после је наставио да штити цео људски род, колико је то било у његовој моћи.

А негде на Савском венцу

Полако је одрастала моја мајка, млађа седам година од мог оца који је, тада, и даље живео на Чукарици. Гледам је на једној фотографији са сестрама. Ту је могла имати петнаестак година. Поређане по висини, обучене у одела са капуљачама, изгледале су као преузете

из журнала. Моја бака Милица, њихова мајка, била је велики естета. Све у вези са њом је било посебно. Била је страшно строга, само би рекла „кш“ и завладао би тајац. Мени тако нешто није рекла никада, јер је врло добро знала каква сам ја, да не трпим ауторитете. Па се склањала. То се за моју мајку није могло рећи: упорно ме је утеривала у ред. Једном речју: владала је гвоздена дисциплина коју је нарушавао само мој отац, јер ме је бескрајно волео.

Деда Лаза

Мамин отац није само чекао краља. Борио се свим силама за своју породицу. Био је невероватно нежан и благородан човек тако да га је тешко било и замислити уз баку Милицу. Деловало је да она доноси све одлуке, али није било тако. Он је био та мудрост у породици, и умереност међу плахима и нестрпљивима. Ах, чему ме је све научио...

Омражена Мартулинка

Која се заправо звала Марта. Била је то најбоља пријатељица моје баке Милице. Гледам их на излету у Врњачку Бању: то колико ја личим на баку на тој фотографији је невероватно. Али вратимо се омражености. Моја мама и тетке су у једном тренутку у излогу комисионе радње угледале италијанску лутку за коју би дале све. Нису баш све, али су тачно знале где се крије новац и једноставно су га узеле, купиле лутку и сакриле је под кревет. Каква је само олуја настала када је бака угледала кутију и њен садржај. Мартулинка се баш затекла у нашој кући. И друштвање је кренуло ка продавници. Лутка је враћена, али паре не. Јер је моја бака, као добар педагог, решила да своје ћерке једном засвагда научи памети. И тако је Мартулинка постала власник два пара дим сивих чарапа са шавом, рукавица од најфиније коже и свилене мараме. Па ви сад видите каква је то врста правде била.

Црна хаљина

Иако се нико у породици моје мајке никада није разметао хаљине за баку и девојчице и кошуље за деду су увек прављене по наруџбини. И ето ње, у црној хаљини, црним ципелама од преврнуте коже. Своју предивну косу везала је у ниску пунђу. Била је права лепотица.

Заједно пред објективом

Е ту се, на тој заједничкој фотографији, најбоље виде разлике које су постојале у маминој породици. Деда је био танан и суптилан, Милица је била горда и невероватно снажна личност.

Шта је то Штатенберг?

Замак у Словенији у ком су моји родитељи провели медени месец. Тата је пре тога морао да пристане на читав низ обичаја по сценарију моје баке, он који је толико мрзео све конвенционално. Волела бих

да сам га видела како прескаче лавор. Али њему је само једна ствар била важна: да убади своју младу у воз за Љубљану. И ето их заједно на језерцету у Штатенбергу, он у мантилу и са борсалином, она у плавом капуту са береткицом. Срећни као да су сами на целом свету.

Ко је у зекици?

Ја сам у зекици. Са једанаест месеци. Мама и ја смо сликане у парку Штатенберга. То је било моје прво путовање. Од многих.

Руска камера

Мој отац се на последњој години војне академије, у Москви, издржавао тако што је фотографисао питомце. То је било врло исплативо, а још и више: камера је стигла у нашу породицу. Одмах је додељена мом стрицу који је био најбољи фотограф кога сам ја икад упознала. Тако су настајале фотографије са река, стручне и уметничке. Што се мога оца тиче док сам још била детенце он је из Америке донео полароид апарат, тако да је моје детињство и више него документовано. Али и детињство моје сестре од стрица – на бродовима. И моја сестра и ја помно чувамо све те породичне фотографије, нас две које смо последњи Грубори.

Напућанко

Тако су ме звали у детињству јер сам умела страшно да се намргодим. И ево ме на фотографији испред Цвијете Зузорић, две су ми године. На полеђини је мама написала: „Тата, видиш ли колико се љутим што си у Личком Осичу“. А он је био час тамо, час у Коњицу, час у Кичеву... Моја мама није тако схватала брак и породицу. Али сам се ја увек много радовала његовим доласцима. А мрштење је, наравно, било генетско. Бака Милица је била вечито намрштена, као што нас је увек служила и никада је, до њене позне старости, нисам видела да седи за столом и једе. То је страшно сметало мојој млађој тетци, Јелени, па би говорила: „Мама, да ли можеш да не будеш намрштена и када једеш?“ Можда је то било њено негодовање што се под старост затекла у Јелениним рукама, или је време свега што је кроз живот носила на плећима било претешко. Али је, сећам је се добро, развлачила коре за питу са јабукама и када је имала 82. године. Чудо од жене.

Беле балетске патике

Вратимо се Зорки. Негде у старијим разредима основне школе ја сам била у ритмичкој секцији. За наступ ми је требала црвена хаљиница и беле балетске патике. Зорка их је беспрекорно сашила. Изгледале су предивно као и већина тога што је излазило испод њених руку. Шах-торта, на пример, за сваки мој рођендан. Умрла је када сам имала петнаест година. Никада више нисам видела такве маникиране нокте са ружичастим лаком. То је све обављала сама. Али пажњу мога деде није могла да привуче. Он је, једноставно, био такав.

Скромност

Мој стриц и мој отац су били невероватно скромни људи. Тако су били васпитани. И иако се не зна броја прилозима мога стрица које је урадио за Бродарски гласник, укључујући и лого часописа који је он осмислио, када је, седамдесетих година, објавио једну своју причу, потписао се као „бродар“. Иако је тада већ био први капетан. А мој отац никада није ставио „Ing“ испред свог имена. Браћа Грубор. Ово што следи, дакле, нисам писала ја, него мој стриц, осетљива душица.

У мркој ноћи

Децембар 195... Необична је тишина која настане након тридесеточасовне непрекидне вожње, заглашне буке дизни и једноличне, монотоне, лупе бродског точка. Два часа су по поноћи. Налазимо се у јужној комори уставе Персебојг. За непуних двадесет минута бићемо подигнути на осамнаест метара висине, на ниво вештачког језера дугог око двадесет километара, како бисмо наставили даље узводно путовање. Тишину, која је завладала само на тренутак, након кратког звука бродске сирене, која објави да је завршено извезивање брода и пет теретњака, наруши сталожен глас дежурног службеника са торња уставе, који, путем звучника, саопшти:

Пажња, водено огледало се подиже!

Већ у следећем часу, попут водопада, сручише се тоне воде кроз бочне канале коморе која наједном оживе. Вода поче да ради, као да кључа. Наста ударање објеката један о други, шкрипа ужади и довикивање људи који су их, ту и тамо, по потреби, попуштали или кратили. Преко горње капије коморе вода се прелива на махове, ношена ветром који, судећи по томе, немилосрдно брише површином језера. Из полутаме, са зида, као да неко режи, чује се псовка морнара који прозоблим прстима, с муком, пребацује уже пењући се уз узане, окомите, клизаве и местимично травом обрасле степенице. Из правца левог точка допире лупа чекића. То „машинци“ користе предах како би притегли шрафове. Најзад је готово. Налазимо се на нивоу језера. Осећамо снагу ветра. Крупне кишне капи добују по ободу шешира, сливају се у млазевима низ незаштићено лице. Горња капија уставе утону уз снажно шиштање ваздуха. На семафору се упали зелено светло. Пара из машине поче да шишти на све стране, а затим, уз лењу шкрипу, најпре као да одбија, на звук телеграфа, покрену се точак да би одмах наставио своју лењу лупу. Машина ради „лаганим ходом“. Напуштамо јако осветљену комору уставе, а затим и преткомору, како бисмо већ након једног километра утонули у непрозирну таму хладне, кишне децембарске ноћи. Светлуцање батеријских лампи, коначно, на теретњацима говори да људи ужурбано раде. Извезују их за даље путовање, што по оваквом времену иде веома споро. С времена на време, ја их осветлим рефлекторима да видим како напредују. Најзад, махање лампи укруг објави завршетак радова извезивања.

Појачавамо рад строја. Међутим, лампе машу и даље, али не укруг како је то уобичајено, него горе-доле. Правац ветра, дизне, точак и киша ономогућавају да се ишта чује. Јасно је да треба стати. Али зашто?

Најзад преко палубе, из правца крме, дотрчаше двојица морнара, и не чекајући никакво наређење, уз шкрипу влажних чегрка и бремзи, оборише десни чамац. Стигли су само да довикну:

Ф... је пао у воду. Траже да станемо.

Ношен ветром, чамац се зачас нађе иза брода. Пратим га рефлектором. Ветар се као љуском игра њиме. Затим га нестаде међу теретњацима који су, без икаквог реда, након поновног олакшавања рада строја, лабавих ужади, раштркано, ишли напред. Са зебњом се питамо хоће ли га наћи. Брод тврдоглаво и даље граби. Теретњаци се сустижу и ударају се међусобно. По обичају, нико ништа не јавља. Мучно ишчекивање. Најзад се појави и чамац. Пробијао се с муком, јер је сада ишао уз ветар. Троица веслају, док један од другова придржава клонуло тело Ф-а, умотано у ћебе. Можда већ и беживотно. Докопаше се брода. Снажне руке двојице морнара прихватише тело и унесоше га у салон. Размотасмо ћебе. Из њега се појави необријано Ф-ово лице, измучено несаницом и страхом који је преживело. Измршавело тело, влажно, прозебло, дрхти од хладноће и узбуђења. Низ десну ногу, од колена, лагано се у цокулу слива млаз крви помешан са водом – он није успео да је изује, или му је другови у брзини нису скинули. Леве цокуле нема, као ни одеће. Сагох се и почех лагано да пипам кост, од колена па наниже. Кад додирних чланак, он јекну. Почех да окрећем ногу у чланку. На лицу се, сада још блеђем, појави болна гримаса, он јекну још једном, у немоћи да било шта друго каже, не верујући, ваљда, да је поново међу нама. У углу салона, двојица другова са теретњака препричавају на брзину како се све збило. На питање хоће ли код лекара Ф. одговори једним кратким: не! Сутра. У међувремену је био готов и чај са румом. Кабина је загрејана. Постоља пресвучена. Сместисмо га у кревет, након краће масаже. Заспао је одмах. Посласмо другог морнара са брода на његово место. Напољу, изван салона, опет нас дочека тама ноћи и невреме. „Вуча“ се у међувремену смирила, и пошто батерије поново махнуше укруг, кретосмо даље. Пола четири је ујутру. Свануће је још далеко. Палимо бочне рефлекторе који нам у овој тами много значе. Нервозно шарамо рефлекторима, тражећи на обали знаке по којима држимо правац. Изнад главе у кормиларници кркља звучник. Пријатан глас неког радио-певача, уз одмерен ритам музике, као да шапће речи песме: „Морнару, где је твоја земља, домовина, морнару, где је твој дом...“ Ћутимо. Сви су занети својим мислима. Горе, у Дорнаху, уморно жмига обална лампа. Гасимо десни, а онда и леви рефлектор. У шест часова ујутру, осети се, на тренутак, живост у машини. Врше се смене. Затим опет мир. Негде око осам часова долази командант. Неиспаван. Легао је у два сата, устао у два и тридесет, поново легао у три и тридесет...

Добро јутро. Видите како је Ф. То је било све. Мада сам обишао Ф-а неколико пута, учиних то поново. Спавао је тешко дишући. Гледам га и размишљам: ипак је имао среће. Могао је сад бити у бранама уставе, осамнаест метара под водом. Известих команданта да је све у реду и пођох на спавање. Док сам пролазио поред кухиње осетио сам пријатан мирис. Колачи! Значи четвртак је, или недеља. Била је недеља. Дан као и сваки други који проводимо на броду, осим што имамо колаче за ручак и, по неком неписаном правилу, перемо веш. Лагано нестаје бука дизни и лупа точкова. Поглед ми на тренутак пада на слику ћеркице на зиду. И Ф. има дечицу. Ћерку, или... сина. Не знам. Заспао сам. Увече смо у Линцу искрцали Ф-а. И упутили га у болницу. Сломљена му је кост на чланку десне ноге. Кад су га извлачили из воде уже му је притиснуло ногу уз оплату теретњака.

Обичан морнар

Тако је стриц себе звао. А његов отац се шетао у униформи и салутирао, на пример, мени. Онда бих се ја окренула од њега и он би ме пољубио у теме, јер сам ипак била дете. А, што би рекла моја мама, бакцили су били свуда.

На броду „Хрватска2

Моја сестра од стрица наслоњена на ограду брода. Можда јој је било три године. На устима има малу грозницу. Намрштена јер јој сунце бије право у лице. Мада: и она уме, и дан данас, гадно да се наkostenеши као, уосталом, и ја.

Појас за спасавање

Лево од ње налази се појас за спасавање на коме пише ЈРБ. Југословенско речно бродарство. У склопу целе приче – готово па наша приватна фирма. У време процвата комунизма.

Карирани кофер

Када се мој отац вратио из Америке на повратку је, у Лондону, изгубио карирани кофер са стварима које је са изузетном љубављу и пажњом тамо куповао за мене. Плакању краја није било: мислила сам да ме је сасвим заборавио. Прошло је недељу дана и коферче је наједном стигло: нисам могла да поверујем какав му је био садржај. Напоменућу само да је унутра било индијанско одело са мокасилама до чланка на којима су се налазили звончићи који су пратили ход. Било је ту дивних дечијих комплета, биле су ту летње и зимске фармерке... Али сам ја највише волела лутку Ескимку у оригиналној ношњи купљену у Монтреалу у који се, као град, мој отац заљубио. И ево лутке, седи са неколико других лутака, на мом кревету, у мојој радној соби. И то ми је отац оставио: те прелепе успомене.

У подруму који није влажан

Врло ми је тешко било, после смрти мога оца, да сиђем у подрум у

ком је он држао своје алате. Али морала сам да прегледам ормане, да сазнам шта је у њима. Када сам отворила трећи по реду по мени су почеле да падају моје лутке и играчке. Све је сачувао. Моја мајка и ја смо решиле да удомимо лутке. Окупале смо их, зашиле хаљинице и оделца, поправиле оно што је било за поправку и онда их поделиле девојчицама из наше породице и окружења. Деца су била одушевљена, ја сам била тужна али задовољна. Имале су нове животе.

Историја једног кревета

У мојој дечијој соби налазио се радни сто мога оца. У било које доба ноћи могла сам кроз решеткице да видим оца како под светлом стоне лампе ради до дубоко у ноћ. Па шта је онда могло да ме уплаши у животу? Тата и мама су дежурали на смену јер сам ја патила од ангина и имала проблем са дисањем. Док сам била беба носили су ме на рукама по читаву ноћ. Све се то окончало када сам оперисала крајнике. Одлично се сећам операције и доктора Миџора. Савршено се сећам бледила мог оца када је дошао у болницу да ме посети. Никада га више таквог нисам видела: његова се девојчица патила, а он, који би и камење покренуо, ништа није могао да уради. Мада, код куће ме је сачекао сладолед, као реконвалесцента. Те сам ноћи спавала на каучу, као да сам одрасла.

MILAN GEORGES BUROVAC

SIMFONOZIЈUM

(odlomak iz romana „Klara Krilen“)

Navikla sam se na trave u Paridarku,“ ogledala se u srebrnom tanjiru Klara Krilen, „pa mi sada želudac teško vari meso.“ Svečani ručak je svim učesnicima Simfonomizijuma bio predstavljen kao nešto sasvim lako, kao hrana što ne jede misli. „Jedanaestak puta sam pokušao da osvojim svet,“ zagledao se zaljubljenički u Klarine pege Ingor Pelingor, „ali bi mi ovaj za Novu godinu uvek nekako izmicao.“ Sve do zvaničnog poziva na Simfonomizijum, Ingor Pelingor nije znao kako da izbegne samoći što je kao po nekoj nekoj crnoj mađiji zahvatila njegovu kuću negde oko dvadeset petog decembra. „Neko ti je vraćao,“ hihotala se kao luda prijateljica Amina Amer nastojeći da oslobodi Ingora Pelingora depresije, „neko ti je pod krevet staro ogledalo stavio.“ Detaljno pretražujući spavaću sobu za svaki slučaj, setio se plavih novinskih naslova iz dve hiljade jedanaeste: „Klara Krilen je proglašena nestalom.“ Godinama niko od njenih prijatelja nije mogao da otkrije kojem se svetu privolela posle bolne afere panlogičke hipnoze. „Mrtva je,“ fantazirao bi uz čašicu crnog vina bivši Klarin književni savetnik Žarko Milenić, „sasvim je mrtva!“ Klarini prijatelji su tražili neki najmanje mogući detalj da razuvere Žarka, ali se ovaj činio da ih ne razume. „Nestala je kao što rospije nestaju,“ maštala je najbolja Klarina prijateljica Kristina Kolor, „samo da nam ništa ne bi stavila u Testament.“

— Dragi moji tvoritelji, — prikaza se pred svima voditeljka svih svetova Ana Lazić, — dragi moji stvoritelji, vrlo sam vam zahvalna što ste se pojavili na ovom mestu nepostojećem. Očigledno je da će čovečanstvo morati ozbiljno da računa na naše metaforičke usluge. — Šta ova priča? — osmehnu se paridarškim slengom Klara Krilen.

— Šta ti pričaš? — tražio je doslovni prevod Ingor Pelingor.

— Izvesno je, — podiže čašicu nekog crvenog pića Ana Lazić, — ovaj naš Simfonomizijum će biti opisan u svim istorijama. Zato nazdravimo našim budućim istoričarima!

— Da li ovu žensku vodi neka strana sila, — silila se prirodnosti Klara, — ili je ona onako prirodno udarena mokrom čarapom?

— Ona te pozvala da se ovde pojaviš, — stvarao je atmosferu prijateljstva Ingor, — ona me iščupala iz one bezgranične božićne usamljenosti. Malo više poštovanja!

— Promenio si se, — udahnu dim darlingosaurusa Klara, — mnogo si se promenio.

— Svi su se promenili, — tražio se u Klarinom pogledu Ingor, — svi su nekako drugačiji od kako si otišla.

— Da me ona tamo ludaja nije namamila na Simfonomizijum, — zatvori prstima nos Klara kako bi izdahula fantastično zadovoljstvo, — ne bih se uopšte vraćala. — Paridark je tako izvrstan svet! — Ingor je pokušavao da

čuje šta to još Ana Lazić kaže uzbuđenoj masi prisutnika.

— Drage moje stvoriteljice i tvoriteljice, — kao da se na prstima podiže voditeljka svih svetova, — neke od vas su prvi put među nama. Dozvolite mi da vam poželim mnogo moći i srećnih noći u toku dve hiljade dvadeset druge.

— Za Paridark nije dve hiljade dvadeset druga, — uzdahnu Klara Krilen.

— Ne nalazimo se u Paridarku, — povika Ingor. — Sam Vagner—Dark zna gde se nalazimo, — trošila je neprekidno svoje nozdrve na dimu darling-saurusa Klara.

— Ti se uopšte nisi promenila, — namršti se Ingor, — uopšte nisi.

— Hranila sam se samo biljem, — ponovo zatvori nos Klara, — samo biljem!

„Samo biljem,“ pokuša da se utopi u Anin govor Klara. Pažnji su joj izmicali prefinjeni Anini pokreti, pojedine reči koje je imala običaj da naglašava preteranim mahanjem. „Sve je od bilja,“ šarala je kažiprstom po stolu, „ali ja svejedno ne razumem šta ona biljčica za govornicom od mene očekuje.“ Jedanaest godina u Paridarku kao da je sasvim promenilo Klarino poimanje sveta. Nije sa Anom nikada dosegla nivo savršenog prijateljstva, zato sebi nije mogla nikako da predstavi stari svet u kome bi ponovo igrala neku važnu ulogu među nepoznatima. Voditeljka svih svetova je jedina koja poseduje mape svih prolaza, tako je bilo, čini se da će tako ostati još dugo. Pomogla joj je kada je to bilo najvažnije, kada se nalazila između života i smrti, u ključnom trenutku afere panlogičke hipnoze. „Ako me se Ana setila,“ sve se nelagodnije osećala Klara, „onda to može samo da znači da stvarno nešto ne valja.“ Nije ni Paridark bio ono čime se predstavlja retkim posetiocima iz naslućenih svetova. Desilo se ne tako davno da je na Žrtvenim Obredima Takmičenja pobedio Lumi, žrtveno biće iz Pariza. Neočekivano, pripovedali su Klari savremenu istoriju Paridarčani, sasvim nenadano. Pobjednik se posle negde izgubio, ali njegov odlazak nije nimalo umanjio značaj preobražaja.

— Stvoriteljice i stvoritelji, — Anin glas kao da na moment rastvori čitav prostor, — svakome je od vas na mobilni multipleksor poslata želja našeg zajedničkog kretanja u narednih nekoliko nedelja. Ako je danas drugi januar dve hiljade dvadeset druge, onda bismo ovde trebali da se ponovo okupimo dvadeset drugog februara. Razume se, tada ćemo doneti detaljni plan dalje akcije. Hvala vam što ste došli u ovolikom broju. Prijatan ručak!

— Mobilni multipleksor, — prekrsti se levom rukom Klara, — ovaj svet je potpuno robotizovan. Šta radite u neograničenom broju sekundi slobodnog vremena? Mazite se!

— Jedemo pohovanu piletinu, — Ingor zagriže parče mesa koje mu je jedno od poslužitelja stavio u srebrni tanjir, — čitamo Miltonove sonete.

— Zašto baš Miltonove? — posle prvog zalogaja, Klara oseti tupi bol u stomaku.

— Nemam pojma, — Ingor Pelingor se trudio da što duže žvaće kako bi zadovoljstvo potrajalo, — ne vidim zašto ne bismo čitali Milтона. Danas više niko ne piše sonete.

— Zašto baš sonete? — Klara je još jednom stavljala na probu svu svoju

volju kako ne bi povratila ono što je progutala.

— Nemam pojma, — Ingoru se učini da Klara postavlja sve besmislenija pitanja.

— Gladan si, — smejuljila se ironično, — ti si neprekidno gladan. Kako je to moguće? Na dočeku Nove si pojeo sve što su stavili ispred tebe.

— Odvikli su te od svega u tom tvom bezveznom Paridarku, — otpi gutljaj vrelog vina Ingor.

— Polako, — zadržta od neke iskonske brižnosti Klara, — polako! Odakle im uopšte ideja da pohovanu piletinu poslužuju sa vrelinom vinom?

— Nemam pojma, — Ingor otpi još jedan gutljaj sasvim skoncentrisan na specijalitet Simfonozijuma. — Pelingore, — Klara se više nije trudila da žvaće ono što je želudac odbijao sa svakim novim zalogajem, — imaš li ti pojma o bilo čemu? Nekada si se svojski trudio da dostigneš najviši nivo učenosti, a sada ti je najljepše samo kada se dobro najedeš.

— Najljepše mi je kada jedeš sa mnom, — Ingor udalji od Klare bočicu darlingsosaurusa, — ne volim kada se drogiraš Aninim mađijama.

— Darlingsaurus nije Anina mađija, — ljutnu se Klara, — ima ga i u Paridarku.

— Stvarno si smešna, — Ingor se žudno zagleda u Klarinu čašicu vrelog vina, — Ana je voditeljka svih svetova.

Istina je da moj spas dugujem njoj, — uzdahnu Klara, — ali ne verujem da bi ona mogla da zna gde se nalaze baš svi svetovi.

— Između protona i neutrona je mnogo toga skriveno, na primer ta tvoja čaša vrelog vina.

— Ako je mnogo toga skriveno, kako to da te nisam pronašla u Paridarku? Zašto ti tamo nisi? Nešto sa zamišljenim prvobitnim sistemom paralelnih svetova nije u redu, sigurna sam u to. Ana nas nije slučajno pozvala na ovaj veseli Simfonozijum.

— Blago tebi da si sigurna, — Ingor se oslobodi ojedina i otpadaka preko posebnog otvora u stolu. — Je li konačno gotovo sa ždranjem? Možeš da potražiš još ako želiš.

— Rado bih se počastio tvojim sledovanjem vrelog vina, naravno ukoliko ne želiš da ga sama ispiješ.

— Naravno da ne želim, — zahihota se Klara. — Hvala ti, — Ingor privuče čašu tik uz svoj tanjir, — šteta je da se baci tako kvalitetno piće.

— A piletina, hoćeš li moju piletinu?

— Neka hvala. Potrebno je da se ponovo navikavaš na meso. Najzad, piletina i nije neko meso. Ako piletinom hrane bolesnike, onda možeš misliti koliko je to ozbiljna hrana.

— Lekovita! — nasmeja se Klara.

— Ti se samo smeješ, ništa ne jedeš.

— Istina je, moraću da potražim neku biljčicu u restoranu. Ne mogu tek tako da se vratim starim navikama. Jedanaest godina odsustva nije ni tako malo. — Zašto Paridark broji godine na naš način? — Ingor nazdravi Klari. Nisam ulazila u proučavanje tih detalja.

— Da li si možda tamo pokušala nešto sa panlogičkom hipnozom?

— Pijan si! — oseti se izgubljenom Klara.

— Znam, ne želiš da pričamo o nečemu što još nisi prebolela kako treba. Iskreno da ti kažem, iznenadio sam se bezobraznoj povici na tebe zbog nečega čime bi svi mi trebali da se služimo normalno. Ako te Ksifias Gladius naučio svojim veštinama sasvim dobrovoljno, zašto bi ti sada bilo ko ovde to zabranjivao? — Zato što je Ksifias Gladius vanzemaljac, a mi obični zemaljski stvorovi.

— Jesmo zemaljski stvorovi, ali ne sasvim obični. Molim te, ko od petnaestak milijardi Zemljana ima pojma o paralelnim svetovima?

— Pisci naučne fantastike, naučnici, vojska... — Ne draga moja, nikako ne! Nemaју oni pojma ni o čemu, oni samo nešto naslućuju, naziru onako – teorijski. Samo smo mi u stanju da se šetamo ograničenim prostorima između protona i neutrona. — Ako je tako, zašto onda nigde nisi bio? Zašto se sa tolikom upornošću zadržavaš u svom svetu? Zbog vrelog vina!

— Ja sam ovde rođen, voditeljka svih svetova živi ovde. — Ne shvatam te najbolje, — Klara sasvim lagano privuče sebi bočicu darlingosaurusa, — zaljubio si se u Anu.

— Nisam se zaljubio u Anu, jednostavno obožavam ovaj zemaljski haos.

— Peti svetski rat ti prija!

Šesti, sedmi, osmi... Nije upšte važno koji je po redu, nije upšte bitno da li je rat ili samo beznačajna nesuglasica nespretnih Zemljana.

— Darlingosaurus, — zatvori oči Klara, — darlingosaurus.

— Ako si baš rešila da se upropastiš, — zavrte glavom Ingor, — onda neka ti je sa srećom.

— Nisam se jedanaest godina upropastila u Paridarku, neću ni ovde.

— Jedanaest godina udišeš ovo govno!

— Veće je govno to tvoje vrelo vino, — oseti se uvređenom Klara.

— Nisi ga ni probala, — Ingor se oslobodi praznih čaša.

— Tišina, — Klara Krilen otvori oči, — važno je da je u mobilnom multipleksoru sve zapisano. A zašto ne smemo jedno drugome da pričamo o onome što nam je voditeljka svih svetova poslala?

— Ne znam da li je meni upšte nešto slala, — Ingor je tražio sopstveni lik u srebrnom tanjiru.

— Od dvadeset petog decembra do drugog janura si živeo ovde sa nama samo da bi ždrao! Neverovatno! — Ako ti možeš jedanaest godina da udišeš tu tvoju govnaniju od darlingosaurusa, zašto ja ne bih mogao nekoliko dana Simfonozijuma da iskoristim za uživanje u specijalitetima gurmanjskih majstora svih svetova?

— Mora da si Ani prilično drag kada ti tako nešto dozvoljava.

— Samo da te podsetim, ja sam još uvek sa vama.

Samo da te podsetim, Simfonozijumu je došao kraj sa ovim svečanim ručkom.

— Gospode blagi, — povika Ingor Pelingor, — moraću sada u gradu da jedem biljke sa tobom.

„Gde god se našla, sve je to jedan svet,“ Klara Krilen oseti istinsku glad po prvi put. Simfonozijum je zabavljao bićima iz neobičnih dimenzija; svi su imali nešto da joj kažu, upitaju je o urbanističkom preobražaju Paridarka.

Mного toga je srušeno posle Lumijeve pobede, još više napravljeno hra-brošču naprednjaka, avangardista, kakofoničara. Nekoliko je puta u Paridarku menjala adresu stanovanja, zato je gotovo zaboravila onu u Parizu. Voditeljka svih svetova je dovela na Simfonozijum direktno iz Paridarka, nije bilo vremena za neku veliku pripremu, učenje iz starih beleški, zagledanje u nove mape grada na Seni. Valjda da se ne bi uplašila, saopšteno joj je prilično apstraktno da Pariz nije mnogo evoluirao od dve hiljade jedanaeste godine: nekoliko solitera, robnih kuća, metroskih stanica...

„Molio bih vas da se privežete,“ taksista je bio u velikoj žurbi, „putovaćemo brže od svetlosti.“ Posle prvih desetak kilometara, zažali što je poslušala savet Ingora Pelingora. Taksista je zaista bio brži od crvene svetlosti svih semafora, od Simfonozijuma do zadate mu adrese se nije uopšte zaustavljao.

— To bi vam bilo tu, — otvori vrata sa preuveličanom veselošću.

Izgleda da mi je suđeno da poginem u ovom gradu, — jedva izađe iz automobila Klara.

— Nikome ništa nije suđeno, svi su gospodari svoje sudbine.

— Blago nama, — nasmeja se Klara, — ovde su svi postali filozofi.

— Od kako je filozofa, sve je bez čuda.

— Od kako je čuda, taksisti voze brže od svetlosti. — Od kako se zna za brzinu svetlosti, duša od tame strada. Ne morate da platite!

— Od kako je filozofije, nikome ne ostajem dužna.

„Od kako je filozofije, neprekidno sam ružna,“ greškom ponudi vozaču kreditnu kartu najveće banke Paridarka. Taksista pokuša da je provuče kroz mobilni multipleksor, ali mu ovaj odgovori da je transakcija nemoguća zbog nepoznate valute.

— Ne morate da platite, — zavrte glavom nepoverljivo, — nemate para.

— Oprostite, — istrže iz vozačevih ruku zlatastu kartu, — pokušajte sa ovim čudom!

— Mmm, — vozač se zagleda u brojku na displeju, — ovu kartu retko ko ima. Danas su gotovo svi prešli na nanotehnološke procesore.

— Od kako je filozofije, ja se ne razumem u vreme. Znete, malo sam zao-stala!

— Ne razumete me, — taksista bojažljivo vrati kartu Klari, — vaša kreditna karta vredi više od novca koga imate na njoj. Ima kolekcionara koji su spremni da ubiju za to parče plastike. Hoćete li da vas povežem sa nekima od njih?

Povežite me sa gspom, — nasmeja se Klara.

— Gspom?

— Gledajte svoja posla!

„Od kako je filozofa, niko više ne gleda svoja posla,“ Klara pogledom otključa centralna vrata solitera. Voditeljka svih svetova nije zaboravila da stare kodove iskombinuje sa novom organizacijom prostora. Nije više bilo ni hodnika ni mermernih stepenica, lift je vozio direktno do stana. Klara otkuca broj sto dvadeset jedan. Umesto da jedna od pokretnih ćelija kre-

ne prema odredištu, začu se prijatan muški glas: „Preporučujemo vam da se radi vaše sigurnosti umno povežete sa mobilnim multipleksorom.“ Zagledana u treperavu lampicu ispred sebe, Klara ponovo otkuca broj svoga stana. Ništa se nije čulo, ništa videlo, kao da nije bilo nikakvog kretanja. „Umesto da bude jednostavnije,“ Klara je očajavala, „ova nova tehnologija samo komplikuje.“ Isti muški glas je vratio u realnost pokretne ćelije: „Kako se niste umno povezali sa mobilnim multipleksorom, molio bih vas da se zagledate u plavi kružić ispred vas.“ Nije bilo greške, vrata stana se otvorile. Klara oseti topli miris svoje omiljene poljske biljke. „Nije moguće,“ osvrnu se oko sebe, „ovde je neko bio. Uzalud onolike mere sigurnosti!“ Ulazeći u dnevnu sobu, shvati da su sve stvari upravo na onim mestima gde ih je ostavila pre jedanaest godina. Šarajući kažiprstom po stolu, iznenadi se njegovom gotovo savršenom čistoćom. „Nigde prašine,“ zastade ispred televizijskog ekrana, „nigde prašine!“ Hodajući lagano unazad, seti se priče jednog od učesnika Simfonozijuma.

Napomena urednika

Milan Georges BUROVAC (1961 – 2021), pravim imenom Milan Đorđević, počeo je da piše svoj roman „Klara Krilen“ 1998. godine da bi ga prekinuo te nastavio 2005. i završio 2017. godine. Roman je ostao neobjavljen. Napisan je njegovim prepoznatljivim, poetskim stilom za uži krug čitalaca.

Milan je bio vrlo plodan pisac. Počeo je da piše još u osnovnoj školi i to naučnu fantastiku. Pisao je najviše pjesme te priče, romane, drame i eseje. Prevodio je književna djela s francuskog na srpski jezik i obrnuto. Objavio je više romana i zbirke pjesama na francuskom jeziku dok su mu na srpskom jeziku izašli romani „2061 – Plava evolucija“ (2017) i VizantOr (2017) te zbirke pjesama „Zanosnica“ (2011) i „Prhut vremena“ (2015).

I dok je studirao u Beogradu na Filološkom fakultetu (Svetska i uporedna književnost) i dok je od 1991. godine živio u Cashanu kod Pariza nije se kretao u književnim krugovima što je razlog njegova djela nisu naišla na zasluženi odjek.

ALOJZ PAVLOVIĆ

ELZA

Na pladnju u maslinovom ulju točala se jedna slana srdela. To je bio Elzin ručak. Pojačala ga je s kriškom kruha. Dodatak su bili i sunčevi fotoni koji su kroz prozorska okna punili pladanj. Nasmijani poštar pojavio se na ulaznim vratima.

- Ja san srečković, uvik trevin na obid – kaza poštar.
- Izvoli, meni je dosta, pojela sam već tri srdele – uzvratil Elza.
- Hvala vam, kasno san marendan janjeće tripice. Nažalost nema pisma od vašeg dragana iz Dubaja.
- Nije on u Dubaju nego u dalekom prostranstvu.
- Onda uskoro pismo dolazi iz toga kraja.
- Oprosti, ti misliš da sam senilna starica koja za mrtvog muža misli da je živ.
- Ne znam što bi vam reka.
- Moj dragi je, zaista, živ, a gdje je neću ti reći.
- U preši san, moran ići, evo vam računi.

Na izlazu poštar se sudario s rojem crnih muha, kroz koje je proletio galeb, i zgrabio je srdelu. Elza se pomirila s tim da za ručak ima samo umakanje mrvica kruha u maslinovo ulje.

Uključila je televizor. Tri sata je mijenjala TV kanale, očekujući da će naći na frekvenciju stvarnosti, gdje joj živi umrli muž Vatroslav. (Stvarnost je poput TV kanala, tj. jedne frekvencije u TV prijemniku.) Zatim je pogledala račune. Prat će rublje samo jednom mjesečno. Svjetlo paliti samo u nuždi. Jestli jedanput dnevno. Mokriilo joj se. Potrčala je prema WC-u, nije uspjela zadržati mokraću. Skinula je pomokrene gaćice, i stavila ih na sunce da se osuše. Otišla je do mora (bilo je ljeto) skidala je, s nožićem, priljepke sa stijena i jela ih. Bila je do večeri. Brzo je hitala kući sa svojim kratatim nogama. Podignuta prašina s ceste stopila se sa solju na njezinu jeziku, što je prisiljavalo da učestalo iskašljavala nakupinu. Zbog štednje nije se istuširala, legla je s morskom solju na koži. Komarci su nasrtali. Na trenutak je upalila žarulju, na zidu su se bila poredala trojica. Nije ih htjela ubiti, ne želi biti sama. A, i oni je jedini žele.

Slijedeći dan kidala je dagnje s morskih stijena. Nije štedjela dlanove, dobrano ih je izrezala, krv joj se miješala s morskom vodom, a izbrudana stopala grickale su ribe. Bila je ulovila i raka babicu (lokalni naziv za rargaga), vratila je u more, sažalila se. S kantom daganja otišla je ispod bora pinjola. Pokupila je nekoliko šišaka, jer su između ljustaka slasne jezgre. Između dva kamena naložila je vatru (sa šiškama), na koje je stavila kanticu s dagnjama. Kada su se otvorile, jela je njihovo meso s komadićima kruha. (Imala je krišku kruha.) Iznenada, uz jako sijevanje i gmljavinu počela je padati kiša. Elza se šćućurila uz deblo bora. Udario je grom u njega.

Probudila se u bolnici. Soba i kreveti su bili stakleni, činilo joj se kao da je u akvariju. Sve je automatizirano. Na pritisak dugmeta, krevet se je mo-

gao stavljati u razne položaje. Aktiviranjem dugmeta za traku, odvezla bi se u WC-e ili u kupaonicu. Također, bi joj pokretnom trakom dolazilo piće i hrana. Elza je zinula od čuda, ugledavši doktoricu.

— Ne čudi se, što izgledam kao i ti. Ja sam samo jedna od tvojih brojnih inačica – kaza doktorica.

— Znači, nisam u svojoj stvarnosti!? – upita Elza.

— Tako je, u drugoj si, u mojoj.

— Dakle, nas dvije smo verzije istog originala!?

— Baš tako. Ja sam napustila Vatroslava, a ti si ga izabrala za muža. I od toga trenutka počinjemo živjeti u različitim stvarnostima.

— Živi li, sada, Vatroslav u tvojoj stvarnosti, jer je umro u mojoj?

— Ne, ne živi!

— Kako znadeš?

— Mi inačice iz istog ishodišta osjetimo jedna drugu. Uostalom, ako ne vjeruješ dat ću ti Teleporter-pretraživač pa sama provjeri njegovu nazočnost.

— Mogu li pomoću toga uređaja ustanoviti u kojoj je stvarnosti, na kojoj je frekvenciji?

— Nažalost, ne možeš, vrijedi samo za ovu stvarnost. Jedino te možemo transportirati kvantnim prevođenjem u susjednu stvarnost.

— Molim, učinite to.

Elza se našla u parku neke druge stvarnosti. Raspitivala se o Vatroslavu. Nije trebala puno objašnjavati, jer stanovnici te stvarnosti komuniciraju s mislima. Nije bio ni u toj stvarnosti. Elzu su prebacili u susjednu stvarnost, savijajući vrijeme kroz prostor.

Došla je u stvarnost koja je postojala unutar druge, a nastavlja se na treću. Elza nije mogla funkcionirati, danima joj se vrtjelo u glavi. Prestankom tih problema sve joj je postajalo dostupno i vidljivo. Sve tri ove stvarnosti imala je kao na dlanu. Na sredini treće stvarnosti ugledala je Vatroslava. Oženio se. Bila je u dvojbi što učiniti. Na kraju odlučila ga je posjetiti. Ukrcala se u letjelicu koja se gibala brže od svjetlosti. U treću stvarnost je ušla kroz proširene crvotočine. Vatroslav i njegovi dočekali su je ljubazno. On je bio pred izborom ostati s Betom (supruga u toj stvarnosti), ili s Elzom, ili pak niti s jednom, ili ubiti jednu od njih, ili ubiti obje, ili ubiti sebe, ili ... Ipak uvjerio je Betu da treba ubiti Elzu, a Elzu da likvidira Betu. Dao im je laserske pištolje.

— Elza, imam oružje, mogu te ubiti – kaza Beta.

— Zašto bi me ubila? – upita Elza.

— Vatroslav želi imati samo mene, ne želi me dijeliti s tobom Elza.

— A što, Beta, ako ja mogu ubiti tebe?

— Nagodimo se, Elza.

— Može! Što predlažeš Beta?

— Teleportirat ću te u susjednu stvarnost. Ostaneš li, ako te ja ne ubijem, ubit ćete Vatroslav, jer više voli mene.

— Nije baš tako! Ali ne želim nikome nauditi, zato prihvaćam Beta tvoj prijedlog.

Elza je pretvorena u val, pa je lako dospjela u susjednu stvarnost. Do-

šavši na određište val se sabio u čestice, odnosno u Elzu. No, bića te stvarnosti zarobila su Elzu sa zaleđenim svjetlosnim zrakama. (Jer nije došla u njihovu stvarnost po njihovu pozivu.) Ispitao je istražni sudac. Osuđena je na izgon na Zemlju. Žalila se Nad-Duši. Posjetio ju je.

- Bože, to si ti Vatroslave – uzviknula je Elza.
- Ti jesi na spisku za dolazak k nama, ali tek za 17 zemaljskih godina.
- Ljubav me tjerala prema tebi.
- Zašto misliš da sam ja pravi, jer Vatroslava ima puno verzija.
- Bila sam kod Vatroslava koji je oženjen, a ti to nisi učinio, vjerno čekaš mene.

Vatroslav je objasnio da je imala sreću što je dospjela u stvarnost koja se ne dijeli, u kojoj vladaju najbolje opcije za život. (Nema potrebe za drugim izborom.) Živi se vječno. Uživa se u životu, sve je osigurano.

- Pa to je, Vatroslave, Raj! – ushićeno reče Elza.
- To mi ne znamo – odgovori Vatroslav.
- Ti si Nad-Duša ove stvarnosti, ti si u biti Bog.
- Svi smo mi zapravo Bog koji stvara i doživljava sam sebe, a cjelokupno postojanje je samo izraz tog našeg stvaranja! Jer, da citiram Isusa : „Nije li pisano u vašem Zakonu: Ja rekoh: bogovi ste!“
- Znadeš li za stvarnosti u kojima je Čistilište?
- U određenom trenutku, određene se stvarnosti spoje u jednu kvantnu singularnost, u jednu točku, gdje se život odvija velikom brzinom, što je tegobno. (To je ono što mi zovemo Čistilištem.)
- Postoji li, Vatroslave, Pakao?
- Stvarnosti, koje ne mogu iskorijeniti nemoral i nepoštenje, poništavaju se. (Sva se bića uništavaju u velikim mukama.)

Vatroslav je zatražio od Vijeća Duša da se u slučaju Elze napravi iznimka, dopuste joj ostanak. Odbijen je njegov prijedlog. Elza mora na Zemlji provesti još 17 godina. Vatroslav daje ostavku na dužnost Nad-Duše. Želio se vratiti sa svojom ljubavi na Zemlju. Lansiran je, preko magnetnih polja crvotočina spojenih na listove prostor-vremena, u stvarnost koja je u kvantnoj singularnosti, u Čistilištu. Dok je pak Elza prebačena na Zemlju svemirskim brodom na fotonski pogon.

БОГДАН МАКСИМОВИЋ

ДОКТОРЕ, УБИЈ МЕ!

Београд, понедељак, 7. април, 1941.

Јата немачких тешких брундајућих бомбардера и овога дана надвила су се над Београдом. Страх у кости његових житеља додатно је уносило језиво и застрашујуће завијање такозваних „штука“, авиона ловаца, чија је главна карактеристика обрушавање на циљеве. Намера је била да се поруши оно што је претходног дана остало читаво и да се истовремено народу укаже на његову безизлазну ситуацију и на узалудност сваког отпора.

Доктор Милош Ђорђевић је, после непреспаване ноћи, зору тог новог дана дочекао на свом радном месту у Војној болници. Сви кревети били су попуњени, у ходницима се лежало на поду, а и болничко двориште је било пуно рањеника, од којих је већина лежала на хладној и влажној земљи. Скоро сви лекари били су на послу, неко би само отишао из ординације или хируршке сале да се у канцеларији одмори пола сата-сат и одмах затим настављао свој посао помагања људима рањеним у Хитлеровом бомбардовању престонице државе, чији је распад био на видуку. Када је ред за тај кратки одмор дошао на доктора Милоша, он се, преуморан после скоро двадесеточасовног, непрекидног, тешког и одговорног рада, само завалио у кожно фотељу у свом кабинету.

Језиве слике, чији је сведок био последњих сати, призвале су му у сећање страшан приказ претходног Великог рата. Наиме, његов помоћник у санитету био је студент медицине Милун Томић. Кад је почео рат, он се одмах из Берлина, где је студирао, вратио у Србију и као добровољац се прикључио српској војсци. Додељен је санитету Дринске дивизије, у чијем је саставу био и доктор Милош Ђорђевић. Они су заједно прошли читаву албанску голготу, успут лечећи болесне и рањене и нагледали се смрти и смрти тих тешких ратних година. Милун је асистирао доктору Милошу приликом најтежих операција и тако пекао занат да, по својој жељи и сам једног дана, када заврши факултет, постане хирург. У међувремену вихор рата је опорављену српску војску довео на пут повратка у домовину.

Почеле су одлучујуће битке са кудикамо надмоћнијим непријатељом. Приликом борби на Кајмакчалану, бугарска граната разнела је Милуну обе ноге и шаку десне руке. У том тренутку доктор Милош налазио се тек неких десетак метара од њега, па је и сам добио два гелера у тело. Упркос томе доктор Милош је одмах притрчао свом тешко рањеном млађем колеги и на својим рукама га, под кишом куршума, пренео до пољске болнице. Како не би искрварио, операција је морала хитно да се уради. Средства за анестезију била су давно потрошена, нова тражена пошилика још није стигла. Није било избора – морало је да се ради наживо. Једина

анестезија у том тренутку била је флаша ракије препеченице, којом су српску војску даривали у селима кроз која је пролазила.

„Докторе, молим те, немој ме оперисати! Убиј ме, докторе, молим те, учини ми то! Шта ће ми живот инвалида без ногу и без десне руке?! Готово је са мојом медицином, готово је са мном. Убиј ме, кад те молим ко Бога“, запомагао је рањени студент. Доктору су се груди раздирале од бола, сузе су му текле низ лице, али он није ни хтео, ни смео да услиши Милунову молбу. Одрадио је професионално своју најтежу операцију у животу.

Тај Милунов очајнички крик – „Докторе, убиј ме“, ушао је и у сан, који је опхрвао доктора у фотељи за радним столом. И у том дремежу или полусну пратиле су га слике стварног животног кошмара који се мешао са изобличеним сликама кошмарног сна у коме га Милун, молећи за своју смрт хвата за гушу, својом крвавом левом руком, још јединим својим преосталим читавим ударом и вуче к себи, непрекидно вичући - „Докторе, убиј ме!“

У том тренутку у докторов кабинет ушао је асистент Благоје Драгутиновић и тихо га будио:

„Докторе, извините, морате хитно у операциону салу. Један младић је у бомбардовању изгубио оба ока.“

„Докторе, убиј ме!“, орило се младићево запомагање из сале. Крај њега је стајао млад лекар стажиста, који се није усуђивао да без искусног хирурга било шта предузме. Иако доктору Милошу офтамологија није била специјалност, он је знао да мора младићу да санира рану. Лице му је било гелерима унакажено, а из обе очне дупље је цурила крв. Доктор је одмах видео да се очи, нажалост, више не могу спасти.

„Молим те докторе, не видим ти лице, али ко брата те молим, убиј ме овде, сад, кад ме већ не уби бомба. Требало је да се женим сад, у прву недељу после Васкрса, свадба је заказана, све припреме су скоро већ обављене, али нема ништа од тога, све је пропало. Живот ми је уништен, докторе, разуми ме и убиј ме. Знаш да ти то можеш. Ево ме, ту сам, не бојим се смрти. Не желим живот слепца! Нећу да мучим и себе и друге. Убиј ме, докторе, преклињем те, а проклећу те ако то не учиниш“, урлао је младић.

„Полако, сине“, покушавао је да га смири доктор. „Ти знаш да ја овде не убијам људе, него их лечим, помажем им да им се ране залече, да преживе.“

„Ако ме ти нећеш убити, ја ћу то сам учинити, првом приликом, обећавам ти. А до тада ћу само да се патим. Прекрати ми муке, докторе, учини добро дело.“

Доктор Милош, видно потресен, да не би даље узнемирио рањеника, очима је дао знак анестезисти да уради свој посао, како би он потом могао да учини што је у његовој моћи и да колико-толико санира ране на младићевом лицу. Вид, међутим, то је било јасно, није могао да му врати.

Колико год је доктору Милошу било жао младића, наравно, није

могао да му испуни жељу. Пошто му је санирао ране, није ни сачекао да се пробуди из анестезије, а већ га је чекао наредни хитан тежак случај. Али још један дубок и болан рез заувек је остао у живом ткиву његовог памћења.

(Одломак из романа „Рат и сан“)

Богдан МАКСИМОВИЋ (Београд, 1946) дипломирао је Југословенску и светску књижевност на Филолошком факултету у Београду. Дугогодишњи новинар, уредник и позоришни критичар Радио Београда. Објавио романе „Портрет ветра“ и „Искушеник“, као и збирке кратких прича „Сенке и смрти“ и „Вулканско острво“. Члан је Удружења књижевника Србије.

NIKOLA ŠIMIĆ TONIN

DIDA NIKINA BORBA S VUKOVIMA

Jednom davno, tako davno, tiho je tekla rijeka Lašva primajući u sebe kod grada Busovače vode Ivančice i rijeke Kozice joguneći se pokretala desetak vodenica raspoređenih na nekoliko kilometara riječnog toka, pamteći priču koju Vam želim ispričati, priču koju i danas pričaju i svojataju Lašvanskom dolinom, dodajući joj i oduzimajući što se kome sviđi ili ne sviđi. To drvo priče granalo se generacijama. Glavni junak ove priče moj je dida Niko. I nije što je moj dida. Svi su ga voljeli i poštivali. Njegove mudre savjete prihvaćali, a mišljenje saslušali. On je bio stup sloge rodne mu Busovače ne krijući svoje porijeklo s ljutog hercegovačkoga kamena iz Drinovaca.

– Šimići su ti uvijek bili o knjizi i o pušci. Hajduci il fratri. Ja sam među onim prvim. – Govorio je često dida Niko.

Ljubio je on i volio sve oko sebe... Navršio okruglih 70 godina, a nosio ih je kao da su mu dobre tridesete.

Toga dana, kao tolike dane prije njega, slušao dida Niko, goneći svoje blago, goneći stado ovaca, slušao kako žubore rijeke bistrice, Ivančica i Kozica, tekući između šumovitih i kamenitih obala, a često i kroz cvjetna polja poljskog cvijeća, baba janja, ili palučke, koje često i poplave. Penjao se sa stadom rupavim i kaljavim planinskim putem Busovačkoj planini. Zapuhne ga blagi, planinski, dragi lahor, za lijepa vremena, koji ga osvježi, pa na umor zaboravi. Češće oštri planinski zrak što probija do kosti. Taj pamti češće i više.

U kraljevstvu bukova lista, bukove šume, na prvi pogled mu se činilo da se ta stabla bukava koja teško opasaju rukama četiri čovjeka, ljudine, visoka do neba, oblaci im cijepaju krošnje i vrške kupola. Znao je sve te uske i strme putiće koje je mazila gusta meka trava. Na planinskim proplancima poteku ko suze bistri planinski potoci. Zastane odmoriti se sa blagom. Blagovati. Što pregristi. Usahnula planina. Požutila joj ona zelena boja. Umrlo proljeće sa gustim slapovima svjetlosti koji su pljuštali po planini i po njevovoj duši. Šunjala se jesen. Nije isto ono zlatno žeženo sunce. Proljeće umije nebo prvocvijetima, razigra potoke. Prošara cvijećem pašnjake. Zacrkvuta ptice. Probudi planinu. Jesen na sve navuče neku tugu. Svjetlost sunca, mjeseca i zvijezda sreću ga u planini.

Kada pomisli na sve to biva darovan čudesnom toplinom one prsnosti koja mu istovremeno izmami i suze i osmjeh. Zna da je upravo u ovim planinskim i nebeskim dvorima među suncem, mjesecom i posebno zvijezdama, smješten njegov zavičaj...

Mjesec je u planini. Čeka dolazak i drugih čobana kod čobanskih koliba. Obilazi ga Maja planinka. Njoj je zadatak brinuti se o čobanima. Probudi ga lavež tornjaka i hrvatskih goniča. Nešto je krenulo na blago.

– Vukovi! – iz kolibe s kožunom na sebi izleti did Niko s kuburom i nožem za pasom. Nacilja i ustrijeli vuka predvodnika. Stado ovaca izbezumljeno

trči u krug. Vukovima jača instinkt za klanjem. Kolju redom, a ne samo one koje žele pojesti. Stradavaju i sve ovce koje padnu, jer ih ostale ovce gaze u stapedu i spasa im nema. Gaze i janjad i lome im noge.

Tri tornjaka ljuti biju boj s čoporom vukova. Dida napuni kuburu. Zapuca. Vukovi se uskomešali. Jedan od tornjaka koji je najdalje zašao u čopor vukova pade zubima vučjim zaklan. Oko njega groblje vukova. Prizor užasan. Pravi vučji krvavi pir. Strvine. Krv posvuda. Rastrgana vuna. Beživotna tijela vukova. Poklane i polomljene ovce i janjci.

Pade i drugi tornjak povukavši za sobom vukova i vukova. Dugo se opirao treći, junački prodavši svoju kožu. Još su se držali hrvatski goniči prihvativši tek sad borbu s vukovima na sebe. Od nekuda se pojavi ne vuk, već vučina i okrenu na dida. Did Niko ne ustaknu, prihvati borbu, i u vučje ralje gurnu rukav kožuna, gurajući ga sve dublje i dublje zaštitivši ruku. Vučina ne izdrža. Pade ugušen. Did zapuca za vukovima. Čopor se povuče. Iscrpljen pade na голу ledinu did Niko. Okružiše ga ko tjelesna garda hrvatski psi goniči. Čuvši pucnjeve, užurbaše se čobanskim kolibama drugi čobani. Imali su što i vidjeti...

Did je došao sebi. Okrijepi se rakijom šljivom koju mu dade, nazdravivši mu, rođak Stabilov. Ne mogavši se iščuditi...

Bosovača se digla na noge dočekati svog junaka. Samo se babi Jeli, odsjikle noge...

Krenu priča o didu Niki i njegovoj junačkoj borbi s vukovima.

ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ

НЕИСКОРИШЋЕНА ШАНСА

Кад појединац доживи пристојну старост, сустигну га разне болести, ишчезну интересовања за многе ствари које су му некад биле и те како важне, сасвим се смањи број особа са којима може да се дружи, увуче се страх у изнемогло тијело и уморну душу те он, такав, и својој породици (ако је има) постане прави терет...

У мом случају број оних са којима се још дружим свео се на Мирослава, друга из средње школе. Састајемо се кад год можемо, мада то не бива често. У тим приликама обнављамо успомене из младости и понављамо оно што смо један другоме много пута испричали. Не љутимо се због тих понављања, јер смо свјесни да и немамо нешто ново рећи један другоме а, свакако, цијело вријеме дружења не можемо ни ћутати.

Мирослав, са којим најчешће траћим старачке дане, није формирао породицу, па, из пристојности, са њим не причам ни о дјечи ни о унучади, сем кад се он сам интересује како се они сналазе у далеком, туђем свијету гдје живе од почетка грађанског рата у нашој држави. Трудимо се, колико можемо, да расправљамо о другим темама. Дешава се да се, повремено, сјетимо неких занимљивих доживљаја, али чешће су на тапету они истрошени.

Мирослав је по природи затворен човјек и мало шта открива из свог интимног живота. Ипак, постоји једна област из које мој ћутљиви другар понекад исприча неку згуду са усхићењем, али за то мора бити посебно мотивисан. Кад сам недавно у шетњи поред обале завичајне ријеке приметио да је Мирослав добро расположен, без неког увода, упитао сам га:

- Знаш да се никада ниси одлучио на женидбу, јер си, наравно, имао разлоге за то, али ме интересује јеси ли имао неке озбиљне шансе за формирање породице?

- Па питање ти није баш много паметно, јер свако у животу има неке шансе, а друга је ствар да ли зна да их искористи на прави начин и у право вријеме.

- Па да чујем неку од њих и зашто је ниси искористио.

Настало је помало непријатно ћутање и само се чуо шум водом богате ријеке и равномјеран бат наших корака по шљунчаној стази уз њу.

- Ма, да је то било вриједно пажње, ја бих ти у некој прилици то сигурно испричао, али сад, кад си ме већ питао о шансама, учинило ми се zgodним да ти нешто кажем о једном изненадном сусрету са необичном дјевојком. Нисам даље инсистирао, јер сам знао да, ако Мирослав не жели да нешто открије из свог свијета, никаква моја наваљивања неће помоћи.

Након подуже паузе, он се ипак огласио. Учинило ми се да је паузу искористио да би у глави пребрао шта може да ми повјери а да у

мојим очима не испадне смијешан.

- Ти знаш да сам се послје средње школе морао запослити да зарадим новац за студије и да сам прво запослење добио у рударском мјесту Мрамор. Оно што ми се ту догодило, не би се могло назвати љубавним доживљајем, али шансом, свакако, да.

- Па, лијепо би било нешто сазнати о тој шанси коју си годинама скривао чак и од мене.

- Пошто у вријеме о коме је ријеч у том рударском насељу није било никаквог прихватилишта за раднике, био сам принуђен да одмах по доласку на посао стан потражим код приватника. И то је било врло тешко остварити, јер рударске породице су имале врло скромне станове, углавном бараке, недовољне и за бројне њихове чланове. Ипак сам од особе у кадровској служби управе рудника сазнао да једна млада удовица, чији је муж недавно погинуо у рударској несрећи, издаје собу. Одмах послје посла пошао сам са љубазном службеницом у рудничку мензу, гдје је била запослена та удовица. Услове које ми је поставила будућа станодавка, прихватио сам без ријечи, јер избора нисам имао, а негдје сам се морао смјестити. И тако сам се нашао у скученом стану у коме сам имао своју собицу, а газдарица се са двије ћеркице (старија је имала 8, а млађа 5 година) стијеснила у другој соби, док смо заједнички користили кухињу и купатило.

- И тако ти, лоло, тражиш стан, па право код младе удовице – покушао сам да се нашалим са Мирославом.

- Остави се ти својих ласцивних алузија! – прекинуо ме је Мирослав и додао да у то вријеме ни он ни његова газдарица, због многих обавеза, о томе на шта ја циљам нису могли ни мислити. Уз несрећу коју је преживјела губитком мужа, након осмочасовног радног времена проведеног на ногама и у зноју од кухињске топлоте и испаравања из огромних казана, газдарицу је код куће чекало толико много различитих послова да сам се чудио када и како је она све то успијевала да уради. Док ја нисам дошао у стан, она је била приморана да петогодишњу дјевојчицу оставља саму у стану док са наставе не стигне њена сестричина, ученица VIII разреда основне школе, да је причува до газдаричиног повратка са посла.

Пошто сам био најмлађи смјеновођа, одредили су ме да радим наизмјенично у поподневној и ноћној смјени, тако да сам прије подне обично био у стану. Газдарица ме је замолила да јој причувам млађу ћерку док њена сестричина не заврши наставу. Схватајући њену тешку ситуацију, нисам могао да је одбијем, иако са чувањем дјеце нисам имао никаквог искуства. Али, морам признати да ми је дружење са газдаричином млађом ћерком било и забавно. Како су дјевојчице недавно остале без оца, ја сам им у кући дошао као нека замјена за мушког члана породице. За мене се посебно везала млађа дјевојчица, јер она још није била у стању да схвати тежину њихове породичне трагедије.

- Немој ми замјерити, али ти никако да пређеш на причу о својој

шанси ако већ тврдиш да газдарица није та шанса - морао сам прекинути Мирослављево излагање.

- Опрости, мало сам заиста одужио, али, ваљда нигдје не журимо. Ево, одмах ћу о томе. Иначе, ова моја прича би била само тужна повијест једне рударске породице да у њу није изненадно улетјело ново женско створење.

Једно јутро тек што је газдарица отишла на посао а њена старија ћерка у школу, неко је почео да лупа на врата газдаричиног стана. Био сам изненађен, јер, откако сам уселио у њен стан, у њега нико сем чланова породице није навраћао, поготово у јутарњим сатима, пошто су сви знали да је Милка (тако се звала моја станодавка) у то вријеме била на послу.

Отворио сам врата и пред собом угледао повисоку женску особу која је на себи имала дугачку сиву јакну са капуљачом која јој је покривала лице готово до очију. Молила је да уђе у стан, па ће ми све објаснити, а да о томе не може да говори на ходнику стамбене зграде. Нисам се одмах снашао да пред непознатом затворим врата, и она је, не чекајући дозволу, ушла у тијесно предсобље стана. Готово у једном даху испричала је како је путовала цијелу ноћ а да јој рођаке са којом се путем телефона договорила да код ње преноћи и одмори се, нема у стану који се налази у истој тој стамбеној згради и да она сад нема гдје да се одмори, а мора одспавати бар мало, јер од умора не може да се држи на ногама.

Уопште се не сналазећи, буљио сам у придошлицу и смушено јој рекао да сам и ја ту само подстанар, да ми је станодавка на послу и да ја без ње не могу то да јој одобрим. Она је то саслушала и кратко додала:

Ал' ја те молим само сат и ја идем даље.

- И док сам размишљао шта да учиним у тој ситуацији, она је већ из свог великог руксака извадила врећу за спавање, спустила је на под и почела да се увлачи у њу ту у предсобљу. Знајући да ће се убрзо пробудити и газдаричина млађа кћерка, замолио сам незвану гошћу да пређе у моју собу, што је она без поговора учинила. За неких десетак минута она је почела уједначено и дубоко да дише, по чему сам закључио да је заспала.

Након нешто више од два сата незнанка се пробудила и затражила да јој покажем гдје је тоалет. Млађа газдаричина кћерка је већ била будна и, кад је чула да с неким разговарам, отворила је врата и изненадила се кад је угледала непознату жену. Слагао сам дјевојчицу да ми је то рођака која је на кратко навратила и да ће она убрзо поћи на жељезничку станицу, јер је на пропутовању. Не знам како је дијете све то схватило, али гошћи се журило у тоалет, тако да сам морао скратити разговор са газдаричином кћерком.

Послије одређеног времена гошћа се појавила из купатила у потпуно другачијем издању - истуширана, очешљана, намирисана и насмијана. Једно вријеме смо ћутали изненађени и она и ја, само, вјерујем, различитим поводом.

- Надам се да ме се више не плашиш, јер сам се мало уљудила и сад не личим на страшило. Јесте да сам врло неучтива, али глад не зна за пристojност. Морам да те питам да ли у стану имаш нешто за јело?

Одговорио сам јој да у рударској мензи ручам и вечерам, а да се сам бринем само о доручку, али да јутрос због њеног изненадног упада у стан нисам ни ишао у продавницу по доручак.

Схвативши да од доручка у тој кући нема ништа, поново се огласила: - А можеш ли ми посудити новац да нешто купим за храну, пошто морам на пут.

Поново сам се нашао у неприлици, пошто непознату, а тако слободну жену саму нисам смио оставити у стану да бих пошао у продавницу да јој нешто од прехрамбених намирница купим за пут. Да пођем са њом до продавнице, морао бих повести и газдаричину кћерку, а то би већ сви радозанли у насељу примијетили и добили добар материјал за оговарање.

Без икаквог искуства са женама, отворио сам свој скромни новчаник, из њега извукао новчаницу за коју се могло купити ко зна колико доручака и пружио га незнанки. Она је узела новчаницу, нагло ми се примакла и пољубила ме у образ, рекавши: - Ово ти никада нећу заборавити!

Убрзо је спаковала свој велики руксак и дошла да се поздрави са мном. Тражила је да јој дам адресу да ми врати позајмљени новац, али ја сам одбио да јој дам било какве податке о себи, осим што сам јој рекао да се зovem Мирослав и да радим у руднику као техничар смјеновођа.

На растанку ме је поново пољубила, али сада у други образ и журним корацима упутила се према жељезничкој станици. Поново збуњен њеним пољупцем, нисам јој пожелио ни срећан пут.

И тако је та птица одлепшала из мога живота нагло и изненадно као што је у њега и улетјела.

Од те необичне, ничим ненајављене посјете било је прошло више од пола године кад је на име Мирослава, техничара у Руднику Мрамор, стигла разгледница из неког мањег, мени непознатог града у Италији. На разгледници је невјештим латиничким словима била исписана неизмјерна захвалност за помоћ и гостопримство које сам пружио некој Марији. Претпоставио сам да се ради о дјевојци која ми је изненада банула у стан и неколико сати преспавала у мојој подстанарској собици.

Како Марија на разгледници није написала своју адресу, нисам јој могао одговорити. А ново изненађење стигло је након годину дана. Иста особа је на име техничара Мирослава, запосленог у Руднику, новчаном упутницом послала износ десет пута већи од оног који сам Марији дао на име доручка. Кад сам у мјесној испостави поште подигао новац, на одсјечку уплатнице стајало је кратко објашњење: „Од своје прве редовне плате враћам позајмицу мом спасиоцу, драгом Мирославу“. У потпису је поново стајало само - Марија.

Како је вријеме одмицало, тај изненадни сусрет са неком Маријом ме је све више опсједао. Питао сам се ко је и каква је та особа и како је могуће спојити њен дрски упад у туђи стан и тражење новца од непознатог човјека, са осјећањем дуга и захвалности неке ко уопште није био љубазан према њој, него је, само због неискуства, попуштао пред њеном упорношћу. Дуго сам се кајао што према тој незнанки нисам био пажљивији, што је нисам одвео на доручак у Рударску мензу па макар ме цијели Мрамор оговарао, што јој на растанку нисам дао пуну адресу, што је нисам као кавалер испратио на жељезничку станицу и са њом се поздравио као васпитан мушкарац. Но, моје накнадно кајање је било потпуно бескорисно. Марија је, вјероватно, само мени враћала дуг и то не само у новцу него и у тајанствености коју сам ја увео у наш недефинисан однос. Можда се на удаљености од догађаја застидјела свога поступка који је био изнуђен њеном изгубљеношћу у непознатом насељу и њеном потребом за сном и одмором. Или је, пак, схватила да од мене овако смотаног не може ни добити ништа више осим онога што је добила захваљујући мојој неспособности да се снађем у новој ситуацији.

Послије десет година аргатовања у Руднику, купио сам стан у оближњем већем граду и Мрамор напустио заувјек. Као инжењер са искуством, без тешкоћа сам добио посао у термоелектрани у граду у коме сам купио стан. Ту сам дочекао грађански рат у нашој посвађаној и распарчаној држави и из тога града једва извукао живу главу.

И након толико година, у ноћима кад сан неће на очи, ја се повремено сјетим необичног сусрета са Маријом. И мада знам да ми се то више неће остварити, често зажелим да ми нека тако отворена и слободна жена залупа на врата као некад Марија и да је више никада не пустим да мојом кривицом из мога гнијезда оде неком другом.

Том жељом је Мирослав завршио своју мало развучену, али дирљиву причу.

LEONTIN ČAPO MILENIĆ

POZDRAV IZBAVITELJU!(ulomak iz romana *Kordine kronike: Magija alkohola*)

Na pozornicu se, u pratnji naoružanih tjelohranitelja, popeo jedan odurni štakor pažljivo njegovane i brižno počešljane guste smeđe dlake. Bio je to nitko drugi nego Hashimoto, vjerni general Velikog Izbavitelja, a odnedavno i marionetski car Japana i Kine. Potkresanih brčića i bradiće, s bijelom kapom na glavi na kojoj se ocrtavao simbol izlazećeg sunca, odjeven u svečanu uniformu bez boje, Hashimoto se približi stalku s mikrofonom, skine bijelu zaštitnu masku s usta te baci letimičan pogled na okupljenu gomilu.

Većina gledatelja bili su domaći stanovnici starog Wuhana, zatim japanski štakori te Kinezi preobraženi u glodavce koji očito još nisu došli u doticaj s Cha Poovim čarobnim napitkom. Ostatak okupljene svjetine činili su brojni mediji i novinari te štakori u carevoj službi, odjeveni u crne uniforme, koji su u svojim dlakavima šapama čvrsto držali kalašnjikove ili pak automatske pištolje.

Štakorski car se na lošem kineskom ljubazno obrati domaćoj publici u gledalištu:

– Budite pozdravljeni, žderači šišmiša. Ne znam što ste točno očekivali u mom govoru, pa ću kao vaš ljubljani car i vladar biti kratak. Kina je bolesnik Azije! Vi ste krivi za ovaj prokleti virus koji je proizveden te pušten iz tajnog laboratorija u ovom gradu! Tko zna, možda se mjesto njegovog nastanka baš nalazilo negdje ispod ove šugave tržnice! Ali, ne bojte se, dragi moji podanici, zahvaljujući Velikom Izbavitelju, koji nam je pomogao okupirati Kinu, te njegovom čudesnom cjepivu, napokon su sve stvari došle na svoje mjesto! Sada se konačno zna tko je ovdje sluga, a tko je gazda. Pa, pozdravimo svi zajedno našeg spasitelja, američkog predsjednika, ali i vrhovnog gospodara ovih prostora – Velikog Izbavitelja!

Idućeg trenutka, na pozornici stupi gojazni bijeli štakor riđe kose, odjeven u tamnoplavi sako i bijelu košulju, s crvenom kravatom oko vrata i bez zaštitne maske.

Iako je Korda bio siguran kako tog odurnog stvora nije nikada nigdje vidio (osim ako ne računamo njegovu sada već pokojnu inkarnaciju na Terri), ipak mu se taj debeli štakor činio nekako poznatim. No nije se mogao sjetiti odakle.

Hashimoto i svi štakori na bini i gledalištu, neovisno bili to obični građani ili redarstvenici, podignu visoko jednu šapu u zrak, kao tradicionalni fašistički pozdrav, te kliknu u jedan glas:

– POZDRAV IZBAVITELJU!

Veliki Izbavitelj podigne svoju šapu u zrak, uzvrativši im na taj način pozdrav te se zadovoljno nasmiješi.

– Nigdje ne vidim Izbaviteljeve vjerne ulizice, Sergeja i Luciju. Čudno, obično ih uvijek svugdje povlači sa sobom kao mačka mlade – primijeti Cha

Po.

– Vjerojatno ih je zadužio napraviti neke gadarije u Washingtonu. Tko zna, možda da preko masovnih medija na njegovom platnom spisku popljuju neko satirično djelo napisano protiv njega ili pak dobrano ocne autora koji mu je stao na žulj – pretpostavi Bo.

– Znači, Veliki Izbavitelj kontrolira medije u SAD-u? Nisam znao da je toliko moćan! – začudi se sin Majke Prirode.

– I ne samo tamo, nego i u Japanu i Kini. Nažalost, taj debeli dlakavac s crvenom kravatom oko vrata je moćniji više nego možeš zamisliti, Korda – tužno mu potvrdi mlada Kineskinja.

– Čini mi se tako poznatim, ali nikako se ne mogu sjetiti gdje sam ga već vidio... – reče Korda trljajući si prstom vrh brade, baš poput pravog velikog mislioca.

– Majstore Cha Po, jeste li sigurni da će Izbavitelj preko medija moći naštetiti satiričarima koji su pisali protiv njega i na taj način mu se grdno zamjerili? – upita sa zanimanjem Klaatu čarobnjaka. – Na kraju krajeva, to što ti pisci rade samo je jedna vrsta umjetnosti. Mislio sam kako kod vas na Terri još nije zavladao politička korektnost i da je dozvoljeno javno iznositi svoja mišljenja i politička neslaganja.

– Nažalost, zavladao je i ovdje, sinko moj. U današnje vrijeme ne smiješ pred drugima ni zucnuti nešto protiv vlasti, države ili određenih povlaštenih pojedinaca na visokom položaju, a kamoli o tome nešto i napisati – tužno mu odgovori stari mudrac. – Bila to umjetnost ili ne, bojim se kako svim Izbaviteljevim političkim neistomišljenicima slijedi vješanje ili, u najbolju ruku, doživotna robija.

***

Nakon gromoglasnog opetovanog pozdravljanja štakorskog spasitelja Terre koje je potrajalo nekoliko minuta, Izbavitelj podigne šapu u zrak te svi okupljeni istog trena zamuknu. Diktator primakne mikrofonu svoje ružno štakorsko lice i otvori usta, pokazavši svoje gornje i donje povelike sjekutiće, te zapita okupljene na nešto boljem kineskom:

– Kako smo danas, moj pokoreni narode?

– Odlično, radosno, zaštićeno i cijepljeno! – odgovori mu gomila Kineza ispranih mozgova.

– Mislimo na druge, ostajemo doma, osim kada to nije nužno, održavamo propisani razmak i redovito nosimo maske! – nastave mu povlađivati mase.

– Hoot-Hoot! – dobace mu svi oni koji su imali izražene simptome sovinog virusa.

– Odlično, narode moj! Jako mi je drago to čuti – povesele se riđokosi predsjednik SAD-a i stvarni vladar Kine.

Iznenada, začuje se jedan glas iz gomile:

– Nismo dobro! Ako se kojim slučajem odbijemo cijepiti, vaši štakori nas odmah biju.

– NITKO NE SMIJE DA VAS BIJE! – utješi dobrostivi glodavac svoje podanike. – Barem dok se redovito cijepite i plaćate državi porez. Upravo

zato sam i došao danas u Wuhan. Vaš dragi car me pozvao ovdje kako bih vas ohrabrio i nečemu podučio u ovim teškim vremenima. Pa, započet ću s mojim govorom... Ah, što reći? Koju poruku poslati? Kome? Svima vama okupljenima na tržnici ili čitavoj Kini? E pa ja šaljem poruku svima onima koji me danas VIDE, a zapravo NE ČUJU! Šaljem poruku onima koji se pretvaraju kako me SLUŠAJU, a zapravo me NE VIDE! Šaljem poruku onima koji se redovito ne cijepe, a koji glume kako su stali uz nas! NE CIJEPE, razumijete li?! To su sve licemjerni lažljivci koji ugrožavaju živote svih stanovnika Terre!!!

Nitko od okupljenih nije shvatio o čemu je to blebetao Veliki Izbavitelj, no nisu imali izbora nego su mu samo potvrđivati kimanjem glava te su nezainteresirano nastavili slušati njegovo baljezanje.

– Dragi moji podanici, do mene su doprle neke zabrinjavajuće glasine. Naime, određeni stanovnici odbijaju primiti moje spasonosno cjepivo te čak iznose neistine o svom izlječenju od virusa – nastavi s govorom Veliki Izbavitelj. – Vjerujte mi, to što oni brbljaju su samo bapske priče. Jedini pravi lijek kao i zaštita protiv virusa je moje cjepivo koje je strogo klinički ispitano od strane najuglednijih svjetskih znanstvenika....

Iznenada se iz gomile začuje pitanje:

– A zašto bih se cijepio i primao to vaše farmaceutsko smeće od cjepiva, kad mogu ozdraviti prirodnim putem i to bez ikakvih nuspojava?

Veliki Izbavitelj razlučeno pogleda u smjeru odakle je dolazio glas te ugleda nekog debelog bradatog Kineza u farmerskoj odjeći. Na prvi pogled bi se reklo da je imao oko 40 godina.

– O čemu ti to pričaš, prljavi neuki seljačiću? Zar si zaboravio kako su cjepivo i maske najbolja i jedina zaštita od virusa? – upita ga namrgođeno prvi štakorski predsjednik u povijesti SAD-a.

– Ma nemoj, a tko mi to jamči da će mi nakon svih tih vaših sumnjivih prekobrojnih doza i razrijeđenih bučkuriša koje nam redovito štrcate u dupe zaista biti bolje? – ironično mu dobaci debeljko. – Skoro sam umro od treće doze cjepiva! Otpala mi je kosa, dobio sam ospice, visoku temperaturu i trideset kilograma više, a tijelo mi je počelo privlačiti željezo poput magneta! Nisam mogao danima izaći iz kreveta od slabosti i muke, a kamoli se osoviti na noge! Jedva sam preživio tu agoniju koliko sam se napatio! Toliko o priči kako vaše savršeno cjepivo nema nikakvih nuspojava!

– Smiri se, sigurno se radi samo o iznimci koja potvrđuje pravilo. U iznimno malom broju slučajeva, kod cijepljenih može doći do neznatnih, posve beznačajnih nuspojava. No brzo će se oni od toga oporaviti. Iduća dva tjedna su ključna i... – počne mu prodavati maglu arogantni riđokosi diktator.

– IDUĆA DVA TJEDNA? Ti to mene ključaš u zdrav mozak, manipulatorska fašistička štakorčino?! – nasmije se uz glasan grohot bradati debeljko.

– Pripusti građanine, kako se to samo neumjesno izražavaš? Jesi ikada čuo za političku korektnost? Pripazi malo na tu svoju dugu jezičinu da ne bi danas radio akrobacije na vješalima! – ubaci se u razgovor razlučeni Hashimoto.

– Ja sam samo iznio svoje osobne stavove i neslaganje prema fašističkoj politici koju provodite vi i vaša vlada. Koliko ja znam, to nije zabranjeno –

slegne ramenima seljak.

– A koliko ja znam, TO JE NEPRISTOJNO! – izdere se iz petnih žila vidljivo naživicirani marionetski car. – Očito si posve izgubio razum i potrebna ti je dodatna booster doza našeg iznimno funkcionalnog cjepiva. No, ne brini se ništa, odmah ćemo ti je dati. I to posve besplatno!

– E pa baš me briga ako i je nepristojno ono što sam rekao! Slobodno sam biće, a ne tamo neki bijedni rob i imam sva građanska prava kao i svi drugi stanovnici ove zemlje! Nabijem u onu stvar vašu tobožnju političku korektnost i sva vaša kvazicjepiva, vi besramni prodavači magle! – hrabro im se suprotstavi debeli borac za jednakost i pravdu. – Na vaše znanje i ravnanje, posve sam se oporavio od nuspojava vašeg famoznog cjepiva i tog tobože smrtonosnog virusa u svega nekoliko dana, a ne tamo neka dva tjedna! A isto tako i moji susjedi i prijatelji. I, vjerujte mi na riječ, u tome mi sigurno nije pomoglo vaše kvazicjepivo!

– Nego što ti je onda pomoglo? Ozdravio si možda po Duhu Svetom? – ironično mu dobaci car Hashimoto.

– Iskreno, ni sâm još ne znam kako sam ozdravio, ali svakako jesam. Osjećam se kao nov, ispunjen nekom pozitivnom energijom. Rekao bih čak i nekom vrstom magije. I nije mi u tome pomogla ni jedna od vaših sumnjivih tekućina neprovjerene kvalitete koje ubrizgavate u naše stanovnike kako biste njima lakše upravljali i bolje ih kontrolirali! Nije mi više potrebna ni ta brnjica od neudobne platnene maske koju ste mi silom nametnuli – odgovori mu hrabro bucmasti kršitelj političke korektnosti, a zatim strgne svoju masku s usta i baci je trijumfalno na prašnjavi pod, a zatim je izgazi nogama.

– Štooo?! Skinuo si masku bez mog dopuštenja?! Pa to je svetogrđe! Ti mali drski bezobrazniče, sad si prekršio svaku mjeru! – drekne razlučeno Izbavitelj te se okrene prema redarstvenicima u crnom. – Straža! Dajte mu dobro po nosu pa mu onda skinite gaće te ga cijepite barem šest puta! To će ga sigurno dobro naučiti pameti! Nakon što shvati moć našeg cjepiva, molit će nas na koljenima za svaku iduću dozu.

Sadističke štakorčine jedva to dočekaju te sirotog debeljka stanu mlatiti pendrecima i kundacima svojih pušaka.

Uvidjevši ovaj strašni prizor, Korda bijesno stisne šaku, odlučan nešto pod hitno učiniti, no njegov ga učitelj spriječi u tome, upozorivši ga kako na taj način riskira život i samo povećava šansu da ih Japanci razotkriju.

– Hoćeš sada prestati besramno lagati i blatiti bezgrešnu efikasnost moje RATONE-69 i staviti nazad brnjicu na usta? – naceri se pakosno Hashimoto dok su štakorski redarstvenici i dalje nemilosrdno mlatili nemoćnog bradatog trbonju.

– Ne mogu ovo više podnijeti, moram nešto učiniti i spasiti tog jadrnika! – reče Glavosjekač Bo Wei, sav crven od bijesa.

– Korda, molim te, ne čini gluposti! – upozori ga zabrinutim glasom djevojka.

No govorila je u vjetar. Naš junak je već bio u akciji.

SLAĐANA JOVIČIĆ

NOĆI U KOJIMA SE RADAU NOVI ŽIVOT

Zadnje dvije godine odlazim na ljekarske kontrole. Još mi ne kažu da ću morati na operaciju. Kažu mi, prate moje stanje. A ja osjećam ... Desiće se. Zlokobna cista na mom lijevom jajniku. Tješim sebe, postoje i gore stvari koje ljudi svakodnevno preživljavaju. Moje je stanje loše, ali može biti i gore. O boljem nikada ne razmišljamo kada nas skrha strah. Užas nas na trenutak preplavi, pa razum ne daje utješnu misao da prevlada zle slutnje. Trenutna pomisao na smrt, na najgori ishod, vraća me u dane kada sam priželjkivala kraj, svoj kraj života. Tada se smrti nisam plašila jer u životu nisam vidjela izlaz, ali sada, sada postoji nada. Danas vidim svjetlo na kraju tunela kroz koji bauljam dvadeset godina sa ispruženim rukama kao slijepac koji vidi samo vječnu noć. Taj put je trebalo preći i ne potonuti u vječnu tamu. Ovako posrćući, ali sa nesalomivom voljom invalida.

Redovno mi uzimaju krv. Moji tumor markeri su visoki. Ljekarski konzilij ... zabrinut izraz lica doktora ... potpisi svih ljekara i konačna odluka: ipak će uraditi jedan mali hirurški zahvat, samo da obave sve neophodne preglede.

Nalaz krvi. Moja sestra kaže da imam jaku, dobru krv. I još kaže: sve će biti u redu. Ja ne brinem. Biće onako kako oni kažu.

Snimak srca, EKG. I on je u granicama normalnog. Moje srce će preživjeti. Moje srce je preživjelo sve užase. Tiho mi kaže: izdržaće.

Krvna grupa: 0+. Krv koju mogu dati svakome, ali mi je mogu dati samo neki, ako bude trebalo. Prisjećam se, moj mali, veliki brat, drug iz djetinjstva, ima istu krvnu grupu. Dobra krv koja me štiti. Hoće li mi trebati tuđa krv?

Snimak pluća. Toga sam se plašila kao strastveni pušač. Ako je to kraj, jesam li rekla bližnjima sve što sam trebala reći? Da li je ostalo nešto nedorečeno? Dugujem li nekome nešto? Možda sam zaboravila? Ne sjećam se. Još nisam napisala ono što sam kanila reći. Ispjevati u svojim stihovima. Stigne li čovjek sve završiti? I ovaj nalaz je dobar. Nisam se nadala. Sleđena krv u žilama.

Čekam ispred vrata doktora interniste. Ulazim. Krvni pritisak je dobar. Bio je nekada povišen. Sve su to bili živci. Počela sam da pričam sa ljudima. Pišem. I to je dobro. Lijek za mene. Radna terapija. Pišem. I otimam sebe od zaborava.

Na kraju, anesteziolog. Od njega zavisi da li ću se sutra probuditi. Mlada ženica, krhka, kao pahulja, ljekar, specijalista. Od čega sam bolovala, da li sam operisana prije, koju terapiju uzimam? Operacija očiju u djetinjstvu, F23 dijagnoza, oslobođena plaćanja participacije, oslobođena svih egzistencijalnih muka čovjeka, oslobođena ljudskog dostojanstva, svih strahova o potomcima, hrabra da ostanem sama i u smrti ... ako nam je život samovanje, čak i kada imamo nekoga pored sebe. Malo povišena mast u krvi, tablete bez kojih ne mogu zaspati, zaštitna injekcija da ne poludim, da ne zaboravim sebe. Kako, kad sebe redovno podsjećam na činjenicu da

nisam ostvarila snove. Svoje? Tuđe? Da ne vjerujem više sebi, jer ne znam šta sam htjela biti. A drugima? Sa osmijehom joj zahvaljujem i izlazim. Pred vratima desetak pacijenata čeka. Poželjela sam im sreću. Sada nam samo treba sreća. Ne ona velika o kojoj sanjaju zdravi ljudi. Mala sreća. Mala. Koliko je mali život. Sitnica.

Eto, svi nalazi su dobri. Rekao bi čovjek da sam zdrava. Ali može da se desi. Zato ćemo preduhitriti svoju prirodu.

Za deset dana ću u bolnicu. Spremam svoje stvari u crvenu torbu. Šta sve čovjeku treba?

Kako provesti ovih deset dana? Čekati. Razmišljati. Moj čovjek je otišao na put. Pet dana potpune samoće. Kako ispuniti sablasnu prazninu? Plavi me talas napuštenosti. Uključujem TV i pokušavam pratiti vijesti. Uzalud. Misli mi blude. Postoji li neko ko će brinuti o nama u trenucima tjeskobe kao što smo mi o drugima brinuli? Sve što smo zaslužili za života na kraju nam se vraća. Doći će kada mi bude najpotrebniji. Kako starimo, sve više se oslanjamo na one koje imamo pored sebe, a i mi smo njihov oslonac. Dok smo mladi, nije nam potreban niko. A sve smo slabiji vremenom, kako godine prolaze. Sada razumijem koliko smo potrebni jedno drugom. Kada prođu nemiri stiža se čovjek i ne traži od života ništa. Zabavu, sreću, provod, radost ... Ostaje potmula sjeta. Hoću li preživjeti? Hoću li se probuditi? Mislila sam da sam ostala žudna života. Sada se ta žudnja izbrisala. Ostade želja samo da sročim te snove i stavim na papir. Pa neka žive kada sve ovo prođe ... poslije nas.

Noću spavam mrtvim snom. Budim se tupa, teška. Dugo pijem kafu i slušam jutarnje vijesti. Tablete za spavanje koje pijem svake večeri redovno dvadeset godina omogućuju mi san. Sanjam ljude koje bih voljela vidjeti. Ne usuđuju se priviriti u moju modru prazninu. Koliko je teška meni, vjerovatno je toliko još teža za njih. Usamljenike niko ne voli.

Noću kiša natapa moje gluvilo. Danju se ne usuđujem izaći na puste, mokre ulice.

Tu noć nisam spavala. Čekala sam čovjeka koji mi je postao oslonac u trenucima moje slabosti. Nikada nisam razmišljala da li je i njemu povremeno potreban oslonac, da li ja to njemu mogu biti. Da li sam dovoljno jaka? Utjeha? Ohrabrenje? Uzdanje?

Došao je i taj dan. Odlazimo u bolnicu. Čekam. Okolo su žene koje me, kada čuju da ću biti operisana, gledaju sažaljivo, uplašeno. Svi se plašimo onoga što će nam saopštiti za koji trenutak.

Prolazim kroz dugi hodnik, prateći medicinsku sestru do sobe. Soba broj devetnaest u kojoj su četiri bijela kreveta i još jedan u sredini, koji tu izgleda kao na silu uguan i koji čeka mene. Upoznajem žene koje tu leže. Lijevo do mene leži moja imenjakinja. Do nje žena u žutoj spavaćici. Obije su operisane. Sretnice. One su najgore već prošle. Sada se oporavljaju. Desno do vrata je prazan krevet. Tu leži starica koju su odveli na ispitivanje. Do nje mlada žena koja ne zna šta će se sa njom desiti. Zajedno odlazimo u trpezariju da pijemo kafu i zapalimo cigaretu. Sretna sam što postoji to mjesto gdje mogu mirno zapaliti. Pravi mi društvo Azra. Pričam joj o plemenu Azra, što "za ljubav glavu gube i umiru kada ljube". Osjećam da mi

zebu noge. Azra mi daje čarape.

Došla je sestra i uzela moje podatke. Pitala me je koga mogu kontaktirati u slučaju ... u slučaju čega? Dala sam podatke o mom čovjeku, njegov broj telefona. Znači, ipak se može desiti ...

Te večeri nisam večerala. Prije spavanja su me pripremili za operaciju. Iako sam popila moju čarobnu tabletu, nisam mogla zaspati. Osluškiivala sam tiho rominjanje kiše u noći. Ujutro je stigla vizita. Doktor mi je saopštio da neću biti operisana. U bolnici nema nekog anestezionog sredstva, ili ne znam šta ... Čekati. Opet čekati.

Čekam narednih tri sedmice. Dočekaću ljeto. Dočekaću ljeto u bolnici. Ljuta sam, bijesna, ali moram ćutati. Savladavam se.

Ispred ulaza u ginekologiju stoji bronzana žena sa djetetom u naručju. Tako treba da izgleda žena koja je simbol majčinstva. Uska ramena, tanak struk, proporcionalne grudi, široki bokovi i plodna bedra. Ova statua stoji tu decenijama. Podigli su je sigurno poslije onog rata, kada je građena bolnica. Tu sam i ja rođena. Tu se moja majka previjala u porođajnim bolovima, kao tolike žene koje su prošle kroz ovu bolnicu. Izašle sa svojim blagom u rukama, u pratnji porodice. Ispod tih prozora su čekali budući očevi samo da vide svoje potomstvo, malo modro lice umotano u povoje koje ne liči ni na koga, koje će biti samo svoje. Na prozor bi izlazile mlade majke sa djetetom u naručju. Odjekivalo bi ispod prozora: sin, sin, sin! Ili bi možda neko rekao: mala princeza! Možda poslije toliko rođenih sinova, roditelj poželi djevojčicu koju će krasiti razdragan osmijeh, koja će se, kada poraste, možda u istom krevetu porađati kao i njena majka. Hoće li mladi otac biti sretan ako mu kući donese kćerku? Hoće li mladu nevjestu optuživati, kao što je to nekada bilo? Tako je bilo nekada. Da li je tako i sada?

Od trideset i prvog maja do dvadesetog juna dani su prolazili u groznici. Promisliti šta je još potrebno, ništa ne zaboraviti, ponovo očistiti kuću, oprati i složiti veš ... Jer, ko zna ... U kakvom ću biti stanju kada se vratim kući? Pomesti po dvorištu ... Dvadeset i prvog juna ću biti operisana. Počinje li tada ljeto? Ljudi već uveliko planiraju kako i gdje provesti svoje odmore.

Dolazimo ponovo u bolnicu. Ponovo prolazim kroz hodnike, ulazim u istu sobu, sobu broj devetnaest, ali u sobi nisu one žene. Kažu, otišle su svojim kućama. U krevetu desno do vrata leži Adisa, par godina mlađa od mene, juče operisana. Ja ću biti operisana sutra. Adisa je došla iz Amerike da bi to obavila ovdje, kod nas. U Americi bi morala pozajmiti kredit kako bi mogla platiti operaciju.

Ne smijem večerati. Nisam ni ručala. Do večeri sam često odlazila u trpezariju i pušila cigarete. Te večeri su me ponovo pripremili za operaciju.

Sjedim u trpezariji. Kroz velike prozore vidim svjetiljke i stoljetna stabla u bolničkom parku. To me podsjeća na one dane u djetinjstvu kada sam gledala za roditeljima kako odlaze u velikom gradu ... ili na zgradu psihijatrije kada sam sa žudnjom gledala ljude u daljini. Bio je mart koji je za sobom ostavljao ostrva snijega koja su se polako topila. A sada ... Sutra je vjerovatno prvi dan ljeta. Noć, čista, staklene zvijezde ... Mjesec sija nisko. Pružam ruke u noći. Pokušavam zaspati.

Svanulo je jutro. Poslije još jedne primljene injekcije u ruku, spremam se, tuširam, čekam vizitu. Pa da me odvedu "gore". Spremaju me za operaciju, ponovo injekcije protiv zgrušavanja krvi, stavljaju mi kateter i zamotavaju mi noge elastičnim zavojem. Pitam: zašto? Protiv tromboze. Nema vremena za strah. Sleđena sam.

Dvije sestre me uvode u lift, a zatim u osvjetljenu operacionu salu. Ponovo dobijam injekciju, svlače me, liježem na operacioni sto, vežu mi noge, pružam desnu ruku iz koje ću dobijati život. Tonem u san.

Osjetim masku na svom licu. Čujem neko govori: profesore engleskog jezika, Gušim se, krkljam, skidaju mi masku, između teških udisaja, govorim: "What time is it?" Neko je rekao: deset i ... Ne sjećam se. Operacija je počela u devet. Osjećam da me njih nekoliko prenose u krevet. Tonem u san.

Budim se povremeno. Lijep je i sunčan dan. Tako je počelo ljeto ove godine. Sestra mi prilazi i kaže da prošetamo do umivaonika zajedno. Uz njenu pomoć ustala sam, na svojim sam nogama. Malo me siječe u stomaku. Probada me nešto čega više nema tu. Žudno pljuskam vodu po licu, kvaskim ruke, moji prvi koraci, nesigurni koraci novorođenčeta. Vraćam se uz njenu pomoć u krevet. Ležim na leđima i gledam bocu infuzije, priključenu na moju ruku, kako sporo otiče, kap po kap, kao ljuski život. Ponovo sam zaspala. Povremeno se budim u noći. Mjenjaju se sestre, dnevna i noćna smjena. Mijenjaju se boce infuzije.

Ne smijem dodirnuti svoj stomak. Tu je rana. Obilazi me mladi, nasmiyani doktor, pun entuzijazma. Kaže, Adisa je pitala za mene. Ujutro ću sići, izaći iz intezivne.

Jutro je. Nadam se da ću uskoro sići u svoju sobu, sobu broj devetnaest. Sjećam se da me je sestra pitala u kojoj sam sobi, kako bi mi donijela potrebne stvari. Kao kroz maglu se sjećam da sam joj rekla: soba broj stotinu i devetnaest. Nije komentarisala. Ta soba u ovoj bolnici ne postoji. Konačno sam dočekala taj čas. Vraćaju me u sobu u kolicima. Uz pomoć sestara liježem u krevet. Juče mi je rekao doktor da je Adisa pitala za mene. Znam da sam se svojim javila: prošlo je. Operisana. Adisa me dočekuje sa osmijehom. Donosi mi vodu u malom galonu sa žutim poklopcem na bijele tufnice i istom takvom slamčicom. Zahvaljujem joj. To je uspomena koju sam ponijela iz bolnice. Priča mi o svojim kćerkama, o mužu koji tamo, u Americi, vozi veliki kamion. Ponekad i ona sa njim, u kabini, obilazi daleku zemlju. Vraća se za mjesec dana. Hoće li moći putovati? Ništa je više ne veže za ovu zemlju.

Za doručak: čaj, za ručak: supica u plastičnoj šolji, za večeru: jogurt. Ništa ljepše nikada nisam jela, popila. Već poslije supice ja sam ustala i otišla u trpezariju, pridržavajući kateter, čekajući svog čovjeka koji će mi doći u posjetu i donijeti "friške vode" sa našeg izvora, kako smo se uvijek šalili. Donio mi je i kafu i cigarete. Grickalice su mi u kesi, ali ih još ne smijem jesti. A nemam ni apetita. Skuhao mi je kafu. Došla je i tetka sa bananama. Pitaju me: kako sam. Samo da je sve prošlo. Kad prođe užas, čovjek može da se nada budućnosti. A čekanje da se to desi, ... čekanje je najteže. Odlaze. On će ponovo u dva sata doći.

Sutradan je Adisa puštena kući. Zagrlile smo se i oprostile. Poželjela

sam joj sreću. I ona meni.

Na njeno mjesto došla je Dina, mlada, lijepa žena, a pored njenog kreveta tiha baka, teta Mara, koja je uglavnom nijemila. Te noći Dina je tiho klanjala i molila se Bogu. Bog nas sigurno čuje, jer smo još uvijek žive. U sebi sam tiho izgovorila Očenaš. Svi se molimo istom Bogu.

Sljedećeg jutra otišle su na operaciju "gore". Odveli su ih. Ali će ih sutra vratiti. Oslobodiće ih zla, kao i mene što su oslobodili. Više nećemo biti zagledane u prošlost. Sutra ćemo svrnuti svoj pogled u budućnost. To ljude čini zdravima. Na tom putu me je zaustavilo to stalno osvrtnje u prošlost preko ramena.

Danas sam počela ponovo živjeti. Tri mjeseca nisam mogla pisati. Sada se otvaram sebi.

Kateter mi je sam spao. I to je u redu. Previše sam se kretala, vrtila. I dok su ostale žene kunjale u svojim krevetima, ja sam hodala po bolnici, po hodnicima, odlazila u trpezariju i nazad, đavo mi nije dao mira, pušila sam cigarete i pila kafu. Napisala sam poruku na telefonu da sam se svima ovdje popela na glavu i da ne dam ostalima da spavaju, te da se nadam da će me izbaciti iz bolnice. Hoću kući! Hoću kući! Hoću kući! Sestra mi je odgovorila da ne brine za mene, jer sam dobro, dok mogu da se šalim dan poslije operacije. Da, krv partizanska našeg djeda, njegova luda krv, ista krvna grupa. Jedino je teško kad liježem i ustajem, ali se ne prepuštam boli.

Te večeri sam spavala sama u sobi. Dugo u noć sam čitala knjigu. Drhtala sam oslušujući porođajne vrislove mladih žena i plač novorođene djece. Tog vikenda je rođeno pet beba. Noć je bila duga, teška, sretna, bogata.

Sljedećeg jutra su u kolicima dovezli dvije operisane žene. Osmijeh na licu i bol pri naprezanju. Ne smijemo se nakašljati da ne popucaju konci, što uzrokuje oštru bol.

Ja sam već živnula. Čekam posjetu svog čovjeka. Vidim li ja to na njegovom licu izraz tuge, brige? Pa ipak, šali se. Kuha mi kafu. Pričam mu o noći u kojoj su se rađale bebe, uz visak, drugačije ne može biti. Tako se rađamo, umiremo tako, umiremo stišano, teško ... Četrdeset dana poslije porođaja, četrdeset dana poslije smrti. Mislim da će i meni trebati četrdeset dana da se oporavim.

Pitam za Badija, našeg cuku. Da li ga je nahranio? Ima li vode, dani su vreli? Je li veseo? Nedostaje li mu naša igra?

Pozdravio te, - smije se čovjek moj.

Moja besplodna utroba nije donijela dijete na svijet. Sada se opraštam od svoje ženstvenosti. Najvažnije je preživjeti pedesete godine, preživjeti klimaks.

Pričam mu o ženama, o doktorima, o sestrama koje su budne u noćnoj smjeni, koje dežuraju pored nas. Kakav je njihov posao? Neprestana bitka sa bolešću. Neprestana briga za druge. Nikada ne bih mogla raditi taj posao koji je životna odgovornost. Ja, koja sam brinula o svojoj nepokretnoj majci do kraja. Sa sjetom se prisjećam tih dana. Bile smo same ona i ja.

Moj čovjek odlazi. Sutra će opet doći.

Pokušavam čitati knjigu, teorija drame. O drami, o filmu. Samo život drame

piše.

Došao je vikend. Neće me pustiti iz bolnice. Čekam ponedjeljak.

Sutra ću kući.

Svanulo je i to jutro. Čekam da mi daju otpusnicu iz bolnice. Objašnjavaju mi kako da se dalje liječim. Ne moram platiti za ležanje u bolnici. Moja dijagnoza, F23, me je oslobodila plaćanja participacije. Je li to sreća?

Opraštam se od žena. Bolest nas je zbližila. Vidjećemo se nekad u gradu da pijemo kafu. Dina će vjerovatno biti puštena iz bolnice prekosutra, na Bajram. Radujemo se kao čovjek koji je ponovo stao na svoje noge.

Vidimo se.

Čuvaj se.

I ti.

Moj čovjek je došao po mene žutom, malom "korzicom". Teško ulazim u kola, još teže zatvaram vrata.

Hajde, nano.

Baš sam prava baka.

Biće bolje.

Nadajmo se da će sve brzo proći.

Dolazim kući. Niko nije pitao za mene. Da li sam ja ikada pitala za druge? Išla u posjete? Na sahrane? Niko ni ne zna da sam operisana. Otuđenje. Tako je bolje. Izbjegla bih sva radoznala pitanja. Kuham sebi kafu, uključujem TV. Šta se sve dešavalo dok sam bila u bolnici? Slušam, ali ne čujem vijesti. Još su mi slike iz bolnice žive. Uporno ponavljam priče o ženama na ginekologiji. Čovjek je dovoljno jak da preživi sve. I da se raduje. Sjetih se trudnice iz sobe broj dvadeset koja je tu ležala tri dana. Doktori su joj mjerili povišen pritisak i odlučili da je porode carskim rezom. Bila je uplašena. Kod kuće su je čekale dvije kćerkice. Sutra će je poroditi.

Osjetih da se ponavljam. Začutah.

Prekosutra je Bajram. Moj čovjek pravi baklavu. Poželjela sam bamiju. Izdržaću ovih četrdeset dana koje sam sama sebi propisala za oporavak, pa ću onda čistiti kuću i dvorište. Za sada mogu skuhati ručak, oprati suđe. I mogu pisati. Sad mogu mirno pisati, poslije gotovo tri mjeseca nemira. Sada sam našla spokoj. Do sljedećih nemira. Takva nam je bila prošlost. Takva nam je sadašnjost. Takva će biti budućnost. Ne smijemo o njoj razmišljati. Samo zaboravljati. Živjeti danas i samo za ovo danas. Jer mi je danas bolje nego juče. Nadam se da će sutra biti bolje nego danas. Dan za danom. Novorođena djeca rastu, stasavaju. A mi ne smijemo razmišljati o budućnosti.

Preživjela sam.

Probudila se.

I to je najvažnije.

Još malo pa će proći četrdeset dana.

Budimo se svakog novog dana.

I to je razlog za sreću.

TAMARA ČAPELJ

JARAC PREDVODNIK I PRVA KOZA U STADU

Jednog ljetnog popodneva, stado koza mirno je paslo na stjenovitom, nepristupačnom dijelu planine do kojeg se teško dolazi. Zaštićene strminom od vukova i ostalih zvijeri koje bi njima rado omastile brk, koze su uživale u najsočnijem rijetkom bilju koje ne raste na nižim dijelovima. Iznenada se jarac predvodnik zatetura i strovali do prvog kamena. Mladi kozar iskoči iz hladovine, odakle je svakog dana pazio na stado, priđe bolešnom jarcu i stade prčkati po svojoj torbici. Nedugo potom dođe do stada, okači zvonce o vrat najsnažnijem mladom jarcu i vrati se na isto mjesto u hladovini.

- Živio naš novi predvodnik! – zaori se klicanje iz tridesetak kozjih grla.
 - Živio i snažan nam bio! – uskliknuše i jarci iz stada u znak poštovanja.
 - Hvala. Hvala. – novi predvodnik se ponosno isprsi i stade na najvišu stijenu kako bi nadgledao stado, što je bila njegova predvodnička dužnost.
 – Molim vas, nastavite pasti. Pazit ću na vas.

Stado ga isprati meketom i sve se glave pognuše ka zemlji u potrazi za najsočnijim travkama.

- Ljubavi, čestitam ti! – njegova žena, nošena valom euforije, pope se do mjesta na kojem je novi predvodnik pasao. Sijala je od sreće.
 - Jesi li ponosna na mene? – muž je usplahireno cupkao u mjestu.
 - Preponosna, predvodniče moj! – žena zasuzi od sreće.

Navečer su koze ležale u štali i tonule u san. Razdragani bračni par sačeka da svi zaspu, pa nastavi razgovor o novom položaju u stadu.

- Znaš, sad moram ići prvi i tražiti najbolje bilje. Želim da si mi blizu. Stado treba vidjeti da je naš brak stabilan. Tako će me više cijeniti. – predvodnik se ozbiljno uhvatio u koštac s imidžom.

- Ma, bit ću uvijek tri koraka iza tebe.
 - Ti si sada prva koza u stadu, nemoj se previše družiti s onim meketušama. – nastavi muž s instrukcijama.
 - Ne brini, neću. Moram li biti ljubazna sa svima?
 - Moraš, sa svima podjednako, ali na distanci.
 - Dobro, na distanci. Što misliš, trebam li promijeniti izgled? – zabrinu se žena.

- Naravno. Razgledaj okolo pa mi reci što ti se najviše dopada i smislit ćemo nešto. Molim te da ujutru ustanemo prije svih i da mi središ bradu.
 - Hoću, dušo, vrlo rado. Iščetkat ću ti bradu i usjajiti rogove. Ima da ti blištaju na suncu.

Tako i bi. Ujutru njih dvoje ustadoše prvi. Koza iščetka mužu bradu i usjaji rogove te se i sama sredi kako je najbolje umjela, odlučna da dostojno nosi titulu prve koze u stadu. Na putu do pašnjaka, pozdravljala je sve redom i ljubazno se osmjehivala.

Dan je odmicao i stado paslo uobičajenim ritmom, ali su svi primijetili neobičnu njegovanost novog predvodnika. Njegova supruga je naizgled mirno brstila grm borovnice, a zapravo budno pratila sve uokolo. U jednom trenutku dolinom ispod njih prodoše dvije srne i jelen. Koza zastade opčinjena njihovim izgledom. Upijala je prefinjeno držanje i hod srna. Znala je što joj je činiti. Od tog trenutka koza je posebno pazila na to kako savija vrat dok pase. Vježbala je koketno podizanje glave i lagano spuštanje brade uz istovremeno držanje pogleda na sugovorniku. Krišom je pokušavala oponašati hod srna, ali i njihovo držanje: stajati mirno ukočenih ramena i visoko podignute glave.

Iste noći mužu povjeri svoje oduševljenje srnama i jelenom. Objasni mu kako će se držati, pokaza poze i hod, te ga nagovori da sve to vježbaju do duboko u noć. Ujutru mu raščeslja dlake na prsima i zagladi svoju bradu toliko da se činilo kao da je nema. Bračni par krenu u novi dan potpuno promijenjenog izgleda i ponašanja.

Na putu do pašnjaka jarac predvodnik hodao je visoko podignute glave i ukočenih ramena, što je posebno dojmilo koze. Fino počesljana brada i raskuštrane dlake na prsima s rogovima koji su se presijavali na suncu upotpunjavale su sliku njegove tjelesne snage i superiornosti. Koračajući tik do njega, supruga je koketno spuštala bradu i odozdo gledala ostale koze, svaku pozdravljajući biranim riječima. Hodala je meko svijajući koljena i ukočenih ramena. Na tren bi zastala i podigla glavu visoko, a zatim opet nastavila krušeno koračati. Efekt je bio senzacionalan. Sve koze smatrale su je oličenjem dame, a neke su se čak zaklinjale da je takva bila oduvijek, samo što ranije nisu obraćale pažnju na nju.

Elegantno držanje i kulturno izražavanje predvodnika i njegove žene učinili su ih najpopularnijim parom u stadu ikada, toliko da su ih svi počeli oponašati. No, kako nisu znali tko je bio uzor za ovu transformaciju, ostali nikako nisu postizali željeni efekt. Čak i tako, stado se osjećalo boljim i uzvišenijim no prije.

Jednog jutra predvodnik odluči povesti stado do slasnih šumskih bobica jer su dobre za ten. Cijelo prijepodne stado je uživalo u voću kad iz šume iskoči vuk. Koze zameketaše i elegantno potrčашe preko poljane bježeći od vuka. Zalud, vuk im se opasno približavao. I dok su se koze mučile s blagim savijanjem koljena, netko iz mase viknu:

- Pogledajte prvu kozu i predvodnika kako po starinski grabe naprijed! Svi pogledaše niz poljanu. Daleko ispred njih, prva koza trčala je najnedamskije što je mogla. Poput bjelosvjetskih koza, grabila je naprijed dugim koracima, gotovo skokovima, spuštenih ramena i glave, dok joj se brada vijorila na vjetru. Predvodnik je trčao dva-tri koraka ispred nje ne osvrćući se. Ostatak stada brzo se okani elegancije i nastavi trčati onako kako su to koze oduvijek činile. I tako pobjegoše vuku. Od tog dana stado je opet bilo ono staro. Više se nije čuo nijedan meket o eleganciji.

Basnovičasti poučak:

Nema razloga da ne prihvatite bilo koju funkciju, ako vam je ponude. Naravno da ste rođeni za nju. Sve što trebate je poraditi na izgledu, držati se važno i ne remetiti ustaljeni mir. To je vidljivo i efektno. Suštinu ostavite nekom drugom da se pati. Ne udubljujte se u vaše dužnosti, nema potrebe opterećivati se problemima. Jedino o čemu trebate brinuti su vaša prava i vaš džep, jer masu uvijek možete kupiti bombastičnim izjavama. Mirno gledajte „svoje posle“ čak i u vrijeme pandemije, rata ili kakve druge ne- daće. Tako rade stabilne, pametne, zapravo genijalne vođe. Meeee.

AMIRA NIMER

MINKA-UŠI I LISICA

Draga prijateljice! Kao što sam ti obećala, javljam ti se u nadi, da će te ovo moje pismo naći u najboljem zdravlju i zadovoljstvu. Po obećanju, napisati ću ti veoma rado najnovije događaje iz života sa mojom dragom mačkom Minkom-Uši. Pa slušaj.

Jednoga blagoga jutra sjedimo moj muž i ja i doručujemo. Proljeće je se odavno najavilo, te sunce svijetli raskošnim sjajem. Dobro raspoloženi otvorismo širom vrata naše terase, da bolje čujemo ptičje razdragane cvr-kute. No, cijela ova ljepota, koju proljeće nosi sa sobom, nije nam puno od koristi, jer i pored svega toga moramo da napustimo ovu seosku idilu i požurimo se u grad na posao. Pošto moj muž i ja sve dijelimo a i inače smo jedno prema drugome pažljivi, tako dijelimo i jutarnje obaveze: on se uputi u kupatilo da se tušira a ja, pošto već obavim svoje higijenske obaveze, požurim se u spavaću sobu da napravim krevete. Dakako da u našoj zajednici i mačka Minka-Uši ima svoje dužnosti. A, koje su to, vjerujem da si ih lako pogodila. Da, njena obaveza se sastoji iz toga, da se na vrijeme spusti na kauč, koji se nalazi direktno pokraj vrata, i koja su uvijek, kada je lijepo vrijeme, širom otvorena. Slijedeća obaveza joj je, da udobno drijema i da glumi, kao da se nalazi u najdubljim snovima. Ali, nama je sasvim jasno da ona uvijek dobro zna, šta mi, ti njeni ljudi, kojima ona dozvoljava da živimo skupa sa njom, upravo činimo. Jer, već godinama svako jutro igramo istu igru; ona leži na kauču i kao spava u najdubljem snu, dok se moj muž i ja spremamo za posao. Za čitavo to vrijeme ne udostoji nas niti jednim pogledom, niti reaguje na bilo koje naše dozivanje. Ali u onom trenutku kada smo na putu da napustimo kuću, tada ona naglo skoči sa kauča i postavi nam se direktno na sred puta. Tada počne iznenadno da se mazi: dok se mota okolo naših nogu mijauče tako glasno i srčano, da je ova mačka prosto za ne prepoznati. Tim ponašanjem hoće da nam signalizira da nas obožava i voli. A, ni ne sluti da mi dobro znamo, da ovakvo njeno ponašanje u stvari govori, da obavezno hoće da joj damo njene, iznad svega voljene keksiće za mačke, koje ona uvijek, ali baš uvijek može jesti, bez obzira bila gladna ili sita. To je ta njena ceremonija, kako za pozdrav, kada dolazimo kući, tako i za oproštaj, kada napuštamo kuću. Nikada Minka ovu ceremoniju nebi propustila, nikada. Tako je naravno i danas veoma dobro znala, koliko vremena joj je još preostalo da dobije te njene čarobne keksiće, i samo iz tog razloga drijemala je potpuno bezbrižno.

Upravo se požurih u spavaću sobu da obavim te uobičajene obaveze: zatvorih prozor, protresoh jorgane i jastuke i složih ih. U mislima se već nalazim na poslu i razmišljam o nastupajućem danu, kada me iznenada trgnu strašan vrisak u javnost. Odmah prepoznah da je to Minkin vrisak, te posrnuh u dnevnu sobu. Te iste sekunde bila sam ubjeđena da će me udariti šlag, jer iznenada se našoh oči u oči sa jednom mladom lisicom. Ta životinja stajaše u sred naše dnevne sobe kao hipnotizirana, zureći u

pravcu kauča. Tek sada ugledah na sred kauča našu Minka-Uši kako uspravno stoji, sva nakostriješena i nadunuta. Kriči ona, sada meni nepoznatim glasom, a istovremeno šiba repom po jastučićima na kauču, tako jako, da se jasno čuje, kao da udara bičem. Njeno naježeno grmoliko krzno je znak, da se ugroženo osjeća. Uz pratnju ovih strašnih glasnih jekova, deranja i siktanja, slijedi ton dreke, koji podsjeća na lajanje psa. Istovremeno ljutito i bijesno frkti glasno riiiiiaaaauuuu! I pored te ekstremne ljutine, vidi se da ju je mnogo strah. Očevidno je da u samo jednom jedinom trenu mora da odluči, da li da se uputi u borbu protiv lisice ili da se pokunji i pobjegne. Međutim, da bježi ne može, jer su vrata na terasi, kako sam upravo ustanovila, iz bilo kojeg razloga, zatvorena. I baš iz tog razloga ne može čak ni lisica, sve i kada bi i htjela, pobjeći van. Čak je i ona puna straha i prisilno zatvorena u dnevnoj sobi. Da bih ovo zlo još i ja potpuno usavršila, te stojim zaprepaštena na sred sobnog praga. U jednom jedinom trenu moram da shvatim šta se ovdje događa i da odlučim šta da radim. Pošto su vrata na terasi zatvorena a ja ih nekako otvoriti moram, prisiljena sam da prođem direktno pokraj lisice, što naravno ni za sto godina ne dolazi u obzir. No, nekako moram da otvorim vrata. Moj muž se još uvijek nalazi u kupatilu ispod tuša i ne čuje, niti sluti, šta se u našoj kući upravo događa. Ali, ja nemam vremena o tome puno da razmišljam, jer moram što brže da djelujem. I šta sam napravila? Prosto je za ne vjerovati, ali meni ne pade ništa bolje na pamet, nego da brzo zalupim vrata od dnevne sobe i da vrišteći potrčim u hodnik k izlaznim vratima! Hitro otključah vrata i kao bez glave istrčah iz kuće. Iz daljine uspjeh još da čujem mužev glas i pitanje, šta se to dešava. Uz munjeviti trk uspjeh samo da doviknem: lisica, lisica!

Bez svijesti trčim iza kuće, grabim metlu na dugačkom štapu, koja je slučajno bila naslonjena na zidu, te trčim na terasu. Sa tim metlinim štapom namjeravam s vana da gurnem vrata i tako ih otvorim. No, prvo kroz staklo ugledah moju najdražu Minka-Uši, kako još uvijek, kao od tarantule ubodena, izvan sebe dreči. Neko joj pod hitno mora pomoći, to mi je potpuno jasno, ali tko? Ja joj sasvim sigurno nisam od velike pomoći, ili bolje rečeno od nikakve, zato što se i sama bojim. Sa ovom mojom drekom i dernjavom nadmašila sam Minku i te kako! Ipak se prisilih da se smirim, te udahnuh duboko zrak. Kada se sabrah i sa ovoga malo većeg i sigurnijeg odstojanja, pokušah ponovo da rezonujem i ocijenim situaciju. Kao prvo moram pod hitno da vidim gdje se lisica momentalno nalazi. Ali to što ugledah, zaledi mi krv u venama. Naime vidjeh, nikoga drugoga, nego moga muža, kako u sred sobe stoji, nigdje drugo nego direktno pred lisicom! Prepoznah, da u jednoj ruci drži mašice za vatru i istovremeno gestakulira objema rukama. Zamisli to, draga moja prijateljice: na sred sobe stoji moj muž – ponosni čovjek ovoga doma -, potpuno gol, gol onako kako ga je dragi bog stvorio! Lamata on objema rukama i sa tim mašicama, dreči iz sveg glasa i zaista je uvjeren da će Minkino i moje deranje da nadjača. Tek onda raspoznah da je još uvijek potpuno moka, kada shvatih da mi dovikuje: „Skloni se na stranu! Skloni se na stranu da lisica može da izađe van!“ Sa njegovog tijela kapaju kapi vode, pomiješani sa sapunicom, na naš lijepi tepih, i za vrijeme dok on objema rukama mlatara i lamata, ljulja se onaj njegov -Komad, pri

svakom pokretu, tamo, amo. Kada sam napokon uspjela da shvatim šta mi on to doziva, potrčah nazad istim putem kojim sam i dotrčala. Usput bacih metlu ne gledajući niti gdje i upravo htjedoh da utrčim u kuću, kada, kao iz vedra neba, pred mene se stvori ta ista lisica iz naše dnevne sobe. Uplašeno i sa užasom zuri u mene! Odmah mi je bilo jasno šta je se desilo: najvjerojatnije je moj muž uspio da otvori vrata terase; lisica je uspjela da izađe van i upravo je, kao bez glave trčala iza kuće, dok sam ja istovremeno sa druge strane, bez da sam išta sumnjala, trčala njoj u susret. Iz tog razloga smo se dakle, morale susreti, pred samim ulaznim vratima. Sada buljimo jedno u drugo, zapanjene, zadahnute, zapuhane, zaprepaštene, prestrašene i užasute: lisica i ja... oči u oči. Samo sa jednom razlikom, a to je, da sam sada potpuno nezaštićena, jer sam bacila onu metlu. Doduše, samo za jedan jedini treptaj, okrenu se lisica i jednim skokom nestade iza kuće. Ja iskoristih povoljan trenutak te jurnuh u kuću. Brzo zalupih vrata i zaključah ih, za svaki slučaj radije dva puta. Tek se onda usudih da uđem u dnevnu sobu, mučena najgorim strahom i strepnjom. Zatekoh moga muža, koji još uvijek u ruci drži mašice, u sred sobe. Čujem ga kako mirnim glasom govori mački, koja je istina, prestala da kreči, ali je još uvijek nadunuta i širom raširenih očiju, stajala na kauču. Vidi se da je još uvijek spremna za borbu. Samo jednim pogledom uvjerih se da nigdje nema krvi, niti bilo kakvih borbenih tragova i stoga ustanovih da je mačka, na sreću, neozlijeđena. Moj muž se prvi sabra. Objektivno ustanovi da je lisica pobjegla, te istoga trena nestade ponovo u kupatilo da se nastavi tuširati. Svjesna moje krivice, približavam se dragoj Minkici, uzeh je pažljivo u naručje i zagrlih je čvrsto. Mačka drhti cijelim tijelom dok joj šapućem: „Dobro je, mila moja. Sada je sve dobro. Molim te, oprost mi. Oprost mi da sam te ostavila samu sa lisicom, ali morala sam to učiniti, jer samo s polja sam ti mogla pomoći. Molim te, oprost mi. O, moj bože, šta nam je se to desilo! Ne mogu da vjerujem šta smo upravo doživjeli!“. Minka ne reče ni slova, samo me prijekorno gleda.

Međutim ni ja nemam baš previše vremena da bih mogla dugo da molim mačku za oproštaj, jer se moram požuriti da na vrijeme stignem na posao. No, prije toga nagradih je njenim omiljenim mačjim keksićima, te napunih tanjurić do vrha pun. Uprkos ovome strašnom doživljaju sa lisicom, pohita Minka odmah do keksića i poče ih žurno, ali još uvijek ogorčeno gundajući i režeći, bez da ih sitni, gutati.

Dva dana poslije, kada sam upravo stojala pred kućom da iz poštanskog sandučića izvadim poštu, sretah komšinicu koja stanuje odmah do nas. Ona me radoznavo pozdravi i uzviknu: „Šta ono bi kod vas prekjuče na ranj zori? Ti si vrišteći trčala okolo kuće i mi pomislimo da te muž sigurno tuče.“ Njeno pitanje me tako zaprepasti i zgrozi da mi se nenamjerno otrgnu: „Molim? Hoćeš da mi kažeš, da ste vi vidjeli i čuli da sam ja okolo kuće trčala? Hoćeš da mi kažeš, da ste vi vidjeli da nešto kod nas nije u redu i da niko od vas nije došao da upita šta se to dešava, a kamo li da nam ponudi pomoć? To sada stvarno ne misliš ozbiljno, ili?“ upitah srdito. Istog trena smrknu se njeno lice i ona odgovori otresito i glasno: „Pa, mislili smo da nije ništa strašno!“ Samo na trenutak pomislih da li uopće da joj ispričam

moju priču sa Minkom i lisicom, ali ja joj je ipak ispričah. Na kraju je upozorih da ne ostavlja otvorena vrata od terase kada se ne nalazi u prostoriji, jer sami bog zna koliko još lisica kruži ovdje u našoj okolini. Ipak me od tog dana ta komšinica više ne pozdravlja. I ja se pitam, da li je možda bilo bolje da sam prešutjela ta moja srdita pitanja i priču sa lijom? Mislim da ova komšinica nije zaslužila da je još i upozoravam. No, sada je kasno za moje kajanje, zar ne? Ili, šta ti misliš, draga moja prijateljice?

I tako, za ovaj put završavam ovo moje pismo i šaljem ti srdačne pozdrave od mene i naravno od moje izmučene Minke-Uši.

BORIVOJE SIMIĆ**TAJNA PANTALONA SA
ŠIROKIM NOGAVICAMA**

Moj otac, lugar, nije bio naročito društven čovjek. Kao uostalom što nisam ni ja. Ipak, znao bi da svrati na jedno piće u kafanu nakon dugog hodanja po šumskim vrletima, nadgledavanja pošumljavanja koje su izvodili sezonski radnici ili mjerenja „klupom¹“ trupaca koji su tovareni na kamione da bi bili otpremljeni kupcima.

Ponekad je svraćao u kafanu da bi usput obavio neki posao s ljudima za koje je znao da će ih tu naći, ali čini mi se više da još malo odgodi povratak kući.

Kućna atmosfera mu nije odgovarala. Uvijek je tražio način da ne bude u njoj. Redovno bi nakon dolaska sa posla i odbacivanja službenog šumarskog odijela odlazio u svoju stolarsku radionicu u obližnjoj šupi nakrcanoj alatom i razbacanim komadima drveta i svojim spretnim i preciznim rukama djeljao i stvarao – kosišta, vilišta, sjekirišta, motičišta, ali i malo složenije stvari kao što su tronošci, stolice ili stolovi.

Kafana u našoj varošici bila je onakva kakvih je bilo sijaset širom tadašnje države. Uglavljena u ćošak Društvenog doma imala je desetak stolova pokrivenih bijelim stolnjacima prošaranim raznobojnim kvadratnim motivima čiji su nogari stajali na sivom, sjajnom i na mjestima izanđalom linolemu koji su takvim činile bezbrojne cipele koje su s njim imale dodir. U uglu je bio oko tri metra dugačak šank okovan lamperijom pocrnjelom od duhanskog dima sa stalažama na kojima su bez nekog posebnog reda stajale boce pića i ugostiteljski inventar.

Kafana je za ljude u varoši bila više od mjesta za opuštanje ili ublažavanje tuge kakva nerijetko snađe svakog čovjeka, ona je bila mjesto društvenog života.

U njoj se moglo čuti šta se novo zbiva u mikrokosmosu sela, ali i šta se događa na širem planu - komentarisala svjetska zbivanja i vodile s tim u vezi žustre rasprave, ali i zbijale šale sa seoskim „lerom“ Marjanom i razmjenjivale zajedljive čarke među stalnim gostima.

Iz takve atmosfere jedne večeri došao je otac kući smrtno ozbiljan i nestrpljiv da saopšti vrlo važne vijesti ne čekajući da obavi svoj redovni ritual pranja umornih nogu, presvlačenja i malog odmora na kauču prije nego što majka servira večeru.

- Jozu, Miju, Antu i još neke ljude iz susjednih sela milicija je juče pohapsila. Sumnjiče ih da su bili jataci i pomagali skrivanje grupe iz inostranstva koja je došla da digne ustanak, govorio je otac šapatom stalno se osvrćući naokolo da bude siguran da nema nikoga u blizini osim ukućana, koji bi mogao čuti ono što je pričao, prenoseći informacije koje je donio iz kafe.

---

1 Šumarski alat za mjerenje debljine i dužine trupaca.

- Gdje su uhapšeni. Zašto su uhapšeni? Šta su oni koje su oni skrivali namjeravali uraditi?, imala je majka pitanja, ali otac nije znao puno detalja za saopštiti.

- Dvojica su se skrivala tu na kilometar od kuće, u štali blizu Katine njive, bilo je još jedino što je otac znao reći.

Ja, koji sam bio bojažljivo dijete i koji sam se kao 10-godišnjak življe zanimao za svijet odraslih nego svojih vršnjaka, upijao sam svaku očevu riječ shvatajući da se nešto krupno dešava.

Ovo je za mene bilo uznemirujuće, posebno stoga što je prvi put u mojem bezbrižnom djetinjstvu događa neki ustanak i da neki ljudi iz našeg sela u tome učestvuju. Iako kao dječak, naravno, nisam znao šta je razlog nemiru koji je iznenada ušao u naš kraj.

Ipak, događaj koji se urezao u moje sjećanje donijet će ubrzo nova saznanja.

Majka je nekoliko dana nakon toga otišla do kuće moje učiteljice Jele koja se nalazila na obali rječice usred sela, kako bi podigla pantalone koje je bila dala na šivenje Jelinom mužu šnajderu Jozi.

Kuća, do koje je vodio mali betonski most, bila je bosanska, kao snijeg bijela, sa drvenim

četverodijelnim prozorima i bujnim cvijećem koje ih je zakrivalo. Nije se u tome izdvajala od ostalih jer su gotovo sve kuće u selu bile takve, domaćini su jako vodili računa o urednosti i čistoći.

Jozo je bio tih čovjek, uronjen u svoj krojački posao, jako se trudeći da udovolji svim mušterijama, a bilo ih je puno koji su tražili njegove usluge.

I on, kao i njegova Jela, bucmasta i blaga žena koja je uvijek nosila crnu odjeću kao da stalno za nekim žali, odavali su utisak mirnih i o svom poslu zabavljenih ljudi. Toliko da ih se zaista teško moglo povezati sa nekom opasnom rabotom. Jela je svojim blagim i strpljivim odnosom, kakav je njegovala u radu s nama učenicima u školi, bila omiljena učiteljica.

- Uspio ih je sašiti prije nego što je..., kazala je kroz plač Jela, dajući majci u novinski papir umotane crne dječije pantalone.

- Ma odgovaraće, kako neće, kazala je majka, saosjećajno dajući do znanja da su pantalone nevažne u odnosu na nevolju koja je Jelu zadesila.

- Biće sve u redu, nemoj se sikirati, vratiće se on brzo, umirivala je susjedu moja majka.

Majka je bila brižna žena i uvijek je nastojala da ima dobre odnose sa susjedima. Bilo je nekoliko njih sa kojima je održavala prisne veze, a u taj krug spadali su Jozo i Jela. Inače, život u selu bio je sa dosta sklada i naša porodica, koja je ovdje doselila vođena očevim šumarskim poslom, uklopila se u dobrosusjedstvo koje je iskrilo iz svake životne situacije.

Majčina vijest da su Jozu odveli vratila mi je u sjećanje očeve riječi u vezi sa ustankom i povezao sam da je šnajder Jozo bio među onim ljudima koje je otac pominjao one večeri.

Poput majke koja je zasula oca pitanjima i mene su zaokupljale misli o tome zašto su Jozu odveli. Na njih dakako nisam imao odgovora, a nisam ga ni od koga ni mogao dobiti, jer se u kući o ovoj temi nije više pričalo. Ili, barem ne u mom prisustvu.

Ipak, ono što sam osjećao bila je saosjećajnost sa Jozom, čija situaciju nisam sasvim razumijevao.

Šutljivost koju je pokazivao taj srednjovječni čovjek guste tamne kose i okruglog lica uvijek ozbiljnog izraza, budila je moju dječiju znatiželju.

Djelovao je zagonetno dok je uzimao mjeru za pantalone koje mi je krojio. Bilo je teško doći do onoga što misli, šta čini njegov svijet.

Osjećao sam neku prisnost s njim dok je šapatom koji se jedva čuo izgovarao u sebi brojke nakon što je krojačkim metrom mjerio dimenzije struka i nogu i upisivao ih u svesku i dok bi potom kredom povlačio crte po štofu po kojima će kasnije singericom šiti šavove.

Singer mašina, koja se nalazila u uglu sobe pored velikog kreveta na kojem je bilo dosta šnitova, krojeva, makaza i igala, posebno je zaokupljala moju pažnju. Crna, sa elegantnim izvijenim truplom, koje je podsjećalo na kip neke životinje, izgledala je moćno.

Bilo mi je zadovoljstvo gledati kako fokusirani Jozo na njoj radi, najprije provjeravajući konac i iglu a potom postavljajući materijal i pokrećući nogama tešku pedalu.

Dok su Jozine ruke lagano pomjerale platno na kojem su ostajali tragovi ušivenog konca, uživao sam u tik-tak zvuku mašine nalik kloparanju voza. Nije mi smetao ni miris mašinskog ulja koji je ispuštala, a koji se blago osjećao u zraku.

Dugo sam nosio crne pantalone širokih nogavica koje je Jozo sašio. Široke u svom donjem dijelu, nisu ličile ni na jedne koje sam do tada imao. Vjerovao sam da se tu negdje u tim širokim nogavicama krije i neki djelić tajne koju je Jozo, odveden u nepoznato, sa sobom odnio.

Pantalone su me još neko vrijeme podsjećale na šutljivog i tajnovitog susjeda sve dok vremenom neke druge stvari, a prije svega knjige koje sam u to vrijeme počeo strastveno čitati, gutajući sve što mi je došlo u ruke, nisu počele zanimati.

Godine su prošle kad se šnajder Jozo ponovo vratio u moj život.

Jednog dana majka je vraćajući se iz sela, kamo je često znala otići da progledniše sa susjedama, donijela vijest: Izašao Jozo iz zatvora!

Proći će možda i mjesec dana nakon toga kada sam Jozu, postaralog i skrušenog, ali jednako mističnog i nedokučivog kao i prije robije vidio u mjesnoj prodavnici mješovite robe. Kupovao je šećer koji se tada u trgovinama držao u staklenim teglama i kupcima prodavao u rinfuzi, sipan u papirne vrećice. Prodavac Stjepo, koji je uvijek žustro posluživao kupce, vodeći s njima neki usputni dijalog, nije ništa zborio dok je za Jozu u vrećicu dosipao šećer, kako bi izvagao tačnu mjeru. Jozo, koji je očito osjećao nelagodu zbog napadne tišine tog trenutka, strpljivo je čekao da dobije svoje pakovanje. I kada ga je dobio tiho, nečujnim korakom je izašao.

Sjećam se da mi je tih dana moja majka, iz komšijske solidarnosti i kako bi pomogla Jozi da se uključi u novi život, kazala kako bi mu trebalo odnijeti moje preširoke i nikad nošene samtane pantalone da ih prepravi.

- Trebat će ti sada kada kreneš na fakultet. Jozo ima zlatne ruke, napraviti će da ti odgovaraju, govorila je majka.

Ovoga puta nisam išao u Jozinu kuću na uzimanje mjere, jer je to ura-

dila majka, ali sam nakon nekoliko dana ponovo imao na sebi pantalone koje su podsjećale na čovjeka čija me sudbina pratila još iz djetinjstva. Ista tajnovitost koju sam osjećao u vezi s njim dok sam bio mali slijedila me i nakon što se Jozo, odležavši nekoliko godina u zatvoru, ponovo pojavio u našem selu. O njegovoj robiji i onome što joj je prethodilo nije se govorilo ni tada, mada se društvena klima promijenila.

Kao što nemam ni sada, ni tih kasnih 80-ih godina nisam imao negativan stav prema čovjeku koji je, sada to znam, stameno podnosio svoj udes iako iskreno govoreći ni danas ne znam kakvu je zaista ulogu imao u onome što se tih 70-ih godina događalo.

Borivoje SIMIĆ rođen je 1963. godine u Dubošćici kod Vareša, djetinjstvo je proveo u Vijaci, gdje je završio i osnovnu školu. Opštu gimnaziju pohađao je u Olovu. Godine 1987. diplomirao je na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu - Odsjek Žurnalistika. Novinarsku karijeru započeo je sredinom 80-ih godina prošlog vijeka u „Našim danima“, „Večernjim novinama“ i „Oslobođenju u Sarajevu“, gdje je radio od 1987. do 2007. godine. Između ostalog, u „Oslobođenju2 je bio novinar-reporter, redaktor, noćni urednik, šef DESK-a, kolumnista-komentator, urednik ekonomske rubrike. Proglašen je novinarom godine 2006. godine.

Tri godine je proveo u „Nezavisnim novinama“, dopisništvo u Sarajevu, kao novinar – izvještač o ekonomskim temama, da bi u junu 2011. pokrenuo poslovni portal Indikator.ba, čiji je i danas vlasnik i urednik.

МИРОСЛАВА МИЉКОВИЋ

МИЉАНА

Миљану сам први пут срео давне 1980. године у задимљеној студентској соби мог друга Марка. Син јединац богатих родитеља из оближњег села, могао је да дозволи себи луксуз да доброано продужи студије на књижевности. Старији од нас четири – пет година, Марко је окупљао код себе сву студентарију, попут пчелиње матице, а највише бруцоше којима је требало помоћи док се не снађу. Окапавали смо код њега, сваког боговетног дана. Он као апсолвент, више није имао обавезу да формално буде на факултету, па би од раног преподнева сачекивао нас побегле са предавања, вежби или из досадне читаонице. Код њега смо добијали све, од кафе која се подразумевала, специјалитета његове мајке у виду пита и штрудли, до добронамерних савета сваке врсте. Пред испит смо ишли на задње консултације код Марка. Знао је све професорске „цаке“, за кога треба обући одело, за кога је уз одело неопходна и кравата, ко воли кад младе колегинице обуку минић, а за чији испит то никако није долазило у обзир. Пред први састанак с новом девојком, ми сви опет код Марка. Знао је многе девојке и познавао их је „у душу“. Готово сваком од нас је дао прави савет како прићи некој другој девојци. Његов савет би готово увек „упалио“. Одакле Марку такво познавање женског света, никако нисмо могли да докучимо, јер он сам тада није имао девојку. У шали је говорио да он, као што врло студиозно, полако изучава књижевност, исто тако озбиљно проучава и женски свет, и да ће кад дође време, са девојком коју буде одабрао прво отићи у село до својих родитеља, па тек онда с њом прошетати корзоом.

Тај први сусрет са Миљаном ћу упамтити јер тада нисам од галаме чуо ни њено име, а од дима нисам могао да запазим ни боју њене косе. Да ме је неко питао које су јој боје очи, не бих могао да му кажем ни то. Кад је ушла у собу, и ошинула нас све погледом, нисам видео никакву боју, видео сам само бљесак! Промрмљала је своје име, насмешила се лагано Марку и села на слободно место до њега. Претурала је по торби док напokon није извукла позајмљеног Достојевског и кутију цигарета. Нехајно, не погледавши ме, захвалила се климањем главе кад сам је услужио упаљачем. Пушила је ћутке, не гледајући ни у кога, као да су јој колутови дима околу били занимљивији од свих нас. Сви су причали углас. Неколико девојака се кикотало у углу. Имао сам жељу да је натерам да подигне поглед и таман се сетио доброг вица кад се зачуло куцање на вратима. У собу је ушао чика Бора, Марков отац. Његова крупна фигура се једва разазнавала од дима.

Нисам могао да се не сетим сличне ситуације, када је пре три године мој отац, изненада дошавши да обиђе сина бруцоша, затекао

невелико друштво и неколико опушака у пепељари. Позвао ме је на страну и рекао да иде да направи колима један круг по насељу, док ја не избацам друштво и проветрим собу. Покушао сам да га умилостивим говорећи да су то пристojни млади људи, да се знамо још од средње школе, али као кад се махне бику црвеном марамом, па он полуди, тако је полетела рука свеже пензионисаног официра и једва се зауставила тик уз моје лице.

– Зажалићеш ако не послушаш – процедио је кроз стиснуте зубе и залупио врата...

После пола сата, као да се ништа није догодило, похвалио је уредност моје собе, питао за датум првог испита, и оставио ми уобичајен џепарац.

Марков отац, нешколовани сељак, ушао је једва носећи препуну торбу, из које је шалећи се почео да вади јабуке, орахе, суво месо, ванилице, флашу ракије. Све ово смо ми већ испробали по више пута код његовог сина.

– Миљанице, и ти си овде, драго ми је да те видим, обратио се девојци крај Марка, хоћеш ли молим те да скуваш једну слађу за чика Бору и молим те отвори мало кухињско прозорче, само мало да изађе дим, да вас боље видим тако младе и лепе.

Наставио је да задиркује све редом, нудио је нас момке ракијом, питао девојке која хоће да му буде снајка. Миљана га је послужила кафом, и уз извињење изашла из собе. „Марко сине, знаш да нам је ускоро слава. Потрпај сву ову булументу у кола, па изволите у село. Дођите да подмладите мене и мајку”.

Чика Бора је то заиста и мислио. И данас ми је топло око срца кад се сетим свега...

Тог дана се друштво код Марка по обичају разишло тек касно увече. Ја сам остао последњи. Испушио сам ћутке задњу цигарету и рекао Марку лаку ноћ. Пошао је замном и тек кад сам одмакао довикнуо:

– Приметио сам како је гледаш, Црнићу! Миљана није за тебе!

Нисам баш био сигуран зашто је то рекао. Познавали смо се већ три године и знао је за све моје освајачке подухвате везане за женски свет. Подразумевало се да би свака коју пожелим брзо постајала моја и још брже бивала одбачена чим се појави нека друга. Никако ми није успевало да убедим Марка да изађе из добровољног целибата и придмжи ми се у проводу са лепим и помало шашавим девојкама. Чинило ми се да су све оне одреда исте, да све воле потајно љубакање, док не улове себи добру партију за удају, да су све до једне рођене глумице, глуме јадне наивке и пренемажу се. И моја сестра Беба сваког дана вуче за нос свог потуљеног момка зато што зна да је заљубљен у њу. Ма треба се проводити, и најважније, чувати се заљубљивања. И у томе је цела филозофија! Све то сам више пута предочавао Марку.

– Емотивно си још незрео Милоше Црнићу, више пута ми је говорио он. Из основа си све поставио наопако. На кугли земаљској не постоје

две исте особе. Ти кажеш све су девојке исте, а ја ти кажем све су различите. И друго, заљубљивање се не може избећи, кад сретнеш ону праву. И моли се да је сретнеш. Осврни се око себе, па погледај друге. Ако нећеш, узми Библију у руке. Па Свето писмо ти каже да сви ми тражимо своје друге половине да бисмо испунили своју мисију на земљи и да бисмо били бар неко време срећни. И ја и ти свако на свој начин тражимо себе.

Овако смо нас двојица понекад мудровали уз ко зна коју по реду партију таблића.

Сутрадан сам отишао до Марка и без околишања сам га питао да ми објасни своје синоћашње речи и каже да можда он нема нешто са Миљаном; рекао је да се њих двоје знају још из детињства, да му је драга као сестра и да она има у њега бескрајно поверење, да се озбиљно посветила студијама и да избегава насртљивце попут мене. – Па кад је тако, онда јој реци неку лепу реч за мене, нашалио сам се. – Само због мушке солидарности, рекао је, обећавам да јој нећу рећи ниједну ружну, и да будем прецизнији од синоћ – мислим да ти у ствари ниси за њу. Исувише си безобзиран у мушко–женским односима и не бих желео да је повредиш, али ако те Миљана заволи, можда ће и од тебе постати човек.

Почео сам да правим озбиљне планове за освајање Маркове неосвојиве другарице. У склопу тога сам чак прекинуо неколико успутних веза, док сам друге задржао у апсолутној дискрецији. Тек после неколико месеци мог свесрдног заводничког упињања, једва сам доспео до тога да Миљану убедим да одемо на кафу. А још два пута по толико је прошло док није први пут свратила у моју студентску собу, да врати позајмљену књигу. Отприлике у то време се моја склоност из најраније младости ка бојама и цртању почела да развија у праву страст и мој студентски кредит је таман достигао за боје и платна. Те моје прве мазарије су наличиле на прве несигурне кораке малог детета; испробавао сам различите технике и стилове – једном речју тражио сам себе као уметника.

Кад је Миљана први пут дошла код мене, на штафелају ми је била скица старог моста у Мостару. Историја књижевности коју сам управо био положио ме је подсетила на то османлијско доба, и пожелео сам да покушам, као и многи пре мене, да грађевину Сулејмана Величанственог пренесем на платно. Мучио сам се, нешто ми није ишло од руке. Данима је изнад моста стајао усамљен беличасти облак. Кад је Миљана ушла у собу, и погледала ме, у полумраку су њене очи засијале неком нежном зеленкастом нијансом, баш какву сам данима тражио за Неретву испод моста. Она је одмах пришла штафелају и загледала се у слику. Ја сам разгрнуо завесе и пустио Сунце у собу. Миљана ме је погледала насмешеним очима, а мени се учинило да сам у њима тог трена пронашао плаву боју која ће најлепше загрлити облак изнад моста.

Обећала је да ће доћи поново кад слика буде готова. Шалила се како ће некад причати унуцима да је у младости познавала великог

уметника.

Мислим да је Миљана почела да се прво заљубљује у моје слике, па тек онда у мене.

Ја и данас и поред свих мојих година не знам да ли има нечег лепшег од почетка, од рађања љубави. Погледи, додири, пољупци, загрљаји, увек исти, а ипак ти се чине другачији, непоновљиви. Први пут сам је пољубио испред завршене слике. Гледао сам у Миљанине очи и видео како се девојка заљубљује у мене, и то ми је баш ласкало. Мада сам се повремено виђао и са понеком од ранијих девојака, у томе нисам видео ништа лоше. Ја сам био такав, то ми је давало осећај надмоћи, а мом животу ноту узбудљивости. Морао сам само да будем пажљив у планирању свог слободног времена, да не направим грешку па да се две девојке рецимо сретну. То се догодило само једном. Очекивао сам Миљану, а ненајављено је свратила Јелена, која још није хтела да схвати да је већ „бивша“. Кад је Миљана ушла, представио сам их једну другој, на најглупљи, али једино могући начин:

– Јелена, ово је Миљана, Миљана, ово је Јелена.

Нисам знао шта да очекујем после тога. На сву срећу, девојке су се културно насмешиле једна другој и само као по договора климнуле главом. Јелена је убрзо, узевши прву књигу са стола коју је дохватила изашла из собе. Одлучио сам се за тактику наводне искрености, која је успевала код већине девојака.

– Миљана, нећу ти рећи да је Јелена колегиница која је свратила по књигу, била ми је девојка једно кратко време, прошле године.

Миљана је ћутала. Загрлио сам је и натерао да ме погледа. Очи су јој биле замагљене док је говорила:

– Она је лепа као нека глумица и још те воли, не разумем зашто си прекинуо са њом.

– Зато што ја нисам режисер, глумице ми нису потребне – пробао сам да будем духовит.

Паралелне везе су ме веровао сам, чувале да не подпаднем под власт само једне девојке, жестоко сам се борио да се озбиљно заљубим, плашио сам се „кавеза.“ Дани су се низали, а наша љубав је цветала. Волео сам да је љубим у очи док ме је занесено грлила, моја Миљана.

– Црни, тако ми је тепала, знаш ли да моје срце увек заигра валцер кад сам поред тебе. Кад будеш велики уметник, доћи ћу на твоју изложбу, да се дивим твојим ремек-делима, ако ме позовеш.

– Лудице, ако буде некад изложби, бићеш на свакој, па зар ми нисмо заједно.

– Лепо ми је с тобом, толико лепо да се плашим што те толико волим – била је довољно храбра да ми и то каже. Нисам ни приметио да се и ја полако заљубљујем, да су ме њене зелене дубине заувек заробиле.

Ја сам тада био на завршној години књижевности, а Миљана тек на пола студија и нисмо износили своје планове о некој заједничкој

будућности, тј. ја сам уживао у садашњости, било ми је све потаман, а ни Миљана никад није изрекла било шта што би личило на неко обавезивање. Озбиљно је хтела да заврши започете студије, а ја сам се спремао да у јуну покушам упис на Академију ликовних уметности, тајећи то од оца, који није могао да схвати да му син више жели да буде „мазало“, него угледни професор. Отац је за мене већ имао велике планове. После своје селидбе у престоницу, већ је почео да гледа неко место за мене у некој од школа, које би ме чекало чим дипломирам, а после тога би по реду, како и приличи, дошла добра женидба, стварање породице.

Миљана се радовала што не одустајем од Ликовне академије и са занимањем слушала како изгледају припремне вежбе за пријемни испит, на које сам уредно, већ два месеца, викендом, одлазио у Београд. Наравно да нисам помињао лепушкасту колегиницу, коју сам одмах запазио, и која ме је убрзо позвала код себе у стан, први пут под изговором да јој разјасним неке недоумице у вези са пријемним, а затим се то претворило у рутинске викенд посете. Нешто старија од мене, искусна и самосвесна, знала је шта хоће од живота. Те посете њој, ја нисам доживљавао као превару Миљане, уосталом, испланирао сам да задња посета тој девојци буде чим прође пријемни испит. Мислио сам да је и њој то потпуно јасно, да се подразумева да је ово све само једна забавна, пролазна авантура. Пријемни испит се приближавао. Мене је ипак помало због свега гризла савест, па сам хтео некако да се пред собом искупим. Пошто је полагање трајало више дана, позвао сам Миљану да задњег испитног дана дође у Београд, што је она одушевљено прихватила. Договор је био да се нађемо на Калемегдану. Она није баш добро познавала град и сама је предложила да ме сачека у парку, код Споменика захвалности Француској. Тога се сећала још са неке ђачке екскурзије.

Ја сам био пресрећан. Изванредно урађени мртва природа, портрет и акт, на пријемном испиту, отварали су ми жељени пут за академију и још ми долази драга девојка.

Као на крилима сам одлетео у договорено време до калемегданског парка и одмах је угледао крај Мештровићевог споменика – очигледно ју је фасцинирала фигура жене у замаху, на врху постамента. А онда се окренула, препознала ме и потрчала ка мени, док је плава хаљина лепршала око ње. Загрлио сам је и почео да је љубим, у очи препуне суза радосница. У мени су се у нешто неописиво лепо измешали плавило неба, зеленило парка и Миљана и по први пут сам постао свестан колико ми она значи, колико ме усрећује.

– Држи ме чврсто, Црни, моје срце је опет заиграло валцер – једва је изговорила док је дрхтала у мом наручју.

Тог дана сам Миљану одвео до новог стана мојих родитеља и упознао је са мајком. Оца нисам видео – он је већ данима одбијао да прича самном, још откад је чуо да сам ипак одлучио да изађем на пријемни

испит за академију.

Имао сам утисак да за мене отпочиње неки нови, другачији живот. Остало ми је да урадим још само једно, да културно кажем збогом колегиници са Ликовне академије, а онда okreћем други лист, и Милош Црнић ће постати човек, као што ми је Марко поодавно пожелео.

Све сам лепо испланирао и са раскошним букетом цвећа, нашао сам се пред њеним вратима. Отворила их је као увек, насмејана, дотерана, и ја нисам имао срца да јој одмах ту, на вратима кажем да сам дошао да се опростимо. Ушао сам и почео свој припремљени говор, да о њој имам високо мишљење, како смо имали лепе заједничке тренутке, кад ме је она прекинула рекавши ми да се у потпуности слаже са тим и да ћемо имати још нешто заједничко – заједничко дете, кроз неколико месеци. Био сам запањен. Прво сам мислио да се шали, али сам брзо видео да је враг однео шалу, да је све истина. Она је наставила своју причу, како ми због тога нуди брак, као најбоље решење. Површно познанство, нисам је волео, нисам желео дете са њом, а можда, помишљао сам, дете и није моје! Инсистирао сам да прекине трудноћу, док не буде прекасно, рекао да имам поузданог пријатеља доктора, који ће нам помоћи и да ја нисам спреман ни за брак ни за улогу оца, у овом тренутку, на овакав начин, али је она то одбила јер је већ имала један абортус, рекавши да ће задржати дете, ма шта ја рекао или учинио. Још је рекла да одавно жели дете, да је дете моје, јер дуго није била с неким другим, да медицина уосталом може потврдити моје очинство ако јој не верујем. Затим је додала да је новчано обезбеђена, због добро стојећих родитеља и да ни мени због тога не би било лоше. Дала ми је рок од седам дана да одлучим. Био сам бесан, понижен, осећао сам се превареним, искоришћеним, намагарченим. Свет ми се срушио. Био сам љут на цео женски род. Нисам знао шта да радим. Нисам могао ни са ким да о томе разговарам. Ја врсни познавалац жена, како сам мислио о себи, био сам надигран, матиран. Нисам видео излаза.

У таквом мом очају сам отишао до Миљане. Осећао сам се бедно што морам то да урадим. Миљана је осетила да се десило нешто страшно чим ме је угледала.

– Морам да прекинемо да се виђамо. Ти заслужујеш бољег од мене – једва сам успео да проговорим.

Погледала ме је бескрајно тужно:

– Да ли то значи да ме више не волиш?

– Не волим те, једна друга девојка ће ускоро родити моје дете.

Мрзео сам себе док сам гледао како се престижу бисери на Миљаниним образима. Од туге није могла да говори. Тада сам је видео последњи пут.

Нисам морао да чекам да прође седам дана, није било потребе, одлука је била донета. Будућој мајци мог детета сам рекао да ћу признати дете кад се роди, али да не желим да више видим њу, а

касније ни дете.

Живот ми се обесмислио. Није ме радовала ни диплома са књижевности ни положен пријемни испит на ликовној академији, повукао сам се из друштва и почео да се дружим са чашицом. Нисам могао да гледам друге људе у кафани већ сам у парку наздрављао са скитницама. Таквог, покислог и згужваног ме је отац једне вечери одвео у стан. Тако полупијаном, развезао ми се језик и испричао сам све. Отац ме је стрпао у кревет и рекао да ћемо сутра наставити причу.

Сутрадан сам први пут у животу разговарао са оцем, као мушкарац с мушкарцем.

Главу горе, синко – рекао ми је. – Сви ми грешимо. Живот је тек пред тобом. Испоштоваћу сваку твоју одлуку, али мораш да схватиш да себе не можеш усрећити ако својим поступцима унесрећујеш друге људе. Теби је потребно да се макнеш одавде неко време, ево ти новац који сам ти спремио као поклон за диплому, па отпутуј негде и сабери се. И да знаш, мајка ми је показала неке твоје слике, добре су, и ако је то твој пут, ја ти желим сву срећу.

Очеве речи су ме изненадиле, тако нешто нисам очекивао јер сам га увек доживљавао као строгог и безосећајног. Моја младост, мој бујни темперамент су се опет пробудили и ја сам одлучио да испуним своју давнашњу жељу, и да напокон посетим Париз.

Шетња Јелисејским пољима, све до Тријумфалне капије ме је смиривала, враћала ме је у далеку прошлост кад су се ту сретали у својим кочијама виђене париске даме и господа Парижани. Шарени Монмартр је и даље био стециште уметника као и некад; сликари, писци, глумци су били у сваком бистроу, још од раних јутарњих часова. Мене су наравно највише привлачили сликари. Многи од њих су сликали на улицама, већина није ни имала своје атеље. Неки од њих су ми љубазно показивали скромне просторе у којима раде, а један је оставивши штафелај на сокаку, пошао да ми покаже омали атеље који је млади још непознати Реноар некад делио са својим старијим колегом. А онда сам више дана провео на левој обали Сене, у Лувру. Светска вишевековна култура смештена у његовим многобројним ходницима не може никог да остави равнодушним. Египатска уметност, грчке скулптуре, италијанско сликарство, оставили су ме без даха. Чувена Ђоконда је поносно стајала на свом месту које је ретко кад напуштала. Кустос ми је испричао да је она једно време красила зид Наполеонове спаваће собе, како су је Италијани крали и покушавали да је врате Италији, али њено празно место у Лувру ју је дочекало после две године поново. Ниједна друга слика га није заузела!

Очаран градом светлости вратио сам се у Београд. Почео сам бесомучно да сликам. Професори на Ликовној академији су ме хвалили. За годину дана сам имао своју прву изложбу. У међувремену сам добио и сина кога нисам хтео да видим, коме сам великодушно поклонιο своје презиме. Сликао сам све – портрете, пејзаже, актове.

Омиљене су ми биле студије мостова. Уследиле су друга, па трећа изложба Милоша Црнића. Постајао сам познат београдској и широј публици. Понекад бих се запитао да ли сам срећан и сам себи одговарао да ваљда јесам...

Пролазиле су године. Моје слике су биле мој живот, а сликање је постало моја опсесија. Имао сам мало пријатеља. Понекад сам имао безначајну везу са неком лепом женом. Постао сам угледан уметник, изложбе су ми биле по правилу добро посећене. Више пута би ме посетиоци у галерији питали која ми је слика најдража, а која је по мени најбоља, која је моје ремек-дело. Увек сам одговарао да су ми све подједнако драге, а да ремек-дела још нема. Нису могли да знају, да ми је најдража слика, слика старог мостарског моста и да она стоји окренута зиду, у углу мог атељеа. Још нисам био спреман да је поделим са осталима; гледао сам је само понекад, кад ми је било најтеже, кад нисам могао побећи од сећања. За моје ремек дело још увек нисам имао довољно снаге да га пренесем на платно. У мојој глави је постојало одавно.

Марко је долазио на све моје изложбе. Показивао ми је фотографије своје породице – био је поносан на супругу, а још више на своје две ћерке, лепотице. Причали смо о свему и свачему, само Миљану никад нисмо помињали. И тако је било све до одласка на Хиландар.

О заједничком одласку на Свету Гору смо маштали још као студенти, али све нам се некако није дало да то и остваримо.

Кажу да се на Хиландар иде онда када осетиш да треба да идеш, кад осетиш да си позван. Управо је тако било и са нама. Једноставно смо обојица осетили да је дошло право време. Још у Какову, метоху Хиландара, смо почели да осећамо његов дух. У задњем насељеном месту до Хиландара, пристаништу Уранополису човек постаје свестан заједничког пута хиљада наших људи, истог, јединог пута којим су ишли једни да се замонаше, други као ми сада, да обиђу светињу. Столетни кипариси у дворишту манастира као и они околу хрлили су у небеске висине. И наше душе су у та два дана проведена тамо биле на истом месту. Икона Богородице Тројеручице и старе фреске на зидовима, књиге из прошлих векова, сведочиле су о српској духовности и православљу. Пуно година постоји једноставна дрвена трпезарија, у којој обедују заједно монаси и сви њихови посетиоци, скромну али укусну храну, само за велике празнике допуњену чашом чувеног, црвеног хиландарског вина. На дугачким клупама поред обичних столова, нема нумерисаних места, сва су иста, и за најугледније црквене поглаваре који дођу и за високе државнике, за највеће уметнике или врхунске спортисте. Већ првог дана на Хиландару схватиш колико си ситан, небитан, колико су твоје световне потребе, жеље, навике и проблеми, неважни и чак смешни. На Хиландару као да време стоји и човек осећа да је део вечности. Целоноћно бдење уз молитве те враћа у твоју суштину. Дању разговори са монасима, док обављају своја дневна задужења,

њихова помињања оца Саве – светог Саве и других светих отаца, као да су они до пре неки дан били са њима, приче о њиховим делима и мудрим саветима, дирну сваког.

Последњег дана, док смо седели на треношцима у манастирском дворишту да се пред полазак освежимо ратлуком и водом, Марко је упитао старог монаха, уз осмех како да понесемо део овог блаженства и мира са собом, како да их задржимо у себи.

– То није нимало лако, свако од нас има свој пут, свој начин. Један од путева је у опраштању, Свето писмо каже, опраштај другима, опраштај увек ако треба и седамдесет пута седам, али прво мораш да би живео, да опростиш себи за све што си учинио. Мораш да се прво помириш са собом. Тек кад то урадиш, отварају ти се други путеви, путеви ка блаженству и вечности.

У повратку, наслоњен на палубу брода, док су се обриси Атоса једва назирали у даљини, рекао сам Марку:

– Сада можеш да ми причаш о Миљани.

– Очекивао сам то питање већ неко време – насмешио се Марко. – Дуго сам мислио да сте вас двоје положили завет ћутања, она ме никад није питала за тебе, ти никад ниси питао за њу, што сам ја морао да поштујем. А лепо сам вам обома рекао да нисте једно за друго, само нисте хтели да ме послушате. Кад си ти онако на брзину напустио наш град, видео сам да је Миљана била јако несрећна. Дуго није свраћала код мене. Завршила је студије, запослила се и тек кад је срела садашњег супруга, осмех се вратио на њено лице. Имају троје деце. Она је посебна жена. Успела је да нађе своју срећу и мир. Рекао сам јој да заједно идемо на Хиландар. „Поздрави нашег великог сликара“, рекла је и реци му да му као и пре желим сву срећу и да следећу његову изложбу нећу пропустити“.

После Хиландара почео сам да полако назирем пут којим треба да идем.

Знао сам шта треба да урадим. Прво морам да позовем младића коме сам дао своје презиме и учинићу све да ми опрости ако може, што му годинама нисам умео да дам ништа друго.

Знао сам да је дошло време да почнем да сликам своје ремек дело... Одавно је у мојој свести...

Из заталасаног плавила и зеленила калемегданског парка, извире раздрагана тамнокоса девојка, док се плава хаљина вијори око ње. Далеко иза ње се једва види споменик француској. Слика ће се звати Валцер на Калемегдану. Кад буде готова, биће постављена на централном месту у мојој галерији.

А одмах до ње ће бити слика старог моста на Неретви у Мостару.

Пропратно слово

Увек, готово увек, после прочитане приче, страстан читалац има потребу да износи своје утиске о том делу.

Прво питање, и увек пре свега запитаност: „Шта је писац хтео да каже?“

Шта (за мене) значи и о чему говори ова прича?

Питање и тешко и уједно лако.

Мушки гласови дуго су словили као подразумевајући и једини у светској књижевној равни. Тек ће друга половина XX века навестити „женско писмо“, односно списатељице које се спорадично јављају својим књигама... али је реч о делима на основу којих се не може оформити квалитетна и конзистентна књижевна структура. До друге половине двадесетог века нема, практично, женских књижевних ослонаца. Њу ћемо јасније уочити код групе ауторки које се јављају спорадично (Исидора Секулић, МИР-ЈАМ, Милица Јанковић...). Оне прецизним исказом у континуитету јачају своју стваралачку нит показујући с каквом је лакоћом све доступно књижевном језику којим покушавају проћи и суштину опажајућег света.

Ово пишем и не бих имао шта да додам, осим да се књижевно стваралаштво мења у поетичком и естетском смислу и да бележи неспоран крај књижевног патријархата.

Попут многих других писаца, Мирослава Миљковић пише о својој свакодневици, својим искреним и дубоким доживљајима времена данас, кроз призму сећања времена пролог Сваки читалац индивидуалном могућношћу једну причу ишчитава (читај: тумачи) на свој начин. Увек сам се трудио да проникнем у сам текст и откријем оне праве, пишчеве пориве који су му доносили стваралачки немир да га излије на папир. Списатељица Мирослава Миљковић је у једној својој изјави изнела своје ПРАВЕ мотиве за настанак пречи Миљана: *Једна обична шетња по калемегданском парку је изнедрила ову причу. Само што сам села на клупу да бих посматрала споменик посвећен Француској, присуствовала сам нестварном сусрету – млада девојка, сва у плавом је полетела у раширене руке тамнокозог младића у униформи... Питам сам се ко су они. Њој сам видела лице, њега сам гледала с леђа, био ми је интригантан, па сам пожелела да кроз њега испричам причу...* – смирено каже ауторица.

И управо тако: причу плете јунак приче, Милош Црнић – Црни, мушки лик, у првом лицу. Јако интересантно у нашој приповедној књижевности. Добра идеја, списатељица је Миљану приликом сусрета на Калемегдану видела (или познавала) али младића са којим с сусреће, Милоша Црнића, је угледала са леђа, то јој даје за право да замишља и да смишља текст онако како би један младић смишљао у својим мислима. Не само изговарао већ која би била његова животна филозофија у задатој ситуацији. Списатељица нас враћа и подсећа на најлепше доба, студентско доба. На место где су могли да се нађу млади људу, без оптерећења, из целог Региона.

Питање свих дилема које читалац има је зашто Црнић слика на платну „стари мост на Неретви у Мостару“?

Док нас садашњост третира статистичким податком, сервира правила која ломе кичму, ова прича поставља питање – можемо ли за себе да гарантујемо да смо људска бића. Ако је новац калауз за сва врата, има ли смисла позивати се на друге квалитете у оваквој савремености? У свету пољуљаних међуљудских, па и мушко–женских односа, они некадашњи морални квалитети постали су раритети који наводе на погрешне закључке. Због тога није чудно кад проткани сумњама некад од страха одгурнемо од себе и вољено биће. Прича која врви од сећања и емоција. Прича која је написана по правилима *приповедања*, како је Андрић увек говорио. Приповедање које враћа веру у људе, доброту и радост.

Предраг НЕШОВИЋ

Мирослава МИЉКОВИЋ, 66 година, лекар у пензији, живи у Нишу. Има необјављену збирку поезије и десетак прича. Прво објављено и награђено дело 2018.г. путописна прича „Слике са Власине“ у зборнику „Ризница сећања“. Затим 2019.г. објављена „Песма сунцу“ у зборнику „Поезофија“ и песма „Борба биљна преозбиљна“ у зборнику „Биљобер“. 2020. г. у „Зборнику чувара природе“, објављена кратка прича „ Ђата“, а у „Пензину“ објављен путопис „Као на врху света“. 2021. г. објављена „Магловита песма“ у зборнику „Шраф 2021“, песма „Пролазност“ у зборнику „На крилима поезије“, 5. циклус БПУ, а прича „ИЈА“, уврштена у 2. број научно популарног часописа „А–ПРИОРИ“. Песма „Мој Брест“, објављена у Збирци КК „Глубочица“. Исте године је награђена прича „На осматрачници“, на Конкурсу „Стопама Луке Милованова Георгијевића“. 2022.г. у зборнику „Најбоља кратка прича Пирота 2022“ објављена прича „Славичина чарапа“.

Поред писања, Мирославина интересовања су учење страних језика и гајење биљака.

KENAN AVDIĆ**PREVARANT****(odlomak iz romana)**

Prošlo je već dva mjeseca kako sam se vratio kući iz Londona, stvari su ostale iste onakve kako sam ostavio prije 10 godina kad sam pošao u Englesku, a Engleska, Engleska je priča za sebe. Kažu zemlja snova, ma lupaju koješta! To je jedna od onih priča koje gastarbajteri pričaju kada se vrate iz Njemačke, ali ne i ja! Ja se držim one stare "Kako je, tako je". Teška je to zemlja, valjda je to tako kada si u velikom gradu, ali konstantan strah je bujao u meni, osjećao sam se kao da će netko svakog časa izletjeti iz neke skućene uličice i izbosti me kakvim nožem. Tako bijaše prvih godinu dana, a kasnije, kasnije se navikneš na taj osjećaj, on ne odlazi, tu je, napumpava ti adrenalin dok hodaš mračnim uličicama Londona, ali si dobro upoznat sa njim. Tako prve sedmice u Engleskoj sve je bilo svježije cijela ta njihova čudna, ali meni draga kultura, Novi grad, a i nova pravila. Dođoh u Englesku povodom nekog posla za koji me preporuči Gospodin Marić. To nije dugo trajalo, nekih godinu dana sam radio kao knjigovođa u toj kompaniji koja je proizvodila automobile. Ma to je bila čista zbrka! Iako sam svoj posao savršeno odrađivao onaj podlac Benedict Burton je uvijek nešto prigovarao, nije se njemu svidjelo to što jedan Jugoslaven radi na takvoj funkciji u njegovom gradu. Napustio sam taj posao i počeo raditi u jednoj banci po preporuci gospodina Pastowa, bješe to ugledan čovjek tada je vodio kompaniju za koju sam radio, njemu se svidio moj rad, nikada nije imao problema, ali ja nisam htio dalje a trpim onog ljigavca Benedicta, pa sam ga pitao osobno da mi pomogne pri pronalasku novog radnog mjesta, obećavši mu da ću raditi još tri mjeseca kod njega. Prodoše i ta tri mjeseca ja sam otišao da radim u banci prvih par sedmica nije bilo nešto naročito posebno klasičan posao jednog ekonomista. Brojiš, računаш, zapišeš pa ponovo. I tako nekad pred zimske praznike kod mene se pojavi gospodin William, poprilično ugledan čovjek.

- Gospodine William, dobar dan - rekoh ustajući sa stolice - kako vam mogu pomoći?

- Dobar dan, Dobar dan - rekao je. - Trebam da unovčim jedan ček ukoliko nije problem.

- Naravno da to nije problem - ljubazno se nasmijah i ispružih ruku da mi preda ček.

- Oh, da, ček - zbunjeno reče i izvadi ček iz desnog džepa kaputa – izvolite. Gledah onaj ček jedno minutu.

- Postoji li problem? - upitao je.

- Zapravo, gospodine William, postoji jedan problem - rekao sam gledajući i dalje u ček.

- Kakav problem? - pogleda me očima koje ne znam jesu li bile pune bijesa ili neke zbunjenosti.

- Ovaj ček je napisan na ogromnu sumu i za ovoliko novca morate ići u

Centralnu banku - dodao sam i dalje šokiran količinom novca koju je htio da podigne.

- Mnogo mi je žao zbog neprijatnosti, gospodine, ali banka nema ovu količinu novca.

- U redu je, u Centralnoj banci ću moći podići svoj novac? - pitao je onako kao da potvrdi, vjerojatno kako ne bi trošio svoje vrijeme uzalud.

- Da, tamo ćete dobiti svoj novac sigurno! - rekoh s onim klasičnim bankarskim osmijehom.

Oduvijek sam mrzio taj bankarski osmijeh koji sam tada morao da upotrebjavam. Cijeli ostatak tog dana sam razmišljao o tom čeku, postoje ljudi koji imaju toliko novca da ih jedna poslovnica banke ne može da isplati. Ti ljudi mora da su iznad svega, pa čak i iznad zakona...

Legao sam da spavam i samo sam razmišljao o tome, o toj količini novca, o svemu šta taj novac može da učini. Prvu polovinu noći su mi kroz glavu prolazile misli o tome kako je taj novac nedostižan za jednog smrtnika poput mene, kako je to rezervirano samo za one koji su spremni dušu da prodaju za novac, a već sljedeću polovinu sam ozbiljno počeo da dobivam ideje o samom konceptu novca. Ideja za idejom, tražio sam načine da zgrnem ozbiljan novac brzo, da postanem netko u društvu, kao gospodin William, tako prepoznatljiv sa svojom bijelom bradom, bež šešikom koji je bio posebno izrađen za njega od najboljeg britanskog dizajnera, štapom koji je na vrhu imao zlatnu orlovu glavu, kojoj su oči bile napravljene od crvenog dijamanta (najsкупlja vrsta dijamanta koja postoji). Ležao sam u krevetu prevrtao se, razmišljao o novcu, o moći koju novac nosi. Nisam ni legao da spavam, sunce je polako prodiralo u moju sobu u kojoj sam stanovao kod madame Morel. To je zanimljiva starica iz Francuske, doputovala u Englesku zbog ljubavi svog života i ostat će tu do kraja svog, čini se. Jutro je svanulo, ja oka sklopio nisam, cijelu noć sam razmišljao o novcu, o taj prokleti novac, pa zar je tako bitan dio života? Kasnije ću tek da shvatim što je to novac. Na brzinu sam se spremio i zaputio se na posao u banci, već sam drugu godinu u Londonu, a život je ostao isti kao kad sam tek došao, osjećao sam potrebu da napredujem, da postignem neke visine.

* * *

Na samom ulazu u banku me dočekao gospodin Albert. On je vodio banku, sve što on kaže je moralo tako da bude, to je jednostavno tako funkcioniralo.

- Gospodine Harize - obraćao mi se nekako drsko ozbiljno, kao da sam napravio neki ogroman problem – u moju kancelariju, ovaj tren!

Bio sam u šoku. Tek sam počeo da radim, a već problem s glavnim upravnikom banke. Pratio sam ga kroz dugi hodnik banke koji mi se pred očima izduživao. otvorio je vrata ušao i sjeo na svoju može se reći predimenzioniranu stolicu, stavio laktove na stol, poklopio usta i pokazao mi očima da sjednem. Sjeo sam, ali sam sav probljedio, znoj je počeo da me oblijeva.

- Gospodine Harize, upoznati ste da je jučer u našu banku došao gospodin William lično? - izgovorio je to onako kao kad nekome postavljate pitanje,

a već znate istinu.

- D... da gospodine, svjestan sam, gospodinu sam ja pružio usluge - dodao sam mucajući od već polako prenapete atmosfere. Pa zar sinoć o novcu da maštam, a već danas otkaz da dobijem. I ako još ne znam zbog čega me upravnik zvao, već sam o otkazu mislio.

- Gospodin William je rekao da mu niste htjeli da isplatite njegov novac! - dodao je bijesno.

- Gospodine, pobogu pa banka nije imala dovoljno novca za takvu transakciju, to bi nas na nulu dovelo, po pravilima...

- Za gospodina Williama ne postoje pravila, sinko! - prekide me. - Trebao si da ga pošalješ meni osobno! - ali, gospodine...

- Ne želim da slušam isprike! Napustite ured! - ljutito se izdera.

- Gospodin William je tražio da vam smjesta dam otkaz, što ću i učiniti! Pokupite svoje stvari i odlazite iz banke!

Nisam stigao ni da se opravdam, ni riječ da kažem, dobih otkaz. Tada sam još više uvidio moć novca, moć kontrole tko će moći da radi ili tko neće moći da radi. To me je izluđivalo, znao sam da postoji način da dođem do novca, ali nisam ga još razotkrio. Idući kući iz banke sav bijesan, zbog otkaza koji nisam zaslužio nisam mogao o ničemu drugome da razmišljam osim o moći, o novcu o tome šta predstavlja novac. Došao sam kući sav utučen, legao na krevet i istog momenta zaspao. Nisam se budio do svitanja imao sam preko dvadeset sati sna. Vjerojatno me izmorilo sve to s gospodinom Albertom u banci, može se reći da sam imao slom živaca.

Kenan AVDIĆ je rođen 2005. godine u Tuzli. Pohađa Mješovitu srednju školu u Gradačcu. Do sada je pisao većinom scenarije za filmove na engleskom, kao što je "Second Chance". Do sada nije ništa objavi. Inspiracija za roman "Prevarant" je došla iz romana Fjodora Dostojevskog "Kockar" kao i iz historijskih dešavanja u engleskoj u drugoj polovini 20. stoljeća gdje su se dešavale mnoge prevare koje su osmislili moćnici da steknu još veće količine novca.

**ECEJI
ESEJI**

ЕЛЕНА МАЛИШЕВА

ГЕОПОЛИТИЧКЕ И ЕТНО-ЦИВИЛИЗАЦИЈСКЕ ОСНОВЕ РУСКО-СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА, ДУНАВСКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ЗА МЕЂУНАРОДНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ

Резиме: Тема савремених руско-српских односа је несумњиво кључна за разумевање руске балканске политике почевши од 19. и 20. века па до почетка 21. века, посебно у најновијем периоду историје и огледа се у радовима руских научника и балканиста. Према мишљењу већине експерата, то је актуелан проблем од виталног значаја, који може утицати на решавање безбедносног питања балканског региона.

Кључне речи: Дунав, Русија, Србија, руско-српски односи

Актуелност проучавања историјски утврђених етноцивилизацијских основа руско-српског идентитета проистиче из све веће геополитичке улоге безбедности савременог света не само у региону Балкана, већ у Европи у целини, као и геостратешки значај комуникационих могућности Дунава у овом процесу.

Неоспоран је значај истраживачке делатности Института за политичке студије Београд, који је на дневни ред Међународне конференције ставио актуелан и практично значајан вишеструки проблем „Европа и Дунав: Дунав у геополитичким стратегијама европских држава“. За савремену Русију примена узајамно корисних односа на Балкану у контексту антирусских санкција постаје све важнија. Перспектива регионалне стабилности зависи, између осталог, од развоја хуманитарне сарадње Русије са земљама југоисточне Европе. Расте значај проучавања руско-српских односа. Развој привредне и културне сарадње за српско-руске односе на Балкану подразумева вођење рачуна о вишевекторским областима сарадње, које су посебно изражене у Декларацији о стратешком партнерству Руске Федерације и Републике Србије од 24. маја 2013. године. На основу дубоких обостраних осећања пријатељства, вековне историје односа и традиције језичке, духовне и културне блискости братских народа двеју земаља, негујући сећање на заједничку борбу против фашизма током Другог светског рата, проглашено је успостављање стратешког партнерства у свим областима интеракције, укључујући и политику, трговину, привреду,

културу, науку, технологију и образовање¹.

Историјски су се развиле основне етноцивилизацијске одлике руско-српског идентитета, које су чиниле основу геополитичке стратегије Русије у југоисточној Европи, у балканским земљама. Балкан остаје нестабилан регион Европе, и у том контексту, значај проучавања српско-руских односа је несумњиво велики, будући да су они у директној вези како са српским националним интересима, тако и са перспективама развоја традиционалне зоне утицаја Руске Федерације на Балкану у целини.² Историографија је више пута примећивала да је регион Балкана место сукоба геополитичких интереса великих сила, где државе имају и антагонистичке и аналогичне циљеве. Чини се очигледним да се у данашњим геополитичким реалностима намеће потреба за враћањем објективном приступу који је практично тражен у проучавању опција сарадње између земаља дунавског слива, који обухвата 19 земаља које Дунав обједињује. Мање или више далека перспектива остваривања ефективне интеракције између ових земаља чини се реалном узимајући у обзир дунавски потенцијал, уз обнављања и изградње, у складу са преовлађујућим реалностима, обострано корисних у свеевропском формату међународних интеграција.

Геополитичке и етноцивилизацијске основе руско-српског идентитета, место и улога руске политике на Балкану, историјски значај односа са Русијом за балканске земље, руска политика у Југоисточној Европи у различитим периодима историје, стратешки, као и локално-историјски аспекти руско-српских односа, њихова улога за међународну и регионалну безбедност, више пута је постављана на сајтовима научних форума различитих нивоа, огледају се и у руској и српској историографији. Међу 12 најбољих публикација о проучавању опште историје Балкана³ у различитим историјским периодима и регионима, историографија се позива на публикације као што је књига „Историја Балкана, 1804-1945, С. К. Павловића“ посвећена 150. годишњици балканске историје⁴, а књига посвећена историји балканског региона за ученике средњих и виших школа и академце који изучавају национални идентитет јесте

1 Декларация о стратегическом партнёрстве между Российской Федерацией и Республикой Сербией 24 мая 2013 г. [Электр. ресурс] <http://www.kremlin.ru/supplement/1461> (дата обращения 5.04.2023).

2 Малышева Е.М. Концепция национальной безопасности и геополитическая стратегия России в Восточной Европе//Известия ВГПУ. Гуманитарные науки. №.2 (283), 2019. С. 197-201.

3 **Robert Wilde**. The 12 Best Books on Balkan History//Роберт Уайльд. 12 лучших книг по истории Балкан. Исследуйте богатую историю Балкан [Электр. ресурс] / <https://www.thoughtco.com/books-the-balkans-1221130> (дата обращения 7.04. 2023).

4 «A History of the Balkans, 1804-1945 by S. K. Pavlowitch»/ «История Балкан, 1804-1945, С. К. Павлович»[Электр. ресурс] <https://infinity.wecabrio.com/582045843-a-history-of-the-balkans-1804-1945.pdf> (дата обращения 24.04.2023).

„Упознајући Балкан, Марија Н. Тодорова”, Балкан: Национализам, рат и велике државе” (The Balkans 1804 – 2012: Nationalism, War and the Great Powers by Misha Glenny) и др.⁵

Институт за политичке студије у Београду, који 2023. године обележава 55 година постојања, стекао је заслужену репутацију својом истраживачком и издавачком делатношћу. Надалеко су познати часописи које Институт издаје на српском језику као научне публикације, тј. оне у којима се омогућава стицање и потврђивање доделе научних звања. Импресивна је издавачка делатност института у оквиру које су објављиване и излазе монографије, уџбеници, зборници конференција и историјски извори различитих врста. Научна заједница их је, свакако, запазила, јер су обогатили српску историографију руско-српских односа, историју словенског света, збирке чланака у издању београдског Института за политичке студије, у редакцији **Зорана Милошевића**, као што су „Унија, политика Римокатоличке цркве према православним Словенима”, Београд, 2005; „Русија и Балкан, питања безбедности и сарадње”, Београд, 2008. Зборник чланака „Русија и Балкан – питања безбедности и сарадње” садржи извештаје са истоименог научног скупа у Београду 2008. године; „Демократија и парламентаризам”, Београд, 2008; зборник чланака „Јединство православних Словена“, сабрана дела. Том 2, Београд, 2010; „Национални идентитет и религија” ур. Зоран Милошевић / Живојин Ђурић, Београд, 2010. и др.⁶.

Бројне дубоке ауторске монографије и публикације **Зорана Милошевића** анализирају могућност интеграције на постсовјетском простору, а посебну пажњу посвећују улози руског језика у овом процесу и разматрају проблем словенског идентитета. У монографији „Руско питање данас”, објављеној 2006. године, аутор обраћа пажњу на ситуацију у Украјини. Године 2005. и 2007. године објављени су радови „Нови пут у Русију, Русија у поствизантијском геополитичком

5 «Imagining the Balkans by **Maria N. Todorova**. Aimed at the mid-to-higher level student and the academic, Todorova's work is another general history of the Balkan region, this time with a focus on national identity in the region/. The Balkans 1804 – 2012: Nationalism, War and the Great Powers by Misha Glenny [Електр. ресурс] <https://thoughtco.com/books-the-balkans-1221130> (дата обраћања 24.04.2023).

6 Русија и Балкан, питања безбедности и сарадње, зборник радова, приредио: **Зоран Милошевић**, Институт за политичке студије, Београд, 2008; Унија, политика Римокатоличке цркве према православним Словенима, зборник радова, приредио: **Зоран Милошевић**, Институт за политичке студије, Београд, 2005./ [Електр. ресурс] https://ruskline.ru/analitika/2013/10/31/izdatelskaya_deyatelnost_belgradskogo_instituta_politicheskikh_issledovanij_posvyawennaya_rossii_belorussii_i_ukraine (дата обраћања 4.04.2023); Демократија и саборност, зборник радова, приредио: **Зоран Милошевић**, Институт за политичке студије, Београд, 2010; Јединство православних Словена, зборник радова, књ. 2, приредио: **Зоран Милошевић**, Институт за политичке студије, Београд, 2008; Национални идентитет и религија, зборник радова, приредили: **Зоран Милошевић / Живојин Ђурић**, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

и верском вртлогу” и „Путинова политика”. Аутор, размишљајући о путевима развоја Русије, скреће пажњу читаоцима на „прогон који доживљавају Руси у Казахстану и Украјини, у ове две републике најближе Русији.”⁷ Сагледавајући ситуацију у Украјини, аутор посебну пажњу посвећује фактору западноукрајинског национализма, истичући да он, између осталог, има форму верског екстремизма. Године 2011, у коауторству са Владимиром Димитријевићем, изашла је књига „Европска унија, Русија и нови фашизам – где су Срби?”⁸ Дубоко филозофско разумевање актуелног, веома сложеног и траженог у савременом свету испуњеном војним претњама је тема коју у својим научним радовима обрађује истраживач Института за политичке студије **Миша Стојадиновић**. Слажемо се са истраживачем и његовим истомишљеницима да је много лакше пронаћи публикације у историографији у којима се феномен „рата” сматра кључним проблемом у односу на „мир”, а мир се, по правилу, посматра у контексту порицања рата. Поред схватања мира као одсуства насиља, постоји и позитиван приступ његовом одржавању, што захтева много више напора него започињање војне ескалације било којег обима. Образложен закључак познатог српског научника Мише Стојадиновића да је неопходно употребити сва разумна средства и канале за превазилажење претње војне ескалације делује неспорно, међутим, по правилу, државе најчешће бирају лакши пут⁹. Ова тема се дубље истражује у другим публикацијама доктора социологије **Мише Стојадиновића**, на пример, „Неолиберализам и неоимперијалистички концепт глобализације”¹⁰.

У чланку **Ж. Ђурића** и **М. Стојадиновића** „Неолиберална теорија и пракса у савременом друштву”, који је објављен у руском часопису „Социолошка истраживања” (рус. Социологические исследования) 2015. године, анализирају се карактеристике одређујуће економске и политичке теорије и праксе последњих десет година, као што је неолиберализам. Аутори истичу да се он на глобалном нивоу

7 **Зоран Милошевич**. «Русский вопрос сегодня»; «Политика Путина». [Електр. ресурс]. https://ruskline.ru/analitika/2013/10/31/izdatelskaya_deyatelnost_belgradskogo_instituta_politicheskikh_issledovanij_posvyawennaya_rossii_belorussii_i_ukraine.

8 «Новый путь в Россию, Россия в поствизантийском геополитическом и религиозном вихре» (Завод за зубкибник и наставна седрудна, Источно Сараево, 2005); «Европска унија, Русија и нови фашизам – где су Срби? (ЗМ и клуб сербских патриотов, Белград, 2011). [Електр. ресурс].

9 **Стојадинович Миша**. МИР И КОНФЛИКТ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ ПОЗИТИВНОЕ И НЕГАТИВНОЕ ПОНИМАНИЕ МИРА // Культура. Политика. Понимание (культура, нация, государство – проблемы идентичности в контексте современной политики). // Материалы VI Международной научной конференции. Белград, 17-19 мая 2018 г. Сборник трудов.-Белград. Институт политических исследований». 2018 г. С.254-264.

10 **Стојадинович М.** Неолиберализм и неоимпериалистический концепт глобализации // Вестник Череповецкого государственного университета. 2013. № 2. С. 35-39.

користи за постизање економских и политичких циљева у интересу крупног капитала. Неолибералне тежње јаким држава и доминација радикалног капитализма остварују се кроз потчињавање слабих, а међународно право у решавању међународних проблема потискује се војном моћи великих сила.¹¹ Српско-руски односи у контексту регионалне безбедности на Балкану огледају се у радовима истакнутих српских истраживача, те је створена солидна историографија¹². Специфичност српско-руских односа и историје балканског региона постала је један од праваца истраживања таквих водећих руских аналитичких центара и академских институција, као што су Институт за славистику Руске академије наука, Институт за научне информације у друштвеним наукама Руске академије наука, Институт Европе Руске академије наука, Руски институт за стратешка истраживања (РИСИ), часопис санктпетербуршког државног универзитета „Санктпетербуршка славистичка и балканистичка истраживања” итд.

У систему фундаменталних друштвених и хуманитарних знања и данас се настављају расправе широког тематског спектра. Опште је познато да је криза својствена савременом светском поретку, те се наставља вишестепена потрага за решењима актуелних проблема у свим (ван цивилизацијске градације „Исток-Запад”) сферама друштва. Стручна расправа о хитним друштвеним проблемима постаје важан део интелектуалног рада друштва. Тренутно је потребна потрага за ефикасним каналима комуникације. У овом контексту, несумњиво је значај проучавања српско-руских односа, који су у директној вези са српским националним интересима и перспективама развоја традиционалне руске зоне утицаја у Србији. Тема савремених руско-српских односа је несумњиво кључна за разумевање руске балканске политике од 19. и 20. века до почетка 21. века, посебно у најновијем периоду историје и има свој одраз у радовима руских научника и балканиста. Према мишљењу већине експерата, то остаје актуелан проблем од практичног значаја, који може утицати на решавање безбедносног питања балканског региона.

Међу приоритетима су економски и енергетски аспекти стратешког партнерства Србије и Русије. Тема „Српско-руски односи у контексту регионалне безбедности на Балкану (2000–2017)” постала је предмет истраживања Индиане Пејић, која је на Руском универзитету

11 **Джурич Ж., Стоядинович М.** Неолиберална теорија и практика у савременом друштву // Социолошке истраживање. 2015. №3. С.107-113. [Електр.ресурс].//<https://naukarus.com/neoliberalnaya-teoriya-i-praktika-v-sovremenom-obschestve> (дата обраћања 14.05.2023).

12 **Мирслав Јованович.** Русска емиграција на Балкану (1920-1940) – Москва 2005. – 484 с.; Срби о Русији и Русима: Од Елизавете Петровне до Владимира Путина: антологија. – Београд, 2011.-857 с.; Јоанопол М. Срби и Руси 12-21 век (Исторички односи). Београд: Народна библиотека Србије, 2012.- 254 с.[Електр.ресурс].<https://search.rsl.ru/ru/record/01005502432> (дата обраћања 14.05.2023).

пријатељства народа одбранила докторску тезу 2018. године. Историографија ове тематике је била обрађена у истраживачким публикацијама. Кратак историозофски осврт на идеолошке претпоставке за формирање српско-руских односа у периоду од 19. до 21. века изнет је у чланку „Идеолошке претпоставке за формирање и развој српско-руских односа”.¹³ У научни оптицај уведен је значајан слој изворне грађе о најразличитијим аспектима руско-српских односа, које сматрамо фактором међународне и регионалне безбедности у Југоисточној Европи и на Балкану. У историографији руско-српских односа тема идентитета је далеко од последњег места. „Словенски свет и Русија развили су идентичне моралне императиве, који су, како су истраживачи више пута приметили, засновани на јединству духовних аксиолошких принципа који сежу до хришћанских вредности. Они одређују тренд развоја у готово свим сферама друштва, укључујући политику, право, економију, друштвену сферу и културу. Русе и Србе историјски обједињује заједнички словенско-православни, близак и по много чему сличан етногеополитички идентитет, који отвара перспективу јединства и консолидације, супротстављене глобализацији у 20. веку. Словенски свет се супротставља глобалном геополитичком тренду. Русија има за циљ да развије равноправну сарадњу са државама југоисточне Европе. Односе са државама источноевропског региона одређују, поред географије, економије и историје, дубоки општи цивилизацијски корени. Пред транснационалним изазовима и претњама, Русија се залаже за постизање јединства и обезбеђивање отвореног партнерства са земљама чланицама Европске уније. Приоритет се даје развоју сарадње у Европи (ОЕБС), коју Русија сматра важним механизмом за развој паневропског система безбедности који се односи на супротстављање транснационалним изазовима и претњама. Спровођење државне спољне политике Русије има за циљ стварање повољних услова за спровођење историјског избора њених народа.”¹⁴

Народи Русије и источне Европе су се историјски развијали, формирајући идентичне карактеристике у традицији, култури, језику и аксиолошким преференцијама. Позитиван потенцијал колективног памћења, који се развија у културном и симболичком простору, постао је, по нашем мишљењу, одлучујући у менталитету наших народа и доприноси развоју политичког дијалога између словенског становништва Русије и Србије: у овом контексту, такође разматрамо

13 **Пеич Индиана.** «Сербско-российские отношения в контексте региональной безопасности на Балканах (2000-2017 гг.)». РУДН, 2018; она же. Идеологические предпосылки формирования и развития сербско-русских отношений// Вестник РУДН. Серия: Всеобщая история), 2017. Т. 9. № 3. С. 234-240.

14 **Малышева Е.М.** КОНЦЕПЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ РОССИИ В ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ// Известия Воронежского государственного университета (ВГПУ). Исторические науки. № 2 (283). 2019. С 197-201.

перспективу развоја стратешког партнерства која се развија у контексту братских односа¹⁵.

Историјске везе између Русије и Србије имају вековну традицију, чији почетак датира још од времена Покрштавања Русије. Идеолошке основе српско-руских односа историјски су еволуирале од 16. века, када су Русију у време руско-турских ратова Срби доживљавали као заступницу и савезницу исте вере. О историји руске емиграције у првој четвртини 20. века у Краљевини СХС (Југославији), која је постала уточиште исељеника, створена је солидна историографија. Према речима В. А. Мајевског, специјалисте за историју руске емиграције и савременика догађаја, „Руси су тада ушли у српску земљу, неспутани никаквим квотама, визама, ограничењима, пасошима итд. који су постојали на улазу у европске и америчке државе. Ово треба запамтити и памтити са захвалношћу...“¹⁶. До средине 1925. године у Југославији је отворено 17 руских школа за емигранте, са бројношћу од 2.820 људи. Осам школа са бројношћу од 2.240 деце одржавало се у потпуности о државном трошку, остале су добиле субвенције Министарства просвете. Године 1920. основана је прва руско-српска гимназија у Београду, са директором В. Д. Плетњовим. Као што је забележено у историографији К. В. Никифорова, постојала је жеља оснивача гимназије да учине све како би ђаци, „остали Руси, задржали разумевање, знање и љубав према држави, која се у тешким годинама показала као прави, некористољубиви пријатељ... Требало је да они у будућности постану кључ блиске везе између српског и руског народа“.¹⁷ Особине руског националног идентитета су прилично дубоко проучаване у историографији. Како запажа В. В. Кочетков, доктор социолошких наука, професор катедре за социологију међународних односа Московског државног универзитета „М. В. Ломоносов“: „Према конструктивистичком приступу, држава као друштвена заједница има различите изворе идентификације ендogene и егзогене природе. Укључивање ендогених фактора игра важнију улогу у формирању националног идентитета. У ову групу спадају историјски, природни и културни фактори, као што су природни ресурсни потенцијал државе, геополитички фактори, историјско памћење народа, историјски остварени догађаји, национално и културно наслеђе: релативна статичност и трајање својствени су ендогеним факторима у формирање националног идентитета“.¹⁸ Различити

15 Братя навек: история российско-сербских отношений// Мир 24. 17 января 2019.

16 «Россия и русские в истории Сербии».[Електр. ресурс].<https://serbia.mid.ru/ru/countries/political-relations/>(дата обраћања 1.04.2023).

17 Никифоров К.В. Особенности изучения русской эмиграции в Королевстве СХС (Югославию)// Славяне и Россия. Россия: взгляд на Балканы. XVIII-XXI вв.: к 100-летию со дня рождения И.С. Достяна: сборник статей. Москва: 2021. С.502-512.

18 Кочетков Владимир. Особенности национальной идентичности России// Геополитика и Международные отношения. Дугин А. Г. (ред.) Т. 1- М.:

аспекти историјски успостављеног стратешког партнерства Русије и Србије предмет су истраживања српских научних часописа. Покрећу питања развоја историје српско-руских односа, интеракције између словенских земаља, економских аспеката стратешког партнерства у области енергетске сарадње, геополитичких и етноцивилизацијских основа идентитета словенских народа итд. Ови проблеми се одражавају и у материјалима на **Међународној научној конференцији у организацији Института за политичке студије у Београду, 26-27. јуна 2023. године.**

Историјске и културне везе, однос према Русима у Србији у 20. веку, перцепција слике Русије од стране балканских држава, најважније чињенице историје у којима је Русија играла кључну улогу, устаљене и постојеће митологеме, укључујући и верске, огледају се у збирци извештаја руских научника на научном колоквијуму Међународне асоцијације за проучавање земаља југоисточне Европе. Зборник обухвата чланке припремљене за Међународну конференцију „Одроз Русије на Балкану” у Варшави 7-9. новембра 2011. године.¹⁹ Значајан допринос развоју руске славистике дао је аутор серије колективних радова „Словени и Русија”, истакнути руски специјалиста за историју Србије Андреј Леонидович Шемјакин. Велики губитак за српску историографију била је смрт „звезде историографије прве величине, моста између Русије и Србије, атланта, који је дуги низ година на својим плећима носио терет историјских веза између наука два братска народа”, како гласи његов некролог из 2018. године.²⁰

Током периода постсовјетског транзита након подстицаног распада СССР-а, дошло је до промене совјетског грађанског идентитета у руски. Данас је тражен задатак формирања новог идентитета заснованог на повратку „изворима руске националне културе, проналажењу непролазних духовних семена, оживљавања на савременом тлу. Како примећује В. Кочетков, „повратак руске државе великој светској сили са садашњег опадања могућ је само победом Русије у конфронтацији са Западом, који је покренуо нови „крсташки рат” против Русије као главног непријатеља кроз такозвану глобализацију”.²¹ У условима одсуства јасно постулиране

Евразийское Движение, 2012. С.427.

19 The Image of Russia in the Balkans: Mythologems, Ideologems, Religious, Historical and Cultural Connections: Papers of the Russian Scholars for the Colloquium of the International Association of South-East European Studies. Warsaw, 7-9 November 2011. М., 2011. – 152 с.

20 РУСИЈА и Србија на прелому векова: српске теме Андреја Шемјакина / [одговорни уредник **Алексеј Ј. Тимофејев**]. – Београд: Институт за новију историју Србије: Центар за Руске и Источноевропске студије»М. Јовановић «Филозофског факултета Универзитета: Информатика; Москва: Институт за словенске студије РАН: Историјски институт, 2020 (Београд: Графо сан). – 354 с. [Електр. ресурс]. Институт славјановедения РАН /<https://inslav.ru/publication/rusija-i-srbija-na-prelomu-vekova-srpske-teme-andreja-shemjakina-beograd-2020>. (дата обраћања 30.03.2023).

21 **Кочетков Владимир**. Особенности национальной идентичности России//

идеологије у савременој Русији, постоји кризно стање грађанског идентитета, које је навело промишљање у налету интересовања за тему „идентитета“: тек 1990-их. Објављено је око 1.500 књига и 3.000 чланака на тему „руског идентитета“.²² У нашем друштву, како се генерације смењују, постоји узнемирујући тренд опадања историјске компетенције. У свести младих актуелизује се сопствени идентитет. Истраживања социолога показују експлозиван пораст интересовања за породичну историју, посебно у совјетском периоду, о чему сведоче захтеви упућени архивима. Већ две генерације Руса о СССР-у суде по причама чланова породица старијих генерација, који историјски поуздано сећање преносе директно на млађе генерације. Будућност зависи од тумачења прошлости, од процене и позитивних кретања и губитака. Важна компонента у формирању идентитета руског друштва је познавање историје, а руску омладину, најобразованији интелектуални део друштва, брине проблем историјског образовања. Историјска самосвест зависи од ефикасности рада државних органа и институција цивилног друштва. Проблем друштвене неправде и неједнакости заузима прво место у рангирању друштвених противречности. Према Росстату, јаз између 10% најсиромашнијих и 10% најбогатијих у Русији износи 16 номинала, а према социолошким мерењима, национални просек је 28-30 пута. Шеф државе је још у обраћању 2017. године истакао да је појачана перцепција проблема социјалне правде најживљи проблем у друштву. У развијеном свету појмови „радни“ и „сиромашни“ су некомпатибилни. Више од половине становништва Русије интересује се за вектор развоја земље, према речима директора Института за социологију, академик Руске академије наука, доктор филозофских наука М. К. Горшкова. Како показује дугогодишња студија Института за социологију Руске академије наука, озбиљност проблема неједнакости у масовној свести руских грађана не опада ни у условима економских падова, ни током економских успона. Наши суграђани највећим делом сматрају да је неједнакост била и остаје један од кључних изазова друштвено-економског развоја земље. Тек сваки седми Рус сматра да их не погађа проблем неједнакости²³. У савременом руском друштву, посебно међу његовим образованијим делом и међу младима, расте интересовање за историју, посебно за историју совјетског периода²⁴. Социолошка истраживања показују

Геополитика и Международные отношения. Дугин А. Г. (ред.) Т. 1- М.: Евразийское Движение, 2012. С. 436-437.

22 **Малинкин А. Н.** «Новая российская идентичность»: исследование по социологии знания. [Електр. ресурс]. <https://cyberleninka.ru/article/n/novaya-rossiyskaya-identichnost-issledovanie-po-sotsiologii-znaniya> (дата обращения 6.04.2023).

23 **Михаил Горшков.** «Несправедливость и бедность ощущаются одинаково остро». По материалам Всероссийского экономического собрания 11 ноября 2022 г. [Електр. ресурс]. <https://veorus.ru/всероссийские-проекты/vserossiyskoe-ekonomicheskoe-sobranie-2022/> (дата обращения 2.03.2023).

24 **Мальшева Е.М.** Особенности массового сознания и политическая иден-

да филмови, сећања, приче код куће, интернет ресурси, музеји и историјска истраживања играју важну улогу у стварању новог идентитета. Расте жеља јавности за идеологизацијом историје²⁵. У ствари, историјска свест је повезана са вредносним погледом на свет, а данас, након распада СССР-а и 30-годишњег периода одсуства „званичне“ либералне идеологије, у Русији се формира нови феномен читања историје, задатак консолидације друштва се повећава, а повећано интересовање за историју игра улогу у порасту интересовања за Велики отаџбински рат.²⁶ Уз све трошкове, укључујући и оне изазване антируским санкцијама „колективног Запада“, већина грађана оцењује пут Русије као перспективни. Од

тичность современного российского социума / История и политика в современном мире. Материалы Международной научной конференции 24-25 сентября 2010 г. МГГУ им. М.А. Шолохова. М.: МГГУ им. М.А. Шолохова, 2010. С. 109-119.

25 **Мальшева Е.М.** Историческая память и духовная безопасность России: противодействие дискредитации победы в Великой Отечественной войне / Проблемы преподавания истории Второй мировой войны. Сборник материалов III Международной конференции. Санкт-Петербург, 2010. С. 39-50; Она же. Патриотизм и память о войне как аксиологическая основа интегрирующих ценностей возрождения России // Патриотизм как идеология возрождения России. Сб. ст. и докл. / отв. ред. Т. С. Гузенкова. М.: Российский институт стратегических исследований (ИСИ), 2014. С. 89-105;

26 **Мальшева Е.М., Курбанова Л.У.** Основные угрозы и обеспечение национальной государственной безопасности России в современных геополитических реалиях // Гуманитарное знание и духовная безопасность: сборник мат. III Международной научно-практической конференции (Грозный, 1-3 декабря, 2016 г.). Махачкала: ЧГПУ, АЛЕФ. 2016. С.264-270.; **Мальшева Е.М.** Идентичность, духовный потенциал советского общества и формирование памяти о Великой Отечественной войне: диалог прошлого с настоящим // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2012. № 2. С. 25-33; **она же.** Менталитет и пассионарность советского общества в годы Великой Отечественной войны и Сталинградской битвы как источник победы над агрессором / Сталинградская битва. Взгляд через 65 лет: материалы Международной научно-практической конференции, 1-2 февраля 2008. Волгоград: «Издатель», 2008. С. 426-432; она же. Роль патриотизма в национальном возрождении России / История и современные реалии. Великая Отечественная война в контексте истории XX века. Материалы Международной научно-практической конференции. Адлер, 2005. С.143-147; **она же.** Россия в XX веке. Война 1941-1945 годов. Современные подходы. М.: Наука, 2005. С. 305-339; она же. Мировые войны и локальные военные конфликты в истории // Вестник Адыгейского государственного университета. 2005. № 1(16). С. 66-75; **она же.** Войны в мировой истории и их последствия // Книга Памяти. Республика Адыгея. Майкоп, 2002. Кн. 4. С. 20-39.

посебног значаја је проблем националне безбедности, у контексту којег се међународна заједница суочава са различитим изазовима и претњама²⁷. Према ауторима фундаменталног рада Центра за војно-политичке студије Московског државног института за међународне односе, који су припремили колективну монографију о стратешком предвиђању међународних односа, под редакцијом А. И. Подберезкина и М. В. Александрова, „суштински елемент сценарија глобалне војне конфронтације” је мрежноцентрични рат Запада против Русије, чија је сврха да се Русији одузме суверенитет са њеним каснијим распарчавањем и уништењем руске нације као главне силе супротстављајући се западној светској доминацији. „Уз сву привидну радикалност овог закључка, чини се да је сасвим разумно ако анализирамо резултате мрежноцентричних ратова које је Запад водио против Југославије, Ирака и Либије”.²⁸ Регион Балкана је од великог стратешког значаја за Русију, укључујући и решавање кључних питања актуелног дневног реда као највећег транспортног и инфраструктурног чворишта преко којег се нафта и гас испоручују европским земљама. Међусобни односи и контакти СССР-а са Југославијом у 20. веку развијани су неравномерно. Краљевина Југославија је тек 1940. године, последња од земаља балканског региона, признала СССР. Развијајући се у позитивном смислу све до 1948. године, нагло су дотрајали и убрзо су сломљени. Побољшање је дошло после Стаљинове смрти, али је Београд заузео посебан положај у „социјалистичком табору”, држећи се донекле одвојено. Београд је настојао да одржи добре односе са Вашингтоном, не одобравајући совјетску политику мешања у послове земаља Варшавског пакта. Ипак, Југославија је активно развијала трговинску сарадњу са Совјетским Савезом и од тога је имала велике користи, примајући совјетске јефтине кредите”.²⁹

У јулу 1992. године Русија се придружила спровођењу Резолуције Савета безбедности УН број 757 и замрзнула политичке, економске,

27 **Мальшева Е.М.** Проблемы демографии и миграционной политики как геополитический фактор национальной государственной безопасности России // Материалы межрегиональной конференции. Принципы толерантности в российском обществе: проблемы формирования и реализации. Саратов. 2004; она же. Геополитические проблемы России: некоторые аспекты. // Труды Международной научной конференции «Научный потенциал Отечественной географии». Майкоп. 1999; она же. Геополитическое положение Северо-Кавказского региона России: реальные вызовы национальной государственной безопасности России. Патриотизм – один из решающих факторов безопасности страны.- М., ИРИ РАН, 2004 г.

28 Стратегическое прогнозирование международных отношений: коллект. монография под ред. **А.И. Подберезкина, М.В. Александрова.** Центр военно-политических исследований.- М.: МГИМО-Университет. 2016.

29 **«Нас и руса 300 милиона»:** история российско-сербских отношений. Взаимоотношения стран в ХХв. // [Электр.ресурс]. <https://yandex.ru/turbo/mir24.tv/s/articles/16344246/bratya-navek-istoriya-rossiisko-serbskih-otnoshenii> (дата обращения 3.03.2023).

научне и културне везе са СР Југославијом. Придруживање економским санкцијама, које су постале последица заузетог курса ка зближавању са Западом, била је једна од најконтроверзнијих одлука у Јељциновој спољној политици. Прекретница у односима Русије са Западом догодила се 24. марта 1999. године, када је руски премијер Јевгениј Примаков, током лета у званичну посету Сједињеним Државама, сазнао за реалну опасност од америчке војне операције против Југославије, затражио дозволу да одбије америчког потпредседника Алберта Гора на састанку у САД. Када је после договора Примаков наредио: „Распоредите таблу. Поставите правац за Москву!“, салон је експлодирао у аплаузу. Тада су већ сви схватили да је то догађај историјских размера, да је то преокрет у руској спољној политици. „Преокрет над Атлантиком“ показао је да је земља, која је раније била наклоњена Сједињеним Државама, приморала да поштује њено мишљење и поставила питање потребе преласка на мултиполарни свет³⁰. Када су 24. марта 1999. године трупе НАТО-а, у оквиру операције „Савезничка сила“, без санкција Савета безбедности УН, почеле да бомбардују Југославију, које је трајало 78 дана, све до 10. јуна, Русија је на ово реаговала изузетно негативно, јер је Руско Министарство спољних послова оценило да је „чин отворене агресије“ и привремено замрзавање односа са алијансом. Угрожена је политичка стабилност Србије и регионална безбедност Балкана. Ваздушни удари су изведени не само на војну, већ и на цивилну инфраструктуру, што је представљало грубо кршење међународног права и, заправо, акт агресије на једну суверену земљу. Часопис „Тајм“ је тада изашао са натписом на насловници „терање Срба на послушност“. Рат је довео до повлачења југословенских трупа са Косова и коначног одвајања региона од Србије, остављајући иза себе хиљаде жртава ратних злочина. Према српским подацима, у НАТО бомбардовању погинуло је 4.000 људи, а повређено око 10.000, од којих су две трећине цивили. Материјална штета износила је 100 милијарди долара, Југославија је изгубила војно-индустријску инфраструктуру, уништено је више од 1,5 хиљада насеља, уништено је 40 хиљада кућа, 60 мостова, 30% свих школа, 100 споменика. Бомбардовање рафинерија нафте и петрохемијских фабрика изазвало је штету по животну средину: водене површине су контаминирани токсичним супстанцама. Према СЗО, због осиромашеног уранијума из бачених бомби, повећао се број карцинома. Међу оболелима су били и војни савезници који су учествовали у операцији: многи од њих су судовима Велике Британије, Немачке, Италије, Холандије и Турске упутили захтеве за надокнаду материјалне штете³¹. У фебруару 2008.

30 «Петља Примакова». Как разворот над Атлантикой вернул Россию на мировую арену. [Електр. ресурс]. //https://ria.ru/20190323/1551983046.html (дата обраћенија 3.03.2023).

31 Годовщина агрессии НАТО. Как начались бомбардировки Югославии. Последствия бомбардировки Белграда, 4 апреля 1999 г. [Електр.

године косовски парламент је једнострано прогласио независност покрајине од Србије. Косово је постало међународни протекторат према Резолуцији 1244 Савета безбедности УН. У контексту проглашене независности Косова, опасност од сепаратизма унутар бивших југословенских република са мултиетничким саставом становништва је реална. Принцип „јединствености“ оцењују и руски и западни аналитичари у контексту политике „двоструких стандарда“ западних држава³². Руска Федерација је доследно истицала подршку територијалном интегритету Србије, али је истакла значај „косовског преседана“ за проблем самопроглашених држава. Србија је прогласила неуставност овог корака и непризнавање независног Косова. У томе су је подржале Русија, Кина, Индија, укључујући 5 земаља из НАТО блока, Шпанија, Грчка, Словачка, Румунија и Кипар. До данас, 104 од 193 државе чланице УН признале су Косово као независну државу. Признању се противи преко 60 држава, поред Србије, Русије, Кине, Индије и Израела. У контексту проглашене независности Косова, опасност од сепаратизма унутар бивших југословенских република са мултиетничким саставом становништва је реална. Више од 160.000 Срба и 24.000 Рома било је принуђено да напусти регион након што је Југословенска војска напустила Косово, а многи од преосталих неалбанских држављана били су жртве напада, премлаћивања и убистава.³³ „Европски избор“ Србије у економском и културном смислу огледа се у томе што је регион све више изложен унакрсном утицају глобалних играча, а у политичком се оцењује као саставни део евроатлантског простора, што има последице по стабилан развој региона. Споразум о зони слободне трговине између Евроазијске економске уније и њених држава чланица, с једне стране, и Републике Србије, с друге стране.³⁴ У вези са догађајима у Украјини, развио се жесток посреднички рат против Русије, антируска информативна кампања, која је укључила и Југоисточну Европу. Према **Миломиру Степићу**, Запад доживљава Србе као „балканске Русе“, „мале Русе“, „руске истурене положаје на Балкану“. Суштина је, сматра научник, у геополитичкој аналогiji: а) и руски и српски простори наследили су телурократски (копнени) геополитички идентитет; б) оно што је руски фактор у светским и евроазијским плановима, српски фактор је на Балкану. А Русија за таласократске интересе Запада представља глобални

ресурс]/https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10972795 (дата обраћања 3.03.2023).

32 Балкански узел: последице косовског кризиса / **М. Ковач** // Вестник МГИМО-Университета. Политологическе науке. 2008. № 1. С. 24-28.

33 23 года назад США и НАТО начали бомбить Югославию...[Електр.ресурс]info-balkan.ru>23-goda...i-nato...yugoslaviyu...rf.html. (дата обраћања 10.03.2023).

34 Эволюция присутствия России в Юго-Восточной Европе и новая стратегия России. [Електр. ресурс]. https://russiancouncil.ru/russia-balkans#1 (дата обраћања 30.03.2023).

„дестабилишући фактор“ на исти начин као што Србија представља на Балкану³⁵. Заоштравање конфронтације Русија-Запад довело је до пада нивоа економске сарадње и дипломатских односа наших земаља. Савет безбедности УН тражио је да Југославија престане са „мешањем у догађаје у Босни и Херцеговини“ и повуче јединице Југословенске народне армије из Босне (Резолуција бр. 757). Русија је гласала за ову резолуцију, односно сложила се са антијугословенским санкцијама Савета безбедности УН. Придруживање економским санкцијама, које је резултат заузетог курса ка зближавању са Западом, била је једна од најконтроверзнијих одлука у историји спољне политике Јељцинове владе. Ипак, 24. маја 2013. године, на састанку председника Русије и Србије у Сочију, потписана је Декларација о стратешком партнерству Руске Федерације и Републике Србије. „Русија је заинтересована за одржавање стабилности на Балкану. Али она је такође заинтересована за очување различитих облика свог присуства који су јој историјски инхерентни. Од почетка 18. века дипломатско, економско и културно присуство Русије на Балкану обављало је, пре свега, креативну и стабилишућу функцију, доприносећи развоју локалних држава и народа. Језичка и верска близина, у комбинацији са акумулираном базом фундаменталног знања, омогућава нам да тврдимо да Русија дубоко и тачно разуме процесе на Балкану.“³⁶

У марту 2014. године уведене су санкције Русији, којима су се придружиле Албанија, Бугарска, Грчка, Румунија, Словенија, Хрватска, Црна Гора (Босна и Херцеговина, Македонија и Србија су одбиле да се придруже санкцијама). Земље ЕУ су 5. октобра 2022. године договориле 8. пакет мера против Руске Федерације. Задачи осигуравања безбедности у Источној Европи и геополитички интереси Русије огледали су се у Концепту спољне политике Руске Федерације усвојеном 30. новембра 2016. године (бр. 640), садржај није обухватио концепте „Балкан“ и „Југоисточна Европа“, али су укључени концепти попут: „Европска унија“, „Европски регион“, „Евроатлантски регион“. Концепт је констатовоао да „савремени свет пролази кроз период дубоких промена, суштина којих лежи у формирању полицентричног међународног система“.³⁷ Чврст

35 Какую роль играют Россия и Сербия в мировой геополитике. Федеральное агентство новостей. **Миломир Степич**. Расширение НАТО и геополитическое положение Сербии //Геополитика. Инф.-аналит. изд. МГУ им. М.В. Ломоносова. Выпуск X. 2011. С. 18-44. [Електр.ресурс] https://kakuurol_igrayut_rossiya_i_serbiya_v/riafan.ru/23555521_mirovoi_geopolitike_interv_yu_s_milomir_stepichem(дата обращения 30.03. 2023).

36 Россия в Юго-Восточной Европе. Эволюция присутствия [Электр. ресурс]. <http://ruserbia.com/politics/docs/1258-deklaratsiya-o..> (дата обращения 11.04.2023).

37 Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом РФ В.В.Путиным 30.11. 2016 г. [Электр. ресурс] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id (дата обращения 22.04.2023).

тон Александра Вучића изазива поштовање када је на састанку са председником Руске Федерације В. Путином 8. маја 2018. године рекао: „Србија је на европском путу. Али када каже да неће увести санкције Русији, то значи да их неће увести. Када она каже да неће у НАТО и да је неутрална земља, то значи да ће тако бити, и сви то знају”.³⁸ Напомињемо да је Србија једина држава кандидат за чланство у ЕУ која није подржала антируске санкције.³⁹

Према речима познатог стручњака, доктора политичких наука, професора, декана Факултета за међународну политику и безбедност УНИОН Универзитета „Никола Тесла” у Београду, Виолете Рашковић Таловић, Србија тежи растућој сарадњи, пре свега са Русијом и Кином. Грађани Србије, према њеном мишљењу, очекују да политичка елита неће моћи у потпуности да потчини Србију интересима Запада. Црна Гора је пример тога какву власт Запад жели да успостави у Србији. „Та власт која 100% испуњава команде Запада, прекинула је вековне везе Црне Горе и Русије“, наглашава научник. Део црногорске елите покушава да створи вештачки идентитет за Црногорце... Овај хибридни идентитет заснива се на негирању правог идентитета Црногораца, односно Срба. Нешто слично се дешава и у Украјини, где је криминал постао окосница власти, а грађани су у страху и под забранама. Сигурна сам, – каже професорка **Виолета Рашковић Таловић,** – да раскол између Црне Горе (која има легитимно право да бира геополитичку оријентацију) и Србије не може бити трајан. Као што раздор између Украјине и Русије не може бити трајан⁴⁰. Тема јавне дипломатије кроз призму критичке анализе неореализма и неолиберализма као два најутицајнија приступа у теорији међународних односа откривају се у чланку Виолете Рашковић Таловић „Јавна дипломатија као једино решење кризе на Криму”, написаном на 10. Конвенцији Руског удружења међународних студија (РАМИ) „25 година руске спољне политике. Рашковић Таловић истиче значај јавне политике, јер је „време униполарног света прошло и тога би требало да буду свесни сви, па и Сједињене Америчке Државе.” По мишљењу стручњака, дијалог као најважнији предуслов јавне дипломатије постаје све мање коришћен у спољној политици. А политика двоструких стандарда учинила је међународно право пољем у

38 Президент Србије А. Вучић на встрече с В. Путиным. 8 мая 2018 г. [Электр. ресурс]. <https://russiancouncil.ru/russia-balkans#> (дата обращения 29.03.2023).

39 Братья навек: история российско-сербских отношений. [Электр. ресурс]. https://weekend.rambler.ru/other/41576672/?utm_content=weekend_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink (дата обращения 3.03.2023). **Какую роль играют Россия и Сербия в мировой геополитике:** интервью с Миломиром Степичем. 27/07/2022.<https://vseruss.com/novosti/evgora-3/Kakuyu-rol'-igrayut-Rossiya-i-Serbiya-v-mirovoj-g.> (дата обращения 15. 04.2023).

40 **Виолета Рашкович Талович.** Мощь Запада ослабевает, гибридные идентичности рушатся: сербский эксперт. 27 декабря 2016 г. [Электр. ресурс] <https://cont.ws/@sam8807/473056>(дата обращения 12. 04.2023).

коме су демонстрације силе заузеле место дијалога. Крим је само један пример где се ова појава манифестује. Политика двоструких стандарда довела је до непризнавања права на самоопредељење Крима, што је потом довело до увођења санкција Русији.⁴¹

Председник Руске Федерације Путин је 31. марта 2023. године одобрио нову верзију Спољнополитичког концепта Руске Федерације, којом се дефинишу приоритетне области, циљеви и задаци међународног деловања земље у измењеним историјским реалностима. У Концепту се наводи: „Русија се залаже за консолидацију међународних напора који имају за циљ да обезбеде поштовање и заштиту универзалних и традиционалних духовних и моралних вредности. Више од хиљаду година искуства независне државности, културно наслеђе претходне епохе, дубоке историјске везе са традиционалном европском културом и другим културама Евроазије, способност развијана током много векова да обезбеде хармоничан суживот различитих народа, етничких, верских и језичке групе на заједничкој територији одређују посебан положај Русије као особене државе-цивилизације, огромне евроазијске и европацифичке силе која је окупљала руски народ и друге народе који чине културну и цивилизацијску заједницу руског света.“ Директно на Балкан и Србију, у првом реду, по нашем мишљењу, важи параграф 12. Концепта који гласи: „Природни одговор на кризу светског поретка је јачање сарадње држава под спољним притисцима... Само обједињавање потенцијала и савесних напора целе међународне заједнице на бази равнотеже снага и интереса може да обезбеди ефикасно решавање бројних проблема нашег времена, миран прогресивни развој великих и малих држава, човечанства у целини... Русија се самоопредељивала као изворна земља-цивилизација, евроазијска и европацифичка сила, упориште руског света, један од суверених центара светског развоја, који игра јединствену улогу у одржавању глобалне равнотеже снага. Нова верзија „Концепта“ јасно каже да ће Русија бранити приоритете своје хуманитарне политике у иностранству у супротстављању кампањи русофобије, заштити руског језика, руске културе, Руске православне цркве од дискриминације, борби за историјску истину, заштити „универзалне и традиционалне духовне и моралне вредности“.⁴²

У директној вези са темом овог чланка је и тема пловног пута реке Дунав и процена огромних могућности коришћења „дунавског потенцијала“ за међународне интеграције и узајамно корисне споразуме. У европској историографији тема међународног статуса дунавске артерије добила је широку заинтересованост. Наведимо историјску и новинарску студију о реци Дунав новинара прашког издања „Радио Слобода“ Андреја Шарога, који је радио као

41 X Конвент РАМИ: подведение итогов. [Електр. ресурс]

mgimo.ru/about/news/main/x-konvent-rami...itogov/ (дата обраћања 11.04.2023).

42 Концепция внешней политики Российской Федерации. Указ Президента РФ от 31.03.2023. [Електр. ресурс] / <http://www.kremlin.ru/acts/news/70811> (дата обраћања 4.04.2023).

ратни дописник током грађанског рата у Југославији, „Дунав: река империја”.⁴³ Дунав је међународна река која протиче територијом 10 европских држава (Немачке, Аустрије, Словачке, Мађарске, Хрватске, Србије, Бугарске, пролази кроз Румунију, Молдавију, Украјину и улива се у Црно море), на његовим обалама су смештене престонице и велики градови. По дужини заузима 2. место после Волге у Европи, дужине је 2.960 километара. На овој великој реци налазе се европске престонице: Беч, Београд, Будимпешта, Братислава. Слив Дунава обухвата 19 држава. На неким руским дијалектима „Дунав” значи „поток”, „подземна река”. У иберијско-кавказској групи језика, којој припада адигско-кабардијски језик, у преводу на руски, **ДУНАВ је Свет, Универзум, земаљска кугла (Дунав Неф)**. Ово наглашава планетарни значај питања покренутих на овом научном догађају који је припремио Институт за политичке студије. Дунав сматрамо моћним потенцијалом за развој комуникација и међународну економску интеграцију Европе, Русије и балканских земаља који још увек није искоришћен, упркос изнетом ставу да је то „мит”. У интервјуу из 2015. године А. Шари не износи императивну осуду: „Историја реке је пуна крви и понижења, људске патње... Покушајима да се Дунав представи као историјска река пријатељства између Словака и Мађара, спојени су низводно Срби, Хрвати, Румуни, Бугари, руски чудотворни јунаци и, паралелно, Турци из царства савршене митологије. Дубина противречности међу дунавским суседима је веома велика, неке од ових противречности нису отклоњене, већ су многе сада успешно пригушене концептом нове Европе и новим осећајем њиховог европејства. Тај осећај, нажалост, ипак није схваћен у Русији, али га ја, на пример, са двадесетогодишњим искуством живота ван Русије, осећам у себи једноставно као најважнији⁴⁴. Једна од 76 тачака Концепта руске спољне политике за 2023. годину каже да ће Руска Федерација дати приоритет изградњи сарадње у економији, безбедности и хуманитарној сфери у азијско-пацифичком региону: „Формирање регионалних и трансрегионалних механизма за економску сарадњу интеграција и интеракција у различитим областима, стварање разноврсних партнерстава за решавање заједничких проблема. Висок степен међузависности, глобална покривеност и транснационална природа изазова и претњи ограничавају могућности обезбеђивања безбедности, стабилности и просперитета појединих држава, војно-политичких и трговинско-економских унија” („Концепт”). Након завршетка Првог светског рата, како примећује Ј. В. Вишњаков, „стварна контрола над доњим током Дунава, упркос међународном статусу ове речне артерије, прешла је на трећу страну и проблем је постао актуелан. Уз подршку Велике Британије, Румунија је окупирала руску провинцију Бесарабију, чиме

43 Шарый Андрей. Дунай: река империй. / Андрей Шарый. – Москва : Колибри, 2017. – 461 с..

44 «Никакого славянского братства нет»: интервью с автором биографии Дуная. Москва: «Азбука-Аттикус». 2015 [Электр. ресурс] <https://daily.afisha.ru/archive/vozduh/books/nikakogo-slavyanskogo-bratstva-net-intervyu-s-avtorom-biografii-dunaya> (дата обраћања 12.04.2023).

је вишегодишња руска пловидба Дунавом прекинута.⁴⁵ Кратак историјски и историографски осврт на тему омогућава аутору овог чланка да дође до следећег закључка. Савремене антируске снаге „колективног Запада“ не крију циљ уништења Руске Федерације по провереном сценарију СССР-а и Југославије (од 1963. Социјалистичка Федеративна Република Југославија – СФРЈ). Сједињене Државе су искористиле етнички фактор да униште Југославију, ослањајући се на поделу српске етничке групе: Срби су чинили више од 50% од 20 милиона становника земље. У америчкој политици распада Југославије, исламски фактор је коришћен за сејање раздора између муслиманског и хришћанског становништва уједињене Југославије, данас подељене на 6 засебних држава. Попут модерне Русије, која је као резултат распада користећи мултиетнички фактор Совјетског Савеза, изгубила 5 милиона км и заправо је враћена на државне границе 17. века, а становништво се смањило са 280 милиона на 142 милиона, скоро 2 пута. Петнаест држава које су се отцепиле и успоставиле етнократске режиме (Летонија, Естонија, Литванија итд.) данас имају укупно више од 75 милиона становника који говоре руски. Међутим, Русија, са популацијом од само око 3% целе планете, има и до 40% светских резерви сировина. Очуван је историјски успостављен пријатељски однос према Русији православног становништва Балкана, пре свега Србије, упркос политичким околностима. Главни део руског и српског народа – Словена, обједињују идентични традиционални епистемиолошки постулати и духовне вредности. Оживљавање српског фактора на Балкану, посебно у Југоисточној Европи, развој пријатељских односа Русије и Србије, имају неоспорну перспективу. По нашем мишљењу, развијаће се на основу геополитичких и етноцивизацијских, историјски утемељених корена руско-српског идентитета, користећи, између осталог, дунавски комуникациони потенцијал међународне интеграције.

Желим да изразим захвалност **Институту за политичке студије у Београду** и његовом руководству **Зорану Милошевићу**, као и **Миши Стојадиновићу**, задуженом за одржавање конференције, и Организационом одбору на позиву да учествујем на Међународном научном скупу и објавим овај чланак.

Превела с руског **Дајана ЛАЗАРЕВИЋ**

45 **Вишняков Я. В.** Дунайский гамбит. Русско-сербское военно-экономическое сотрудничество накануне и в годы Первой мировой войны. Журнал «Славянский альманах», 2018. С. 120. [Электр.ресурс]//<https://cyberleninka.ru/article/n/dunayskiy-gambit-russko-serbskoe-voenno-ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-nakanune-i-v-gody-pervoy-mirovoy-voyny> (дата обращения 17.03.2023).

ПРЕДРАГ НЕШОВИЋ

СЛИКЕ ПРОШЛОСТИ И СЕЋАЊЕ НА БУДУЋНОСТ

Од питорескног водвиља, Сухово-Кобилин долази до мрачног апсурда, који је био испред свог времена и нису га разумели његови савременици. Значајну улогу овде је одиграла свакодневна репутација аутора – личности колико живописне, толико и непријатне.

Варвара Бабицка

Драмску трилогију „Слике прошлости” чине три драме Александра Сухово-Кобилина написане у различитим жанровима, али повезаним заплетима.

Прво дело у трилогији је комедија у три чина „Венчање Кречинског”. Следи драма „Случај” и њена радња почиње шест година касније. Све ово време, богатство и сам живот Муромских прождире суђење: након инцидента са брошем, против Муромских је покренут случај фалсификата како би се од њих извукао велики мито уз измишљене оптужбе. Поштени и принципијелни старац Муромски налази се уплетен у махинације званичника Тарелкина и сломљен судском самовољом. Након што је завртео точкове ђавоље бирократске машине, Тарелкин се на крају нађе сломљен од њих.

У трећој драми трилогије „Тарелкина смрт или Весели дани” Тарелкин се већ крије од кредитора, лажирајући сопствену смрт и представљајући се као извесни пензионисани – и заиста покојни – судски саветник Сила Копилов. Под овим плаштом жели да уцени свог бившег шефа Варавина, који га је оставио без ичега после случаја са Муромским. Међутим, све је узалуд, Варавин заузима високи положај: он поново добија предност, а Тарелкин завршава у следећем кругу пакла. Тема „Тарелкинове смрти” је мучење током полицијске истраге.

Године 1869, одмах по завршетку треће драме, комедије „Тарелкинова смрт”, прво издање целе трилогије објављено је у *штампарији Московског универзитета* у власништву Михаила Каткова, и тада је добила општи наслов „Слике прошлости”. Обим књиге – 10 штампаних табака – по тадашњим правилима, дозвољавао је објављивање књиге без цензурне дозволе.

* * *

Лична трагедија самог аутора и лична искуства су подстакли Александара Васиљевича да се бави креативношћу. Резиме „Венчања Кречинског“, прототипови и историја писања дела заиста одузимају дах и јединствени су у књижевном стваралаштву. Погледајмо изблиза ово драмско стваралаштво, као и његовог врхунског аутора.

Идеја за „Венчање Кречинског“ настала је случајно. У лето 1852. године, сестра будућег драмског писца, Елизавета Салијас де Турнемир, позната и као писац Евгенија Тур, написала је „веома паметну сцену из друштвеног живота“, а Сухово-Кобилин ју је позвао да буде коаутор озбиљног комада за сцену. Кобилин је направио план и на лицу места скицирао једну сцену „која је убила цело друштво од смеха“. Заједнички рад са сестром није успео, али се Сухово-Кобилин заинтересовао: током целе зиме 1852. радио је на рукопису, ван зидина затвора, на очевом имању у Викси, паралелно са преводом Хегелових дела. Године 1854. драмски писац је по други пут ухапшен у вези са убиством његове љубавнице Лоуисе Симон-Деманше. За шест месеци проведених у истрази, Сухово-Кобилин је завршавао „Венчање Кречинског“: „Како сам могао да напишем ову комедију, под оптужбом за убиство и тражећи мито од 50 хиљада рубаља, не знам – али знам да сам написао ‘Кречинског’ у затвору“, – изјавио је аутор.

Аутор „Венчања Кречинског“ написао је своје прво дело ван затворских зидина, обузет осећајем стрепње и неизвесности. Разноликост емоција и унутрашњих борби, као и блиско познавање случаја судског поступка, огледа се у незаборавној драми. „Венчање Кречинског“ је био почетак целе трилогије, уједињене једним циљем и једним импулсом.

Жанр комедије „Венчање Кречинског“ је необичан. Не само да вас подстиче да се весело смејете, већ вас тера да размишљате о смислу бића, тера вас да саосећате и плачете. Као што видите, место писања и унутрашње стање аутора имали су огроман утицај на само дело, које је касније названо „социјална комедија“.

* * *

„Венчање Кречинског“ је (према дефиницији аутора – „комедија“) готово водвиљ о простодушним провинцијалцима у бриљантној престоници и о преваранту – ловцу на мираз. Тачније, комедија о племићу-скитници Кречинском, који покушава да побољша своје коцкарске успехе оженивши се богатом наследницом Лидочком, ћерком сеоског властелина Муромског. Да би се ослободио свог такмаца, Кречински залаже лажни дијамантски брош ког зеленаша. Када у финалу несрећни ривал Кречинског, Нељкин, ухвати скитницу на лицу места, заљубљена Лидочка га изненада спашава, дајући му прави дијамант и објашњавајући инцидент као грешку. Много речи одатле је постало пословично, интрига је беспрекорно умотана и сабијена у три чина без даха, ликови су распоређени према традиционалним

позоришним улогама (наивна Лидочка, племенити отац Муромски, тетка – груба Атујева, херој-љубавник Нељкин, неваљаца Кречински и његов слуга Распљујев), чак и често варају очекивања читалаца. Пре него што размотримо резиме драме „Венчања Кречинског“, хајде да се упознамо са главним ликовима дела.

Пре свега, главни лик драме, сам Кречински, човек тридесетпетогодишњак, страствени коцкар и копице. Такође вреди поменути Петра Константиновича Муромског – племенитог добродушног човека, узорног властелина и узорног оца. Важну улогу у драми има Распљујев – саучесник главног јунака, непринципијелна особа, ситни лопов без морала и личних наклоности.

Међу осталим важним ликовима „Венчања Кречинског“ истичу се Лидија – ћерка Петра Константиновича, богата наследница, наивна и стидљива провинцијалка. Има имиџ главног женског лика који је изузетан – љубазна, једноставна жена са јасним умом, изванредним размишљањем и дубоким осећањима. Друга женска хероина представе је Лидочкина тетка, Ана Атујева, која тежи високом друштву и имитира његове манире.

Радња драме „Венчање Кречинског“ заснована је на стварном догађају. Можда је на аутора велики утисак оставила прича о извесном лажном грофу, која се догодила неколико година пре писања драме. Према гласинама, извесни Крисински, који је слуга богатог аристократе, представљао се као племенит и богат племић, захваљујући чему је добио приступ високом друштву.

Драма почиње дијалогом између Муромског и Атујева. Из разговора се испоставља да истовремено два кандидата траже руку ћерке Петра Константиновича: велепоседник Нељкин, озбиљан човек који је равнодушан према материјалном свету и животу, и Кречински, коцкар, варалица и женскарш. Касније ће се испоставити да је Кречинском хитно потребна богата млада да отплати огромне дугове и покрије своје невоље у које је упао. За своју жртву бира Лидију – једноставну, али богату младу даму која је заљубљена у њега. Због тога, Михаил Васиљевич је спреман да се поигра са осећањима девојке и њене породице, спреман да се претвара и обмањује их све.

На пример, са оцем будуће невесте, он разговара о мирном сеоском животу поред вољене жене, јер зна да је он једноставан и добродушан господин. Са Лидочкном тетком Кречински разговара на сасвим другачији начин. Он наговештава своју високу позицију у свету и дели свој сан да кућу свог таста у граду учини најизузетнијом и најпопуларнијом. Следећи чин открива сву дубину материјалног и духовног краха Кречинског. Проћердавши своје имање, дугујући свим повериоцима, крије се од њих и води готово просјачки живот. Он је коцкар, бедник, пијаница и веселак. Поред свега, Михаил Васиљевич има огроман дуг на картама, којим га трговац Шчебњев уцењује. Да би добио новац назад, Кречински се одлучује на превару. Код куће има верну копију дијамантског броша који припада Муромском. Одлучује да га искористи да позајми новац од зеленаша Бека. Михаил

Васиљевић тражи од невесте да му на неко време поклони тај драгуљ, направљен у облику броша, у нади да ће преварити искусног зеленаша. Наивна Лидочка позајмљује брош младожењи преко његовог слуге Распљујева. Уз помоћ лажног дијаманта, Кречински је добио приличну суму новца и исплатио своје дугове.

Те вечери се код Кречинског окупљају гости – млада са породицом и Нељкин, који жели да разоткрије лажну успешност свог ривала. Обавештава све да је Кречински коцкар и преварант који је заложиио Лидочкину скупу стварчицу. Лидочка је веома узнемирена, али је Михаил Васиљевић брзо смирује. Он вади брош из писаћег стола и враћа га несрећној девојци, а затим са огромним амозитетом избацује несрећног ривала и из игре и из куће.

Тада огорчење гостију спласне, а Муромски пристаје на исхитрени брак своје ћерке са Кречинским. Чини се да се све добро завршава, али у последњем тренутку Бек и полиција упадају у собу да ухапсе Михаила Васиљевића због фалсификата и преваре.

Коначно, Лидочка схвата ко је заправо он, њен вереник. Међутим, из љубави према њему даје свој прави драгуљ лихвару, тврдећи да је дошло до грешке. Јецалујући напушта стан свог будућег вереника и одлази. Отац и тетка је прате.

Каква је реакција Кречинског на такве изненадне и узнемирујуће догађаје? Каже: „Пукло је”, показујући тиме да је цела ова прича за њега само игра. Не размишља о осећањима девојке и њеним сузама, не осећа стид ни кајање.

Шта је спојило ове људе, тако различите карактером и начином животне филозофије? Резиме „Венчања Кречинског” ће нам помоћи да сазнамо одговор на ово питање. Драматичар Сухово-Кобилин је успео да сликовито и реалистично оголи основе појединих слојева друштва. Његови ликови, тако витални и релевантни, дубоко су дирали у душу и изазивали дубока осећања и забринутост. Многи су примећивали да су након гледања ове комедије, дуго времена после тога били импресионирани оним што су на сцени гледали, осећајући тежину и узнемиреност у души.

У сваком случају, резиме „Венчања Кречински”, као и само дело у целини, показује да је аутор био у стању да сликовито и психолошки прикаже обичаје и живот тог времена, који је владао у највишим круговима правог племства. Упознат са свим вековним шљокицама и празнинама, аутор је суптилним психологизмом пренео изопаченост и неред високог друштва. Рецензије о „Венчању Кречинског” биле су позитивне од самог почетка. Публика је са одушевљењем примила лагане, некомплицоване дијалоге представе, који одражавају расположење и емоционални излив ликова.

Данас, ова комедија, упркос њеним године, и даље је од поштовању и интересовања за многе љубитеље модерног позоришта. Она и даље не силази са сцена водећих позоришта Русије. Током уназад протеклих шездесет година, појавило се и неколико екранских верзија комедије.

Тако честе продукције и филмске адаптације указују на свевременост овог дело Сухово-Кобилина и неумитност да је и даље актуелно и занимљиво. И то упркос чињеници да је прошло 170 година од писања драме, да су се времена и обичаји променили. Међутим, такве промене не утичу на људске душе, осећања и емоције. Људи и даље желе да верују у љубав, желе да верују једни другима, желе да се смеју недостацима и комичним инцидентима. То значи да ће комедија „Венчање Кречинског“ још дуго бити актуелна и популарна међу познаваоцима руске књижевности и драме.

„Венчање Кречинског“ је први пут објављено (након постављања представе у Малом позоришту) у петој књизи часописа *Современник* за 1856. годину, поред приче Лава Толстоја „Два хусара“. Драматичар Сухово-Кобилин је 31. марта 1856. записао у свом дневнику: „Примио сам *Современник*. Толстојева „Мећава“ је одлична ствар. Уметничка живост драмских ликова. Био сам демонтиран – још сам морао да прођем кроз комедију и одмах је шаљем у штампу.“

* * *

Објављиваће се нове књиге драма Сухово-Кобилина, догађаће се нове инсценације његових драма и започињаће свој сценски живот. Ко зна како ће сутра одзвањати сатиричне и трагичне речи (реплике) Сухово-Кобилина, како ће нова генерација разумети велику трилогију „Слике прошлости“.

За сада само прочитајмо поново слободан превод хегелијанског епиграфа на насловној страни издања из 1869: „Како дође, одазваће се“. У руском језику постоји еквивалент: „Ко на природу гледа разумно, она такође њега види разумно“.

БОШКО ЛОМОВИЋ

СТЈЕПАН МИТРОВ – ЊЕГОШ У ПРОЗИ

Војвода Драшко се на десетак страница *Горског вијенца* спрдао науштрб Млечана, а Кањош им је све то смјестио у једну реченицу: „Моја господо, бољи и виши пођоше бољијема и вишијема, а ја једва вас допадох!“

За Стјепана (1824–1878), сина Митра Љубише и Кате Брдарева из Паштровића, речено је да је – Његош у прози. Крупна похвала за човјека који се списатељством бавио само у посљедњих осам година живота. Његова преокупација је била политика; био је трибун српског народа Боке, дугогодишњи предсједник Далматинског сабора у Задру и посланик Царевинског вијећа у Бечу. На тим дужностима је успио да се избори за јавну употребу српскохрватског језика и спријечи италијанизацију Далмације, те да испослужује многе уступке за своје Бокеље. Описменио се у приватној италијанској школи, јер у читавом приморју није било школе на српском језику, а све касније знање је стекао самоучки. Говорио је, осим матерњег, италијански, француски и енглески. Пребирајући по законима, гоњен својим послом, самоуко је стекао солидно правничко знање, а аустријска влада га је именовала за јавног биљежника, ослободивши га обавезе да полаже државно-правне испите. Ваља подсетити на још три важна Љубишина подухвата: одвојио је Боку Которску и Дубровник од православне далматинске епархије и у Котору успоставио православно владичанство; испословао је да се о државном трошку оснује српска гимназија у Котору; успротивио се да се италијанска и српскохрватска учитељска школа у Задру споје, јер је сматрао да би то било лоше за српскохрватски језик.

Иако се Стјепан Митров Љубиша подједнако залагао за бољи положај и српског и хрватског народа, као и њиховог заједничког језика, последице Хрватско-угарске нагодбе (1868), Хрвати су почели да воде клерикалну и великохрватску политику. Љубиша се због тога често сукобљавао са вођом Народне странке Миховилом Павлиновићем. Био је против припајања Далмације Угарској и Хрватској. У Сабору је посебно наглашавао да Дубровник и Бока никада нису припадали ни Далмацији ни Хрватској. То га је коштао посланичког мандата; Хрвати су га извиждали у Далматинском сабору, те 1878. године, а Љубиша им одговорио: „Знам зашто ме не подносите – јер сам Србин по националности и православној вјери“. Писања се прихватио касно и написао мало, али довољно да се његове приповијетке, због родољубивих порука и значаја у реформи српског језика, сврставају у ремек дјела наше књижевности тог времена и буду један од симбола српског препорода. Уосталом, зар Лаза К. Лазаревић, са својих девет приповиједака, или Милан

Ракић са само 52 пјесме (има и податак да је написао 64 пјесме и неколико позоришних критика) нису заузели пристојно мјесто у српској књижевности). Истина, писао је понешто и раније: етнографску биљешку о Паштровићима (1845); некролог Његошу (1851); прерађивао неке дијелове Дантеа и Лодовика Ариоста; у десетерцу, 1866. године, испјевао *Бој на Вису* (побједа аустријске над италијанском флотом); прва његова приповијетка је била препричан мотив из Његошевог спјева *Шћепан Мали*, али све то није било вриједно посебне пажње.

Први прави Љубиша на књижевно поприште ступа 1870. године, одкада из његовог пера излазе *Продаја патријара Бркића* и *Кањош Мацедоновић*, убрзо потом и *Скочидјевојка*, *Поп Андравић нови Обилић*, *Крађа и прекрађа звона* и *Горде*. Љубишин син Митар је посвједочио да је *Скочидјевојка* можда и прва његова приповијетка. Велика је сличност са романим *Вереници* Алесандра Манцонија (1785–1873) и једина је у Љубишином опусу која није ослоњена о народно предање.

У прилог тврдњи да је Љубиша Његош у прози, задржаћемо се само на једној ствари. Само ко није читао *Горски вијенац* не памти његов најдуховитији дио: *Војвода Драшко у Млецима*. Сликама што је од „лацмана“ донио међу Црногорце, у разговору је супротставио традицију горштака, образ, чојство и јунаштво. Требало је у многим аспектима оцрнити, унизити, свакако исмијати млетачке обичаје и навике, учинити их инфериорним у односу на црногорске. Била је то освјежавајућа, мала освета Млецима за економско и војно искоришћавање. Војвода Драшко се на десетак страница *Горског вијенца* спрдао науштрб Млечана, а Кањош им је све то смјестио у једну реченицу: „Моја господо, бољи и виши пођоше бољијема и вишијема, а ја једва вас допадох!“. Одбијањем награде и убацавањем властитог дуката у чекмеце, убија двије муве – презир према благу (нема тих дуката које би биле еквивалент јуначком подвигу), и друго: „...да нам не узимате царине ни мрнара, да стојите поштено на погодби коју смо утврдили при предаји, и за боље јемство да се зове именом нашега народа она обала у Млецима при мору гдје се искрцава наша трговина. Другога дара и обилзвжа нити тражим, нити примам“.

О Стјепану Митровом су, и за живота и потом, похвално писали. За познатог уредника „Српске зоре“ у Бечу Тодора Стефановића Виловског (1854–1920) Љубиша је „Ребрант међу српским приповједачима“, те један од „најбољих приповједача у нашем народу“. По ријечима Марка Цара (1860–1953), Љубиша је био „зачетник здравога реализма у нашој приповједачкој литератури, изврстанстилистаиријеткипознавалацфигуративнихобликасрпскога језика. Живописна ријеч била је, фактички, главна особина његова списатељска талента, она је у Љубише увијек нова и експресивна, узета готово махом из народа, његовијех предања“. Главна побуда да почне писати била је његова љубав према народном језику. Јован

Скерлић (1877–1914) наводи да је „сам Љубиша најбоље изразио тај више етнографско-филолошки но књижевно-умјетнички смер свога рада“. Душан Иванић каже да је Стјепан Митров „час мудар као Езоп, час спадало као Насрадин, час црногорска варијанта пробисвјета, дворског забављача и досјетљивог посредника у споровима међу братственицима“. Хумор је главно обиљежје Љубишиних дјела и он, по речима Јована Деретића, одржава равнотежу између легенде и стварности.

Да су Љубишина *Причања Вука Дојчевића* и данас актуелна, баш као и Његошеви стихови којих се често и данас спомињемо, указујемо само на примјеру приче *Имасмо те, не знасмо те, изгубисмо те, познасмо те*. Колико је младих у нас, чији таленат не уочисмо, отишло у свијет, да бисмо се, на вијест у које су се висине науке и умјетности у туђини уздигли, њима накнадно дичили и својатали их! Знао је Стјепан Митров свакој причи, већ у наслову, дати мудру поенту, пословичне вриједности за сва времена: *Ако лаже коза, не лаже рог; Лакше је поповати, него кнежевати; Боље у памет икад него ли никад; Тешко ногама под махнитом главом; Или каменом о лонац, или лонцем о камен, тешко лонцу; Сједи криво, ал' суди право; Свуда пођи, дома дођи...*

А о богатству стилских фигура у Љубишином приповједаштву на које упућује Марко Цар, сувишно је доказивати (Очигледно се не доказује – lat.). Ипак, да истакнемо неколико: перифраза („Један од њих осијецаше језиком као мачем“); хипербола („Укрцају топ на галију као да бјеше голубово перце“); поређење („Утопи се у хвале и красне ријечи као муха у млијеко“); оксиморон („И бијех жив умро од страха“); параномизија („Ласно се дријети, но је мука мријети“) ... Књижевно изникао на Вуку, Његошу и народној фолклористици (баш као и два споменута великана), Стјепан Митров Љубиша, без сумње, јесте Његош у прози. Има наша књижевност још једног Његоша у поезији – Вукове пјеваче. Но, њих је већ, и то најбоље, представио књижевни историчар Владан Недић (1920–1975).

LJILJANA BULAJIĆ

LJETNJA LEKTIRA ZA GODINU GOSPODNJU 2023.

Ljeto, i pogotovo ljetnji odmor, koji skoro po pravilu provodim dole kod nas, nosi sa sobom obavezu serioznog pristupa pripremanju, šta no- voga odjenuti i obući, i naravno, šta pročitati. Jer sve je to fantastičan osje- ćaj, nova ljetnja haljina, kao i knjiga odabrana kao ljetnja lektira. Mene ljeto opominje da za ljudsku sreću ne treba mnogo toga, da je dovoljno da imate japanke u bilo kojoj verziji, od onih skupih u klasi poznate danske dizajnerke **Ilse Jacobsen**, ili ove po 20 kruna, koje kupujete u nekom od supermarketu, **Lidlu ili Føteksu**, te jedna li dvije haljine, koju morate da volite jer vam savršeno stoji i u kojoj ste, ako ne kao **Merlinka** na nekoj od čuvenih fotografija, a ono bar malo kao neki od foto modela populističkog **Hennes og Moritza**, poznatijeg kao **H&M**. U suprotnom, ako ih ne volite i ako se ne osjećate tako kako sam opisala, nosite radije svoje stare far- merice, koje vas opominju da su mladost i bunt u vama vječni, da ste još uvijek u stanju da svim nedaćama u životu pokažete srednji prst. Još sam zaboravila autobusku kartu, a može i fensi fijata, ovog malog retro, što nas jugoviće podsjeća na vrijeme mladosti i naših velikih nada. Nama, meni i mom mužu ostavila su ga djeca, za uzvrat što čuvamo pudlicu Molly, koja je statusni simbol i znak da smo mi koji smo stigli čak do Skandinavije kao dio izbjegličke svjetske kvote tih devedesetih prošlog vijeka. Ovoj činjeni- ci, moram priznati, ne prestajem se diviti, štaviše, počela sam razumjeti, a time i opravdavati, borbe iz onog rata koji su se, sad znam, ipak iskreno di- vili dokle su stigli poslije onog rata, iako smo im mi mlađi to osporavali. Ali, kako u ovom tekstu želim da govorim o knjigama i ljetnjoj lektiri moram da se brže-bolje zaustavim, da ukočim, i to čim prije. Pa ipak, samo još da dodam da imam i mali strah, a taj se tiče da su i knjige i čitanje kao jedan od užitaka samo dio građanske koreografije ili pak narcisističkog principa da mi gradimo svoju pojavnost vrlo brižljivo, a o čem u knjizi "**Stvoriti sam sebe**" vrlo zanimljivo piše **Kirsten Drotner**, jedna od mojih omiljenijih pedagoških teoretičarki.

Elem, da pređem na stvar, na ono što pročitah odmah na startu, na početku ljeta, kad obično imam momentum, i kasnije, tokom ljeta, kad sve uđe u kolotečinu i letargiju, kad se apetit za čitanjem stabilizuje. Kao i obično izbor je mješovit, nešto naših, nešto danskih, ili svih drugih, osim naših pisaca.

Da se zagrijem, počela sam s **Dejanom Tiagom Stankovićem**, zato što je njegova smrt uoči Božića 2022. pobudila veći interes javnosti za njega. Njegova smrt je bila povod, a i dva njegova romana koja sam dobila na poklon obavezala su me da pročitam makar jedan od njih. "**Estoril**", kao stariji, izborio se za moju naklonost. Napisan je najvećim dijelom iz perspektive mladog Gabrijela, Jevrejina koji se sticajem nesretno/sretnim

okolnosti našao u Portugalu, odnosno Lisabonu, najpreciznije u hotelu Estorilu. i preživio zahvaljujući dobrim ljudima, direktoru tog famoznog hotela, plus još personalu pomenutog hotela. Uz sve to, u romanu nam se otvara grad Lisabon i Portugal koji su tokom Drugog svjetskog rata ugoštili nama toliko poznatih i nepoznatih ličnosti. Pisca Crnjanskog, šahistu Aljehina, na pr.

Od svih mogućih aspekata koji ovaj roman ima, a njih zbilja nije malo jer je Tiago Stanković, evidentno je, uložio veliki trud da napravi kako zanimljivu, tako i, uslovno rečeno, poučnu priču, izdvajam neke: istorijsko u romanu, kako ga koristiti i plasirati, a da ne guši osnovnu nit romana, pouka, ili ono šta je pisac mislio i htio da kaže i poručiti. Kako je uspio u svemu? U ovom kontekstu D. T. Stanković svakako ima poentu. Naime, poruka da je Jugoslavija između dva rata mogla slijediti put Portugala i tako izbjeći sve strahote rata. Da je izabrala put neutralnosti, umjesto famozne i prečesto izvikane krilatice "Bolje rat nego pakt", ušla bi u poslijeratni period s manje trauma. Ova dilema o mogućnosti i nemogućnosti izbora je, kako se čini, uvijek aktuelna i zato je zanimljivo kako se autor nosi s njom. Nije zbog toga loše, po našem skromnom mišljenju, pročitati kako autor "**Eskorila**" rješava ovu dilemu.

Tiago Stanković drži osim toga nevjerovatan broj likova uvezanih u priču koja uprkos katkad teško prohodnoj šumi u koju se pretvara njegova priča, drži čitaocu pažnju i intenzivira je, tako i ako odlučite da je čitate na preskoke, brzo se pokajnički vraćate na nepročitano. Ne toliko zbog toga što se spominju dijelovi u kojima se spominje nezaobilazni Crnjanski, pa Dučić, te Bajlonijevi, uopšte poznati pisci i pjesnici, privrednici i ostali, nego zato što D. T.S. ne odustaje od poetičnih pasaža i opisa, postavljanja pitanja...

E tu, kod postavljanja pitanja smo kod poruke romana. Sve je koncentrisano oko toga da se nama, bivšim Jugoslovenima, pošalje poruka: u onom ratu ste mogli i drugačije postupiti. Portugal je primjer da je neutralnost, makar i prigušena, bila bolji izbor nego istorijsko 'ne' Hitleru i sve što je slijedilo poslije toga. Naravno, o ovom bi se moglo razglabati do u nedogled, s argumentima za i protiv, ali ako se držimo ovog romana, on upućuje da je literatura tu da istraži mogućnosti, ali da nema kapaciteta da stvari u realnoj dimenziji rješava. Uz sve to dolazi kasno, kada je sve završeno. Pa ipak, naknadne pameti nikad nije dosta.

Za one, kojima nikad nije dosta prošlog rata i naravoučenija koje on nudi toplo preporučujem ovaj roman, napisan s mnogo promišljenosti i volje da bude baziran na mješavini stvarnog i fiktivnog.

Slučaj ženske pobune

Feministkinja sam, ali ona koja vaga. Buni se, piše, debatuje, a onda se smjerno vraća šerpama, rađanju djece i svemu svakodnevnom. Malo vamo, malo tamo, reklo bi se. Naredna knjiga je, mogla bih slobodno reći, jedna takva priča o ženama. Ne o jednoj, nego o puno njih. **Dragana V. Todosreskov** pogađa pravo u sridu s mnogim dilemama savremene žene kad kroz svoju zbirku priča **U čekaonicama** ne samo da osvjetljava pro-

bleme našeg, poslijeratnog svijeta, nego je ona u naletu da nabije i razbije sve njegove vrijednosti. Srećom, o ovoj vanrednoj erupciji nezadovoljstva i propitanosti Dragane Todoseskov kroz njene priče sam već pisala (**Interkulturalnost 2023, Novi Sad**), tako da neću ići u detalje. Reći ću samo da je ovo nevjerovatno hrabar pokušaj i bacanje rukavice svima onima koji treba da su odgovorni za stanje u kom smo se našli. Društvo, država, crkva, ljekari, roditelji, niko ne ostaje pošteđen u hrabrom pokušaju ove doctoresse književnih nauka iz Novog Sada. Go ahead, hrabro naprijed, Dragana, kažem za kraj. A za one koji žele saznati i zašto to kažem, neka pročitaju ovu zbirku priča izašlu u izdanju beogradske izdavačke kuće **No Ruls** pod nazivom: "**U čekaonicama - istorija ženskih mentalnih poremećaja**", ove, 2023. godine. Sve u ovoj knjizi me dodiruje i ostavlja zapitanom: naslov, naslovna strana, pogotovo podignut srednji prst, pa onda opaske vrsne kritičarke **Vladislave Gordić Petković** i književnice **Mirjane Đurđević**, kao i mišljenja običnih čitatelji.

I jedan danski roman

Obzirom da sam već dugo, evo već više pola života, provela u Danskoj i Kopenhagenu, ne mogu a da ne pročitam kakav dobar danski roman. Ove godine izbor je pao na **Astrid Saalbach** i njen roman "**Fingeren i flamen**", ili prevedeno na naš "**Prst u plamenu**". Roman je izašao 2005. u prestižnoj izdavačkoj kući **Gyldendal**. Obraduje temu seksualnog nasilja, dakle temu koja je aktuelna i kod nas dole, a i ovdje gore u Skandinaviji, na tako rafiniran i svestran način, da uopšte nije važno što je izašao možda pomalo davne 2005. godine. Roman propituje odnose polova nijansirano i s mnoštvom dilema, kao na primjer šta donosi budućnost ako smo stalno u sumnji da su nečije namjere intimnog približavanja obojene nasiljem i zloupotrebom. Roman je, da samo dodam, zanimljiviji i napetiji od kakvog krimića, gdje se do kraja ne zna ko je ubica a ko žrtva. Ali, sve ovo ne čudi jer Astrid Saalbach spada u najveće stiliste i poznavaoce danskog jezika, usput, dobitnica je brojnih prestižnih književnih nagrada.

Za kraj samo da dodam da mi je čitanje Saalbachove interesantno i iz jednog drugog razloga. Naime, u njenom velikom stanu na Østerbrou u Kopenhagenu, sam boravila kao izbjeglica. Njenom, i ljubaznošću njenog muža **Jensa Kaasa**, bila sam u prilici da doživim njen svijet, kao i svijet u kom stvara, jer je imala veliko srce da svoj prostor ustupi tih teških 90-ih godina prošlog vijeka nama, izbjeglicama iz bivše Jugoslavije. Sve ovo gore napisano je što se tiče proze.

Tanane haiku poetske slike **Milene Rudež**, pjesnikinje s osebjnom pjesničkom vokacijom, koja uz to piše i stvara na našem i na danskom jeziku, preporučujem za one koji očekuju supstancu u malo riječi. Njena dvojezična zbirka pod naslovom "**Oblak u vodi**" / "**Skyen i vandet**" izašla je ove, 2023. godine u izdanju švedskog izdavača **Darson** i same pjesnikinje. Djeca galame/kiša plače od sreće/u školskom vrtu/ Plamte oblaci./Nike od Samotrake/slavi na nebu. (**Jesen**, str. 27, 29). Moćna poetska slika, zar ne!?

Ostalo

Iako moja prijateljica **Fahira Dmitruk**, Bijeljinka i Kopenhažanka, inače veliki potrošač dobre literature, kaže da nema smisla čitati literaturu u nadi da ćeš kod nas dole imati sagovornika, ja ipak ne odustajem. Štaviše, vidim da jedan broj ljudi ide uporno po buvljacima i ne samo da kupuje, nego i čita stara i nova izdanja knjiga.

Tako od sestre i zeta, koji su taj tip potrošača dobre knjige, ove godine dobijam **Nolitovo** izdanje **lbzenovih** drama. Čitam odmah **Noru**, iako sam je nekad davno pročitala. Ovaj put me zapanjuje kako je vječno pobunjeni lbzen još davno, sredinom 19. vijek naznačio sve aspekte ženske pobune, put koji će preći od pozicije dodataka svojim muževima do emancipovanih i samosvjesnih bića.

O ostalim knjigama kojima se vraćam ili ih citiram neću ovaj puta. Uostalom, svi se vraćamo nekom dobrom i relevantnom citatu kojim počnemo roman ili priču, ili pak koristimo kao umetak u običnom razgovoru.

**ПОЕЗИЈА
POEZIJA**

ЕРИХ КЕСТНЕР

МЕСЕЦИ

ЈАНУАР

Година је мала, у колевци лежи.
Деда-Мраз замаче, шумом, пут свог двора.
Дом нам још мирише на пост и хлеб свежи.
Година је мала, у колевци лежи.
Старимо полако, стојећ крај прозора.

Зебе црни кос. Злопате с вране.
И Човек, у јад свој, завио се, сав.
Празна њива снева снопове везане.
Свет је црн и бео, боје отеране,
А рад би да буде жут, румен и плав.

Као Пацоловац, дечином окружен,
По леду плесуцка горди Јануар.
Мишар стриже кругове све уже.
Имаћемо, значи, опет дане дуже.
Премда неприметно, ипак, заувар.

Облак снег допрема из страних земаља.
Чак не мора стати да царину плати.
Уз Нову смо чули, етером се ваља,
Мењаће се Светом штошта што неваља
И све, осим нас ће, још бољим постати.

Година је мала, лежи у повоју.
А стара је тисућ столећа и више.
Сања ли о миру? Ил снева о боју?
Година је мала, лежи, у повоју.
А већ догодине, мрко јој се пише.

ФЕБРУАР

Север пирка. Веје југо.
Снежи. Јужи. Тамо-амо.
Док пролази Време дуго
Остаје пак Време само.

Тачно вади из ормара
Лажан брк и злаћен крам.
Тачно у шкрињу затвара
Бригомору, лажан срам.

У брокату и у свили,
Машкару на лице меће,
На забави, ма где били,
Познати га нико неће.

Уз тамбуре и јек труба
Вршљамо кроз лавиринте,
Нафракани, преко зуба,
Свако нуди своје финте.

Ордење нам, шарен-лажа.
Шарен снег је од хартије.
Све носине – картонажа.
Од које смо ми јапије?

Блед, ко утваре да гледа,
Принц-Карневал мерка нас.
Кроз прозор зреЧиста среда,
Време клисну у тај час.

Сва чудеса прошлог чара
Време тачно тап, у шкрињу.
Тачно, вади из ормара
Бригомор и чамотињу.

Север веје. Пирка југо.
Снежи. Јужи. Тамо-амо.
И док тече Време дуго
Остаје нам Време само.

М А Ј

У гала монтури, разметног бећара,
Држећ цветни скиптар префињеном шаком,
Довезе се и Мај – Моцарт календара –
Из каруца маше пролазнику сваком.

Све се надцветава, мигне ли му знак.
Он мигне! И клизне у гај препун боје.
Пред њим црвендаћи лепрхну у зрак.
За њим, пауновци, у лету се роје.

Стабла јабукова за плотом румéне.
Наклон, зелен, чини брезово дрвеће.
Дроздови ћурличу, у фруле малене,
Свој полетни скерцо, Симфонију Среће.

Кроз дахтави пастел клизи, лакована,
Поскидасмо капе, чеза, крај нас сева.
Време, већ утања у вал јоргована.
Куд нема године од самих Мајева!

Туробност и Радост – сестра сестри мила.
Низ грање се воћу снег прецвали проли.
Данас бива јуче сваким билом жила.
Зар и срећа боли, као Мај што боли.

Домахујућ, виче: " Доћи ћу вам опет!"
Плавет неба већ је златник-сутон-мрља.
Поздравља брежуљке и јоргован пропет.
Све осмејкујућ се, с чезом откотрља.

С Е П Т Е М Б А Р

Ево, Опроштаја, каоно из маште:
Шљивик нуди палвет, а руј јабучари.
Шебој, с лепом катом, кити зреле баште.
Хиљадама свећа дивизма се жари.

Ево, Опроштаја, уз гајде и фруле:
Захвалницом жетви уз паорски бал.
Док последње зраке Сунчеве се туле,
Клепетуша сјавља шарен у појате мал.

Ево, Опроштаја што с воњем допире,
Већ заборављеним из прадавног света:
Ајвара, компота, туршија и шире,
Што су нас данима мамили с шпорета,
Док смо брали шљиве, копали кромпире.

Ево, Опроштаја: уз вино, са хлебом,
Крчазима, ражњем, русвајем и вољно.
И жељом: да вину љуљашке нас небом.
Но, канда још нисмо побожни довољно.

Чворци се спремају на пут према југу.
Бабље лето ветром дирка воћке сочне.
Ово је, Опроштај, тих, налик на тугу.
Вртешке се наше, све, врте у кругу.
На изглед Минуло тек треба да почне.

ТРИНАЕСТИ МЕСЕЦ

Какв ли би био, кад би пожелет се дао?
Вилен-месец, можда (преступни) се звао?
Ком је дванаест доста, враг му се приснио!
Тринаести, од дванаест, какав ли би био?

С пролећа би цвале гроздовите цвасти,
Јасмин годовоао с ружом пар благодана.
Топке, рујне, златне, да не умеш касти,
Јабукe висиле с повијених грана.

Јелке би изашле, под капуљачама
Белозавејаним, из брезовог гаја,
Да на панађуру свих годишњих доба
Купују ћурћевке из месеца Маја.

Адаму и Еви – поље, пуно сјаја:
Нек леже на својој стељи од љубице!
Канда нигда нису, прогнани из Раја,
Били избеглице.

Грозд би модар био, где се жита жуте.
Земља би, док спимо, била нам у снима.
Тринаести, дај да верујемо у те!
Места и на претек – у Времену има.

Опрости за смелост, ако те сликамо.
Копрена лелуја преко скривеног ти лика.
Од старих дванаест, не чини се, знамо
Лако нова слика.

Стог, сам се створи! Од звука што се не да чути!
Од боја, Дуги непознатих – са недосежних кота!
Оплени сва блага небилих Лепота!
Ти ћутиш? Он ћути.

Време тикће. Година витла путањом круга.
Постати, зар, може само већ створена ствар.
Стрпи ми се, Срце! Округла је пруга.
Јер, за Децембром, следи – Јануар.

Превео с немачког: Драго ТЕШЕВИЋ

Емил Ерих Кестнер (1899 - 1974) је немачки писац, сценариста и са тиричар, познат пре свега по својим шаљивим, друштвено оштрим песмама и по књигама за децу, укључујући *Емила и детективе*. Међународну награду „Ханс Кристијан Андерсен“ добио је 1960. године за аутобиографију *Als ich ein kleiner Junge war* (Кад сам био дечак).

PER-OLOF JOHANSSON
IMPROVIZACIJA

Još uvijek je najnormalnije
 uzeti olovku koja piše.
 Ja, Danac uprkos mom švedskom imenu,
 čitam pismo jednog Šveđanina napisano
 na francuskom, prevedeno na engleski, napisano
 Francuzu, u kojem Šveđanin kaže da neće napisati
 predgovor kataloga za Francuzovu izložbu
 a Francuz kaže hvala i uzima njegovo ne za predgovor,
 a ja razmišljam o
 mišljenju koje se stekne: svako prevođenje
 posebno poezije, u principu je nemoguće.
 Htio sam prije tri mjeseca napisati
 pjesmu kojom bih bio uvršten u *online* poeziju,
 nikada je ne napisah.
 Profesor je veoma strog prema malenoj strofi
 a ne zapaža da je nosi mala melodija,
 naziva je komadićem havarisane poezije.
 Trebaš pratiti put na karti, ali prije karte
 postojao je samo put.
 Možda se i ne sjećam knjige i pisca,
 već dugmeta koje je aktivirano.
 Možda to nije bio slikarski motiv koji me privukao,
 već boja koju sam pretpostavio.
 Ovog trena raskidam sa racionalnošću,
 birokratijom, strategijom preživljavanja, dok se
 tijelo jezika skriva u ženskom rodu.
 lagano treperi lampa, radijator ne zvoni.

PJESMA MOM PREVODIOCU

KLJUČ je ključ.
 KNJIGA je biblija, knjigovodstvo,
 Storm P. & Albert Engström¹
 KRILA su leptir, vjetrenjače
 i anđeo
 RUKE su moje, njene i tvoje
 VJETAR je čeoni, maglovita priča,
 vrabac u grmu
 KROV je krovna ljepenka, Himelaji
 i šareni glazirani crijepovi
 MACA je mahovina djevičanska kosa i

cica maca na vrbovoj grančici,
mačka na putu ili u krilu
TORANJ je vodeni toranj, Sjeverna kapija
u Visbyu² i završetak puta
ŠOLJA je šolja,
LIMUN je prehlada, riblje jelo
i dan kada se Hjalmar³ čudio
limunu na Andyლისოვ⁴ slici
kako leži umjesto da se kotrlja
OBLAK je oblak, živa grafika
na unutrašnjoj strani mozga
VODA je voda i vino,
CIPELE su put kojim sam išao, sam: odmor
OTPOR su dani i sati
SAN su svjetovi i buđenje
VID svjetlost i roditi se
CRNOVRATI ŽDRAL suza ponovnog susreta
KORPA je pletena i raj
ZELENA BILJKA sjena i zmija
BAŠTA ljetnja noć i miris jorgovana
SRŽ - to je predmet sam za sebe i novi pokušaj
da opet i opet kažemo isto, riječ po riječ.

- 1) Storm P. poznati danski karikaturista i Albert Engström, njegov prijatelj, poznati švedski karikaturista
- 2) Visby, grad na švedskom ostrvu Gotland
- 3) Hjalmar, sin autora pjesme
- 4) Andyლის, danski crtač

POKLON

Ne ono što vidim
nego ono što čujem
ono što osjećam
na usnama, u ustima, u nosu,
gnjev koji ništa ne zna
o Ilijadi, riječi rođene u sjeni,
život u ogledalu, je nešto što se vidi

onda, onda možda raspjevana
glava, ne na moru, već na biciklu,
ne na pozorišnim daskama, već na groblju

onda, onda možda kao rastući kamen
preoblikovan u skulpturu,
biće iz ledenog doba među nama

ono izvan vremena,
isto kao isto vrijeme
i inače uvijek sa-vremeno
i samo onda, onda
prevarantski poklon, trojanski konj
ili humanitarna pomoć za Sarajevo,
sa porazom kao dokazom
iskopavanja hiljadama godina poslije,
onda, onda ćemo se sresti.

TRI LISTA S JESENI

Tri lista ostala sama na ogromnom orahu
drže se skupa, ujedinili se
da me gledaju kako to zapisujem, da bi ostali visjeti
vidljivi opažanju, teoretski gledano,
nemoguće svijesti.

NOVINARSKA PJESMA

U ponedjeljak su novine pisale o dobru.
U utorak su novine pisale da dobro ima svojih mana.
U srijedu su novine pisale da je ono dobro od ponedjeljka upravo opasno.
U četvrtak novine nisu pisale ni riječi ni o dobru ni o opasnom.
U petak su novine pisale da je dobro ipak dobro.
U subotu su novine pisale da je dobro opet opasno.
U nedelju su novine pisale priču o priči.
U ponedjeljak su novine pisale o zlu.

POŽELJNA NADGRADNJA

Nema ni jednog bivšeg ministra privrede
kao stare beskućnice
Nema ni jednog bivšeg ministra zdravlja
u bolničkom krevetu na hodniku
Nema ni jednog bivšeg generalnog direktora
s pivom u ruci ispred trgovine
Nema ni jednog bivšeg gradonačelnika
da skuplja flaše na Glavnoj željezničkoj
Nema ni jednog bivšeg ministra pravde
na socijali.

Dakle, moramo postaviti više ministara privrede, treba nam više ministara zdravstva, ima mjesta za mnogo više generalnih direktora, odmah izaberimo više gradonačelnika, neka se stalno izmjenjuju ministre pravde. To bi riješilo mnoge socijalne probleme.

Per-Olof JOHANSSON je švedsko-danski pjesnik i crtač. Rođen je u Danskoj 1942. Dugo godina radio je kao pedagog. Debitovao je 1964. poezijom u danskom književnom časopisu „Hvedekorn“ (Zrno pšenice). Objavio je pjesničke zbirke „Alisa je moja prijateljica“, 1972. (2000), „Pjesme online“, 1994 (2000), „Užas skupa sa užitkom“, 1996, „Pjesme dana“, 2000, „Zbirka riječi, 2005, Tamo gdje otvaraju izletničku korpu, 2010, Pjesme dan poslije, 2011, Obračanja kao pjesme, 2013. Piše svoj blog “per-olof.dk skriver...” od 2004. Član je uprave Dansko-švedskog društva pisaca.

Prevod sa danskog i bilješka: Milena RUDEŽ

JULIE STEN-KNUDSEN

PJESME

32.

Moja majka je željela pokazati nam selo iz željeznog doba
Krenuli smo zajedno u šumu
Hodali smo skupa po šumkim stazama
Gusta stabla stajala su kao zidovi labirinta
Nisam mogla zamisliti da je moguće napustiti stazu
i zaći u šumu među drveće, a ne izgubiti se u labirintu
Ne osjećam se prijatno u šumi
Volim drveće
ali me je strah kada ga ima previše
Evo sela: proplanak sa finom zelenom travom
Meko šumsko zemljište na kojem su stajale kuće
Sada ih tu nema. Je li to bilo to što nam je htjela pokazati

34.

Stari zid sakriva se u zemlju
Uradio je svoj posao i sada počiva
položen na počinak. Dopusšteno je biti nevidljiv
kada više ne možeš stojati uspravno.
Ima nečeg iscrpljujućeg u načinu kako se stijene
oslanjaju jedna na drugu.
Približavamo se unutrašnjosti ruševine
posljednjem mjestu koje je skrivao
Ovdje je veoma vlažno
a mahovina i lišajevi rastu u pukotinama
Hrpa zemlje izgleda kao da je obrušena
Bespomoćna je, ne može zaštititi svoje stijene

35.

Htjela sam to vidjeti svojim očima. Narod je vrištao
kada se toranj katedrale prelomio
i nestao u plamenu
Mnogi su klečali i molili
Puno mi znači to
što smo se okupili na ovakav način
Ljudski je tražiti jedan drugog
pred ovakvom katastrofom
To je kao da ti neko otkine dio tijela
Stepenice u tornju su meko izlizane
nakon mnogih stoljeća korištenja
Ta mekoća se ne može ponovo stvoriti

36.

Prošli smo pokraj spaljenog imanja u šumi
 sakrivenog među starim borovima
 Velika elegantna palača
 Fasade je ostala, sva zarasla u ladolež
 Između zidova rasla su visoka stabla
 Kostur kuće sasvim vidljiv
 Između etaža slobodan pogled dolje
 na podrum, i kroz sobe
 Zavrtjelo mi se u glavi
 To je ličilo nečemu iz sna
 nečemu začaranom
 možda kapiji u drugi svijet

39.

Dvije breze stoje jedna uz drugu kao blizankinje
 Vrbe su usamljenice
 Deblo drveta je takođe spomenik
 prirodne smrti ili izvršenja smrtno kazne
 Kora je suha i gruba. Svašta može živjeti u trulom drvetu
 Došli smo da otvorimo svoja srca. Možda će bijela ili ljubičasta svjetlost
 početi da se širi u našoj nutrini
 Vazduh je zasićen malim finim česticama
 Jesi li pokušala da se osloniš na vazduh
 raširiš ruke i vičeš
 Uzvik pri sječi drveta
 kada pada. Pad kroz vazduh

40.

Biserne nimfe žive na svijetlim čistinama hrastove šikare
 Postojale su na samo nekoliko mjesta u zemlji
 Ta vrsta leptira se stalno vraćala, a zadnji put je viđena 1995.
 iako je bilo pokušaja osiguranja vrste
 Uzrok je sigurno obrastanje hrastovih šikara
 možda pojačano klimatskim faktorima
 Na posljednjem lokalitetu pokazalo se da je vrlo teško
 izvesti neophodno raščišćavanje grmlja i drveća
 Pored toga vlasti su odlučile
 postaviti biciklističku stazu baš kroz taj lokalitet
 Od tada nisu opažene jedinice biserne nimfe
 uprkos intenzivnoj potrazi

41.

Mnogi ljudi su molili i klečali
 dok su visoke smreke zasađivane na čistini
 Mnogi ljudi su molili i klečali
 dok je postavljana drenaža livade
 Mnogi ljudi su molili i klečali
 dok je pravljena biciklistička staza sa rasvjetom
 Posljednja biserna nimfa je zalepršala iz drveća
 Mnogi su plakali, neki su morali sakriti lice rukama
 Posljednji pirogavi leptir je pao na zemlju
 Posljednji gorušičin bijelac je tražio livadu
 Mnogi su kleknuli i molili za leptira trnjinara
 Držali smo se za ruke i zamišljali
 toplu suncem obasjanu šikaru

42.

Pustili smo bokvicu i grimizni naprstak u naša srca
 Pustili smo makove i koprive u naša srca
 Pustili smo otpadne vode industrije i poljoprivrede
 u naša srca, zagađenu podzemnu vodu
 pjenušave potoke, poskakivanja vilinskog konjica u zraku
 Zvali smo ga đavolja igla
 Govorili smo da je vilinski konjic krao malo kose
 sa ljudi dok spavaju
 i stavljao je na panj
 i kada bi panj istrunuo, oni bi umrli
 ili još gore, vilinski konjic
 je zašivao ljudima oči

50.

Zemlja je osjetljiva materija
 Ako sa njom pogrešno postupamo
 lako je povrijedimo. Osjetljiva je i meka
 kao sve ono što diše
 sve ono što se može ozlijediti

Biti pogažen traktorom
 Biti razrezan skalpelom
 Rana zarasta u tanki bijeli ožiljak

Mjesta oko mene sama sebe ponavljaju
 Sad ponovom prolazim kroz Ulvedalene*
 sad staza ponovo skreće među brežuljke

---

* Ulvedalene (Vučje doline), brežuljkasto područje nastalo u posljednjem ledenom dobu, dio nacionalnog parka Gribskov u Danskoj

51.

Noću Fælledparken* diše
Biciklom ulijećem u njeg u jednom izdisaju
veliki vlažni dah
ulica Jagtvej gubi se u oblaku

---

* Veliki narodni park u Kopenhagenu sa mnogo sadržaja, poznat po proslavi 1. Maja.

85.

Njen protest bez riječi
dok se mi prepiremo, on i ja
Odbacila je svu odjeću i pelene
stoji gola golcata i više
bijesno
nemoćno

86.

Događaji koji zaključavaju svijet u dugoročne nereverzibilne promjene

proračuni okruženi ogromnih neizvjesnostima

87.

Zaista sam voljela tu staru kuću
velika kuća, koju je držao namještaj

88.

Napukle i prelomljene površine

panično se boriš za vazduh

89.

Mračni hodnik izgrađen od velikog sirovog kamena, u kom su u neka udubljena ubačena ogledala

prošao si kroz "ruševine", sreo "samog sebe"

90.

Zgrade izgrađene od novih materijala, u obliku koji pripada prošlosti
ili izrađene od starih materijala, u obliku koji pripada budućnosti

91.

Ako glavna osoba stigne da riješi probleme na vrijeme, priča završava dobro

ako glavna osoba to ne stigne, priča završava loše

92.

Tone eksploziva zakopano, ostavljeno u zemlji

rijeke, jezera, planine, podzemlje: Pokrenuli smo šumu iznutra

98.

Velika jata golubova uzlepršaše kad im priđoh
ili je to možda ono isto jato
koje stalno uznemiravam

Ako se siđe sa staze, škripi svaki korak
Drveće naizmjenično krcka
kao da vodi razgovor

Daleko odatle, sa druge staze
čujem kako neko dijete viče
sve glasnije i glasnije: Ne

99.

Sve vrijeme imam osjećaj da sam prevarena
kao da se šuma predstavlja
da je nešto što nije

Nagli nalet vjetra mete blještavu močvarnu vodu ustranu
Mravi su napravili veliki mravinjak
ispod starog drvenog stola na kojem sjedim

Ispituju moje površine
karirani vuneni kaput, izlizane farmerice
Pravim selfi sa osušenom trskom

100.

Sve danske šume su dodirnete
ljudskim aktivnostima
krčenjem, šumarstvom

Učinjeno se ne može učiniti neučinjenim
Dotaknuto ne može postati netaknuto
ali šuma sada treba biti prirodnija

Zamolićemo je da to bude ili je pustiti
da strune, zaraste
pretvori se u močvaru

101.

Ovdje nema bijelih anemona
Šuma je premlada
a anemona je previše staromodna

ili pomalo bespomoćna, ne može sama da skoči
iz jedne šume u drugu, samo se polako probija
svojim izdancima kroz zemlju

Anemonama treba radna tišina
višestoljetno slaganje uvelog lišća sloj po sloj
nekoliko stoljeća bez uznemiravanja

102.

Staze za jahanje, za bicikliste, za šetnju
ukrščaju se u šumi
kako je isplanirano do najmanjeg detalja

Svijetlo- i tamnozeleni kvadrati na karti
pokazuju područja šumskog bora, visoke smreke, bukve
Takođe je odlučeno koja drveća moraju umrijeti

Sjedim kraj jednog drvceta
samoniklog
u pogrešnom kvadratu

Prevela sa danskog Milena RUDEŽ

KLAVS BONDEBJERG

HOROSKOP ZA NAREDNU SEKUNDU

To će biti vrijeme puno izazova,
mijenjanja karijera i selidbi.
U prvoj desetinki sekunde osjetiš da te prati sreća.
Ležiš nag pripijen trbuhom uz leđa budućnosti
Trenutak poslije nasljeđuješ umiruću violinu
i crijep koji pada. Zaglavio si se u saobraćajnoj gužvi.
Pašće ti na pamet da Sahara može biti pješčani sat.

Dva djelića kasnije prihvataš najbližu religiju
ali novi problemi se javljaju.
Tragaš za izbjegavanim anđelima.
I sam san je traganje.
Uzmi odmor. Nabavi si mačku. Pričaj sa svojim biljkama trajnicama.

Sredinom sekunde trebaš izbjegavati tišinu i prazne kuće.
Možeš povoljno nabaviti pticu pjevicu,
podići kredit ili osnovati porodicu.

Na kraju sekunde tvoj misaoni život cvjeta.
I tome slično. Suočavaš se sa nepoznatim.
Ako si oženjen ili neoženjen moguće je da sretnoš ovog ili onog
za kojeg će se ubrzo uspostaviti da je neko sasvim treći.
To ti pristaje.

Klavs Bondebjerg (1953 - 2004), danski pjesnik. Debitovao zbirkom poezije „Nemiri“ 1982. Objavio je sedam pjesničkih zbirki. Radio je kao novinar na Danskom radiju i napravio veliki broj putopisnih reportaža. Radost putovanja, uglavnom u zemlje Sjeverne Afrike i Bliskog istoka rezultirala je knjigom „Drugi zrak“ (1998), zbirkom dnevničkih zapisa iz Maroka, Tunisa, Egipta, Libana i Jordana. Iste godine objavio je zbirku pjesama “Zrak oko tvojih usana”. Pjesma “Horoskop za narednu sekundu” je iz njegove posljednje zbirke “Nedjelja poslije ponoći”, posthumno objavljene 2005.

Prevod sa danskog i bilješka: Milena RUDEŽ

HELGE KRARUP

DESET HAIKU

JEZIK

stalni vali u
moru značenja, ka
kopnu riječi

Riječ traži put.
Nenapisana čeka
Iz daleka je

odbrojavanje
put slova u ovo sad
tren sreće mjesto

pjesma je ispred
nevažno kad i kuda
ja je slijedim

vjetar, vir, orkan,
glasne žice tvore zrak
zrak biva riječ.

PRIRODA

nebo iznad sveg
nebo nije ničije
ono nas veže

ptica laka sa
juga na sjever leti
nema granica

idem po kiši
oblaci apartidi
sad plode zemlju

ne vidimo ih
vjetar toplota i stud
pokretač svega

GRAD

rođen u gradu
odrastao u njem, grad
u meni raste

Helge KRARUP, rođen 1949., danski pjesnik, pisac i prevodilac. Penzionisan kao gimnazijski nastavnik danskog, španskog i medija. Debitovao pjesničkom zbirkom *Skæv gang gennem byer* (Krivi hod kroz gradove) 1983. Napisao osim zbirke poezije više drama, knjiga o filmu, umjetnosti i društvu. Prevodi poeziju i romane, sa španskog prvenstveno, te engleskog i njemačkog, na danski (između ostalih autora: Musa S. Ajmi, Wim Wenders, Pedro Almodóvar, Vicente Huidobro, Nicanor Parra). Predsjednik je Dansko-švedskog društva pisaca (DSFS) osnovanog 1995.

Preveod sa danskog i bilješka: Milena RUDEŽ

RENZA AGNELLI

CAPRI LEONE

ROCCA DI CAPRI LEONE

Lijepa si, ponosim se tobom,
ugniježđena na brežuljku
izgledaš kao kraljica,
svjesna svoje vrijednosti,
tvoji lijepi udovi
razapeti su u dolini s ljubavlju.
U dobrom si društvu gore
s Madonom del Tindari
i Svetim ocem Piom.
Jedan prst od neba
i tako blizu Boga,
dive ti se u zanosu ravnice
prošarana brežuljcima, ogradama, vikendicama
a plava rijeka Fitalia teče tiho
i spokojno u seoskoj harmoniji.
I ne brine te
misao o tome kakva si bila
i što ćeš jednog dana biti.
Gledaš vrijeme što teče sporo
i koje nikad nije isto.
Smiješiš se problemima
koji nas muče
i svijet prepuštaš njegovim porocima.

MADONI OD TINDARIJA

Lijepa, Besmrtna, Blagotvorna
Majko svih nas,
odozgo ti dominiraš
i paziš na svoju djecu.
Sa stijene, na kojoj
su te digli,
okreni svoj sažaljivi pogled,
tužno gledaj
ove male mrave odozgo
koji se umore
skupljaju sve više i više novca;
slijede vještački cilj
zaboravljajući Vrhovni Ideal.

Majko od Tindarija,
moli za nas,
kako bismo našli izgubljeni put.
Među tisuću i više sirena
koji nas vuku jedne protiv drugih, pokaži nam,
između obilnih suza tvoga lijepog lica,
slatki osmijeh Božanskog Razuma.

TRG GEPY FARANDA

Prvi put kada sam posjetila ovaj grad,
Bila sam fascinirana tvojom veličanstvenošću,
Trg Gepy Faranda.
"Roccin dnevni boravak"
proteže se duž Via Nazionale;
poput mekanog i senzualnog tepiha,
pozdravlja korake ljudi
koji se danju žure kroz njega
i od njih ne ostaje ništa.
Ali navečer se trg preobražava
i, poput Pepeljuge, nosi svoju najbolju haljinu
i baletne cipele od čistog kristala.
Sve je to nered svjetla i boja;
parada dugih haljina, klasičnih ili modernih,
odvažne mini suknje provokativnog izgleda
ili lepršave paradne hlače.
Hodaju među klupama
i vegetacijom,
onda nađu neko osvježenje
sjede za nekim stolom
iz "Đavalje krčme".
Čak se i Madona od Tindarija,
blistajući u svojoj nebeskoj haljini,
odozgo smiješi, sretna i zadivljena
tom konačno spokojnom i opuštenom ljudskošću.
PALAČA CUPANE
U hladu trga,
gotovo je sramno ostati tamo,
palača Baruna Cupanea
to je dio povijesti i civilizacije.
Sa svoje strateške točke
dominira cijelom dolinom,
gdje su nekad stajale
kuće doseljenika;
stranice stvarnog života,
starih tradicija

da um pokreće
 poslije pada
 izbljedadjelih prizora
 iz "Markiza od Roccaverdina"¹,
 izbrisanih sjećanja
 iz nemilosrdnog i pohlepnog vremena,
 ostaje palača
 rijedak komad,
 za prisjetiti se povijesti i kukavičluka
 naših dana svejedno,
 bez referentnih točaka
 da ostavimo našoj djeci,
 eru računala
 i beskorisno zijevanje.
 Prolazeći pored, začuđena,
 koliko sam puta provirila
 prema pradjedovskoj fasadi,
 ali kapija je uvijek bila zatvorena.
 Samo sam ponekad imala sreće promatrati
 kako barun napušta dvorac
 i ide prema trgu
 brzim i ponosnim korakom.
 Ostani tamo,
 draga palačo,
 bedemu naše civilizacije
 i ne brini o mogućnosti
 moći misliti da si izvan vremena.
 Odigrala si svoj čas
 sa stilom i dostojanstvom
 i tko god prolazi svaki dan
 kraj tvog starog zida,
 tko zna zašto,
 osjeća se jačim i sigurnijim.

NAŠA GOSPA OD CHESTOKOVA

Posvećena Gospi Chestokovoj,
 impozantna kao katedrala,
 ukazuje nam se Majka Crkva.
 Na širokim stubama
 raspelo Božanskog Otkupitelja
 dočekuje vjernike na ulazu.
 U nedjelju se cijeli grad
 Susreće u dvorištu crkve:
 gradonačelnik sa svojom gospođom,

---

1 "Markiz od Roccaverdina" je roman Giovannija Capuane koji prikazuje sicilijanski feudalni život XVII. stoljeća.

liječnik opće prakse, odvjetnik,
poslovni čovjek
da i tamo
traži poslovne kontakte.
Zastaju da razgovaraju,
zatim, pognute glave,
svi ulaze
prolazeći kroz veliki ulaz
zaborave sve, na neko vrijeme,
svoje vlastite misli
da urone u tu atmosferu tamjana
toplu i slatku
poput skrbi večeri...

PAPIRNICA

Nastavljajući istim putem,
Svakako ne mogu zaboraviti
papirnicu.
Kad sam stigla u Roccu
Odmah me je privuklo
s velikog prozora
gdje su bili izloženi
razni primjerci
mojih omiljenih predmeta;
zlatna penkala, kožni dnevnici, elegantne fascikle.
Za mene je ta prodavaonica
postala referentna točka
i nisam prošla a da u nju ne uđem,
kad bih otišla u centar grada.
Za tezgom je gospođa,
uvijek ljubazna i nasmejana
koja dražesno privlači interes.
S urođenom gracioznošću i elegancijom
Ona pokazati robu
s profinjenim ukusom
i kupac se svaki put osjeća
pomalo razmaženo.
I dok se sprema platiti,
već razmišlja kada će se vratiti.

BAR "ŠVICARSKA"

Na Via Nazionale bar gleda van;
tiho i ugodno mjesto
za onoga tko želi uživati
u svježem šerbetu sa šlagom
ili u punjenom briošu u skladu s time.
Lijepa konobarica
je duša tvrtke,
ima poseban sjaj u očima,
komunikativna,
načinom i glasom,
privlači svakoga.
Ima osmijeh za sve,
ljubaznu riječ,
mudru ali iskrenu šalu
da učini dan svjetlijim.
Ja općenito
nisam ljubitelj barova;
ipak ponekad sjednem
za nekim stolom,
i to me ne uzrujava
jer osjećam kao kod kuće.

U CRKVI "SVETA MADONA OD TINDARIJA"

U Rocci postoji mala crkva
koji mi se toliko sviđa.
Sagrađena s malo sredstava, postaje
sve ljepša i gostoljubivija,
sada može prihvatiti
sve ljude gornjeg sloja grada.
Pod svetim svodom
Možete disati intimnu,
sabrano i obiteljsku atmosferu
koji unosi mir u duh
i to vodi ravno u vašu dušu.
Vjerna riječi Gospodnjoj,
Djeвица iz Tindarija,

Gleda odozgo ljude
S beskrajnim milosrđem i ljubavlju.

BAKALNICA

Točno ispod moje kuće
je mala bakalnica s
pomalo zapuštenim i rezigniranim izgledom
kada se gleda izvana.
Ali kada jednom uđeš,
udišeš poznato ozračje,
kao u starim dućanima iz prošlosti
koje ti daje zadovoljstvo kupovanja.
Unutra nalazimo od svega pomalo,
uredno posloženo
na udobnim policama,
bez stresa glomaznih kolica
ili duga putovanja svejedno.
Nema gužve kao u supermarketu,
gdje je sve kompjuterizirano
i lucidno organizirano.
Jaja su uvijek dnevna,
Snijele ih kokoši pred vama,
Kupac ih može naći svježje, izvorne.
Uljudna dama slatkog osmijeha
i s izuzetnim francuskim naglaskom
gleda s smirenim pogledom prošlog svijeta
koji sada nestaje.
Sviđa mi se ova prijateljska prodavaonica:
to je djelić poezije u surovoj stvarnosti
i drevnog mirisa.

MOJ DOM

Moj dom je u Rocci,
najljepše mjesto koje postoji.
Nalazi se u Via Italia
Sa smeđom kapijom,
vrata,
tri niza stuba
i tu je
moje srce.
Kuća je za mene
ljubavno gnijezdo,
gdje se ziblju
najdublji osjećaji,
i maze moji voljeni
sočnim obrocima
od jednostavnih, zdravih sastojaka

zgotovljenih mojim rukama.
S terase
Vidimo aveniju
koja vodi do mora.
Onda, kada padne večer,
i nestaje svaka oluja,
zatvaramo kućna vrata,
dvostruko zaključana,
i uživam u večeri
s mojom obitelji.

STARA PEĆ

Blizu moje kuće
je stara peć kraj koje
prolazeći možete osjetiti miris
dobrih prošlih stvari,
uvijek prisutan u svačijem srcu.
Miris kruha,
zdravog pečenja,
ne samo vode i brašna.
To je miris doma,
iskrene naklonosti,
vremena ne tako dalekog,
jasnih misli.
U susjednom dvorištu
kokodakanje nekoliko kokoši.
Na pragu se lijena mačka
grije na suncu.
na jutarnjem suncu.

ULICA GAETANA MARTINA

Tamo sam stigla taksijem
prvi put.
Sudbina mi je pokazala
vrata i ja sam ušla.
Stigla sam u ulicu Gaetana Martina,
neodlučna i s jakim otkucajima srca,
jer je to bila
kuća moje ljubavi.
Ništa nisam znala
ali sam očima
bosonoge djevojke
promatrala okolinu.

Neravna kaldrma,
kvadratna žuta zgrada,
veseli, uredni balkoni.
Miris doma, obitelji i
jednostavne, raspoređene stvari, spokoj.
Čak i danas,
prolazeći tom ulicom,
osjećam bol
goruće nostalgije
za tim davnim prošlim danima,
a bogatstvo budućnosti
je već ovdje.

TRG MATTARELLA

U Rocci je trg
koje ne mogu izostaviti na svom hodočašću
i koji podsjeća po svojoj povijesti
poznata Leopardijeva pjesma²
"Subota na selu".
Dio popularnog života,
dolazak i odlazak ljudi
u prolazu preko dana:
domaćice s vrećicama,
ali odlazak na posao ili povratak,
ali iznad svega, beskorisno je poricati,
to je neosporno kraljevstvo
djece koja se tamo idu igrati.
Na klupama dijeleći tajne starosti,
sjediti na biciklu ili se osloboditi napetosti,
šutnuti loptu četiri puta.
Onda, u ljetnim večerima,
trg je prekriven radošću:
glazba, ples i dobro društvo.
Trg Mattarella je život grada
to izgleda isto svaki dan,
ali s osjećajem novosti
to ga svaki dan čini pomalo posebnim.

TRŽNICA

2 Giacomo Leopardi (1798. - 1837.), talijanski pjesnik, prozaista, filozof i filolog.

Svakog ponedjeljka ujutro
grad je domaćin tržnice,
bez previše pretenzija.
Ulice su svečane:
štanovi pretrpani
sve raznovrsnija roba izložena,
dok povici prodavača
presijecaju zrak riječima
uvijek iste pod suncem,
ipak privlače prolaznike.
Domaćice traže priliku,
povući sa sobom djecu koja vrište.
Djevojčice s malo novca
u svojim torbicama paradiraju
a neke starice,
vuku papuče po pločniku,
nadam se da ću naći nešto jeftino.
Gozba boja;
tračevi mušterija se isprepliću,
dok govore o oskudnim primanjima
dana koji je, nažalost, sada završio.
U podne se pospremaju klupe
i misli se na povratak kući.
Sutra će tržnica biti na drugom mjestu,
još uvijek prodaju iluzije sreće
za nekoliko eura.

MOMAK IZ PREDGRAĐA

Jadni tužni momče, dani ti se vuku,
Svi su isti, bez svrhe života,
bez ciljeva. Ti nemaš posao,
ali ga ni ne tražiš;
čekaš svoju priliku,
da sudbina odlučuje za tebe,
ali ne činiš ništa da se promijeniš,
smatraš se nesretnikom i snalaziš se.
Zašto ne pogledaš oko sebe?
Imaš obitelj, iskrene prijatelje,
čak imaš i ženu
koji te iskreno voli.
Međutim, zatvoren u svojoj sebičnosti,
ne ostavljaš mjesta nikome:
živiš u svom paklu,
bez časti i slave, tako bacajući
najvažnije stranice svoje povijesti.

Ima ljudi koji se smiju,
plaču, vode ljubav: izađi iz
svog skrovišta i otkrit ćeš
da je ljepše imati srce.
Živi i pusti svijet oko sebe da živi;
baci se u borbu,
život je samo igra
ali tko zna zašto
radosni su uvijek oni koji riskiraju.

VIA DELLA MARINA ³

Postoji ulica u Rocci
koja mi golica maštu.
Daje davni pogled tamo
gdje kao da je život stao
kao u vrijeme Trnoružice.
Niski zidovi, kuće od grubog kamena, podsjećaju me
na "Malavogliju" Aci-Trezze.
Tamo, unutar tog malog prozora,
s pelargonijama u cvatu na prozorskoj dasci,
Čini mi se da vidim Sant'Agatu⁴ kako se vrti;
na stubama „Mangiacarrubbe”¹⁰,
a pod stablom mušmule predaka
dobri Ntoni može se vidjeti kako drijema¹⁰
uz slatko osvježenje,
nakon napornog radnog dana.
Prolazim i prolazim hodajući tom cestom
svaki put s novom nostalgijom
za nestali svijet, ali ne u potpunosti
ako će uvijek živjeti u meni.

NAKON URAGANA

Nakon uragana
nebo vedro, prazno
kao isprano
nedavnom kišom,
slobodan čak i od
tragova oblaka
nabreklih od prijetnji.

³ Pjesnikinja se poziva na donji dio Via della Marina, koji još uvijek djelomično zadržava te karakteristike.

⁴ Sant'Agata, Mangiacarrubbe, Ntoni likovi su "Malavoglia", romana Giovannija Verge (1840.-1922.).

Zrak je postao lagan, čist,
 diše čiste nade
 budućeg spokoja.
 Jer nakon uragana,
 smirenost se vraća.
 Sve vrijeme.

ČEKAJUĆI ZORU

U ovom čudnom skupu fotografija
 Želim posvetiti mali pogled
 ljudima koji nastanjuju i moje dane.
 Budim se rano ujutro
 na toplo južno sunce i
 s prozora gledam panoramu
 koji je u mojim očima uvijek ista.
 Pogled plijene moji susjedi
 uvijek zauzeti poslovima, veseli i
 marljivi, pričljivi i velikodušni.
 Marzia je zauzeta
 pranjem rublja, čišćenjem, ribanjem
 a njen odjek je lijepa Cinzia,
 zauzet s bebom, s tisuću stvari koje treba obaviti.
 Na ulici su kapci na dućanima podignuti
 i pripremaju se primiti kupce,
 dječaci idu u školu, muškarci na posao,
 kao toliki marljivi pauci
 koji su zauzeti tkanjem mreže.
 Gledam oko sebe i, konačno, pronalazim sebe.
 Provela sam dugo vremena tražeći svoj put;
 u noći brojim tisuću zvijezda,
 kad zora napokon svane,
 Shvaćam to
 Ne bih željela biti nigdje drugdje,
 jer zora je već u meni...

Renza AGNELLI, spisateljica, književni kritičar, učiteljica, rođena je u Pisi. Preko trideset godina predavala je predmete o književnosti u Trentu, a živi u pokrajini Messina. Ima brojne publikacije o različitim temama, poput književnosti, sociologije, dijetetike, historiografije, astrologije, teologije i dr. Objavila je knjige: "Unutar vruće čokolade..." (pjesme), "Krhotine kristala" (pjesme), "Trgovci snovima" (pjesme), "Kapi ljubavi / Kontrasti" (pjesme), "Nosce Te Ipsum – Epoch Postcard" (pjesme na engleskom zajedno s Kazuyosi Ikeda i Anne-Marie Legan), "Pax Dei – Vratit češ mi pamet" (pjesme s paralelnim prijevodom na engleskim zajedno s Kwung-Soo

Cho i Sergiom Nadaluttijem, "Freske-Tajna Mary Ann" (roman s engleskim prijevodom, zajedno s Kwung-Soo Cho i Ariannom De Corti), "Pod mahovinom među stijenama" (roman), "Jacqueline Kennedy – Kraljica u povijesti" (povijesno-biografski roman), "Dnevnik Lady Diane" (povijesno-biografski roman), "Od Bergama do Krakova" (povijesno-biografski roman) "Kletva vještice (bajke) i roman "Moje najbolje doba". Dobitnica je brojnih književnih nagrada iz cijelog svijeta.

Zbirka pjesama „Čekajući zoru u Rocca di Capri Leone“ Renze Agnelli posvećena je Peppinu Grassu, gradonačelniku Capri Leonea od 1962. do 2001.

Prijevod s talijanskog i bilješka: Žarko MILENIĆ

TOMISLAV DRETAR**HRVATSKI RAP**

Veliki dio života prolazi u isprekidanim rečenicama;
 Najčešće ispreturanim i nepovezanim smislom;
 Kao na primjer: Rat koji sam namjeravao dobiti;
 Dobijen je uz ogromne žrtve naroda, vođa se:
 Posjeo sučelice meni i započeo svoj diskurs domovinski;
 Diskurs o ljepotama naše domovine njegove;
 Uloge su značajno podstakle elan naroda:
 Koji po običaju treba imati vođu, ali treba:
 I slobodu koja ne treba biti negdje drugdje;
 Koja nema vonj, okus, boju, dob, domovinu:
 Ali vođa nema sluha, njuha, uha, a po uzrastu;
 Jest Otac Domovine naš drugi otac;
 Poslije onog s nebesa poslanog:
 Ali kad i otkud izvori:
 Izbiše na dnu plavih jutara i jauču:
 Kao rečenice koje skladam i dobro se drže:
 Što li ih drži na okupu kad su već nepovezane;
 Uzasle do obližnjih arboretuma, strnjišta stratišta:
 Naknadnih riječi, silaba, onirizma na vrhuncu:
 Sladostrasti samoglasnika koji se spotiču o navlastitost:
 Sna i jave hrabrog vođe iza iskeženog zrcala:
 Ali, gdje je tu Hrvatska moja Domovina
 Ul. Frankopanska bb Nova Gradiška - Cernik
 U gradu koji nikad ne uspijeva zapasti zapada:
 U duboke jamske braće dane i noći:
 Goli i mrtvi mi ih živi pjevamo pjevaju bataljuni;
 Moj dragi tata Vlado u Bleiburgu ili negdje iza plota k'o kuca upucan;
 I ja u Bruxellesu, moje kćeri po Europi pjevamo u zboru:
 Puca, eno puca, zapjevajmo eno sviće zora puca, puca bit će dana;
 Jednog dana oj Hrvatsko naša plodna i ravna sva u ranama;
 Već odavna u pjesmama ko narod silna, ko sunce visoka;
 I zamračena da ima tu jedan slap i jedna kap što muči u njem:
 S'jati, s'jati, s'jati, s'jati, s'jati, s'jati, s'jati, s'jati, s'jati, s'jati;
 Ali Hrvati, ali Hrvati, ali Hrvati, ali Hrvati, ali Hrvati i smisao:
 I smisao isprekidan mucanjem, štucanjem, jaukanjem, kričanjem;
 Rutav, ranjav, gnojav, okovan, prikovan, privezan, zauzdan;
 Ali i smisao i ritam i voda i zrak i muk i jauk i taj kleti puk;
 I nauk' ta Hrvatska je rana i raka Europe
 A našli su atomski otpad negdje između Ardena;
 I Bresta kišilo je tada i rekli su da Francuska jest
 smetljište Europe i našli su jame pune okoštalih Hrvata;
 Od Bleiburga do Kiseljaka do Macedonije od Valpova tekla voda;

Karašica i Una i Vrbas i Drina i Sutjeska da spere trag do;
 Jama u kojima leži cca 300 000 Hrvata bez dokaza o osim;
 Nešto malo lanaca i zaboravljene kostonosne golotinje podrijetla;
 Potonuća, a da nitko nije rekao Hrvatska je jama Europe;
 Ta Hrvatska s nožem antemuralis christiniansis u trbuhu;
 Ta Hrvatska ne znaš da li moli ili se povija od boli;
 Od udarca u trbuh i u leđa od ulcerusa te povijesti slomljene;
 Kost i od Vuka Frankopana ne kleči Hrvat do li pred Bogom;
 Ni u Augsburgu, ni u Freiburgu, ni u Bleiburgu, ni u Villefranc-
 he-de-Rouergue;
 Na satu anatomije rasijecane utrobe od kućnog praga do Den Haga
 Bez anestezije prosto omamljena obećanjem vječnog sna;
 Do besvijesti sve tamo do u Budimu i u Pešti;
 Siget, Mohacs, Bišće, Klis, Jajce, Vrcar Vakuf, Vukovar;
 Kirurški šav, rodnica i znojica okamenjen pod svim tim;
 Gospama od Zdravlja, od Škrpjela, od nejela i nebila i od;
 Čelika sijevanja i zdjele salate jede Šljivančan, pjeva ćosavi;
 četnički vojvoda Šešelj naučno dokazan ne-sin Hrvata od Vukovara
 Do lloka i jauka Arhipelag europskih bruka, arhipelazi općeg muka,
 ta hrvatska muka;
 U svim tim Amerikama, Australijama, Azijama, Afrikama;
 Europa naša postojbina od Punta Arenas do nema više nigdje nas;
 Do Drine i dalje, i dalje do nove rane zasijane svjetlom;
 Podšivene ranama, tuđinama, odorama, snovima o mirnom snu;
 Kad Cavalerie Cravate izjaši tri stoljeća liju crvenu krvcu;
 Ispod vrata ta kravata od znoja i od zlata bezvrata kuća;
 Ova bez vrata, ona kuća bez prozora ta moja gola Hrvatska;
 Pod suncem šutnji u mučnini u nigdini u baštini u blizini;
 Boga u Hrvata stub vatre od neba do na ovamo rana jedna;
 Nezakrpana nezašivena rana-krpa od kaskada svitanja večerima;
 I svitanjima na svim tim Unama, Krkama, Neretvama, Dunavima;
 večerima nad školjima u kavalkadama vrijesa, pavotine;
 Paprati, turčinka, runolista, žutikovine, paljetaka, blista;
 Na katarkama krvotok crvotočina svitanja koje eno uranja;
 U oči, u bujice hrvatskih vokala, očiju užagrenih u žitu;
 Izniklih nakon dugotrajnih suša po poljima lješevi;
 Jame u očima ruke pružene prema moru da dohvate lađe;
 Na obzoru gdje se suše krpe gospe Europe, ah! ti Hrvati:
 Sinkope, i rupe ih pune, i krpe škrofulozne kože na vjetru;
 Zaborava, na tom valu povodnja, volja je li to Europo, Gospodnja;
 Da spomen na Hrvata šest stoljeća jama devant les portes;
 de Sixtine, de Versailles, d'Anvers, de Vienne, de Venise;
 Bude opomena onom tko se usudi ne zaboraviti i progovoriti:
 Nema više za nas mjesta u jamama i u zaboravima.

MEHMED ĐEDOVIĆ

SRETNIJA VREMENA

Kazuju da je nekada
Bilo vrijeme
U kojem su ljudi umirali od starosti
Nosali tu starost dugo
Ko dobre, kožne čizme
Pa kad se nanosaju
Legnu i umru
Samo tako

Bio je vele
Duži dan
Veselije proljeće
Više djece i
Smijeha više
I još je kažu
Jesen jesenovala
Dok sve ne požuti

Davalo rodne godine
I dobre ljude
Tucalo krupne jabuke
I tave pekmeza peklo
Mirisalo na pokošenu travu
I zemlju
A dani polako
Ko umorni pješak uz brdo

Rika jelena
I hladna voda s izvora
I sretne
Koji se otvoreno
Vole
Umjesto da se
Tajno mrze
I raduju
Vremenu sa svojom dragom

Kazuju knjige
Nekad su zvonile noći
K'o curinski smijeh na sijelu
I niko nije žurio
Gledao na sat

Javljao se na mobitel
Strahovao na poslu
Samovao bez posla

Niko nije mogao ni zamisliti
Da će doći vakat
Iz koga će iscuriti sva radost
Ko kroz sito voda
Da će stati
I pouzdan sat na navijanje
Kome je pukla opruga
U najboljim godinama

Ukopati se
Na nogama
I tako napuštati svijet
Kao da bježe
Unazad
U dvadesetim, u tridesetim,
U mladim i zrelim...

Knjige tvrde
Da su nekada bila
Sretnija vremena
Ali knjige više niko ne čita
A i ne znam
Može li se i njima
Vjerovati baš na svaku

Sve nas je manje

Ko da nikad ni bili nisu
Moji drugovi
I drugarice

Nosi ih vjetar
Ko sitno perje
Iz pijetlova krila
Vitla i igra se
A onda digne
I pošalje u nebo

Ostane uzdah
I tišina
Neka čudna tuga
Ko pred kišu
Sve nas je manje
Mali moj

Nedosanjani

Oteklo vrijeme

Naleti vojska na vojsku
Ko dva ovna kad se sudare
Jekne to, zapuca, zastenje
A planina s mukom proguta
Krupan zalogaj

Jednog našeg ranilo
Haman teško
Držao se negdje ispod rebara
I hvatao vazduh na mahove

Nosili ga dokle su mogli
Pa spustili da se odmore

Tražio vode

Ko zna šta mu je na um padalo
Dok su se vrhovi bukovih stabala
Njihali kao da igraju kolo
I čega mu je bilo žao

Napio se,
A život iz njega prhnuo ko leptir

Ukopali ga u mehku zemlju
I uboli dvije suharke
Da se zna za humku

Oteklo vrijeme
Zaboravilo ime

Samo lovci ponekad na tom mjestu
Podignu ruke za molitvu
Kad krenu u lov na srndaća

Ko da sam kriv

Sve sam učinio
Što sam mislio da treba
Pa čak i ono što ne treba
Ali se i dalje osjećam krivim
Što znači da griješim i da sam
Nešto važno propustio

Namakao uflekano
Dosipao vodu
Kupovao duhan
Prelazio preko uskog mosta
Gutao krupne zalogaje
Zaboravljao što je moralo
Ostati upamćeno
Tražio izgovore koji su se
Dobro sakrili

Podmazivao suho
Brao zeleno
Razočarao sretno
Dolazio kad je trebalo ostati
Šutio kad sam morao progovoriti

Ko bi se svega sjetio...

Brao trešnje odsutno zagledan u brda
Stario, (mada sam mislio da će me to mimoići)
Prestajao pa počinjao pušiti
Ma sve što je trebalo i što nije
Ali se eto, iz nekog razloga
Ne osjećam dobro

Šta li to nosim u sebi
Pa svijet vidim bez šarenih naočara
Prave šarlatane i lažne mesije
Robu s greškom
I što me ništa
Evo već godinama
Ne vraća u sigurnost stada

Tu bi redovno jeo i pio čistu vodu
Smijao se i pokazivao bijele zube
Kočio nizbrdo i slušao glasnu muziku
Grlio bi i tapšao po ramenu

Slutim da su oni što su ostali
Obično zaduženi i ne mogu zaspati
Kad svi normalni spavaju
Al' hajd pa znaj
Šta je ispravno i kojim putem pravo

Koliko vidim izgleda da sam propustio
Učiniti još nešto što je trebalo
I što bi dobri sin bez razmišljanja
Inače se ne bi osjećao
Kao da sam za nešto debelo kriv

U ludnicu

Da mi bi
Da se dokopam ludnice
Pa da samo šutim

Barem desetak dana
Jutra da dočekujem
Sa onima koji drugačije vide svijet

Jer od pametnih
Sam gotov
S pameti skrenuo

Mehmed ĐEDOVIĆ (BiH, 1971.) piše prozu i poeziju, a povremeno i priče za djecu. Objavio je knjige pripovijedaka: Tragovi, Osluškiivanje, Kad se bulbul vratio, Čaj od nane, Malo čudo, Šta ćemo sad; romane: Sjena kurjaka, Vodi je da teče, Onaj kojeg nema, Čopak vodoravno, Legionar, Put znaš, Staza mrkog medvjeda 1463.; poeziju: Svjetlo lampe, Nešto se čudno događa, Obična voda; te knjige za djecu: Ime mi je Pahulja, Priče iz velike šume, Trava puna mrava.

Dobitnik je brojnih nagrada, među kojima su nagrade Radija BiH i Fondacije za izdavaštvo BiH za knjigu (u nekoliko navrata), zatim nagrade Zija Dizdarević za priču (u nekoliko navrata), Mak Dizdar za poeziju, Skender Kulenović za roman i Godišnja nagrada Društva pisaca BH.

Autor je brojnih članaka, eseja i reportaža. Urednik i potpisnik recenzija velikog broja knjiga.

Član je Pen BiH i Društva pisaca BiH.

SEAD HUSIĆ

PROMENADA

Svi naši ratovi završeni jesu.
Obnavljaju se i drijemaju – psi pod
olucima, koji zveckaju danima i čekaju
budućnost koja prošlosti
slični i nikada neće doći.

Svi naši ratovi završeni jesu.
Slični sumraku pod njezinom kosom,
koju sam jednom vidio kako iščezava,
slična ratu koji hoće doći.

Austro-Ugarska berza

Kada su pucali na prestolonasljednika,
londonske, bečke i berlinske berze
više su govorile o njegovoj smrti negoli
o novoj vrijednosti kojom bi trebalo
kupiti iluziju. Štampa je pisala o britanskim
naporima da rata ne bude dok je Princip u tvrđavi –
kao u sirotinjskoj kući – sanjao slobodu.

Bečke dame na svoje grudi stavljale su
zadnje zalihe krema iz oskudnih dućana, dok
se u kafanama, bečkim i provincijskim, naivnošću
pjevalo o ratu. Rekli su im: Doći ćete prije Božića.
Došli su koju godinu poslije, s proljeća,
kada se ptice vraćaju u plodne ravnice,
kada očevi promahuju kao praške snijega
kojima se djeca raduju.

Fašizam

U romanima Herte Müller ne vidim na kojoj
strani ulice je sunce. Šta je ono što je u romanu?
Na marginama ne želim bilježiti
svoje impresije o zlu niti se baviti formom.
Ne želim čitajući Hertu pomisliti kako bi ovaj grad i
bilješka imala više smisla da govori o Keruši i njezinim
kućićima. I to je, pored lirskog zalaska, pjesma prepuna zla.

Zagledan nad prethodnim, pitam se da li bi
imao više izgleda za Nobela ako
budem pisao o fašizmu.
O ratu mnogi čitaju i pišu.
O blagim lirskim zalascima
niko se ne usuđuje javno govoriti.

Selimu Arnautu

Kažeš, Selime, u razgovoru s ocem da se
s perom u džepiću polazi u svijet, a zimi
se oči, veliš, brzo smrače i sve kasni poput stroja
pa u gradu, u kojem si nakon djetinjstva živio i
koji ne znaš opisati, sve brzo prolazi:
i vrijeme i oči koje, naviknute da se brzo smrači,
zamiču čekajući drugi susret dok otac
uvijek se vrati da nas uvjeri da se u
grad – u svijet nikako – ne ide s perom
u džepiću, jer snovi brže se smrače i
život sve vrijeme kasni...

O čemu govorimo kada šutimo

Kada šutimo o čemu govorimo?
Kažeš: pjevati je lahko,
slično pahulji snijega koja,
čim bi je gurnuli nizbrdo,
bivala veća i radosnija kao trenutak
kada majka, gledavši kroz prozor,
ugleda oca kako dolazi nama.
Tada soba postaje veća!

Šutimo?

Čekamo šta će otac reći.
Znamo – u gradu je zebnja: cijene i lokalni
psi, kao novogodišnja varka, pred našim
očima radoznalim rastu kao da bježe.

(iz rukopisa "Gradski park")

Sead HUSIĆ je rođen 1986. godine u Tuzli. Osnovnu i srednju školu završio je u Banovićima, a diplomirao i magistrirao je na Filozofskom fakultetu u Tuzli 2010, odnosno 2020. godine. Prevođen je na: danski, švedski, makedonski, mađarski, njemački i turski jezik a zastupljen je u višejezičnim antologijama (bhs/danski) *Ny lyrik fra Bosnien-Hercegovina* i (bhsc / mađarski) *Mostarske kiše*, izbor iz savremene ljubavne poezije Južnih Slavena i *Drvo na brijegu*, izbor iz savremene bosanskohercegovačke i crnogorske poezije.

Objavio je sljedeće knjige: *Na tragu modernizma*, poezija (2015.); *Čovjek koji piše priče*, kratke priče (2017.); *Stvari*, poezija (2017.); *Iz savremenih književnosti / Apriorna čitanja*, studija iz savremenih književnosti (2020.); *Časopisne pjesme*, poezija (2020.); *Donijevši sebe sa historijom*, izabrane i prevedene pjesme (2021.); *Čovjek koji piše priče*, 2. izdanje (2021.); *Tradicionalno i subverzivno u usmenoj poeziji Bošnjaka: Studija o petoj rukopisnoj knjizi „Muslimanske narodne pjesme“ Muharema Kurtagića*, studija o usmenoj književnosti (2022.).

Nagrade: Treća nagrada za priču „Vodeni zavičaj“ na konkursu *Zavičajne staze*, Petnjica, 2015; Nagrada Fondacije za izdavaštvo za knjigu *Stvari*, Sarajevo, 2017; Prva nagrada za pjesmu „Tale se u Krajinu vraća“ na konkursu *Čarobne krajine*, Cazin, 2022.

DANICA VLAŠIĆ

IZAZOV

Kupim krajeve u čvor
ali mi izmiče...

Vjetar razbije slova, izgube značenje...
Suza u oku... ne stigne...

Ljetnja noć izazov traži
muti oblake....
Reži pas na tihe gromove.
Sjaj munje u bijegu...
vucče poglede!...

PRIZNANJE...

Navučem oblak na sebe
da ne ostanem bez tebe!...
samo tačka putuje...
prepuštena vremenu i nevremenu...
Znanje i neznanje...
Zuji pčela... zaboravljena... nošena...
od cvijeta do cvijeta...
Miriše nemoć prizemljena!...
Umor dana sagiblje glavu.
Rumena kugla na horizontu priznaje sve...
i nestaje.

DIVLJE PATKE

Osjećam tišinu rijeke koja protiče...
Šetalište je uvijek poluprazno i uvijek ima mjesta.
Pogledom pratim drugu obalu...
Požurim.

Divlje patke u letu, spuštaju se i hrle obali
da pokupe hranu koju su ostavili prolaznici...

Graktanje i metež dostižu vrhunac...
potom sve utihne. Je li ja to žurim ili ne?...

Most u sjeni
dug i miran kao vječnost...

KUĆA PRAZNA

Odbjeglih nada gubi se u daljini
ja ostajem
Prazna kuća, poneki list zatreperi
...proleti leptir...
Tamo negdje u daljini skupi krila...
Odbjeglih nada, kuća prazna...

Gorčinu pustila pa spava.

Kola prazna, konja nema...
U pljusku daljina se sljeva...
Poklon pogledu mom...ode...
Uljuljkana obala, zapljuskuje sjećanja...
Odbjeglih nada... kuća prazna.

PREVARA

Kucam na vratima...
"nema nikog" reče neko..
dok su drugi začutili...
Ponovim i ja tiho "nema nikog"...
Hladna i tuđa melanholija
ostavi svoj prst na vratima...
Već je nešto završeno
a novi početak trči ispred mene...
Godine...hlade moje lice...
zatvaram oči... i
vidim samo ptice...
Krik pobjegne zajedno s njima.
Sleže se prašina.

"Nema nikog", reče neko
dok drugi začutaše.

NEMA GA

Vrata škripe
kaputa nema...
Cipele prazne, prašnjave...
pogled luta...

Utonule oči na prozoru..
zavjese nema...

Ko to tamo lupa?...

Vjetar.

U NEMIRU

Blijedilo nade... razbijeno u nemiru... i
izgubilo oblik...
Tišina vuče traženje...

Oblaci ćute nad ravnicom
slute kišu...
Savršeni mir u
savršenom nemiru!...

**ПУТОПИС
ПУТОПИС**

MILO JUKIĆ

BRČKO - GRAD NA GRANICI

Kako napraviti putopis u Brčkom? Hm, teško! A zašto? Zato što se grad nalazi doslovno na granici, a tako i nekoliko važnih zgrada. Granicu je, znamo, zabranjeno fotografirati, jer će se inače pojaviti dvojica namrgođenih u plavim uniformama, zgrabiti te za jaku i... I onda se možeš slikati!

Stvarno, bez zeze, nije lako! Jer je, recimo, jedna od starih zgrada naslonjena na sam granični prijelaz. Ne znam šta je bila, ne znam joj povijest, ali da bi je trebalo staviti u objektiv, trebalo bi, makar je malter na mnogim mjestima pootpadao i zgrada, pogotovo lijevo krilo, djeluje sablasno. Jedini način je odzada, s parkinga, mada mi portir, vidjevši da vadim foto-aparat, odmah dobronamjerno kaže da je čitav prostor prekriven nadzornim kamerama i da... Zahvaljujem mu i mirno uzvraćam da ću doći po auto pa neka me samo sačekaju.

Počinjem odavde jer nekim slučajem u Brčko stižem iz Hrvatske. Inače sam u gradu bio poprilično puta, najčešće kao sudionik promocija u velebnom Domu kulture. Tako Brčko otprije znam odlično, takoreći svaki kutak, pa mi predstoji neka vrsta inventure onog što sam zapamtio iz proteklih godina.

Tako nekako sam prije jedno šest godina započeo putopis iz Brčkog, koji nikad nisam dovršio. Ali, kako ono kažu, nikad nije kasno, samo se još jednom treba zaputiti prema Savi.

Naravno da je najlogičniji početak obilaska Brčkog njegova Vijećnica, ali ću, dok pijem kavicu i pravim plan u bašti ispred robne kuće, slučajno upoznati jednog vrlo zanimljivog čovjeka. Zove se Slobodan Čikarić i tu, na

platou, prodaje knjige. To još ne bi bilo ništa da se Slobodan ne izjašnjava kao Rus, što po majci i jest, i da mu se radnja ne zove – KGB! Poodavno je bilo kad sam bio u Brčkom, Slobodan je tada bio i zastupnik u Skupštini Distrikta, a specijalna operacija Rusije u Ukrajini tada je još bila „u povojima“. Uglavnom se lijepo ispričismo, „otukošmo“ još jednu kavu s njegovim prijateljem Draškom Dragašem, zaljubljenikom u povijest Tropolja i okolnih krajeva, posebno Drvara, kupih jednog Murakamija (pročitao, nije bog zna šta) pa, s jedno sat i pol zakašnjenja, ali bez trunke žaljenja, krenuh Brčkim.

Dakle, Vijećnica. Pseudomaorski stil, arhitekti legendarni Aleksandar Vitek i isti takav Ćiril Iveković, godina 1892., Austro-Ugarska. Da ne bi ovog zadnjeg, K. und K. monarhije, Brčko bi, mislim, i danas bilo jedna sasvim obična čaršija. Prije par godina sam detaljno posnimao Brčko pa stavljam sliku Vijećnice otad; nije da nisam i sad, ali mi stare, jesenske, nekako ljepše.

Nakon što nam je stigla „demokracija“ i naša država postala neovisna (smijem se, kao i kad mi takvo što spomenu u bilo kojoj od ex-Yu država), grad je ukrasilo mnogo novih poslovnih zgrada, na koje, kao ni drugdje, ne želim trošiti vrijeme, i tri nova spomenika u samom središtu, dva podignuta braniocima, jedan braniteljima. Jedan se odnosi na Odbrambeno-oslobodilački, drugi na Otadžbinski, treći na Domovinski rat pa bi neki stranac, da zađe i pročita šta na njima piše, mogao pomisliti da su u Brčkom vođena tri rata. Nije da nije slično po cijeloj nam domovini, ali se baš sva tri spomenika i ne vide često u jednoj čaršiji, pogotovo ovako blizu kao u Brčkom. Imao bih šta reći o svakom, čak se izjasniti i o tome koji mi je u umjetničkom smislu najbolji, al’ mi je pametnije šutjeti, jer što god bih rekao, jedni bi bili zadovoljni, dvoji se ljutili.

Zato mi je najbolje – ona je svačija i ničija – hvaliti fontanu s golemim kamenom, takoreći stjenčuram, ispred zgrade Vlade Brčko Distrikta. Ne znam jesu li nadležni za malo manje od godinu dana otkad su nastale ove slike s ulaza odlijepili svu silu upozorenja o onoj smiješnoj bolešćici od koje su mediji za račun lažnih filantropa i farmaceutske industrije napravili kugu, znate ono da nosimo brnjicu, šutimo, bocnemo se svakih par mjeseci, da ništa ne pitamo i da budemo zadovoljni i sretni takvim neživotom. I da, možda su fontane dosadna tema, ali se u Brčkom, u pješačkoj zoni, skriva jedna što dopadljivošću – dječak i djevojčica „jagme“ se za ribetinu – odudara od većine onih grozomornih po Bosni, a bome i po Hercegovini, sagrađenih u „demokratsko doba“, ali sasvim nalik onim odurnim predodžbama socrealizma. Vidjeh i jednu takvu, sivu i mrtvu, pored glavne prometnice, pa samo sklonih pogled.

Dan dug, a meni se, kao i inače u životu, nikud ne žuri. Tako se desi da, obilazeći pješačku zonu, svratim na šišanje. Brijačnica se zove „Figaro“, hajd’ to je klasika, bricino ime već malo neobično, Hamed, mi naučili na Ahmed, a prezime mu je pravi biser, budući da se preziva Biser. I fino me Biser ošiša. Nije mi ovo prvo terensko šišanje, sjećam se da sam jednom davno kosu ostavio u Zvorniku, drugi put u Kladnju, prije toga u Kotoru i u Kraljevu. S ovim u Brčkom mogao bi se napraviti fin šišopsis :)

Vraćam se na glavnu ulicu, i dalje očima zaobilazeći novogradnje, ali ću zato svrnuti do zgrade nekadašnje Trgovačke akademije, otvorene 1923., jedne od prvih u BiH, danas Četvrte osnovne škole. Tako je u Brčkom, nema narodnih ni navodnih heroja već prva, druga, treća, črtvrta... Ovaj dio grada neki je neznani umjetnik ukrasio finim muralima, što svima znanih, primjerice Dobrice Erića i Dušana Radovića, do onih koji su valjda poznati samo domaćem svijetu, izvjesnih Mirka Mikija Markovića i Mileta Lugonjića, očito nogometnih navijača koji sad svoje ljubimce bodre s neba. Dobrica se bez upitnika pita „Kakva se to buka čuje, jača od bure i oluje, od tajfuna od orkana“ dok je Dušan kratak i jasan: „Nije uvek lako, al’ je uvek lepo!“

Svoje „ukrase“, prilično nemaštovite, posijali su po zidovima oni sa sprejom u rukama. „Cigansko je pravo lice kukavice i ubice“, tvrdi jedan. Pada mi na um završetak našeg najboljeg filma, „Ko to tamo peva“. Jedan „ukras“, željezničke šine zarasle u travu, slabo ko i primijeti. To je ono naše vječito nadanje da će jednom možda opet biti kao nekad. Jašta će. Puno pametniji su oni što su jedan vagon pretvorili u pivnicu. Nek’ se toči pivo, a ako vlak opet nekad krene, lako je rasklonit’ bačve i čaše pa zakačit’ vagon i nek’ ide :)

Iz centra grada ću prema Šemperovoj apoteci, crvenofasadnoj zgradi iz 1885., iza koje ću naići na jednu ne znam novu ili obnovljenu, ali svakako dojmljivo lijepu katnicu. Pitam radnike što su zarovili cestu šta je to, ali mi ne znaju reći, njihovo je, kaže jedan, „da rintaju od jutra do sutra“. U pravoslavnoj crkvi Uspenja Presvete Bogorodice, podignutoj 1971. kombinacijom moravskog i bizantskog loga na temeljima starije crkve, bio sam nekad davno, dok se još crvenila cigla na odavno dovršenoj trokatnici Srpskog kulturnog centra, smještenog u crkvenoj porti. Sjećam se, a nađoh i stare slike, taman su se vjenčavali dvoje koji su dosad možda već dojadili jedno drugom :) S druge strane, blizu one katnice iznad koje mi ostade

visjeti upitnik, nailazim i na novoizgrađenu Vilu „Bakarni“. Nema sumnje da je i ovo djelo Ristanića, obitelji koja je podavno napravila ovdje svima poznati restoran „Bakarni lonac“ u 7 km udaljenom selu Plazulje; jeo sam tu par puta i, makar sam podobro prntljiv, nijednom nisam imao ni najmanje zamjerke. Imaju i hotel, a sad, evo, i vilu, bezbeli za neku bogatu klijentelu, čim je sve ovako napucano.

Ovaj dio grada se inače odvajkada naziva Srpska Varoš. Vidi se to ne samo po crkvi veći po mnogo čemu drugom, čak ovdje djeluje i istoimeni „gradski nogometni klub“, da neko, zaboga, ne pomisli da se Spska Varoš nalazi u kakvom selu.

Srpska Varoš je u određenom, ne samo nacionalnom smislu neka vrsta granice ovdašnjih svjetova. Dok je svaka zgrada u tom kvartu do Vile „Bakarni“ i one meni nepoznate zgrade barem pristojna, dotle je odmah s druge strane ulice nešto što u našoj zemlji, koliko znam, postoji samo u Brčkom, ali ni tu neće još dugo. Radi se o zgradi Turskog konzulata, nekadašnjoj zadužbini bogate trgovačke obitelji Krsmanović, prije, po nekadašnjoj plesnoj dvorani hotela „Bosna“, poznatoj i po nazivu Dvorana. Od 1865., kad je podignuta, imala je svakakve namjene, ali ju je 1878., nakon što je ovo postao teritorij K. und K. monarhije, „zapikala“ dojučerašnja država, Osmansko Carstvo, premjestivši u nju iz Tuzle, gdje je dotad djelovala, svoju konzularnu agenciju, a kasnije i „pravi“ konzulat. Potrajalo je do 1918., kad je Austro-Ugarske zanavijek nestalo s karte Europe, svijeta i Svemira.

Naravno da je 1945. „narodna vlast“ nacionalizirala tada još velebnu zgradu. Dokad je bila velebna ne znam, ali je već godinama u ruševnom stanju, i to doslovno: fasade jedva da ima, ćerpiči i cigla na nekim dijelovi-

ma vidno pretežu, neka od prozorskih okna su kosturi, dijelovi potkrovnog vijenca nikom nisu razbili glavu samo zato što ljudi „krajče“ od zgrade. Gomilica onog što otpada vide se po dvorištu. Doista je pravo čudo da zgrada još stoji uzgor. Kad sad kažem da u takvoj zgradi žive ljudi...

Šabana i Fatimu Šabić posjetio sam i prije pet-šest godina, kad sam prvi put „pretabanao“ Brčko. Zaboravili su me, a ja im ne napominjem. Vruće je pa me Fatima nudi domaćim sokom od ružice, kakav pamtim iz ranog djetinjstva, dok se ono smeće od cvijeća, proizvedeno u ko zna kojim laboratorijima bijelog svijeta, nije izmješalo i iskrižalo s pravim ružama. Ako sad neko očekuje da će Šaban i Fatima kukati, ništa od toga. Iako u poznim godinama – njemu je 76., njoj 82. („ulovila sam ja njega mlađeg“, smije se Fatima), veseli su, razdragani i – nema nimalo sumnje – sretni ljudi. Sin im također živi na katu jednog dijela zgrade, a nedavno se i oženio.

Čudno, i previše: nema za što se u Brčkom nije našlo keša, hvalili su se i hvale stranci koji drmaju Distriktom da „cveta cvetje u njihovo poduzetje“, jedino je Turski konzulat ostao ni na nebu, ni na zemlji. Malo je nešto, pokazuje mi Fatima, poduprto s par drvenih greda, nešto su, kaže, mjerili, čeprkali i stoput pričali kako će uskoro obnova, ali je rezultat – nula bodova! Nije, i to ću reći, za sve „zaslužan“ Grad, kao ni Distrikt, zgrada je, naime, odavno na privremenoj listi nacionalnih spomenika BiH. Na gredama što pridržavaju kat još stoje rezbarije kakvih nema nigdje u Bosni, a bogme ni u Hercegovini, podsjećajući na slavnu prošlost. Tuga je koliko marimo za originalne stvari, a krivi su nam svi oko nas :(Mi nikad :)

Lani se za Kuću Kočića, podignutu iste godine kad je sazidana Vijećnica, našlo novca, obnovljeno je i zdanje Islahijeta, a o džamijama da se i ne govori, blistaju i Bijela i Atik (Savska). Sve nabrojano je ubližu, bližu ušća Brke u Savu, sve su to nacionalni spomenici, samo, eto, za Turski konzulat nema

„keka“. Da, ako neko ne zna, „Islahijet“ se zvalo brčansko muslimansko prosvjetno i potporno društvo koje je mlade i perspektivne Brčake, dakako muslimane, prije stotinu i nešto godina slalo na fakultete, pribavljajući im stipendije i koješta drugo. Zdrava-čitava je napokon i katolička crkva Presvetog Srca Isusova, također nacionalni spomenik BiH, ona je na drugom kraju grada, i još mnoga poznata i manje poznata, ali nesumnjivo oku vrlo dopadljiva zdanja nastala u austrougarsko doba.

Svracam, blizu je, taman uza zdanje Islahijeta, i do spomenika Hasanu Aganoviću Taču, junački poginulom partizanu. Sudeći po prezimenu bio je ne samo napredan već i vidovit :) Već sam, tamo negdje blizu katoličke crkve, posjetio Dobru Jovanovića, kolegu mu po hrabrosti, ali ne i po ratu, budući da je Dobro bio „solunac“.

Sve-sve, ali bih volio znati je li živ ovaj čiko s harmonikom s posljednje slike? Prošlo je finih godina, ali su, što se tiče ove slike i njegova pogleda, uzalud prolazile, usjekli su i slika i pogled i složili u jednu riječ – tuga. Pa eto, ako ko zna...1

---

1 Bora Trokan, porijeklom iz Obrenovca umro je 2018. O njemu je pisao i Uzeir Bukvić: <https://brcanske.wordpress.com/2018/04/25/umro-je-bora-harmonikas/>

ΑΦΟΡΙΣΜΙ
АФОРИЗМИ

BORIS NAZANSKY
HOMO POLITICUS

U zdravom tijelu zdrav duh, a u biračkom tijelu - duh prošlosti.

Amaterski sport je niža razina kriminala.

Pred strahovladom ljudi bježe u zaklon, a neljudi se saviju u naklon.

Propust do propusta - propast!

U našem sportu vlada rekreativni nered!

Zimski sportovi u krizi su zbog klimatskih promjena. A ipak - nasanjkali smo se.

Sportovi s loptom? Sportovi s lovom!

Jedini pravi izlaz iz krize u agraru: skok s motikom.

Zimski sportovi u krizi su zbog klimatskih promjena. A ipak - nasanjkali smo se.

U košarci utakmicu ponekad odluče trice, u politici često odlučuju trice i kučine.

Olimpijada starih sportova: bacanje klipova pod noge, potezanje za jezik, skakanje sebi u usta, plivanje u dugovima, jahanje na grbači ...

Izgledao je kao čovjek čista obraza, ali sjaj nove maske trajao je kratko.

Oplodnja kapitala: bivši mitoprimac postao je revni mitodavac.

Prošao je put od palente do lente. Sad jede kavijar.

Mnogi su političari u sukobu interesa, jer su im sukobi u interesu.

Prosjak je čovjek na svome mjestu.

Izgleda da političari i jezično blago drže u trezorima: javno uglavnom mucaju i poštapaju se.

Svaki sljedeći korak je presudan. Valjda zato i dalje pužemo.

Duboke misli nekih političara znak su da smo doista - potonuli.

U novine ulazi svašta - prostor nije pod videonadzorom.

Globalno zatopljenje kod nas: *homo politicus* postao je invazivna vrsta usijane glave!

Prebili su prosvjednike, pa su izbili nemiri.

I među političarima sve je više onih koji sreću ulove kad ih ne ulove.

Korupcijska geometrija: nekim krugovima nikad dosta kvadrata!

Mnogo se toga odvija ispod stola - bit će da se zrno razuma nekamo otkotrljalo.

Partijska škola Remetinec: broj polaznika - neograničen.

Najcrnji scenarij? Bijela kuga!

Šume jesu naše nacionalno bogatstvo, ali čini se da nam nema druge nego okrenuti se brodovima i avionima od papira.

Smijeh je lijek. Zato se i od njega umire.

Pravopis mu je slaba točka pa češće koristi uskličnike.

Mislio je da je stavljen samo pred gotov čin, ali bio je to kraj cijele predstave.

Ruka mu je bila u pekmezu pa je dobio šljive na oba oka.

Jesu li čuvari debele hladovine borci protiv globalnog zatopljenja?

Imali smo brojne slabe točke, ali smo ostali na samo jednoj - mrtvoj.

Bacili smo novo svjetlo na događaje iz prošlosti. Pokazao se mrkli mrak.

Prodane duše kupljene su novcem poreznih obveznika.

Visoki gosti nikad ne stižu na mala vrata.

Neko vrijeme bio sam ispred svoga vremena - kasnio mi je sat.

Neodgovorni bi trebali odgovarati jer im odgovorni ne odgovaraju!

Nigdje posla, a toliki uhvaćeni na djelu.

Kod nas je tako: mladi odlaze iz zemlje, stari odlaze u zemlju.

Jedna smo od vodom najbogatijih zemalja. Zato nam sve i pada u vodu.

Vjerujem u bolje sutra, ali mislim da će to biti tek negdje oko prvoga.

Hrvatska - zemlja izlazeće pameti.

Misli mi se otimaju kontroli. Pišem aforizme.

Boris NAZANSKY je rođen u Rijeci 1953. Školovao se u Varaždinu i Zagrebu gdje je diplomirao na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu (1977.). Živi i radi u Zagrebu i profesionalno se bavi enigmatikom. Glavni je urednik tjedne zagonetačke revije "Kvizorame". Autor, među ostalim, zbirke stihovnih zagonetaka "Stišići" (Bjelovar, 1980), zbirke stihovnih zagonetaka za djecu "A što je to?" (Zagreb, 2001.), zbirki haikua "Blijesci i slijeganja" (Zagreb, 2013.) i "Ubiranje zvijezda/Harvesting the Stars" (Zagreb, 2015.), slikovnica "Pogodi, pogodi!" (Zagreb, 2013.; tri izdanja), "Uspavanke za pospanke" (Zagreb, 2015; dva izdanja) i "Što ću biti kad odrastem?" (Zagreb, 2016.), te zbirke pjesama i zagonetki za djecu "Listalica od papira" (2018.; nagrada "Kitica" za najbolju knjigu stihova za djecu). Za svoje haikue osvojio je devedesetak nagrada i priznanja u Hrvatskoj, Japanu i drugdje. Član je UHAH-a i Društva hrvatskih književnika za djecu i mlade.

ЈОВО НИКОЛИЋ

ПУЦЊИ БЕЗ ОПОМЕНЕ 2

Радим на себи а и другима сам се већ давно попео на главу.

Ја сам ту да не бисте јели празан пасуљ – рече жижак.

Навучени на траву траже иглу у пласту сијена.

Онима који су ошишали народ,
није фалила ни длака с главе.

Да ли је застава дигнута или спуштена на пола копља,
зависи да ли је жалост доле или горе.

Садиле смо тикве са ђаволом. Отуда оволике усијане главе.

Осам сати рада, осам сати одмора, осам секунди трошења зарађеног.

Најуреднији државни платиша је народ који нема одакле.

Све смо понијели из куће. Зато је и остала да зврји празна.

Код нас нема шта нема. Једино фали оно што треба да има.

Ако нећеш да ти кроје капу, мораћеш да носиш главу у торби.

Откад смо изашли из повоја, повијамо се како вјетар дува.

У свему полазимо од себе. Никако да дођемо себи.

Камелеони не роне крокодилске сузе.

Тешко је спремити ручак у дивљини. Превише смо дивљи да бисмо нешто уловили.

Ова ситуација је надувана. Душу су јој удахнули они који је немају.

Да ли су намагарчени насамарени, или су насамарени намагарчени
– показаће товар који им се ставља на терет.

Они страшно много чине за добро народа.
Шта му раде, то је страшно.

Ако сте гађали да промашите, погодили сте оно што сте циљали.
Редовно одржавају менталну хигијену. Зато су чисте психопате.

Пронашли смо рупу на саксији.

Кроз њу вадимо земљу из стања у којем се налази.

Опет сам једнострано прекинуо примирје

и, по ко зна који пут, наставио да ратујем са самим собом.

Доста смо ишли уназад. Крајње је вријеме да прешалтамо у рикверц.

Опрани новац најбрже се суши капањем у џепове перача.

Ко ће научити кинеске знакове. Има их ко Кинеза.

Испод мини сукње од заставе патриотизам сијева на сваком кораку.

Када је видјела да кољемо вола ради киле меса, комшијина крава је цркла напречац.

Наћи ћемо излаз из ћорсокака: ако не одлетимо у ваздух, у земљу ћемо пропасти.

Ко жели да види Бога уживо, мораће да му оде на исповијед.

Можда пас нема за шта да нас уједе, али његове буве имају.

Шта вриједи што имамо коња за трку када је магарац оседлан за џокеја.

За све што жели да оствари народ мора поштено да се намучи.
То није поштено!

Никога више не питај за здравље. Прогласиће те да си болестан.

Њему је све допуштено. Ето шта је народ себи допустио.

Кашика упала у мед је позлаћена.

Пуна ми је капа свега. Зато не могу да је накривим.

Рециклирамо отпад. Једемо смеће!

Укопане су нове жртве. Одакле их само ископаше.

Из њихове чесме никако да потекне вода – има одличну хидроизолацију.

Изгледа да сам напунио батерије. Почео сам да варничим.

Попадија преварила мужа са другим попом.

И над попом има поп, а камоли над попадијом.

ISMET SALIHBEGOVIĆ

ZBRDA-ZDOLA

- Jedino se narodne mase pri skupljanju šire.
- Istina je često na sredini. Zato se tako lako gazi.
- Nezamjenljivi su međusobno zamjenljivi.
- Uvlačenje je najbolji način za izvlačenje.
- Da se klupko odmotava, dokaz je što kod upletenih ima još vune.
- Ko nema leđa, ima grbaču.
- Evropa pada na ispitima, a mi gubimo godine.
- Papak je sirovina koja je finalni proizvod.
- Što je original svjetliji, kopija je lošija.
- Tamo gdje glasaju mumije, vladaju faraoni.
- Naše slabosti – to je nešto jače od nas.
- Dok su se jedni naratovali, drugi su se namirili.
- Skok političara zavisi od toga koliko se zalete birači.
- Toliko imaju mozga da svi misle kao jedan.
- Znajući da od glave smrdi, riba ribi grize rep.
- Da se utopio u masu i Arhimed bi potonuo.
- Sila zakona je obrnuto srazmjerna zakonu sile.
- Mi možemo biti samo u dva stanja: ili kuburimo ili puškaramo.
- Prirodna redukcija: ne pale mu se lampice.
- Otkako je počeo zatvarati oči, vidno je napredovao.
- Uspostavili smo harmoniju s vlašću. Dok oni drmaj, mi se tresemo.
- Ljude najviše koči to što se zalijeću.
- Rekao bih vam nešto u povjerenju, ali se bojim da nećete nikom reći
- Pacifista sa iskustvom nigdje ne ide bez oružja.
- Oni što koče najdalje odu.
- Obećali su brda i doline. I zaista sve nam je zbrda-zdola
- Naše slabe tačke su jaki krugovi.
- Lako im je dubiti na glavi kad su na čelu.
- Izgleda da sam jako važan šaraf. Stalno me zavrću.

Ismet SALIHBEGOVIĆ, aforističar, basnopolisac i satiričar, rođen je u Sarajevu 1945. godine. Diplomirao je na Elektrotehničkom fakultetu. Bio je član omladinske reprezentacije BiH u fudbalu 1962/1963. godine kao i član malonogometne reprezentacije grada Sarajeva koja je bila pobjednik turnira osam glavnih gradova republika i pokrajina Jugoslavije 1971. godine. Objavio je desetak knjiga aforizama. Zastupljen je u brojnim leksikonima, zbirkama i antologijama aforizama u zemlji i Regionu. Njegove knjige se nalaze u mnogim nacionalnim i univerzitetskim bibliotekama širom svijeta, a njegove basne su prevedene na više jezika. Dobitnik je više značajnih priznanja za književni rad.

Palle Huld under barens verden rundt i 1928.

Palle Huld (1912 - 2010) vandt som 15-årig Politikens konkurrence om en jordenrundt på 44 dage, en markering af 100-året for Jules Vernes fødsel. Han vendte hjem til en begejstret modtagelse på Rådhuspladsen og skrev efterfølgende bogen "Jorden rundt i 44 dage med Palle". Den blev oversat til mange sprog og inspirerede Hergé til skabelsen af figuren Tintin.

**SUSRET
CYCPET**

NIELS HAV

TINTIN NA GROBLJU

Zadnji put kada sam sreo Tintina
bilo je to na groblju Assistens Kirkegård.
On je sjedio, a ja se vozio na biciklu
kad smo se pozdravili.
Ali nisam se zaustavio jer ne znadoh
da tu ga vidim zadnji put.
Nekada bi malo popričali
kad bi se sreli kraj jezera
ili u ulici Ravnsborggade. On uvijek
u društvu dama, koje je šarmantno
zabavljao mašući svojim štapom
i dobacujući komentare o saobraćaju.

Sad je sjedio sam, bez dama i ičega.
Kad dođeš u devedesete godine
mnogi drugovi su se već uspuzali u mrtvački kovčeg.
Izgledao je pomalo nostalgично, možda je došao
da prouči rutu prije posljednjeg putovanja.
Bio je septembar, ptice su nečujno letile ukруг.

- Zdravo, Palle, viknuo sam s bicikla.
Pogledao je uvis, oči su mu zaiskrile,
onda je podigao štap, žustar kao i uvijek.
- Zdravo, zdravo, dovikivao je i mahao.
Tada sam zadnji put vidio Tintina.

Prevela sa danskog Milena RUDEŽ

Palle HULD (1912 – 2010) je kao 15-godišnjak pobijedio na nagradnom konkursu danskih novina *Politiken* za put oko svijeta, kojim je obilježena stogodišnjica rođenja Julesa Vernea. Kada se vratio kući dočekan je s oduševljenem, a nakon toga je napisao knjigu *Put oko svijeta za 44 dana sa Palleom*. Knjiga je prevedena na mnoge jezike i dala inspiraciju belgijskom crtaču Georgesu Remiju, poznatijem kao Hergé, da stvori lik poznatog strip junaka Tintina.

UPUTSTVA SARADNICIMA

- * Priloge šalјite s proredom 1, 5 na A4 formatu i s obostranim poravnanjem osim za poeziju.
- * Za autore koji prvi put objavlјuju u ovom časopisu bilo bi dobro da prilože i svoju kratku biobibliografiju.
- * Uredništvo zadržava pravo redakture i tehničkog uređenja tekstova odba-
ranih za objavlјivanje u časopisu.
- * Potpisani članci izražavaju stav autora.
- * Molimo autore da nam rad dostavljaju u fontu Times New Roman 12.
- * Priloge dostavite E-mailom na adresu:
knjizevniпn@gmail.com